C. PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

CAII

PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

EX RECENSIONE I. HARDVINI

ET

RECENTIORVM ADNOTATIONIBVS

TOMVS PRIMVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXIX.

TYPOGRAPHVS TAVRINENSIS

L. S.

De C. Plinio Secundo prolixius praefari plane otiosum puto. Quis enim se aliquid novi speret allaturum in tanta eruditorum copia, qui ab Hermolao illo Barbaro, a quo primum Plinianae castigationes

editae sunt, ad hanc usque aetatem, in eo emendando aut illustrando operam posuerunt? Ac nescio, an alius scriptor, poëtis exceptis, qui avidius ubique leguntur, posteriorum industria magis fuerit nobilitatus, quum hunc unum habeant latinae literae, qui multiplicis doctrinae laude cum Theophrasto et Aristotele possit comparari. Quod quidem non ita velim intelligi, quasi ingenium ingeniis opponam; quis enim postremo divinior? sed quod infinitam rerum varietatem, quam illi carptim ac disperse tractaverant, admirabili nexu devinctam, in unum corpus collegerit. Quo in opere si nonnulla reprehensoribus carpenda reliquit, ea certe praestitit stili virtute,

ut nihil sit evidentius, nihil expressius. Nec enim eos audiendos puto, qui Tulliana facundia plus aequo delectati, hunc nostrum culpant, quod Thucydideam verborum comprehensionem, vel Sallustianam brevitatem sequi maluerit. Quid enim? an non ipsa diversitas placet ingeniorum? an Aristoteli, neglecta Platonis ubertate, adstrictiore ambitu orationis uti licuit, Plinio non licuit? Quid si illa dicendi copia, quam Tullius in libro de Natura Deorum adhibuit, ut vel Graecos aemularetur, vel ut ipsa naturae descriptione Epicureorum rationes convelleret, multum quidem habeat dignitatis, at tradendis disciplinis parum sit accommodata? Inest quippe in arguta celeritate

sermonis nisus quidam et quasi aculeus, qui inscribendis animo rebus et sententiis mirifice inservit. Haud mirum propterea, si non minorem ex Plinii, quam ex Taciti lectione voluptatem viri docti persaepe haurirent, in quibus Iosephum Vernazzam nuper nostrum, iuvat commemorare. Hic enim, quum scitus esset latinae orationis aestimator, tantam nostro in verborum delectu auctoritatem tribuebat, quantam fortasse nemini, nec illepide inter utrumque Plinium contentionem instituens, seniorem in maximis rebus gravissimum, iuniorem in minutis disertissimum solebat appellare. Quod nostratis iudicium haud nimis inculcavero; illud potius attingam, haud alio aptiore scribendi

genere uti Plinium potuisse in immenso propemodum opere, quod non solum totius naturae opificium comprehenderet, sed et regiones, et populorum mores, et artes et artifices et eorum casus et dicta scitu digna referret. Adde iam ornatum, adde copiam; an potuisset rem tantam tam exiguo librorum ambitu complecti? Neque fortasse minus mirum videbitur, scriptorem, qui tam diversa lectione omnem paene elocutionis colorem debuisset amittere, adeo suum in universo opere se praebuisse, ut idem et varius ubique appareat.

Sed gravius crimen a viris doctis Plinio obiicitur, quem uti ad fabulas proclivem ac parum solertem naturae enarratorem ut plurimum traducunt. Verum, ut omittam,

Plinium ex ea philosophorum disciplina fuisse, quam nemo credulitatis aut superstitionis facile insimulaverit, illud primo quaeram, an naturae vires ita perspectas habeamus, ut quidquid absurdum primo adspectu videatur, id tanquam falsum continuo sit repudiandum. Si res ita se haberet, iam pridem totius graecae historiae parens, tam duriter a proavis exceptus, acutioribus nunc adeo probatus, fuerat abiiciendus. Quod si temporis diuturnitas et multae peregrinationes a recentioribus institutae, Herodoteam in plerisque fidem suo in lumine collocarunt, cur idem nonnullis Plinianis narrationibus contingere posse negabimus? Cur etiam adeo iniqui erimus, ut multa

non tam ab auctore profecta, quam librariorum culpa vel inscientia in contextum operis detrusa, ipsi tribuamus? Nam quam foede corrupti hi libri fuerint, tum ex epistola Hermolai Barbari ad Alexandrum VI P. M., tum ex Harduini praefatione abunde colligitur. Quibus omissis, quis unquam criticum acumen recentiorum proprium, in Graecis aut Romanis requirat? Quis nescit eosdem, quos civili sapientia nemo superaverit, quod tamen verissima naturalis philosophiae principia parum tenerent, nec in omnes terrarum partes penetravissent, multa in physicis peccare debuisse? Et orbis quidem cognitione Romani Graecis praestiterunt; sed si regiones ab ipsis perlustratae, cum iis

comparentur, quas ipsi audivimus, legimus, peragravimus, quam arcte circumscriptae videbuntur? Et in Germania quidem ad septemtriones, intra Viadrum flumen, hoc est intra Marcomannos et Suevos eorum legiones constiterant; in Africa Aegypti finibus continebantur; in Asia vero Armeniam haud fuerant praetergressae: ex quo consequitur Romanos, quae ultra essent, fama potius, quam perlustratione locorum novisse. Eo accedebat sermonum ignoratio et externarum rerum contemtio, quam in Graecis vanitatem, in victore terrarum populo superbiam recte appellaveris. Iam vero quanta lux ex bellis, ex peregrinationibus, ex navigationibus, in hoc tanto rei nauticae et coe-

lestis scientiae incremento nobis obvenerit, haud opus est multis demonstrare. Inde tamen quisque facile conficiat, otio et literis abuti, qui exquisitissimum in naturali historia iudicium, antiquis denegatum, quod plurimis ad eam rem praesidiis carerent, in Plinio eiusque aequalibus velint reperire.

Restat, ut de hac Plinii editione, quae tota ex nuperrima Parisiaca depromta est, paucis te moneam, candide Lector. Nam quum hac nostra potissimum tempestate, si qui erant in Gallia viri docti de Plinio adornando cogitarent, et alii geographica, alii astronomica, alii antiquitatis notitiam vel animantium studium afferrent, haud passus sum te eorum dili-

gentiae fructibus carere; quapropter volumina, quae Lutetiae Parisiorum prodirent, describenda curavi, sic tamen ut quidquid esset gallice scriptum, id latine conversum nostris hominibus traderetur. Quod consilium me tibi probaturum confido, quum istiusmodi opus tanquam amaltheum quoddam sit, non tam unius gentis proprium, quam a pluribus conflatum. Tu interea his bonis utere, candide Lector, et vale.

Dabam Taurini XIII Kal. Septembr. An. MDCCCXXVIIII.

HARDVINI PRAEFATIO

Festivum illud quidem, sed et verissimum eruditorum effatum est, in Plinianum opus cadere illum aptissime de nave ac muliere comici vatis iocum: [1]

> Negotii sibi qui volet vim parare,
> Navem ac mulierem, haec duo comparato.
> Nam nullae magis res duae plus negotii
> Habent, forte si occeperis exornare:
> Neque unquam satis hae duae res ornantur,
> Neque ulla eis ornandi satis satietas est.

Annon enim prodigii simile est, rem tot tractatam curis ac vigiliis, minimam usque adhuc consummationem habuisse? Vt quamvis priorum interpretum nonnulli tersum se et integrum exhibere Plinium iactitarint, Lucinam eos, quod ille ait, inclamasse foetu nondum concepto eventus edoceat? nihil ut ad hunc diem opere illo depravatius, nihil inquinatius in lucem exierit; et in Pliniano adhuc agro,

> Interque nitentia culta,
> Infelix lolium, et steriles dominentur avenae? [2]

Quare Pliniani operis emaculandi explanandique provincia deposita fere ab eruditis est, quorum in animis scilicet insedit penitus ea persuasio, vel quantacumque diligentia, vel quam longissimo aevo, vel quam diuturnis vigiliis, exhauriri vix unquam hunc laborem posse.

1. Plaut. in Poenulo, Act. I, Sc. 2.
2. Virg. Georg. I, v. 153.

Nos igitur si, quod ambustum hactenus, truncum, mutilumque exstitit, nunc id tersum opus omni ex parte ac nitidum, atque integritati suae post tot saecula, post tot eruditorum sudores, veluti postliminio restitutum; si emendatissima, quae mendosa hactenus; si explanata omnia, quae tetris adhuc obducta tenebris credebantur, hoc operis huiusce limine profitemur; quis non arrogantius ambitiosiusque dictum, quam verius, putet? Atque id tamen ipsum nisi maxima ex parte sit praestitum, quis non nostram inaniter collocatam operam, ac spem deinde eruditorum delusam exclamet? Plane ut si plura polliceri videar, quam tot ingeniorum lumina videre potuerint, fides; vel si minus praestem, quam sit hominum exspectatio, fama hic nostra periclitetur, existimatioque operis.

Dicam tamen, nihil reprehensionem veritus, aut iactantiae notam, quanto sum illis, qui ante me in hac arena desudarunt, ingenio industriaque inferior, tanto me plus laboris et diuturnae curae, quae in hoc studiorum genere potissimum dominatur, tanto plus adeo opis ad operis huius absolutionem attulisse. Facere itaque id sum aggressus, quod ante me nemo, ut silvam hanc litterariam, quanta quanta est, totam percurrerem, lustra scrutarer, monstraque errorum omnia, quibus ea scateret, minora quidem quam Herculea, sed multis longe partibus plura, profligarem.

Debet huius operis suscipiendi expoliendique consilium litterarum respublica excellentissimo viro Carolo Sanctamauraeo, Duci Montauserii, [1] non civili

1. Ille est *virtutis verae custos rigidusque satelles* non immerito vocatus, cuius laudationem olim a Flexeriu institutam in Oratione funebri, rursus litterario certamine aemulandam proposuit l'Academia Gallica anno 1781. Is cum Huetio praecipuus auctor fuit edendorum *ad usum Delphini* classicae latinitatis scriptorum, quorum collectio chartae nitore, ty-

modo militarique prudentia inclyto, qua praeter claritatem generis viam sibi ad gratiam Principis et summos honores fecit, sed litteratae etiam sapientiae alumno ac patrono: cui se ille sic addixit, ut iam studia et humanitatis artes per ipsum in Gallia patriam, sanguinem, spiritumque receperint: qui quum esset ab Christianissimo Rege Ludovico Magno Serenissimi Delphini institutioni praepositus, ut ei Veterum monumenta omnia pernoscendi cupiditatem afflavit, sic privata illius studia ut in publicam simul orbis totius redundarent utilitatem, auctor fuit. Accessit etiam viri illustrissimi Iacobi Benigni Bossuetii, Condomensis olim, nunc vero Meldensis Episcopi, auctoritas; quem virum quum divinis pariter humanisque litteris perpolitum inter doctissimos eloquentia, inter eloquentissimos doctrina excellere toties Ludovicus Magnus per se didicisset, quoties e sacris pulpitis perorantem audierat, Gallia interim universa non concionibus modo, sed scriptis quoque plurimis ad coërcendam haeresim voluminibus applaudente, eum Ludovico filio Praeceptorem adscivit. Nec minus fovit industriam nostram humanitate sua Vir clarissimus Petrus Daniel Huetius, Alnetanus Abbas, quem singulare acumen ingenii, mira suavitas morum, omne doctrinarum genus, librorum, quos publici iuris fecit, copia et eruditio, commendavit orbi et, qui maximum orbis iudicio calculi sui pondus adiecit, intelligentissimo Regi Ludovico Magno, a quo vocatus in partem tanti muneris est, moderandorum Serenissimi Principis studiorum.

Nos igitur tantorum virorum, quibus suas publicasque spes Ludovicus Magnus commisit, auctoritati

porum elegantia, et in plerisque voluminibus eruditionis copia commendabilis, non inter ultima magni illius saeculi monumenta reputanda est. Ed. P.

paruimus, consiliis morem gessimus: ut quantum id oneris est in Plinio illustrando, fidenti animo subiremus, et spartam hanc, quanta quanta est, exornandam aggrederemur.

Non fraudabimus tamen merita laude priores, quorum aliquae fuere in hoc ipso negotio partes: et quanquam haud tritae ab ipsis orbitae insistimus, singulos tamen cum honoris praefatione iuvat hoc operis aditu appellare; ut quid ab illis primo praestitum, quid a nobis deinde sit adiectum operae, quibus gradibus ad hanc operis absolutionem perventum sit, palam fiat. Sunt videlicet Veterum scriptorum libri, ac Plinii in primis, eodem quo arva fato; nisi cura versentur saepius diligentium virorum, sentes alunt et monstra, quibus tollendis e medio Hercules non unus sit satis. Itaque quid illi primum, quid nos deinde profecerimus, et quibus usi simus adiumentis, breviter commonstrandum.

Vt primum divino munere typis edendi libros ars est concessa mortalibus, publicandi statim Pliniani operis mentem viris quum nobilitate, tum omni virtutum ac doctrinarum genere clarissimis Numen iniecit. Quanquam alias nemo tam obscurus fuit, quin illustris esse coeperit, posteaquam huic operi manus admovit. Vulgavit igitur illud omnium primus [1] Ioannes Andreas, Aleriensis Antistes in Corsica. Hunc ille primus omnium agrum aravit; sed sentibus, ut ita dicam, adhuc reliquit, rubisque plenissimum: quos exstirpare deinde conatus est, nec infelici omnino exitu, vir genere, opibus, dignitate, ingenio, eruditione insignis, Her-

1. Non primus ille, sed secundus; verum ignorabat Harduinus priorem uno anno editionem Venetam a Ioanne Spirense prolatam an. 1469, de qua fusius sub huius editionis finem ad Plinianarum editionum Indicem disseretur. Ed. P.

molaus Barbarus, Patriarcha Aquileiensis, idemque postea in numerum Purpuratorum Patrum adlectus. Is quidem anno MCCCCXCII primum, iterumque adiectis anno subsequente castigationibus secundis,[1] lucubratione viginti duorum fere mensium, circiter quinquies mille crassiora sanasse se vulnera gloriatur.[2] Sed post messem adeo uberem, praediviti adhuc et amplissimo spicilegio locum reliquit, si qui sagacius indagare vellent: et ipse in iis quae attigit, saepe nimium coniecturae, memoriae etiam plus, quam hominem deceat, tribuit: uti paulo acerbius eam ob rem invectus in eum Pintianus olim exprobravit.[3] Sed concessa facile venia μνημονικῶν ἁμαρτημάτων, quod minus mirum sit memoriam excidere aliquarum rerum, quam constare omnium; at non venia dignus aeque, quum neglectis veterum exemplarium vestigiis, et priscarum ante se editionum securus, plurima pro arbitrio, erudite magis quam caute ac vere, mutavit, vel plane pessumdedit: quum plurima ex iis quae castigavit, non errata illa sint, sed parum intellecta. Tantum nihilominus auctoritati Barbari subsecuta aetas, eruditionique tribuit, ut coniecturas illius, ceu totidem κυρίας δόξας, in contextum inseruerit, unde eliminandae a nobis variis argumentis fuere. Sensit iamdudum hanc labem operi Pliniano illatam auctor Epigrammatis alias haud perelegantis, in Commentarios a Stephano Aquaeo editos, de quibus agendum mox erit. Sic enim ille:

1. Hermolai castigationes sine Pliniano contextu prodierunt, ut et Gelenii Pintianique, de quibus mox fiet mentio: plus tamen per istos profecit Plinius quam per universos editores. Maxima laus post illum triumviratum Dalecampio debetur, quem frustra mox deprimere tentabit malo aemulationis studio Harduinus. Ed. P.

2. In Epist. ad Alex. VI Pont. Max.

3. In Observ. Plinianis, lib. XXII, cap. 2.

perillustri Guzmanorum familia, patre Praefecto aerario Regis Hispaniarum, Pincianus a patria Salmantica scilicet, quae et Pincia dicta, cognominatus, Observationibus suis, qua MSS. codicum ope, qua veterum auctorum lectione universum Plinii opus, praeter librum postremum, reddere limatius aggressus est: ac si Lipsio credimus, « per Plinii sexcentas salebras et aestuantia vada pervasit, felici quodam ingenii et iudicii vento. » Vsus est MSS. duobus, Salmanticensi, et Toletano: probatis illis quidem, sed mutilis magna ex parte, ac truncis. Contulit cum Plinio e priscis auctoribus aliquos, sed ita ut neque Graecos sua lingua consuluerit (id quod de Dioscoride in primis animadvertimus), et ad caeterorum mentem Pliniana saepe scripta torqueat, textumque plane invertat, quum expedire se aliter nequit, nodumque scindat, cui solvendo se non esse parem intelligit, audaci magis quam laudando conatu. Fateri tamen illum necesse est, vel paulo, quam Barbarus fuit, religiosiorem fuisse,[1] qui coniecturas suas Pliniano operi sponte non inseruerit: vel haud aeque instructum ab amicis, quibus inventa sua sic probaret, ut ea in contextum adderent.

Fuit modestiae aut sortis non omnino absimilis Iacobus Dalecampius, Cadomensis e Neustria, non infimae notae aevo suo medicus: qui quum duplicis generis notas in Plinium ederet, alteras emendandi causa, alteras illustrandi, priores margine libri coërcuit, iussitque intra eos fines continere sese, nec

1. Quis ferat Hermolao temeritatem imputari, quae si qua fuit, non eius fuit, sed posteriorum editorum? Isti enim coniecturas ab illo verecunde propositas festinantius fortasse receperunt: quamquam non ex templo damnandi, si doctissimi viri opiniones plerumque fretas vulgatae lectioni saepius adulteratae praetulerunt. Ed. P.

irrumpere in contextum. Et sunt sane omnes audaciusculae coniecturae, nec ullae omnino sat felices. « Dalecampius, aiebat olim nonnemo,[1] vir alioqui bene doctus, Plinium emendandum et excudendum suscepit: sed qua est audacia, omnia invertet et corrumpet; quia, quod multi solent, si hoc illudve vocabulum non arridet, statim immutat, ac saepe in deterius. » Vates fuit, nec pauciores idcirco cum eo fere, quam cum amanuensibus qui Plinium corrupere, conserendae nobis pugnae fuerunt. Animadvertimus etiam postmodum, quas ille, tanquam ex *Vet.* seu vetere exemplari, vel ex *M.* hoc est, manuscripto codice profert varias lectiones, non aliud eas iure videri, quam eruditi cuiuspiam unius alteriusve ad oram libri appositas coniectationes.[2]

Quod ad posterioris generis Notas ab eo editas attinet, nec perpetuas illas fecit, nec satis argumento accommodatas, et plerasque etiam plenas inanitatis ac falsitatis. Nam neque Cosmographica omnino, nec Geographica fere attigit, quae pars operis istius haud minima, nisi ut corrumperet obiter falsis oppidorum ac regionum interpretationibus. Ex Hadriano Iunio deinde, Caelio Rhodigino, Alexandri ab Alexandro Genialibus diebus, atque istiusmodi sectae hominibus, ubi se vel minima aura offert, multa congerit, et confercit, quae ad eruditionis famam aucupandam valeant aliquid sane, sed sint eadem a Pliniani operis illustratione aliena quam maxime. In re deinde herbaria, vir alio-

1. Scaliger in Scaligerianis.

2. Parvi sunt aestimandae lectiones quae generatim his verbis indicantur *M. Vet.* aut *Alii*; illae enim solae fidem faciunt, quae certi cuiusdam ac bene noti codicis auctoritatem prae se ferunt. Nobis tamen optimum visum est, ne dubias quidem abiicere, nisi quum in mendo manifesto cubarent; nec quidquam Dalecampio relinquere voluimus quod in nostra editione desiderari posset. Ed. P.

qui in eo genere, ut prae se tulit, exercitatus, qui volumina duo ingentia hoc de argumento effudit, mirum quot in errores ipse inciderit, quot Plinio idem obiecerit, quorum expertem eum et immunem esse suis locis docturi sumus. Sed incredibile dictu est, quot in re medica, hoc est, in ea arte in qua excellere potissimum illum decuit, σφάλματα admiserit: sive quum medicamenta a Plinio proposita perperam accipit; sive quum allatis variorum codicum lectionibus, incerta ea remedia facit; sive quum ex iisdem correcto, vel corrupto potius Plinii contextu medicamenta falsa pro veris obtrudit; sive denique quum praepostera interpretatione Pliniana placita ad genus morbi transfert plane diversum ab eo quem Plinius intellexit, et interpunctione perversa remedia permiscet permutatque, nimium sane quam periculose. Atque haec tamen opera est, in qua sudasse se et anhelasse, aerumnamque decennalem perpessum esse, in praefatione operis contestatur.

At non omni ex parte nihilominus aspernandus viri labor. Debemus enim ei antiquissimi codicis, qui Chifletii fuit, medici Vesontini, varias lectiones, quas summa fide ac diligentia margini suae editionis attexuit: alteriusque, qui Cuiacii fuit. Et ambos utique, ubi opus erit, in testes advocabimus adstipulatoresque emendationum nostrarum.

Hi fere sunt qui totum opus percurare quoquo modo aggressi sunt: caeteri, quorum est ingens turba, vel locos duntaxat aliquos saltuatim ex toto opere delibatos, ac veluti in transcursu, attigere; vel particulam aliquam ex tam immani corpore resectam delegere, in qua elaborarent.

Priorum e numero familiam ducit Philippus Be-

roaldus, qui notulas breves editioni Parmensi subiunxit, tribus ferme pagellis comprehensas.

Annotationum Centurias duas, paucissimis quibusdam librariorum mendis velut in transcursu subnotatis, conscripsit M. Antonius Cocceius Sabellicus, Bibliothecae, quam Venetiis Bessarion publicarat, Praefectus: in quibus sunt admodum pauca scite animadversa; caetera coniecturae omnino infelicis.

Robertus De Valle, Rotomagensis, Compendium, sive Excerpta e Plinio, et Plinianorum difficilium in Naturalis Historiae libris expositionem, ad Renatum Carnutensem Episcopum inscripsit, anno MD, opus nullius eruditionis, nulliusque fructus, aut pretii.

Adde his Raphaelem Volaterranum, in libris de Geographia; Guillelmum Budaeum, in libris quos de Pandectis inscripsit, et quos de Asse; Hadrianum Turnebum, in Adversariis, aliosque Criticos, qui suas animadversiones, miscellaneas observationes, racemationesque, vel una aliqua in Plinium obiter adiecta nota nobilitari, symbolamque suam dare in hanc veluti coenam, decori sibi esse duxerunt. Adde iterum, si lubet, Antonium Nebrissensem, quem in obscuriora Plinii loca; et Ioannem Andream Straneum, quem in omnes Plinii libros; et Christophorum Longolium, quem in undecim priores exarasse Annotationes aiunt: sed eas hactenus ineditas, ut quidem remur: uti et Diguili Grammatici excerpta ex Solino et Plinio, quae in membranis exstare Salmasius ait, in Exercit. ad Solin. pag. 4. D. De Aylva similiter (forte, De Sylva) Frisii medici, Commentarios in Plinium, quos laudat Muntingius, opere singulari de herba Britannica, pag. 121, nec vidimus, nec vulgatos putamus. Denique Nicolaum Beraldum, sive Beraud, quem nonnemo nuper prodidit aliquid in

Plinium exarasse, prorsus nec vidimus, nec novimus. [1]

Iam qui partem huius operis aliquam sibi sumpsere, ut in ea potissimum elaborarent, hi fere sunt:

In praefationem ad Titum. Marinus Becichemus Scodrensis, anno MDXIX. Nicolaus Perottus, Episcopus Sipontinus, auctor Cornucopiae: quo opere ea elucubratio continetur, p. 1033, cum Cornelii Vitellii in eamdem Plinii Epistolam annotationibus. Franciscus De Villalobos, Glossam Naturalem edidit in Plinii Historiae Naturalis primum et secundum librum, Compluti, apud Mich. De Equia, MDXXIV, *in-folio.* Nec scriptoris huius, nec trium subsequentium lucubrationes in manus nostras adhuc pervenere. Martinus De Figueredo, Commentum in Plinii Natur. Hist. Prologum, Olisipone MDXXIX, *in-folio.* Antonius Ferrariensis, laudatus a Pictorio in scholiis ad Marbodei librum de gemmis, fol. 58, quem librum Pictorius edidit anno MDXXXI. Antonius Flaminius (sunt qui Lucii praenomen fuisse ei velint) in Plinii Prooemium Naturalis Historiae commentariolum scripsisse perhibetur. Hadrianus Turnebus, qui suas in praefationem Plinii notas debere se viro Cl. Guillelmo Pellicerio Monspessuli Episcopo profitetur. Polycarpus Palermus Veronensis, libros tres, De vera C. Plinii Secundi patria, eaque Verona scilicet, scripsit, ad eum praefationis Plinianae locum, *Catullum conterraneum*

1. De Christophori Longolii laboribus in Plinium nulla reperiri dicuntur in vitis philosophorum a Melchiore Adamo collectis, laudanturque Gesnero eius commentarii in Biblioth. Universali. Iacobi quoque Susii et Brugensium notas praedicavit Andreas Schottus in epistola ad Ortelium quae Pomponio Melae subiecta est. Petri Ciacconii Toletani Vigiliae Plinianae; Petri Pierii Smensae cuiusdam patria Schotani, necnon Roberti Constantini emendationes in Plinium a nonnullis citantur. Octavius Ferrarius commentationem Plinianam instituerat, quam ad librum duodecimum provectam mors abrupit. Plura de iis vide apud Fabricium. Ed. P.

meum: quibus Pauli Gigalini medici Novocomensis, et aliorum, sententia confutatur. [1] Veronae, MDCVIII, 4°.

In librum secundum. Georgius Valla, Venetiis MDII, in-4°. Neque huius Commentarium videre adhuc licuit. Iacobus Zieglerus Bavarus, Basileae MDXXXI, *in-folio.* Addita eodem volumine Georgii Collinutii, et Ioachimi Vadiani in eumdem librum secundum scholia quaedam. Iacobus Milichius, Mathematum Professor, in schola Wittembergensi, anno MDXXXIV, in-4°. Rodolphus Goclenius, Marpurgi Cattorum, MDCXII, *in-folio.* [2]

In librum septimum. Eduardus Fernandez paraphrasin edidit Hispali ad hunc Plinii locum, cap. 50: *Atque etiam morbus est aliquis per sapientiam mori.* Et Apologiam deinde pro sua illa paraphrasi, adversus Ioannem de Luna Vega, doctorem medicum. Franciscus Ximenez Guillen, *Quid sit per sapientiam mori apud Plinium*, Hispali quoque publicavit, cum Apologia pro sua expositione, adversus Ioannem de Luna. Ioannes De Pineda, S. I. *De C. Plinii loco inter eruditos controverso: Atque etiam morbus est aliquis per sapientiam mori.* [3]

In librum nonum. Franciscus Massarius Venetus, in librum Plinii nonum Naturalis Historiae, de na-

1. Addere potuerat Harduinus Philippi Melanchthonis Plinianae praefationis paraphrasim, quae cum duabus Demosthenis orationibus in latinum versis Hagenoae prodiit anno 1527. Item Antonii Fabri in eamdem praefationem commentarium, Romae 1510; item Leodigarii a Quercu, Parisiis 1556 et Heidelb. 1600. De controversia inter Palermum et Cigalinum, vide nos infra, excurs. I ad Plinii vitam. LEM.

2. Praeterea in libros I, et II, Francisci de Villalobos exstat Glossa naturalis, Compluti 1524; in librum IV, Massarii castigationes, Basil. 1537, in 4°. ED. P.

3. Totum hunc septimum librum interpretatus est Guglingerus, Cracoviae 1526. *De morte per sapientiam* saepe et ab aliis disputatum est, inter quos Beverovicius Quaest. epistol. et Wedelius Centur. I, Diss. medico-philolog. X, 10, Fabricio laudantur. ED. P.

tura aquatilium Commentarium edidit. Prodidit Basileae primum anno MDXXXVII, 4°. Scholia in Plinium et Oppianum de Piscibus Caesarius edidit Argentorati, MDXXXIV, 4°.

In librum undecimum. Nicolaus Rigaltius, in laudem Card. Barberini, cuius in stemmate gentilitio visuntur apes, huius libri particulam eam quae de apum natura agit, ad fidem MSS. codicum emendatiorem edidisse perhibetur, haud illa tamen adhuc visa nobis. [1]

In librum decimum tertium. Caput illud quod in papyri Aegyptiacae explicanda natura ac forma est, singulis commentariis Melchior Guillandinus et Iosephus Scaliger prosecuti sunt, inter se conviciis etiam digladiantes de vero loci eius intellectu: quem neuter plane est assecutus, ut suo loco dicemus. [2]

In librum decimum nonum et subsequentes, de re herbaria. Nicolaus Leonicenus libellum edidit de falsa quarumdam herbarum inscriptione a Plinio, Argentorati MDXXXVI. Quo volumine comprehensa quoque Pandulphi Collinutii defensio adversus Nicolaum Leonicenum Pliniomastigem.

In librum vicesimum caeterosque subsequentes libros. Ioannes Fredericus Gronovius in aliquot posteriorum librorum loca Notas edidit anno MDCXLVIII, orsus a libri vicesimi capite decimo sexto: miscellaneas quoque fere duodenas animadversiones in libros priores.

1. Ad eumdem librum Antonii Valisnerii dialogos inter Plinium et Malpighium legas in Museo Minervae Venetae (*Galleria di Minerva*), tom. I, pag. 297, et tom. III, pp. 297, 353, quibus ingeniose refellitur generatio per putredinem. Ad librum vero XII pertinet Nicolai Maroneae commentarius in Plinium et Dioscoridem de amomo, Basil. 1600, in-4°. Ed. P.

2. Guillandini papyrus seu commentarius in tria Plinii de papyro capita, Venetiis prodiit an. 1572, iterumque Amberg. 1613, in-4°. Scaligeri vero animadversiones in hoc opus, Francof. 1612, in-8°. Ed. P.

Sunt omnes eae numero quidem paucae, aliquanto etiam prolixiores: at pleraeque certe felici coniectura, quibus nostras esse similes universas optamus. Quanquam nec consuluisse fontes Graecos fere is videtur, in quibus singulare subsidium inesse ad hoc opus, lectori non omnino harum rerum rudi palam fore confidimus. [1]

Sed vicisse omnes existimari voluit vegrandi mole duorum voluminum, quibus Plinianarum Exercitationum in Solinum nomen fecit, Claudius Salmasius. Quo in opere ut sint quam plurima sane dicta erudite (quis enim id negat?) at sunt aliena tamen ab instituto, hoc est, a Plinio illustrando pleraque; et quaecumque in Plinio sunt difficilioris paulo explicatus, quae sunt propemodum infinita, praetermissa interim ab eo, ac ne leviter quidem delibata: quidquid demum boni ac probabilis, quod ad Plinium quidem attineat, ea lucubratione continetur, id fere totum est ex alienis hortis subreptum, quos suis locis indicabimus; quidquid de suo primum excogitavit ac protulit, quod eodem spectet, ei fere oportuit theta nigrum a nobis praefigi: id quod sine ulla tamen acerbitate facturi sumus, a qua longissime nostri mores absunt.

Libellum is praeterea edidit, quem inscripsit *De Plinio Iudicium,* et *De Homonymis:* ubi Plinio dicam scribit, quod sub diversis nominibus easdem omnino plantas diversis locis describat: perinde quasi non idem Galenus usurparit, libris de facultate simplicium

1. In libri XXX, capita 1, et 2, commentarius argutissimi scriptoris, id est Iohannis Trithemii, complectens magiae naturalis rationem, prodiit Herbipoli 1548, in-4°, quo difficultates Plinianae praesertim de magia explicantur et tolluntur, monente qui nobis facem in his omnibus praetulit Fabricio. Ed. P.

medicamentorum inscriptis, in Astere Attico, et Bubonio, aliisque. Sed sunt et alia eius libri παροράματα, quae suis locis notabuntur.[1]

Itaque post tot summorum virorum lucubrationes, si quis roget quid ab iis effectum sit tot curis, tot vigiliis, tot sudoribus, quid deindê laboris supersit; dicam audacter, quod est apud eruditos in confesso, plus uni mihi deinde superfuisse, quam quantum a singulis iam exhaustum sit, plus etiam quam quantum ab omnibus. Nam et vix partem operis millesimam attigere universi: et retractandae nihilominus singulorum lucubrationes, discrepantes codicum lectiones simul excutiendae, ut quae sincerae forent diiudicaremus, quaeve adulterinae.

Γεωγραφικά, ut appellant, hoc est, terrarum situs, quam in partem maxime negligentia librariorum atque imperitia carnificinam exercuit, restituendus ac sanandus fuit: truncata, divulsa, confusa, conflataque nomina, quae tamen fere, ceu genuina, Ortelii Lexica caeterorumque admisere, suo primum nitori, suoque deinde loco ac situi, unde perversa interpunctione exciderant, reddenda: quod quanti fastidii fuerit, vix ii intelligent, ad quos nulla pars taedii, sed operis utilitas una perveniet. Historicas deinde narrationes, placitaque propemodum innumera, in quibus lapsum errore Plinium vulgus credit, idoneis probatissimorum scriptorum testimoniis constabilienda: discutiendae item curationes medicae, et suis quaeque aptandae morbis, non alienis adscribendae, quibus praepostera interpunctio remedia saepe aliena affinxit: fides denique integerrimo ubique restituenda

1. Non locis indicatis tantum, sed et in notis ad Hist. Aug. scriptores Salmasius complures Plinii locos attigit; quod etiam fecerunt Budaeus in Asse, Scaliger uterque passim, et alii minoris famae. Ed. P.

scriptori, fama eiusdem et existimatio sarcienda. Quod quidem quibus adiutus praesidiis praestare sim conatus, qua tandem via et arte id effecerim, quod spondeo, ut non multo emendatior modo prodeat, quam hactenus fuit, sed et politior, nitidior, integrior, quam caeterorum ullus Latinorum scriptorum, nunc tandem aperire operae pretium est.

Accurata primum ac diligens MSS. codicum collatio adhibita, et quidem plurimorum. E Bibliotheca primum Regia, cui nunc vir clarissimus nobisque coniunctissimus amicitia, Thevenotius praeest, duos praesertim utendos habuimus: alterum annorum octingentorum; quingentorum alterum, qui fere cum Chiffletiano superius laudato a me codice congruit. E Bibliotheca deinde Viri illustrissimi Ioannis Baptistae Colberti, qui nuper in Suprema Aerarii Regii Praefectura obiit, omnino quatuor: quorum perhumaniter, ut solet, copiam nobis fecit Vir Cl. Steph. Baluzius. In his codicibus quatuor, Thuanaeus est, quem Salmasius saepe testem advocat in Exercitationibus Plinianis. Itaque usi sumus iis exemplaribus, quae tam publici iuris esse possunt, quam nostri fuerunt: ne publicae credulitati ignota laudando, nec satis certo loco delitentia, imponere videremur.

Vsi praeterea et altero optimae notae codice, quem Parisiensem nuncupamus, quod sit is in ea urbe in qua sumus, et in Bibliothecae, quam curamus, scriniis reconditus.

Advocavimus interdum in partes Chiffletiani exemplaris fidem, et Fuxensis, vetustique item alterius, quorum discrepantem ab aliis scripturam Dalecampius in sua editione exhibuit. Item Toletanum et Salmanticensem, quos Pintianus laudat. San-Victorinum quoque, etsi nunc amissum audio: cuius lectiones

variae in libros Plinii aliquot, eruditi cuiuspiam viri manu exaratae in Bibliotheca nostra asservantur.

Fecit et amicorum comitas, ut aliorum praeterea exemplarium fidem atque auctoritatem, etsi procul abessent, in consilium adhibuerimus interdum de difficilioribus locis. E septem Vaticanis codicibus sumpta testimonia Petro Possino debemus, qui tum Romae agebat, viro e Societate nostra, editorum operum copia et multiplici doctrina celebratissimo. E Lugdunensi, P. Charonerio, Bibliothecae eius Collegii Praefecto. Ex alio denique, qui olim sancti Michaelis fuit, nunc est Coenobii Rhedonensis, P. Mauro Audrenio, e Benedictina familia.

Contulit praeterea nonnihil opis, etsi perpusillum, Illustrissimi Viri Guillelmi Pellicerii Episcopi Monspeliensis, qui litterarum aevo suo, et idem ordinis sui decus atque ornamentum fuit, gemina lucubratio, manu ipsius exarata, qua Bibliothecam ipse nostram donavit: altera, quae constat variantibus, ut aiunt, lectionibus plurimorum codicum, ad oram libri adnotatis, altera prolixior paulo, [1] notis et coniecturis in libros Geographicos, tum sparsis subinde veluti flosculis in librum octavum, qui de animalium natura agit, tum nonnulla quoque ex parte in librum septimum, et nonum, ubi facto demum fine conquiescit. Verum in Geographicis ille, coniecturis modo et MSS. non utique probatissimis utitur: Graecum scriptorem, qui de situ terrarum egerit, laudat sequiturque neminem: in octavo, Aristotelem unum. Quoties tamen ex eo profecerimus, non solum confitebimur, sed et

1. Nimirum is est codex, quem inter Regiae nostratis Bibliothecae libros manuscriptos N° 6808 inscriptum referemus. Habuimus et nos ad manum, sed sine fructu: quantulum enim praesidii ex illo sperari potuit, iam praeoccupaverat Harduinus. Ed. P.

praedicabimus, hominem, ut par est, cum honoris praefatione appellantes: atque ubi refellere opus erit, id salva tanti viri reverentia pariter facturi sumus, saepe etiam ne nomine quidem tum appellato.

Posteriores hasce Pellicerii observationes, marginalesque alias eiusdem manu scriptas in decem priores libros, de quibus inferius dicturi sumus, vidit Nicolaus Rigaltius, selectasque ex iis quamplurimas in oram libri sui transvexit. Inspectae illae sunt enim obiter a nobis et cursim, ante annos quinque, facta vix eius libri quasi per transennam inspiciendi copia. Vidit et Rondeletius, qui suum de Piscibus librum ex iisdem annotationibus concinnavit, Thuano teste, libro XXXVII.

Verum nec unicum fuit, nec praecipuum in codicibus MSS. ut pristinam ad speciem nitoremque Plinii scripta revocaremus, subsidium praesidiumque, nedum ad illustrandum. Codices manuscripti, sive quos ipsi tractavimus, sive unde ad nos missae sunt variae lectiones, reipsa non excedunt annos sexcentos. In his malitia describentium notae chronologicae plurimae sunt corruptae, nec una ratione, dissentientibus inter se velut ex composito exemplaribus. Non habet hoc opus, ut alia plurima, lacunas aliquas, quae suppleri debeant coniectura: integrum ad nos pervenit: nec detrahendo, sed addendo potius quaedam, grassata in eo interpolatorum audacia est: at sunt ea perpauca; et a nobis quidem aut aperte reprehendentur, et certis reiicientur argumentis, aut quibusdam signis appositis esse ea temere infarta admonebit ipse orationis contextus.

Evolvenda vero fuere volumina sexcenta, tum prisca, tum recentia, tum Graece scripta, tum Latine: neque evolvenda solum, sed et diligenter conferenda

alia cum aliis, cum Plinio singula: ut vel sic sincera loci emendatio, germanusque intellectus non pateret modo, sed et ita communiretur, ut convelli deinceps non posset ulla vi criticave censura. Et illustrando quidem Pliniano operi, caetera; emendando vero, eorum inprimis scripta profuere, vel per quos profecisse se Plinius fatetur, qui sunt numero propemodum infiniti, mole librorum ac difficultate insignes; vel qui Plinium transcripsere ipsi olim; vel denique qui ex iisdem fontibus hauserunt, unde suos Plinius hortos rigavit.

Hic demum Lydius lapis est, haec obrussa: ad horum scripta Plinianae scripturae veritas metienda: quid in eo mendosum tinniat, quid subaeratum, quid adulterina forma percussum. Nam si in vetustis exemplaribus haereas modo, quum ipsa inter se saepe dissideant, quum sint inquinata aeque eruditorum coniecturis atque librariorum inscitia, quum verbis alioversum acceptis pro genuino auctoris sensu falsam ac depravatam interpretis sententiam recipere saepe cogamur: quis demum litium finis est futurus, nisi probatissimis codicibus adstipulatorem quempiam e gravissimis auctoribus adhibeas, calculumque eius adiungas, cuius ope sua demum orationi Plinianae sententia integritasque constet?

Horum nos testimonia si proferimus saepe in medium, si consensum proponimus antiquitatis totius cum Plinio, si rempublicam ingeniorum vadem pro eo sistimus; ut minus iucundum id nonnullis esse videatur, quis utile inficietur? aut quis iure succenseat, quum iusti commentarii vice ea ipsa loca sint, quibus Plinii sententia emendatur, defenditur, intelligitur? Emendatur porro sic, ut nullus deinde supersit alteri conieccturae locus; ita defenditur, ut tot suffragiis

auctorum communitus nihil iam extimescat, sed sit extra maledicentiae tela positus; sic demum intelligitur, ut ne nostrae quidem interpretationi lucem fere desideret. Sed quantae praeter haec voluptatis fore putandum est, deprehendi statim, quae et unde mutua Plinius acceperit, expressis indicatisve locis, quae secutus sit? eiusdem simul errata coargui, si quae sunt, iisdem inter se collatis? Interdum in Dioscoridis concedere sententiam (placet enim in hoc exemplum statuere), ne mentitus; abire nonnunquam diversum, ne mutuatus ab eo quae affert, existimetur. Potuisse enim equidem non diffiteor eum appellare inter caeteros per quos profecit (si tamen, quod multi verius negant, vetustior Plinio Dioscorides fuit [1]): noluisse autem, tum quod ipsos prae manibus auctores haberet, ex quibus suam Dioscorides epitomen consarcinavit; tum quod iure aspernari potuit Dioscoridem Plinius, hoc est, homo Romanus externum hominem, quem sui quoque populares vel inscitiae saepe coarguant, ut is, qui post annos aliquot vixit, vir iudicii in eo genere limatissimi Galenus, [2] ac deinde Photius; vel certe negligunt, ut Athenaeus, qui quum in Graecis auctoribus appellandis minime alias parcus sit, Dioscoridem ne semel quidem laudarit.

Haec igitur subsidia, haec laboris nostri adiumenta fuerunt, quibus in singulis conquirendis quantum laboris insumptum sit, facile ii aestimaturi sunt, qui hoc genus studiorum quam sit fastidii taediique plenum per se ipsi norunt. *Veneficia mea, Quirites*,

1. Melius ad Broterii praefationem, mox subsecuturam, hanc nos disputationem aggrediemur, ubi vide Excursum II, Ed. P.

2. Galenus, lib. VII, de Fac. simp. medic. pag. 194, et lib. XI, pag. 301; Photius cod. 178.

haec sunt, [1] inquiebat ille, qui quum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis: *nec possum*, adiecit idem, *vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigilias, et sudores.*

Ne vero inaniter nostra collocata opera existimetur, scito bis mille amplius a nobis sublata flagitia, propter quae eximium opus non pauci, tanquam senticetum, aut pestilens lemuribusque infame domicilium, devitabant. Horum praecipua tum ex eorum Indice [2] intelliges, tum ex Emendationibus fusioribusque Notis, [3] quas Lipsium imitatus ad Tacitum, in calcem cuiusque libri conieci, ubi plenis velis vectus omnia latius inflatiusque exponerem, totosque, ut ita dicam, rudentes laxarem, ac stylo liberius indulgerem. Quod in multis fieri fuit necesse: nam et emendationum ratio pluribus verbis reddenda, et altercationes dirimendae, et innumera uberius explicanda, quae vel difficultatem haberent, vel novitatem. Fuit illud interim simplicis ingenii, quod menda multa sine ullo verborum fuco expunximus, procul omni pompa ac venditatione, [4] praefationibus summotis omnibus, dissimulatoque etiam in plerisque rebus inveniendis labore, ne mirari nostra videremur, ac legentem defatigare prius, quam pascere:

A nostris procul est omnis vesica libellis:
Musa nec insano syrmate nostra tumet. [5]

1. Apud Plin. lib. XVIII, sect 8.

2. Omisimus illum, ut inutilem: quum priscarum editionum lectiones sub recentiore texto accurate designemus. Ed. P.

3. Excerpsimus ex iis quod inesse visum est optimi, caeterisque notis inseruimus. Ed. P.

4. Praeclare; sed et admonendus erat lector, et auctoritates producendae: quod passim omisit Harduinus, nos in primis curae nostrae duximus. Ed. P.

5. Martial. lib. IV, Epigr. 49, 7 et seq.

Iuvabit interim scriptorum veterum menda plurima, quae nos primi sustulimus, animadvertere: recentium vero, qui de situ terrarum (Geographos appellant), quique de animalium, piscium, aviumque natura, et qui de re herbaria medicaque, volumina concinnarunt, errata non pauca, quae nos indicabimus, intelligere. Neque enim nos diffitemur ab Ortelio, Holstenio, Aldrovando, Bellonio, aliisque, a Lexicographis quoque ipsis saepenumero dissidere, in locorum, et animalium, herbarumque vernaculis nominibus signandis: sed gravissima fuere dissentiendi argumenta, ingentesque causae, de quibus iudicium faciet omnis eruditorum senatus.

In Geographicis quidem vetustos auctores, Tabulas nauticas, Itineraria veterum recentiumve scriptorum, Inscriptiones antiquas, Notitias Ecclesiasticas Graecas pariter ac Latinas, veteres nummos, aliaque similia adiumenta adhibuimus, quae prioribus aut latuere omnino, aut difficilioris visa sunt explicatus, molestique fastidii. Sed et viros praeterea, qui loca ea lustrarunt, Asiae maxime Graeciaeque, Syriae ac Mesopotamiae, in hac parte, indices locorum habuimus, et operis adiutores.

In animantium deinde natura explicanda, quantum est auctorum veterum ac recentium, qui sint in eo argumento versati, adscivimus. In re herbaria, non eos modo qui de ea commentati sunt, sed et eam, quae hic maxime ac prope sola dominatur, *αὐτοψίαν*: quod et Plinius in suo hoc opere concinnando fecisse gloriatur. Paucae sunt enim ex herbis iis, quas Plinius attigit, quae non fuerint a nobis in Horto Regio animadversae diligenter, tum maxime quum singulari cura is coleretur, et totidem fere herbarum genera reapse exhiberet, quot in Indice typis edito, anno

MDCLXV continentur. Sunt singulae, inquam, ibi praesertim, aliisque in hortulis, a nobis exploratae, omnibusque fere notis congruere cum Pliniana delineatione deprehensae.

Denique in re medica, et eos diligenter cum Plinio scriptores contulimus, a quibus ille mutuum accepit, et qui ab eodem deinde pariter mutuati. Horum autem omnium, ubi res poscit, verba proferimus: iisdem interdum, brevitatis studio, supersedemus, designari locum satis esse rati, tanquam si non doceamus ibi, sed admoneamus docturos.

Vt multa vero sint ea quae animadversuri sumus in Notis, non est verendum tamen, uti remur, ne prolixiores videamur iis, qui nihil de faece, quod aiunt, haurire nos facile paterentur. Neque enim trita aut ante pedes posita afferemus: non congeremus fere praemissa a caeteris, nec hortum quem colimus, alienis irrigabimus rivulis: nec denique, quod noster monet, diligentiam affectabimus in supervacuis. Quamobrem si diffusum id nimis opus cuipiam nihilominus videatur, id responsi feret, quod reposuisse acute Plinius alter[1] perhibetur, quum villam aliquam perelegantem particulatim amico depingeret: « Non epistolam, quae describit, sed villam quae describitur, magnam esse. Brevem esse, qui facit quod instituit: si materiae immoratur, non esse longum: non excursum hunc, sed opus ipsum esse. »

Ac frontem quidem ipsam Pliniani operis multo politiorem nitidioremque, quam fuit hactenus, exhibemus: priore libro integro, qui caeterorum index est, quem priorum editorum negligentia abdicarat, ad fidem MSS. codicum, Reg. 1, 2, Colb. 2, et Thua-

1. Plin. lib. V, Epist. 6, 44,

naei, nunc primum in lucem prolato; ablegato interim altero,[1] quem imperiti audaculique viri ex officina sua, et ex lemmatibus capitum, quae confinxerant ipsi quoque pro arbitratu, pro vero ac genuino, concinnatum obtruserant. At ubi nihilominus in eo ipso quem repraesentamus, qui nec Plinium ipsum fortassis auctorem sapit, excidisse quidpiam licuit suspicari, lacunam ibi ex coniectura supplevimus: diversoque, hoc est, Italico pingendi charactere edi curavimus. Additi denique numeri, qui sectionibus[2] responderent, in quas singulorum librorum postea esset subsecanda materia.

Subiunximus deinde Auctorum Syllabum, qui toto opere a Plinio appellantur. Horum plerisque non sua modo nomina, detrita ante, truncata, corrupta, ignota, sed et famam quoque suam restituimus: ut iam et ipsi qui sint, et quae aetas, quae patria, quae scripta denique (non omnia quidem: id enim nec nostri est instituti persequi, et est infiniti laboris; sed ea modo per quae profecisse videri Plinius noster possit) manifesta sint. Quoties autem appelletur eorum quisque a Plinio, ex Indice singulari, quem in calce operis subtexemus, nullo negotio statim constabit.

E reliquo opere titulos[3] seu lemmata capitum plane sustulimus: et quod Plinium ea non habent auctorem, et quod nihil insulsius dici aut videri potest, quam praeposterus plurimorum lemmatum situs,

1. Quem nos, ut habentem suas etiam e codicibus auctoritates, non omnino abiiciendum, sed inter generales indices sub totius operis finem removendum esse duximus. Ed.

2. Sive capitibus: vide infra p. XXV, not. 1. Ed. P.

3. In antiquis editionibus singula capita titulos suos inter ipsum contextum distributos praeferebant, quibus Plinianum opus non in membra, sed in frusta misere discerptum fuerat. Ed. P.

ut suis locis commonstraturi sumus. Quid quod et recepta hactenus capitum sectio, qua totum Plinii opus divisum ac dissectum est, in antiquioribus paulo ac melioris notae libris nulla est: et alia in pervetustis editionibus, in sequentibus alia, in utrisque saepe digna risu: ubi multa perperam distracta a superioribus, quibuscum ea cohaerere oportuit; divulsaeque saepenumero sententiae integrae, parte sua praecedenti capiti haereant, altera faciant subsequentis initium? Atqui veterum quicumque lectos a se Plinii libros commemorant, Tertullianus, Augustinus, Gellius, Macrobius, aliique, librum quidem ii indigitant, designantque; minutias capitulorum, nemo. Singulis enim libris continuata rerum series continetur, quamobrem et historia vocitatur: sic ut aliae res nexae ex aliis, narrationis serie copulatae, et omnes inter se aptae colligataeque sint, nullum ut pateat interstitium, fallente transitu, ut in historiarum Herodoti, Thucydidis, et Livii libris. Nos nihilominus in totidem particulas secuimus, quas sectiones [1] eam ob causam libuit appellare, quot signatas ab ipso Plinio in Indice intelligere licuit: et priscos tamen numeros capitum, qui fuere in usu hactenus, asservari in margine [2] voluimus, ut citata in libris ad hunc diem Plinii loca per capita, in hac quoque editione nostra vel sic occurrant.

Indicis [3] denique facta accessio, non qualis primum a Ioanne Camerte, e sacra Minorum familia, viro

1. Passim eas in nostris adnotationibus nunc *sectiones*, nunc *capita*, nullo discrimine vocabimus, quum manifestum sit, ubi Plinii locum aliquem indigitamus, nos ad nostrum, i. e. ad Harduini textum respicere. Ed. P.

2. Ex margine in ipsum paginae corpus transtulimus illos, minore litterarum forma et intra parenthesim expressos. Ed. P.

3. Invenietur sub nostrae editionis finem, magna ex parte correctus. Ed. P.

religioso et erudito, concinnatus est olim Viennae Pannoniae, anno MDXIV, etsi is deinceps in omnibus fere Plinii editionibus est adoptatus: sed verborum plane singulorum: quoniam bona pars Latinae linguae hoc uno continetur opere, in quo et vocum occurrit propemodum copia infinita, et significatio singularis.

Hanc porro rationem in explanando tam erudito tamque diffuso opere secuti sumus, ut ne saepius a nobis eadem dicerentur; ut semel tantum, propter institutam rationem brevitatis, abstrusiores paulo voces, et propriae locorum, animaliūm, agricolationis, vindemiae, morborum, herbarum, caeterorumque eiusmodi, explanarentur: quo autem loco, intelligendum ex Indice: priore enim fere loco ac numero res ea deciditur; de qua, si quoties occurrit ea, disceptandum foret, in ingentem molem commentariorum istud volumen excresceret. Sic tamen interim habeto, nullam a nobis esse praetermissam voculam, cui difficultatis aliquid subesse suspicio foret; nullam intentatam, indictamve: sic ut quum paucae quaedam incerti nobis significatus essent, quas in tanta rerum bonarum copia praeterire, non modo sine ullo famae dispendio liceret, sed etiam tutum esset, vel dictante proverbio, *Quae dubites, ne feceris:* maluerimus tamen id ingenue profiteri, ac minus callidi in nos existimationemque nostram, minusque astuti videri, quam minus ingenui ac simplices.

Quanta nihilominus rei litterariae ex hisce nostris lucubrationibus utilitas accessura sit, aliis aestimandum relinquimus: quanta vero ex hoc singulari opere, nunc scilicet ad amussim emendato castigatoque, emolumenta speranda sint, fecere iampridem iudicium eruditi viri. In infinita prope veterum librorum non iactura, sed naufragio, non clade, sed interitu, « Non

sumus omnino superis odiosi, inquiebat olim Hermolaus ad Picum Mirandulae Comitem, quando superstes est Plinius. Sustentat ille nos utcumque mutilus, decurtatus, lacer. Nisi exstaret, actum esset, tunderemus aquam omnes: si eadem, quae caeteros, ademisset eum nobis calamitas; profligata spes omnis esset Latinae rei constituendae. Nunc eo duce, quanquam semianimi et exsangui, vivimus: et nisi ipse mihi blandior, videtur in dies proficere, habetur in manibus, celebratur, colitur. Censetur indoctus, qui Plinium non legit: indoctior, qui lectum contemnit: indoctissimus, cui non sapit. Debet aetati nostrae plus, quam suae, Plinius: sed nos ei magis, qui per illum maxime subsistimus. Alii rem Latinam iuverunt, ille ipse nobis est Latium.» Atqui id eo aevo pronunciare si vere licuit; si in uno hoc libro Latinae rei puppis et prora versari merito existimata est, quum tot adhuc salebris horreret, tot mendis scateret, seu verius monstris: quid iis feliciter profligatis, quid deterso eo opere, perpurgatoque iam, uti confidimus, ac resplendescente, sentiendum, aut quid omnino non sperandum putemus?

Est operis certe per se ipsius susceptio, dispositio, conformatioque, grandis et capacis ingenii opus: idque eo grandius et magnificentius existimari par est, quod nemo unquam ex omni aevo praeter eum repertus est, ne apud Graeculos illos quidem loquaces et otiosos, qui universam Naturae historiam unius laboris et operis monumento consignarit. Ex orbe doctrinae, quam ἐγκυκλοπαιδείαν vocant, quam sibi quisque particulam delegerit, Auctorum Index, quem subtexemus priori libro, declarabit. Nemo unus attigit universam. Nemo, ut noster, thesaurum, vel mundum verius rerum omnium cognitu dignarum, spirans

ingenii sui monumentum, reliquit. Quare Plinium haud immerito, etsi novo more loquendi, *Naturae Bibliothecarium* Langius, Heinsius *Primum omnium Secundum, et secundum nemini,* appellarunt; caeteri eruditi opus hoc unum caeterorum e Latio scriptorum, si ita necesse sit, iactura emendum pronunciarunt; civitates ipsae nobilissimae, Brixiensis Ioanni Taberio anno MDVIII, Salmanticensis Pintiano, aliaeque aliis, Plinii in publico Gymnasio interpretandi provinciam imposuerunt, salario etiamnum largissime ex aerario persoluto. Vt iam suae petulantiae pudere necesse sit eos, qui puerili *παρωνυμίᾳ* Plinium Planium hactenus appellarunt (quod viri nomen est apud Ciceronem, lib. IX Famil. Epist. XIII), planum, hoc est, mendacem volentes intelligi.

Nam quod multa Plinium attulisse in medium criminantur aliqui, quae falsa sint, quae commenta sapiant Magorumque vanitates, nihil id utique habet iustae reprehensionis. Nam quo eum argumento mendacii arguas, qui nihil comminiscatur, nihil afferat quod haberi pro certo ac confesso velit, quin sit illud idem ab aliis scriptoribus, extra omnem mendacii suspicionem positis, quos quidem suis locis appellaturi sumus, proditum similiter? qui dubia se suis reddere profiteatur auctoribus, quorum ad fidem provocat, ac legentes ablegat? qui denique Magorum commenta eo recitat, quod prae se fert ipse haud obscure passim, [1] ut eorumdem obiter coarguat vanitatem: quae sub Nerone Principe, quod is hanc exercuerat artem, videri poterat in ipsa Vrbe auctoritatem accepisse?

Fuit auctori praenomen *Caius,* nomen *Plinius*, co-

1. Lib. XXVII, sect. 14, et alibi passim.

gnomen *Secundus*: *Plinius*, ex patre; *Secundus*, ex matre: [1] quamobrem Pomponius Secundus vates affinis ei fuit, natus similiter ex Pomponio patre, et matre Secunda, [2] Plinii Secundi matertera. Et ea causa fuit, cur Plinius Pomponii Secundi vitam retulerit, ut ipse prodidit, lib. XIV, sect. VI. Patria Pliniae genti proinde, ut Pomponiae, Roma fuit. Enimvero se ipse Romanum ubique fere profitetur, *Vrbemque nostram* Romam, *Leges nostras*, quae sunt XII tabularum, *Annales nostros*, quos Romani scripsere, *conditores nostros* Romulum Remumque, *avos maioresque nostros*, *et magistratus nostros* passim Romanos appellitat, *et nostrum mare*, quod Campaniam alluit. Nec temere sane in Campania villam ei fuisse ex eo colligas, quod libro XV, sect. XXX, *duracena cerasa Campaniam* dicit *Pliniana appellare.* Denique libro XXII, sect. XIX: *Nos ista*, inquit, *Romana gravitate, non ut medici, sed ut iudices salutis humanae, dili-*

1. Levissime dictum. Mater enim Plinii quae fuerit, ignoratur; nec matrum, sed patrum cognomina vulgo transferebantur ad filios. Secundi vero cognomen in quibusdam familiis natu minori filio imponi solebat: unde apud antiquos satis frequens occurrit. Sed patet ad distinguendas gentes familiasve, nihil certi ex hoc indicio argui posse. Caeterum quae de Plinio eiusque vita hic aguntur, nullius pretii sunt et prorsus Harduino indigna. Longe rectiora pete, si libet, ex Broterii praefatione, quam nostris adnotationibus nonctam paulo infra exhibebimus. Ed. P.

2. L. Pomponius Secundus, Q. frater, cuius vitam Plinius noster scripserat, ipse teste l. XXIV, 4, et Plinio iuniore Ep. 5 tertii libri, vir insignis, et idem poeta, consul, triumphalisque fuit, praestanti apud Romanos gente ortus, Pliniis vero nullatenus affinis, quod ipsa Iunioris verba satis innuunt; libros enim ab avunculo scriptos ait *de vita Pomponii Secundi duo*, *a quo singulariter amatus*, *hoc memoriae amici quasi debitum munus exsolvit*; vides affinitatis nullam fieri mentionem. Pomponii matrem Secundam somniavit Harduinus, quam quidem Nostri materteram fuisse fingit, alias nobis incognitam. De L. Pomponio passim mentio apud Nostrum. De eius consulatu rebusque gestis vide Dionem, Tacitum aliosque Historicos. De scriptis ab ipso tragoediis, Quintil. lib. X. De Quinto fratre, Tac. Ann. VI, 18, et alibi. Ed. P.

genter distinguemus. Et libro xxv, sect. cvi: *Nos eam Romanis experimentis digeremus.* Alibi etiam: *Noster Sulpicius: Seneca apud nos, apud nos Cicero.* Quid est Romanum se profiteri, si hoc non est? [1] Novocomensem quidem eum Hieronymus facit, sed a scriptore vitae Plinianae impulsus in fraudem, quem Tranquillum esse Suetonium vulgus, sed falso, putat.

Ex eadem Pliniorum gente fuit is, qui Byzantii scriba fuit, temporibus Severi Alexandri Imperat. teste nummo antiquo, qui fuit in cimelio D. Foucault, hac epigraphe: ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΓΡ. ΠΛΙΝ. ΣΕΚΟΥΝΔΟΥ. Γραμματέως Πλινίου Σεκούνδου. *Byzantiorum* nummus, sub *Scriba Plinio Secundo.* [2]

1. Has omnes Harduini cavillationes probe confutat vel unus Ciceronis locus l. II de Legg. « Omnibus, inquit, municipibus duas censeo esse patrias, unam naturae, alteram civitatis, ut ille Cato quum esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est; itaque quum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris. » Ita Cicero, quamvis ortu Arpinas, civitate Romanus fuit; ita Plinius, quamvis Novocomensis, Romam patriam appellare poterat. Vide quae in hanc rem disseruntur a Rezzonico, lib. VI, p. 105. Ed.

2. Numeratur etiam inter Graecos Plinius Secundus Atheniensis, fabri filius, unde et Ἐπίθυρος cognominatus est: quem Herodis Sophistae praeceptorem fuisse narrat Suidas (quamvis apud eum male Ἐπιουρος pro Ἐπίθυρος et Ἡροδότου pro Ἡρώδου legitur). Scripserat ille declamationes oratorias. De illo quoque mentio apud Philostratum et alias, sed vulgo Σεκοῦνδος tantum nuncupatur. Graeculi isti Romano nomine insigniti poterant ab aliquo Pliniorum liberto stirpem duxisse: nec mirum, quum et illorum utriusque non mediocris fortuna fuerit; iunioris vero etiam ingens opulentia, ac familia numerosissima, ut ex eius litteris constat, nec minus ex elogio Mediolani asservato. Latini autem quas ante Graecos citare debuerat Harduinus, multi eiusdem nominis, sed variis cognominibus insignes, quorum quidam in municipiis suis magistratus gesserant, inter inscriptiones Comi, Mediolani, Bilsci, et in aliis Italiae partibus repertas (vide nos ad Broterii praefationem) cum honore citati reperiuntur. Ex quibus unum C. Plinium Faustum Nostri patrem fuisse suspicatur Rezzonicus, fratremque natu maiorem L. Plinium Fausti F. Sabinum, qui circa duodecimum vitae annum mortuus in elogio legitur. Quae si pro veris habenda essent, Secundus ab ordine noscendi dictus fuisset Plinius noster, idque cognomen sororis eius filius per adoptionem sibi adscivisset.

Fuit et alter C. PLINIVS SECVNDVS CAECILIVS, scriptor epistolarum, et panegyrici Traiano dicti. Ex geminis unicum viri alias eruditi conflarunt,[1] Eusebius in Chronico, Hieronymus in Isaiam et Ezechielem, Vincentius Bellovacensis, et Antoninus. Quin et tertium ab utroque, vel cum seniore certe perperam nonnulli confundunt, qui de re medica volumen scripsit, quinque omnino libris comprehensum, cui cognomen VALERIANI[2] fuit, patria Comum, uti vetustae aliquot inscriptiones docent. Sed is multo recentior exstitit, quippe qui Galenum aliosque laudet inferioris aevi.

De reliquo genere vitae eius, et obitus, de scriptis ab eo voluminibus, quae scire licet, ea cognosces ex unius Plinii iunioris epistolis duabus, quas huic Praefationi subtexemus, cum Notis.[3] Vir fuit hic noster sane magni laboris et studii, quod eius opera arguunt; sed magister idem ἀθεότητος, caecitate ingenti: quod mirere, quum fuerit is, ut scripta testantur, castis integerrimisque moribus; dum penitius Naturae scrutatur arcana, Naturae ipsius auctoris oblitus.

Ingeniosas Rezzonici coniecturas vide apud ipsum, Disquis. Plin. lib. V, pag. 134, et apud nos infra pag. LIV (Paris.). ED.

1. Confer paulo infra Excursum I ad Broterii praefationem, pag. XLVI et seqq. ED.

2. Plura de illo pag. LIV et seq. ED.

3. Duas illas praeclarissimas epistolas, cum tertiae fragmento, inter testimonia Veterum edemus, pag. LXXVII et seq. Notas tamen omittemus, ex ipsa Plinii Caecilii editione repetendas. ED.

C. PLINII
VITA ET SCRIPTA

(EX BROTERII PRAEFATIONE.)

Maximum Naturae opus, caelum, terras, homines hominumque ingenia, infinita animalium, herbarum, medicinarumque genera, vitales aquarum fontes, metallorum opes, lapidum varietates, artium miracula, gemmarumque decora complexum, edere [1] eo libentius aggredior, quod, quum in Corn. Tacito, [2] quid Romanorum prudentia illustrius ac splendidius habuerit, ostenderim, in C. Plinio, quid eorum eruditio scientiaque Historiae Naturalis uberius atque magnificentius collegerit, sum propositurus. Certus quoque in his duobus potissimum libris contineri, quae mores instruant, et vitam erudiant.

Caius Plinius Secundus, tanti operis scriptor, natus est C. Asinio Pollione et C. Antistio Vetere consulibus, anno Vrbis conditae DCCLXXVI, [3] Iesu Christi 23. De

1. Broteriana Plinii editio prodiit Parisiis anno 1775, *sex vol. in*-12, interque classicos a typographo Barbou collectos insignem locum occupat: de qua plura disseretur in Catalogo editionum. Ed. P.

2. Quantum operae Tacito illustrando contulerit immensa Broterii eruditio ac perelegans ingenium, ex nostra Taciti editione discet qui egregia librorum deperditorum supplementa et confertos in ultimis voluminibus annotationum thesauros adire ac pervolvere voluerit. Ed. P.

3. Hunc annum ipse Plinius, de nova equestris ordinis constitutione loquens, lib. XXXIII, cap. 2, Tiberii Caesaris nonum appellat, Vrbis conditae DCCLXXV, Fastorum scilicet aeram secutus: nos Varronianam cum Harduino, Broterio, et editorum vulgo, sequimur. Caeterum natalis Plinii annus coniectura tantum elicitur ex eiusdem pereuntis aetate: obiit

eius natalium gloria certant Novocomenses et Veronenses: nobili quidem studio, et virtutis laudisque aemulatione semper excusato. At quum Plinius ipse Catullum conterraneum suum esse fateatur, antiquique quidam libri, quos inter MS. Reg. 6801, nomen *Plinii Veronensis* praeferant, nulla penes eruditos viros, quos partium vanitas non exagitat, suboriri debet difficultas. [1] Primos pueritiae ac iuventutis annos egit per foeda Tiberii, et insana Caii Caesaris tempora. Haud melior affulgebat spes sub Claudio hebete, muliebribus aut servilibus imperiis. In hac temporum nequitia, iuvenilis animus, publicis privatisque vitiis, quae in urbe in qua fuit institutus continuo observabantur, intactus, id arripuit quod optimum supererat, totumque se vertit ad litterarum studia. Ne quis etiam foret otio aditus, omnigenae eruditionis immensitatem amplexus est.

Eo tamen scientiae impetu haud retardata civis officia. Vbi militiae tempus affuit, in Germania [2] ita se approbavit L. Pomponio Secundo [3] legato, ut,

enim anno Titi principis primo, LVI annos natus, auctore sororis filio, qui fere solus de avunculi vita et operibus aliquid certi protulit, duabus illis ad Macrum et Tacitum epistolis, quas adeas necesse est inter testimonia Veterum. Ed. P.

1. Acriter diuque agitatam controversiam tandem aliquando conquiescere tempus esset. Excursum vide ad hunc locum, p. XLVI, ubi Novocomensibus omnino assentiendum esse demonstrabimus. Ed. P.

2. Anno V. C. DCCXCIX, quum annos 23 natus esset Plinius. Stipendia prima quo anno fecerit incertum, quamquam sub Claudio Caesare necessario facta sunt: paucula nec manifesta indicia multo labore collegit Rezzonicus, quibus suspicio firmaretur, primam operam navali disciplinae dedisse Plinium. Certum est illum in Africam navigasse ex ipsius verbis, lib. VII, cap. 4: «Ipse in Africa vidi;» et lib. XVII, c. 5: «In Byzantio Africae... vidimus.» Quod autem prodigium in Africa se vidisse testatur, virginis in virum mutatae, M. Vicinio et T. Statilio coss. accidisse testatur Phlegon Trallianus, de Mirabil. cap. 6: anno igitur urbis Romae DCCXCVIII, Plinii 22. In Africa ergo prius quam in Germania militaverat. Ed. P.

3. L. Pomponius Secundus, quem Plinius consularem poëtam vocat,

quem sortitus erat ducem, amicum semper sit expertus. Ex ingenita autem litterarum cupidine, ipsae castrorum artes in studia cessere, librumque de *Iaculatione equestri* [1] composuit, quum ipse esset alae praefectus. Devictis interim Cattis, Pomponius triumphalem honorem assecutus est. At, gloriae suae non diu superstes, novam Plinio scribendi materiem obtulit. Haec, vel in ipso luctu, tanto gratior accidit, quod in scribenda *Pomponii vita*, [2] ducem fortissimum, poëtam carminum laude praecellentem, spectatissimumque amicum celebraret.

Tum in urbe e castrorum tumultu ad fori strepitum accesserat: quam tuendae patriae armis, eamdem defendendis eloquentia civibus operam impensurus. His curis intento alacritatem addebant haud illaeta Neronis initia: in principe, qui sub Burri et Senecae disciplina adoleverat, litterarum splendorem ominatus, tres libros, *Studiosorum* [3] inscriptus, et in sex

lib. VII, c. 8, vatem civemque clarissimum, l. XIII, c. 26, perperam a multis cum fratre Quinto confunditur, qui, Caligula pereunte anno DCCXCIV, consulatum gerebat. Hic Lucius, Caio imperante, incertum quo anno consul videtur suffectus fuisse, vel fortasse consularia tantum ornamenta acceperat; quem longe ante, ut suspectum Seiani amicitiae, carceri mancipatum et in fratris custodiam fuisse traditum, ex Tacito discimus. Post Caligulae mortem, a Claudio principatum adeunte Germaniae praepositus est cum legati titulo; et aliquanto post, auctore eodem Tacito, de Cattis triumphavit. Cuius vexilla quum sequeretur Noster, se ad Chaucos usque penetrasse innuit libro XVI, capite 2; Danubii vero fontem accessisse affirmat lib. XXXI, cap. 19. Ed. P.

1. Post L. Pomponii triumphum, reverso Romam Plinio, vulgatum fuisse reor id volumen. Meminit auctor ipse, lib. VIII, c. 42. Narrat Rezzonicus, qua laetitia exultaverit, quum in quadam Romae Bibliotheca Plinianos codices recognoscens, initio chartacei voluminis, post geminas Plinii Caecilii epistolas quae avunculi scriptis praemitti solent, verba haec omnibus litteris exarata reperisset: *Incipit liber de iaculatione equestri Plinii Secundi*: sed reliqua desiderabantur. Ed. P.

2. « Hoc memoriae amici, quasi debitum munus, exsolvit. » Plin. Caecil. epist. ad Macrum. Ed. P.

3. Ad hos praecipue libros respe-

volumina propter amplitudinem divisos, edidit, ut oratorem ab incunabulis institueret ac perficeret, eruditumque informaret illustribus exemplis ad declinandas controversiarum fraudes, in forum cuncta audendi libidine et praemiis sub prioribus principibus invectas. Simul *Germanica bella*, [1] quae iampridem componere erat aggressus, viginti voluminibus comprehendit: nobilissimum quidem historiae argumentum, quo non modo immortalem Drusi ac Germanici memoriam revocabat, sed cum clarissimorum ducum gloria stipendia sua victoriasque connectere haud erat ingratum.

At nec solitariae, nec inertes erant apud Romanos litterae: sua laude inclytos ad publica munera promovebant. Haec Plinius per Hispaniam obivit; et, quae equestris fuit nobilitas, res Caesaris ibi procuravit. [2] Publicas inter occupationes, litterarum nun-

xit Quintilianus eiusdem ferme argumenti materiem tractans, Institut. III, cap. primo, et XI, ultimo. Item Aulus Gellius, lib. IX, cap. 17: quorum testimonia vide. Ed. P.

1. Illa scribere coepisse arbitror, quum prima Germanica stipendia mereretur, nec dum alae praefectus sub Pomponio militaret ..... Ideoque prius de his bellorum historiis quam de iaculatione equestri et Pomponii vita cogitasse: postea vero digesta, atque in lucem edita verisimilius crediderim. Rezzon. — Huius operis consilium a Druso, in somnis viso, fuisse avunculo suo suggestum narrat Caecilius loc. cit. Exstare manuscriptum in Germania crediderunt, Augustae Vindelicorum Conradus Gesnerus, alii Termoniae in Westphalia, sed sine auctoritate ac sine spe. Symmachi certe saeculo, post Christum quarto, aegre iam inveniebatur, ut ex ipsius testimonio mox afferendo constat. Habuerunt illud ob oculos, nec semper cum laude citant Tacitus Suetoniusque, quorum vide testimonia. Ed. P.

2. Neronem Plinio procuratoris sui officium demandasse, et quidem in Hispania, circa huius principis obitum res Caesaris procurasse, nobilique in munera usque ad secundum Vespasiani imperantis annum perseverasse statuimus. Quo officio Caesaris procuratores in provinciis fungerentur, pluribus persequuntur eruditi. Catanaeus illorum munus definit, ut rationes omnium redituum, qui ad principem spectarent, diligenter procurarent, cum facultate deferendi, et acquirendi, non alienandi aut distrahendi. Hos primum ab Augusto in provincias missos, ut

quam immemor, immo eis deditus, ne unum quidem effluere sinebat temporis momentum, quo non aliquid vel legeret, vel audiret, vel scriberet, vel enotaret. [1] Illa sciendi aviditate in tantam molem famamque excrevere eius adversaria (*Electorum commentarios* [2] appellabat), ut ea Lartius Licinius cccc millibus nummorum, *Gallicae monetae libris* 77,812, [3] in Hispania emere percuperet. At caetera omnia sint auro venalia, venale non est ingenium; unumque fortunam supereminet.

publicos reditus colligerent, testatur Dio lib. III. Verum non civiles tantum, sed militares quoque curas procuratoribus Caesaris iniunctas fuisse ostendam... Strabo ad rem nostram opportune scribit, lib. III, pag. 115, in Hispania suo quoque aevo procuratores equestris ordinis extitisse, qui militibus pecuniam ad vitae necessitatem suppeditabant. REZZON. — Initio quidem ad privata duntaxat Caesaris negotia pertinebat hoc munus, ex Taciti Annal. IV, 15, affirmante ibi Tiberio, se Lucilio Asiae procuratori ius non dedisse, *nisi in servitia et pecunias familiares*. Postea vero Claudius senatusconsulto cavit, ibid. XII, 60, « parem vim rerum habendam e procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset, » inversa iam omni rerum ratione; sic enim fiscales homines iudiciis praepositi sunt, quos postea difficile fuit e publicis magistratibus distinguere: quanquam non in omnibus provinciis ita constitutum fuisse crediderim, sed in minoribus tantum, et quae praesidibus carerent. Vide Lipsii Excursum ad Taciti nostram editionem, tom. IV, pag. 504. Caeterum militari imperio caruisse illos satis constat, nisi quod fortasse provincialibus praesidiis ad tuendam publicam quietem aut iudiciorum exsequendorum causa utebantur. Rezzonicum igitur in hoc munere extollendo nimium fuisse arbitror. Libentius illi essentior satis probabilibus argumentis colligenti, Tarraconensis Hispaniae, in qua Lacetania est, procuratorem fuisse nostrum, non Baeticae, ut quibusdem placuit. De Hispania certe consentiunt Caecilius, epist. ad Macrum, et Suetonius, vel quicumque alius brevem Nostri vitam antiquitus concinnavit. Equestrem fuisse huius officii dignitatem, monet inter caeteros Tacitus, Agricolae Vita, cap. IV. Ed. P.

1. Cuncta ex Plinii Caecilii epistola ad Macrum. Ed. P.

2. Rudis videtur et indigesta fuisse excerptorum moles, et materia potius quam aedificium: excrevisse novis semper annotationibus auctos per totam Plinii vitam hos commentarios, et plusquam CLX libros implesse docet Caecilius loco citato; nec verisimile est unquam in lucem prodiisse. Ed. P.

3. Immo potius 66,170 fr. ex accuratis doctissimi LETRONNE tabulis, quas ultimo Livii nostri tomo, p. 113, pro sua benignitate adiecit. Ed.

Tantis auctus opibus, Plinius in Vrbem reversus,[1] cuncta in peius ruisse reperit. Quanto diutius coërcitae Neronis libidines, tanto acrius efferbuerant; et ubi eruperunt, cuncta perditum ire: immanis statim foret visus, ni ipse singulos in dies fuisset atrocior. Accedebant caelestes irae; Vrbsque et Italia portentis pestibusque exagitatae: sed portentum maius maiorque pestis Nero. Opes, fama, nobilitas, virtus exitio vertebantur. Ne litterarum quidem perfugium, sapienti semper obvium, manebat apud principem litteraria etiam invidia ferocem. Nosci erat intutum, nec tutum latere. Prudenti celebritatem inter et obscuritatem temperamento, Plinius octo libros *Dubii sermonis*[2] edidit. Tenuitate quidem operis, quod abstrusos verborum sensus scrutabatur, principem adversus altiora erectum elusit: at vix effugit superciliosas grammati-

1. Probare conatur, sed argumentis minime certis, Rezzonicus, Plinium ex Hispaniis non ante Vespasiani tempora rediisse. Broterius alteram opinionem amplexus, nimis fortasse pueriliter declamandi occasionem inde capit. Ed. P.

2. *Studiosorum* libros Neronis principatu medio Plinium scripsisse conjecimus: illius vero novissimis annis *Dubii sermonis* opus, quod octo libris conclusum per id temporis invulgasse certo scimus ... Opus hoc utique grammaticum atque in illo de vocum differentia, generibus, pronunciatione, scribendique methodo disseruisse ultro fatemur. Ita tamen ut plura ad alias quoque facultates spectantia attigerit, quum diversas adeo haereseos philosophorum rabiem et dentes exacuerit, ut auctorem post decimum etiam annum inani morsu oppetierint. Rezzon. — Saepe profertur a veteribus grammaticis Prisciano, Diomede et Charisio, librorum istorum auctoritas; in quibus multa a Virgilio annotasse Plinium Charisios praecipue ostendit. Alludit ad eos auctor ipse, Historiae Naturalis praefatione, et libellos vocat, *quos de grammatica edidi*. Hunc profecto secundarium titulum gessisse illos oportet et de *Grammatica*, vel potius *de Arte grammatica* inscriptos fuisse: nam Priscianus, memoria lapsus, ut opinor, *Artium* vocat; Gregorius autem Turonensis, loco mox proferendo: « Plinius, inquit, auctor in tertio *Grammaticae* libro. » Desiderandum quocumque sub nomine prodierit opus, aliquando fortasse felici fato emerget; siquidem quinto decimo adhuc saeculo Tortellius Arretinus Nicolao papae V opus suum de Orthographia dedicans, *quatuor Plinii libris de Arte grammatica* usum se profitetur, locum citante Rezzonico. Ed. P.

eorum minas, quas contemptu castigandas[1] censuit.

Dum illi infremebant, Nero scelerum suorum conscientia publicoque odio invisus ac miser, supremo scelere vitam sibi finivit: pacem terrarum orbi daturus, nisi eius mortem excepissent bella civilia. Assiduis per tot annos malis tandem subvenit salutaris Vespasiani exortus. Fatiscentem imperii molem sustinuit princeps priscae et maioribus laudatae virtutis ac parcimoniae. Mores, leges, artes, litterae revaluere: Plinius, qui interim Africam[2] lustraverat, in Vrbem rediit, publicae pacis et securitatis admiratione et laudibus praecipuus. Iis condecoravit XXXI *Historiae libros*,[3] quos a fine Aufidii Bassi[4] orsus, ad hunc resurgentis Romae splendorem deduxerat. In Vespasiani familiaritatem adscitus, quum per diem publica

1. Sub praefationis finem, quae Naturalis Historiae quasi vestibulum pandit. Ed. P.

2. Non eo tempore, sed quum adolescentior stipendia faceret, fuisse in Africa Plinium cum Rezzonico censemus. Vide supra (pag. XXXIII) not. 2. Ed. P.

3. Hoc quoque opus Tito inscriptum fuisse suspicatur Rezzonicus ex initio Plinianae praefationis: « Simul ut hac mea petulantia fiat, quod non fieri questus es *in alia procaci epistola nostra*. » Nondum tamen in lucem prodiisse, quum Historia Naturalis ederetur, ex eadem praefatione patet: atqui quum biennio post interierit Plinius, aut illo intervallo editos esse hos libros, aut post eius mortem Caecilii cura posthumum opus exstitisse crediderim. Cuius publicationem ideo dilatam a se scribit in praefatione Plinius, et haeredi suo mandatam, ne vivus ambitionis argueretur. Suspicionem adulationis ne sic quidem effugit: nam ad illum respicere videtur haec Taciti sententia, Hist. lib. II: « Scriptores temporum, qui potiente Flavia domo monumenta huiusce belli composuerunt, . . . corruptas in adulationem causas tradidere. » Aperte vero hanc historiam designat, Histor. lib. III, cap. 28. Ed. P.

4. Aufidius Bassus (filius aut nepos eius, quem aetate cassum et luminibus, se adhuc puero, graece scripsisse docet Cicero in Bruto) annales videtur de bellis civilibus scripsisse; quippe Ciceronis morientis constantiam laudasse dicitur a Seneca, Suasor. VI. Quodnam vero ad tempus historiam suam deduxerit, incertum: fortasse ad Neronis tempora, certe non ultra; iam enim admodum senio quassum depingit hunc Seneca Epistola 30; et Plinii, qui ab eius fine orsus est, testimonium haud semel adducit Tacitus de Neronis temporibus scribens. Ed. P.

implevisset officia,[1] noctu adibat principem,[2] qui et ipse diurna imperii negotia indefessus sustinebat, noctibus sibi amicisque et litteris utebatur.

In hac dulcissima principis societate, quam Titi Caesaris humanitas exhilarabat, meditatum opus, praesenti temporum felicitate dignissimum. Vi eloquentiae et carminum gloria supra aemulationem evecta fuerat Roma. Vna supererat Natura, Romanis paene intacta,[3] quam noscere commune est votum, describere opus difficillimum. At arduo opere mens Plinii excelsior, non partes tantum, sed rei immensitatem amplexa est. Illam quoque ut praestantiorem atque utiliorem faceret, singularum rerum naturas earumque utilitates persecutus est, artes cum ipsa natura certantes mira dexteritate descripsit, et inter tot naturae artiumque miracula hominem per virtutes et vitia miraculum maius semper exhibuit. Opus, cui par rerum amplitudine, doctrinae copia, eloquii facilitate anteacta aetas non tulerat, post tot saecula nondum superatum, nec forte unquam superandum, sub auspiciis Titi Caesaris in lucem prodiit, Vespasiano Augusto VIII et Tito Caesare VI consulibus,[4] anno Vrbis conditae DCCCXXX.

1. Quaenam officia, vel cuius generis, plane incertum. Vrbana fuisse, et ad aerarium pertinuisse Rezzonicus non immerito suspicatur. Ed. P.

2. Ante lucem, ut ait Plinius Caecilius ad Macrum: salutandi causa, ut opinor: nam matutinae admodum erant aulicorum visitationes, donec evigilaret princeps, in vestibulo exspectantium: nec diu exspectabatur Vespasianus, solitus maturius semper et de nocte vigilare, Sueton. in eius vita. Haec sane assiduitas Plinii gratiam apud Vespasianum et Titum adinvit; nec in gratiam tantum, sed in amicitiam receptus est, ipso teste in praefat. et Caecilio epist. cit. Ed.

3. Id ipsum prae se fert Plinius noster in praefatione *Naturalis Historiae*, neque in laudem tantum, sed etiam in excusationem, adversus eos qui vitia eius carpere malunt quam virtutes agnoscere. Ed. P.

4. De numerandis Vespasiani et Titi consulatibus non semper convenisse video inter doctos. Plerique tamen hodie Rezzonico et Broterio consentiunt, Vespasianum VIII, Ti-

Biennio post[1] pulcherrima terrarum Campania, furentibus intus ignibus, concussa est tremoribus, mirumque in modum ardere coepit Vesuvius. Plinius, Misenensis classis praefectus, praesens tum aderat. Vt amicis caeterisque periclitantibus opem ferret, ipse quoque naturam inter incendia explorandi avidus, montem adiit inter depluentes cinerum et pumicum turbines. Dum propius succedit, flammis et flammarum praenuntio odore sulphuris exanimatus est, anno aetatis suae quinquagesimo sexto. Non, ut mortalium vulgus, ignava morte periit; sed, ut populi, ut urbes, magna clade, et inter humanitatis naturaeque studia occidit: in hominum fama aeternum victurus. Tantum quoque felicitatis assecutus est, ut sororis suae filium,[2] quem adoptaverat, nominis sui haeredem reliquerit, litterarum et virtutum gloria simillimum.

Historia Naturalis, quae e tot Plinii operibus una nunc superest, meis laudibus non indiget, publicis praeconiis et septemdecim saeculorum utilitatibus

tum VI consules hoc anno facientibus, qui Fastorum aera, DCCCXXIX; iuxta Varronis calculos, DCCCXXX numerandus est. Consule Fastorum auctores, Pighium, Norisium, Muratorium; aut si tempus tibi, vel si voluntas deest, obiter interroga Annales nostros Plinianos quos accurate descriptos, inter Excursus ad hanc Plinii vitam, tertio loco subiiciemus. Caeterum hoc anno DCCCXXX Plinium Naturalis Historiae opus absolvisse tradit et Muratorius, Annal. pag. 310, ad annum Christi 77. Sed anno sequenti publicatum fuisse ostendit Rezzonicus, primum quod ipse Plinius, lib. XIV, c. 5, et lib. XXVIII, cap. 3, octingentos triginta annos ab Vrbe condita numeret; deinde quod lib. VII, cap. 50, censum a Vespasiano Titoque actum memoret *intra quadriennium*, isque census, teste Censorino, Vespasiani quinto, Titi autem tertio consulatui respondeat, anno V. C. DCCCXXVII. Ed. P.

1. Anno V. C. DCCCXXXII, post Christum 79, quo anno Vespasianus novies consul maio mense decessit. Vesuvius exarsit *Calend. novembris*, aut, ut aliis placet (Plinii enim Caecilii textus variat), IX cal. septemb. autumno certe, κατὰ τὸ φθινόπωρον, teste Xiphilino, hora fere diei septima; mane sequenti exanimatum esse avunculum suum, Tacito narrat in epistola Caecilius. Ed.

2. C. Plinium Caecilium Secundum, C. Caecilii Comensis filium, et

commendata. Id solum observaverim in ea plus esse antiquitatis, doctrinae, naturae, artium, quam in caeteris omnibus Graecorum Romanorumque libris; maximamque totius aevi memoriam fuisse perituram, si unum hoc opus periisset.

At, obmurmurat aliquis, sunt in Plinio multi[1] errores. Sunt certe, et quidem plurimi, si numerentur. Perpauci tamen, si cum infinita rerum verissimarum multitudine conferantur. Erunt errores, donec erunt homines. Vivis nostris scriptoribus non obloquar, quos inter unus[2] eminet ingenii excelsitate, eloquii maiestate Plinio proximus, maior etiam futurus (nec tantae enim gloriae impar), si, quam maxima cum laude in multis Historiae Naturalis partibus, hanc in omnibus operam praestitisset, eamdemque naturae, artium, saeculorum, morum publicarumque utilitatum amplitudinem tractare ausus, maximum et pulcherrimum scribendi argumentum unico opere paucisque voluminibus comprehendisset. Morte consecratos

Plinine, Nostri sororis, quae amisso marito in domo fratris mansit, a quo iam filius adoptatus fuerat: unde *Plinius Caecilius* dictus est, nova mora: nam Reipublicae temporibus, inflexa nominis naturalis terminatione, Plinius Caecilianus dictus esset. *Secundus* quoque hinc vocitatus: nam patris adoptivi cognomen assumere iam antiquitus moris erat. Id.

1. De C. Plinii fide consulendi inprimis Paulus Cigalinus, lect. II, quae Plinio *Variorum* praemissa est; et Rezzonicus, Disquisit. Plinian. lib. VII, ubi diffuse pro more suo hanc materiam tractat, et acriter in omnes Plinii censores invehitur. Nos vero operam abuti censemus, quisquis omnes Plinii errores defendere conatur: satis sit, si bona fide auctores quos praesto habuit excerpserit, quos etiam ab illo non semper intellectos fatemur, et in editionis nostrae notis aliquoties monebimus. Gravissimum vero crimen, et Nostro indignissimum, quod ipse in praefatione sua quodammodo aversatur atque detrectat, speciali disquisitione, agitabimus: an scilicet impudenti furto et assiduo, quod nuper etiam litteris mandatum a doctissimo viro legimus, Dioscoridem paene transcripserit ad verbum Plinius, nec nominaverit quidem. Vide, post hanc Broterii praefationem, Excursum nostrum, pag. LVI. Ed. P.

2. Gloria immortalis BUFFON vivus laude sua fruebatur, et senectutem tantum inchoabat annos 69 natus, quum haec Broterius scriberet. Id.

appellabo Naturalis scientiae proceres in Astronomia Dominicum Cassini, in Geographicis Guillelmum de l'Isle, in re Herbaria Iosephum Tournefort, in totius Naturae classibus Carolum Linnaeum. Quales quantosque viros! In hac tamen ipsorum novitate, iis iam errores imputantur. Stat ergo vel inter errores scientiarum decus, et eruditorum virorum gloria. Sic magnifica semper semperque veneranda est Natura, licet frugibus venena inseruerit. Sic in magnis viris emicat et irradiat claritas, licet humanis nonnunquam septa sit vitiis. Errores in Plinii libris arrodat indoctus et malevolus: doctus aequusque lector eos praetervolat, ad recte egregieque dicta properat: iis proficit, et profecisse gloriatur.

Pro Plinio adhuc militat res observatione dignissima et certissima. Nempe quo magis hac nostra aetate amplificatur Naturae scientia, quo plures fiunt per Europam, Asiam Africamque doctorum hominum peregrinationes, quo plura e terrae visceribus eruuntur antiquitatis monumenta, eo magis crescit Plinianae diligentiae ac veritatis fides. Immo et ultra terras, quas victor populus Romanus adierat, exoriuntur eius doctrinae argumenta. Comperi ex epistolis ab urbe *Peking* scriptis a viro in doctrina naturaque Sinensi exercitatissimo, se in libris, in agris Sinensibus singularem Plinii multis de Naturae rebus peritiam comprehendere.

Haud mirum ergo, si per omnes retro aetates tanta fuerit Plinii veneratio; [1] si tandiu scientias, agros, artes, valetudines unus rexerit; si passim adhuc per urbes, per rura, divulgata occurrant eius documenta; [2] si tot ad nos pervenerint manuscripti eius codi-

1. Confer Harduini praefationem supra (pag. XXVIII) nec non Rezzonici librum supra citatum. Ed. P.

2. Plerasque de naturae rebus su-

ces;[1] si, inventa typographica arte, pluries, quamvis ampla sit eius moles, quam caeteri scriptores, fuerit recusus.[2]

perstitiosas opiniones, quas popularis error alit, e Plinio defluxisse, passim commentatione nostra demonstrabitur. Ed. P.

1. Quorum Indicem a Rezzonico accurate collectam in ultimo volumine post caeteros Indices exhibebimus. Ed. P.

2. Persequitur deinde Broterius variarum Plinii editionum brevem recensionem: cuiusmodi laborem in Harduini praefatione inchoatum, in catalogo Bipontino paene completum atque perfectum, novis etiam annotationibus auctum, sub nostrae editionis finem reperies. Sistendum hic igitur censemus. Sed quum in eo catalogo versabimur, excerpta Broterii iudicia, quae ad rem bibliographicam pertinent, tibi, lector, non invidebimus. Ed. P.

AD PLINII VITAM

EXCVRSVS I.

DE

VERA PLINII PATRIA.

Mota est iamdudum inter Veronenses et Comenses acerrima de Plinii natalibus controversia, quum eum honorem utrique ad se trahere vellent: quam ego aemulationem non temere damnaverim, ut ex causis nobilissimis, amore patriae et litterarum studio primum exortam; sed utrinque in furorem sane ridiculum evasit. Originem litis et progressus longa dissertatione secutus est Rezzonicus, Novocomensis ipse, ideoque suspectus, quoties opinionem suam argumentis effulcire conatur; minime vero quum facta tantum et nomina et auctoritates exponit; nemo enim in citando accuratior, in transcribendo fidelior inveniri queat.

Duo Plinii, Noster scilicet, et sororis filius, quamvis diversissimo ingenio praediti, et suo uterque modo praecellentes, propter similitudinem praenominis nominisque, et commune utrique *Secundi* cognomen agnomenve; iam antiquitus, ac suo prope saeculo (quis non miretur!), ab hominibus alias non indoctis in unum conflari solebant: quod Sammonico Sereno, sub Alexandri Severi temporibus viventi, accidisse manifestum facit Macrobii locus inter testimonia Veterum proferendus, ubi ex Sammonici opere haec verba citantur: « Plinius (ut scitis) ad Traiani usque imperatoris venit aetatem » : citaturque sine nota, ut Macrobium ab hoc ipsum errore non multum abstitisse credas. Divus item Hieronymus, vir immensae scientiae, Plinium Historiae Naturalis scriptorem manifesto cum altero confundit, quum eum *oratorem et philosophum* vocat. Nec acutius vidit Eusebius Caesariensis, quum in Chronico scriberet; « Plinius Secundus Novocomensis orator et historicus insignis habetur, cuius plurima ingenii opera exstant: periit, dum invisit Vesuvium; » nec dubitavit Prosper Aquitanus, bona fide haec Eusebii verba in Chronicum suum transferre.

« Manifesta insignis adeo hallucinationis ratio inde constare debet, quod a II Christi usque ad XII saeculum vix reperitur qui Iuniorem Plinium ex epistolis noverit », inquit Rezzonicus, Sidonium tantum Apollinarem et fortasse Charisium grammaticum Ausoniumque poëtam excipiens, quum Tertullianum et Eusebium addere debuisset, utrumque ad libri X epistolam 97 manifesto respicientem. Ego ut hoc non facile concesserim, opus paene ignoratum per tot saecula servari totiesque transcribi ac denique omnibus suis numeris absolutum ad nos pervenire potuisse; sic libenter agnoscam Caecilii epistolas multo minoris famae antiquitus fuisse, et tanquam maioris Plinii leviores foetus, caeteris eius operibus annexas in multorum manus devenisse. In Ricardiano quidem et aliis vetustissimis codicibus eodem quasi contextu eduntur Historia Naturalis et Epistolae. Porro quum patriam suam Novocomum in Epistolis passim agnoscat Caecilius, ii qui ex duobus unum conflaverunt Plinium, facile cum Eusebio adducti sunt, ut Novocomensem eum facerent.

Haec igitur praevaluit sententia usque ad quartum decimum fere saeculum ne controversa quidem: quum ecce anno 1313, Iohannes presbyter Mansionarius ecclesiae Veronensis, primus litem movit, in historiis suis, ut vocat, imperialibus, ad Traiani regnum ita scribens: « Eodem tempore Plinius, Orator et Istoricus, natione Veronensis, ut in quadam ystoria legitur, floruit, qui Plinius Secundus, quum provinciam Syriam regeret, mitigavit imperatorem erga Christianos. « Attende verba, *ut in quadam ystoria legitur*. Vtrum ex veritate addita sint, an ex industria, ut ficta auctoritate suam firmaret opinionem Veronensis presbyter, non constat. Vtique non magni ponderis illa fuit auctoritas: nam manifesto, etiamsi Veronensis credi aut dici posset noster Plinius, hoc in eius adoptivum filium nequaquam caderet, cuius patria bene cognita ne dubitationi quidem locum reliquit.

Caeterum idem Iohannes primus, ut opinor, geminos Plinios, quamquam Veronenses ambos faceret, recte distinxit in dissertatiuncula vix latine scripta, quam in nonnullis utriusque Plinii codicibus, Lincolniensi, Bodleiano et tribus Vaticanis exstare docet Rezzonicus, hoc aut simili titulo (neque enim idem in omnibus): « Brevis adnotatio de duobus Pliniis Veronensibus oratoribus ex multis hinc inde collecta per Iohannem Mansionarium Veronensem. » Ibi de utroque Plinio vera falsis mixta narrat; ridicula autem nonnulla, ut quae audacter attribuit

aliorumque contrariam sententiam refellere molitur: acriter profecto in adversarios suos invectus, et conviciis saepius quam argumentis depraelians, parum tamen aut ferme nihil Mansionarii et Panthei rationibus adiiciens, praeter elogium istud, in quo maxime triumphat, quod iam olim anno 1519 a Paullo Suardo prolatum erat in castigationibus ad Becichemi collectanea, prope Sirmionem ad Benaci ripas, si ita credere fas est, inventum, huiusmodi tenore: C. PLINII.... VERONENSIS.... HISTORIARVM H. L.... OMNIVM.... NECNON..... P.... C..... XXXV.... CONS.... MACER....

Cuius tamen impetu minime deterritus, vixdum editos eius libros Laelius Bisciola, Societatis Iesu, confutandos susceperat: sed nunquam editi sunt huius labores, ac nemo posthac speciali opere controversiam hanc adortus est; quamvis divisi semper in duas partes remanserint docti: faventes quippe Veronensibus alii, ut Onuphrius Panvinius, Iosephus Scaliger, Isaacus Casaubonus, Harduinus in prima editione, Fabricius, Scipio Maffeius, Schwarzius ad Plinii Iunioris panegyricum (caeteros vide apud Rezzonicum, tom. I, pag. 33); alii Novocomensibus, ut Georgius Merula, Iohannes Andreas Aleriensis episcopus, Theodorus Gaza, Christophorus Landinus, Angelus Politianus, Pincianus, Ortelius, Cluverius, Ezechiel Spanhemius, etc.

Quod si cui inter illos viros medium se interponere fas est, ego, ut res ad liquidum deducatur, Veronensium primo titulos (quoniam plurimos iis favere video, et ipse Broterius, omissis Rezzonici vestigiis, in eam partem pedibus concessit) bona fide recognoscendos existimo.

I. Plinius quidem initio praefationis Catullum *conterraneum suum* vocat; illudque verbum manuscriptorum paene omnium consensu firmatum, frustra emovere tentarunt Hermolaus et Rezzonicus; frustra barbariem eius incusat Harduinus, quo totam Plinii praefationem, ut spuriam eliminet: nam *castrense verbum* esse monuit ipse Plinius, et veniam pro illo tanquam minus urbano poposcit. Catullus vero, ut omnes sciunt, Veronensis fuit: Veronensis ergo Plinius, inquit aliquis. Immo vero si Veronensis fuisset, Plinius ad inusitatum vocabulum non decurrisset; Catullumque non *conterraneum*, sed *civem* aut *municipem* suum dixisset. *Conterranei*, ut opinor, vocabantur in castris, qui ex eadem *terra* sive regione geniti: Verona autem et Novocomum, quamquam facta ab Augusto divisione, non ad eamdem Italiae regionem pertineant (Verona enim, in decima regione quae

Venetia; Comum, in undecima, quae propriae Transpadana appellatur), tamen utraque urbs Italiae Transpadanae, seu Galliae Cisalpinae diu adscripta fuerat, unde Catullus XXXIX, 13, quamvis profecto Veronensis, Transpadanos suos appellat hoc versu:

Aut Transpadanus, ut meos quoque attingam.

Quidni igitur Plinius, etiamsi Transpadanus, etiamsi Novocomensis, Catullum conterraneum suum vocaverit? Caecilius sane, iunior ille Plinius, quem Novocomensem fuisse nemo hodie negat, lib. VI, epist. ultima, *Veronensibus nostris promisisti*, inquit ad Maximum scribens: unde Veronensium patroni quidam colligunt, respexisse illum ad avunculi patriam: sed quanto verisimilius est, amicitiae et vicinitati hoc pronomen datum; sicque *nostros* interpretandum esse, ut *meos* apud Catullum, ut *conterraneus* apud seniorem Plinium?

II. Effigies Plinii, vetusto, sed ut manifestum est, non antiquo penicillo descripta, Veronae diu servata fuit; sed et aliae quaedam Novocomi, ut docet Rezzonicus I, 13, not. 1. Omnes vel ex ingenio compositae sunt; vel ex aliqua veteris manuscripti pictura delineatae. Rezzonicus in disquisitionibus suis, p. 126 et 190, duas exhibet, quarum una ab antiqua pingendi ratione minus forsitan distat, quam Thevetus, tom. VIII, pag. 140, tamquam a Sicilia reportatam exhibuit.

III. Elogium Plinii Secundi auguris, Veronae repertum, mille modis apud auctores variatur. Panthei lectionem iam edidimus. Matthaeus Rufus sic legit: PLINIVS SECVNDVS AVGV. LERI. PATRI. MATRI. MARCELLAE. TESTAMENTO FIERI IVSSIT.

Alexander Benedictus:	Panvinius:	Achilles Statius.
INIVS	C. P.. INIV..	C. P.... INIVS...
CVNDVS	NDV..	...DVS...
AVGVR	AVG	....AVG.....
RCIVIAI	..RCIVIAE	R. CIVIAE
RI	..CELLAE	..RI
ERI PATRI	..RI	..ERI PATRI
MAE MATRI	ERI PATRI	..ME MATRI
MARCELLAE	MAE MATRI	...MARCELLAE
T. F. I.	MARCELLAE	.. T. F. I...

Certissima, immo sola alicuius momenti esse, nobis cum

Rezzonico videtur Polycarpi Palermi lectio, « qui lapidem ipsum olim Ludovico comiti Nugarolae in deliciis sibi a Carolo Tonso donatum diligentissime perscrutatus, indoluit tamen ignis vapore rimisque deductis reliquum marmoris dissiluisse. » Sic legit ille:

....tNIV..
NDV..
...AVG.
...RICIVIAE.
...CELLAE
...RI
.... ERI PATRI
..MAE MATRI
.MARCELLAE
T. F. t.

Plenior apud Gruterum legitur inscriptio, sed ex Panvinii coniecturis restituta, ideoque nullius ponderis:

C. PLINIVS
C. F. SECVNDVS
VIVIR AVG.
SIBI ET ORCIVIAE
MARCELLAE
VXORI
C. CELERI PATRI
ET OPTIMAE MATRI
MARCELLAE
V. T. F. I.

Viderint Veronenses, utrum Plinii praenomen, nomen, cognomen, auguralem dignitatem, familiamque omnem ex his ruderibus cum Grutero educere possint: mihi quidem nihil tam ambiguum videtur. Nec inficias eo, potuisse olim prima elogii verba magis integro contextu legi; et fortasse ad aliquem Pliniorum referenda esse, quum alia multa huius gentis monumenta per Italiam dispersa reperiri constet, infraque ostensuri simus: sed cur ad nostrum potissimum referatur mutila et trunca inscriptio, non liquet.

IV. Alterum elogium a Paulo Suardo, dein a Polycarpo Palermo nulla alia auctoritate prolatum, sic a priore legebatur: C. PLINI. VERON.·. HISTORIARVM.·. N. L.·. OMNIVM.·. MEMORIAM.·. DEDIT.·. NECNON.·. T.·. C.·. XXXV.·. CONS.·. MACER. Quam diverse sit a Palermo expositum, iam vidimus.

Transcripserunt deinceps illud, et varie inflexerunt, Felicianus, Appianus, Rybischius, ipse Reinesius: sed iam olim a Borsaerio derisum epigramma Muratorius inter commentitia relegavit, ut ex controversia natum quam Veronenses Comensesque de Plinii patria inter se agitaverunt. Nemo enim unquam illud a se visum gloriatus est: et prorsus a lapidario more abhorrent patriae nomen, pro solita Romanae tribus designatione, additum; inconcinnae voces MEMORIAM DEDIT, et poëtica vel oratoria copula, NECNON. Ridiculi vero sunt, qui litteras T. C. *Tiberis curatorem* interpretantur, quod Plinius Iunior hoc olim munus gesserit; et numerum XXXV statim post eas notas additum nemo interpretatur: ut non sit diutius Pauli Suardi commento immorandum.

Omnia me recensuisse arbitror, nec quidquam sciens praetermisi, quod Veronenses prae se ferre possint: nam falsa Plinii vita quam Harduinus inter veterum testimonia retulit, hoc initio: « C. Plinius Secundus Veronensis natus sub Tiberio, patre Celere, matre Marcella, etc. » manifesto ab ipsis conficta est ex mutilo quo se iactant epigrammate, supra nº III a nobis exagitato. Miror, quidni potius obiecerint Plinii ipsius locum, lib. XXV, c. 7, ubi tabulas quasdam Turpilii equitis pulcherrimas Veronae exstare docet; nec dubito enim qain eas visu iudicaverit (etiamsi magis hoc innuat quam affirmet) ideoque Veronae saltem in transitu fuerit. De lacu etiam Benaco, qui Veronae proximus, tanquam sibi notissimo loquitur, lib. IX, c. 38. Sed simili iure eiusdem auctoris locos alios ad suam viciniam spectantes in medium proferre possit Novocomensium aemulatio, eosque praesertim qui de lacu Lario agunt, lib. IX, 32; lib. X, 41. Neutris, ut verum dicam, multum favere possunt huiusmodi testimonia. Videamus igitur, quae firmiora in causam suam argumenta praesto habeant Novocomenses.

I. Eusebii et divi Prosperi testimonium, de quo iam supra diximus, iuste hinc quidem labefieri potest, quod probabile sit, Eusebium, duos inter se Plinios confundentem, Prospero fucum fecisse: sed omnino convelli, ac pro nihilo haberi iuste aestimantibus, non potest.

II. Plinii vita, e Suetonii libro de Viris illustribus, ut vulgo creditur excerpta, non sane indigna videtur huius auctoris ingenio, si ad optimam latinitatem respexeris; eoque forsitan maiore fiducia digna est, quod de Plinii morte non serviliter

Caecilii vestigiis insistat. Non tamen diffitendum est, eam, ut spuriam, non a Veronensibus modo, sed ab aliis eruditis reprobari. At quum ea litteris omnibus scripta reperiatur in Vaticanis codd. 1953 et 1954, qui circa XII saeculum, id est, ante motam controversiam exarati sunt; item in Toletano et Escorialensi, quos ipse Rezzonicus inspexit, non mediocris illos fidei, siquidem ad nonum decimumque saeculum referuntur; item in plerisque Regiae bibliothecae Parisiensis codicibus, quorum tres praesertim 4757, 4686, 4760 ad nonum aut decimum saeculum absque dubio pertinent: quumque semibarbaris illis aetatibus nemo sane auream augustei aevi latinitatem tam feliciter exprimere potuerit: manifestum est, si non a Suetonio, saltem antiquitus descriptam esse, hanc quae circumfertur Plinii vitam. Nec refert, si vox difficilior *Novocomensis*, in *Novocomenses*, vel *novem menses*, depravata legatur apud quaedam exemplaria, quum vera lectio neutiquam dubia esse possit, et in quibusdam exstet incorrupta. Iure itaque miratur diligentissimus Rezzonicus sublestam Harduini fidem sub testimoniis veterum ad hunc locum annotantis, «vocem *Novocomensis* in veris codicibus abesse, et abesse utique debere.» Necesse est, praeoccupata opinione de Plinii patria, quem olim Veronensem, deinde Romae natum credidit, vel caligasse Harduini oculos, vel obdormisse conscientiam.

IV. Plinii Iunioris est locus, ubi orationis cuiusdam apud municipes suos habitae mentionem faciens, lib. I, Epistol. 8: «Onerabit, inquit, hoc modestiam nostram, quod cogimur quum de munificentia parentum nostrorum, tum de nostra disputare.» Atqui verisimile est *parentes* hic vocari non Caecilios modo, sed etiam Plinios, aut certe matrem Pliniam; cuius etiam praedia, dotalia sane, circa Larium lacum, in Novocomensi sita, commemorat filius, lib. XI, Epist. 11. Vnde si non firmum ex omni parte argumentum, saltem coniectura haud improbabilis Novocomensium causae accedit, ut etiam materno sanguine sibi haud alienum fuisse contendant epistolarum scriptorem.

V. Pliniorum elogia bene multa circa Novocomum effossa sunt, quorum pleraque adhuc in ea urbe, aut Mediolani visuntur, a Rezzonico, Disquisit. Plinian. lib. III, accurate descripta atque discussa. Ibi, ut iam ante ad praefationem Harduini lectorem commonefecimus, Plinii Pliniaeque complures memorantur, variis et partim latinis, partim graecis cognominibus insignes,

ut puta, Calvi, Cerdonis, Phaenomeni, Philocali, Valeriani, Nigri, Phileti, Fatalis, Burri, Sabini, Fausti, Abascanti, Phosphori; et inter feminas, Tharsae, Verecundae, Plinianae, Modestae, Maximae, Cycladis. Omnia hae referre supervacuum arbitror, quae melius apud Rezzonicum ipsum quaerentur: unum pro omnibus suffecerit, quod inter primum et secundum ab urbe Como lapidem Arrebii in Divi Martini aede effossum produxit Rezzonicus; habent praeterea Muratorius aliique veterum epigrammatum conquisitores.

V. F.
C. PLINIVS
CALVOS VIV. R
SIBI ET PLINIS
SVCCESS. . . V. ORI
CHRYS. . . . . ET
L. CASTICIO L. F. OVF
CATVLLO IIII VIR
AED. P. . I. GENERO
L. CASTICIO L. F. OVF
MAXIMO NEPOTI
PLINIS THARSAE ET
VERECVNDAE PAT
PLINIO CERDONI FR
PLINIO PHAENOMEN
AMICO

Pretiosum integritate sua marmor sic interpretatur Rezzonicus: « Vivus fecit Caius Plinius Calvus sexvir sibi et Pliniis succes-« soribus; uxori Chrysantiae; et successoribus Lucio Casticio « Lucii filio Oufentina (tribu) Catullo quatuor viro aedilitia « potestate genero, Lucio Casticio Lucii (supradicti) filio Ou-« fentina (tribu) Maximo nepotis Pliniis Tharsae et Verecundae « patruelibus: Plinio Cerdoni fratri; Plinio Phaenomeno amico. » Vides ibi totam paene Pliniorum catervam. Veronae autem, praeter mutilum illud elogium de quo supra diximus, nescio

an unquam vel unius Plinii mentio reperta sit. Dicent Veronenses plerosque Novocomi Plinios e Plinii Caecilii libertis originem nomenque duxisse: et favere videntur coniecturae, 1° Graeca quorumdam cognominum etymologia, libertis bene conveniens; 2° ipsa Abascanti et Phosphori cognomina apud Caecilium obvia tanquam libertorum, lib. X, epist. 6, et quae in epitaphio Romae asservato leguntur: D. M. C. ABASCANTI C. PLINIVS POSPHORVS. 3° Libertorum mentio facta in ipso Caecilii testamento Novocomi reperto (edition. nostrae tom. I, pag. 60). Nonnulla tamen inter epitaphia Comensia quibus Pliniorum fit mentio, vel tenore suo, vel contextu, vel orthographia vetustissimam aetatem et Pliniis nostris superiorem aut aequalem prae se ferunt; nec verisimile est libertinas familias tam prope ab auctorum suorum manumissione praecipuis in urbe sua muneribus bonoratas fuisse, qualia plerumque Pliniis attribuunt horum lapidum inscriptiones.

Ex his aliisque multis elogiis quae Romae et in Italia passim inveniuntur, docte et studiose collatis, haud immerito collegit Rezzonicus,

1° Notissimum fuisse Pliniorum nomen, et praesertim secundo, tertio, quarto aerae nostrae saeculo vulgatissimum;

2° Pliniam gentem ad Oufentinam tribum pertinuisse;

3° Originem eius ex Pliniorum nostrorum maioribus *et municipio Novocomo* duci.

Immo sibi omnem prope familiam Plinii Secundi historici reperisse visus est Rezzonicus, 1° in antiquissimi marmoris fragmento, quod in villa Bilacensi (hanc Plinius iunior tragoediam suam vocabat) effossum, verba praefert: M. PLINIVS OVF. 2° in altero celeberrimo elogio, quod Genevae asservabatur, illuc nescio quo casu translatum:

ANNOR. XII	C. PLINIO M. F. OVF.
L. PLINIO	FAVSTO
FAVSTI FIL.	AEDILI II VIRO
SABINO	IVL. EQ. FLAMIN.
	C. PLINIVS FAV
	VIVOS P.
	C

Haec inter se rudera ita componit ingeniosus Rezzonicus, Disquis. Plin. tom. I, pag. 132 et seq. ut vel ostendat vel saltem

ostendere conetur, M. Plinium fuisse nostri avum; patrem C. Plinium Faustum, cuius filius natu maior C. Plinius Sabinus impuber mortuus sit, secundus vero natu et cognomine Naturalem Historiam scripserit. Sed haec, ut curiosa magis quam firma, in medium relinquo. Nec addiderim, inter elogia Pliniorum Mediolani servata unum exstare, in quo SECVNDAE cognomen Pliniae cuiusdam nomini videatur esse additum: videatur, inquam; ipsum enim nomen vetustate interiit, Rezzonico fatente, pag. 70. Novissimum subiiciam epitaphium quod in aede divi Probini, lustralis aquae labello suppositum, Comi legebatur:

D. M.

C. PLINI

VALERIANI

MEDICI

QVI VIXIT

ANN. XXII. M. VI. D. V.

PARENTES.

Habent hoc epitaphium Paulus Iovius, Cigalinus, aliique; novit et subindicat Harduinus in praefatione sua; diligenter vero ut solet, excutit Rezzonicus, lib. cit. pp. 69, 73, 74: non indignum sane doctorum attentione; quippe in quo praenomen, nomen, cognomen, ipsaque artis mentio, ad scriptorem quemdam antiquitatis adhuc superstitem referri posse videantur.

C. Plinius Valerianus inter medicos veteres recensetur; cuius opera non semel edita sunt, quum separatim, tum etiam in corpore medicorum latinorum; etsi hodie, separatim saltem, inventu difficiliora sunt. De illis vide doctissimi Clerici dissertationem, sive apud ipsum in sua Medicinae historia, parte III, lib. III, cap. 2; sive apud Mangetum, Biblioth. script. medic. verbo *Plinius*. Quinque libri sunt, quorum primus de capitis morbis, alter de pectoris et ventris incommodis, tertius de febribus morbisque gravioribus, quartus de herbarum esculentarum virtutibus, quintus de diaeta, qui solus ex Plinio seniore non desumptus est; nam in caeteris, si formulas quasdam excipias medicamentorum compositorum, omnia paene ipsis verbis expressa sunt e Plinio, et serie duntaxat commodiore per morborum ordinem capitulatim digesta. Ipse, quid sibi proposuerit,

in prooemio docet. « Morbi, inquit, quibus in peregrinationi-« bus variis agitatus fui, quosque domestici mei passi sunt, « mihi saepe occasionem praebuere medicorum fraudes experiri. « Quidam nullius fere pretii medicamenta mihi maximo vendi-« derunt pretio. Alii, etc. Ea causa est cur undique remedio-« rum formulas collegerim, in compendiumque redegerim, ut « mihi medicis carere queam, atque illorum fraudationibus non « amplius obiiciar, etc. » Sed vel ex iis verbis aperte liquet, non hunc esse, cuius sepultura Novocomi exstet. Medicum enim se non fuisse satis indicat, qui sic in medicos invehatur; et quae ibi de *peregrinationibus*, aliasque de *domesticis in uxore servata experimentis* narrat, vix cum aetate XXII annorum conciliari possunt. Vnde igitur tam bene concordant nomina? An ex eadem stirpe fuit? An (quod suspicatur Clericus) ex ipsa Comi inscriptione, coniecturaque Pauli Iovii satis temeraria, nomen Plinii et Valeriani cognomen ignoto scriptori accommodata sunt? qui quum ex Plinii libris varia medicinae praecepta compilasset, titulum operi suo fecerat: *C. Plinii Secundi de re medica.* Sic enim affirmat Clericus in vetustis exemplaribus legi. Principes duntaxat operis istius editiones, aut manuscripti codices, si coi praesto essent, Clerici sententiam confirmare possent. Sed utcumque se res habeat, auctorem quinque librorum de Medicina antiquum esse non ambigitur. Tantum ex eius stylo apparet quinto vel sexto illum saeculo et collapsa iam latinitate vixisse. Vero certe Plinio, si cognatus, saltem minime supar fuit; seque ipse recentiorem multo fatetur, quum aliquoties ad Galenum provocet, cuius ex operibus in ultimo praesertim libro non pauca mutuatur.

AD PLINII VITAM

EXCVRSVS II.

DE PLINII FIDE

IN EXSCRIBENDIS CITANDISQVE AVCTORIBVS.

Quam olim Fabricii notitiae de Plinii vita scriptisque addere decreveram de eiusdem Plinii fide dissertationem, mutato consilio huc retuli, postquam primarius huius editionis architectus, N. El. Lemaire, brevitatis studio, in animum sibi mihique induxit supervacuam fore Fabricii operam, post insigne quod attulimus Broterii fragmentum; et potius in annotationibus excursibusque nostris, ubi se praeberet occasio, Fabricianae eruditionis exprimendum esse succum.

Huius autem controversiae, quam nunc aggredior, materiem Plinius ipse in operis sui prooemio quodammodo proposuit his verbis: « Viginti millia rerum dignarum cura... ex lectione voluminum circiter duum millium, quorum pauca admodum studiosi attingunt propter secretum materiae, ex exquisitis auctoribus centum inclusimus triginta sex voluminibus.... Argumentum stomachi mei habebis, quod in his voluminibus auctorum nomina praetexui. Est enim benignum, ut arbitror, et plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris: non ut plerique ex iis, quos attigi, fecerunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a iuratissimis et proximis veteres transcriptos ad verbum neque nominatos.... Obnoxii profecto animi et infelicis ingenii est deprehendi in furto malle quam mutuum reddere; quum praesertim sors fiat ex usura. » Praeclare quidem, si vere. Vtrum autem vere an falso haec de se iactaverit Plinius, operae pretium est inquirere: qua in re prae caeteris Salmasium sequar, in Prolegomenis ad Solinum, pag. 20, mira sagacitate Plinii virtutes et vitia diiudicantem.

Ac primum totius operis consilium meritis laudibus effert Salmasius: « De opere hoc, inquit, generatim id debet statui, quod olim alter Plinius pronunciavit, *opus esse diffusum, eruditum, nec minus varium quam ipsam naturam*...... Operis ipsius conceptio ac conformatio dispositioque tota grandis et capacis ingenii opus; idque eo grandius et magnificentius existimari par est, quod nemo unquam ex omni aevo praeter eum repertus sit, ne apud graeculos quidem illos loquaces et otiosos, qui universam Naturalem Historiam unius laboris et operis monumento comsignarit..... Plures plura simul, aut singula seorsim, scriptis voluminibus condidisse constat. Nemo unus haec omnia. » Alias deinde Nostri virtutes candore simili commendat. « De styli ipsius, quo ista condidit, elegantia, gravitate, granditate, tacere potius puto quam parum pro dignitate eius ac merito dicere. Εν τῷ ἠθικῷ plane regnat, et in parte quae meliores non doctiores dimittit. Nullam occasionem omittit medicinam faciendi moribus... Nemo acerbius reprehendenda coarguit, nemo altius laudanda evexit.... » Sed molesta succurrit exclamatio: « Atque utinam sicut huic parti satis superque ab illo esse factum videmus, ita reliquas implesset! »

Idem fere iudicium, annis ante Salmasium haud ita multis, aspero, ut solet, sed gravi stylo exaraverat celeberrimus philosophiae renascentis auspex, Baconus Verulamius, de Augm. scientiarum, libro II, cap. 2: « Itaque, inquit, natura omnia regit. Subordinantur autem illa tria, cursus naturae, exspatiatio naturae, et ars, sive additus rebus homo. Quod etiam C. Plinius magna ex parte fecit, qui Historiam Naturalem solus pro dignitate complexus est; sed complexam minime ut decuit, sed indignis modis tractavit. »

Cur autem tam praeclaro operis instituto forma non idonea responderit, Verulamio reticente, Salmasius docet: Plinio nempe accidisse quod Veterum nonnullis, Arato, Nicandro, Celso, nec iniuria exprobratum est, saepius eos litteris mandasse quae ipsi nescirent. « In scientiis et cognitione earum artium quas pertractat, usque adeo rudem ac tironem ubique se profitetur, ut manifesto appareat, eum ante ad scribendum de his quam ad cognoscendum venisse. » Durius fortasse quam decuit, sed iustius quam vellem, Plinio haec obiici fateor, saltem de quibusdam Historiae Naturalis partibus. Nec inficias ibunt, quicumque paulo attentius haec volumina pertractaverint, praesertim vero qui interpretanda, ut nos, susceperint. Vbi enim te ad commentandum

accinxeris, quam multa aut omnino falsa aut etiam absurda occurrunt, quae in honorem auctoris a te selecti, vel aliquo interpretandi artificio ad verum reducere, vel tentata lectione, si per manuscriptos liceret, corrigere velis! Discordia etiam, qua secum toties pugnat, magno interpretum fastidio, ex eodem fonte procedit: nam in tenebris implicantur caeci pedes, et vias inter se diversas ac saepe contrarias locorum inscius tentat error. Sed nec ideo velim Plinio turpis ignorantiae notam inurere; « Nec sane mirandum est (Salmasii ipsius verba sunt) unum aliquem hominem, qualis exstitit Plinius, non omnia exhibuisse quae desiderabantur ad tantam illam molem, quantam animo conceperat, perficiendam. .... Tot scientias non unum pectus capit, vix una plurium aetas percipit, vix plura saecula perficiunt. » Quod si doctior ideoque sui diffidentior fuisset Plinius, forsitan a pulcherrimo posterisque utilissimo operis huius consilio abstitisset. Vnus omnia scire non potuit; nihil tamen penitus ignorasse, satis illi pulchrum sit. Et vide ne isti, quod omnes laudamus, consilio ad effectum perducendo aptior fortasse fuerit unus homo mediocris in omnibus doctrinae, quam plures in sua quisque parte egregii, in caeteris plane ignorantes. Quot, obsecro, menda, quot errores, quot ineptiae subrepserunt in illud quoque clarissimum patrum nostrorum aetate monumentum, Gallicam dico Encyclopaediam, quae tantum in ortu suo decantata, tam hodie deserta et obsoleta fastiditur! Miraris adhuc apud Plinium manca quaedam occurrere! Verum enimvero collige, si potes, universos quibus usus est ille, scriptores; quantam doctorum turbam! ordina, ut licebit, et consue illorum opera, ipsis auctorum verbis expressa. Longissimam quidem et fastidiosissimam, sed plenissimam habebis antiquae doctrinae encyclopaediam. Credisne minores illic numero vel gravitate occursuros tibi errores? Addiderit de suo menda non pauca Plinius; plura tamen ab illo exclusa et eliminata dubitare noli: tam rudes illo tempore, tam inaniis et fabulis oppletae erant scientiae, quae vix duobus abhinc saeculis sibi viam ad verum investigandum moliri feliciter coeperunt.

Fecit Plinius quod unum ab illo efflagitari poterat; parum aut nihil de suo excogitavit; sed ex infinitis multa elegit, transcripsit, ordinavitque, et ut Salmasium rursus testem adducam, « hoc solo nomine gratiam meretur praecipuam, quod, deperditis auctoribus unde accepit, diligentia illa sua legendi ac colligendi, qua omnes vicit, res innumerabiles nobis transmisit,

quarum memoria hodie omnis, absque illo esset, funditus intercidisset. « Inter auctores vero, optimosne potissimum adhibuerit, vix ambigi potest, quum et ratio id evincat, et ipsorum auctorum nomina in promptu sint, proposita ab ipso non solum in elencho, sed passim in totius operis decursu. Nullum ibi alicuius famae, praeter unum fortasse Dioscoridem, de quo fusius infra agemus, omissum deprehendes: eorum, qui supersunt, opera cum Plinii libris conferre licet, et quantum per illos profecerit, agnoscere; satis apparebit non honoris causa, neque ut fucus lectoribus fieret, doctissimos gravissimosque in utraque lingua scriptores ab illo toties esse nominatos.

« In eorum vero excerpendis operibus aliquando fortasse parum attendit, num certissima et probatissima eligeret. Nemo, ut opinor, a Plinio postulabit tam subtile iudicii acumen, ut quid in celeberrimis auctoribus claudicaret, primo statim aspectu intelligeret: prorsus enim doctior illis omnibus fuisset; et non modo aetatis suae, sed et priorum et sequentium universa vicisset ingenia, siquidem hodieque de multis opinionibus Veterum ambigitur, utrum pro veris accipiendae, an pro falsis et commentitiis aspernandae sint. Fatebor tamen illum nimio fortasse studio arcana et mirabilia secutum esse; astrologiae commentis et antiquae medicinae vanissimis superstitionibus praeter modum indulsisse. Sed hoc illi cum Veteribus plerisque commune vitium est: nec minus quam Noster de plantarum occultis virtutibus delirant Theophrastus et Dioscorides; astrologia vero sub Tiberio praesertim eiusque successoribus, in laudem et gratiam evecta, omnes mortalium animos, arctissimis illis vinculis adstringere coeperat, quae saeculo decimo septimo ineunte, quamquam laxata forsitan et soluta, nondum, ut hodie, fracta comminutaque erant.

Aliud quaeritur, utrum recte omnia excerpserit, utrum excerpta recte transcripserit Plinius. In quo peccasse illum saepe, fateor; et hoc multis de causis factum existimo. Primum, quod aliqua, ut iam diximus, parum aut male intelligeret, arcanis doctrinae haud satis initiatus. Deinde, quod graecos plerumque auctores latinus homo sequeretur, quorum linguam etiamsi apprime callebat, interdum tamen verbis quibusdam insolentibus alienum sensum affingere potuit. Potuit etiam, quum vel latinos transcriberet, nimia eloquii cura, verbis interdum magis quam rebus attendere, et sententias non tam ornare quam adulterare. Sed non minus Plinio offecit, quod illum, ut

recte monet Salmasius, «in tanto labore et tam operosa tot rerum coacervatione, aliena opera usum esse, credi par est. Proinde saepissime constat deceptum ab his quibus aliquid quaerendum iniunxerat. Aliquando etiam video illum non recte audisse, quae pronunciarat anagnostes, atque ex aurium vitio non raro prolapsum in plures poenitendos errores. Nam ex Plinio nepote discimus lectori solitum illum dare operam, quo legente ipsemet excerpebat annotabatque. Multa sane commisit, in quae non poterat cadere, si oculos suos lectioni ipse commodasset.»

Exempla talium hallucinationum multa profert Salmasius, quorum nonnulla paulo infra exponemus. Ea vero multum fidei, multumque pretii Pliniano operi detrahere, non dissimulandum est. Nam si, observante eodem Salmasio, «Graeca Theophrasti aut Aristotelis, quae in promptu sunt, cum Plinianis comparata, quid in istis mendosum tinniat, quid subaeratum sit, aut adulterina forma percussum, vel primo oculorum coniectu intuentem et intentum advertunt.... in caeteris qui interciderunt, non arduum tantum negotium, sed omnino inexplicabile.... Quis (autem) mediocriter intelligens credere posset Plinium meliori fide aut maiori diligentia usum fuisse, dum excerperet ac verteret auctores qui desiderantur, quam usus est in his quorum scripta exstant?»

Quae tamen plus minusve felici cura undique convasavit Plinius et in suam rem convertit, videamus quonam ordine disposuerit. In hoc quoque nimiam festinationem aut incusare, aut saltem deplorare licebit. «Fuisse diligentissimum credimus, sed eumdem occupatissimum quoque fuisse discimus, districtum impeditumque qua officiis maximis, qua amicitia principum: deinde nec vitam illi contigisse longam. Postremo cogitandum non haec sola volumina quibus omnes naturae partes et opera scrupulose exposuit, sed alia innumera hominem alias occupatum et aevi brevis absolvisse. Non haec tot ac tanta peragere, quin interdum nimis properasset, et nimia festinatione propositum urgeret, potuit. Quod illi saepe fraudi fuisse praecipue in his de natura historiis, animadverti passim datur. *Super caenam*, inquit eius Nepos, *liber legebatur*, *annotabatur*, *et quidem cursim*. Ex annotationibus huiusmodi cursim et properanter excerptis hos libros Naturalis Historiae compositos liquet. *Post cibum saepe*, ut scribit idem Nepos, *aestate*, *si quid otii*, *iacebat in sole*: *liber legebatur*, *annotabat excerpebatque*. *Nihil enim unquam*

legit quod non excerperet. Videtur igitur, prinsqoam manus admoverit institutae scriptioni, quidquid ad eam rem pertioere intelligeret, quam in animo ex cogitatione formatam praeceperat, ex variis aoctoribus id adnotasse, excerpsisse, et in opistographos commentarios sive *adversaria* rctulisse. *Aversaria* euim proprie chartae etiam in aversa parte scriptae, quum de more esset chartas in altero tantum latere scribi. *Aversaria* itaque potios quam *adversaria* debere dici crediderim..... Huiusmodi opistographos electorum commentarios, usque ad CLX, sibi reliquisse avunculum suum tradit Plioius et minotissime quidem scriptos.... Sub certis (ibi) posuisse titulis quaecuıoque lectitasset ac notasset, uno sed illustri exemplo patefaciam. Theophrastus, de Historia Plantarum, libro IX, cap. 9, morem soperstitiosum tangit in certis colligendis herbis apud medicamentarios et herbarios usitatum, praesertim in Paoace asclepieo et Xyride: de his haec verba scripsit: Οἷον τὸ πανακὲς ἀσκληπίειον τέμνοντες ἀντεμϐάλλειν τῇ γῇ παγκαρπίαν μελιτοῦτταν· ὅταν δὲ τὴν ξύριν, τριμήνους μελιτούττας ἀντεμϐάλλειν μίσθον. Τέμνειν δὲ ἀμφήκει ξίφει, περιγράψαντες εἰς τρεῖς. Ratio et similitudo superstitionis in utraque hac herba legenda solemnis, postulare videbatur ot locus non divelleretur, sed totus et integer afferretur. At Plinio dividuum facere ac sciodere placuit. Alteram partem, quae de Panace est, retulit lib. XXV, cap. 4 (ed. nostrae cap. 11). Alteram de Xyri exposuit lib. XXI, cap. 7. (ed. nostrae cap. 19), ubi de Iridis berbae generibus ac differentiis agit, et in verbis Theophrasti τὴν ἶριν pro ξύριν legit. Sub titulo igitur *de Iride* verba philosophi de modo evellendae Xyris adscripsit: sub titulo *de Panace*, locom illum alterum. »

Idem fere seosisse Scaligerom docet Fabricios, in Scaligeriquis primis, pag. 85, scribentem: « Accuratos Plinii lector deprehendet, ipsum omnia quae ex variis aoctoribus excerpebat, ordine litterarum sive alphabetico in sua digessisse adversaria, neglecto ordine natorali, qui potior erat. » Favent praesertim huic opinioni libri XXVII, XXXII sub finem, XXXVII, ordine adhuc alphabetico partim aut in totum digesti. At quaecumque fuerit adversariorum distributio, id saltem Salmasio facile quivis concedet, Plinium non tam casu aliquo quam ipsa rerum necessitate, « dum sequitur calorem et impetum iogereodi chartis, quidquid occurreret inter legendum excerpi dignum, et quod faceret ad institutum, ordinis saepe prae festinatione non magnam habuisse curam. Hanc illi fuisse sylvam ad destinatum

opus: mox dum eam repetit ut componeret ac stylo indueret, quae nuda notaverat, nonnulla quidem meliori situ ac serie disposuisse, sed magnam partem sicut erat in excerptis indigestam et inordinatam reliquisse, oratione modo perpolitam et verborum splendore illustratam: cui parti eum magis attendisse quam rerum veritati, indubitata fides. »

Ex hac tumultuaria compilandi ratione caetera paene omnia derivantur apud Plinium vitia. Hinc illi saepe accidit, ut in diversis operis sui locis idem bis aut pluries afferat, quod vel unus secundus liber demonstrat, qui si casu aliquo deperditus esset, dispersis per caeteros libros fragmentis totus fere posset resarciri. Hinc saepe a se ipso discrepat atque dissentit, sive quod discordes secutus auctores ab illis conciliandis abstinuerit, neque satis observarit, monente Georgio Agricola, praef. ad librum X, de Natura Fossilium, « interdum a diversis scriptoribus unam rem duobus vel pluribus vocabulis appellari, interdum contra res duas vel plures uno vocabulo: » sive quod nonnunquam easdem sententias sub diversis a se titulis inter excerpendum collocatas, quum raptim ac festinantes relegeret, easdem non eodem sensu acceperit: ut ex Theophrasti loco supra allato quum duos facere libuisset παγκαρπίαν μελιτοῦτταν, id est, placentam omnigenis seminibus conditam, l. XXV, pro frugum fasciculo accepit, sic interpretans: Scrobem repleri vario genere frugum religio est; » lib. autem XXI, μελιτοῦτταν istam, sive placentam, ridiculo magis errore, in aquam mulsam liquefecit: Fossuri, inquit, tribus ante mensibus mulsa aqua circumfusa terrae blandiuntur. » Hinc denique nomina quaedam plantarum sive lapidum in alienos prorsus locos coniecta se mirantur: ut βράβυλα, id est, ἀγριοκοκκύμηλα, sylvestria pruna, styptico sapore notissima, quum aliquo fortasse casu sub Herbarum titulo annotavisset, oblitus deinde quid significarent, Brabylam herbam excogitavit interque plantas reposuit, l. XXVII, c. 32, his verbis: « Brabyla spissandi vim habet, cotonei mali modo: nec amplius de ea tradunt auctores. » Sic λευκογραφίδα, cretaceum quendam lapidem, lib. XXVII, cap. 78, male inter herbas referri contendunt Pinetus et Salmasius, contradicente tamen Harduino.

Haec sunt quae Plinio, tanquam levitatis aut negligentiae manifesto, obiicienda censeam potius, quam innumeros, quos ex auctoribus decerpsit, errores; quum, ut dixi, nec aliter facere potuerit, et, ut recte observatum video in Fabricii sive Ernesti

bibliotheca, non semper eorum quae transcribit vadem praedemque se faciat. Lib. II, 54: « Sint ista, inquit Plinius, ut rerum naturae libuit, aliis certa, aliis dubia, aliis probata, aliis damnanda: nos caetera quae sunt in his memorabilia non omittemus. » Et eodem libro, cap. 98: « Vt nihil quod equidem noverim praeteream. » Libro VII, cap. 1: « Nec tamen ego in plerisque eorum obstringam fidem meam, potiusque ad auctores relegabo, qui dubiis reddentur omnibus: modo ne sit fastidio Graecos sequi. » Lib. VIII, cap. 34: « Homines in lupos verti rursumque restitui sibi, falsum esse confidenter existimare debemus, aut credere omnia, quae fabulosa tot saeculis comperimus. Vnde tamen ista vulgo infixa sit fama.... indicabitur.... Mirum est quo procedat graeca credulitas; nullum tam impudens mendacium est, ut teste careat. «

Redundent ergo in fontes, unde hausta sunt, pleraque Plinii errata, si modo nihil tanquam suum protulit, et eos auctores, quorum opera usus est, bona fide indicavit. Sed ecce gravius crimen oritur: falso fidem suam praedicasse Plinium in citandis, per quos profecerat, scriptoribus: quosdam enim ab eo praeteritos, ex quibus manifesto multa hauserit; eoque pudenda magis eius furta, quod in caeterorum plagiariorum impudentiam, turpissimus ipse plagiarius, invehi ac declamare in praefatione sua sustinuerit.

Tres quippe testes, seu potius accusatores, Plinium suscitavit criticorum invidia, Iulium Solinum, Antonium Musam et Dioscoridem: ac si illos, impudenter a se spuliatos, dolo malo reticuisset.

Sed de Solino iam omnes consentiunt, actionem potius Plinio in eum quam ei in Plinium competere. Grammaticus ille, Plinii simius non immerito cognominatus, iunior eo fuisse multis argumentis a Salmasio demonstratur in Exercit. Plin., sed vel uno maxime, tom. I, p. 271.

Antonii Musae de Herba Vettonica opusculum, multa Plinio ministrasse videtur, ut lib. XXV, cap. 46, lib. XXVI, cap. 34, et passim alias per hunc utrumque librum; nec tamen in elencho nominatur, unde adversus Nostrum calumnia. Sed quivis aequus iudex animadvertet, Plinium, brevitatis causa, in elencho scripsisse tantum ad hos libros, *Ex auctoribus iisdem quibus supra*, aut *quibus anteriore libro*; quare non mirum est Antonii Musae mentionem excidisse, nulla tamen Plinii mala in eum voluntate, siquidem in operis decursu clarissimum illum Au-

gusti medicum bis cum honore nominat, lib. XXIX, cap. 5, et libro XXX, cap. 39.

De Dioscoride maior lis est, et quamquam in ea tractanda multum desudaverint eruditi, fateor me inter diversas eorum sententias adhuc haerere subambiguum. Ante omnia pretium operae foret Discoridis aetatem probe cognoscere; iam enim disputationi ne locus quidem relinqueretur, si, quod Paulus Cigalinus eruditissima dissertatione demonstrare conatus est, Dioscorides Anazarbeus non Augusti tempore, ut quidam voluunt, non Neronis, ut alii, sed Nervae aut Traiani tempore scripsisse constaret, Plinio igitur nostro posteriorem.

Quare, quid de Dioscoridis aevo nosci aut saltem coniici possit disquirere haud alienum erit. Saeculorum iniuria Dioscorides tam male multatus ad nos pervenit, ut neque de eius nomine constet: Pedacium alii vocant, alii Pedanium, dissentientibus manuscriptis; neque de patria: Anazarbeus in codicibus dicitur. Alexandrinum tamen fuisse multi crediderunt; neque de persona ipsa; siquidem unusne, an duo an plures fuerint, ambigitur. Itaque difficile admodum est de tempore, quo vixerit, quidquam certi statuere.

Oribasius, Aetius, Paulus Aegineta, Plinius Valerianus, Serapio, qui Dioscoridem continuo exscribunt, ac saepe cum honore nominant, de patria tamen reticuerunt; nisi quod Paulus Aegineta libro IV, Dioscoridem quemdam Alexandrinum semel nuncupat. Omnibus antiquior Erotianus, observante Cigalino qui haec omnia testimonia congessit, Erotianus, inquam, Neroni coaevus, Dioscoridem quemdam cognomento Phacam appellatum fuisse narrat; sed auctorem tamen materiae medicae quum clarius designat, solos Dioscoridis nomine significat. Apud Hieronymum, Cassiodorum, sine patriae mentione laudatur. Galenus qui in eius commendatione multus est, nunc nudo nomine, nunc Anazarbeum vocat; cuius testimonii maxima est auctoritas, quod Galenus et doctissimus et Dioscorideae doctrinae addictissimus fuit. Stephanus Byzantius Anazarba quoque Dioscoridis medici patriam denunciat.

Suidas denique, in Lexico, Dioscoridem medicum ait, patria Anazarbeum, cognomento Phacam, sub Antonio et Cleopatra floruisse, librosque XXIV de plantis reliquisse.

Qui Suidae locus quum plurimum lucis afferre primum intuentibus videatur, densiores immo tenebras controversiae nostrae offundit. Non quod aliqua veritatis specie destituatur.

Areo enim cuidam, docto viro et gravi, nuncupatur Dioscoridis opus; et ecce Plutarchus in Antonii vita, Dio histor. libr. II, Augustum narrant, quum victor, Antonio et Cleopatra sublatis, Alexandriam ingrederetur, Areum philosophum pro civibus suis supplicem tanta cum veneratione excepisse, ut in eius gratiam Alexandrinis parceret. Sed primum, isne fuit Areus, qui in Dioscoridis praefatione nuncupatoria dicitur cum Licinio quodam Basso illustri viro, et Romano certe potius, quam Aegyptio, licet ignoto, familiarissimus fuisse? Deinde se militarem egisse vitam docet ipse Dioscorides in praefatione, et sic Asiam minorem, Graeciam, Italiae et Galliae partem peragrasse videtur; quod quidem Aegyptio viro his temporibus viventi, parum convenit. Et si Cleopatrae tempore vixit, mirum est Anazarbeum dici, quum teste ipso Suida, et Stephano Byzantio, urbs Ciliciae Anazarba, olim Cyinda, inde Diocaesarea dicta, denique terrae motu eversa, a quodam Zarba vel Azarba Nervae imperatoris iussu restituta fuerit, nomenque suum illud novum ex ipso conditoris nomine conflaverit. Vbi vero sunt quos narrat Suidas, de plantis libri XXIV? quum quinque tantum circumferantur inscripti de materia medica, περὶ ὕλης ἰατρικῆς, et quinque tantum agnoscant optima Galeni exemplaria, et initio quinti libri Dioscorides ipse de vinis se acturum significet ἐν τούτῳ τελευταίῳ, in hoc ultimo volumine. Addantur his, per me licet, tanquam ab eodem auctore scripta, et tanquam in duos dividenda libros, (etsi hoc utrumque dubitari potest), θηριακὰ et ἀλεξιφάρμακα, septem omnino libros habebimus, non viginti quatuor, neque de plantis, sed de omni pharmacorum genere scriptos. Qui tamen Suidae testimonio adhaerent, plantarum meminisse illum contendunt, eadem ratione qua hodieque Dioscorides Botanicis vulgo annumeratur, quod scilicet medicamentorum maxima pars ex officinis herbariorum petatur: XXIV autem libros numerasse, quod eius tempore Dioscoridis opera commodioris usus gratia discerpta et ordine alphabetico in XXIV titulos digesta circumferri solerent: idque etiam in nonnullis vetustissimis codicibus observari. Esto, nisi ambages aliae statim occurrunt. Cratevam inter Veteres recenset Dioscorides in praefatione sua: qui tamen Mithridati vel coaevus vel iunior erat, siquidem teste Plinio, Hist. XXVI, 6: « Ipsi Mithridati Cratevas adscripsit unam Mithridation appellatam (herbam). » Ergo Mithridate, et Pompeio, et Cleopatra, fere coaevis inter se nominibus, multo recentior erat Dioscorides, qui Cra-

terae antiquitatem venerabatur. Idem libro III, Euphorbii meminit, quod in Libya inventum Iuba regnante narrat: Plinius consentit Hist. Nat. V, 1, et XXV, 7; ibique Iubam hunc Ptolemaei patrem appellat, et primum utrique Mauritaniae imperasse dicit; addit etiam ab Euphorbio Iubae Medico, Antonii Musae Augustae medici fratre, sic appellatum remedium: ut iam dubitare nefas sit, Iubam regem hunc ipsum esse, quem infantem in triumphum a Caesare ductum narrant historici, huius nempe filium quem pro Pompeianis partibus in Africa fortiter stetisse omnes sciunt. Patre felicior, Iuba filius liberalitate Caesarum in avito regno restitutus fuit, ac Tiberio dominante senex obiit. Dioscorides ergo quoniam Euphorbii meminit illo regnante reperti, sane eius regno superfuit; et recte monet Cigalinus neminem de hoc remedio apud latinos egisse, ante Scribonium Largum qui sub Claudio vixit. Eodem redit quod Dioscorides Britannicae herbae mentionem facit: quam tamen Plinius Hist. XXV, 3, in Germania inventam narrat, « trans Rhenum castris a Germanico Caesare promotis » id est, aut extremo Augusti aevo, aut Tiberii primis. Iberidis quoque historiam verbum de verbo ex Democrate descriptam apud Dioscoridem legere est; de qua Plinius: « Invenit nuper et quam Iberidem Democrates appellavit. » Porro Democratem sub Nerone vixisse, Andromacho huius principis medico iuniorem, plusquam probabilibus coniecturis ostendit Cigalinus.

Iam igitur vel inviti accedimus ad eorum opinionem qui Dioscoridem non ante Neronis tempora scripsisse contendunt; et Suidam aut ignorantia peccasse fatendum est, quum ex pluribus unum Dioscoridem conflaret (plures enim a Galeno citantur, unus Anazarbeus, alter cognomine Phacas et Herophili sectator, Iunior tertius qui et Erotiano cognitus, quartus denique Tarsensis), aut in allato Suidae loco Ἀλεξανδρεύς, non Ἀναζαρβεύς legendum esse, quae Cigalini et nostra est opinio. Prava enim emendatione, semidoctus librarius qui de Anazarbeo tantum audierat, foedissimum errorem Suidae inoculavit contra doctissimi viri mentem qui Dioscoridem unum ob oculos habuerat, Phacam nempe illum, Alexandrinum, Cleopatrae coaevum, Herophili asseclam, forsan et ipsum rei herbariae diligentem, librorumque de plantis XXIV auctorem, nisi haec ultima de glossa quoque addita sunt.

Quod si Dioscorides noster, non Alexandriae, non sub Cleopatra vixit, quemnam igitur illum esse dicemus, ad quos omnes

operis sui libros diserte inscripsit? Quemnam, dubito. Satis est tamen si, duce Cigalino, alios fuisse Areos ostenderim, in quos haec suspicio cadere possit. « Praeter Augusti praeceptorem, quem licet philosophum fuisse constet, non sequitur fuisse medicum, qualem amicum suum fecisse Dioscorides videtur, meminit Arei Asclepiadei, IV de Comp. med. secundum loca cap. 7, Galenus, et V, cap. 7, necnon V de Comp. med. secund. genera cap. 15, ad quem exstat medicamentum a Dioscoride Tarseo missum pro sanguine supprimendo praestantissimum. Tarsensis vero Arei, IX de Comp. medic sec. loc. cap. 21. Sed Lecanii Arei mentio legitur in Galeno V de Comp. medic. sec. gen. cap. 33; capite vero 11, bis Areum simpliciter idem Galenus vocat, quemadmodum et 14, ac X de Comp. med. sec. loc. cap. 2. Quorum utri suum opus Dioscorides dicaverit, quum incertum mihi sit, nihil temere statuo: inclinat tamen animus ut credam Lecanio Areo, pro ea quae Areo Dioscoridis cum Licinio Basso necessitudo intercessit; *Lecanio* enim forte legendum est, non Licinio, lapsu ob verborum similitudinem facto, qualem antiquus Frontini de aquaeductibus impressor commisit, libro II pro *Lecanio Basso* consule sub Nerone *Licinium* dicens. » Haec Cigalinus: quibus addo, eumdem fortasse Areum Asclepiadeum ob professionem et sectam dictum esse Tarseum sive Tarsensem ob patriam, Lecaniam vero, quod vel adoptatus a Lecanio fuerit, vel Lecanii libertus. Multi enim e Cilicia servi Romam mittebantur, quorum nonnullos in medicina profecisse, et dominis suis caros, postque manumissionem praepotentes fuisse, nemo mirabitur qui cum moribus romanis vel levissime consueverit. Ad hunc ergo Dioscorides scripserit, Cilix ipse patria et medicus, quo facilius inter illos amicitia coalescere potuerat; et forte alteri eorum patronus, utrique certe amicus fuerit Caius Lecanius Bassus, quem consulem Nero fecit anno DCCCXVII, cum L. Licinio Crasso, nescio an ludicrae paronymiae causa, quemque testis est Plinius, libro XXVI, cap. 4, se scribente, id est ultimis Vespasiani annis, carbunculo periisse.

Ergo Neroni coaevum credo vixisse Dioscoridem, non vero quod Cigalinus putat, Nerone et Plinio recentiorem, quoniam ut supra diximus, Erotianus, quem scimus Andromacho Neronis archiatro de vocibus Hippocrateis opus suum inscripsisse, diserte nostri Dioscoridis et eius ὕλης ἰατρικῆς meminit. Nullae hic ambages, nullus controversiae locus. Nam quis Cigalino concedat, Nerone mortuo, titulum eius archiatri tam sedulo retinuisse

Andromachum? At enim sub principatu Neronis Anazarba nomine isto adhuc carebant, ut diximus. Sed Dioscorides, etiamsi sub Nerone scripserit, Domitiano superesse potuit, et Anazarbeus scoescere ac mori; potuit etiam novum patriae cognomen et mortuo imponi, quo distingueretur a Dioscoride iuniore. Quidquid id est, nec ante Claudium, nec post Neronem scripsisse, ex his quae diximus apparet.

Coaevus igitur Plinio vixit, et prior opera sua publici iuris fecit; ut, si alterum ab altero transcriptum esse constet, Plinius non Dioscorides plagii sit manifestus. Porro tot loca apud utrumque reperies, quantum per linguarum diversitatem licuit, plane iisdem verbis concepta, ut difficile tibi persuadeas non se Dioscoridis interpretem fecisse Plinium. Conferendi omnia nec tempus nec voluntas nobis suppetit: quem laborem si quis suscipere voluerit, dux erit Harduinus passim in suis ad Plinium annotationibus similes e Dioscoride locos adducens, qui et in editione nostra plores reperientur. Maxima vero furti indicia congessit eruditus Salmasius: verba enim ostendit quaedam apud Dioscoridem pulcre sonantia, quae Plinius illo, quo diximus, vitio, vel male sibi recitata, vel in depravatis exemplaribus lecta, vel negligenter a se transcripta, syllabarum similitudine delusus contrario ac interdum ridiculo sensu accepit. Sic graece dicitur elaeomeli in Palmyrene Syriae parte colligi, κατὰ Πάλμυρα τῆς Συρίας; apud Plinium libro XV, cap. 7, *in Syriae maritimis*, tanquam κατὰ τὰ ἅλμυρα. Glycyrrhizae folia graecus auctor dicit ὅμοια σχίνῳ, schini foliis esse consimilia, quae Plinius echinata facit l. XXII, cap. 11, quum sine dubio legisset ὅμοια ἐχίνῳ. Florem smilacis vernum esse, ἠρινὸν graeca vox indicat; quem florem Plinius lib. XVI, cap. 63, *lilium olere* scribit, λείρινον. Facetissimum autem, quod quum in Dioscoride scriptum fuerit de melicrato sive aqua mulsa: τῷ δὲ ἀφεψημένῳ ἐπὶ τῶν μικροσφύκτων καὶ ἀσθενῶν καὶ βησσόντων, Plinius μικροψύχων intelligat libr. XXII, cap. 51, contendatque «hunc potum bibendum alsiosis: item animi humilis et praeparci, quos illi dixere *micropsychos.*» Ita vult Noster avaris ac sordidis eamdem ingeri potionem quam anhelis aut hecticis, aquam mulsam, i. e. melle conditam; mirum sane adversus hanc animi tabem remedium, multoque facilius, praestantius multo, inutilibus plerumque ac frustra eloquentibus philosophiae praeceptis.

Quae, quum ridicula nimis sint, omitto iam, et quaero cur Plinius Dioscoridis verba manifesto, ut videtur, transcribens,

tam pertinaciter eius nomen reticuerit. An furta sua clam fore speravit, adhuc vivente Dioscoride, qui rem suam ipse vindicaret; aut paulo ante mortuo, superstitibus eius amicis, aut qui eius libros optime norant, ipso fortasse Areo, Andromacho, Erotiano? Non dubitavit gravissimus vir, quum ad imperatorem Titum scriberet, turpissimo se mendacio implicare, et non in famae tantum, sed in gratiae discrimen ultro venire? Non timuit, quum in praefatione sua plagiarios insectaretur, ne flagella sibi pararet? Non expavit grammaticorum furores iam olim in se concitatos? quanto scilicet magis exarsuros, oblata tam praeclarae ultionis materia!

His utrinque vitandis ambagibus media via excogitata est, quam video Cornario et Gesnero placuisse: nec Plinium scilicet, nec Dioscoridem mutuo sibi suffuratos esse quae scripsissent; sed eosdem utrique auctores ad manum fuisse, ex quibus Dioscorides eadem graece transcripserit, quae Plinius latine vertit. Scio maioris famae quibusdam videri Dioscoridem, quam ut in tantum virum huiusmodi suspicio cadere possit: sed neque me fallit Dioscoridis famam nimium quantum exaggeratam fuisse Galeni laudibus, Oribasii, Pauli Aeginetae aliorumque servili adoratione: et scio quantacumque demum illa sit, non statim in tantum excrevisse: Plinius enim nobilissimum auctorem reticere sane nullo modo potuisset, si nobilissimus tempore suo fuisset. Sit tamen illa, quanta volunt, gloria conspicuus, quaero num ulli possit in mentem venire, quaecumque Dioscorides in libros suos congessit, ex suis ipsum observationibus vel ex ingenio suo desumpsisse? Confer hodieque botanicorum nostrorum libros; nonne in describendis plantis et earum usu notando sic inter se conveniunt, ut plerumque easdem res ipsissimis verbis efferant? Quis tamen idcirco litem illis movet? An Dioscorides non potuit, immo non debuit eadem venia uti? Salmasius quidem ita factum non negat, etsi plerumque Dioscoridi magis quam Plinio favet, unde minus detrectandum est eius in tali re iudicium: « Dioscoridem quoque ipsum, ait, omnia fere ab anterioribus accepisse certa apud me fides, ut Sextio Nigro, Iulio Basso, et aliis plerisque. Quamvis enim multam operam huic studio se dedisse iactet, et Sextium Nigrum in quibusdam reprehendat quod ex aliorum relatione, non ex propria experientia et αὐτοψίᾳ herbas cognosset, infinita tamen illum ex eodem mutuatum esse video. Quod ex Plinio facile coniectare est, qui quum in omnibus ferme Sextii Nigri scrinia compilarit, in ple-

risque plantarum descriptionibus, quas e Sextio hausit, pares eas omnino cum his habet, quae apud Dioscoridem habentur earumdem herbarum historiae, iisdem verbis descriptae. « Vtrum haec vere an falso dicta sint, disputationis nostrae tantum interest, ut ab exemplis proferendis abstinere nequeam: in quo mihi praeerit Cigalinus. De fibro scribit Dioscorides libro II, temere proditum esse amputari testes ab ipsis in fuga, quum capiuntur; nec enim adimere sibi eos possunt substrictos et adhaerentes, ut suibus. Plinius vero Nat. Hist. libro XXXII, cap. 13, ex Sextio de eodem sic: «Amputari testes ab ipsis quum capiuntur, negat Sextius diligentissimus medicinae; quin imo parvos esse, substrictosque et adhaerentes spinae, nec adimi sine vita animalis posse.» Ex eodem libro Nat. Hist. XXIX, cap. 23, Plinius negat a Salamandris ignem restingui; de quo Dioscorides lib. II: «Temere creditum est Salamandram non sentire flammas.» A quo libro IV, pag. 80, habemus: « Narbonensi taxo vis tanta, ut si qui sedeant sub ea somnumve capiant, laedantur; saepe vero etiam moriantur: » quae omnia Plinius Nat. Hist. libro XVI, cap. 20, in Sextium Nigrum refert hoc modo: « Sextius Niger dixit taxum esse in Arcadia (*vel ut alii*, in Gallia) tam praesentis veneni, ut qui obdormiant sub ea cibumve capiant, moriantur. » Alia profert exempla Cigalinus, ut Nicandri poëtae de Thracio lapide testimonium, quod ab illo mutuantes Plinius et Galenus auctorem suum nominaverunt, Dioscorides reticuit. Satis autem ex supra dictis apparet, Dioscoridem saepe ex iisdem hausisse fontibus, quibus Plinium. Ex primo praesertim et tertio exemplo constat non sententias modo, sed verba ipsa auctorum sublegisse Dioscoridem, dissimulato furto, quoniam hoc furtum vocari volunt; ut venia quodammodo dignus sit Plinius, etiamsi furem spoliaverit; prorsus autem extra causam sit, si ex Nigro aliisque auctoribus pleraque desumpsit, quae nobis e Dioscoride desumpta vulgo videntur. Nam si eadem Sextius et Dioscorides graece dixerunt, utrius tandem interpres habendus erit Noster?

Nec tamen Dioscoridis opus affirmaverim Plinio ignotum fuisse: nam de illo praesertim scriptum existimo, quod in Historiae Naturalis praefatione legimus: «Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a iuratissimis et proximis Veteres transcriptos ad verbum neque nominatos.» Attende, verba quid valeant. *Proximis*, inquit. Annon tempore proximi erant Dioscorides sub Nerone scribens, Plinius sub Vespasiano? *Iuratissimis*. Nonne

ausus est Dioscorides in prooemio suo ad primum librum Veteres omnes Insectari, tanquam negligentiae ant imperitiae reos; Sextium vero Nigrum cursim ac paene cum fastidio inter caeteros nominare, cuius ope videmus illum adeo profecisse? *Transcriptos ad verbum.* Nonne id ipsum modo demonstravimus? Idque maxime Plinio nostro patrocinatur, cuius parum interfuit utrum Veteres an Dioscoridem sequeretur, iisdem prorsus verbis utentes. *Ne nominatos quidem.* Dubito an in operis sui decursu semel nominaverit Dioscorides Sextium Nigrum, quem in praefatione carptim attigerat. Constant ergo verba omnia: et affert ecce Salmasius alterum Plinii locum, qui pari iure eodem referri potest. « Postquam e Dioscoride haematitis et schisti naturam et remedia descripsit Plinius, lib. XXXVI, cap. 37, subiicit: « Haec est sententia eorum qui nuperrime scripserunt, sed Sotacus, o vetustissimis auctoribus, etc. » quibus verbis palam est eum de Dioscoride loqui. Nam omnia quae praecedunt ab illo sumpta: « Haematites invenitur in metallis » Dioscorides: ὁ δὲ αὐτοφυὴς μεταλλεύεται. « Vritur ut phrygius, sed non restinguitur vino. » Καίεται δὲ ἐμφερῶς τῷ φρυγίῳ λίθῳ, τοῦ οἴνου παρῃρημένου. « Oculis cruore suffusis mire congruit, et sistit profluvium mulierum. » Πρὸς ῥοῖκας καὶ ὑφαίμους ὀφθαλμούς. « Sanguinis reiectionibus cum succo punici mali et vitiis vesicae efficax (ita scribendum). Graeca Dioscoridis: πίνεται δὲ σὺν οἴνῳ πρὸς δυσουρίαν, καὶ πρὸς αἵματος πτύσεις σὺν χυλῷ ῥοιᾶς. De schisto: « Infirmior ad omnia haec eadem est, quem vocant Schiston. » Dioscorides: δύναμιν δὲ τὴν αὐτὴν τῷ αἱματίτῃ εἰσφέρεται, τῇ εὐτονίᾳ μόνον λειπόμενος, etc. Quum totum itaque hunc locum de haematite et schisto e Dioscoride expresserit Plinius, subiiciatque hanc eorum esse sententiam qui nuperrime scripserunt, cuivis iam inde patere potest, paulo antiquiorem eum Plinio fuisse, et paulo ante scripsisse, quam opus suum ederet Plinius. Quo uno telo satis revincuntur qui contra sentiunt, e Plinio quae scripsit hausisse Dioscoridem et posterius vixisse: qua de re nos alibi fusius. » Haec Salmasius; cum quo, si ita placet, fatebor Dioscoridem non modo anteriorem Plinio, sed etiam illi scribenti haud inutilem fuisse. Sed his verbis *qui nuperrime scripserunt*, si ad Dioscoridem pertinent, magis magisque confirmatur, verba quoque *a proximis*, modo ex Plinii praefatione allata ad eumdem referri. Hinc apparet causa, cur Dioscoridem non inter alios nominaverit Plinius. Cognovit scilicet, et (fateri volo) nonnunquam etiam in usum vertit, sed contempsit tamen ac sine ulla honoris mentione praetereundum

putavit hominem graecum qui semibarbaro stylo caeterorum opera compilasset; cuius ipse operibus sic usus est, ut nihil paene sumeret ex illis, quod non antea in excerptis suis annotatum a se transcriptumque reperiret.

Vt tamen scias veteribus clarisque scriptoribus multo magis adhaesisse Plinium, quam isti recentiori et inglorio, congesta quaedam a Cigalino exempla hic proferam. Alyssum Plinius diversis a Dioscoride notis repraesentavit lib. XXIV, cap. 57, Aetio consentiente qui tribus post hunc saeculis, graece scribebat. Euphorbii plantae lib. XXV, cap. 38, folia acbantina tribuit a Dioscoride praetermissa, a Galeno forte admissa qui euphorbii plantam spinosam esse dixit Britannicae figuram referens libro XXV, cap. 6, caulis, quem haud magnum esse Dioscorides dixit, silentio involvit, quemadmodum et radicis, magnitudinem: colore nigram esse scripsit, de quo nihil Dioscorides, qui floris quoque mentionem omisit, quam Plinius attigit... Plinius Bechii duo fecit genera, unum quod nomine proprio *Tussilago* a latinis diceretur foliis hederae libro XXVI, cap. 16: alterum quod Graeci *Chamoeleucen* appellassent, Latin. *Farfarum* sive *Farfugium*, folio populi: scilicet ampliore, lib. XXIV, cap. 85; cuius opinioni videntur subscripsisse Galenus, Oribasius et Paulus, *Bechii* et *Chamoeleuces* duobus distinctis locis mentionem facientes. Tussilagini semen, florem et caulem ademit, de quo medicos vetustiores Dioscorides reprehendit, in reliquis notis cum Plinio sentiens; nec in praefatione tantum Dioscoridis, quam fortasse Plinius legere neglexisset, sed iterum in historia tussilaginis apud Dioscoridem libro III reperitur haec censura: unde manifestum est Dioscoridis sententiam aut ignorasse Plinium, aut caeterorum opinioni postbabuisse. Huc referendum est quod Turnefortius observavit: Nigrum Sextium a Dioscoride in praefatione reprehensum, quod fossilem aloen in Iudaea reperiri scripsisset; item, quod euphorbium pro herbae chamelææ succo venditasset; utramque autem sententiam a Plinio exhiberi, unam libro XXVII, cap. 5, alteram, lib. XXV, cap. 38, sed non sine aliquo temperamento. Hypericum vero et androsaemum herbas a Sextio Nigro in unam male conflatas Plinius cum Dioscoride distinguit: ut fatearis illum iudicio usum esse, nec temere quidquid in auctoribus legisset, in adversaria sua retulisse, qua calumnia video illum apud doctos nostri saeculi viros laborare. Denique quamvis multo plures habeat plantas, quam quae a Dioscoride memoratae sunt, Dio-

scorideas quasdam praeteriit, ut petasidem, catanancen; quo fit apertius id quod iam ante dixeramus, tunc quidem ex coniectura, nunc paene certis ex argumentis, Dioscoridis opera forsitan ob oculos habuisse Plinium, sed negligenter ac cursim pervoluta idcirco sprevisse, quod eadem se et tutiora ex ipsis fontibus, unde hausisset Dioscorides, petiturum esse intelligeret. Non denique magis Plinius Dioscoridem spoliavit, quam Solinum aut Martianum Capellam spoliasse dicendus esset, qui ex Plinii operibus eadem, quae Solinus aut Martianus, desumpsisset.

AD PLINII VITAM EXCVRSVS III

ANNALES PLINIANI

EX REZZONICI TABVLIS PLINIANIS DESVMPTI ET AD VARRONIS AERAM REDACTI.

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
776.	25.	Tiberii, IX, X	C. Asinius Pollio, C. Autistius Vetus.	1.	Nascitur Plinius.
792.	41.	Caligulae, II, III ..	C. Caesar Imp. Aug. II, L. Apronius Caesianus, *quibus vicissim suffecti:* M. Sanquinius Maximus, Cn. Domitius Corbulo, Cn. Domitius Afer.	16.	Videt Plinius, Romae, ut opinor, Lolliam Paullinam Caligulae uxorem, lib. IX, cap. 58.
793.	42.	Caligulae, III, IV ..	C. Caesar III, *solus,* *cui suffecti:* L. Gellius Publicola, M. Cocceius Nerva, *quibus suffecti:* Sex. Julius Celer, Sex. Nonius Quintilianus.	17.	

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
794.	43.	Caligulae IV ..... Claudii I	C. Caesar IV, *cui postea suffectus:* Cn. Seotius Saturninus. Q. Pomponius II.	18.	
795.	4	Claudii I, II	Tib. Claudius Aug. II C. Allienus Caecina Largus.	19.	Orcam oppugnatam in portu Ostiensi videt Plinius, lib IX, cap. 5.
796.	45.	Claudii II, III	Tib. Claudius Aug. III. L. Vitellius II.	20.	
797.	46.	Claudii III, IV	L. Quintius Crispinus II. M. Statilius Taurus.	21.	
798.	47.	Claudii IV, V	M. Vincius II. T. Statilius Taurus Corvinus.	22.	Hoc anno Plinius in Africa prodigium vidit feminae in marem mutatae, lib. VII, cap. 3.
799.	48.	Claudii V, VI	M. Valerius Asiaticus. M. Iunius Silanus.	23.	Plinius in Germania militat sub Pomponio secundo.
800.	49.	Claudii VI, VII ...	T. Claudius Augustus IV. L. Vitellius III.	24.	Circa hoc tempus praefectus alae renunciatus est.
801.	50.	Claudii VII, VIII..	A. Vitellius, *cui postea suffectus:* L. Vitellius IV. L. Vipsanius Publicola.	25.	

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
802.	51.	Claudii VIII, IX ...	A. Pompeius Longinus Gallus. Q. Veranius.	26.	Librum *de Iaculatione equestri* scribit.
803.	52.	Claudii IX, X	C. Antistius Vetus. M. Suillius Nervilianus.	27.	Cum Pomponio triumphante Romam redit.
804.	53.	Claudii X, XI	Ti. Claudius Augustus V, Ser. Cornelius Orfitus, *quibus inter alios suffectus est:* T. Flavius Vespasianus.	28.	Librum *de Iaculatione equestri* publicat.
805.	54.	Claudii XI, XII	P. Cornelius Sulla Faustus. L. Salvius Otho Titianus.	29.	Iurisprudentiae operam dat.
806.	55.	Claudii XII, XIII ..	D. Iunius Silanus. Q. Haterius Antoninus.	30.	*Vitam* scribit *L. Pomponii Secundi.*
807.	56.	Claudii XIII, XIV .. Neronis I	M. Asinius Marcellus. M'. Acilius Aviola.	31.	
808.	57.	Neronis I, II	Nero Claudius Imp. Aug. L. Antistius Vetus.	32.	*Bella germanica* scribere incipit.
809.	58.	Neronis II, III.	Q. Volusius Saturninus. P. Cornelius Scipio.	33.	
810.	59.	Neronis III, IV	Nero Claudius Imp. Aug. II. L. Calpurnius Piso.	34.	
811.	60.	Neronis IV, V	Nero Claudius Imp. Aug. III. ... Valerius Messalla.	35.	

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
812.	61.	Neronis V, VI	C. Vipstanus Apronianus. C. Fonteius Capito.	36.	
813.	62.	Neronis VI, VII	Nero Claudius Imp. Aug. IV. Cossus Cornelius Lentulus.	37.	
814.	63.	Neronis VII, VIII ..	Cossius Caesonius Paetus. P. Petronius Turpilianus.	38.	Plinius *Studiosorum* libros publicat: nascitur ex eius sorore C. Caecilius.
815.	64.	Neronis VIII, IX ...	P. Marius Celsus. L. Asinius Gallus.	39.	
816.	65.	Neronis IX, X	C. Memmius Regulus. L. Virginius Rufus.	40.	
817.	66.	Neronis X, XI	Q. Lecanius Bassus. M. Licinius Crassus Mucianus.	41.	
818.	67.	Neronis XI, XII ...	A. Licinius Nerva Silianus, A. Plautius Lateranus, *quibus vicissim suffecti:* M. Vestinus Atticus, M. Anicius Cerealis.	42.	
819.	68.	Neronis XII, XIII. ..	L. Pontius Telesinus. C. Suetonius Paullinus.	43.	Circa hoc tempus edit Plinius octo *Dubii sermonis* libros.
820.	69.	Neronis XIII, XIV. .	..... Capito. C. Iulius Rufus.	44.	Circa hunc annum res Caesaris in Hispania procurare coepit.

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
821.	70.	Neronis XIV ...... Galbae I	C. Silius Italicus, M. Galerius Trachalus, *quibus se Nero unum suffecit:* *ipsi mortuo sufficiuntur:* C. Bellicus Natalis, P. Cornelius Scipio Asiaticus.	45.	
822.	71.	Galbae I .... Othonis I .... Vitellii I. .... Vespasiani I	Ser. Sulpicius Galba Imp. II, T. Vinius Rufinus, *quibus multi alii vicissim suffecti sunt.*	46.	
823.	72.	Vespasiani I, II. ...	T. Flavius Vespas. Aug. II, T. Flavius Vespas. Caesar, *quibus suffecti:* M. Licinius Crassus Mucianus II, P. Valerius Asiaticus, *quibus suffecti:* L. Annius Bassus, C. Caecina Paetus.	47.	
824.	73.	Vespasiani II, III ..	T. Flavius Vespas. Aug. III, M. Cocceius Nerva, *quibus suffecti:* T. Flavius Domitianus Caesar, Cn. Paedius Castus.	48.	Redit Romam ex Hispania Plinius cum novo officio.

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
825.	74.	Vespasiani III, IV . .	T. Flavius Vespas. Aug. IV. T. Flavius Vesp. Caesar II.	49.	Plinius fortasse Historiae Naturali manum admovet.
826.	75.	Vespasiani IV, V. . .	T. Flavius Domitianus Caesar II. M. Valerius Messalinus.	50.	
827.	76.	Vespasiani V, VI. . .	T. Flavius Vespas. Aug. V. T. Flavius Vespas. Caesar III, *cui suffectus :* T. Flavius Domitianus Caesar III.	51.	Consules, pater et filius, censum agunt passim a Plinio memoratum.
828.	77.	Vespasiani VI, VII..	T. Flavius Vesp. Aug. VI, T. Flavius Vesp. Caesar IV, *quibus suffecti :* T. Flavius Domitianus Caesar IV, M. Licinius Crassus Mucianus III.	52.	
829.	78.	Vespasiani VII, VIII.	T. Flavius Vesp. Aug. VII, T. Flavius Vesp. Caesar V, *quibus suffecti :* T. Flavius Domitianus V, T. Plautius Sylvanus Aelianus.	53.	
830.	79.	Vespasiani VIII, IX.	T. Flavius Vesp. Aug. VIII, T. Flavius Vesp. Caesar VI, *quibus suffecti :* T. Flavius Domitianus Caesar VI, Cn. Iulius Agricola.	54.	

ANNO AB V. C.	ANNO POST C. N.	ANNO CAESARVM	CONSVLES	ANNVS PLINII	RES A PLINIO GESTAE
831.	80.	Vespasiani IX, X . .	L. Ceionius Commodus. D. Novius Priscus.	55.	Plinius *Naturalem Historiam* Tito Caesari dicat.
832.	81.	Vespasiani X . . . . . Titi I.	T. Flavius Vesp. Aug. IX, T. Flavius Vesp. Caesar VII, *quibus suffecti fortasse:* M. Titius Frugi, T. Vinius Iulianus.	56.	Clade a Vesuvio illata Plinius involvitur,

TESTIMONIA VETERVM
DE
C. PLINIO SECVNDO.*

C. PLINIVS CAECILIVS MACRO SVO S.**

Libro III, *epist.* 5.

Pergratum est mihi, quod tam diligenter libros avunculi mei lectitas, ut habere omnes velis, quaerasque, qui sint. Fungar indicis partibus: atque etiam quo sint ordine scripti, notum tibi faciam. Est enim haec quoque studiosis non iniucunda cognitio. *De Iaculatione equestri, unus.* Hunc, quum praefectus alae militaret, pari ingenio curaque composuit. *De Vita Q. Pomponii Secundi, duo*, a quo singulariter amatus, hoc memoriae amici, quasi debitum munus, exsolvit. Bellorum Germaniae viginti, quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella, collegit. Inchoavit, quum in Germania militaret, somnio monitus. Adstitit enim ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui

* Haec partim ab Harduino, partim a Rezzonico, partim a nobis collecta sunt. Apud Harduinum praecipua, sed pauca tantum exstabant. In his exponendis, post desumpta a Plinio iuniore testimonia, temporum rationem, quantum licuit, observavimus. *Ed. P.*

** Huius et duarum, quae subsequuntur, epistolarum plenissimum invenies commentarium, quum in Broteriana Plinii avunculi vita, quam supra attulimus, tum in iunioris Plinii editione nostra, tom. I, pp. 149, 296 et 348. *Ed. P.*

Germaniae latissime victor ibi periit. Commendabat memoriam sui, orabatque, ut se ab iniuria oblivionis assereret. *Studiosi tres*, in sex volumina propter amplitudinem divisi, quibus Oratorem ab incunabulis instituit, et perficit. *Dubii sermonis octo* scripsit sub Nerone novissimis annis, quum omne studiorum genus paulo liberius et erectius, periculosum servitus fecisset. *A fine Aufidii Bassi*, XXXI. *Naturae Historiarum* XXXVII, opus diffusum, eruditum, nec minus varium, quam ipsa Natura. Miraris quod tot volumina, multaque in iis tam scrupulosa, homo occupatus absolverit? Magis miraberis, si scieris, illum aliquandiu causas actitasse, decessisse anno VI et L, medium tempus distentum impeditumque qua officiis maximis, qua amicitia principum egisse. Sed erat acre ingenium, incredibile studium, summa vigilantia. Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auspicandi causa, sed studendi; statim a nocte multa: hieme vero hora septima, vel quum tardissime, octava, saepe sexta. Erat sane somni paratissimi, nonnunquam etiam studia instantis, et deserentis. Ante lucem ibat ad Vespasianum Imperatorem: nam ille quoque noctibus utebatur: inde ad delegatum sibi officium. Reversus domum, quod reliquum erat temporis, studiis reddebat. Post cibum saepe, quem interdiu levem et facilem veterum more sumebat, aestate, si quid otii, iacebat in sole: liber legebatur, annotabat, excerpebatque. Nihil enim legit, quod non excerperet. Dicere etiam solebat, nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prodesset. Post solem plerumque frigida lavabatur. Deinde gustabat, dormiebatque minimum. Mox, quasi alio die, studebat in coenae tempus. Super hanc liber legebatur, annotabatur, et quidem cursim. Memini quemdam ex amicis, quum le-

ctor quaedam perperam pronunciasset, revocasse, et repeti coëgisse: huic avunculum meum dixisse: « Intellexeras nempe? » Quum ille annuisset: « Cur ergo revocabas? Decem amplius versus hac tua interpellatione perdidimus. » Tanta erat parcimonia temporis! Surgebat aestate a cœna, luce, hieme intra primam noctis, et tanquam aliqua lege cogente. Haec inter medios labores urbisque fremitum. In secessu solum balinei tempus studiis eximebatur. Quum dico balinei, de interioribus loquor. Nam dum destringitur, tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat. In itinere, quasi solutus caeteris curis, huic uni vacabat. Ad latus notarius cum libro et pugillaribus: cuius manus hieme manicis muniebantur, ut ne caeli quidem asperitas ullum studiis tempus eriperet. Qua ex causa Romae quoque sella vehebatur. Repeto me correptum ab eo, cur ambularem: « Poteras, inquit, has horas non perdere. » Nam perire omne tempus arbitrabatur, quod studiis non impertiretur. Hac intentione tot ista volumina peregit, Electorumque commentarios centum sexaginta mihi reliquit, opisthographos quidem, et minutissime scriptos: qua ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse, potuisse se, quum procuraret in Hispania, vendere hos commentarios Largio Licinio cccc millibus nummum, et tunc aliquanto pauciores erant. Nonne videtur tibi recordanti quantum legerit, quantum scripserit, nec in officiis ullis, nec in amicitia Principum fuisse? Rursus, quum audis quid studiis laboris impenderit, nec scripsisse satis, nec legisse? Quid est enim, quod non aut illae occupationes impedire, aut haec instantia non possit efficere? Itaque soleo ridere, quum me quidam studiosum vocant: qui, si comparer illi, sum desidiosissimus. Ego autem tantum, quem par-

tim publica, partim amicorum officia distringunt? Quis ex istis qui tota vita litteris assident, collatus illi, non quasi somno et inertiae deditus erubescat? Extendi epistolam, quamvis hoc solum, quod requirebas, scribere destinassem, quos libros reliquisset. Confido tamen haec quoque tibi non minus grata, quam ipsos libros, futura, quae te non tantum ad legendos eos, verum etiam ad simile aliquid elaborandum, possunt aemulationis stimulis excitare. Vale.

C. PLINIVS CAPITONI SVO S. *

Libro V, epist. 8.

Suades, ut historiam scribam, et suades non solus: multi me hoc saepe monuerunt, et ego volo; non quia commode facturum esse confido (id enim temere credas, nisi expertus) ...... Me vero ad hoc studium impellit domesticum quoque exemplum. Avunculus meus, idemque per adoptionem pater, historias et quidem religiosissime scripsit. Invenio autem apud sapientes, honestissimum esse, maiorum vestigia sequi, si modo recto itinere praecesserint, etc.

C. PLINIVS TACITO SVO S.

Libro VI, epist. 16.

Petis ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago. Nam video morti eius, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu,

* Aldino codici, ut solemus, hoc etiam loco adhaesimus, cui Medicaeus et reliqua exemplaria subscribunt. Apollinaris Sidonius (lib. IV, 21) non Capitonis, sed Cornelii Taciti nomen legisse innuit. REZZON.

quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est, aut facere scribenda, aut scribere legenda: beatissimos vero, quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, deposco etiam, quod iniungis. Erat Miseni, classemque imperio praesens regebat. Nonum Cal. Septemb. hora fere septima, mater mea indicat ei, apparere nubem inusitata et magnitudine, et specie. Vsus ille sole, mox frigida, gustaverat iacens, studebatque. Poscit soleas, ascendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes, incertum procul intuentibus ex quo monte (Vesuvium fuisse postea cognitum est), oriebatur: cuius similitudinem et formam non alia magis arbor, quam pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elata in altum, quibusdam ramis diffundebatur. Credo, quia recenti spiritu evecta, deinde senescente co destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem vanescebat: candida interdum, interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. Magnum, propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Iubet liburnicam aptari: mihi, si venire una vellem, facit copiam. Respondi studere me malle: et forte ipse, quod scriberem, dederat. Egrediebatur domo: accipit codicillos. Retinae classiarii, imminenti periculo exterriti (nam villa ea subiacebat, nec ulla, nisi navibus, fuga), ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes: ascendit ipse, non Retinae modo, sed multis (erat enim frequens amoenitas orae) laturus auxilium:

properat illuc, unde alii fugiunt, rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet: adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Iam navibus cinis inciderat, quo propius accederet, calidior et densior: iam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides: iam vadum subitum, ruinaque montis littora obstantia. Cunctatus paulum, an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret monenti: « Fortes, inquit, fortuna iuvat: Pomponianum pete.» Stabiis erat, diremptus sinu medio. Nam sensim circumactis curvatisque littoribus mare infunditur. Ibi quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen, et quum cresceret, proximo, sarcinas contulerat in naves, certus fugae, si contrarius ventus resedisset. Quo tunc avunculus meus secundissimo invectus, complectitur trepidantem, consolatur, hortatur: utque timorem eius sua securitate leniret, deferri se in balineum iubet, lotus accubat, coenat, atque hilaris, aut, quod est aeque magnum, similis hilari. Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille agrestium trepidatione igni relictas desertasque villas per solitudinem ardere, in remedium formidinis dictitabat. Tum se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno. Nam meatus animae, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis, qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex qua diaeta adibatur, ita iam cinere mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut si longior in cubiculo mora esset, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, caeterisque qui pervigilarant, reddit. In commune consultant, intra tecta subsistant,

an in aperto vagentur: nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illuc abire aut referri videbantur. Sub dio rursus quamquam levium exesorumque pumicum casus metuebatur: quod tamen periculorum collatio elegit. Et apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis constringunt. Id munimentum adversus decidentia fuit. Iam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque: quam tamen faces multae variaque lumina solvebant. Placuit egredi in littus, et e proximo adspicere ecquid iam mare admitteret, quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super adiectum linteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque. Deinde flammae, flammarumque praenuntius odor sulphuris, alios in fugam vertunt: excitant illum; innixus servis duobus assurrexit, et statim concidit (ut ego coniecto) crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi natura invalidus, et angustus, et frequenter interaestuans erat. Vbi dies redditus (is, ab eo, quem novissime viderat, tertius), corpus inventum est integrum, illaesum, opertumque ut fuerat indutus. Habitus corporis quiescenti quam defuncto similior. Interim Miseni ego et mater. Sed nihil ad historiam. Nec tu aliud, quam de exitu eius, scire voluisti: finem ergo faciam. Vnum adiiciam, omnia me, quibus interfueram, quaeque statim, quum maxime vera memorantur, audiveram, vere persecutum. Tu potissima excerpes. Aliud est enim epistolam, aliud historiam, aliud amico, aliud omnibus scribere. Vale.

M. Fabivs Qvintilianvs, *Instit. lib. III, cap.* 1.

Scripsit de eadem materia (*de Arte oratoria*) non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio, accuratius vero priore Gallione Celsius et Lenas, et aetatis nostrae Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt et hodie clari eiusdem operis auctores ..... sed parco nominibus viventium.

Idem, *Instit. lib. XI, cap. ultimo.*

Togam Veteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium; idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque praecipiunt. Quo magis miror Plinii Secundi, docti hominis et in hoc utique libro paene etiamnum curiosi, persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandarum varieum gratia tradit, quum hoc amictus genus in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat ..... Quum vero magna pars est exhausta orationis, utique afflante fortuna paene omnia decent, sudor ipse, et fatigatio, et negligentior amictus, et soluta ac velut labens undique toga. Quo magis miror hanc quoque succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontem siccari iuberet, ne comae turbarentur: quas componi post paulum, sicuti dignum erat, graviter et severe vetuit.

Cornelivs Tacitvs, *Annal. I*, 69.

Tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse (*Agrippinam*) apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem.

IDEM, *Annal. XIII*, 20.

Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti (*Burrhi*) referunt.

IDEM, *Annal. XV*, 53.

Quod C. Plinius memorat (*de coniuratione adversus Neronem*), nobis quoque modo traditum, non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur.

IDEM, *Histor. III*, 28.

Hormi-ne ad ingenium, ut Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim.

SVETONIVS *in C. Caesare*, VIII.

Vbi natus sit (*Caligula*), incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gaetulicus Tiburi genitum scribit; Plinius Secundus in Treveris vico Ambiatino supra Confluentes: addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas ob Agrippinae puerperium..... Gaetulicus refellit Plinius quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes iuvenis gloriosique principis aliquid etiam ex urbe Herculi sacra sumeret, abusumque audentius mendacio, quod ante annum fere natus Germanico filius Tiburi fuerat, appellatus et ipse C. Caesar....... Plinium arguit ratio temporum, etc.

Eivsdem *(ut creditur) ex libro de Viris illustribus*, Caii Plinii vita. [1]

Plinius Secundus Novocomensis, [2] equestribus militiis industrie functus, procurationes quoque splendidissimas atque continuas, summa integritate administravit: et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis plura in otio scripserit. Itaque bella omnia, quae unquam cum Germanis gesta sunt, viginti voluminibus comprehendit. Item naturalis Historiae triginta septem libros absolvit. Periit clade Campaniae. Nam quum Misenensi classi praeesset, et flagrante Vesevo, ad explorandas propius causas, liburnicas praetendisset, neque, adversantibus ventis, remeare posset, vi pulveris ac favillae oppressus est: vel, ut quidam existimant, a servo suo occisus, quem, deficiens aestu, ut necem sibi maturaret, oraverat.

1. Altera Plinii vita circumfertur quam et Harduinus inter Veterum testimonia protulit, his verbis: « Caius Plinius Secundus Veronensis natus sub Tiberio, patre Celere, matre Marcella, omnibus liberalibus disciplinis operam dedit: unus omnium mirifice studiosissimus. Nam perire omne tempus arbitrabatur, quod studiis non impertiretur. Opera edidit, in quibus multa scrupulosa absolvit: et nihilominus causas aliquando actitavit. Augur fuit: officia publica administravit; etiam procurator in Hispania. Floruit maxime sub Impp. Vespasianis, Tito non mediocriter carus, cui libros Naturalis Historiae dicavit: opus diffusum, eruditum, varium, stilo duriusculum. Fuit opinioni Epicureae nonnunquam adstipulator: ubique tamen vitiorum acerrimus insectator. Periit sub Tito, anno aetatis sexto et quinquagesimo, Kal. Novemb. quum Miseni classem imperio regeret, spiritu obstructo, clausoque stomacho, (invalidus enim illi, et angustus erat), ex caligine nobis ortae e Vesuvio monte, ad quam noscendam propius accesserat. » Sed hanc vitam, incerto et, ut credibile est, recentissimo auctore, prima exhibuit Brixiana editio anno 1496, conflatam videlicet ab aliquo istius saeculi Veronense qui Plinium civibus suis adscribere vellet. Consule Rezzonici hac de re disputationes. Ed.

2. In veris codicibus vox ea (*Novocomensis*) abest, et abesse utique debet. Hard. — *Novecomensis*, cod. Toletanus. Antiquissimus Escorial. I, nitide *Novocomensis*. Codices alii, *novem menses*. Rezzonic. — Confer excursum I ad Plinii vitam. Ed. P.

Avlvs Gellivs, *Noctium Atticarum III*, 16.

Visum est non praetereundum, quod in Plinii Secundi libro septimo Naturalis Historiae legimus. Id autem quia extra fidem esse videri potest, verba ipsius Plinii posuimus: « Masurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo haerede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se tredecim mensibus tulisse diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statum esse videretur. » In eodem libro Plinii Secundi verba haec scripta sunt: « Oscitatio in nixu lethalis est, sicut sternuisse a coitu abortivum. » *(Vid. Plin. VII, 4 et 5).*

Idem, *ibidem*, *IX*, 4.

Libitum tamen est in loco hoc miraculorum notare id etiam quod Plinius Secundus vir in temporibus aetatis suae ingenii dignitatisque gratia auctoritate magna praeditus, non audisse, neque legisse, sed scire sese atque vidisse in libro Naturalis Historiae septimo scripsit: quae profecto faciunt, ut neque respuenda neque ridenda sit notissima illa veterum poëtarum de Caenide et Caeneo cantilena. « Ex feminis, inquit, mutari in mares non est fabulosum. Invenimus enim in Annalibus, Q. Licinio Crasso, C. Cassio Longino Coss. C. Asinii puerum factum ex virgine sub parentibus, iussuque haruspicum deportatum in insulam desertam. Licinius Mucianus prodidit visum esse a se Argis Arescontem, cui nomen Arescusae fuisset; nupsisse etiam; mox barbam et virilitatem provenisse, uxoremque duxisse: ejusdem sortis et Smyrnae puerum a se visum. Ipse in Africa vidi

mutatum in marem die nuptiarum L. Cossicium civem Thysdritanum: vivebatque quum proderem haec. » Idem Plinius eodem in libro verba scripsit: « Gignuntur homines utriusque sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos vocatos et in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis. » *(Vid. Plin. VII, 3).*

Idem, *ibid. IX*, 16.

Plinius Secundus existimatus est esse aetatis suae doctissimus. Is libros reliquit, quos *Studiosorum* inscripsit, haud medius fidius usquequaque aspernandos. In his libris multa varie ad oblectandas eruditorum hominum aures ponit. Refert etiam plerasque sententias, quas in declamandis controversiis lepide arguteque dictas putat.

Sicut hanc quoque sententiam ponit ex huiuscemodi controversia: « Vir fortis praemio, quod optaverit, donetur. Qui fortiter fecerat, petiit alterius uxorem in matrimonium, et accepit. Is deinde, cuius ea uxor fuerat, fortiter fecit: repetit eamdem: contradicitur. » Eleganter, inquit, et probabiliter ex parte posterioris viri fortis uxorem sibi reddi postulantis, hoc dictum est: « Si placet lex, redde: si non placet, redde. » Fugit autem Plinium sententiolam istam, quam putavit esse argutissimam, vitio non carere, quod Graece ἀντιστρέφον dicitur.

Idem, *ibid. X*, 12.

Librum esse Democriti nobilissimi philosophorum de vi et natura chamaeleontis, eumque se legisse Plinius Secundus in Naturalis Historiae vicesimo octavo refert; multaque vana atque intoleranda auribus

deinde quasi a Democrito scripta tradit. Ex quibus pauca haec inviti meminimus, quia pertaesum est: « Accipitrem avium rapidissimum a chamaeleonte humi reptante, si eum forte supervolet, detrahi et cadere vi quadam in terram, caeterisque avibus laniandum sponte sua obiicere sese et dedere. » Item aliud ultra humanam fidem: « Caput et collis chamaeleontis si uratur ligno quod appellatur Robur, imbres et tonitrus fieri derepente, idque ipsum usu venire, si iecur eiusdem animalis in summis tegulis uratur. » Item aliud, quod hercle an ponerem dubitavi; ita est deridiculae vanitatis: nisi idcirco plane posui, quod oportuit nos dicere quid de eiusmodi admirationum fallaci illecebra sentiremus, qua plerumque capiuntur et ad perniciem elabuntur ingenia maxime solertia, eaque potissimum quae discendi cupidiora sunt. Sed redeo ad Plinium. « Sinistrum pedem, ait, chamaeleontis ferro ex igni calefacto torreri cum herba quae appellatur eodem nomine chamaeleontis, et utrumque macerari unguento, colligique in modum pastilli, atque in vas mitti ligneum, et eum qui id vas ferat, etiamsi is in medio palam versetur, a nullo videri posse. » His portentis atque praestigiis a Plinio Secundo scriptis non dignum esse cognomen Democriti puto. Vt illud quale est, quod idem Plinius in decimo libro Democritum scripsisse asseverat? « Aves quasdam esse certis vocabulis; ex earum avium sanguine gigni serpentem; tum, si quis ederit, linguas avium et colloquia interpretaturum. » Multa autem videntur ab hominibus istis male solertibus huiuscemodi commenta in Democriti nomen data, nobilitatis auctoritatisque eius perfugio utentibus. *(Vid. Plin. XXVIII, 29, et X, 70).*

IDEM, *ibid. XVII*, 15.

Sed « Elleborum sumi posse tutissime in insula Anticyra » Plinius Secundus in libris Naturalis Historiae scripsit; « propterea Livium Drusum, qui tribunus plebi fuit, quum morbum, qui comitialis dicitur, pateretur, Anticyram navigasse et in ea insula Elleborum bibisse » ait, « atque ita morbo liberatum. »

Praeterea scriptum legimus « Gallos in venatibus tinguere elleboro sagittas; quod his exanimatae ferae teneriores ad epulas fiant: sed propter ellebori contagium vulnera ex sagittis facta circumcidere latius dicuntur. » *(Vide Plin. XXV*, 21 *et* 25*)*.

Q. SERENVS SAMMONICVS, *de Medicina*, *v.* 848.

Si vero horrendum vulnus fera fecerit aspis,
Vrinam credunt propriam conducere potu:
Varronis fuit ista senis sententia; nec non
(Plinius ut memorat) sumpti iuvat imber aceti.
(*Vid. Plin. XXIII*, 27).

MACROBIVS, *Saturnal. II*, 12.

Nec inficias eo, temporibus Traiani hunc piscem *(acipenserem)* magno in pretio non fuisse, teste Plinio Secundo, qui in Naturali Historia, quum de hoc pisce loqueretur, sic ait: « Nunc nullo in honore est, quod quidem miror, quum sit rarus inventu. » Sed nec diu stetit haec parcimonia; nam temporibus Severi principis, qui ostendebat duritiem morum, Sammonicus Serenus vir saeculo doctus, quum ad principem suum scriberet, faceretque de hoc pisce sermonem, verba Plinii Secundi, quae superius posui, praemisit, et ita subiecit: « Plinius, ut scitis, ad Traiani usque imperatoris venit aetatem. » Nec

dubium est, quod ait nullo honore hunc piscem temporibus suis fuisse, verum ab eo dici: apud antiquos autem in pretio fuisse, ego testimoniis palam facio.... Sed quod ait Plinius de acipenseris squamis, id verum esse maximus rerum naturalium indagator Nigidius Figulus ostendit in eius libro de animalibus quarto. (*Vid. Plin. IX*, 27).

IDEM, *V*, 1.

Quatuor sunt genera dicendi: copiosum, in quo Cicero dominatur; breve, in quo Sallustius regnat; siccum, quod Frontoni adscribitur; pingue ac floridum, in quo Plinius Secundus quondam,[1] et nunc nullo Veterum minor noster Symmachus luxuriatur.

AVRELIVS SYMMACHVS, *libro IV*, *epist.* 18, *ad Protadium.*

Sume ephemeridem C. Caesaris decerptam bibliothecae meae, ut tibi muneri mitteretur: haec te origincs, situs, pugnas, et quidquid fuerit in moribus aut legibus Galliarum docebit. Enitar, si fors iuvat, etiam Plinii Secundi Germanica bella conquirere.[2]

IDEM, *libro I*, *epist.* 24, *ad Ausonium.*

Si te amor habet iste Historiae Naturalis, quam Plinius elaboravit, en tibi libellos quorum praesentanea copia fuit; in quibus, ut opinor, opulentiae

1. Nobis haec videntur de Plinio iuniore dicta, quamvis aliter sentiat Rezzonicus. Quid enim Plinio nostro cum Symmacho, quum in diversissimis scribendi generibus sese exercuerint? ED. P.

2. Apparet etiam Symmachi aevo haec Germanicorum bellorum volumina minus obvia fuisse. REZZONICVS.

eruditionis tuae negligens veritatis librarius displicebit: sed mihi fraudi non erit emendationis incuria; malui enim tibi probari muneris celeritate quam alieni operis examine.

AVSONIVS, *epigr. LXIX.*

Vidit semivirum fons Salmacis hermaphroditum;
Vidit nubentem Plinius androgynum. (*Vid. Plin. VII*, 3).

SERVIVS *ad Virgilii Georgica*, *I*, 410.

Plinius in Naturali Historia dicit « corvos esse obliviosos et plerumque minime ad nidos suos reverti; sed quadam ratione naturae haec congerunt ad suos nidos, quae vermes possint creare, ex quibus relicti eorum pulli aluntur interdum. » Horum oblivionem probat etiam ex rebus, quas, quum absconderint, derelinquunt. Quod etiam mustelae dicuntur efficere. [1]

IDEM, *ad Aeneid. III*, 113.

Irata dea ..... praecepit ne secum unquam leones coirent. Nam et Plinius in Naturali Historia dicit leonem cum pardalide et pardum cum leaena concumbere. [2]

IDEM, *ad Aeneid. VII*, 678.

De civitatibus totius orbis multi quidem scripse-

1. Fallit Servius aut fallitur, quum neque apud Plinium, neque apud ullum qui Servium praecesserit, dignum fide scriptorem, simile quidquam legatur. HARD.

2. Quibus verbis (Servius) non solum rem falsissimam pro vera affert, sed etiam a Plinio proditam mentitur. HARD. — Recte tamen annotavit Rezzonicus videri haec desumpta ex Hist. Natur. libro VIII, cap. 17. ED. P.

runt; ad plenum tamen Ptolemaeus graece, latine Plinius.

PHILARGYRIVS, *ad Virgilii Georg. IV.*

Revocare autem apes vel lacte vel aqua mulsa Plinius docet.

IDEM, *ibid. ad vers.* 244.

Plinius in libris Naturalis Historiae quasi imperfectas apes dicit, et habere aculeum negat, etc. (*Vid. Plin. XI*, 11).

CHARISIVS, *de Instit. Gramm. lib. I.*

Amforum (pro *Amphorarum*, contracta terminatione). Romanus in septimo refert sic: « *Amforum*, ut Plinius eodem libro sexto, et Livius. » (*pag.* 41 *editionis Putschianae anno* 1605).

M. Varro de gente pop. Rom. III, *a mare operta oppida*, pro *a mari*, ut refert Plinius (*pag.* 45).

Balteum Plinius vult masculino genere vinculum significare; neutro autem genere lora ad ligandum apta (*pag.* 59).

Clypeum Plinius, Dubii Sermonis secundo, indistincto genere dici ait, sed littera differre, ut pugnatorium per I *clipeum* dicamus, quod est a *clepere*, id est *celare*, dictum; imaginem vero per *U clupeum*, a *cluendo* (*pag.* 59).

Luci, *Corneli*, *Lucili*, Plinius quoque Dubii Sermonis quinto dicit esse quidem rationem per duo *ii* scribendi, sed multa iam consuetudine superari. *p.* 60.

Plinius *gibbus* vitium ipsum, ut *ulcus*, maluisse consuetudinem tradit: quod mihi displicet. (*pag.* 65).

Vertex a *vertendo* dicitur, *vortex* a *vorando*; et vult Plinius *verticem* immanem vim impetus habere,

ut *ingens a vertice pontus*: *vorticem* vero circumactionem undae esse, ut *et rapidus vorat aequore vortex* (*pag.* 68).

Saga neutro genere dicitur; sed Afranius in Deditione masculine dixit: *quod quadrati sunt sagi.* Et Ennius: *Sagas caerula purpureis gemmavit pampinus uvis.* Cuius moveremur, inquit Plinius, auctoritate, si quidquam eo carmine puerilius dixisset (*p.*81).

Consuetudo, ut ait Plinius libro VI Dubii Sermonis, *alacer* dicit, ut *equester ordo.* (*pag.* 88).

Amicities, Plinius Secundus Sermonis Dubii libro sexto, ut *planities*, inquit, *luxuries*, *mollities*, et similia, veteri dignitate. Caeterum rationis via debet *amicitia* dici. (*pag.* 94).

Autumnal. Varro *aequinoctium autumnal*, quod idem Plinius eodem libro sexto notat. (*pag.* 94).

Nomina quaedam sunt principalia, quae Plinius Secundus eodem libro *faciendi* appellat, ut *aqua*: ex quibus possessiva nascuntur, quae *patiendi* vocat, ut *aquale*. (*pag.* 94).

Aqualium, an potius *aquarium* dici debeat, quaerit Plinius Secundus: putat ut *laterale laterarium*, *sentale sentarium*, et *manuale saxum*, *manuarium vas*, proin *aquale* et *aquarium* dici. (*pag.* 95).

Plinius Secundus *animal* non *animale* ait dici debere. (*pag.* 59).

Quaedam sunt, inquit Plinius Secundus, quae ad nos usque proprios gentis suae vultus formamque custodiunt, ut *Pluton*, *Xenophon.* (*pag.* 95).

Aestifer, Plinius in eodem libro VI, ut *facifer* et *aurifer* et *armiger* et *lucifer* dici debet. (*pag.* 96).

Plinius Secundus eodem libro sexto: *a* finita nomina singulari nominativo *as* declinabant, ut *maia*, *maias.* (*pag.* 96).

Varro de Originibus scenicis secundo, *a Claudio, Pulchro Aedile*: quod cum ratione dictum esse demonstrabis, ut ait Secundus, *Sermonis Dubii* libro tertio, quod nomina quaecumque genitivo singulari in *is* syllaba finiunt, exceptis iis quae similiter faciunt nominativo, oportet ablativo singulari *e* litera terminari, *a prudente*, *ab homine*. Quod si adiicias aliquid, idem in eodem Plinius per *i* debet dici, *a prudenti consilio*. (*pag.* 96).

Agile, *ab Agile*, si de persona dicatur, dici debet: quod si rem significabis, *ab hoc agili* dici debet, ut idem Plinius eodem libro (*pag.* 96).

Agreste, Sallustius Historiarum primo, quod idem Plinius eodem libro, in animali, inquit, significatione. (*pag.* 97).

Auxiliaris homo, ab hoc Auxiliare homine, ut idem Plinius. (*pag.* 97).

Aurelii genitivus non tantum crescit cum nominativo, sed et par fit dativo casui, ut Plinius eodem libro scribit. (*pag.* 98).

Amantum Caecilius, ut etiam Plinius notat. (*p.*98).

Omnium nominum quae sunt neutri generis et in *e* terminantur, ait Plinius Caesarem scisse eosdem esse ablativos quales sunt dativi singulares. *Ar* litteris nomina neutralia terminata, idem non minus ait Caesar, quod dativo et ablativo pari iure funguntur, ut idem Plinius scribit. (*pag.* 98).

Maro: *secundo defluit amni*; ubi Plinius, eodem libro: Ab antiquis, inquit, quos Varro reprehendit, observatio omnis illa damnata est, non quidem in totum: dicimus enim, inquit, *ab hoc canali*, *siti*, *tussi*, *febri*. Maiore tamen ex parte forma mutata est. *Ab hoc* enim *cane*, *orbe*, *carbone*, *turre*, *falce*, *igne*, *veste*, *fine*, *monte*, *fonte*, *ponte*, *strigile*, *tegete*, *asse*,

axe, *nave*, *classe*, dicimus. Ac ne illa quidem ratio recepta est, quam C. Caesar ponit in foemininis, ut *puppim*, *restim*, *pulvim*. Hoc enim modo et *ab hoc cane* et *ab hac cane*. (*pag*. 98).

Aenigmatis, Varro de Vtilitate sermonis quarto. Ait enim Plinius, quanquam *ab hoc poemate*, *his poematibus* facere debeat, tamen consuetudini et suavitati aurium censet summam esse tribuendam, ut in *Aceste*, et in *Anchise* Maroni placitum est; et quod graeca nomina non debent latinis regulis alligari. (*pag*. 98).

Maro: *Hyrcanisve Arabisve parant*. Vbi Plinius: *es* numero plurali finita nominativa, dativo *bus* recipiunt, idque commentatores iubent. Quid ergo si sic declinavit ut Plaut. in Bacchidibus, *Arabus*, et in Paenulo, *Myrrhinus odor Arabus*. Lucilius XXV, *Arabus artemo*. (*pag*. 99).

Cervicium. Vbi Plinius eodem libro: Exceptis monosyllabis, caetera *x* finita nomina seu vocabula, absque cognominibus, genitivo plurali quanquam ante *um i* non recipiant, ut *fruticum*, *filicum*; *radix* tamen, ut *cervix*, *radicium* facit. (*pag*. 100).

Terentius in Phormione: *nova compluria*. Vbi Plinius: Modestus, inquit, ita definiit. Quae nomina comparandi fuerint, et accusativis pluralibus in *is* exient; scilicet *fortioris fortiorum* facere debet non *fortiorium*, id est, ante *um* syllabam *i* recipere non debet: ita *complura* et *complurum* esse dicendum. Consuetudo tamen et *hos plures* dicit et *haec pluria*. (*pag*. 100).

Cetariis Pomponius Secundus ad Thraseam, quum ratio *cetaribus*, inquit Plinius, poscat, ut *maenia maenibus*, *ilia ilibus*, *parilia parilibus*. Ea enim no-

mina quae *i* ante *a* habent, ut *cetaria*, in *bus* necesse est desinant. *(pag.* 100*)*.

Diligente, Verrius Flaccus, inquit Plinius; eorum nominum quae *ns* finiuntur casu nominativo, ablativus in *e* dirigendus est: itaque Caesar epistolarum ad Ciceronem: *Neque*, inquit, *pro cauto ac diligente se castris continuit. (pag.* 101*)*.

Atteius philologus librum suum sic edidit inscriptum: « an amaverit Didon Aeneas, » ut refert Plinius, consuetudinem dicens facere *hanc Callisto*, *hanc Calypso*, *hanc Io*, *hanc Alecto. (pag.* 102*)*.

Bibaculus, *duplici*, inquit, *toga involutus*, non *duplice.* Vnde quidam errant qui *x* littera nominativo singulari finita nomina, ablativo *e* tantummodo putant claudi, quum *mendaci animo* et *artifici ingenio* et *salaci* et *minaci proposito* et *ab atroci facto* et *atroci vultu*, ait Plinius, recte dicamus. *(pag.* 102*)*.

Varro: *sub Ruminali ficu.* Itaque Plinius Secundus recte arborem ita dici ait, pomum vero per o litteram dici. *(pag.* 103*)*.

Fabrum pro *fabrorum*, ubi Plinius eodem libro sexto: Hoc recte, inquit, usus, et *sestertium tot millia. (pag.* 103*)*.

Filiabus in testamentis ob discrimen sexus ait Plinius dici consuesse. *(pag.* 103*)*.

Febrim ut *tussim*, *sitim*, ait Plinius: exceptis his tribus, caetera accusativo in *em* exeunt. *(pag.* 104*)*.

Funes, licet grammatici velint *hos funeis*, quam regulam negat Plinius vires habere potuisse. Errant enim qui putant, ea nomina, quae nominativo singulari et genitivo per *is* terminantur et genitivo per *ium* loquuntur, accusativo *funeis* posse dicere, quod negat Plinius. *(pag.* 104*)*.

Facilioreis Caecilius, inquit Plinius, idem et *sanctioreis* ait. (*pag.* 104).

Fros (de arborum coma) sine *n* littera; ne faciat, inquit Plinius, quasi non dicatur nisi *frons* τὸ μέτωπον. (*pag.* 105).

Glossemata; ut *toreumata* et his similia, Varronis regula, inquit Plinius, dativo et ablativo plurali in *bus* dirigit, quia singularis ablativus *e* littera finiatur; melior tamen ratio est quam sub *A* littera dedi. [1] (*pag.* 106).

Herculi pro *Herculis* et *Vlyxi* pro *huius Vlyxis*, inquit, dici coeptum est, Plinius eodem libro sexto. Quomodo regula, inquit, illa: si genitivo singulari ους litteris nomina finientur graeca, ut τοῦ Εὐμένους, τοῦ Διογένους, nos quoque *huius Eumenis*, *huius Diogenis* oportet proferre: at si τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Χρύσου, tunc demum nostros *s* subtrahere debere. Itaque *huius Euripidi*, *Chrysi* debere censeri, ut *fortis Achati* et *acris Oronti*. Sed nostra, inquit, aetas in totum istam declinationem abolevit, *Achillis* enim potius, et *Herculis*, et his paria per *is* dicimus. Ππαρ, ἦμαρ, ἔαρ, ὕδωρ, κρέας, δέπας, κέρας, τέρας, ne apud ipsos quidem Graecos rationem declinationis certam tenere potuerunt. (*pag.* 107).

Ibes, *hae ibes*, Plinius libro sexto Sermonis dubii: antiquorum, inquit, regula: quando quae *is* nominativo singulari sunt terminata, in *es* plurali nominativo clauduntur. (*pag.* 108).

Plinius ait inter caetera etiam istud Caesarem dedisse praeceptum, quod neutra nomina in *ar* nomi-

1. Vide supra, pag. xcv, ubi rationem huius anomaliae retulit Plinius ad solam aurium voluptatem. Quod si verba, *quam sub A littera dedi*, non Charisii sunt, sed Plinii, ut videntur, constabit Dubii sermonis libros saltem ex parte digestos per alphabetum fuisse. Ed. P.

nativo clausa, per *i* dativum ablativumque singulares ostendant. *Iubar* tamen et *far* ab hac regula dissidere. *(pag.* 108*)*.

Cato *his iugeris*, ut notat Plinius eodem libro VI. *Iugeribus* quidam grammatici, Plinius inquit, dicendum putant, quasi sit *hoc iuger* tanquam *hoc tuber*. *(pag.* 108*)*.

Imber et *september*, *october*, etc. quando nec collationem recipiunt, nec in neutri generis cadunt formam, ut Plinius eodem libro VI loquitur, non *is* casu nominativo, numero singulari, sed in *er* debent vocis exitum ducere. *(pag.* 109*)*.

Laterale an *laterare*? Vbi Plinius eodem libro VI: Si *r* littera praecesserit in penultima syllaba, sequi debet *l*, ut *augurale*; contra si *l* praecesserit, sequi debet *r*, ut *molare*. *(pag.* 109*)*.

Ait Plinius *huic lauro*, et tamen *ab hac lauru* et *lauruum* facere. *(pag.* 110*)*.

Plinius eodem libro VI: *Hic mugil*, inquit, et *vigil*; ablativo enim singulari detracta vocali, qualem oporteat nominativum singularem esse dignosces, ut *ab hoc consule*. *(pag.* 110*)*.

Cicero, de Deorum natura lib. II: *Murum aut formicarum causa*. Vbi Plinius eodem libro VI; Pro *murium*, inquit: quoniam non ut *fures furum*, et *augurum*, et *celerum* dicimus, ita *murum* censere debemus. Quaecumque enim *r* littera nominativo singulari sunt terminata, oportet ea genitivo plurali *um* non *ium* recipere debere. Itaque Trogum de animalibus, libro X: *Parium numerorum et imparium* non recte dixisse, sed *parum* et *imparum*. *(pag.* 110*)*.

Varro, de Gente populi Romani III: *A mare operta oppida*, pro *a mari*, ut refert Plinius. *(pag.* 111*)*.

Licet Pomponius Secundus poëta, ut refert Plinius,

propter homonymum nominativi, accusativo casu *omnis* non putat dici, sed *omneis*, tamen idem Plinius in eodem permanet dicens, *omnes* tum demum posse dici accusativo, ut *canes*, quod genitivus pluralis *horum canum* ante *um i* non habet. *(pag.* 111*)*.

Cicero, ut Plinius eodem libro notat, *maiores* (non *maioreis*). *(pag.* 111*)*.

Cicero, rationis memor, *parentium* saepe dicit. Fronto pro Ptolemaeensibus *parentum tuorum*, ut ait Plinius, alias poëtarum vicem, qui regulam satis idoneam sopierunt. *(pag.* 111*)*.

Cicero de iure civili: *Aliquo excellente ac nobile viro*; id etiam Plinio asserente. *(pag.* 111*)*.

Os monosyllabum extra analogiam esse, Plinius eodem libro sexto scribit, et addit eo magis consuetudinem in eo esse retinendam. *(pag.* 112*)*.

Ossu quidam ut *genu*, *veru* putarunt, inquit Plinius eodem libro sexto, posse censeri: nam ut *verubus*, *genubus*, *ossubus* quoque dici posse manifestum est. *(pag.* 112*)*.

Os, *oris*. Omne enim *s* littera terminatum nomen, quod neutri generis est, non potest in declinatione non per *r* litteram strepere, ut idem Plinius eodem libro scribit; et addidit: licet *os* corporis correptius diceretur, *os* vero faciei productius. *(pag.* 112*)*.

Oscen augurium, consuetudo dicit. Cicero tamen, inquit Plinius, de Auguriis, et *hic oscinis* dixit. *(p.* 112*)*.

Osso. Varro ad Cicer. XIII, *olivo* et *osso* putat, inquit, fieri Plinius Sermonis dubii libro sexto. *p.* 112.

Orbi pro *orbe*. Frequenter Santra ita locutus, ut Plinius eodem libro sexto notat. (*pag.* 112).

Pacium an *pacum*, et *lucium* an *lucum*, dubitari etiamnunc ait Plinius: quoniam nec finitionem ullam

in monosyllabis, inquit, grammatici tentaverunt. *(pag.* 113*)*.

Consuetudo, inquit Plinius, fecit *partium*, ut *praegnantium*, *optimatium*. *(pag.* 114*)*.

Varro ad Ciceronem XXII: *Rure veni*. Quem Plinius ad eumdem XI, *rure ordinatum arbustum* dixisse laudat. *(pag.* 115*)*.

Senatuis, ut *fluctuis*, ita genitivum, inquit Plinius, declinabant, ut C. Fannius consul contra C. Gracchum: *Senatuis consulta*. *(pag.* 116*)*.

Turbo, *Turbonis*, si proprium sit hominis nomen: *turbinis*, si procellam voluerimus exprimere; aut in eo, inquit Plinius, qui est in lusu puerorum. (*p.* 117).

Tanaidis Varro Antiquitatum humanarum XIII, non huius *Tanais*, ut *Tiberis*, inquit Plinius. (*p.* 117).

Titanas, inquit Plinius, nec *Paeanas* accusativo recte dicimus. Nullum enim nomen accusativo plurali in *as* venit, nisi quod nominativo plurali in *ae* sonabit. (*p.* 117).

Venali per *i*, non etiam per *e*, ablativus est finiendus, quoniam et de homine, inquit Plinius, dicimus, et de negotio. (*p.* 119).

Volucrum, Maecenas in dialogo secundo, et consuetudo, ut idem ait Plinius. (*p.* 119).

Volucris, non *volucer*; sed *equester*, ait Plinius dici debere. (*p.* 120).

IDEM CHARISIVS, *libro II.*

Plinius Secundus inter adverbia qualitatis posuit *dicendo*, *legendo*, *dicendi*, *legendi*. (p. 167).

DIOMEDES, *de Arte Grammatica*, *lib. I.*

Parcere facit participium futuri *parsurus*, ut ait Varro in Laterensi; sed Plinio displicet. (*pag.* 365 *edit. Putsch.*)

Sunt praeterea coniunctiones, ut ait Plinius, illativae hae: *quamquam, quamvis, etsi, tametsi*... Sunt aliae ad aliquid relativae, ut ait idem Plinius, sive comparativae, ut *magis, potius, immo*, in hunc modum: *hic erat, immo ille, vel potius ille*. Idem ait comparandi potestatem habere *tanquam* et *tam*. *p*. 410.

Differunt *meditor* et *melito*, ut putat Plinius: *meditantem* esse secum cogitantem; *melitantem*, voce dicentem. (*pag*. 573).

Priscianvs, *Grammaticae lib. I.*

O aliquot Italiae civitates, teste Plinio, non habebant, sed loco eius ponebant *u*, et maxime Vmbri et Thusci. (*pag*. 553 *edit. Putschii*).

L triplicem, ut Plinio videtur, sonum habet: exilem, quando geminatur secundo loco posita, ut *ille, Metellus*; plenum, quando finit nomina vel syllabas, et quando habet ante se in eadem syllaba aliquam consonantem, ut *sol, silva, flavus, clarus*; medium in aliis, ut *lectus, lecta, lectum*. (*pag*. 555).

N transit in *m*, sequentibus *b* vel *m* vel *p*, auctore Plinio, et Papiriano, et Probo. (*pag*. 556).

Idem, *libro III.*

Plinius, in sexto Naturalis Historiae: *Dyrrachium, Canusium, Apuliae extima*. (*pag*. 608).

Idem, *lib. VI.*

Aper, apri, cuius femininum Veteres protulerunt *apra*, ut Plinius Secundus in primo Artium. (*p*. 698).

Plinius in II Nat. Histor. *ab Euclide*. Idem in III, *Thucydide*. Idem in IV, *Philistide, Anticlide, Philonide*. In V, *Sotade*. In VI, *Simonide minore*. In VII, *Agatharchide, Apollonide, Duride, Heraclide Pontico, Asclepiade*. In XI, *Menecrate*. In XII, *Mneside*.

In XV, *Commiade.* In XXXVI, *Euripide.* (*p.* 706).[1]

Idem, *libro VIII.*

Amplecto quoque pro *amplector*, et *complecto* pro *complector*: sed et eorum et superiorum omnium usus (verborum deponentium activa forma elatorum) tam apud Caprum quam apud Plinium et Probum invenies. (*pag.* 797).

Idem, *libro X.*

Nanciscor etiam *nactum* facit absque *n*, ut Probo et Capro et Plinio placet. (*pag.* 888).

Idem, *libro XII.*

Antiquissimi in plurali primae personae, cacephati causa, solebant per anastrophen dicere *nobiscum*, non *cum nobis*; itaque propter hoc reliquarum quoque personarum ablativos similiter praepostere proferre coeperunt, teste Plinio, qui hoc in II lib. Sermonis dubii ostendit. (*pag.* 949).

Evsebivs, *Chron. ad annum Traiani XII.*

Plinius Secundus Novocomensis, orator[2] et historicus insignis habetur, cuius plurima ingenii opera exstant; periit dum invisit Vesuvium.

Divvs Hieronymvs, *Epist. ad Domnionem et Rogatianum.*

Optima quaeque, ut ait Plinius, malunt contemnere plerique quam discere.[3]

1. Hoc testimonium vel unum satis per se valet ad confutandam Harduini caeterorumque sententiam, qui primum librum sive elenchum, unde haec omnia auctorum nomina desumpsit Priscianus, tanquam spurium ac suppositum, Plinio abiudicare tentant. Ed. P.

2. Ambo Plinii iam illo aevo confundi coeperant ut diximus. Ed. P.

3. Huiusmodi videntur in deperditum Plinii librum reiicienda. Ante Plinium Horatius cecinit, Art. Poet. 85:

Cur nescire, pudens prave, quam discere malo?

et pressius auctor dialogi de Oratore: *Aper communi eruditione imbutus contemnebat potius literas quam nesciebat.* Rezzon.

Idem, *Epist. XCV ad Rusticum Monachum.*

Cuidam fratri, qui ex Hebraeis crediderat, me in disciplinam dedi, ut post Quintiliani acumina, Ciceronis fluvios, gravitatemque Frontonis, et lenitatem Plinii,[1] alphabetum discerem, et stridentia anhelantiaque verba meditarer.

Idem, *adversus Iovinianum, lib. II.*

Plinium quoque Secundum et Dioscoridem et caeteros tam physicos quam medicos, qui nullam herbam, nullum lapidem, nullum animal tam reptile quam volatile et natatile non ad suam artem referunt.

Idem, *Comment. in Isaiam.*

Plinium Secundum, eumdem apud Latinos oratorem et philosophum, qui in opere pulcherrimo Naturalis Historiae tricesimum septimum librum, qui et extremus est, lapidum atque gemmarum disputatione complevit.

Idem, *Comment. in Ezechielem.*

Tricesimus septimus liber Plinii Secundi Naturalis Historiae post multiplicem rerum omnium scientiam de gemmis et lapidibus disputat.

Idem, *in Ieremiam, cap.* 17.

Aiunt scriptores Naturalis Historiae .... (quorum principes sunt apud Graecos Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus), hanc perdicis esse naturam, ut ova alterius perdicis, idest aliena, furetur, et eis incubet foveatque; quumque foetus ado-

1. Ad Plinium Iuniorem melius haec laus pertinet. Ed. P.

leverit, avolare ab ea, et alienum parentem relinquere.

Divvs Avgvstinvs, *de Civitate Dei*, *XV*, 9.

Plinius Secundus, doctissimus homo, quanto magis magisque praeterit sacculi excursus, minora corpora naturam ferre testatur. (*Vid. Plin. VII*, 16).

Theodosii *imperatoris Missi de mensura orbis terrae.*

Iuxta Plinium Secundum, longitudinem provinciae Narbonensis cccLxx. m. passuum Agrippa tradidit: latitudinem cccxLviii. (*Vid. Plin. III*, 6).

Marcellvs Empiricvs, *ad filios.*

Secutus opera studiosorum virorum, qui licet alieni fuerint ab institutione medicinae, tamen eiusmodi causis curas nobiles intulerunt, libellum hunc de Empiricis quanta potui solertia diligentiaque conscripsi .... Nec solum veteris medicinae artis auctores latino dumtaxat sermone perscriptos (cuius rei operam uterque Plinius,[1] et Apuleius, et Celsus, et Apollinaris, et Designatianus, aliique nonnulli etiam proximo tempore illustres honoribus viri, cives ac maiores nostri, Siburius, Eutropius atque Ausonius[2] commemorarunt) lectione scrutatus sum; sed etiam ab agrestibus et plebeiis remedia fortuita atque simplicia, quae experimentis probaverunt, didici.

Divvs Prosper, *in Chronico.*

Plinius Secundus Novocomensis insignis orator habetur; dum invisit Vesuvium, periit.

1. Noster scilicet, et ille cuius inter rei medicae scriptores opera quaedam servantur, quem codices C. Plinium Secundum Valerianum vocant. Quod Rezzonicus quoque annotavit. Ed. P.

2. Crediderim de Iulio Ausonio illustris poetae patre, qui medicinam fecit, loqui Marcellum. Rezz.

SIDONIVS APOLLINARIS, *lib. IV, epist. 3 ad Claudianum.*

Varrones, vel Terentius, Plinii vel avunculus vel Secundus.

DIVVS GREGORIVS TVRONENSIS, *Prologo ad vitas Patrum.*

Complures alii philosophorum *vitas* dicere voluerunt; nam Plinius auctor in tertio Artis Grammaticae libro ait: « *Vitas cuiusque nostrum* dixerunt; » sed grammatici pluralem non putant habere *vitam.*

DIVVS ISIDORVS, *Originum XII*, 2.

Plinius dicit animalia cum acutis unguibus frequenter parere non posse. Vitiantur enim intrinsecus se moventibus catulis. (*Vide Plin. VIII*, 17).

IDEM, *paulo infra.*

Lynces dixit Plinius Secundus extra foetum unum non admittere. (*Plin. ibid. sed de leaena*).

VENERABILIS BEDA, *de Ratione temporum*, XXVIII.

Plinius Secundus idem orator et philosophus, in libro secundo Naturalis Historiae: « Sol autem, inquit ipse, quatuor differentias habet. ».

IDEM, *in Chronico.*

Plinius Secundus Novocomensis, orator et historicus insignis, cuius plurima ingenii opera exstant.

ALCVINVS, *Epist. V ad David regem.*

Quid acutius, quam quod naturalium rerum devotissimus inventor Plinius Secundus de caelestium siderum ratione exposuit, investigari valet?

COMPENDIORVM

QVAE PASSIM IN NOTIS AD PLINIVM OCCVRRVNT BREVIS ELENCHVS. *

Ambros. Codices Ambrosianae seu Vaticanae Bibliothecae ab Harduino et Rezzonico citati. Vide infra *Vatic.*

Basil. Editiones Basileenses, a Frobeniis vulgatae, duarum prima, anno 1525 prodiit.

Brix. Editio Brixiensis, anno 1498, e castigationibus Hermolai Barbari novum textum exhibens.

Brot. Broterii notae, ad editionem Barbou, 1779.

Colbert. Harduino *Colbertinus* 1, at Bibliothecae nostrae regiae n° 6800. *Colb.* 2, n° 6799? *Colb.* 3, n° 6796? Quartus Colbertinus, recentioris notae, a Broterio vocatur *Reg.* 6, asservaturque n° 6803.

Chiffl. Satis probatae notae, sed a caeteris plerumque discrepans codex vetustus, Dalecampio datus ab amico suo Chiffletio, Vesuntino medico.

Cod. Codd. Codex, codices.

Cuiac. Vetus codex, olim Cuiacii, quo Dalecampius usum se profitetur.

Dalec. Ipse Dalecampius, vel eius editio, anno 1587.

Ed. Editoris notae.

Elz. Elzeviriana editio, e Iohanne *de Laët* (Latio vel Laetio) procurata, anno 1635.

Escorial. Manuscriptus Bibliothecae Escurialensis, e Pintiano collatus.

Fux. Vetus Dalecampii manuscriptus, qui Tolosani gymnasii fuit, caeterum ignotus.

Gelen. Gelenii castigationes, in editione Basileensi, anno 1535, aliisque.

Gronov. Ioann. Fred. Gronovii notae ad edit. Leidensem, 1669.

Hard. Harduini secunda editio, anno 1723.

Hermol. Hermolai Barbari castigationes, annis 1492 et 1493, primum separatim editae, mox in sequentes Plinii editiones receptae.

* *Amplior multo in totius operis fine catalogus edetur, quum Plinianorum omnium qui exstant codicum MSS. tum etiam omnium quae vel hactenus vel interim prodierint editionum. Nullos ibi praetermittemus recentiorum labores, qui Plinium quocumque modo attigerint. Addetur, quod editioni suae praefixit Harduinus, inventarium quoddam librorum qui in eius notis pagina tantum indicata citantur: quo de illorum editionibus certior factus, ipsos fontes adire possit qui voluerit.* Ed. P.

Lang. Collatio quaedam codicum Belgicorum per Carolum Langium manuscripta ad exemplar Basileense anni 1545; citatur a Broterio.

Lugd. Lugdunenses editiones, 1561 et 1563.

Leyd. Editiones Lugduni Batavorum datae, prima apud Elzevirios anno 1635, quam nos *Elzev.* designamus; altera, *Variorum* seu *Gronovii* vulgo dicta, anno 1669.

Miller. Millerus in editione sua Plinii, Berolini, 1766.

MS. MSS. Manuscriptus, manuscripti.

Murbac. Vetus exemplar a Rhenano detectum in Murbacensi Alsatiae superioris monasterio.

Parm. Parmenses editiones veteres 1476 et 1481.

Paris. Vetus codex Parisiis in collegio Patrum S. I. diu asservatus.

Pint. *Pintianus* seu *Pincianus*, qui Plinium ex Hispaniensibus codd. castigavit, anno 1544.

Pr. ed. Princeps editio, quae Harduino est Romana, 1470; Broterio, Veneta, 1469. Hanc uno anno anteriorem ignoraverat Harduinus.

Reg. Regiae bibliothecae Parisienses codices, qui Harduino et Broterio sunt *Reg.* 1, n° 6795; *Reg.* 2, n° 6797; Broterio, *Reg.* 3, n° 6798; *Reg.* 4, n° 4860; *Reg.* 5, n° 6801; *Reg.* 6, n° 6803; *Reg.* 7, n° 6804.

Rhedon. Codex antiquus in bibliotheca Benedictinorum Rhedonensium olim asservatus.

Rezzon. Rezzonicus in Disquisitionibus Plinianis.

Rom. ed. Romana editio, anno 1470.

Salmant. Codex Salmanticensis a Pinciano collatus.

Tarvis. Tarvisana editio, anno 1479.

Tolet. Toletanus codex a Pinciano collatus.

Torrent. Laevinus quidam Torrentius, cujus manu collatos codices Belgicos ad marginem exemplaris Basileensis 1554, praesto habuit Broterius.

Thuan. Thuaneae olim, postea Colbertinae, ac demum Regiae Bibliothecae codex: n° 6803?

Vatican. Vaticanae bibliothecae codices, quos sic designare solet Harduinus: *Vatic.* 1, n° 1950; *Vatic.* 2, n° 1951; *Vatic.* 3, n° 1952; *Vatic.* 4, n° 1953; *Vatic.* 5, n° 1954; *Vatic.* 6, n° 3533? *Vatic.* 7, n° 9939?

Venet. Apud Hardoinum plerumque sic designatur editio Veneta anni 1472.

Vet. Vett. Veterum editionum varias lectiones sic indigitare solet Dalecampius: interdum etiam ad vetustum quemdam codicem suum respicit.

Vict. Manuscriptus in bibliotheca sancti Victoris, in suburbio Parisiensi, ab Harduino inspectus.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE
LIBER I.

PRAEFATIO.

C. PLINIVS SECVNDVS VESPASIANO CAESARI SVO S.

Libros Naturalis Historiae, novitium Camoenis Qui-

Naturalis historiae. Titulus variat in nonnullis codd. et edd. Olim quippe lectum est a quibusdam, *historiae mundi*, *naturae historiarum*: etc. Sed profecto verus est hodiernus titulus, quem A. Gellio, quem aliis antiquorum innotuisse constat; praeterquam quod ipsius Plinii, in praefatione sua, testimonio confirmatur. LEM.

Vespasiano Caesari suo. Titus ille est Vespasianus, *amor ac deliciae generis humani*, quantum per biennis regni brevitatem licuit. Huic, non fratri Domitiano, Plinianum opus inscribi, satis ex ipsa praefatione apparebit. Praenomen *T.* aut *Titu*, in plerisque omissum, a Rezzonico restitutum est ex MS. Vatic. 1951; sed rectius abest, quum Titum Caesarem a patre et fratre nullatenus secernat. Fratres enim praenomine gaudebant eodem, solo cognomine dispares: pater vero et filius maior, ut cognomine, ita praenomine similes, titulo solo differebant, quum alter Augustus, alter Caesar tantum diceretur. Itaque praenomen quidem inducendum, quod in nullo codice reperimus; titulum vero *Caesari*, quod in plerisque edd. deerat, ex codd. Puteano et Colbert. 2 reponendum censuimus: nam sic omnis controversia tollitur, et ad solum Titum Caesarem nuncupatio referri potest. LEM.

Libros naturalis historiae etc. Contendit Harduinus, in altera editione sua, spuriam hanc esse praefationem; spurium vero totum librum qui hodie primus circumfertur. Quam vanis hoc fretus argumentis contendat, ex ipso melius discet, qui operam abuti volet. Praecipua quidem haec sunt: 1° *Conterraneum* (quod Plinius ipse castrense verbum esse monuit); item, *auctores* pro *scriptoribus*, et alias nonnullas voces homo Gallus satis latinas esse negat; 2° sententias quasdam cum ipso corpore historiae naturalis pugnantes, aut male consonantes, primus in hac epistola deprehendit, vel deprehendere sibi visus est; 3° elenchum praefationi adtextum diversis omnino modis in MSS. exscriptum reperisse se testatur. Sed omissis aliis rationibus, quas suo loco trademus, praefationem hanc tanta antiquitatis

ritium tuorum opus, natos apud me proxima foetura, licentiore epistola narrare constitui tibi, Iucundissime Imperator (sit enim haec tui praefatio verissima, dum *Maximi* consenescit in patre):

scientia refertam sequiori aevo barbarorumque hominum ingeniis quis praeter Harduinum ausit imputare? Sit mutila, sit corrupta, sit interpolata; tamen de superstitibus ex ea reliquiis idem iudicium feremus quod apud Phaedrum anus quaedam de reperta amphorae testa: *O suavis anima, quale in te dicam bonum Antehac fuisse, tales quum sint reliquiae!* ita omni ex parte antiquitatem redolent ea quae tam levibus de causis abiicienda censet Harduinus. De elencho nihil hic dicemus; alias locus erit. Interim valde dolemus Harduinum errore suo praeoccupatum negligentius in hoc operis vestibulo versatum esse. Vnde nos, quamquam Rezzonici copiis aucti, plura tamen in praefatione quam in reliquis de nostra penu expromere coacti sumus. Faveat lector, vel ignoscat. Lem.

Novitium Camoenis Quiritium tuorum opus. Sic infra: *Nemo apud nos qui idem tentaverit.* Lem.

Natos. In plerisque *natum* legitur. Restituit *natos*, auctore Durando, Rezzonicus, et post illum Millerus; atque ita codd. Escur. et Tolet. recte, ut videtur. *Libros* enim *recens natos* agnis nascentibus comparari innuit vox *foetura*; sed quum *opus* proxime praecederet, facile inducti sunt librarii ut *natum* pro *natos* rescriberent. L.

Narrare. Hoc verbum sensu vulgari cum praecedentibus ita construi potest: *narrare constitui tibi, libros apud me natos esse.* Nec opus est *sacrare* aut *nuncupare* in textum reponi, MSS. omnibus refragantibus. *Narrare* Rezzonico est *argumentum exponere*, ut in illo Terentii And. prol. v. 5, *Non qui argumentum narret.* Probabilis quidem interpretatio; sed nostra simplicior. Lem.

Imperator. Titus captis Hierosolymis inter fumantes templi ruinas imperator a militibus consalutatus est. Ioseph. de bello Iud. VII, 32. Reversus Romam hunc titulum contra morem retinuit, invito fortasse, sed nihilominus annuente patre, *neque ex eo destitit participem atque etiam tutorem imperii agere;* Sueton. in Tit. capp. 5 et 6. Inde apud nostrum Plinium, II, 10: *Imperatoribus Vespasianis, patre IV, filio iterum Coss.;* item VII, 50: *Imperatores Caesares Vespasiani pater filiusque*, et sic passim, etiam apud alios auctores. Inde in inscriptionibus antiquis, adhuc Vespasiano vivente exaratis, T. Caes. Imp. Vespasianvs vocatur, quum frater sit tantum Caesar divi Avg. Vesp. F. Domitianvs. Neque enim Domitianus, priusquam ad principatum eveheretur, Imperator dictus est. Lem.

Praefatio. Appellatio nomini praeposita, vox nempe illa *iucundissime*, quae in Titum imperatorem a contubernalibus summopere deamatum omni ex parte conveniebat; quum interim *maximi* appellatio non posset nisi Vespasiano patri recte decerni. Regnabat enim pater, et hunc honorem cum illo conseoescere aequum erat. Ipse Plinius, Harduino notante, lib. II, c. 5: *Hac, inquit, caelesti passu cum liberis suis vadit, maximus omnis aevi rector Vespasianus Augustus.* Lem.

Maximi. Plerique codd. *maximo*

namque tu solebas 2
Meas esse aliquid putare nugas,

ut obiicere moliar Catullum conterraneum meum (agnoscis et hoc castrense verbum): ille enim, ut scis, permutatis prioribus saetabis, duriusculum se fecit,

habent vel *maxime*; nullus fere *maximi*, quod tamen in edd. praevaluit; nec iniuria, propter sensus elegantiam et nitorem. Restituit Harduinus ac defendere tentavit desperatam lectionem *maximo*, unde nihil sani elicere potuit. Quod si *maxime* legendum esset, in vocativo casu acciperem. Lem.

Namque tu solebas. Catull. ad Cornelium Nepotem, Carm. I, v. 3. *L.*

Vt obiicere moliar Catullum. Vt factum meum defendam exemplo Catulli. Hard. — *Obiicere* praesertim de clipeo dicitur, et hic metaphora militari adhibitum est. De huius loci lectione disputabitur infra, pag. 4, not. 17. Lem.

Conterraneum meum. Ex eadem terra et patria. Veronensem fuisse Plinium colligunt ex hoc verbo Polycarpus Palermus singulari opere de Plinii patria et Scalig. in Euseb. chron. pag. 190; sed illis non assentior. Hard. — Videre est in Harduini praefatione, quibus argutiis vir doctissimus, sed idem παραδοξότατος, Plinium Romae natum esse contenderit. Alii, si non verius, at speciosius saltem, Plinium Novocomensibus annumerantes, *conterraneum* non de eadem urbe accipi volunt, sed de terra seu regione eadem, Gallia nempe cisalpina vel transpadana. De vera Plinii patria vide nos ad Broterii praefationem. Ludunt Hermolaus et Rezzonicus, quum barbaram vocem *conterraneum* (*congerronem* sive *confabulatorem* interpretantur) verbo, ut ipse Plinius docet, in castris usitato, et quamvis minus eleganti, analogia tamen non carenti (siquidem *mediterraneus* et *subterraneus* latina sunt), substituere frustra conantur. Lem.

Permutatis. Sublatis per iocum ab Asinio Marrucino, Pollionis fratre. Catull. Carm. XII: *Marrucine Asini, manu sinistra Non belle uteris in ioco atque vino; Tolis lintea negligentiorum... Quare aut hendecasyllabos trecentos Exspecta, aut mihi linteum remitte Quod me non movet aestimatione, Verum est μνημόσυνον mei sodalis, Nam sudaria saetaba ex Hiberis Miserunt mihi muneri Fabullus Et Veranius: haec amem necesse est Vt Veranniolum meum et Fabullum*. L.

Saetabis. Setaba sudaria sunt e lino setabo quod a Setabi Hispaniae oppido nomen accepit, ut dicemus ad cap. XIX, sect. 2. *Setaba* auctor simpliciter appellat quae Catullus *sudaria setaba*, ut *cadurcum* dixere Iuvenalis et alii pro *cadurea culcita*. Hard. — Scribendum *saetabis* ex inscriptionibus ac numismatis, adnotante Rezzonico. Inscript. apud Murator.: C. Cornelivs. C. F. Ivnianvs. ex. Hispania. citeriore. Saetabitanvs. etc. Saetabis urbs in historia Romana non ignobilis, diu *Xativa* dicta, nunc *San Felipe*, in Valentiae regno sita, a Philippo quinto ius suum armis vindicante, excisa est, vel certe moenibus exuta nomen mutavit, anno 1707. Lem.

Duriusculum se fecit. Subiratus, offensus, amarioris ingenii voluit videri. Plinius alter lib. I, Ep. 16, de Pompeio Saturnino: *Praeterea facit versus, quales Catullus meus aut Calvus. Quantum illis leporis, dulcedinis,*

quae volebat aestimari a Veraniolis suis et Fabullis.

amaritudinis, *amoris inserit! sane; sed data opera*, *molliusculos leviusculosque*, *duriusculos quosdam: et hoc*, *quasi Catullus meus aut Calvus*. Vt vocem eam, *duriusculum* non ad numeros, ut visum est hactenus eruditis, sed ad acerbitatem carminis et acrimoniam pertinere manifestum sit. Hard. — Non manifestum forsitan, sed probabile, ut in Pliniano textu discutiendo paulo infra monstrabimus. Ergo *duriusculum* hoc sensu usurpatum fuerit, quo dici solet *durum responsum*, *durus exactor*. Lem.

Quae volebat aestimari. Harduinus: *quoniam volebat aestimari ea*. De hac et totius loci lectione paulo infra disseretur. Lem.

A Veraniolis suis et Fabullis. Propter Veraniolum et Fabullum, quos diligebat, a quibus ea acceperat. Hard. — Ridicule olim legebatur *a vernaculis tuis et famulis*; quae tamen codicum est vulgatissima scriptura. Rhenanus hanc primus emendavit. *Veraniolus* a *Veranio* derivatur, ut fortasse *Fabullus* a *Fabio*, per amatorium quendam ὑποκορισμόν. Vide iterum Catull. Carm XII. Sed quoniam ad periodi finem pervenimus, monendi sunt lectores in Dalecampiana caeterisque ante Harduinum editionibus longe aliter legi totum hunc locum iam inde a verbis: *ut obiicere moliar*. Habent enim: *ut obiter emolliam Catullum conterraneum meum (a e. h. e. v.): Ille enim ut scis permutatis prioribus syllabis, duriusculum se fecit, quam volebat existimari a Veraniolis suis et Fabullis*. Quod perinde interpretantur, ac si apud Plinium allati e Catullo versus ita legendi sint:... *Namque tu solebas Nostras esse aliquid putare nugas*, vel... *Namque tu solebas Nugas esse aliquid meas putare*; ut permutatis prioribus secundi versus syllabis, phalaecus a spondeo incipiens mollior evadat. Quamvis enim frequens occurrat apud Catullum iambus in primo loco, diserteque hoc licere affirment Grammatici veteres Terentianus Maurus, Victorinus, Serviusque Honoratus: iambus tamen convenire non videtur cum eius versus natura qui mere est trochaïcus trimeter brachycatalectus; et merito a recentioribus coaevisque Plinio poëtis, Martiale, Statio, aliisque, ex illa sede remotus est. Credi etiam facile potest veram Catulli scripturam a librario imperito restitutam esse, quum Plinii mentem non assequeretur. Sed non aeque verisimile est Grammatici partes sic egisse Plinium initio praefationis; quam, Dii boni, alieno loco! In codd. quidem varie admodum prima verba leguntur: *ut obiter molliam, ut obice remolliam, ut obiicere moliar*. *Syllabis* fere in omnibus; Aleriensis tamen Antistes in codice suo, quem Passionaeum vocat Rezzonicus, *sctabis* habuit, illique velut barbarae voci, importuna emendatione superscripsit manu sua *syllabis*, sed ita ut prioris lectionis manifesta appareant vestigia. Rezzonicus in alio codice, Vatic. 1950, *stabis* invenit; Durandus in Londinense, *sittis*; in codice Pertusatino prior pars vocabuli deest, sic nempe *prioribus.. bis*: unde apparet librariis omnibus vocem *saetabis* difficiliorem esse visam, et ideo a plerisque corruptam. Scribit deinde Harduinus: *quoniam volebat aestimari ea a veraniolis*, etc. Melius scripsisset: *quoniam volebat ea aestimari a veraniolis*. quod et aurium iudicio gratius fuis-

Simul ut hac mea petulantia fiat, quod proxime non fieri questus es in alia procaci epistola nostra, ut in quaedam acta exeant; sciantque omnes quam ex aequo tecum vivat Imperium. Triumphalis et censorius 3
tu, sexiesque consul, ac tribunitiae potestatis parti-

set, et propius ad codicum fidem accessisset, ubi legitur *volebat existimari*. Sed in ullo codice *quoniam*; in plerisque *quam*; in solo Colb. 3, *quia*. Vnde non immerito suspecta esse potest Harduini lectio. Et iam olim suspicatus eram scripsisse Plinium *quae volebat aestimari*, quum lectionem hanc optimam in codice Londinense repertam, iamque a Durando et Millero receptam, non sine gaudio cognovi. Quae sequuntur verba, ut supra dixi, certissima Rhenani coniectura restituta sunt. Lem.

Epistola. Quaenam illa fuerit, vel qua occasione scripta, ignoratur. *L.*

Vt in quaedam acta exeant. Sic Puteanus et Colbertini codd. Agitur enim de libris Tito Caesari nuncupatis. Alii volunt *exeat*, ut referatur ad *petulantiam* istam ceu licentiam familiarius scribendi, qua non modo non offensus erat Titus in alia simili epistola, ut contra cupierit illam omnibus innotescere. *In acta*, hoc est, in publicas tabulas referri iubent, quae posteris mandari volunt, principes. Porro hac dedicatione certius quam tabulis fastisque omnibus, Titi benignitas immortalitati consecrata est. Lem.

Imperium. Pro *civibus sub imperio viventibus*, ut *servitium* pro *servis*, *civitas* pro *civibus*, etc. Mira tamen et insolens locutio. Lem.

Triumphalis et censorius tu sexiesque consul, etc. Turnebus legit *triumphale et censorium*, et ita distinguit, ut haec epitheta ad *imperium* referantur. Pro *sexies*, Vet. *sextum*; Vet. Chalderii, *septimum*; sed utrumque male. Triumphum Titus cum patre egit, anno V. c. secundum Varronis aeram, 824. Censor cum patre censum egit anno 827. Sexies cum patre consul fuit annis 823, 825, 827, 828, 829, 830; unde patet Plinii naturalem historiam inter hunc annum 831, annumque 832 quo Titus septimum iniit consulatum, in lucem prodiisse; ideoque Plinius lib. XXVIII, c. 3, ubi numerus ipse legitur DCCCXXX, vel numerum rotundare voluit, vel fastorum Capitolinorum aeram secutus est uno anno a Varroniana discrepantem. Tribunitiae autem potestatis particeps iam fuerat Titus annis sex, quum in sextum designatus consulatum, quintum ageret, anno scilicet 829, ut ex inscriptione constat quam ex Muratorio Rezzonicus ad hunc locum attulit: Tit. Caesari Avg. F. Vespasiano Imp. pont. trib. pot. vi cos. des. vi censori d. d. Statim igitur in Italiam redux anno 824, coeperat hanc olim plebeiam, tunc principalem obtinere dignitatem. Idem *praefecturam quoque praetorii suscepit*, teste Suetonio, *nunquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam*, simul patri securitatem praestans, simul equestri ordini decus, quum equestre munus Augusti filius non aspernaretur. Pace tamen Suetonii dictum sit: non primus, sed secundus senatorii ordinis Titus praetorio praefectus fuit, quum antea dignitatem hanc Mucianus Clementi detulisset. Vid. Tacitum Hist. IV, 68. Lem.

ceps, et, quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter et equestri ordini praestas, praefectus praetorio eius: omniaque haec Reipublicae: et nobis quidem, qualis in castrensi contubernio. Nec quidquam in te mutavit fortunae amplitudo, nisi ut prodesse
4 tantumdem posses et velles. Itaque quum caeteris in venerationem tui pateant omnia illa, nobis ad colendum te familiarius audacia sola superest. Hanc igitur tibi imputabis, et in nostra culpa tibi ignosces.

Perfricui faciem, nec tamen profeci: quando alia via occurris ingens, et longius etiam submoves ingenii fascibus. Fulgurat in nullo unquam verius dicta vis

Omniaque haec Reip. et nobis quidem qualis in castrensi contubernio. Tantus quum sis reipbl. respectu, nobiscum, inquit, ex aequo agere non dedignaris. Contubernalis illa familiaritas, quae amplissimam Titi fortunam temporum ordine praecesserat, ut ex sequentibus patet, nasci potuit in Germania, ubi Titus adolescens prima stipendia fecerat. Plinium enim in ea regione meruisse constat, nec in Britannia aut in Iudaea cum Tito unquam militasse videtur. Haud aliter sensit Rezzonicus, qui (ut obiter dicam) in textu vocem *haec* post *omniaque* nescio cur omisit. Lem.

Et velles. Harduinus, *ut velles*, ex MSS. ut ipse ait. Plerique tamen codd. habent, *et velles*, eamque scripturam Dalecampius et veteres servavere. Quidni enim *tantumdem* cum *et* construatur, ut in illo Horatii lib. I, Sat. 3, v. 115: *Nec vincet ratio hoc, tantumdem ut peccet idemque, Qui teneros caules alieni fregerit horti, Et qui nocturnus Divum sacra legerit.* Ingrate praeterea iterat Harduinus voculam *ut*, quae proxime praecesserat. Caeterum bene et ad rem huc attulit similem Plinii Iunioris locum, Pan. ad Trai. 61: *Ut enim felicitatis est quantum velis posse: sic magnitudinis velle quantum possis.* Lem.

In venerationem. Veneratio hic maximo illo sensu adhibetur, quo apud bonos scriptores; cultumque divinum significat. *Inprimis venerare Deos*, Virg. Georg. I, 338. Lem.

Perfricui faciem, nec tamen profeci, quando, etc. Etiamsi, inquit, debitam honoribus tuis reverentiam exuerim, alia tamen in te cogor agnoscere quae maiorem mihi venerationem iniiciunt. *Perfricare* autem *faciem* aut *frontem*, est pudorem omnem exuere; notissimum proverbium, cuius superflua sint exempla. Nota paulo infra, ubi nos cum Dalecampio legimus *quando*, Harduinum ex MS. legere *quoniam*, eodem sensu: quod obiter monuisse sufficiat. Lem.

Submoves ingenii fascibus. Ducta metaphora a lictoribus plebem submoventibus. Alii *facibus* legunt, et pro *fulguribus* dictum putant, ob proximam vocem *fulgurat*. Lem.

In nullo unquam verius dicta vis eloquentiae. Frequenter apud scripto-

eloquentiae, tribunitiae potestatis facundia. Quanto tu ore patris laudis tonas! quanto fratris amas! quantus in poëtica es! O magna foecunditas animi! Quemadmodum fratrem quoque imitareris, excogitasti. Sed haec quis possit intrepidus aestimare, subiturus ingenii tui iudicium, praesertim lacessitum? Neque enim similis est conditio publicantium, et nominatim tibi dicantium. Tum possem dicere: Quid ista legis Imperator? Humili vulgo scripta sunt, agricolarum, opi-

res occurrunt verba haec: *Vis eloquentiae, vis orationis, vis dicendi;* nunquam tamen verius dicta quam de Tito, si Plinio adulanti fides. Modestiori quidem elogio Suetonius Titum declarat *in orando promptum et facilem fuisse:* sed Eutropius cum Plinio consentiens *facundissimum* vocat. Lem.

Tribunitiae potestatis facundia. Tribunitiam potestatem Romani principes consulari imperio adiunxerant, ut non modo leges, sed et, si quando opus esset, Plebiscita ferre possent; videnturque, saltem primis imperii temporibus, saepe hoc nomine apud populum egisse, popularitatem parvi emptam salva dominatione quaerentes. Lem.

Quanto fratris amas? Quanto ore fratris quoque laudes tonare amas! In aliqua fortassis oratione apud populum aut in senatu fratrem laudaverat Titus: quod, velut immensum fraterni amoris testimonium, admiratur Noster, et cum exclamatione praedicat. Lem.

Quemadmodum fratrem quoque imitareris, excogitasti. Talis quidem laus minime aulicum redoleret, si Caesar aut fratris minus amans fuisset, aut verae laudis minus intelligens: quam sane non ex poëticis ludis, sed ex omnino diversis virtutibus quaerebat. Domitianum aliquando Musis indulsisse constat ex Suetonio, qui in eius vita, cap. 2: *Simulavit*, inquit, *et ipse mire modestiam; inprimis poëticae studium tam insuetum antea sibi quam postea spretum et abiectum.* Hoc unum erat quod Titus in fratre potuerit sine mendacio laudare ac sine pudore imitari. Imitatus est vero praesertim in carmine de Acontiis, cuius meminit Plinius lib. II, c. 22. Lam.

Intrepidus aestimare. Id est, sine timore ullo perpendere, ut libro XV, in fine, *intrepide miranti:* Mox quum *lacessitum* dicit, intellige *nuncupatione provocatum.* Lem.

Tum. Si non dedicassem. Lem.

Agricolarum, opificum turbae. Media enim volumina de plantis et agricultura, extrema de artium proventibus agunt. De agricolis recte monet Rezzonicus secum bene constare Plinium nostrum, qui lib. XVIII, cap. 5: *Dicemus*, inquit, *et sidera siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata, quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere, quibusvis potius quam agricolis scripsisse possunt videri;* et eodem lib. XVIII, 68: *quid te rusticum quereris? non per me stat quo minus caelum intelligas.* De opificibus pariter lib. XXXIII, ubi

ficum turbae, denique studiorum otiosis. Quid te iudicem facis? Quum hanc operam condicerem, non
6 eras in hoc albo. Maiorem te sciebam, quam ut descensurum huc putarem. Praeterea est quaedam publica etiam eruditorum reiectio. Vtitur illa et M. Tullius, extra omnem ingenii aleam positus, et, quod miremur, per advocatum defenditur:

Nec doctissimum omnium
Persium haec legere volo, Iunium Congum volo.

chrysocollae mentio fit, *indocta*, inquit, *opificum turba tribus eam generibus distinguit.* LEM.

Denique studiorum otiosis. Iis qui, circa litteras et huiusmodi studii aversati, aliquid vacui et subcisivi temporis huic lectioni volent impendere. *Studiorum otiosis*, ut *infelix animi* et multa similia. Male in Elzev. legitur *studiosum*, cum *u* circumfleso. LEM.

Quum hanc operam condicerem. Quum hoc opus in me susciperem; videturque metaphora ducta a redemptoribus, qui faciendum aliquid conducentes, operam suam pro certa mercede condicunt. Legunt alii *conducerem:* quod eodem redit. LEM.

Non eras in hoc albo. Iudicibus te meis non adnumeraveram. *Album iudicum* vel paries dealbatus vel tabula erat, qua nomina continebantur eorum inter quos iudices vel a praetore eligi vel sorte duci oportebat. Apud Suet. Claud. 16, splendidus quidam vir, quod latini sermonis ignarus esset, *albo iudicum* erasus fuisse dicitur. LEM.

Est quaedam publica etiam eruditorum reiectio. Quum rei possint oblatos sibi iudices quibusdam de causis reiicere, idem sibi iuris vindicare possunt qui scribunt, ut lectorum nimis eruditorum arbitrium detrectent. *Publicum* saepe dicitur, quod communis est iuris, ut apud Horatium, Art. poët. 131: *Publica materies privati iuris erit.* Plinius ipse multo saepius quam quivis alius *publicum* pro *communi* usurpat. Vide indices. LEM.

Extra omnem ingenii aleam positus. Cuius ingenium nihil debuit a iudicibus quibuslibet timere. LEM.

Quod miremur. Mirum sane, Ciceronem advocato uti, qui tot reis ipse adfuit. LEM.

Nec doctissimum omnium Persium haec legere volo. Lectionem editionis principis per omnia fere restituimus; quod in re incerta visum est probabilissimum. Variant enim scripti et editi: nec multum praesidii ab ipso Cicerone esspectandum, unde Lucilii verba desumpta videntur a Plinio, quum in fragmentis librorum de Rep. nuper a cl. Angelo MAIO detectis hic locus non exstet. Caeterum non semel in operibus suis Tullius ad istos Lucilii versus alluserat. Ipsum enim loquentem audire oportet, lib. II, de Or. *Nam ut Caius Lucilius homo doctus et perurbanus dicere solebat, ea quae scriberet neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse quam ipse de se: quo etiam scripsit:* Persium non curo legere

Quod si hoc Lucilius, qui primus condidit styli nasum, dicendum sibi putavit; si Cicero mutuandum, prae-

(hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus), Laelium Decimum volo, *quem cognovimus virum bonum et non illiteratum, sed nihil ad Persium.* Idem Cicero, Brut. 99: *Alii a C. Persio litterato homine scriptum esse aiebant, illo quem significat valde doctum esse Lucilius.* Idem de finibus, I, 7: *Nec vero, ut noster Lucilius, recusabo quominus omnes mea legant: utinam esset ille Persius! Scipio vero et Rutilius multo etiam magis! Quorum ille iudicium reformidans Tarentinis ait se et Consentinis et Siculis scribere. Facete is quidem sicut alia, etc.* Ex his apparet non Persium modo, sed et Scipionem et Rutilium doctissimis annumeratos esse a Lucilio, quibus haud adeo verisimile est solum Laelium Decimum oppositum fuisse; ut et Tarentinis, et Consentinis, Siculisque, mediocris ingenii populis, Athenienses fortasse aut aliquem similis famae populum crediderim fuisse oppositum. Itaque Lucilii locum non integrum ad nos pervenisse puto, sed Ciceronem ex illo passim attulisse, quae sibi in mentem veniebant; neque ipsa verba servasse, sed solum sententiae tenorem: in republica vero ipsos Lucilii versus transcripsisse, quos inde mutuatus est Plinius. Nescio igitur, cur in illo fragmento quod a Plinio profertur e libris de Repub. Iunii Congi nomen temere deleverint editores contra codd. omnium fidem. Potuit enim simul cum Laelio nominari. Nec ignotus ille vir aut obscurus, siquidem de illo mentio fit apud Ciceronem in Bruto: *Fuit facilis et expeditus ad dicendum, et vitae splendore multo, et ingenio sane probabili T. Iunius L. F. Tribunitius, quo accusante P. Sextius praetor damnatus est ambitus.* Cognomen vero illius, quum aliunde sit ignotum, quidni *Congus* aut *Congius* fuerit, quando illum cognomine caruisse non verisimile est? Servemus igitur codicum lectionem optimam: *Iunium Congum.* Restat ut de primis fragmenti verbis disseramus. Editio Veneta prima: *Nec doctissimum omnium Persium haec legere volo*, cui nos adstipulamur. Harduinus vocem *scribo* subaudiens: *nec doctissimis; Manium haec Persium legere uolo.* Dalecampius: *haec doctissimum Persium legere uolo*, sublatis quae morabantur voculis; ac fatendum est tantam editionum scriptorumque codicum varietatem occurrere, ut difficile sit aliquid certi ex tot ambagibus expedire. Escorialensis, optimae notae codex, *nec doctissimum* habet, multique a Rezzonico citati consentiunt; hanc quidem ego lectionem praetuli, quod illud Plinii *doctissimum* idem mihi est ac Ciceronis *valde doctum*: vide supra quae ex Bruto allata sunt. *Omnium* vero cur potius rescripserim quam *Manium*, praesto est causa: quum Cicero Persium hunc praenomine vocet Caium, non Manium, nec suspecta sit in Cicerone, ut in Plinio, scriptura. Ergo pro trochaicis metris apud Harduinum claudicantibus, iambos probe sonantes restitui, et si quid erravi, poenam non detrecto: sciens enim et volens in hoc periculum incidi. Lem.

Styli nasum. Id est, satyram, procax et nasutum dicendi genus. Durissima metaphora, quam ab antiquo poëta desumptam haud invitus crediderim. Lem.

sertim quum de republica scriberet: quanto nos cau-
7 satius ab aliquo iudice defendimus? Sed haec ego mihi nunc patrocinia ademi nuncupatione, quoniam plurimum refert, sortiatur aliquis iudicem an eligat, multumque apparatus interest apud invitatum hospitem et oblatum. Quum apud Catonem illum ambitus hostem, et repulsis tanquam honoribus indeptis gaudentem, flagrantibus comitiis pecunias deponerent

Praesertim quum de rep. scriberet. Hoc enim pulcherrimum opus quum scriberet, materiemque tractaret sibi tam bene accommodatam, suarum sibi virium conscius esse debuisset. Lem.

Quanto nos causatius ab aliquo iudice defendimus. Causatius, id est, *meliore de causa*; apud Plinium alias quoque haec vox occurrit: male quidam *excusatius*. *Ab aliquo iudice*, id est, non ab omni, sed a nimium docto. Pro *defendimus*, alii *defendimur* aut *diffidimus*. Lem.

Refert. Sic MS. apud Dalec. Ipse Dalecampius, *interest*; sed male, quum eadem vox prope sequatur.

Catonem. Vticensem scilicet, de quo Senec. Consol. ad Helv. 13: *Quis ignominiam putet M. Catoni fuisse duplicem in petitione praeturae et consulatus repulsam? Illa praeturae et consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur.* Lem.

Ambitus hostem. Qui cum civium suorum ambitu bellum gerere solitus esset. Audacior, quam fortasse decuit, metaphora. Lem.

Repulsis tanquam honoribus indeptis gaudentem. Saepe apud antiquos mentio de Catonis adversus repulsas constantia. Vide Senecam, Epist. 15, et Consol. ad Helv. 13; item Plutarch. in vita Catonis, etc. Gaudebat enim magnus vir aliquem se meliorem in civitate inventum esse, et calamitate sua, tanquam publicae libertatis indicio laetabatur. Vnum est quod moretur, *indeptis* pro *acceptis* usurpatum. Sed *indeptus* ab *indipiscor*, ut *adeptus* ab *adipiscor*, passivo sensu potuit adhiberi, quod lexicographi pluribus exemplis docent. *Ineptis* apud Harduinum et alios; *inceptis* apud unum aut alterum; apud Durandum *inemptis* legitur: quas lectiones paucis placituras confido. Lem.

Flagrantibus comitiis. Id est, quum comitia haberentur et maxime ferveret candidatorum ambitio. Sic Cicero ad Att. lib. IV, ep. 15: *ardere ambitum* dixit, et alibi: *calebant nundinae, calent iudicia.* Lem.

Pecunias deponerent candidati. Qui videri volebant ab ambitu alienissimi, pecuniam apud sanctum aliquem virum deponebant, qua scilicet multarentur, si unquam huius criminis manifesti fierent. Ita Cicero scribens ad Quintum fratrem lib. II, Ep. 14: *Tribunitii candidati compromiserunt HS quingenis in singulos apud M. Catonem depositis, petere eius arbitratu, ut qui contra fecisset, ab eo condemnaretur.* Additque: *quae quidem comitia gratuita (i. e. sine ambitu) si fuerint, ut putantur, plus unus Cato fuerit quam omnes leges omnesque iudices.* Sed alias quoque ad hoc factum alluserat, neque enim re-

candidati, hoc se facere pro innocentia, quod in rebus
humanis summum esset profitebantur. Inde illa nobilis 8
M. Ciceronis suspiratio: O te felicem, M. Porci, a
quo rem improbam petere nemo audet! Quum tribunos appellaret L. Scipio Asiaticus, inter quos erat
Gracchus, hoc attestabatur, se vel inimico iudici approbari posse. Adeo summum quisque causae suae
iudicem facit, quemcumque eligit: unde *provocatio*
appellatur.

Te quidem in excelsissimo humani generis fastigio
positum, summa eloquentia, summa eruditione praeditum, religiose adiri etiam a salutantibus scio. Et 9
ideo immensa praeter caeteras subit cura, ut, quae
tibi dicantur, te digna sint. Verum et Diis lacte rustici
multaeque gentes supplicant; et mola tantum salsa

peritur, in iis saltem quae ex eius operibus ad nos pervenerunt, nobilis illa exclamatio: *O te felicem, M. Porci*..... cui affinis est Senecae sententia, Consol. ad Marc. *Neminem ausurum coram Catone peccare.* Lem.

Hoc se facere pro innocentia, quod in rebus humanis summum esset, profitebantur. Aiebant nullum se maius documentum innocentiae suae praestare posse, quam si iudicem talem eligerent. Lem.

Quum tribunos appellaret L. Scipio Asiat. Res narratur a Livio XXXVIII, 58, 59, 60; a Valerio Maximo IV, 1. L. Scipio Asiaticus, factione senatorum oppressus et peculatus crimine damnatus, quum in vincula duci iussus esset a praetore, tribunos appellavit. Illi tamen pronuntiaverunt *se praetori non intercedere quo minus sua potestate uteretur.* Sed ex illorum collegio Tib. Semproonius Gracchus intercessit, quamvis Scipioni inimicissimus: unde gratia inter illos reconciliata, Corneliam Africani filiam duxit. Tiberius ille Gracchus, ne cum filiis confundatur cavendum est, qui postea virtutibus clari, ambitione pessumdati sunt. Lem.

Approbari. In nonnullis codicibus *probari.* Lem.

Quemcumque eligit. Dalecampius, *quemcumque elegit*; plerique codd. et edd. *quemcumque, quum elegit*; Harduinus, *quemcumque, quum eligit.* Dubia est lectio. Lem.

Vnde provocatio appellatur. Qui enim iudicem eligit, quodammodo illius severitatem lacessit atque provocat. Vnde *provocare* et *appellare* in iudiciis idem valet. Lem.

Et ideo, etc. Dalec. *et ideo immensa praeter caeteras subit cura.* Vet. apud Dalec. *et ideo curavi, ut*, etc. Deinde pro *te digna* legitur in vett. *condigna.* Lem.

Verum et Diis) Et in M. deest. Infra quoque deest verbum *supplicant*, quod subaudiri potuit. Lem.

litant, qui non habent thura; nec ulli fuit vitio Deos colere, quoquo modo posset. Meae quidem temeritati accessit hoc quoque, quod levioris operae hos tibi dedicavi libellos. Nam nec ingenii sunt capaces, quod alioquin nobis perquam mediocre erat; nec admittunt excessus, aut orationes sermonesve, aut casus mirabiles, vel eventus varios, non alia iucunda dictu aut legentibus blanda. Sterili materia rerum natura, hoc est, vita narratur, et haec sordidissima sui parte, plurimarum rerum aut rusticis vocabulis aut externis, immo barbaris, etiam cum honoris praefatione ponendis. Praeterea iter est non trita auctoribus via, nec qua peregrinari animus expetat. Nemo apud nos, qui idem tentaverit; nemo apud Graecos, qui unus om-

Meae quidem temeritati accessit hoc quoque. Non satis attendit Plinius hoc non esse temeritatis erga Caesarem, quod vel erga Deos immortales licere ac nulli vitio dari confessus est. Lem.

Casus mirabiles. Codd. variant; plerique *casus*; at quidam *causas*, obscuriore sensu. Multi *mirabiles*, non pauci *miserabiles* exhibent. Interpretes in utramque partem disputavere. Lis adhuc pendet. Lem.

Sterili materia, etc. Est, inquit, haec, ut ait Mela Pomponius in praef. operis sui, *facundiae minime capax et longa magis quam benigna materia.* Hard. — Editores multi, quos inter Harduinus, aliter ac nos interpungunt, sic nempe. *non alia iucunda dictu, aut legentibus blanda, sterili materia. Rerum natura, hoc est, vita narratur.* Dalecampii lectionem multo potiorem secuti sumus Notandum hic est nomen *vita*, sensu etiam latiore usurpatum, quam in aliis Plinii locis, ubi mores hominum vel humanam societatem significat: hoc enim loco omnia comprehendit, quae quotidie nobis in rerum natura obversantur. Lem.

Plurimarum rerum. Vulgo legitur *ut plurimarum rerum*, eodem sensu. Nam *ut plurimum*, Graece ὡς πλεῖστα, saepe pro simplici *plurimum* accipitur. Raro tamen *ut plurimus* pro *plurimus*. Caeterum voculam *ut* in quibusdam manuscriptis deesse testatur Dalecampius, eaque nata videtur ex proxima repetitione vocis *aut*. Delevimus itaque ut supervacuam et insolentem et duram, nec satis firma codicum auctoritate nixam. Lem.

Cum honoris praefatione ponendis. Venia scilicet a lectoribus impetranda, priusquam haec impura aut monstrosa vocabula in lucem efferantur. Lem.

Qui unus omnia ea tractaverit. Sic Dalecampius et Harduinus. Rezzonicus autem, *qui unus ea tractaverit*, omissa voce *omnia*; nec cur veterem textum mutaverit nos admonet: codices tantum duos indicat, quos vi-

nia ea tractaverit. Magna pars studiorum amoenitates quaerimus: quae vero tractata ab aliis dicuntur immensae subtilitatis, obscuris rerum tenebris premuntur. Iam omnia attingenda, quae Graeci τὰς ἐγκυκλο- 11
παιδείας vocant: et tamen ignota aut incerta ingeniis facta; alia vero ita multis prodita, ut in fastidium sint adducta. Res ardua, vetustis novitatem dare, novis

detur secutus esse. Mihi quoque, ut verum fatear, non placet *omnia ea*; crediderimque in manuscriptis quibusdam *omnia*, in aliis notissimo compendio *oa* scriptum esse, quas lectiones simul admittendas putaverint primi editores, quum vera sit Plinii lectio: *Qui unus omnia tractaverit*. In veteribus editionibus perperam ex glossa additum erat verbum *invenitur*, quod subauditu facile est. Lem.

Magna pars studiorum amoenitates quaerimus. Rezzonicus optimo codice fretus, quem inter Ambrosianos recenset, *studiorum* omisit, vocem caeteroqui satis hoc loco inutilem. Lem.

Quae vero tractata ab aliis dicuntur immensae subtilitatis. Vltima duo verba nunc de rebus, nunc de hominibus usurpare solet Plinius. Sic XXII, 51, *ratio subtilitatis immensae*. Sic etiam XVIII, 77, *vir immensae subtilitatis*. Quibus exemplis plura addentur in verborum indice. Nunc autem utrum ad *aliis*, an ad *dicuntur*, an etiam ad *tractata* referas haec verba, parum interest. Quamcumque velis admittere syntaxim, sententia erit: Quae nos audivimus ab aliis tractata fuisse (immensae subtilitatis opus!), desides negligimus, obvolvique tenebris et oblivione patimur. Lem.

Iam omnia attigenda) *Iam* pro *insuper*. Transit ad immensitatem operis, de cuius sterilitate questus est. Lem.

Τὰς ἐγκυκλοπαιδείας. Harduinus τῆς ἐγκυκλοπαιδείας. Sed prior syntaxis usitatior et clarior, quamvis ἐγκυκλοπαιδεία, id est, artium et doctrinarum omnium circulus, saepius in singulari quam in plurali numero Graecis adhibitum reperiatur. In plurali potius dicunt τὰ ἐγκύκλια, sub. παιδεύματα: quare legendum forte distinctis verbis τὰς ἐν κύκλῳ παιδείας; et parum in hisce rebus valet codicum, etsi contraria, auctoritas, quum vulgo in latinis operibus graeca nomina pessime transcribat imperitia librariorum. Video idem quoque Menagio visum, cuius notas ad marginem editionis Elzevirianae manuscriptas habui. Lem.

Et tamen, etc. Praeterquam, inquit, tot et tanta sunt, etiam id habent incommodi, quod a paucis memorata, vulgo ignorentur; aut etiam dubia facta sint narrantium vitio, qui semper aliquid veritati addere solent. Lem.

Ingeniis. Id est, narrantium artificiosis commentis. Sic Plinius Iunior in Panegyr. 49: *Exquisita ingenia coenarum*. Lem.

Res ardua vetustis novitatem dare. Ἐπειδὴ οἱ λόγοι τοιαύτην ἔχουσι τὴν φύσιν, ὥσθ' οἷόντε εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν πολλαχῶς ἐξηγήσασθαι, καὶ τά τε μεγάλα ταπεινὰ ποιῆσαι, καὶ τοῖς

auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus vero naturam et naturae sua omnia. Itaque etiam non assecutis, voluisse abunde pulcrum atque magnificum est.

12 Equidem ita sentio, peculiarem in studiis causam eorum esse qui, difficultatibus victis, utilitatem iuvandi praetulerunt gratiae placendi: idque iam et in aliis operibus ipse feci; et profiteor mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiarum suarum, quas repetit ab origine Vrbis, quodam volumine sic orsum: « satis iam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desinere, ni animus inquies pasceretur opere. » Profecto enim populi gentium victoris et Romani no-

μικροῖς μέγεθος προσθεῖναι, καὶ τὰ παλαιὰ καινῶς διεξελθεῖν, καὶ περὶ τῶν νεωστὶ γεγενημένων ἀρχαίως εἰπεῖν, οὐκέτι φευκτέον ταῦτ' ἔστι περὶ ὧν ἕτεροι πρότερον εἰρήκασιν, ἀλλ' ἄμεινον ἐκείνων εἰπεῖν πειρατέον..... Isocr. in panegyr. Lem.

Omnibus vero naturam et naturae sua omnia. Legunt omnes, *et naturae suae omnia*. Sed, ut opinor, *omnia naturae suae reddere* est *omnibus naturam suam reddere*. Idem prorsus valent haec verba, utroque modo constructa: nec verisimilis est in scriptore admodum conciso pleonasmus adeo manifestus. Vnde nullus dubitavi *sua* pro *suae* reponere, sensusque hinc nitidissimus elucet, quem sic gallice verterim: *Rendre à chaque chose sa nature, et à la nature tout ce qui lui appartient.* Ingeniose luditur in verbo *natura* quod priori loco sumitur pro peculiari rerum indole, posterius vero pro generali rerum natura, quod etiam in gallica metaphrasi observandum duxi. *Natura* vero simpliciter, pro *natura rerum* a Plinio frequens usurpatur. Exempla dabunt Indices. Lem.

Itaque non assecutis, etc. Notissima sententia, quae Propertio: *In magnis et voluisse sat est.* Pro *magnificum*, vet. apud Dalec. *magnum*. Lem.

Idque iam et in aliis operibus ipse feci. Praesertim in tractatu de *iaculatione equestri* aut in octo libris de *dubio sermone*, quorum mentio apud Plinium Iuniorem, lib. III, Epist. 5. Nam caetera quae ibi memorantur avunculi opera non utilitatis modo, sed etiam iucunditatis amplam materiem habebant. Lem.

Quas repetit ab origine urbis. Iisdem fere verbis Livius ipse initio praefationis utitur: *Facturusne operae pretium sim, si a primordio urbis res populi romani perscripserim*, etc. Lem.

Quodam volumine. Quotus iste liber incertum, sed aliquis deperditorum, et, quod ipse Livii verba satis indicant, unus e postremis fuit. Caeterum quod Plinius Livii verba redarguit, id magis e sua re, quam ex bono et aequo facit: nimium enim severe agit. In iis pro *potuisse se desinere*, etc. MS. apud Dalec. *potius se desiderare ut animus inquiete poscere-*

minis gloriae, non suae, composuisse illa decuit: maius meritum est, operis amore, non animi causa perseverasse, et hoc populo Romano praestitisse, non sibi.

Viginti millia rerum dignarum cura (quoniam, ut 13
ait Domitius Piso, thesauros oportet esse, non libros)
ex lectione voluminum circiter duum millium, quorum pauca admodum studiosi attingunt propter secretum materiae, ex exquisitis auctoribus centum inclusimus triginta sex voluminibus, adiectis rebus plurimis, quas aut ignoraverant priores aut postea invenerat vita. Nec dubitamus, multa esse quae et nos
praeterierint. Homines enim sumus, et occupati officiis, 14
subsecivisque temporibus ista curamus, id est, no-

tur opere, quam lectionem ut monstrosam reiicere debuissel Turnebus. Lem.

Viginti millia rerum. Aut hic in numeris erratum, aut falsa eril in elencho subsequenti rerum et historiarum, et ad observationum summa, quae dimidio maior. Lem.

Domitius Piso. Scriptor plane incognitus, qui ne ab Harduino quidem in indice auctorum memoratur. An scriptor fuerit, etiam dubitari potesl. Eximie quidem ab eo dietum: *Thesauros oportet esse non libros.* Sensus est: nunquam librum fieri oportere ideo tantum ut liber fiat, sed nl ex eo tauquam ex thesauro depromi possit utilium rerum copia. Recte huc attulit Rezzonicus iunioris Plinii de Aristone iurisconsulto testimonium, lib. VIII, Epist. 40: *Nihil est quod dicere velis, quod ille docere non possit; mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, mihi thesaurus est.* Lem.

Exquisitis auctoribus centum. Hos Plinius in elencho praefationi subiecto mira fide indieabit. Lem.

Triginta sex) *Septem* alii. Dalec. — Quem nunc primum historiae Plinianae librum vocamus, hic non numeratur, quod sit operis index. Hard.

Adiectis. Operarum forte errore in utraque erudili Harduini editione, *abiectis.* Brot.

Vita. Hominum experientia, communis hominum usus, ut supra diximus. Lem.

Officiis. Publicis nempe, quae cuiusnam ordinis fuerinl, incertum; num de sola praefeetura Misenensis classis non est hic locus intelligendus. Scribit Plinius Iunior avunculi sui tempus *distentum impeditumque, qua officiis maximis, qua amicitia principum* fuisse. *Erat*, inquit, *somni parcissimi, nonnunquam etiam inter ipsa studia instantis et deserentis. Ante lucem ibat ad Vespasianum imperatorem, nam ille quoque noctibus utebatur; inde ad delegatum sibi officium. Reversus domum, quod reliquum temporis, studiis reddebat*, etc. Lem.

Subsecivis. Lege *subcisivis:* sic ea vox scribenda, ut esl in utroque cod. Regio, el Colb. 2, el in vet. inscri-

cturnis, ne quid vestris putetis cessatum horis. Dies vobis impendimus: cum somno valetudinem computamus, vel hoc solo contenti, quod, dum ista, ut ait M. Varro, musinamur, pluribus horis vivimus. Profecto enim vita vigilia est.

15 Quibus de causis atque difficultatibus nihil auso promittere, hoc ipsum tu praestas quod ad te scribimus. Haec fiducia operis est, haec indicatura. Multa

ptione apud Grut. p. 1081. Hard. — Sed in illa inscriptione SVBSICIVIS legitur. Multi quoque et optimi codd. *subsecivis* legunt, vel *subsicivis*. Nec facile est eligere, quum eadem scriptionis varietas in omnibus veteris aevi monumentis deprehendatur. Sensus quidem huius verbi non est ambiguus; tempora innuit libera, et ab officiis vacua. Metaphora ducta est ab agrorum divisione in coloniis deducendis fieri solita, quum aliqua pars soli *subsecubatur*, id est, reservabatur, quae, nulli assignata, publici iuris fieret. Lem.

Vestris horis. Diurnis scilicet, quas Caesaribus se debere dicit, ex quibus nihil audet ad studia decerpere, nihil inertibus Musarum ludis dare. Hoc enim sensu *cessatum* accipio. Harduinus et plerique codices: *ne quis vestrum putet his cessatum horis*, sed obscuro, aut exili sensu. Nos Dalecampium secuti sumus; cui favet paulum diversa codicis Ioviani lectio haec: *Ne quid nostris putes cessatum horis*. Lem.

Cum somno valetudinem computamus. Dormio, inquit, quantum corpori curando satis est, nihil amplius; et cum Morpheo, quasi cum importuno exactore, supputo quid illi, quid valetudini debeam. Lem.

Musinamur. Commentamur lente, otiose scribimus, verbo, inquit Turnebus, a Musis deducto. Ita quidem scribitur in Colb. 2. At apud Festum et Nonium c. 2, pag. 543, *muginamur*. Festus: *Muginari est nugari et quasi tarde conari*; et Cic. lib. XVI ad Att. Epist. 12: *De Ocella dum tu muginaris, nec quidquam rescribis, cepi consilium domesticum*. Hard. — In veteribus plerisque *musitamus*, quam lectionem frustra defendit Rezzonicus. *Musinari* vel *muginari* (nam sola differt orthographia) gallice est *muser*; cuius vocis etymon incertum, sive a *Musarum* otio, sive a *mussando* deducitur. Affine est anglicum verbum *to muse*, quod est *meditari*. L.

Hoc ipsum tu praestas. Hoc saltem mihi praebes fiduciam, quod ad te scribere permisisti. Lem.

Haec fiducia, etc. Ex Ambrosiano Guarini Veronensis codice, antiquis editionibus et Alexandro Benedicto. Alterum Ambrosianum exemplar: *Haec fiducia operis, haec est indicatura*. Rezzon. — Nobis quoque favet manuscr. reg. 5, apud Broterium. Gallice verterim: *C'est là toute ma confiance et la seule recommandation de mon ouvrage*. Harduinus et Broterius, Dalecampio auctore, longe aliam lectionem receperunt: *Nec fiducia operis haec est, sed indicatura*, et ipsi codices suos prae se ferunt. Nostro tamen sensu melius constare credimus sententiarum ordinem. *In-*

valde pretiosa ideo videntur, quia sunt templis dicata. Nos quidem, omnes, patrem, te, fratremque diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi. Vbi sit ea quaeris? Iampridem peracta sancitur: et alioquin statutum erat haeredi mandare, ne quid ambitioni dedisse vita iudicaretur. Pro- 16
inde occupantibus locum faveo: ego vero et posteris, quos scio nobiscum decertaturos, sicut ipsi fecimus cum prioribus.

dicatura alias quoque usurpabitur a Plinio pro *commendatione* vel *aestimatione*: propric esse videtur rebus venalibus apposita pratii nota, Gallice *la marque*, *l'étiquette*. Ed. P.

Nos quidem. Parva sunt haec quae tibi offero: ea tamen, inquit, me semper in minimis haerere credas, equidem omnes vos, patrem, te, fratremque celebravi iusto opere; verum haec historia post mortem meam commodius vulgabitur. Ergo *omnes* ad sequentia verba referendum est, non ad *nos* quod proxime praecessit. Quid si *vos quidem omnes* legendum? sed manuscripti vetant. Ed. P.

Opere iusto. Opus iustum, id est certis legibus constans ac suis numeris absolutum, qualis est historia. Levi operae et quasi tumultuariae opponitur. Ed. P.

A fine Aufidii Bassi. Hos quoque libros ante Naturalem Historiam inter avunculi opera iunior affert Plinius, illosque triginta et unum fuisse docet; sed auctore vivo in lucem non exstitisse, verisimile est. Videtur ad eos respexisse Tacitus, Hist. III, 28. *Finis* autem *Aufidii Bassi* intelligendus est non mors eius, sed tempus ad quod suas ipse perduxerat historias. Quodnam illud, ignoramus. De ipso Aufidio Basso, confer Auctorum catalogum, qui mox sequitur. Ed. P.

Peracta, id est absoluta, ad terminum deducta. Hocce vocabulo persaepe utitur Plinius: *Peracta cerealium quoque in medendo natura est.* lib. XXIII initio. Rezz.

Sancitur. I. e. a tempore sanctionem quamdam et auctoritatem accipit. Temere hunc locum tetigit Harduinus, et *sarcitur* pro *sancitur* edidit. Veram ac pristinam lectionem restituit clariss. Rezzonicus, nec tamen intellexit. Ed. P.

Haeredi mandare. Id Romani modestiae vel alia de causa agere solebant. Martial. lib. IV, Epigr. 33: *Plena laboratis habeas quum scrinia libris, Emittis quare, Sosibiane, nihil? Edent, haeredes, inquis*, etc. Rezz.

Ne quid, etc. Ne vivus per ambitionem hoc fecisse viderer. In vetere quodam manuscr. *studuisse* pro *dedisse*; sed male. Ed. P.

Occupantibus locum faveo, etc. Non impedio, quo minus alii me praevertant, immo vero illis ipsis plaudere paratus sum; ac ne posteris quidem invideo mecum decertandi facultatem. Anceps locus, et quem pluribus modis legunt: alii *perinde vero occupantibus*; alii: *perinde vero occ. loc. faveo et posteris.* Harduinus Dale-

Argumentum huius stomachi mei habebis, quod in his voluminibus auctorum nomina praetexui. Est enim benignum, ut arbitror, et plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris: non ut plerique ex iis,
17 quos attigi, fecerunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse a iuratissimis et proximis veteres transcriptos ad verbum, neque nominatos: non illa Virgiliana virtute, ut certarent: non Ciceroniana simplicitate, qui in libris de Republica Platonis se comitem profitetur; in consolatione filiae, Crantorem,

campium secutus est, nos Harduinum. Ed. P.

Stomachi. Indolis: Gallice, *goût*, *humeur*. Ed. P.

In his voluminibus auctorum nomina praetexui. Sic libro XVIII, 5, *quos sequentes praetexuimus in hoc volumine*. Praetexit enimvero Plinius Auctorum nomina in elencho praefationi subiecto, tam benigne, ut ipse ait, tamque ingenue, ut perverse calumniati videantur, qui omissam ab illo Dioscoridis mentionem exprobrant, quum potius ipse et Dioscorides ex iisdem fontibus hauserint, ut diximus ad Fabricii notitiam de Plinio. Ed. P.

A iuratissimis. Ab iis qui sua se scribere quovis sacramento iurarent, nec aliena se pro suis venditare praedicarent; quos religiosissimos et sanctissimos putes. Hard.

Proximis. Recentissimis. Ed. P.

Virgiliana virtute. Virgilius multa a Graecis praesertim mutuatus est, quae singulari opere collegit Fulvius Ursinus, et insigni commentario illustravit Germanus Valens Guellius. Morhofius ad rem nostram haec referens: *Virgilius, ait, in Eclogis Theocritum imitatus est, in libris Aeneidos Homerum, immo ipsos latinos qui ante se scripserant, Ennium, Lucretium, Catullum, quos tamen ita imitatus est, ut.... superaret.* Rezz.

In libris de Republica. Rezzonicus duo verba, *in libris*, tanquam supervacua eradi iubet, ex codd. Ambrosiano utroque, et Leodinensi. Ciceronis de Repub. libri, diu desiderati, reperti novissime, et magna ex parte restaurati ab ill. Angelo Maio, nunc in omnium manibus versantur: ubi tamen testimonium hoc de Platone frustra quaeras. Sane ex deperdito libri primi initio desumptum erat; nam in sequentibus Cicero non se ipsum, sed alias personas inducit loquentes. Ed. P.

In consolatione filiae. Tullia ex partu mortua, Cicero solatium quaerens librum a multis laudatum de consolatione scripsit, anno vitae suae 62. Pauca nunc fragmenta huius libri supersunt. Pariter olim apud Graecos vetus academicus Crantor *de consolatione* librum scripserat, Cic. Tusc. I, 48, vel potius *de luctu*, Idem, Acad. IV, 135; graece, περὶ πένθους, Diog. Laert. in Crantoris vita. Ed. P.

inquit, sequor; item Panaetium, de Officiis: quae volumina eius ediscenda, non modo in manibus quotidie habenda, nosti. Obnoxii profecto animi et infe- 18
licis ingenii est, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere; quum praesertim sors fiat ex usura.

Inscriptionis apud Graecos mira felicitas: *κηρίον* inscripsere, quod volebant intelligi favum; alii *κέρας*

Item Panaetium, de officiis. Haec non Ciceronis, sed Plinii verba videntur, repugnante quamvis verborum textura. Panaetii philosophi stoici, qui περὶ τοῦ καθήκοντος scripserat, saepe meminit Cicero in libris de Officiis. Ed. P.

Quae volumina. Libros nempe de Republica, de Consolatione, de Officiis. Ed. P.

Obnoxii. Servilis et abiecti. Ita Phaedrus lib. III, Prol. *Servitus obnoxia.* Sueton. Tib. XII: *Enim vero tunc non privatum modo, sed etiam obnoxium et trepidum egit.* Ed. P.

Quum praesertim sors fiat ex usura. Quum magno foenore id restituendum sit, quod subreptum est. Qui enim plagii aliquando damnatus fuerit, nihil iam de suo proferre posse videbitur. Metaphora ducta ab iis qui, magno foenore mutuati pecuniam, usura sortem duplicant. Gallice, *l'interêt double le capital.* Ed. P.

Inscriptionis. Titulorum operibus suis inscriptorum. Totum hunc locum A. Gellius paene ad verbum transscripsit, cuius haec sunt verba, in praefationis principio: «Idcirco eas inscripsimus Noctium Atticarum, nihil imitati festivitates inscriptionum, quas plerique alii utriusque linguae scriptores in id genus libris fecerunt. Nam quia variam et miscellam et quasi confusaneam doctrinam conquisiverant, eo titulos quoque ad eam sententiam exquisitissimos indiderunt. Namque alii *Musarum* inscripserunt; alii *Sylvarum*; ille κηρίον; alius κέρας Ἀμαλθείας; quidam *lectionis suae*; alius *antiquarum lectionum*; atque alius πινακίδιον; et item alius ἐγχειρίδιον. Sunt etiam qui *pandectas* inscripserunt, sunt autem qui διατριβάς. Sunt adeo qui *de disciplina regia*, et *de philosophia*, et *de natura humana*. Est qui *memoriales titulos* fecerit, est qui *studiosorum*, et de *ridiculis*, et περὶ ποικίλης ἱστορίας. Est item qui *historiae naturalis*; est qui βιβλιοθήκην; est praeterea qui *pratum*; est item qui ἐποπτίδων; est qui scripsit συγγραφήν; sunt item multi qui *coniectanea*; neque item desunt qui indices libris suis fecerint, aut *epistolarum moralium*, aut *epistolicarum quaestionum*, aut *confusarum*; et quaedam alia inscripta nimis lepida multasque prorsus concinnitates redolentia.» In his duo tituli *studiosorum* et *historiae naturalis* manifesto ad Plinium spectant; cuius praefatio si, ut apparet, Gellio fuit ob oculos, eadem ab Harduino quam inique damnatur velut supposita et spuria! Ed. P.

Κηρίον, *favum.* Quis hoc titulo usus fuerit, ignoratur. Scriptores vero, eos praesertim qui multiplicem tractant materiam, apum mellifico labori operam suam comparare, vulgo notum est. Sic Hor. lib. IV, Od. 2,

Αμαλθείας, quod Copiae cornu; ut vel lactis gallinacei sperare possis in volumine haustum. Iam Μοῦσαι, πανδέκται, ἐγχειρίδιον, λειμὼν, πινακίδιον, inscriptiones

27: *Ego apis matinae more modoq.* Et Lucr. III, 11: *Florigeris ut apes in saltibus omnia libant, Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.* Hinc *κηρίον*, sive *favus*, cognomen libro inditum. Ed.

Κέρας Αμαλθείας. Plinius hoc loco ad Phocionis Peripatetici librum alludit, qui ex Platonis et Xenocratis discipula orator evasit, claruitque Demosthenis temporibus. Gellium audiamus, libro I, cap. 8: *Phocion ex Peripatetica disciplina haud sane ignobilis vir fuit. Is librum multae variaeque historiae refertum composuit, eumque inscripsit κέρας Αμαλθείας. Ea vox ferme valet tanquam si dicas* cornucopiae. Qui libros suos *Amalthaeum*, *Amaltheam*, *Cornucopiae* inscripserant, Phocionem imitati sunt; Phocionem dico, non Sotionem, ut perperam post alios in Gellio Proustius, verum ab Henrico Stephano in errorem adductus, qui primas Phocionis vice Sotionem reposuit. Antiquam lectionem ex optimis exemplaribus atque ex Aristophanis scholiaste (ad Plutum, p. 16 ed. 1607) restituit Harduin. Ed. P.

Lactis gallinacei. Proverbium de re singulari et admodum rara. Petr. in Fragm. *Omnia domi nascuntur lana, creta, piper; lac gallinaceum, si quaesieris, invenies.* Meminit huius adagii Mnesimachus comicus apud Athen. lib. IX; vide etiam Erasmum. Lucianus in dramate de mercede conductis p. 243 edit. Paris. 1615: καὶ ἕξεις τὸ τῆς Αμαλθείας κέρας, καὶ ἀμέλξεις ὀρνίθων γάλα. Hard.

Iam Μοῦσαι. Variis modis quum apud MSS. tum in editis legitur, *iam musae*, *iamiam musae*, *iamiam* Μοῦσαι: apud Gelenium *iamiam musae*; apud Alex. Benedictum, *iam* ἴα, κύαμος; apud Rezzonicum, ἴα Μοῦσαι; apud Braterium, *iam* ἴα, μοῦσαι, quod proposuerat Harduinus, qui tamen edidit, *iam musae*. Ἴα, quod est *violae*, sicut apud Gellium ἀνθηρῶν, id est, *floridorum*, accommodatus sane titulus florum suavium referto operi. Sed quis ex Graecis hac inscriptione usus sit, Rezzonicus ignorare se fatetur; idcirco non ausi sumus eam nos in textum recipere. *Musarum* autem nomine opus suum apud Graecos insignivit Herodotus. Item Alexander Aetolus poëta, apud Macrob. lib. V; Bion rhetor, apud Laërtium in Bione; Aureliusque Opilius, qui philosophus, rhetor et grammaticus Smyrnae consenuit, apud Sueton. ill. gramm. 6, et A. Gell. I, 25. Ed. P.

Πανδέκται. Quasi omnium rerum receptacula. Tullius Tiro de variis quaestionibus libros composuit, quos *pandectas* inscripsit, teste Gellio, uti dicemus in Auctorum Indice. Dorothei *pandectae* citantur a Clem. Alex. lib. I Strom. p. 334. Horum exemplo veteres iurisconsulti volumen legum, *pandectarum* nomine vocavere. Hard.

Ἐγχειρίδιον. Manuale quod in promptu, paratumque foret. Gellius in praef. ἐγχειρίδια dixit. Sic Epicteti liber inscribitur. Glossae Isidoris *Manuale*, *liber ad gerendum aptus*, *qui enchiridion dicitur.* Augustin. in Enchir. ad Laur. cap. 5: *tu autem*

propter quas vadimonium deseri possit. At quum in- 49
traveris, Dii Deaeque! quam nihil in medio invenies!
Nostri crassiores, Antiquitatum, Exemplorum, Ar-

enchiridion *a nobis postulas*, *id est*, *quod manibus possit adstringi*, *non quod armaria possit onerare*. Hard,

Λειμών. Pamphilus Alex. grammaticus, apud Suidam, t. II, p. 415, hunc libro suo titulum praefixit, quasi variarum rerum collectanea varios pratorum flores referentia: ἔγραψε λειμῶνα· ἔστι δὲ ποικίλων περιοχή. Hard. — Non omittendus Cicero, qui adolescens poëma edidit hoc *limonis* titulo, unde Aelius Donatus in vita Terentii quatuor attulit versus: *Tu quoque qui solus lecto sermone, Terenti*, etc. Quamquam ad hoc opus non respexit Plinius, quoniam de Graecis agit. Idem quod Plinio λειμών, Gellio est *pratum*. Cuius, ut obiter dicam, inscriptionis festivitatem multi recentiores imitati sunt. Huc affertur a Rezzonico libri cuiusdam italice scripti mentio, cui titulus inscribitur *prato fiorito*. Nos vero in hoc genere plurimos auctorum nostratium *hortos* novimus; *le Jardin des Racines Grecques*. Ed. P.

Πιναχίδιον. Id est *tabella*. Sic ad nos Cebetis πίναξ, sive tabula pervenit. Aurelii Opilii *pinax* a Suetonio etiam laudatur. Vnde Harduinus legendum primo censuerat duobus verbis πίναξ, σχέδιον. Sed postea nec immerito ad πιναχίδιον rediit. Nam σχέδιον, id est, ut exponit ipse, opusculum tumultuarium ac subitarium, gallice *essai*, minime ad lectores invitandos fucata esset inscriptio. Hunc tamen titulum operi suo praeposuisse dicitur Himerius sophista apud Photium in Biblioth. Ed. P.

Propter quas vadimonium deseri possit. Tam multa pollicentur inscriptiones huiuscemodi, ut ad librorum lectionem fruendam vel vadimonium illud deserere, in quo de fortunis ageretur, in lucro ponas. Hard. — *Vadimonium deserere*, gallice: *manquer à l'assignation, faire défaut*. Ed.

Dii deaeque etc. Exclamandi formulam et verba Gellius imitatur Noct. Attic. XIV, 6: *accipio*, inquit, *cupidus ac libens*, *tanquam si copiae cornum nactus essem* ... *at quae scripta erant*, *Proh Iupiter! mera miracula*. Rezz.

Nostri crassiores. Nostri, id est latini, simpliciores in operibus inscribendis fuerunt. Pro *crassiores* multi et optimi codd. *grossiores*, aut *grossioris*, barbare. Ed. P.

Antiquitatum, Exemplorum. Varro *antiquitatum* volumina saepe laudata, saepe desiderata; Cornelius Nepos, et post hunc Valerius Maximus, *exemplorum* libros ediderunt. Plinius vero genitivum usurpavit, quoniam in titulis operum frequens hic casus adhibetur, propter nomen *libri* quod proxime sequi solet, ut *Titi Livii historiarum*, *Plinii naturalis historiae*, *Ovidii metamorphoseon*, etc. Infra quoque legemus βιβλιοθήκης. Ed. P.

Artiumque quam facetissimi. Titulus his a nescio quo adhibitus, quamvis admodum simplex si ad Graecorum delicias respexeris, Plinio tamen nimis exquisitus videbatur. Quid si de Apuleii Floridis, de Gellii noctibus Atticis, de Macrobii Saturnalibus audiisset? Sed alii aliter legunt ac dissentiunt. Vide notam proximam. Ed. P.

tiumque, quam facetissimi. Lucubrationem, puto,

Lucubrationem etc. Corruptissimus locus, ad quem varias hic lectiones codd. et edd. praestantiorum exhibendas putavimus. Codd. Vat. 1950, 1951, 1952: *Lucubrationem dico qui ait Bibaculus eram et vocabar. Pantomimus, asserit Varro in satyris, sustulit et flexibula*: Vatic. 1953, caeteris antiquior: *Lucubrationem dico quia ut musculus erat et vocabatur. Paulo minus asserit Varro in satyris sustulit et flexiabula.* Escorial. I: *Nostri crassiores antiquitatum exemplorum artiumque quam facetissimi. Lucubrationem dico q. ait Bibaculus eram et vocabar. Pantominus asserit Varro in satyris suis sustulit et flexubula.* Murbacensis vetus quo Rhenanus usus est: *Nostri grossioris antiquitatum exemplorum artiumque facetissimi lucubrationem puto quia ut baculus erat et vocabatur paulominus. Asserit Varro in satyris suis sustulit et flexiabula.* Puteanus a nobis inspectus: *Nostri grossioris antiquitatum, exemplorum artiumque facetissimi lucubrationem puto. Quia vivaculus erat et vocabatur paulominus adserit Varro in satyris visus tulit et flaxiabula.* Regius 6796, qui alio nomine Colb. 2: *puto q. ut baculus erat et vocabatur paulo minus. Asserit* etc. Primus proposuit Hermolaus: *Nostri crassiores, antiquitatum, exemplorum, artium: quam facetissimi lucubrationum, ut qui ait: Bibaculus eram et vocabar. Paullo nimis asserit Varro in satyris suis sesculixem et flexibula.* Rhenanus: *Nostri crassiores antiquitatum exemplorum artiumque facetissimi. Lucubrationem, puto, qui Antii civis erat et vocabatur, P. Valerius primus asserit: Varro in satyris suis sustulit et flexibula.* Verba haec *qui Antii civis* ex Morbacense suo codice exprimere posse sibi visus est, ubi *qui ut baculus*; ad id sane adductus, propter Furii Bibaculi nomen, quod illi Furii Antiatis, ac deinde Valerii Antiatis memoriam attulit. Sequentes editores mixtas Hermolai et Rhenani coniecturas amplexi sunt. Legit Dalecampius: *Nostri crassiores antiquitatum, exemplorum, artiumque quam facetissimi. Lucubrationem, puto, qui Antias civis erat et vocabatur, Valerius primus asserit. Varro in satyris suis sesculixem et flexibulas.* Pro *Valerius primus*, codices potius indicabant *P. Valerius*; sed antiquissimus ille historicus praenomen *Quintum* non *Publium* habuisse creditur. Lectio deinde, *qui Antius civis*, satis accedit ad Vatic. 1953, ubi *qui ait musculus*; sed ibi vox *civis* supervacat, et vix proprie dici potuit de eo qui quamvis genere Antias, in civitatem romanam receptus non ambigitur: insuper ille *annales* a multis laudatos, non *lucubrationem* scripserat, quem titulum tanquam recentiorem et affectationis plenum carpere videtur Plinius. Itaque Harduinus, explosa Rhenani coniectura, non proposuit modo, sed etiam edidit: *Nostri crassiores antiquitatum, exemplorum artiumque, facetissimi lucubrationem, ut qui Bibaculus erat et vocabatur. Paulo minus serio Varro in satyris suis sesculixem et flextabula.* Vt verum dicamus, locus iste desperatus videtur: verba quaedam certioribus coniecturis restituta videntur; de reliquis lis manet integra. Quod ergo unum in hoc discrimine faciendum supererat, fecimus: textum exhibuimus, quam potuimus codd. lectioni

qui ait: « Bibaculus eram et vocabar, » paulo minus asserit: Varro in satyris suis Sesculixem et Flexibula. Apud Graecos desiit nugari Diodorus, et Βιβλιοθήκης

similimum; sensum inde qualemcumque extudimus; varias lectiones et coniecturas ad hunc locum cumulavimus. Perfuncti munere nostro, caetera lectoris iudicio permittimus, donec aliquis fortasse interpretibus omnibus felicior hunc nodum solvat. Ed. P.

Bibaculus. Grammaticum fuisse Furium Bibaculum significat Suetonius, de ill. Gram. cap. IV. Hunc inter Catulli et Horatii aevum Quintilianus collocat, Instit. lib. X, cap. 1. Ciceronis aliorumque veterum iocos et dicta ab eo collecta testatur Macrobius lib. II Saturn. cap. 1. Denique Hieronymus in Chron. ad Olymp. 169, anno 3: *M. Furius poeta cognomento Bibaculus, Cremonae nascitur.* Carmina eius aliquot Pet. Pithoeus collegit, epigrammata, poëmatisque varia, pag. 36. Hard.

Eram et vocabar. Credit Hermolaus hoc e Bibaculi carminibus desumptum esse qui scripserat: *Bibaculus eram et vocabar*, Anacreontis imitatione de se idem confitentis; οἰνοπότης δὲ πεποίημαι. Hinc recepta a nobis lectio quae ab antiquissimis editionibus minime distat, codicibus certe Vaticanis et Escorialensi faventibus. Malit fortasse aliquis legere cum Harduino, *ut qui Bibaculus erat et vocabatur*; vel cum aliis, *qui, ut ait, Bibaculus erat et vocabatur*; vel etiam, *qui et bibaculus erat et vocabatur*. Datur optio. Ed. P.

Paulo minus. Veniam hoc verbo petit Plinius, si cui vox *asserit* audacius translata videatur. *Paulo minus* pro *quasi* aut *propemodum*, frequens in sacra scriptura, etiam hoc aut simili sensu a Suetonio usurpatum reperitur, Tib. c. XXXIX: *Quod paulo minus utrumque evenit.* Ed. P.

Asserit. Pro suo vindicat, et se novi tituli auctorem profitetur. Metaphora e iure civili petita, in quo *asserere* est iniecta manu detinere, ac reposcere tanquam suum. Translato sensu *aliquid sibi asserere* aut *vindicare*, notissima est apud bonos auctores locutio; Suetonius, Velleius et alii pronomen *sibi* omittere amant. Ed. P.

Varro in satyris suis Varronis satyras *sesculixem* vel *sesquiulissem*, *flexibulus* vel *flextabula* (nam de orthographia adhuc certatur) Nonius Marcellus haud uno loco adducit. Notat Plinius Varronem his inscriptionibus usum, additque in *satyris suis*, id est, liberrimo scribendi genere, tanquam Varroni veniam petens. Inducendum fortasse epitheton *suis*, quod e sequentis verbi primis elementis nasci potuit. Ed. P.

Sesculixem. Quasi sesquiVlyssem, sive Vlyssem unum integrum, et dimidium: pro summe astuto, ac veteratore plane expolito. Inde festivum illud apud Gallos adagium: *à trompeur trompeur et demi*. Quod sic latine reddas haud inconcinne: suus Vlyssi sesqui-Vlysses opponetur. H.

Flexibula. Variarum rerum ambages et quasi intortus circuitus hoc verbo significari videtur; quod non ἀπὸ βουλῆς, sed annotante Hermolao, communi apud Latinos terminatione formatum est, ut *rutabula*, *prostibula*, etc. Ed. P.

Desiit nugari. Ironice dictum: Dio-

historiam suam inscripsit. Apion quidem grammaticus
20 (hic quem Tiberius Caesar cymbalum mundi vocabat, quum publicae famae tympanum potius videri posset) immortalitate donari a se scripsit, ad quos aliqua componebat. Me non poenitet nullum festiviorem excogitasse titulum; et ne videar Graecos in totum insectari, ex illis nos velim intelligi pingendi fingen-

dorus, inquit, caeterorum titulis tanqoam modestioribus non contentus, ipse altius quid sapere coepit. Ed. P.

Diodorus. Siculus nempe, cuius bibliotheca historica dimidia fere parte ad nos pervenit: hanc Noster magni fecisse non videtur. Ed. P.

Βιβλιοθήκης. Notat Possevinus, quod licet *Bibliothecae historicae* titulus praefigatur operi Diodori, alii eam plurali numero *bibliothecas* appellarunt. Eusebius: ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπὶ ταὐτὸν ὁμοῦ καταγαγών. Div. Iustinus: ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπιτεμών. Rezz. — Ergo βιβλιοθήκας legi vellet Rezzonicus, pro quo alii βιβλιοθήκην. Genitivum tamen in similibus usurpari iam vidimus. Ed. P.

Apion quidem. De eo dicemus in Auctorum Syllabo. *H.* — Particula *quidem* non vacat, sed sententias hoc fere modo connectit: Quid mirum si Diodorus emphatica inscriptione usus est, quum Apion, graeculus alter, iis ad quos opera sua componebat, non dubitaverit immortalitatem quasi iure suo polliceri? Ed. P.

Cymbalum mundi ... publicae famae tympanum. Cymbalorum tinnitus acutus et late resonans, unde apud D. Paulum, 1 Cor. 13: *aes sonans, aut cymbalum tinniens.* Ergo Tiberius Apionem irridebat tanquam controversiis suis, a quibus πλειστονικου nomen accepit, omnia loca personantem. Plinius vero tanquam hominem omni laude indignum, et qui emendicatae famae strepitu diutius omnium aures exsurdaverit, tympanum publicae famae vocari vult. Rhetores in Virgilii catalectis vocantur *inane cymbalon iuventutis*, quod puerorum auribus obstrepant; Quintilianus pro vano et inerti verborum strepitu *tympana eloquentiae* dixit. Ed. P.

Me non poenitet. Ambrosiani codd. et post illos Rezzonicus, *non me poenitet*, sed male: nam de Graecis modo locutus est, nunc de se; itaque *me* pronomen initio sententiae ponendum erat, quo transitus indicaretur. Ed. P.

Ex illis etc. Pictoribus, qualis Apelles fuit, et statuariis, qualis Polycletus. Turnebus hunc locum corrigendo depravat, quum ait legi oportere: *ex illis non velim intelligi pingique conditoribus.* Quintilianus, lib. XII, cap. 10, Euphranorem laudat, quod *pingendi fingendique idem mirus artifex fuit.* Hard. — Recepimus Dalecampii et Harduini lectionem, quae certissima, ut videtur, olim Gelenio placuerat. Rezzonicus legit: *ex illis nos velim intelligi fingique conditoribus.* Scripti et editi libri variant. Nec mirum, nam propter similitudinem vocum, e duabus altera facile omitti potuit; deinde *fingi* aut *pingi* pro *fingendi pingendique* scriptum fuerit propter vocem

dique conditoribus, quos in his libellis invenies absoluta opera, et illa quoque, quae mirando non satiamur, pendenti titulo inscripsisse, ut APELLES FACIEBAT, aut POLYCLETVS, tanquam inchoata semper arte et imperfecta, ut contra iudiciorum varietates superesset artifici regressus ad veniam, velut emendaturo quidquid desideraretur, si non esset interceptus. Quare 24
plenum verecundiae illud est, quod omnia opera tanquam novissima inscripsere, et tanquam singulis fato adempti. Tria, non amplius, ut opinor, absolute traduntur inscripta: ILLE FECIT, quae suis locis red-

proxime praecedentem *intelligi*; ac deinde *coloribus* ob verbum *pingi*. Sic plerumque error errorem trahit. Ed. P.

In his libellis Historiae nempe naturalis. Ed. P.

Pendenti titulo. Non dubio, vel pendulo, ut Dalecampius interpretatur: sed qui nondum absolutum opus significaret, verum adhuc pendere, velut imperfectum, ut Maro cecinit, Aeneid. IV, 88: *pendent opera interrupta*. Hard.

Emendaturo. Ovidius paene iisdem verbis Trist. I, Eleg. 7, 37: *Quoque magis foveas, non sunt haec edita ab ipso, Sed quasi de domini funere rapta sui. Quidquid in his igitur vitii rude carmen habebit, Emendaturus, si licuisset, eram*. Ed. P.

Desideraretur. Sic inesse docet in veteri codice Harduinus. Ipsa tamen cum multis legit *desideretur*. Res est parvi momenti. Ed. P.

Interceptus. Fato. Sic paulo post: *tanquam singulis fato adempti*, hoc est, tanquam fato praerepti absolvere non potuerint. Hard.— Libro XXXV, c. 40, commemorans *suprema opera artificum imperfectasque tabulas*, haec tradit: *In maiori admiratione esse quam perfecta. Quippe ... in lenocinia commendationis dolor est; manus quum id agerent exstinctae desiderantur*. Rezz.

Tanquam singulis fato adempti. Legit Dalecampius in manuscripto vetere: *tanquam aliquid singulis fato sit ademptum*; et haec est veterum editionum scriptura. Rezzonicus in cod. Ambros. 1 1 *fato ademptum*; in Ambr. 2 sive Guariniano, *tanquam aliquid singulis foto adempti*. Ed. P.

Ille fecit. Legitur in manuscripto: *tria non amplius, ut opinor, traduntur, quae absolute inscripta ille fecit*: sed male. Nam *ille* Latinis est quod Graecis ὁ δεῖνα, nobis *un tel*. Citat Harduinus ex Marculfo illo, ut ita dicam, totius medii aevi protonotario, formulam hanc: *Glorioso illi Regi in Dei nomine ille Rex*. Ed. P.

Quae suis locis reddam. Non stetit promisso Plinius, et quaenam hic intelligantur triae perfectae artis opera dubitari potest, ipso reticente. Harduinus ex libro XXXV, 10 et 39, intellexit duas Niciae tabulas et aliam Lysippi, in quibus inscriptum erat ἐνέκαυσε; sed Rezzonicus dissentit, qui, secutus doctissimos Herculanensium antiquitatum interpretes,

dam; quo apparuit summam artis securitatem auctori suo placuisse, et ob id in magna invidia fuere omnia.

22 Ego plane meis adiici posse multa confiteor, sed et omnibus quae edidi; ut obiter caveam istos Homeromastigas, ita enim verius dixerim; quoniam audio et Stoicos et dialecticos, Epicureos quoque (nam de Grammaticis semper exspectavi), parturire adversus libellos quos de grammatica edidi, et subinde abortus facere iam decem annis, quum celerius etiam ele-

Iovis Olympii inscriptionem adducit, a Pausania V, 10 memoratam: Φειδίας Χαρμίδου υἱὸς Ἀθηναῖος μ' ἐποίησε. Idem affert alias huius modi inscriptiones inter antiquitatis vestigia repertas: 1° ad tabulam primam Herculanensium picturarum, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΓΡΑΨΕ. 2° Sub una e regelis Musei statuis, ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ. 3° In picture cuiusdam vasis Etrusci, ΜΑΞΙΜΟΣ ΕΓΡΑΨΕ. Nobis, si quod in hac re iudicium ferre licet, videtur Plinius ad Phidiae Iovem sine dubio respexisse; de caeteris nihil certi, nisi quod Plinius sane non de universis artificibus, sed de celeberrimis tantum et in arte sua primis, hoc loco agere voluit. Mediocria enim ingenia raro modestia commendantur: nemo semidoctus dubitaverit vel rudi et inchoato operi subscribere illam phidiacam inscriptionem ΕΠΟΙΗΣΕ. Ed. P.

Ut obiter. Harduinus ex MSS. *ut ob id.* Minus eleganter. Ed. P.

Homeromastigas. Zoilus Amphipolites quum adversus Homerum multa scripsisset, *Homeromastix*, id est, Homeri flagellum, appellatus est; et post eum omnes qui boni alicuius scriptoris famam inique lacessiverunt. Gallice dicimus: *un Zoïle.* Ed. P.

Stoicos et Dialecticos. Recte Stoicos e Dialecticis diversos facit, uti et Priscianus, lib. II, cap. de Oratione: *Partes orationis sunt secundum Dialecticos duae, secundum Stoicos vero quinque sunt.* Cicero tamen Dialecticos et Stoicos pro iisdem saepenumero videtur accipere: quod nimirum Stoici et quicumque alii dialecticarum captionum amantes, Dialecticorum etiam plerumque appellatione censebantur: quanquam secta Dialectica fuit, propria ac peculiari nomenclatione appellata, cuius Clitomachus Carthaginiensis princeps exstitit, ut auctor est Laërtius in proem. Hard.

Nam de Grammaticis semper exspectavi. Quod singularum amantissimi, et quod aemulatio inter illos acerbissima. Ed. P.

Parturire. Puteanus codex, *parere*; Rezzonicus a Ricardiano, *parturisse.* Rectius caeteri MSS. et edd. *parturire*: nondum enim pepererant praegnantes semper, semperque abortientes. Eodem verbo et metaphora simili Horatius Art. Poet. v. 139: *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.* Ed. P.

De Grammatica. Quos *dubii sermonis* inscripserat, libros octo, novissimis Neronis temporibus exaratos, ut ait Plinius iunior, libri III Epistola quinta, quae huic est praefixa

phanti pariant. Ceu vero nesciam adversus Theophrastum, hominem in eloquentia tantum ut nomen divinum inde invenerit, scripsisse etiam feminam, et proverbium inde natum *suspendio arborem eligendi*. Non queo mihi temperare, quo minus ad hoc pertinentia ipsa censorii Catonis verba ponam, ut inde appareat, etiam Catoni de militari disciplina commentanti (qui sub Africano, immo et sub Hannibale di- 23

operi. HARD. — Resplce, si plora quaeris, Broterii praefationam et Fabricii notitiam. ED. P.

Elephanti. Simili, sed non ironica comparatione Quintilianus X, 3: *nihil, ait, rerum ipsa natura voluit magnum effici cito .... ut maiora animalia diutius visceribus parentum continentur*. De elephantorum partu Plinius ipse, lib. VIII, c. 10: *Decem annis gestare in utero vulgus existimat: Aristoteles biennio*. Vid. notas ad h. l. ED. P.

Theophrastum. Cic. lib. I de Natura Deorum: *Istisne fidentes somniis non modo Epicurus, et Metrodorus, et Hermaeus, contra Pythagoram, Platonem Empedoclemque dixerunt: sed meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? Scito illa quidem sermone, et Attico: sed tamen tantum Epicuri hortus habuit licentiae*, etc. HARD.

Inde. Ab oris nempe et eloquentiae suavitate quasi divina. Tyrtamus initio dictus, *Euphrasti* cognomen, *bene tanquam loquentis* invenit; postremo *Theophrastus* a Θεός, *Deus*, et φράσις, *elocutio*. Cic. in Brut. *Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior?* REZZ.

Suspendio arborem eligendi. De re vehementer indigna nec ullo pacto toleranda, vide Erasmi Chiliades. Suspendio iam quaerere mortem oportet vitaeque renunciare, quum tantum licentiae vel feminae vel imperiti homines sumant, ut in doctissimos scribant. HARD. — Alii legunt *eligendam*, ut subaudiatur *esse*: alii *eligendum*, quae graeca esset syntaxis, *αἱρετέον ἀγχόνην*. Manuscripti variant. ED. P.

Quominus) *Quin ad hoc*, M. apud Dalecampium. ED. P.

De militari. Libros de militari disciplina scripsisse Catonem hunc maiorem, sive Censorium, auctores sunt praeterea Fl. Vegetius lib. I, cap. 8, et Priscianus lib. VII. Non est igitur Turnebus audiendus qui hoc loco legit, *de militari disciplina comminanti*. HARD. — Dant etiam *comminanti* codd. Ambros. I, Londinensis, alii, sed male. De Catonis militaribus scriptis novum testem attulit Rezzonicus A. Gellium, lib. VII, c. 4, fragmentum ex illis recitantem: *Verum esse*, inquit Gellius, *quod supra dixi, Cato quoque in eo libro quem composuit de re militari, docet. Verba sunt haec Catonis: Ut populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronitus veneat*. ED. P.

Sub Hannibale. Quum adversus eum arma ferret, in Africa praesertim, ubi maioris Africani quaestor

dicisset militare, et ne Africanum quidem ferre potuisset; qui imperator triumphum reportasset) paratos fuisse istos, qui obtrectatione alienae scientiae
24 famam sibi aucupantur. Quid enim ait in eo volumine? « Scio ego, quae scripta sunt, si palam proferantur, multos fore qui vitilitigent; sed hi potissimum, qui verae laudis expertes sunt. Eorum ego orationes sino praeterfluere. » Nec Plancus illepide, quum diceretur Asinius Pollio orationes in eum parare, quae ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne

magistros simul habuit duos omnium praestantissimos, suum et hostium ducem. Ed. P.

Ferre potuisset. Liv. l. XXXVIII: *Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare eius magnitudini solitus erat.* Hard. — Cornelius Nepos in vita Catonis, cap. I: *Quaestor obtigit P. Cornelio Scipioni Africano consuli; cum quo non pro sortis necessitudine vixit, namque ab eo perpetua dissensit vita.* Idem fere Plutarch. in Catone. Ed. P.

Triumphum. Anno V. c. DLX, Fastorum capitolinorum DLIX, M. Porcius Cato pro consule ex Hispania citeriore triumphum egit. T. Liv. Plutarch. Sigonius in Fastis. Ed. P.

Paratos fuisse. Ad obtrectandum scilicet. Ed. P.

Multos fore. Ambros. uterque, esse pro *fore.* Rezz.

Qui vitilitigent. Alii *qui vellicent; qui ita reprobent ut eligant; qui inviti legant.* Sed post Camertem et Hermolaum, bene hunc locum interpretatoes, de vera lectione dubitandum minime erit; hanc enim sequentia confirmant: *Ergo securi etiam contra vitilitigatores, quos Cato,* etc. Ed. P.

Expertes sunt. Ex Ricardiano, Londinensi, Harduino et Durando. In Ambrosianis reliquisque codd. τὸ *sunt* desideratur. Rezz.

Sino praeterfluere. Ambrosiani et nonnulli codd. ieiuno sensu habent *sibi praetereo:* hoc ex compendiosis notis quibus *sino praeterfluere* in primigeniis exemplaribus reddebatur, procul dubio manavit. In Londinensibus membranis, *orones s. ptereo.* Cicero, Tuscul. lib. V, cap. 33, de voluptate, iisdem Catonis verbis: *Nec praeteritam praeterfluere sinere.* Rezz.

Nec Plancus. Lucius Munatius Plancus orator, et idem Ciceronis auditor, qui cum Caesare in Gallia militavit. Hard. — Idem a Plinio saepe laudatur dux egregius et bis consul, annis post V. c. DCCII et DCCXVIII. Ed. P.

Asinius Pollio. De quo mox agetur in Auctorum syllabo. Vir magnus fuit, prono tamen ad obtrectandum ingenio, quod arguunt eius cum Cicerone simultates. Ed. P.

Aut liberis. De Pollionis liberis, inter quos eminuit Asinius Gallus,

respondere posset: « cum mortuis nonnisi larvas luctari. » Quo dicto sic repercussit illas, ut apud eruditos nihil impudentius iudicetur.

Ergo securi etiam contra *vitilitigatores*, quos Cato eleganter ex *vitiis* atque *litigatoribus* composuit (quid enim illi aliud quam litigant aut litem quaerunt?), exsequemur reliqua propositi. Quia vero occupationibus tuis publico bono parcendum erat, quid singulis contineretur libris huic epistolae subiunxi, summaque

vide, Senecam Controv. IV prooemio, et Lipsii notam ad Tacitum, Aon. III, 72. Ed. P.

Cum mortuis nonnisi larvas luctari. Apod Rhodig. cap. 32, 21, Philostratus Aeliano Sophistae mortui Giunidia accusationem paranti, *miraturum se dixit, si vivum accusasset.* Dalec.

Exsèquemur. Ambrosiani codd. apod Rezzonicum, et MS. apod Dalecampium, *exsequamur*. Ed. P.

Quia vero. Codd. plerique *vero* non habent, quod et Harduinus omisit. Sed Vgoletus, Iovius, et ipse Dalecampius testantur hoc in membranis quibusdam legi, et in breviario Vallicelliano Rezzonicus. Sensus certe postulat. Ed. P.

Publico bono. Publicae utilitatis causa. Sic Livius XXXIV, 5: *Accipe, quoties id fecerint, et quidem semper bono publico.* Plinius Horatium videtur imitari, lib. II, Epist. 1, 1, ad Augustum: *Quum tot sustineas et tanta negotia solus, ... in publica commoda peccem, Si longo sermone morer tua tempora, Caesar.* Ed. P.

Subiunxi. Quid Plinius epistolae addiderit, re ipsa patet, nempe elenchum librorum omnium XXXVI, quaeque in iis essent praecipua, sua quaeque volumini adscripta; rerum, historiarum, observationum summam, Auctorumque in latinos externosque distributorum nomina. Paginarum etiam numerum non omisisse credi potest, ut omnia faciliori negotio Titus inveniret. Inde amanuenses naturalis historiae libris sectiones seu capita improbe addiderunt. Quamvis in praefatione tot sustulerim errata, nec minora in attexto Indice lateant, quae adhuc supersunt minima corrupta Harduiniani iudicii iniquitatem arguunt, quum primum Plinii librum posterioris aevi figmentum venditavit. Quis enim barbaris saeculis tam doctus esse potuit, ut similia eruditionis et sapientiae refertissima consarciens nusquam erraret? Quisnam Plinium Valerii Sorani sequi methodum nosset, nisi ipse de se talia affirmaret? Rezzon. — Adde quod antiqui scriptores quotiescumque Plinium Maiorem citant, ex eiusque libris fragmenta producunt, eosdem numeros indicant, quos etiam nunc habemus. Quod si liber primus suppositus esset, qui hodie tricesimus septimus, olim tricesimus sextus fuisset; itemque de reliquis. Rem autem aliter se habuisse patet ex Veterum testimoniis quae attulimus. Ed. P.

26 cura, ne legendos eos haberes, operam dedi. Tu per hoc et aliis praestabis, ne perlegant; sed ut quisque desideraverit aliquid, id tantum quaerat, et sciat, quo loco inveniat. Hoc ante me fecit in literis nostris Valerius Soranus, in libris quos *epoptidon* inscripsit. Vale.

Legendos. In plerisque codd. et editt. *perlegendos*, quod ex proximo verbo *perlegant* attractum videtur. Sed codd. Ambrosiani, Escorialensis, Lugdunensis, *legendos* habent, quod post Rezzonicum praetulimus; ubique in Plinii sententia acumen idem esse videtur, quod in hoc Gallici cuiusdam scriptoris dicto, quum fidelem et diligentem regni administrum laudaret: *il travaillait tous les jours à se rendre inutile.* Latine dixisset: *Id satagebat in dies, ut se faceret inutilem.* Plinius pariter operam se dedisse ait, ut libros suos ne legendos quidem haberet Titus: *perlegendos* minus esset acutum. Ed. P.

Desideraverit. Manusc. apud Dalecamp. *desiderabit.* Ed. P.

Valerius Soranus. Rursus de illo Plinius III, 9. Plura conferentur in Auctorum Indicem. Singulare vero argumentum est Plinii verecundiae, quod ne in minimis quidem plagii vult agi reus. Hinc etiam colligere cum Rezzonico possumus, hanc praefationem vere Plinii esse; non, ut Harduino visum est, alicuius neoterici foetum; quis enim medii aevi interpolator Valerii Sorani meminisset? Ed. P.

Epoptidon. Latinis litteris scribendam putavi latini operis inscriptionem, quamvis apud Gellium, laudato supra loco, ἐποπτίδων graece legatur, editorum forte incuria. *Epoptides* sunt quasi *arcana*, a mysteriorum inspectoribus qui graece ἐπόπται; verbum videtur eadem analogia formatum, quo *ephemerides*. Itaque Rezzonico non adstipulor, legenti ἐποπτείδων. Ed. P.

Inscripsit. Puteanus et Colbertinus 2, quos ad manum habui, *scripsit:* nec male forsitan; verum ex utraque lectione idem sensus exsistit. Ed. P.

10. *Vale.* Hanc vocem recipiunt codices Vgoleti, Iovii, autographus Palmarii, et plures vetustae editiones; et, quamvis a recentioribus typographis omissam, videtur exposcere titulus: *C. Plinius secundus T. Vespasiano suo salutem*, quaeque *liberiore epistola* amico Caesari narravit. Rezz. — Recepimus et nos, auctore Rezzonico, hanc vocem, quae in Dalecampio, Harduino caeterisque deest. Ed. P.

C. PLINII SECVNDI
HISTORIARVM MVNDI
ELENCHOS, [1]
QVI ET LIBER PRIMVS.

Libro II continetur de Mundo et Elementis.

1. *Elenchos.* Index iste in nullo exemplari manuscripto est integer: et qui locupletissimus ex iis repertus est, a nobis nihilominus augendus multis locis fuit, id quod Italico charactere fecimus. Ex eo autem indicio apparet, iure non videri esse hunc Plinii, hoc est, scriptoris perquam accurati foetum. Hard.—Immo verissimum Plinii fetus est *elenchus* iste, sive *index* (Plinio dicitur *elenchos*, graeca terminatione); sed misere deformatus ad nos pervenit, incuria et fastidio librariorum, quibus ieiuna sorderet nomenclatura. Harduino quidem non obiiciam Plinianae praefationis testimonium, in qua compendium hoc totius operis diserte ac duobus locis pronunciari vidimus; nam Harduinus ne praefationi quidem parcit, eamque velut confictam et spuriam insectatur. Verum Plinius loco non controverso, lib. XVII, 2: *Aquilonis situm*, inquit, *ventorumque reliquorum nos diximus secundo volumine.* Idem lib. XVIII, 75, de Lunae aspectu disserens: *neque*, ait, *facilior est observatio ac iam dicta a nobis secundo volumine.* Passimque alias secundum vocat, qui nobis secundus est liber, primus certe dicendus, si spuria essent praefatio et elenchus. Ab antiquis item auctoribus Gellio, Charisio, Prisciano, aliis, libri naturalis historiae eodem ordine recensentur quem nunc

habemus (vide illorum Testimonia;) Caecilius denique triginta septem libros ab avunculo scriptos ait, qui omisso elencho triginta sex numerandi essent, teste ipso Plinio in praefatione sua. Restat ut periisse verum Plinii indicem et postea suppletum fuisse dicas ab aliquo recentiorum; sed quis inter neotericos tot auctorum nomina vix doctissimis nota in singulos libros congesserit? Et ecce Plinius ad elenchum nostrum ipse provocat, libro XVIII, 5, ubi complores magni nominis auctores de agrorum cultura scripsisse commemorat, *quos sequentes*, inquit, *praetexuimus in hoc volumine, non ingrate nominando M. Varronem.* Enimvero in hoc elencho ad librum decimum octavum M. Varro non ultimus nuncupatur. Ac vide, quaeso, verborum convenientiam. Dixerat in praefatione Noster: « in his voluminibus auctorum nomina praetexui. » Eumdem stylum agnoscis. Primum ergo librum a Plinii manu profectum esse nemo sanus dubitabit, frustra obstrepente Harduino. Caeterum duae huius editiones admodum diversae circumferuntur. Vetustiorem illam, quam Dalecampius satis probe constituerat, Harduinus multis in locis refecit: capitum numeros, textum ipsum saepe mutavit; quaedam addidit de suo, salva tamen fide, quoniam haec diverso charactere scripsit. Porro quum se manuscriptis optimis usum testetur, ac plerumque illi adhaerere soleamus, ne in hac quidem parte deficere a duce nostro ausi sumus: priscum tamen Dalecampii textum in fine Pliniani operis inter indices edendum curabimus, ut utrasque lectiones facile quivis conferre possit. ED. P.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Sulpicio Gallo,[1] Tito Caesare Imperatore, Q. Tuberone,[2] Tullio Tirone, L. Pisone, T. Livio, Corn. Nepote, Statio Seboso, Caelio Antipatro, Fabiano, Antiate, Muciano, Caecina qui de Etrusca disciplina scripsit, Tarquitio qui item, Iulio Aquila qui item, Sergio Paulo.

Externis:

Platone, Hipparcho, Timaeo, Sosigene, Petosiri, Necepso, Pythagoricis, Posidonio, Anaximandro, Epigene Gnomonico, Euclide, Coerano Philosopho, Eudoxo, Democrito, Critodemo, Thrasyllo, Serapione, Dicaearcho, Archimede, Onesicrito, Eratosthene, Pythea, Herodoto, Aristotele, Ctesia, Artemidoro Ephesio, Isidoro Characeno, Theopompo.

Libro III continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt.

1. *Tito Caesare.* In codd. mss. *T. Caesare Imp.* quod imperiti de Tiberio acceperunt, atque ita in libris ediderunt, qui hactenus sunt typis impressi. Vide quae dicturi sumus lib. II, cap. 22. In veteribus nummis et inscriptionibus, T. Titum, Tit. Tiberium significat. Hard.

Tullio Tirone. Ita quidem mss. quos vidi. At Parmensis editio, aliaeque vett. *Tullio Cicerone*; id quod fortassis sincerius est: plurima certe quidem in Tullianis libris similia esse hoc operis Pliniani secundo volumine, sumus ostensuri saepissime: quid a Tirone acceperit, difficile est coniicere, praeter locum fortassis unum, quem sect. 39 huius libri indicaturi sumus. Hard.

Summa: Oppida et gentes [1] . . .
Flumina clara . . . .
Montes clari . . . .
Insulae . . . .

1. *Oppida et gentes.* etc. Deest numerus in omnibus mss. HARD. — Minime est dolenda talis iactura, quum plerique numeri in hoc elencho turpiter depravati ad nos pervenerint. ED. P.

Ex Auctoribus:

Turannio Gracile, Corn. Nepote, T. Livio, Catone Censorio, M. Agrippa, M. Varrone, Divo Augusto, Varrone Atacino, Antiate, Hygino, L. Vetere, Mela Pomponio, Curione patre, Caelio, Arruntio, Seboso, Licinio Muciano, Fabricio Tusco, L. Atteio Capitone, Verrio Flacco, L. Pisone, [1] Gelliano, Valeriano.

Externis:

Artemidoro, Alexandro Polyhistore, Thucydide, Theophrasto, Isidoro, Theopompo, Metrodoro Scepsio, Callicrate, Xenophonte Lampsaceno, Diodoro Syracusano, Calliphane, Timagene.

Libro IV continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt.

1. *Gelliano.* In libris editis hactenus perperam legebatur, *C. Aeliano*: in Regio 1 et 2, *Celliano*. Citatur Gellianus sect. 17. Vide Auctorum Indicem, sub libri huius calcem additum. Hard.

Summa: Oppida, et gentes . . . .
Flumina clara . . . .
Montes clari . . . .

1. *Oppida et gentes.* Numerus deest in omnibus mss. HARD.

Insulae . . . .

Quae intercidere oppida, aut gentes . . .

Res, historiae, et observationes [1] . . . .

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Catone Censorio, M. Agrippa, Divo Augusto, Varrone Atacino, Corn. Nepote, Hygino, L. Vetere, Pomponio Mela, Licinio Muciano, Fabricio Tusco, Atteio Capitone, Atteio Philologo.

Externis:

Polybio, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Eudoxo, Dicaearcho, Timosthene, Ephoro, Cratete Grammatico, Serapione Antiochense, Callimacho, Artemidoro, Apollodoro, Agathocle, Eumacho, [2] Timaeo Siculo, Myrsilo, Alexandro Polyhistore, Thucydide, Dosiade, Anaximandro, Philistide Mallote, Dionysio, Aristide, Callidemo, Menaechmo, Aglosthene, [3] Anticlide, Heraclide, Philemone, Xenophonte, [4] Pythea, Isidoro, Philonide, Xenagora, Astynomo, Staphylo, Metrodoro, Cleobulo, Posidonio.

1. *Observationes.* Numerus hic, ut in praecedentibus, deest. Ed. P.

2. *Eumacho.* In editis hactenus legebatur, *Eumacho Siculo Musico.* In R. 1, 2, *Timaeo Siculo Musseio.* In Colb. 2, *Timaeo Siculo Mursilo.* Vnde nos sinceram lectionem eruimus. Vide Indicem Auctorum. Hard.

3. *Aglosthene.* Ita restituimos, quum prius legeretur *Aedosthene.* Vide Indicem Auctorum. Hard.

4. *Xenophonte.* Lampsaceno scilicet, cuius mentio apud Plin. libri huius sect. 27, et in Indice prioris ac subsequentis libri. In editis hactenus corrupte legitur, *Menephonte.* Hard.

Libro V continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt.

Summa: Oppida, et gentes[1] . . . .
Flumina clara . . . .
Montes clari . . . .
Iusulae, CXVIII . . . .
Quae intercidere oppida aut gentes . . . .
Res, historiae et observationes . . . .

Ex Auctoribus:

Agrippa, Suetonio Paulino, M. Varrone, Varrone Atacino, Cornelio Nepote, Hygino, L. Vetere, Mela, Domitio Corbulone, Licinio Muciano, Cl. Caesare, Aruntio, Livio filio, Seboso, Actis triumphorum.

Externis:

Iuba rege, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Dicae-

1. *Oppida et gentes.* Numerus deest in omnibus mss. Numerus insularum CXVIII manifesto in mendo cubat. Forte CCCXVIII. HARD.

archo, Baetone,[1] Timosthene, Philonide, Xenagora, Astynomo, Staphylo, Aristotele, Dionysio, Aristocrito, Ephoro, Eratosthene, Hipparcho, Panaetio, Serapione Antiocheno, Callimacho, Agathocle, Polybio, Timaeo Mathematico, Herodoto, Myrsilo, Alexandro Polyhistore, Metrodoro, Posidonio qui *περίπλουν* aut *περιήγησιν*, Sotade, Periandro, Aristarcho Sicyonio, Eudoxo, Antigene, Callicrate, Xenophonte Lampsaceno, Diodoro Syracusano, Hannone, Himilcone, Nymphodoro, Calliphane, Artemidoro, Megasthene, Isidoro, Cleobulo, Aristocreonte.

LIBRO VI continentur situs, gentes, maria, oppida, portus, montes, flumina, mensurae, populi qui sunt aut fuerunt.

1. *Baetone.* Ita restituimus ex R. 1, 2, et Colb. 2, pro *Bione.* In Indice libri seq. rursum Dicaearcho, ut hic, Baeto subiungitur. HARD.

Summa: Oppida, MCXCV.
Gentes, DLXXVI.
Flumina clara, CXV.
Montes clari, XXXVIII.

1. *Gedrosi*, etc. Pro his Broterius legit: *Ariani et iunctae gentes*. E. P.

2. *Mensurae*. Brot. *per mensuras*. An ex idoneo codice? Ed. P.

Insulae, CVIII.

Quae intercidere oppida aut gentes, XCV.

Res, historiae, et observationes, MMCCXIV.

Ex Auctoribus:

M. Agrippa, M. Varrone, Varrone Atacino, Corn. Nepote, Hygino, L. Vetere, Mela Pomponio, Domitio Corbulone, Licinio Muciano, Claudio Caesare, Arrontio, Seboso, Fabricio Tusco, T. Livio, Seneca, Nigidio.

Externis:

Iuba[1] rege, Hecataeo, Hellanico, Damaste, Eudoxo, Dicaearcho, Baetone, Timosthene, Patrocle, Demodamante, Clitarcho, Eratosthene, Alexandro Magno, Ephoro, Hipparcho, Panaetio, Callimacho, Artemidoro, Apollodoro, Agathocle, Polybio, Eumacho,[2] Timaeo Siculo, Alexandro Polyhistore, Isidoro, Amometo, Metrodoro, Posidonio, Onesicrito, Nearcho, Megasthene, Diogneto, Aristocreonte, Bione, Dalione,[3] Simonide minore, Basile, Xenophonte Lampsaceno.

Libro VII continetur hominum generatio et institutio, atque inventio artium.

1. *Juba.* Ita R. 1, 2. In editis hactenus libris, *Polybio*, *Hecataeo*: male, quum Polybius iterum inferius repetatur. Hard.

2. *Eumacho.* Timaeum Siculum rursus suo loco reddidimus ex iisdem codd. quum in vulgatis editionibus legeretur, *Eumacho Siculo*. Hard.

3. *Dalione.* Ita nos emendavimus, pro *Dialdon*. Laudatur Dalion sect. 35 libri huius. Hard.

Summa. Res, historiae, et observationes, DCCXLVII

Ex Auctoribus:

Verrio Flacco, Cn. Gellio, Licinio Muciano, Mas-

surio Sabino, Agrippina Claudii,[1] M. Cicerone, Asinio Pollione, Messala, Rufo, Corn. Nepote, Virgilio, Livio, Cordo, Melisso, Seboso, Corn. Celso, Maximo Valerio, Trogo, Nigidio Figulo, Pomponio Attico, Pediano Asconio, Fabiano,[2] Catone Censorio, Actis,[3] Fabio Vestale.

Externis:

Herodoto, Aristea, Baetone, Isigono, Cratete, Agatharchide, Calliphane, Aristotele, Nymphodoro, Apollonide, Phylarcho, Damone, Megasthene, Ctesia, Taurone, Eudoxo, Onesicrito, Clitarcho, Duride, Artemidoro, Hippocrate medico, Asclepiade medico, Hesiodo, Anacreonte, Theopompo, Hellanico, Damaste, Ephoro, Epigene, Beroso, Petosiri, Necepso, Alexandro Polyhistore, Xenophonte, Callimacho, Democrito, Diyllo[4] historico, Stratone qui contra Ephori[5] εὑρήματα scripsit, Heraclide Pontico, Asclepiade qui τραγῳδούμενα, Philostephano, Hegesia, Archimacho, Thucydide, Mnesigitone, Xenagora, Metrodoro Scepsio, Anticlide, Critodemo.

1. *Claudii.* Ita editi omnes et Colb. 2. Perperam emendant *Claudio Caesare.* Laudatur Agrippina Claudii, sect. 6, libri huius. Paulo antea, post *Muciano*, *Mutio* expunximus, natum ex prioris vocis repetitione, secuti eumdem cod. Colb. 2. Hard.

2. *Fabiano.* Prius in editis *Sabino.* Nos ita reposuimus ex R. 2, quum Sabinum habere locum in hoc libro nullus queat, praeter Massurium Sabinum, jam antea in hoc ipso Indice laudatum. Hard.

3. *Actis.* Hanc vocem addidimus ex R. 1, 2, Colb. 2. Hard.

4. *Diyllo.* Prius *Duillio*, *Polyhistore historico*: male. Vide Auctorum syllabum. Expunximus et hanc vocem *Polyhistore*, ex superiori versu a librariis imprudenter iterum huc revocatam. Hard.

5. *Ephori.* Hunc locum ita correximus, quum antea legeretur, *contra Ephori theoremata.* Vide syllabum Auctorum. Hard.

Libro VIII continentur terrestrium animalium naturae.

Ex Auctoribus:

Muciano, Procilio, Verrio Flacco, L. Pisone, Corn. Valeriano, Catone Censorio, Fenestella, Trogo, Actis, [1] Columella, Virgilio, Varrone, Lucilio, [2] Metello Scipione, Corn. Celso, Nigidio, Trebio Nigro, Pomponio Mela, Mamilio [3] Sura.

Externis:

Iuba rege, Polybio, Herodoto, Antipatro, Aristotele, Demetrio Physico, Democrito, Theophrasto, Evanthe, Agrippa qui [4] Ολυμπιονίκας, Hierone rege, Attalo [5] Philometore item, Ctesia, Duride, Philisto, Archyta, Philarcho, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Athenaeo, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Evagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Hegesia Maroneo, Menandris, Prienaeo et Heracleote, Menecrate poëta, Androtione qui de agricultura scripsit, Aescrione qui item, Lysimacho [6] qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Archelao rege, Nicandro.

1. *Actis.* Ita R. 1, 2, Colb. 2, ut in superiorum librorum Indice: in editis *Actio* mendose. HARD.

2. *Lucilio.* Ita restituimus ex R. 1, 2, quum antea perperam legeretur, *L. Metello Scipione.* HARD.

3. *Mamilio.* Ex iisdem codd. tum hoc loco, tum in Indice lib. X. Antea *Manilio*, male. HARD.

4. Ὀλυμπιον. Qui de victoribus Olympiorum scripsit. HARD.

5. *Attalo.* Vide Auctorum Indicem: locum hunc a nobis emendatum intelliges. HARD.

6. *Lysimacho.* Hunc addidimus ex iisdem mss. HARD.

Libro IX continetur aquatilium natura.

1. *Piscentur*. Ita recte Colb. etsi alii legant, *miscentur*. Sic in Ind. lib. seq. *Quibus in locis societate accipitres et homines aucupentur*. Et sane quam diligentem ac fidam piscatoribus operam delphini navarent in captura mugilum, describitur a Plinio hoc libro, cap. 9. Hard.

1. *Quae nationes.* Libentius agnoverim, *quae rationes.* HARD.

Summa. Res, et historiae, et observationes, DCL.

Ex Auctoribus:

Turranio Gracile, Trogo, Maecenate, Alfio Flavio, Corn. Nepote, Laberio mimographo, Fabiano, Fenestella, Muciano, Aelio Stilone, Statio Seboso, Melisso, Seneca, Cicerone, Macro Aemilio, Messala Corvino, Trebio Nigro, Nigidio.

Externis:

Aristotele, Archelao rege, Callimacho, Democrito, Theophrasto, Thrasyllo, Hegesidemo Cythnio, Alexandro Polyhistore.

Libro X continentur volucrum naturae.

Summa. Res, et historiae, et observationes, DCCXCIV

Ex Auctoribus:

Manilio, Corn. Valeriano, Actis, Vmbricio Meliore, Massurio Sabino, Antistio Labeone, Trogo, Cremutio, M. Varrone, Macro Aemilio, Melisso, Muciano, Nepote, Fabio Pictore, T. Lucretio, Corn. Celso, Horatio, D. Eculeone,[1] Hygino, Sasernis,[2] Nigidio, Mamilio Sura.

Externis:

Homero, Phemonoe, Philemone, Boeo[3] qui ὀρνι-

1. *D. Eculeone.* Ita correximus, pro *Desulone*, quae nihili vox est. Vide syllabum Auctorum. HARD.

2. *Sasernis.* Male antea *Sarsenis.* Vide Auctorum syllabum. HARD.

3. *Boeo.* Nos ita emendavimus, quum prius *Boëto* et *Boëtho* legeretur. Vide syllabum Auctorum. HARD.

θογονίαν, Hyla qui de auguriis, Aristotele, Theophrasto, Callimacho, Aeschylo, Hierone rege, Philometore rege, Archyta Tarentino, Amphilocho Atheniense, [1] Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cimaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Atheniense, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Democrito, Diophane Nicaeense, Epigene Rhodio, Evagone [2] Thasio, Euphronio Athenaeo, Iuba, Androtione qui de agricultura, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Nicandro, Onesicrito, Phylarcho, Hesiodo.

LIBRO XI continentur insectorum animalium genera.

1. *Atheniense*. Plinius *Atheniensi* diceret. HARD. — Vtrumque recte dici grammatici docent. ED. P.

2. *Evagone*. In editis prius *Evagora*, male. Nos *Evagone*, ex R. 1, 2, Colb. 1, et Th. HARD.

1. *Conniveant.* Mss. *colluceant*, male. HARD. — Plinius ipse, XI, 55: *non connivere diximus*, etc. ED. P.

1. *Animantium*. Ita emendavimus, quum in mss. perperam *ruminantium* legatur. Hard.

2. *Iocinera*. Plinius *iecinera* scribit, non *iocinera*. Hard.

1. *Non fiat*. Subintelligitur caseus. Sed mihi videtur potius legendum, *non fiant*; vel paulo ante, *de caseo*. Quamquam in hoc elencho multa occurrunt pariter incorrecta. Ed. P.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Hygino, Scropha, Saserna, Celso Cornelio, Aemilio Macro, Virgilio, Columella, Iulio Aquila qui de Etrusca disciplina scripsit, Tarquitio qui item, Vmbricio qui item, Catone Censorio, Domitio Calvino, Trogo, Melisso, Fabiano,[1] Muciano, Nigidio, Mamilio,[2] Oppio.[3]

1. *Fabiano.* Vulgo in editis, *Favonio Fabiano*: voce una scilicet eademque bis posita, et ex unico auctore duobus confictis. HARD.

2. *Mamilio.* Nempe Mamilio Sura, qui cum Nigidio in superiore Indice pariter iungitur. Ita Chiffl. Cod. R. 1, 2. In editis *Manilio*, male. HARD.

3. *Oppio.* Ita Chiffl. R. 1, 2. Colb. 2. Prius *Opio*, male. Nota gens Oppia. HARD.

Externis :

Aristotele, Democrito, Neoptolemo qui μελιτουργικὰ,[1] Aristomacho qui item, Philisto qui item, Nicandro, Menecrate, Dionysio qui Magonem transtulit, Empedocle, Callimacho, Attalo rege, Apollodoro qui de bestiis venenatis, Hippocrate, Herophilo,[2] Erasistrato, Asclepiade,[3] Themisone, Posidonio Stoico, Menandris Prienense et Heracleote, Euphronio Athenaeo, Theophrasto, Hesiodo, Philometore rege.

Libro XII continentur arborum naturae.

1. Μελιτουργικά. De ratione mellis parandi. Hard.

2. *Herophilo.* Ita emendavimus, quum prius legeretur, *Eriphilo.* Reg. 1, 2, *Erophylo.* Vide Auctorum syllabum. Hard.

3. *Asclepiade.* In editis *Asclepio*: sed mendose. Is est Asclepiades medicus, de quo in sequentibus Indicibus mentio erit: nos de eo in syllabo Auctorum ampliora dicemus. Hard.

Summa. Res, et historiae, et observationes, DCCCCLXXIV.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Muciano, Virgilio, Fabiano, Seboso, Pomponio Mela, Flavio,[1] Procilio, Trogo, Hygino, Claudio Caesare, Corn. Nepote, Sextio Nigro qui

1. *Flavio.* Is est Alfius Flavius, de quo in Auctorum Indice. Alter Procilius, de quo ibi etiam dicturi sumus. Nos ita edidimus ex utroque R. cod. Hactenus in editionibus *Flavio Proculo* legebatur, duobus scriptorum nominibus in unum procusis. HARD.

Graece de medicina scripsit, Cassio Hemina, L. Pisone, Tuditano, Antiate.

Externis:

Theophrasto, Herodoto, Callisthene, Isigono,[1] Clitarcho, Anaximene, Duride, Nearcho, Onesicrito, Polycrito, Olympiodoro, Diogneto, Nicobulo, Anticlide, Charete Mitylenaeo,[2] Menaechmo, Dorotheo Athenaeo,[3] Lyco, Antaeo, Ephippo, Chaerea, Democle, Ptolemaeo Lago, Marsya Macedone, Zoilo item, Democrito, Amphilocho, Aristomacho, Alexandro Polyhistore, Iuba, Apollodoro qui de odoribus scripsit, Heraclide medico, Archidemo item, Dionysio item, Democede item,[4] Euphronio item, Mneside item,[5] Diagora item, Iolla item, Heraclide Tarentino, Xenocrate Ephesio.[6]

Libro XIII continentur historiae de peregrinis arboribus, et unguentis.

1. *Isigono.* Vulg. *Isidoro.* At secuti sumus R, 1, 2. Chiffl. Colb. 2. Hard.

2. *Charete.* Ita emendavimus, pro *Charace*, ex Colb. 2. Vide et Auctorum syllabum. Hard.

3. *Dorotheo.* Ita codices laudati, in quibus abest vox *Xenia*, quam libri impressi habent: haud gravi iactura, quam nusquam in toto opere appelletur a Plinio. Hard.

4. *Democede.* Vulgatae editiones, *Democlide*, gravi errore. Vide Auctorum Indicem. Item *Euphronio* pro *Euphrone* emendamus ex iisdem codd. Hard.

5. *Mneside.* Ita reponimus ex R. 2, et ex Prisciano Grammatico. In vulg. edit. *Obsenide*, absurde. Ex Indice librorum sequentium error deprehenditur. Hard.

6. *Xenocrate.* Ita codd. R. 1, 2, Colb. 2, habent, tum hoc loco, tum in sequenti Indice: non, ut libri editi, *Xenocrito.* Hard. — Post verba *Xenocrito Ephesio*, addit Dalecampius *Eratosthene.* Ed. P.

Summa. Res, et historiae, et observationes, CCCCLXVIII

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Muciano, Virgilio, Fabiano, Seboso, Pomponio Mela, Fabio,[2] Hygino, Trogo, Procilio, Claudio Caesare, Corn. Nepote, Sextio Nigro qui

1. *Epipactis*) *Epicactis* in omnibus, sed male. Vide ad h. l. Ed. P.

2. *Fabio*. Est is Fabius Pictor, ut ex Indice libri sequentis plane apparet. Hard.

Graece de medicina scripsit, Cassio Hemina, L. Pisone, Tuditano, Antiate.

Externis:

Theophrasto, Herodoto, Callisthene, Isigono,[1] Clitarcho, Anaximene, Duride, Nearcho, Onesicrito, Polycrito, Olympiodoro, Diogneto, Cleobulo, Anticlide, Charete Mitylenaeo, Menaechmo, Dorotheo Atheniense, Lyco, Antaeo, Ephippo, Dione, Adimanto, Ptolemaeo Lago, Marsya Macedone, Zoilo item, Democrito, Amphilocho, Alexandro Polyhistore, Aristomacho, Iuba rege, Apollodoro qui de odoribus scripsit, Heraclide medico, Botrye medico, Archidemo item, Dionysio item, Democede item, Euphronio item, Mneside item, Diagora item, Iolla item, Heraclide Tarentino, Xenocrate Ephesio.

Libro XIV continentur fructiferae arbores.

1. *Isigono.* Sic. mss. omnes, *Isidoro*, ut habent editi. Iterum in hoc Indice emendamus, uti supra *Charede*, *Democede*, *Euphronio*, *Charace*, *Democlide*, *Euphrone*. Hard.

Summa. Res, et historiae, et observationes, DX.

Ex Auctoribus:

Corn. Valeriano, Virgilio, Celso, Catone Censorio, Sasernis patre et filio, Scropha, Varrone, D. Silano, Fabio Pictore, Trogo, Hygino, Flacco Verrio, Graecino, Iulio Attico,[1] Columella, Massurio Sabino, Fenestella, Tergilla, M. Accio Plauto, Flavio, Dosseno,[2] Scaevola, Aelio, Atteio Capitone, Cotta Messalino, L. Pisone, Pompeio Lenaeo, Fabiano, Sextio Nigro, Vibio Rufo.

Externis:

Hesiodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito,

1. *Iulio Attico.* Sic emendamus ex R. 1, 2. Colb. 2, et Th. quum prius corrupte legeretur, *Graecino Iulio, Actio.* HARD.

2. *Dosseno.* In vulg. *Dorseno.* H.

Attalo Philometore rege, Hierone rege, Archyta, Xenophonte, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Botrye item, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Evagone Thasio, Euphronio Athenaeo,[1] Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Asclepiade medico, Onesicrito, Iuba rege.

Libro XV continentur naturae frugiferarum arborum.

1. *Euphronio*. Ita codd. omnes supra laudati. Male in editis hactenus libris, *Euphrone*. Hard.

Summa. Res, et historiae, et observationes, dxx.

Ex Auctoribus:

Fenestella, Fabiano, Virgilio, Corn. Valeriano,

Celso, Catone Censorio, Sasernis patre et filio, Scroba, M. Varrone, D. Silano, Fabio Pictore, Trogo, Hygino, Flacco Verrio, Graecino, Attico Iulio, Massurio Sabino, Tergilla, Cotta Messalino, Columella, L. Pisone, Pompeio Lenaeo, M. Accio Plauto, Flavio, Dosseno, Scaevola, Aelio, Atteio Capitone, Sextio Nigro, Vibio Rufo.

Externis:

Hesiodo, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Archyta, Attalo Philometore rege, Xenophonte, Amphilocho Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno,[1] Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chacrea Athenaeo, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Evagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Asclepiade medico, Erasistrato item, Commiade qui de conditura vini, Aristomacho qui item, Hicesio qui item, Themisone medico, Onesicrito, Iuba rege.

Libro XVI continentur silvestrium arborum naturae.

1. *Apollonio.* Ita restituimus ex R. 1, 2, Colb. 2, et ex Indice libri sup. ac lib. XVII, pro *Apollodoro* quem vitiose libri impressi habent. Hard.

1. *Rimam.* Prius in editis, *ruinam*, male. HARD.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Fetiale, Nigidio, Cornelio Nepote, Hygino, Massurio, Catone, Muciano, L. Pisone, Trogo, Calpurnio Basso, Cremutio, Sextio Nigro, Corn. Boccho, Vitruvio, Graecino.

Externis:

Alexandro Polyhistore, Hesiodo, Theophrasto, Democrito, Homero, Timaeo mathematico.

Libro XVII continentur sativarum arborum naturae.

1. *Arbores*. Totum hunc locum male interpoaxit Harduinus. Ed. P.

Summa. Res, et historiae, et observationes, MCCLXXX.

Ex Auctoribus:

Cornelio Nepote, Catone Censorio, M. Varrone, Celso, Virgilio, Hygino, Sasernis patre et filio, Scropha, Calpurnio Basso, Trogo, Aemilio Macro, Graecino, Columella, Attico Iulio, Fabiano, Sura Mamilio, Dosseno Mundo, C. Epidio,[2] L. Pisone.

Externis:

Hesiodo,[3] Theophrasto, Aristotele, Democrito, Theopompo, Hierone rege, Attalo Philometore rege, Archyta, Xenophonte, Amphilocho Atheniense, Anaxipoli Thasio, Apollodoro Lemnio, Aristophane Milesio, Antigono Cymaeo, Agathocle Chio, Apollonio Pergameno, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prie-

1. *Castratio.* Rectius *scarificatio.* Hard.

2. *C. Epidio.* Ita restituimus ex R. 2, et Th. Vide Auctorum syllabum. Hard. — Olim *Epidico* legebatur, graecum, haud latinum nomen. Ed. P.

3. *Hesiodo.* In editis prius *Isidoro,* legebatur. Nos secuti sumus R. 1, 2, Colb. 2, Th. ac libri sequentis indicem. Hard.

naeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Evagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimacho qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Aristandro qui de portentis.

Libro XVIII continentur naturae frugum.

Summa. Res, et historiae, et observationes, MMLX

Ex Auctoribus:

Massurio Sabino, Cassio Hemina, Verrio Flacco, L. Pisone, Corn. Celso, Turranio Gracile, D. Silano, M. Tarrone, Catone Censorio, Scropha, Sasernis patre et filio, Domitio Calvino, Hygino, Virgilio, Trogo, Ovidio, Graecino, Columella, Tuberone, L. Tarutio qui Graece de astris scripsit, Caesare Dictatore qui item, Sergio Paulo, Sabino Fabiano, M. Cicerone, Calpurnio Basso, Atteio Capitone, Mamilio Sura, Accio qui Praxidica.

Externis:

Hesiodo, Theophrasto, Aristotele, Democrito, Hierone rege, Attalo Philometore rege, Archelao rege, Archyta, Xenophonte, Amphiloco Athenaeo, Anaxipoli Thasio, Aristophane Milesio, Apollodoro Lemnio, Antigono Cymaeo, Agatocle Chio, Apollonio Pergameno, Aristandro Athenaeo, Bacchio Milesio, Bione Solense, Chaerea Atheniense, Chaeristo item, Diodoro Prienaeo, Dione Colophonio, Epigene Rhodio, Evagone Thasio, Euphronio Athenaeo, Androtione qui de agricultura scripsit, Aeschrione qui item, Lysimaco qui item, Dionysio qui Magonem transtulit, Diophane qui ex Dionysio epitomen fecit, Thalete, Eudoxo, Philippo, Calippo, Dositheo, Parmenisco, Metone,[1] Critone, Oenopide, Zenone, Euctemone, Harpalo, Hecataeo, Anaximandro, Sosigene, Hipparcho, Arato, Zoroastre, Archibio.

1. *Metone.* Sic emendavimus. *Melitone* prius mendose legebatur. HARD.

LIBRO XIX continentur lini natura, et cultus hortensiorum.

Summa. Res, et historiae, et observationes, MCXLIV

Ex Auctoribus:

M. Accio Plauto, M. Varrone, D. Silano. Catone Censorio, Hygino, Virgilio, Muciano, Celso, Columella, Calpurnio Basso, Mamilio Sura, Sabino Tirone, Licinio Macro, Q. Hirtio,[1] Vibio Rufo, Caesennio qui κηπουρικὰ[2] scripsit, Castritio item, Firmo item, Petricho.[3]

Externis:

Herodoto, Theophrasto, Democrito, Aristomacho, Menandro qui Βιόχρηστα[4] scripsit, Anaxilao.

LIBRO XX continentur medicinae ex his quae seruntur in hortis.

1. *Q. Hirtio.* In Th. et Colb. 2, *Q. Hirrio* HARD. — Sic quoque in aliis legi testatur Dalecampius. E. P.

2. Κηπουρικὰ. Hoc est, de rebus hortensibus. HARD.

3. *Petricho.* In editis *Petreio.* Nos *Petricho* emendavimus. Vide Auctorum syllabum. HARD.

4. Βιόχρηστα. Vitae et victui utilia. HARD.

Summa. Res, et historiae, et observationes, MDCLX.

Ex Auctoribus:

Catone Censorio, M. Varrone, Pompeio Lenaeo, C. Valgio,[1] Hygino, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Celso, Antonio Castore.

Externis:

Democrito, Theophrasto, Orpheo, Menandro qui Βιόχρηστα scripsit, Pythagora.

Medicis:

Hippocrate, Nicandro, Chrysippo, Diocle, Ophelione,[2] Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Tarentino, Apollodoro Citiense, Praxagora, Plistonico, Medio, Dieuche, Cleophanto, Philistione,[3] Asclepiade, Crateva, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Epicharmo, Damione, Dalione, Sosimene, Tlepolemo,[4] Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino,[5] Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

1. *C. Valgio.* Ita emendavimus cum ex R. 2, Colb. 2, et Th. tum ex Indicibus librorum sequentium: quum prius in editis legeretur, *Gallione.* Hard.

2. *Ophelione.* In editis, *Ophione*, R. 1, 2, et Colb. 2, *Ophlone.* Nos inde *Ophelione* conieciınus, de quo in Auctorum syllabo. Hard.

3. *Philistione.* Vulgo libri praeferunt *Plistione.* Sinceram lectionem firmatam vidimus auctoritate mss. Reg. 1, 2, Colb. 2, et Th. et ex lib. XX, cap. 48. Hard.

4. *Tlepolemo.* Ita praedicti codices, non, ut in libris, *Theopolemo.* H.

5. *Philino.* Tria haec nomina sanavimus foede corrupta, quae prius ita legebantur, *Phyllino*, *Petrio Mictione.* Vide Auctorum syllabum. Hard.

Libro XXI continetur natura florum et coronamentorum.

Ex Auctoribus:

Catone Censorio, M. Varrone, Massurio, Antiate, Caepione,[1] Vestino, Vibio Rufino, Hygino, Pomponio Mela, Pomponio Lenaeo, Cornelio Celso, Calpurnio Basso, C. Valgio,[2] Licinio Macro, Sextio Nigro, qui

1. *Caepione.* Male in editis *C. Helio Vestino.* In R. 1, 2. Colb. *Cuelione.* Nos inde Caepionem expressimus, qui laudatur a Plinio, cap. 10 libri huius. Hard.

C. Valgio. Ex vestigiis codicum, R. 1, 2, in quibus legitur *Vargio*, veram lectionem eruimus, pro *P. Largio*, quem exemplaria hactenus impressa exhibent. Iuvant et aliorum

Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore.

Externis :

Theophrasto, Democrito, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui Βιόχρηστα scripsit, Nicandro, Homero, Hesiodo, Musaeo, Sophocle, Anaxilao.

Medicis :

Mnesitheo qui de coronis,[1] Callimacho qui item, Phania physico, Simo, Timaristo,[2] Hippocrate, Chrysippo, Diocle, Ophelione, Heraclide, Hicesio, Dionysio, Apollodoro Citiense, Apollodoro Tarentino, Praxagora, Plistonico, Medio,[3] Dieuche, Cleophanto, Philistione, Asclepiade, Crateva, Petronio Diodoto, Iolla, Erasistrato, Diagora, Andrea, Mneside, Damione, Dalione, Sosimene, Tlepolemo, Metrodoro, Solone, Lyco, Olympiade Thebana, Philino, Petricho, Mictone, Glaucia, Xenocrate.

Libro XXII continetur auctoritas herbarum et frugum.

ibrorum Indices, in quibus idem fere observatur ordo nomenclaturae scriptorum. Hard.

1. *Mnesitheo*. Editi libri, *Mnestheo*. Vide syllabum Auctorum. H.

2. *Timaristo*. Forte *Timareto*, ut in Colb. 2. Hard.

3. *Medio*. Ita nos restituimus, quum prius legeretur, *Plistonico Medico*: etsi hanc lectionem incantus approbet Reinesius lib. II Var. Lect. cap. 6. Vide Indicem Auctorum. Hard

1. *Acercum.* Forte *asterium* vel *altercum.* HARD.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCCVI.

Ex Auctoribus:

Iisdem, quibus priore libro, et praeter eos, Chrysermo, Eratosthene, Alcaeo.

Libro XXIII continentur medicinae ex arboribus cultis.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, MCCCCXVIII.

Ex Auctoribus:

C. Valgio, Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, M. Varrone, Cornelio Celso, Fabiano.

Externis, et Medicis.

Iisdem, quibus libro XXI.

Libro XXIV continentur medicinae ex arboribus silvestribus.

1. *Diaxylo.* Vulgo *diatiron*, sed barbare. Ed. P.

1. *Rhodora.* Colb. 2, *Rodaram.* HARD.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, MCLXXVI.

Ex Auctoribus:

Iisdem, quibus anteriore libro.

Libro* XXV continentur naturae herbarum sponte nascentium, et auctoritas.

1. *Cachlas*. Omnes mss. et edd. *cachlam*; sed omnino soloece. Verba *sive cachlam* ab inepto interpolatore forsitam huc intrusa fuerint. Ed. P.

Ex Auctoribus:

Iisdem quibus supra, et praeter eos Xantho.

LIBRO XXVI continentur reliquae ex herbis per genera morborum medicinae.

1. *Molemonium.* Barbare. *Lemonium*, an *Polemonium* legendum? ED. P.

1. *Corison.* Apud Dioscoridem *corion*, servata Graecae linguae analogia. *Corison* autem barbarum nescio quid redolet, ut vix scias, ad cuius declinationis normas sit inflectendum hoc nomen. Et tamen hic et in ipso opere constant manuscripti. ED. P.

1. *Ophrys.* In mss. *Orbris.* H.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, MCXXVIII.

Ex Auctoribus:

Iisdem, quibus anteriore libro.

Libro XXVII continentur reliqua genera herbarum, et medicinae.

1. *Arcturum.* Legas *arcturus*; neque enim verisimile est neutro genere hanc vocem extulisse Plinium. Fortassis etiam interpolata sunt verba, *sive arcturum.* Ed. P.

1. *Alfacate*. In mss. R. 1, et Colb. 2, *aplica*; forte *aphaca*. HARD.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCLII.

Ex Auctoribus:

Pompeio Lenaeo, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Iulio Basso qui item, Antonio Castore, Cornelio Celso.

Externis:

Theophrasto, Apollodoro Citiense, Democrito, Aristogitone, Orpheo, Pythagora, Magone, Menandro qui Βιόχρηστα scripsit, Nicandro.

Medicis:

Mnesitheo, et ceteris iisdem quibus in priore libro.

Libro XXVIII continentur medicinae ex animalibus.

Sunt medicinae ex apro VII. Sue, LX. Cervo, III. Lupo, XXVII. Vrso, XXIV. Onagro, XII. Asino, LXXVI. Polea, III. Equifero, XI. Equulei coagulo, I. Equo, LXII. Hippace, I. Bubus feris, II. Bove, LXXXI. Tauro, LIII. Vitulo, LIX. Lepore, LXIV. Vulpe, XX. Mele, II. Fele, V. Capra, CXVI. Hirco, XXXI. Hoedo, XXI.

Summa. Medicinae, et historiae, et observ. MDCLXXXII

Ex Auctoribus:

M. Varrone, L. Pisone, Fabiano, Valerio [1] Antiate, Verrio Flacco, Catone Censorio, Servio Sulpicio, Licinio Mâcro, Celso, Massurio, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Bythio Dyrracheno. Opilio [2] medico, Granio medico.

Externis:

Democrito, Apollonio qui μύρωσιν, [3] Mileto, Arte-

1. *Valerio Antiate.* Ex nostra id emendatione, quum prius legeretur, *Verre Antiate.* HARD. Enimvero sic distinguebant: *Verre, Antiate.* ED. P.

2. *Opilio.* Male prius *Ophilio* libri editi praeferebant. HARD.

3. Μύρωσιν. Pro monstrosa voce *Myrsin*, sic emendavimus. Vide syllabum Auctorum. HARD.

mone, Sextilio, Antaeo, Homero, Theophrasto, Lysimaco, Attalo, Xenocrate, Orpheo qui Διφυεῖς,[1] Archelao qui item, Demetrio, Sotira, Laide, Elephantide, Salpe, Olympiade Thebana, Diotimo Thebano, Iolla, Mictone Smyrnaeo, Aeschine medico, Hippocrate, Aristotele, Metrodoro, Icetida medico,[2] Hesiodo, Dalione, Caecilio, Bione qui περὶ δυνάμεων,[3] Anaxilao, Iuba rege.

Libro XXIX continentur medicinae ex reliquis animalibus, quae aut placida non sunt, aut fera.

1. Διφυεῖς. Hactenus *Diophios* in omnibus libris. Ita, uti emendavimus, scribi oportere, docturi sumus in Auctorum syllabo. HARD.

2. *Icetida.* Prius *Icacida*, male. In R. 1, 2, Colb. 2, *Ichatida*. HARD. — An potius *Hicetida*? ED. P.

3. Περὶ δυνάμεων. De virtutibus herbarum. HARD.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCLIV.[1]

1. In indice libri XXIX haec adduntur in fine, quae ex codd. Reg. 1, 2, etc. Colb. summa fide repraesentamus; nunquam antehac edita: Medicinae ex pecude, XXII, et sequente libro, LV: LXXVII.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, L. Pisone, Verrio Flacco, Antiate, Nigidio, Cassio Hemina, Cicerone, Plauto, Celso, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Caecilio medico, Metello Scipione, Ovidio poëta, Licinio Macro.

Externis:

Philopatore, Homero, Aristotele, Orpheo, Democrito, Anaxilao.

Mulis, vi, et s. l. iii: ix.
Caua, xvi, et s. l. xli: lvii.
Cane rabioso, iii, et s. l. ii: v.
Ichneumone, i.
Mure, araneo, ii, et s. l. iii: v.
Glire, ii, et s. l. vi: viii.
Sorice, iv, et s. l. ii: vi.
Mustela, xix, et s. l. xxv: xliv.
Stelliona, iv, at s. l. xii: xvi.
Herinaceo, v, et s. l. xiii: xviii.
Hystrice, ii, et s. l. i: iii.
Lacerta, xiii, et s. l. xxx: xliii.
Salamandra, i, et s. l. iii: iv
Cochlea, xxvii, et s. l. lxxiv: ci.
Aspida, iv, et s. l. iiii vii.
Basilisco, iv.
Dracone, vi, et s. l. xxi: xxvii.
De vipera, xiv, et s. l. xxi: xxv.
Hydro, i.
Buva, iv, et s. l. iii: vii.
Enhydride, i, et s. l. ii: iii.
Serpentibus caeteris, vii, et s. l. viii: xv.
Scorpione, iv, et s. l. ii: vi.
Araneorum et phalangiorum genera, xi; medicinae ex eis, ix, et s. l. xxv: xxxiv.
Gryllo sive tauro, i, et s. l. vii: viii.
Sculopendra, sive multipeda, sive millepeda, siva centipeda, sive onisco, siva tylo, medic. i, et s. l. xxi: xxii.
Admiratio naturae nihil sine usu gignentis.
Limace, i, at s. l. iii: iv.
Eruca, i, et s. l. ii: iii
Verme terreno, ii, et s. l. xxii: xxiv.
Verme ex arboribus, i, et s. l. iv. v.
Ex volucribus: aquila, iv, at s. l. iii: vii.
Vulture, ix, et s. l. ix: xviii.
Gallinaceo, xxi, et s. l. xxxv: lvi.
Gallina, x, et s. l. xxi: xxxi.
Ovis, xxii, at s. l. xliii: lxv.
Ansere, ix, et s. l. xv: xxiv.
Cygno, i, at s. l, v: vi.
Corvo, ii, et s. l. iv: vi.
Cornice, i, et s. l. ii: iii.
Accipitre, ii, et s. l. ii: iv.
Milvo, ii, at s. l. vi: viii.
Cenchreide, ii.
Ciconia, ii, et s. l. i: iii.
Anate, ii, at s. l. xiv: xv.
Picco Martio, i.
Turture, iv, et s. l. i: ii.
Vlula, i, et s. l. i: ii.
Bubone, ii, et s. l. v: vii.
Vespertiliona, iv, et s. l. ix: xiii.
Apibus, v, et sequent. l. viii: xiii.
Supresti, iii, et s. l. iii: vi.
Pytocampis, iii, et s. l. iv: vii.
Naturae benignitatem etiam foedis animalibus inseruisse magna remedia:
Scarabaeo. ix, et s. l. viii: xvii.
De genere cantharidico, medic. ex his (v, et s. l. xi: xvi.

Medicis :

Botrye, Apollodoro, Archidemo, Aristogene,[1] Xenocrate, Diodoro, Chrysippo philosopho, Horo, Nicandro, Apollonio Pitanaeo.

Libro XXX continentur medicinae ex animalibus reliquae.

Cimice, IX, et s. l. VII : XV.
Musca, VII, et sequent. l. V : XII.
Locusta, IV, et s. l. IV : VIII.
Attelabis, I
Formicis, III, et s. l. VIII. — Hard.

1. *Aristogene.* Ita nos edi curavimus, ex R. 1, 2, Colb. 2, quum prius *Aristone* mendose legeretur. Hard. — Legebant Dalec. *Archidemo*, *Anaxilao*, *Aristone*, etc. E. P.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCLIV.[1]

1. Adiecta haec similiter ad calcem indicis libri xxx, quae nunc primum ex iisdem codicibus mss. exhibemus.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Nigidio, M. Cicerone, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Licinio Macro.

Externis:

Eudoxo, Aristotele, Hermippo, Homero, Apione, Orpheo, Democrito, Anaxilao.

Medicis:

Botrye, Horo, Apollodoro, Menandro, Archidemo,[1] Aristogene, Xenocrate, Diodoro, Chrysippo, Nicandro, Apollonio Pitanaeo.

Libro XXXI continentur medicinae ex aquatilibus.

Pityocampis, IV, et pr. l. III: VI.
Naturae benignitatem et foedis animalibus inseruisse magna remedia:
Scarabaeo, VIII, et pr. l. IX: XVII.
Blattis, XII, et pr. l. VII: XIX.
De generibus cantharidum; medecinae ex his, XI, et superiore lib. V: XVI.
Cimice, VII, et pr. l. IX: XVI.
Musca, V, et pr. l. VII: XII.
Locustis, IV, et pr. l. IV: VIII.
Formicis, V, et pr. l. III: VIII—Hard.

[1] 1. *Archidemo.* Archidemum et Aristogenem, tum ex eod. R. 2, tum ex Indice superioris libri, pro *Archimede* et *Aristone* hic restituimus. Hard.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCCXXIV.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Cassio Parmense, Cicerone, Muciano. [1] Caelio, [2] Celso, Trogo, Ovidio, Polybio, Sornatio.

Externis:

Callimacho, Ctesia, [3] Eudico, Theophrasto, Eudoxo, Theopompo, Polyclyto, [4] Iuba, Lyco, Apione, Epigene, Pelope, Apelle, Democrito, Trasyllo, Nicandro, Menandro comoedo, [5] Attalo, Sallustio Dionysio, [6] Andrea, Nicerato, Hippocrate, Anaxilao.

1. *Muciano.* Laudatur is a Plinio, sect. 13 libri huius. Quare perperam libri hactenus editi *Mutio* legunt. HARD. — Vide Auctorum indicem. ED. P.

2. *Caelio.* In editis, *Cornelio Celso.* Al R. 1, 2, Colb. 2, *Caelio*, *Celso*: quae lectio sincera est. Caelius libri huius cap. 18, citatur a Plinio. H.

3 *Ctesia.* Vterque codex Regius, *Callimacho*, *Caecilio*, *Ctesia.* HARD.

4. *Polyclyto.* An *Polycrito* potius? Vide quae dicturi sumus in Auctorum syllabo. HARD.

5. *Comoedo.* Ita exemplaria mss. ante laudata. Libri editi, *Comico.* HARD.

6. *Sallustio Dionysio.* Haec duo nomina coniunctim legenda sunt, quae prius erant in libris editis perperam divulsa et distracta. HARD. — Recte: sed iam praeiverat Latius in Elzev. editione. ED. P.

Libro XXXII continentur medicinae ex aquatilibus.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCCXC.

Ex Auctoribus:

Licinio Macro, Trebio Nigro, Sextio Nigro qui Graece scripsit, Ovidio poëta, Cassio Hemina, Maecenate, L. Atteio.

Externis:

Iuba, Andrea, Salpe, Apione, Pelope, Apelle Thasio, Thrasyllo, Nicandro.

Libro XXXIII continentur metallorum naturae.

1. *Sive alabastro.* Addit Harduinus *sive lithasi*, sed manifesto corrupta haec sunt e sequentibus, *sive larbaso.* Ed. P.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, MCXXV.

Ex Auctoribus:[1]

L. Pisone, Antiate, Verrio, M. Varrone, Corn. Nepote, Messala, Iunio Gracchano, Attico Pomponio, Muciano, Calvo Licinio,[2] Boccho, Fetiale, Fenestella, Valerio Maximo, Iulio Basso qui de medicina Graece scripsit, Sextio Nigro qui item, Marso poeta.

Externis:

Democrito,[3] Theophrasto, Iuba, Timaeo historico

1. Totum hunc Auctorum Indicem ex mss. refinximus, praesertim ex Regio 2. HARD. — Post *Messala* quondam ita legebatur: « Messala, Rufo, Marso poëta, Iulio Basso qui de medicinis graece scripsit, Sextio Nigro qui item, Fabio Vestale. » E. P.

2. *Calvo Licinio*. Harduinus post haec verba nescio an aliud agens, male iterum insarnerat *Corn. Nepote*; nos sustulimus. ED. P.

3. *Democrito*. Totus hic locus ante Harduinum sic legebatur: « Democrito, Metrodoro Scepsio, Menaechmo qui de toreutice scripsit, Xenocrate qui item, Heliodoro qui de Atheniensium anathematis, Pasitele qui admirabilia opera scripsit, Nymphodoro, Timaeo qui de medicina metalica scripsit, Iolla, Apollodoro, Andrea, Heraclide, Diagora Botryeuse, Archimede, Dionysio, Aristogene, Democrito, Mnesicle, Attalo medico, Xenocrate Zenonis, Theomnesto. » ED. P.

qui de medicina metallica scripsit, Heraclide, Andrea, Diagora, Botrye, Archidemo, Dionysio, Aristogene, Democle, Mneside, Attalo medico, Xenocrate item, Theomnesto, Nymphodoro, Iolla, Apollodoro, Pasitele qui mirabilia opera scripsit, Antigono qui de toreutice, Menaechmo qui item, Xenocrate qui item, Duride qui item, Menandro qui de toreutis, Heliodoro qui de Atheniensium Anathematis, Metrodoro Scepsio.

LIBRO XXXIV continentur aeris metalla.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, MCCCCXV.

Ex Auctoribus:

Iisdem, quibus anteriore libro.

Libro XXXV continetur de pictura et coloribus.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DCCCCLVI.

Ex Auctoribus:

Messala oratore, Messala sene, Fenestella, Attico, Verrio, M. Varrone, Cornelio Nepote, Decio Ecu-

leone, Muciano, Melisso, Vitruvio, Cassio Severo Longulano, Fabio Vestale qui de pictura scripsit.

Externis:

Pasitele, Apelle, Melanthio, Asclepiodoro, Euphranore, Parrhasio, Heliodoro qui ἀναθήματα scripsit Athenis, Metrodoro qui de architectonice scripsit, Democrito, Theophrasto, Apione Grammatico qui de metallica disciplina scripsit, Nymphodoro, Andrea, Heraclide, Iolla, Apollodoro, Diagora, Botrye, Archidemo, Dionysio, Aristogene, Democle,[1] Mneside, Xenocrate Zenonis, Theomnesto.

Libro XXXVI continetur lapidum natura

1. *Democle, Mneside.* Olim *Demane, Mneides*, mendose. Constat emendatio ex superiorum librorum Indice. Hard.

Summa. Medicinae, et historiae, et observationes, DXXIII.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Caelio, Galba, C. Ictio, Muciano, Nepote Cornelio, L. Pisone, Tuberone, Seneca, Fabio Vestale, Annio Fetiale, Fabiano, Catone Censorio, Vitruvio.

Externis:

Theophrasto, Pasitele,[1] Iuba rege, Nicandro, Sotaco, Sudine, Alexandro Polyhistore, Apione, Plistonico, Duride, Herodoto, Euhemero,[2] Aristagora, Dionysio, Artemidoro, Butorida,[3] Antisthene, Demetrio,[4] Demotele, Lycea.

Libro XXXVII gemmae continentur.

1. *Pasitele.* Ita nos correximus ex R. 1, 2, et ex cap. 4 libri huius. Antea *Praxitele* legebatur. Hard.

2. *Euhemero.* Dalec. et Elz. *Evemero*, quod idem est nomen. Ed. P.

3. *Butorida.* Ex iisdem codd. et cap. 17 libri huius, pro *Bucordia* H.

4. *Demetrio.* Ita codices antea laudati: non ut est in editis, *Democrito.* Stabilitur haec emendatio ex cap. 17 libri huius. Hard.

1. *Lepor*. Nomen dubium. Ed. P.

2. *Alabastrites*. Legendum videtur *alabastritis*; legendum etiam infra *aromatitis*, *batrachitis*, etc. Ed. P.

3. *Aegyptilla*, vulgo *aegypulla*. Cod. R. 2, *agistilla*. Ed. P.

4. *Cadmitis*. In Regio 2, *calamitis*. Hard.

5. *Cepionides*. In Regio 2, *ceponides*. Hard. — In textu item. Ed. P.

6. *Erystalis*. In Regio 1, *erystallis*. H. — In textu, *eristalis*. Ed. P.

1. *Horminodes.* In Regio 2, *hermeodes*: in caeteris *hermuredian*, quam lectionem, ut nimis barbaram, ablegavimus. Ed. P.

Ex Auctoribus:

M. Varrone, Actis triumphorum, Maecenate, Iaccho, Cornelio Boccho.

Externis:

Iuba rege, Xenocrate Zenonis, Sudine, Aeschylo, Philoxeno, Euripide, Nicandro, Satyro, Theophrasto, Charete, Philemone, [1] Demostrato, Zenothemi, Metrodoro, Sotaco, Pithea, Timaeo Siculo, Nicia, [2] Theochresto, Asaruba, Mnasea, Theomene, Ctesia, Mithridate, Sophocle, Archelao rege, Callistrato, Democrito, Ismenia, Olympico, [3] Alexandro Polyhistore, Apione, Horo, Zoroastre, Zachalia. [4]

1. *Philemone.* Ex cap. 11, 23 et 51 huius libri rescripsimus *Philemone*, *Demostrato*, *Zenothemi*: pro *Philomene*, *Democrate*, *Xenotimo*. In Regio cod. 1, *Demostrato* legitur, et cap. 11 ac 23 huius libri. Hard.

2. *Nicia.* Dalec. et Elz. *Nicea.* E. P.

3. *Olympico.* Forte, *Olympiaco.* Vide Auctorum syllabum. Hard.

4. *Zachalia.* Ita scribitur sect. 60 libri huius. In indice hactenus edito, *Zactalia* perperam. Hard.

HARDVINI

INDEX¹ AVCTORVM

QVI A PLINIO VEL IN ELENCHO LIBRI PRIMI,

VEL IN IPSA NATVRALI HISTORIA APPELLANTVR.

A.

Accivs, sive, ut alii malunt, Attivs: utramque scripturam approbant inscriptiones veteres apud Gruterum. Praenomen ei Lucius fuit. Floruit Olymp. clx, anno V. C. dcxv, belli Numantini temporibus. Tragoediarum scriptor haud ignobilis. Pacuvio seni, ipse 50 annis iunior, sua scripta Tarenti recitavit. Laudatur Accius in Pragmaticis a Gellio lib. XX, cap. 3, quod opus illud ipsum est, quod a Plinio Praxidicum appellatur, lib. XVIII, cap. 55. Scripsit et annales carmine, quorum Macrobius meminit lib. I Saturn. cap. 7. Horum librum XXVII citat Festus, verbo *Metelli*.

Accivs Plavtvs. Vid. Plavtvs.

Acopas. Vide Agriopas.

Acta Trivmphorvm. Videntur esse eae Tabulae Consulares et Triumphales, quarum fragmenta exstant apud Onophrium Panvinium. Auctorem illarum sunt qui Verrium Flaccum putent, de quo nos inferius: etsi ille Tiberii principatu obiit.

Acta Popvli Romani. Libro VIII, cap. 61. Acta Senatus laudat Suetonius in Augusto, cap. V. Acta publica, in Caligula, cap. VIII.

Acta temporvm Avgvsti. Libro VII, cap. 11.

Adimantvs. Ἀδείμαντος Straboni, lib. XIII, pag, 589. Patria Lampsacenus.

* Aeglosthenes. Vid. Aglosthenes.

* Aelivs Gallvs. Aegypti praefectus, Straboni familiaris, qui de illius expeditione Arabica multa scripto consignavit. Eius mentio fit lib. VI, cap. 32.

1. *Hic est Index sive Syllabus Auctorum, ad quem saepe lectores dirigit Harduinus in notis, quum ad Plinii superiorem elenchum, tum ad reliquas operis partes. Vnus igitur notarum paene infinitarum locum tenet. Epitomen quidem eius a Millero compactam, summae fidei opus et omni laude dignum, ad manum habuimus. Maluimus tamen ipsum Harduini laborem edere, at magis integrum. Nihil temere mutavimus: pauca tantum, quae deerant, addidimus; quaedam manifesto falsa aut mendosa omisimus, quae de nostro aut ex Millero supplere cura fuit. Quaecumque sunt a nobis inserta, vel asterisco * notavimus, vel parenthesibus inclusimus.* Ed. P.

AELIVS STILO. Hominem doctum, et Varronis magistrum appellat hunc Gellius, lib. XVI, cap. 8, et Sosipater, lib. I, pag. 64. Eum Cicero adolescens audivit. Praenomen ei Lucius fuit: cognomen duplex, teste Suetonio, lib. de Illust. Gramm. cap. 3. Nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium fecerat, hoc est, praeco fuerat, vocabatur: et Stilo sive Stylo, quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat. Meminit utriusque cognominis Plinius, lib. XXXIII, cap. 6. Passim a Festo citatur.

AELIVS. In Indice libri XIV et XV, et lib. XIV, cap. 15, tres Iurisconsulti simul a Plinio memorantur, Scaevola, Aelius, Atteius Capito: quorum meminit Pomponius, Dig. I, tit. de origine iuris. Sextus Aelius hic vocatur, (cognomine Paetus et Catus). Scripsit Commentarios Iuris civilis, de quibus Cicero lib. I, de Orat. Enniano praeconio celebratur:

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus.

Consul fuit cum T. Quintio Flaminio, anno V. C. DLVI. Laudatur a Plinio, lib. IX, cap. 59.

AEMILIVS MACER. Veronensis poeta appellatur ab Hieronymo in Chron. Olymp. CXCI, an. 1, quo eum obiisse ait. Fuisse grandiorem aevo, quam Ovidium, ex ipso Ovidio discimus, Trist. lib. IV, Eleg. 10, vers. 43 et seq.:

Saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
Quaeque necet serpens, quae iuvet herba, Macer.

Vnde et quae scripserit, intelligimus. Opus de volucribus, ὀρνιθογονία appellabatur. Meminit Diomedes lib. I, pag. 371, qui ὀρνιθογονίας librum secundum laudat. Meminit et Nonius, verbo *Picumnus*: ubi Theogonia perperam in quibusdam libris pro ornithogonia scribitur. Theriaca Nicandri exemplo scripsisse, versus alter indicat. Cuius operis librum quintum citat Sosipater, lib. I, pag. 61. Sed praeter ista scripsit Annales, quorum liber sextus decimus laudatur a Prisciano, lib. X, pag. 895. Qui Aemilii Macri nomine circumfertur libellus, de virtutibus herbarum, fetus est omnino supposititius, quum et Plinium, et Galenum, et Oribasium, ac multo etiam recentiores laudet.

AESCHINES. In Indice lib. XXVIII, medicus; eiusdem libri cap. 10, Atheniensis dicitur.

AESCHRION. In Indice lib. VIII, de agricultura scripsisse dicitur. Inter probatissimos rei rusticae scriptores, quorum ignota sit patria, hunc reponunt Varro, et Columella, cap. 1 operis sui. Ad eum Hipparchus libros tres Enarrationum ad Arati Phaenomena inscripsit. Αἰσχρίων ἐν ἑβδόμῳ τῆς Ἐρεσίδος laudatur a Tzetze in Lycophr. pag. 101.

AESCHYLVS. Tragoediis suis, quarum hodieque supersunt aliquae, notissimus. Atheniensis fuit. Floruit Olymp. LXXXI, circa Marathoniae pugnae tempora.

* AESOPVS. E Cotyeo Phrygiae oriundus, fabularum philosophus, Solonis aequalis, floruit circa Olymp. LII, et laudatur a Plinio lib. XXXVI, cap. 17.

AGATHARCHIDES. Cnidius a patria cognomento dictus. De eo multa Photius in Biblioth. cod. 213, pag. 548. Olympiade circiter CL floruit. Historiae Asiaticae ab eo libris X conscriptae meminere Photius et Diodorus Sicul. lib.

III, pag. 149. Egit etiam de rebus Europaeis, libris omnino XLIX, teste eodem Photio, et Athenaeo lib. IV, pag. 168, et lib. VII, pag. 297. Item de collectione admirabilium ventorum et de Troglodytis libros quinque: librum singularem de mari rubro: alioque e Photio recensita. Est et alius Agatharchides Samius, cuius librum IV, περὶ λίθων, de lapidibus pretiosis, laudat Plutarchus, lib. de fluminibus, pag. 1153. Librum secundum rerum Persicar. idem Plut. in Parall. pag. 305. Quartum Stobaeus, serm. 48, pag. 171.

Agathocles. Babylonius fuit, aetatis incertae. Res Cyzicenorum litteris mandavit: unde et Cyzicenus ipse est appellatus ab Athenaeo, lib. XII, pag. 515. Meminit illius et Festus, verbo *Roma*, aliique. Sed est praeter hunc Agathoclem et alius.

Agathocles Chivs, rei rusticae scriptor, de quo apud Varronem et Columellam honorifica mentio, lib. I de Re rust. cap. 1. A Plinio laudatus, lib. VIII, alibique passim. Citatur et Ἀγαθοκλῆς ἐν τῷ περὶ διαίτης, a Schol. Nicandri in Theriac. pag. 29. Est et Agathocles Milesius, qui librum scripsit de fluminibus, teste Plut. I, de flumin. p. 1161.

Aglosthenes, contracte sic appellatus a Polluce, lib. IX, cap. 6, Ἀγλωσθένης pro Ἀγλαοσθένης: in Plinianis libris hactenus corrupte Aeglosthenes et Aedosthenes dictus. Historiam rerum Naxicarum conscripsit, ut auctor est Hyginus in poet. Astron. lib. II, cap. de Arcto minore, fol. 58 et cap. de Aquila, pag. 67. Incertae aetatis scriptor.

Agriopas. Olympionicas scripsisse dicitur: tum in Indice lib. VIII, tum cap. 34 eiusdem libri. In codicibus MSS. quos vidi, tum in Indice, tum libri VIII, capite proxime appellato, Acopas modo, modo Copas scribitur: atque ita retinent vetustae editiones omnes usque ad Gelenium, qui suorum codicum fide Agriopam se dicit rescripsisse. Erit igitur Doricum nomen, Ἀγριώπας, ut Γοργώπας, pro Ἀγριωπός, Γοργωπός.

Agrippa. Cui praenomen Marcus, (nomen) Vipsanius fuit. Augusti Caesaris amicus et gener. Orbem terrarum in tabula spectandum proposuisse dicitur a Plinio, lib. III, sect. 3, quam ipse secutum se profitetur. (Libros quoque *de vita sua* scripserat, notissimus vir et merito clarissimus, de quo plura hic addere supervacuum sit.)

Agrippina Clavdii Caesaris illa Germanici et Agrippinae Marco Agrippa natae filia, Augusti proneptis, Cn. Domitii primum, et Passieni, tum Claudii Imp. coniux: mater Neronis. Meminit illius commentariorum de vita sua, Tacitus Annal. VI, cap. 54 (nost. edit. tom I, pag. 478. Ed. P.) et Plinius, lib. VII, cap. 6.

Alcaevs. Qui Alcaico carmini nomen dedit: cuius minaces Camoenas appellat Horatius, lib. IV, Od. 9, versu 7. (Mitylenaeus, e Lesbo, scripsit res bellicas, odas, navigationem suam, hymnos, etc.: e quibus omnibus hodie pauca fragmenta habemus. Meminit Plinius lib. XXII, cap. 43).

Alexander Magnvs. Huius Ephemerides sive Diarium citat Plutarchus in eius vita, pag. 706, Epistolae idem, pag. 688. Libros de herbis, vetus interpres libri Physico-medici, qui Kiranidum Kirani Persarum regis falso inscribitur, pag. 2. Circumfertur eiusdem epistola ad Aristotelem, de mira-

bilibus Indiae: (item alia de lapide philosophorum, a chemicis inter scriptores artis auriferae relata, Basil. 1593 et 1610).

Alexander Polyhistor. Vid. Cornelivs Alexander.

Alfivs Flavivs. Cestii auditor, M. Senecae aequalis, Tiberii temporibus floruit, ut liquet ex Controversia 14, pag. 127. De bello Carthaginiensi scripsisse, auctor est Festus verbo *Mamertini*, pag. 8.

Amometvs. De Attacoris Indiae populis editum ab eo volumen Plinius testatur, lib. VI, cap. 20. Eumdem a Memphi ad Isidis fontem navigasse, Antigonus Carystius, Hist. Mirabil. cap. 164. Meminit eiusdem Aelianus, lib. XVII de Animal. cap. 6, et Sotion in Excertis de fluminibus et fontibus, pag. 140.

Amphilochvs Athenaeus a Varrone et Columella, cap. 1 operis sui, inter probatissimos rusticae rei scriptores, nominatur. Edidisse de avena et cytiso volumen, auctor est Plinius, lib. XVIII, cap. 43.

Anacreon, Teius poëta dictus, ex urbe Ioniae Teo. Floruit Olymp. LXII, ut scribit Euseb. in Cron. Scripta eius omnia, al odaria quaedam exceperis, quae exstant hodieque, iniuria temporum perierunt. Laudat Anacreontem ἐν τῷ περὶ ῥιζοτομικῆς, in libro de Re herbaria, Nicandri scholiastes in Theriacis, pag. 28.

Anaxagoras, Clazomenius, Euripidis, Socratis et aliorum praeceptor, primus e physicis Graecorum de causa rerum efficiente sollicitus, Olym. LXXVIII, 2, caelestium litterarum scientia praedixisse fertur, quibus diebus saxum casurum esset e sole.

Anaxilavs. De eo Hieronymus in Chron. pag. 1541 « Anaxilaus, inquit, Larissaeus, pythagoricus et magus, ab Augusto, urbe Italiaque pellitur. » Medicus insignis fuit, qui ludicra quaedam faceret, non maleficis artibus, sed arcanis quibusdam viis, quae causae ignaros rei novitate stupidos detineret. Refert ex iis quaedam Plinius, lib. XXVIII, cap. 49, et lib. XXXV, cap. 50. Anaxilai παίγνια sive ludicra, (sic enim inscripsisse librum is videtur), citantur ab Epiphanio, lib. I, advers. haeres. haer. 34, pag. 230. Item ab Irenaeo adversus Marcum, lib. I, cap. 8.

Anaximander. Patria Milesius, Thaletis discipulus, Xenophonti aequalis fuit. Hunc Strabo primum exstitisse ait, lib. 1, pag. 7, qui orbis situm in tabula descripserit. Idem testatur et Agathemerus, lib. I Geogr. cap. 1. Obiisse Olym. LVIII, auctor est Apollodorus in Chronicis, apud Diogenem Laert. in Anaximandro. Plura de eo dicemus lib. II, cap. 78.

Anaximenes. Lampsacum ei patria fuit: magister, Diogenes Cynicus. Rhetoricorum librorum qui Aristoteli vulgo tribuuntur, auctorem hunc Anaximenem eruditi aiunt. Scripsit et de rebus ab Alexandro gestis, cui in expeditionibus comes fuit. Laudator in Indice libri XII, quo in libro eas arbores describuntur, quas in orbe Indico, ut Plinii verbis utar, mirata est Alexandri M. victoria.

* Anaximenes milesivs, Anaximandri auditor, scripsit opus physicum, e quo varias antiqui referunt sententias, primusque horologium quod appellant sciotericon Lacedaemone ostentavit. Nonnulli etiam epistolas binas ad Pythagoram quas servavit Laërtius, ipsius esse putant; quae vero supposititiae videntur.

Anaxipolis Thasius. Varroni et Columellae laudatus initio operis sui, cap. 1 inter scriptores rei rusticae.

Andreas (Andras vel Andron, medicus). Meminere illius Celsus in praefat. lib. V; Dioscorides in praefat. Galenus in Explic. vocum Hippocr. tomo II, pag. 92, ubi Ἀνδρίας ὁ τοῦ Χρύσαρος vocatur; et scholiastes Nicandri in Theriac. pag. 32, qui librum eius laudat, quem Νάρθηκα inscripserat. Eius libri περὶ δακετῶν, de iis quae morsu venenata sunt, et alterius, de iis quae falso creduntur, mentio apud Athen. lib. VIII, pag. 312.

Androtion. Ἀνδροτίων Theophrasto, lib. II, hist. plant. cap. 8, et Athenaeo, lib. III, pag. 75, Varroni et Columellae initio operis sui laudatus inter scriptores rei rusticae, quorum patriam non comperissent. Androtionis Georgicon citat Athenaeus, lib. III, 75 et 82, quod opus *de agricultura* appellatur in Indice libri VIII. A Pausania eorum, lib. VI, pag. 357, et ab Harpocr. in Ἀμφίπολις, pag. 20, Ἀττίδος, hoc est, de rebus Atticis commentarios scripsisse dicitur.

Annales. Pontificum Maximorum Annales Tullius vocat, lib I, de Legibus, pag. 295. De his idem, lib. II, de Orat. pag. 325: « Erat enim historia nihil nisi Annalium confectio: cuius rei, memoriaeque publicae retinendae causa, ab initio rerum romanarum usque ad P. Mucium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris Pontifex Max. efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: iique etiamnunc Annales Maximi nominantur. »

Annivs Fetialis. Laudator a Plinio, lib. XXXIV, cap. 13. Historiam seu Annales rerum romanarum condidisse is videtur.

Antaevs. Medici huius mentio est in Indice libri XII (et XIII), et libro XXVIII, cap. 2.

Antias. Vid. Valerivs Antias.

Anticlides. Ἀντικλείδης Harpocrationi in Καλαύρεια, pag. 161. Librum περὶ νόστων, hoc est, de reversione Graecorum ab expeditione Troiana, sive Argonautarum a Colchide, laudat Athenaeus, lib. XI, pag. 465, et Euseb. lib. IV Praep. pag. 157, opus libris ut minimum sedecim comprehensum. Suidas item, pag. 902, et Aristoph. Schol. in Nub. pag. 1321: Δηλιακά item, sive de rebus Deliacis scripsisse auctor est Schol. Apollonii, lib. I ad v. 1207. Aetas incerta. Laudatur a Plutarcho in Alexandro, pag. 691, inter scriptores de rebus ab eo gestis.

Antigenes. Et hic a Plutarcho, loco proxime citato, inter scriptores rerum Alexandri M. nominatur.

Antigonvs Cymaevs. Patria ei Cyme Aeolidis fuit: unde cognomen. A. Varrone et Columella, lib. I, de Re rust. cap. 1, inter scriptores rei rusticae adnumeratus. Est et alter eiusdem nominis.

Antigonvs Carystivs. (Vixit Ptolemaei Lagi et successoris eius Philadelphi temporibus, scripsitque vitas illustrium virorum, Timonis, Pyrrhonis, Polemonis, Antipatri, Menedemi etc., porro commentarium de animalibus, historiarum mirabilium collectanea, et alia. Harduinus eumdem esse putat qui de Toreutice, seu arte caelatoria scripsit, nullo probabili argumento; quemadmodum et diversus videtur is, qui *de pictura, ac de tabulis pictorum* librum composuit.)

Antipater. Lucius Caelius Antipater dictus est: certus Romanae historiae

auctor, inquit Valer. Max. lib. I, cap. 7. Lucil Crassi Magister, inquit Cicero in Bruto, pag. 545. Scripsit historiam belli Punici ad L. Aelium Stilonem, Varronis magistrum: quam tanti fecisse M. Brutus dicitur, ut ex ea epitomen fecerit. Auctor Cicero, lib. XIII, Epist. 8 ad Attic.

ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ἐν τῷ περὶ ζώων laudatur a Schol. Apollonii, ad lib. II, v. 89, qui ab illo diversus est; est enim ille Antipater, qui inter externos scriptores laudatur in Indice libri VIII, qui totus est de animalium historia: Panaetii, de quo saepe Tullius, magister: Tiberio Graccho aequalis. Patria Rhodius.

Antisthenes. Non ille quidem Laertio notus, aliisque scriptoribus, sed ab iis omnibus qui eodem censentur nomine, plane diversus: quem de pyramidibus Aegypti scripsisse Plinius est auctor, lib. XXXVI, cap. 17, de cuius aetate dicemus in Batorida.

Antistius, Labeo cognominatus. Scripsit Commentaria iuris Pontificii, quae Festus citat. Proconsulem Narbonensis Provinciae fuisse, auctor est Plinius, lib. XXXV, cap. 7. Oblatum ab Augusto Consulatum aspernatus est, quo studiis plurimum operam daret, ut scribit Pompon. lib. I, Digest. tit. 2 orig. iuris, § 47, ubi eum quadringenta volumina (alii *quadraginta* legunt ex Gellio, lib. XIII, cap. 10) reliquisse testatur. Libros eius XV, de discipulis Etruscis, aliosque, citat Fulgentius, lib. de Prisco sermone, n. 4. Huius arbitrio legendum Senatum Augustus permiserat, inquit Dio, lib. LIV, pag. 531.

Antonius Castor. (Rhodius, a nonnullis Galata dicitur, quia in Galatia vixit Deiotari regis gener factus; quanquam ab eodem denique ut a Strabone et Suida accepimus, una cum uxore occisus. Hic certe Chronographus insignis fuit, scripsitque de Babylone, de Nilo, de ignoratione temporum, de iis, qui imperio maris sunt potiti, et alia. Eumdem vero esse a quo Plinius noster in re herbaria profecit, etiamsi nil dubitet Harduinus, persuaderi non possumus. Namque si is a Deiotaro interfectus est, qui Plinius, invisens hortulum eius, scientiam eius in contemplandis herbis uti potuisset? Sed hic fortasse Chronographi filius, ac Deiotari nepos erat; is ipse scilicet, qui avum Romae accusavit apud Caesarem, quasi insidias huius vitae struxisset. Fortassis ille etiam ob id ipsum Philoromaeus dictus est, ut qui Romanorum amore, ipsum avum accusare non dubitavit, et Romae postea mansit ubi aetatem prospera valetudine ultra centesimum annum extendit.)

*Antonius Musa, princeps Augusti medicus, cuius quidem illa opera ex gravi et ancipiti morbo convaluit; quare populus Romanus ipsum aeres statua honoravit.

Apelles. Qui in Indice lib. XXXI et XXXII Apelles laudatur, medicus is est, Thasius a patria cognominatus: cuius meminit et Galenus, lib. II, de Antidotis, cap. 8, et lib. V, κατὰ γένη, cap. 14. Hunc Gesnerus in Bibliotheca cum Apelle pictore male confundit, quando hunc Thasium facit: quem errorem secutus est et Reinesium, lib. II Variar. Lection. cap. 6.

Apelles. alter Cous a patria dictus, pictor fama insignis: cuius vita, scripta, picturae, cap. 36 libri XXXV, a Plinio prolixe narratur.

*Apicius Caelius. Patria, ut nonnulli arbitrantur, Hispanus, qui, quum ingentem opum vim in culinam congessisset, ad extremam vero nonnisi 250000 coronatos de patrimonio sibi superesse intelligeret, veritus, ne sibi

esuriendum, vel deliciis gulae abstinendum esset, veneno vitam finiit. Extant sub illius nomine de Obsoniis et Condimentis sive de Re culinaria.

Apion. Graecis Ἀπίων. Cognomen huic multiplex fuit: Πλειστονίκης, a crebris victoriis, uti ex Plinio liquet, lib. XXXVII, cap. 19, Gellio, lib. V, cap. 14, pag. 342, et Clemente Alex. lib. I. Strom. pag. 320, quanquam Suidae Ἀπίων ὁ Πλειστονίκου dicitur, forte mendose; a parente, Posidonii F.; ab arte, Grammaticus; Alexandrinus, a patria, quod ius illius civitatis haberet, quanquam ipse Oasi, Aegypti civitate, natus. Denique ab ingenti eruditionis fama, hunc *cymbalum mundi* Caesar Tiberius appellavit, ut scriptum est in praefatione ad Titum. Librum edidit adversus Iudaeos, quem Iosephus libris adversus eum scriptis confutat. Scripsit et Aegyptiacorum libros quinque, uti prodidere Gellius et Clemens locis cit. Tatianus, orat. contra Gentes, pag. 185, et alii. Librum item de Apicii luxu, apud Athen. lib. VIII, pag. 294. De Metallica disciplina, in Indice libri XXXIII. De Lingua Romana: περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, Athen. lib. XV, pag. 680.

Apollodorvs. Quem eo nomine laudat, in opere geographico, index libri quarti. Is aetatis incertae scriptor est: cui Artemita cognomen fuit, a patria. Nam Mesopotamenus fuit. Huius opus de Rebus Parthicis laudatur a Strabone passim, ut lib. II, pag. 118, et lib. XI, pag. 509, et Athen. lib. XV, pag. 682. Alterum eiusdem opus de insulis et Vrbibus Tzetzes cit. Chiliad. 3, hist. 100. Item ἐν νεῶν καταλόγῳ laudatur ab Athenaeo, lib. III, pag. 82, et ab Apollonii Schol. ad lib. III, v. 1089, qui meminit et libri de Rebus Ponticis ab eo conscripti, ad lib. II, vers. 159.

Apollodorvs Lemnivs, rei rusticae scriptor, cuius et Varro meminit, lib. I, cap. 1. Fuit et eo nomine tertius

Apollodorvs, quem de Bestiis venenatis scripsisse, non solus auctor est Index libri undecimi: sed et Athenaeus, lib. XV, pag. 681, Aelian. lib. VIII, Hist. animal. cap. 7, et Schol. Nicandri in Theriac. pag. 33 et 39, ubi librum eius περὶ θηρίων laudant. An idem cum isto, necne sit Apollodorus ille quem de Odoribus scripsisse idem Index ait lib. XII, Athenaeus, de coronis et unguentis, περὶ μύρων καὶ στεφάνων, lib. XV, pag. 675, haud satis constat. Diversi certe ab istis, qui reliqui sunt.

Apollodori duo, Tarentinvs, et Citiensis, a patria cognominati; hic Citio Cypri, ille Tarento Italiae civitate. Aetatis uterque incertae, sed famae insignis: Dioscoridi passim, ac reliquo veterum Medicorum choro celebrati. Citiensis, ut opinor, fuit, quem Plinius refert, lib. XIV, cap. 9, volumine quodam perscripsisse Ptolemaeo regi, quae vina biberet. Apollonium pariter Citiensem medicum appellat Strabo, lib. XIV, pag. 683, et Caelius Aurel. lib. I, Chron. cap. 4.

Apollonides. Huius aetas incerta. Europae περίπλουν scripsit, quem laudat Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 983. Meminit et huius Strabo, lib. II, p. 309.

Apollonivs Pergamenvs. Inter rei rusticae scriptores Varroni et Columellae memoratus, lib. I, cap. 1. Hunc esse Apollonium arbitror, quem περὶ βοτανῶν, de Herbis edidisse volumen auctor est Scholiastes vetus Nicandri, pag. 27. De facile parabilibus medicamentis, τῶν εὐπορίστων φαρμάκων, Galenus, lib. XI, de facult. simp. medic. cap. 1, pag. 314, et cap. 8, pag. 350.

Apollonivs qui Μύρωσιν (sic enim emendavimus in Indice libri XXVIII, quum prius legeretur, *qui Myrsin*) hoc est, qui partem illam τῆς κοσμητικῆς

attigit, quae focos et pigmenta docet. Hic Herophileae sectae Medicus fuit, Μῦς cognominatus, ut auctor est Celsus in praefat. lib. V, et Strabo, lib. XIV, pag. 645. De Coronis et Vnguentis, περὶ στεφάνων καὶ μύρων librum scripsit, unde Myronides est appellatus, apud Atheu. lib. XV, pag. 691. Ex eius libro *De unguentis* Plinius multa transcribit, lib. XIII, cap. 2, ut ibi dicemus in Notis. Is est fortassis, quem a patria Memphitem appellat Caelius Aurel. lib. III, cap. 8.

Apollonivs Pitanaevs, in Indice lib. XXIX, a Pitane Laconici agri oppido cognomen accepit. An ille sit Apollonius, quem ἐν πρώτῳ τῶν Ὑπομνημάτων, lib. I. Commentariorum, citat Apollonii Schol. ad lib. I, v. 430, haud satis compertum.

Apollophanes. (Seleuciensis, Antiochi M. medicus, magni ab eo habitus, non artis tantum sed et consilii in rebus arduis, prudentiaeque causa).

Aqvila, cui Iulius praenomen fuit. Scripsit hic de Cultura vitium librum singularem teste Columella, inquit Simlerus in epitome Gesneri: sed Iulium Atticum, credo, voluit dicere: nam de Iulio Aquila ne μῦ quidem apud Columellam. De Etrusca Disciplina scripsisse dicitur in Indice libri XI.

Aratvs. Solensis e Cilicia fuit (ut plerique referunt; Tarsensis, ut alii), natus Olymp. circiter cxxiv. Scripsit Phaenomena et Astrologica: in medicina quoque quae ad anatomen et compositionem theriacorum attinent: ὀστεολογίαν, de ossibus; ἰατρικὰς δυνάμεις, de medicis facultatibus; διοσημείας, de ostentis; ἀνθρωπογονίαν, de hominum generatione; aliaque, quae commemorat auctor ipsius vitae, quam Petavius edidit, pag. 268 et 410 in Vranologio. Arati Κανόνα laudat Achilles Tatius in Phaenomen. cap. 19. (Hunc virum professione medicum omnes vitae eius scriptores referunt; grammaticum ac poetam ipsius scripta loquuntur. Cicero quidem eum ignarum astrologiae ornatissimis atque optimis versibus de *Caelo et Stellis* scripsisse memorat. Sed alii illum Aristoteri mathematici auditorem fuisse perhibent. Eius phaenomena iam olim plurimi illustrarunt, et Cicero etiam odolescentulus latino carmine reddidit. Nec recentiores in iisdem castigandis atque interpretandis operam suam desiderari passi sunt. Alio illius scripta temporum iniquitate interierunt).

Archelavs Rex, Cappadociae nimirum, ut auctor est Plinius, lib. XXXVII, cap. 11 et 25, ubi quae ex Archeloo refert de gemmis, ex eo libro deprompta esse certum est, quem περὶ λίθων, de Lapidibus, scriptum ab eo ait Plut. lib. de Flum. pag. 1153.

Archelavs, de quo in Indice libri XXVIII, quem scholiastes Nicandri ad Theriaca, pag. 38, laudat ἐν τοῖς διφυέσι, hoc est, in libro de iis quae sunt ancipitis naturae: quo ex libro refert ea quae ad muraenarum coitum cum serpentibus attinent. Scripsit et epigrammata ad Ptolemaeum regem, de mira animalium natura, ut auctor est Antigonus Carystius, Histor. mirab. pag. 23, ubi hunc fuisse patria Aegyptium docet: atque ab eo prorsus diversum quem Χεῤῥονησίτην fuisse Athenaeus ait lib. IX, pag. 409, ubi eum laudat in Ἰδιοφυέσι, hoc est, in eo opere, quo agit de rebus quae singulis in locis propria gignuntur.

Archibivs (medicus) scripsit ad Antiochum regem, teste Plinio, lib. XVIII, cap. 70. Laudatur a Galeno lib. V, κατὰ γένη, cap. 14, pag. 798.

Archidemvs (vel Archidamvs), medicus. Huius exstant capita aliquot de

Mulomedicina, inter Veteriuariae Medicinae scriptores Basileae editos anno 1537.

ARCHIMACHVS vel ARCHEMACHVS. Conscripsit hic Rerum Euboicarum libros, quorum tertium citat Athenaeus lib. III, pag. 465. Ἀρχέμαχος ὁ Εὐβοεὺς appellatur. Aetatis incertae, gente Euboicus.

ARCHIMEDES (Siracusanos, nobilissima familia natus, sed ingenio et rerum mathematicarum scientia operibusque admirandis, maiorem gloriam adeptus, capta a Romanis patria ab irrumpente milite, inscius, dum nihil interroganti responderet, sed totus esset figuris in arena litoris delineandis, interfectus est. Libri eius de Sphaeris et Cylindro; de circuli Dimensione; de Figuris conoidibus obtusis et sphaeroidibus: de Quadratura parabolae; de Numero arenae etc., a diversis editi sunt; alii autem non pauciores dudum perierunt).

ARCHYTAS, Tarentinus, (Philosophus Pythagoricus, Astrologus et Geometra, quem Varro et Columella inter scriptores rei rusticae nominant. Doctum vero hominem et plane sapientem appellat Cicero. Eius sub nomine exstat libellus, quo Vniversa (*les Universaux*) in decem classes, quas vulgo categorias seu praedicamenta vocant, distribuit; reliqua ipsius scripta iam diu desiderantur. De Educatione puerorum scripsisse dicitur a Philostrato, lib. VI, de Vita Apoll. c. 14).

ARISTAGORAS. Scripsit Aegyptiaca, quorum Stephanus meminit in Τάνοαφος, et alibi saepe. Eo in opere egit de pyramidibus, ex quo multa Plinius recitat, lib. XXXVI, cap. 17, quo ex capite colligimus fuisse Duridis Samii aequalem, atque adeo floruisse rege Aegypti Philadelpho, Olymp. circiter CXLIV.

ARISTANDER, Varroni et Columellae, lib. I, de Re rust. cap. 1, Aristandrus Atheniensis dictus, inter scriptores rei rusticae. Scripsit et de Portentis, auctore Plinio, lib. XVII, cap. 38.

ARISTARCHVS Sicyonius. In Indice lib. V. De Rebus Geographicis scripsisse videtur. Eumdem esse suspicor, quem Pausanias lib. V, pag. 325, rerum Olympicarum scriptorem appellat.

ARISTEAS (vel ARISTEVS), Castrobii filius, Proconnesius poeta, inquit Herodotus, lib. IV, pag. 229, scripsit Ἀριμάσπεια carmina: Θεογονίαν versibus fere mille: vixit temporibus Cyri et Croesi: vide Suidam pag. 426. Vidisse se Aristeae libros testatur Gellius, lib. IX, cap. 4. De eo plura ad Plinii librum VII, 2.

ARISTIDES patria Milesius fuit. Scripsit libros Rerum Sicularum, Italicarum, ac Persicarum, quos laudat Plutarchus in Parallelis, pag. 305 et alibi passim. Scripsit et Milesiacos, lascivum opus, ut ait idem Plut. in Crasso, pag. 564. Aristidem laudat Pindari Scholiastes, pag. 216; ἐν τῷ περὶ Κνίδου συγγράμματι. Aetatis incertae.

ARISTOCREON. Terrarum, vel Africae certe situm descripsisse videtur: quum laudetur a Plinio in opere geographico, lib. V, cap. 10, et lib. VI, cap. 35.

ARISTOCRITVS. Commentarium edidisse de Mileto, scribit Apollonii Scholiastes ad lib. I, v. 185.

ARISTOGENES. Gnidius a solo natali, a diuturna commoratione idem Thasius Suidae appellatos, pag. 408. Chrysippi philosophi servus, et idem regis Antigoni Gonatae medicus. Floruit Olimp. CXXX. Scripsit multa de Re-

XXIX, Prusiacus ex Bithynia fuit, Philophysicus cognominatus, Pompeii M. temporibus, teste Strabone, lib. XII, pag. 566, et Plinio ipso, lib. XXV, cap. 3. Fuit primum in rhetor, sed a rhetorica postea ad medicinam transiit, teste Plinio, lib. XXVI, cap. 7, ubi plura de eo. Hinc *eloquens medicus* dicitur Ciceroni, lib. I, de Orat. pag. 283, qui se eo medico et amico usum esse gloriatur. Librum scripsit de Tuenda sanitate, cuius Celsus meminit, lib. I, cap. 3. » Multarum rerum, inquit idem Celsus, lib. IV, cap. 4, quas ipsi quoque secuti sumus, auctor bonus. » De Dando vino volumen, quod a Plinio laudatur, lib. XXIII, cap. 19: eiusdem libros de Hydrope laudat Caelius Aurel. lib. III, cap. 8, et alios alibi passim. Huius denique ad Mithridatem scripta volumina de Medicis rebus, laudat Plinius, lib. XXV, cap. 3.

ASCLEPIADES (Isocratis discipulus), qui Τραγῳδούμενα scripsit. Hunc Tragilensem fuisse, ex Tragilo Thraciae oppido, prope Cherrbonesum, et Macedoniam, ac libris sex scripsisse τὰ τραγῳδούμενα, ea quae in tragoediis decantantur, auctor est Stephanus, verbo Τράγιλος. Meminere praeterea Asclepiadae ἐν τοῖς τραγῳδουμένοις, Athenaeus, lib. X, pag. 456; Harpocration in Δυσαύλης, pag. 90; Hesychius in Ῥάσαρχος, pag. 814; et Schol. Apollonii, ad lib. II, v. 328.

ASCLEPIODORVS. Est in Indice libri XXXV, qui totus est de Picturae Laude. Hunc igitur suspicor fuisse picturem illum in symmetria admirabilem, quem Plinius laudat, cap. 36 libri illius (et Apelles quondam miratus est). De sua arte scripserit is fortassis aliquid, quod et alii fecerunt.

ASCONIVS PEDIANVS, a Pedia gente, in quam qui primus est adoptatus, ita vocatus est. In vet. inscript. apud Grut. pag. 587, PEDIANVS: etsi Suidas et alii Graeci aliquando Παιδιανὸς scribant. Fuit is Virgilio familiaris, a quo audierat se fixisse crucem Grammaticis illo versiculo, Eclog. III, v. 105.

Tres patent caeli spatium non amplius ulnas.

Huius exstant Commentarii in Orationes Ciceronis. Scrius quam oportuit eius obitum ponit Hieronym. in Chron. dum ad an. Vespasiani 7 sic loquitur. » Q. Asconius Pedianus scriptor historicus clarus habetur, qui LXXIII aetatis suae anno captus luminibus, XII postea annis in summo omnium honore consenescit. » Obierit igitur is anno Domitiani septimo, annos tamen natus, quum obiit, tantum LXXXV, qui familiaris Virgilio fuit, ante annos centum et quinque mortuo. Neque vero idcirco necesse est diversum putare illum Asconium Hieronymi, ab eo cuius exstant Commentarii in Ciceronem, ut voluit Scaliger in Eusebii Chron. pag. 184. Quis enim scriptorem historicum clarum existimet, de quo caeteri scriptores silent? Silent autem profecto, si diversus a critico, quem unum omnes noverunt.

ASINIVS POLLIO. Huius ad Ciceronem exstat epistola, lib. X, ad Fam. Huic Maro Eclogam inscripsit. Edidit ipse Historiarum Romanarum libros XVII, teste Suida in Ἀσίνιος, pag. 456. *Non minima pars Romani stili* appellatur a Valerio Maximo lib. VIII, cap. 13. Ad eum Horatius, lib. II, od. 1, 13 sq.: » Insigne moestis praesidium reis, et consulenti Pollio curiae. » (In Ciceronem infesto fuit animo, fortassis quia uitorem et iucunditatem orationis quam in Tullio fere omnes admirabantur adsequi non potuit. Memoratur e Plinio in Praefatione et alibi).

Astynomus. Laudat hunc Stephanus, in verbo Κύπρος. Geographica scripsisse videtur.

* Atrius. Vide Atteius.

Attalus. In Indice libri VIII sic habent libri fere omnes editi: *Hierone rege*, *Attalo rege*, *Philometore item*. Atque importunum illud glossema *Rege*, quod insertum est post Attali nomen, incautum ita fefellit Fulvium Vrsinum in notis ad Varronem, pag. 12, ut existimarit duos hic diversos laudari a Plinio reges ac scriptores. Verum ex Varrone, lib. I, cap. 1, intelligimus unius eiusdemque geminum illud nomen esse, atque adeo legendum ἁπλῶς: *Hierone rege*, *Attalo Philometore item*. Fuit enim Attalus Pergami rex, Eumenis F. amicus populi Rom. quem moriens reliquit haeredem: Philometor idem cognominatus ob pietatem adversus matrem, uti ex Strabone liquet, lib. XIII, pag. 624. Plutarchus item scribens in Demetrio, pag. 897 Ἄτταλος ὁ Φιλομήτωρ ἐκήπευε τὰς φαρμακώδεις βοτάνας, eius in re herbaria curanda diligentiam extollit. Ex his corrigendus est Columella, apud quem, lib. I, cap. 1 pariter legitur, *Attalus et Philometor*, perperam. Haud diversum ab eo puto Attalum esse eum, quem medicum appellat Index libri XXXII et XXXIII: quom hunc ipsum Pergamenorum regem, omnis generis medicamentorum perquam studiosum fuisse Galenus affirmet, lib. I, κατὰ γένη, cap. 13, et lib. I, de Antidotis, cap. 1, de Medicinis ex animalibus scripsisse, lib. X, de Facult. simpl. medic. cap. 1.

Atteius Capito, cui Lucius praenomen fuit. Hunc Augusti aevo Consulem fuisse cum Vibio Postumo, et Pomponius, lib. I. Digest. tit. 2 orig. Juris, §. 24, et vetus testatur inscriptio, anno V. C. DCCLVIII. Sed suffectos Consules oportet fuisse, non ordinarios. Maximae auctoritatis Jurisconsultus vocatur a Pomponio. Coniectanea illius ac libri de iure Pontificio, a Gellio laudantur, lib. IV, cap. 5. Commentarius de iudiciis publicis ab eodem, lib. X, cap. 5. Liber primus Sacrificiorum, a Macrobio, lib. III Saturn. cap. 10. (Epistolae quoque illius laudantur. Auctor fuit sectae inter iurisperitos clarae Sabinianorum; quumque Labeo in iure novator esset, ipse a maioribus tradita mordicus tenebat, accommodato tamen imperantibus ingenio, ita ut quae Augustus de novo instituebat, facile probaret. Diem suum obiit an. V. C. DCCLXXV.)

Atteius Philologus. De eo Suetonius, lib. de illustr. Gram. cap. 10: « Atteius Philologus, libertinus, Athenis natus: Hunc Capito Atteius Iurisconsultus, inter Grammaticos Rhetorem, inter Rhetores Grammaticum fuisse ait ... Philologi appellationem assumpsisse videtur, quia sicut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur. Coluit familiarissime C. Sallustium, et eo defuncto Asinium Pollionem. » Citatur a Festo, verbo *Naucum*; eius liber glossematorum, ab eodem, verbo *Ocrem*. Tertius πινάκων, a Sosipatro, lib. I, pag. 108. Pudentis Grammatici discipulum se fuisse ipse profitetur in inscriptione vetere apud Gruter. pag. 653.

Atticus Iulius. Hunc sui temporis scriptorem, et Corn. Celso aequalem vocat Columella: eumdemque ait, lib. I, cap. 1, de Vna Specie culturae pertinentis ad vites singularem librum edidisse.

Atticus Pomponius. Huic Titus praenomen fuit: idem post adoptionem, Q. Caecilius Pomponianus Atticus Ciceronis familiaritate notissimus. Scripsit

de virorum illustrium Imaginibus, teste Plinio, lib. XXXIII, cap. 2. Citantur eius Annales, quibus et temporum seriem et origines familiarum amplexus est, ab Asconio Pediano in Orat. Cic. in Pison pag 6.

Avgvstvs Caesar. Scripsisse eum de Vita sua libros XIII auctor est Suetonius in Augusto: unde decerptum illud quod Plinius refert, lib. II, cap. 23, etsi id quidem non aperte Plinius significat: sed ex Baebii Macri verbis agnoscitur apud Servium in I Georg. eadem ex eo opere narrantis. Hosce commentarios rerum suarum ad Agrippam et Maecenatem inscripsit, teste Plutarcho in Cicer. pag. 887, et in Antonio, pag. 947. Scripsit et Breviarium totius imperii, de quo idem Suetonius, cap: ult. Notitiam imperii posterior aetas vocasset. Ex eius commentariis compositionem medicam exscribit et laudat Plinius Valer. lib. I, de Re med. cap. 18. Librum Epistolarum D. Augusti, quas ad Caium nepotem suum scripsit, laudant Quintilianus, lib. I, cap. 6, Gellius, lib. XV, cap. 7. Plin. lib. 18, cap. 38.

B.

Bacchivs (medicus empiricus, Herophileus Galeno, commentarios scripsit in lib. VI Epidemiorum Hippocratis, nec non in alios obscuriores Hippocratis libros: glossas item Hippocratis, auscultationes, et compendium de pulsibus. Hunc eumdem esse coniicit Harduinus ac scriptorem rei rusticae a Varrone, Columella, et Plinio laudatum. Sed hic Milesius fuit; ille medicus autem ab antiquis patria Tanagraeus fuisse dicitur).

Baeton. Βαίτων Athenaeo, lib. X, pag. 442, dimensor itinerum Alexandri, cui comes fuit, in eo libro quem inscripsit, Σταθμοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου πορείας, Stationes expeditionis Alexandri.

Basilis. Inter eos, qui Aethiopiae mensuram litteris consignarunt, hic annumeratur a Plinio, lib. VI, cap. 35; ab Agatharchida, lib. de Rubro mari, cap. 31; apud Photium in Bibl. pag. 1360, cod. 250, inter eos, qui Orientis loca descripserunt: Βάσιλις, καὶ Εκαταῖος, etc. Denique ex eiusdem libro secundo Rerum Indicarum nonnulla refert Athenaeus, lib. IX, pag. 390.

Bassvs Calpvrnivs, sic enim in vetustis omnibus Inscript. Legitur apud Gruter. non uti vulgo Calfvrnivs. Laudatur in Indice libri XVI et sequentium.

Bassvs Ivlivs. Vixit hic Augusti temporibus: ac licet homo Latinus, Graece tamen de Re medica scripsit, teste Dioscoride in Praefat. in qua Βάσσος ὁ Ιούλιος, non ὁ Τύλιος vel Τυλαῖος, uti et apud Epiph. lib. I adversus haeres. num. 3, ubi eius Bassi meminit inter insignes medicos, legi oportere videgunt ante nos eruditi. Iulius Bassus a Scribonio laudatur in Compos. 29.

Berosvs. Non Mosis ille temporibus, ut quidam statuunt, sed Alexandri M. aequalis, ut docet Eusebius, lib. X Praepar. pag. 493. Scripsit Babylonica, sive Chaldaica, hoc est, de Patria sua, libris tribus, teste Tatiano, orat. contra Graecos, pag. 184, quos libros dicavit Antiocho τῷ Θεῷ, qui Soteri successit, teste eodem Eusebio. « Astrologia enituit, atque ob divinas praedictiones Athenienses ei publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuere, » inquit Plinius lib. VII, cap. 37. » Berosus, qui Belum interpretatus est, » inquit Seneca, lib. III. Natur. quaest. cap. 29.

Bion Solensis, a Solis Ciliciae oppido, natali solo, nomen habet. Laudatur

in Indice libri V et VIII. Aethiopica conscripsit, et est quintus eiusdem nominis apud Diogenem Laert. in Bione, pag. 111. Historicum vocat Plutarchus in Theseo, pag. 12. Fortassis ab eo diversos est natali solo et disciplina, quem patria non appellata, περὶ δυνάμεων, hoc est, de virtute et usu herbarum scripsisse ait Index libri XXVIII.

Bocchvs Cornelivs. Laudat hunc iter auctores haud poenitendos, Solinus, cap. 1. Aetas incerta.

Boevs, qui hactenus in Plinianis libris *Boetus*, *Boetius et Boethus* perperam est appellatus. Nam ex Athenaeo, lib. IX, pag. 369, et Antonino Liberali, in Metamorphosi, fab. 5, veram eius nominis scripturam didicimus, quum ab iis Βοῖος ἐν ὀρνιθογονίᾳ non semel laudatur. Citatur a Plinio, lib. X, cap. 3; ubi de aquilis agit, et in Indice eiusdem libri qui totus in avibus describendis versatur.

Botrys, medicus. Atheniensis hic fuit, ut est in Indice libri IV. Βότρυος compositiones medicas laudat Galenus, lib. III, κατὰ τόπους, cap. 1.

Bruti Epistolae laudantur a Plinio, lib. XXXIII, cap. 12. Ab Ovidio, lib. I ex Ponto, Epist. 1, v. 23:

. . . . . Antoni scripta leguntur;
Doctus et in promptu scrinia Brutus habet.

A Diomede, lib. I, pag. 383, et a Prisciano, lib. IX, pag. 863. Anteferre has solitus olim Platonis ipsius Demosthenisque scriptis, Marcianus quidam traditor, apud Photium in Biblioth. cod. 158.

Bvtorides. Habet hic locum, lib. XXXVI Plinianae Historiae, cap. 17, inter scriptores duodecim, qui de Pyramidibus Aegypti litteris aliquid mandarunt: quibus in recensendis, quum rationem temporum servare Plinius videatur, licet existimare Botoridem, Antisthenem, Demetrium, Demotelem, nec Ptolemaeo Lathuro antiquiores esse, cuius principatu floruit Alexander Polyhistor qui hos antecedit: nec rursum Tiberio Caesare iuniores, cuius aetate Apion vixit, qui postremo loco recensetur. Graecis Βουτορίδης et Βουτορίδα hic appellatur.

Bythvs Dyrrachenvs. Salmasius, pag. 27, Exercit. in Solin. mallet legi Bithum, quale nomen est gladiatoris apud Horat. Verum hanc scripturam esse sinceram docet inscriptio vetus Albae reperta, quam Reinesius recitat, Epist. 41. pag. 352. Chiar. Ti. Clavdivs. Bythvs. Bene. merit. tribvit. Laudatur in Indice libri XXVIII, et cap. 13 eiusdem libri.*

C.

Caecilivs, medicus. Inter externos scriptores positus in Indice libri XXVIII; Achaeus certe, quantum coniicio, fuit. Καίκιλον pro Καικίλιον contracte Athenaeus vocat lib. I, pag. 13, ac libros Halieuticon scripsisse refert; commentarios, Plinius ipse, libr. XXIX, cap. 27.

* Caecilivs, Calactinus Siculus, vixit Augusti tempore, et nobilis plane rhetor fuit. Eius scripta sunt: Commentarii bellorum servilium; itemque de iis quae ab oratoribus secundum historiam vel praeter historiae veritatem dicta sunt. Plinius quidem noster, lib. XXIX, cap. 27, Caecilii commentarios excitans, videtur commentarios intelligere medici argumenti qui adeo ante-

cedenti medico rectius, quam huic rethori, tribui possent. Memorandi tamen ambo, ne confundantur.

Caecina, sic in vetustis inscriptionibus legitur, non uti vulgo scribunt, *Cecinna*. De Etrusca disciplina, ut dicitur in Indice lib. II, volumen edidit; ex quo nonnulla de fulguribus recitat Seneca, lib. II. Natur. quaest. cap. 56, cum hoc elogio: « Facundus vir, inquit, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. »

Caelius Lucius. Vid. Antipater.

Caepio. Tiberii principatu vixit. Scripsit de Floribus et Coronamentis.

Caesar (C. Iulius), Dictator, Indice libri XVIII. Graece is dicitur, ut Tarrutius fecit, astrologicum studium illustrasse. Ideo, credo, graece maluit quam latine, quod in eo astrologiae studio familiariter uteretur Sosigene, homine Aegyptio graece perito, non item latine. Macrobius lib. I Saturn. cap. 16; « Iulius Caesar, inquit, siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit. » Ex hoc opere Caesaris, permulta de ortu siderum et occasu Plinius refert, lib. XVIII. An Commentarii de bello Gallico, qui sub eius nomine vulgo circumferuntur, illius sint, an Iulii Celsi, lis est inter criticos. Priscianus tamen Caesari adiudicat, lib. VII, pag. 770.

Caesennius. In Indice libri XIX dicitur κηπουρικὰ scripsisse, hoc est, de Re hortensi. At qui illius meminisset praeterea, reperi adhuc neminem. Animus aliquando fuit Caesennium in Caesellium mutare, cuius Commentarii Lectionum Antiquarum citantur a Gellio, lib. II, cap. 16, et lib. III, c. 16; sed religio deinde fuit contra omnium codicum, quos vidi, fidem ire.

Calippus, graece Κάλιππος, Cyzicenus a patria cognominatus apud Censorinum, cap. 18. Astronomus antiquissimus, cuius apud Geminum mentio in Elementis Astronomiae, cap. 6, et Ptolemaeum, lib. de Apparentiis pag. 93; apud Petavium in Uranologio, ubi Calippi observationes in Hellesponto factae narrantur.

Callicrates. In Indice libri V Geographica scripsisse videtur.

Callidemus. Indice libri IV. Laudatur a Solino, cap. 11.

Callimachus. Patria Cyrenaeus: vixit ad Ptolemaei Evergetae tempora. (Scripta composuit et reliquit, si Suidae credamus, plura octingentis, et inter ea, multa historica, cuiusmodi sunt: descriptio eorum qui in quavis disciplina clari fuerunt, lib. CXX; necnon et) κτίσεις, sive origines insularum et urbium; de Rebus in Peloponneso et Italia admirandis; de Piscibus, de Ventis; de Avibus, περὶ ὀρνέων, cuius operis meminit et Isaac Tzetzes in Lycophr. pag. 82, et Schol. Apollonii ad lib. I, v. 1040; de Orbis terrarum Fluminibus; aliaque multa quae ex Suida peti possunt, pag. 1360. Edidit praeterea hymnos, qui hodieque exstant. De Asiae Fluminibus edidisse volumen, auctor est Schol. Apollonii ad lib. I, v. 1165.

Calliphanes. In Indice, lib. III et VII, ac lib. VII, cap. 2, scripsit τὰ γεωγραφούμενα.

* Callippus. Vide Calippus.

Callisthenes. Patria hic Olynthius fuit, teste Aeliano, lib. XVI, Hist. anim. cap. 3. Aristotelis auditor idem et consobrinus, teste Laërtio in Theophrasto, pag. 123. Scripsit libros decem Rerum a Graecis gestarum, teste Diodoro Siculo, lib. XIV, pag. 325, et Athenaeo lib. X, pag. 452. De radi-

com herbarumque Viribus, ut auctor est Epiphanius, lib. I adv. haer. nom. 3 Eiusdem Macedonica laudat Stobaeus, serm. 48, pag. 171, et Plutarchus in Parallelis, pag. 307. Thracica, idem pag. 313. Metamorphoses, idem p. 306, et Stobaeus loc. cit. pag. 172. Persica, Suidas tomo II, pag. 717, in Σαρδαναπάλους. Strabo, lib. XVII, pag. 813, libros de Rebus gestis Alexandri. Denique Callistheues ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ περίπλου laudatur ab Apollonii Schol. ad lib. I, v. 1040.

Callistratvs. Laudator a Plinio cap. 12 et 25, lib. XXXVII; quibus ex locis apparet scripsisse Callistratum περὶ λίθων, de Lapidibus pretiosis, sive de Gemmis.

Calpvrnivs. Vide Bassvs Calpvrnivs.

Calvinvs Domitivs. In Indice libri XI.

Calvvs (C. Licinivs), poëta et orator. Catullo familiaris fuit, ut ex huius ad illum hendecasyllabis liquet: cum Tullio de facundiae principatu decertavit, ut testis est Seneca, lib. III, Controv. 19. Huius in Iulii Caesaris famam exaratos versus recitat Suetonius in Iulio, cap. 49, pag. 9. Eiusdem poëma laudat Charisius, lib. I, pag. 120, Orationes, lib. II, pag. 203.

Cassivs Hemina. Laudat hunc Solinus, cap. 2. Nonius, cap. 2: «Cymbalissare, inquit, est cymbala quatere. Cassius Hemina, lib. III: Mulier cantabat tibiis Phrygiis, et altera cymbalissabat.» Eiusdem librum Annalium primum citat Gellius, lib. XVII, cap. 21; secundum, Macrobius, lib. I Saturn. cap. 16; quartum, idem Nonius, cap. 2, verbo *Litterosus*. Vixit ludis saecularibus quartis, C. Corn. Lentulo, L. Mummio Achaico Coss. anno V. C. DCVII, teste quidem Censorino, cap. 17. Quare Simleros hallucinatur, qui eum scripsisse ad Tiberium putat, quem imperare scimus coepisse anno DCCLXVIII. Cassium Heminam scilicet cum Cassio Severo confundit.

Cassivs Parmensis, idem Severvs cognominatus: unus e Caesaris percussoribus, qui omnium postremos parricidii poenas luit, ut a Velleio proditum, lib. II. Scripsit ad Antonium epistolam, quam Plinius laudat, lib. XXXI, cap. 8. De eo Horat. lib. I, Epist. 4, v. 3:

Scribere, quod Cassi Parmensis opuscula vincat.

Huius exstat Epigramma de Orpheo, inter Poëmatia vetera a Pithoeo edita, Paris. 1590, lib. IV, pag. 185.

Cassivs Severvs Longvlanvs, a natali solo, Italiae oppido, sic appellatus, ut a Cassio Severo Parmensi distingueretur. Floruit extremis Augusti temporibus, et Tiberii principatu: insignis orator a Plinio vocatus, lib. VII, cap. 10, et a Quintil. lib. X, cap. 1, ubi eximia eius ingenii forma, et acerbitas depingitur. Hactenus in Plinianis editionibus legebatur divisim, *Cassio Severo, Longulano*: unde Simlerus in epitome Gesneri, ut scriptorum, credo, numerus cresceret, Longulanum putavit proprium esse scriptoris nomen. Huius Cassii Severi libellum scriptum ad Maecenatem citat Charisius, lib. I, pag. 79, et Priscianus, lib. VII, pag. 759. Ad Tiberium librum secundum, Diomedes, lib. I, pag. 370.

*Cassivs Silanvs, praeceptor Caesaris Germanici, Drusi filii.

Castor. Vide Antonivs Castor.

Castritivs. Falso Simlerus aliique existimant, laudari a Plinio T. Castritium Rhetorem, de quo mentio frequens apud Gellium, qui se eo usum

esse magistro testatur, lib. XIII, cap. 21, Hadriani Imp. aetate. Huius patrem potius fuisse oportet eum, quem scripsisse κηπουρικά, hoc est, de Re hortensi, Plinius ait in Indice libri XIX.

CATO CENSORIVS (M. PORCIVS). Laudat hunc breviter, at eximie Quintil lib. XII, cap. 11. De eo multa dicemus lib. VIII, cap. 28. Scripsit de Re militari, ut in notis ad Praefat. diximus. Epistolam ad filium, cuius meminit Priscianus, lib. VII, pag. 762. Originum libros, quorum septem a Grammaticis citantur. Agricolationem latine loqui primus instituit, inquit Columella, lib. I, de Re rust. cap. 1. Exstat hodieque hic eius liber, de Re rustica.

CATVLLVS Q. VALERIVS, Veronensis poëta, prisca suavitate venustus, at ob sales carminibus adspersos, eosque paulo lasciviores, caute legendus, obiit Romae circa A. V. DCCV, quo bellum civile inter Pompeium, ac Caesarem exardere coepit. Exstat etiamnum liber eius epigrammatum variorumque poëmatum, diverso carminis genere scriptorum. Citatur in praefatione Plinii.

CELSVS. Vide CORNELIVS CELSVS.

* CENSORIAE leges, sunt edicta censorum, ea, quae ad civium disciplinam pertinebant, complexa; e quibus quaedam Plinius.

CHAEREAS ATHENAEVS, Varroni et Columellae laudatus inter probatissimos rei rusticae scriptores, lib. I, cap. 1.

CHAERISTVS vel CAERISTEVS, Atheniensis qui Columellae *Chrestus*, Varroni rectius *Chaeristeus*: ab utroque loc. cit. annumeratus inter scriptores de agricultura.

CHARES MITYLENAEVS, quem Characem pro Charete scripserunt hactenus Plinii editores in Indice libri XII. Hunc de gestis Alexandri scripsisse auctor est Plutarch. in eius vita, pag. 696. Cuius historiae librum decimum laudat Athenaeus, lib. XII, pag. 538. Χάρης a Graecis dicitur. De eo plura Suidas. Characem quidem non diffiteor historiarum Graecarum condidisse libros XL, in quibus, ut idem Suidas ait, Augusti Caesaris facta narrantur, et Neronis, et successorum: verum is, et Plinio iunior, ut apparet, et Lampsacenus idem, non Mitylenaeus fuit.

* CHILO, Lacedaemonius, unus e septem Graecis sapientibus, cuius tria Delphis in Apollinis templo dicta fuere consecrata, cuiusque apophthegmata alia exposita sunt a Stobaeo serm. 28. Eius epistolium ad Periandrum producit Laertius qui et versus illum circiter ducentos scripsisse contestatur.

* CHIRON, medicus, musicus et philosophus insignis, qui, quod equis venari docuisset, Centaurus appellatus est. Idem Aesculapii, Iasonis, Achillis aliorumque illa aetate heroum praeceptor fuisse, herbarumque vires et medicamenta reperisse perhibetur.

CHYSERMVS. Medicus hic fuit, cuius placita laudantur a Plinio, lib. XXII cap. 32: ab historico cognomine, patria Corinthio, de quo Plutarchus libro de Fluviis, pag. 1150, et Stobaeus serm. 157, pag. 551, fortasse diversus.

CHRYSIPPVS, philosophus, qui natus Solis, Ciliciae oppido, Cleanthis auditor fuit. Vitam illius scripsit Laertius, lib. VII, pag. 207. Edita ab illo aiunt volumina septingenta septem. Vixit Ptolemaei Evergetae et Philo-

patoris aetate: obiit Olymp. CXLIII, ut Suidas refert Libros eius περὶ φύσεως laudat Plutarchus, lib. de Stoicor. repugnant., pag. 1045, aliasque opera.*

CHRYSIPPVS, medicus, Erasistrati magister, ut Plinius ait, lib. XXIX, cap. 3. Galenus, lib. de venae Sectione contra Erasistr. c. 2, et Erasistratus ipse apud Laërt. lib. VII, in Chrysippo, pag. 199. Vixit igitur is Alexandri M. et Ptolemaei Lagidae temporibus: patria Cnidius fuit. Venae sectionem improbabat. De brassica scripsisse scimus ex Plinio Laërtioque. Sed et opus integrum περὶ λαχάνων, *de Oleribus*, ab eo editum auctor est Schol. Nicandri ad Theriac. pag. 39. Chrysippum alium ab eo diversum, medicum pariter, sed Rhodium, laudat Schol. Theocriti ad Idyll. 16, vers. 128.

CICERO (MARCVS TVLLIVS, natus ex equestri familia A. V. DCXLVIII, consulatum gessit anno Vrb. DCXCI, nec tantum eloquentiae Romanae princeps, sed et philosophus tam insignis fuit, ut in sui admirationem Graecos omnes converterit. Quum M. Antonii fororibus, scriptis adversus illum orationibus Philippicis, paulo imprudentius se obiecisset, periit annum aetatis LXIV ingressus, et Antonii iussu a Popilio quodam, quem homicidii reum aliquando defenderat, obtruncatus est. Opera eius quidem hodie multa supersunt, sed tamen multa etiam desiderantur quae temporum iniuria interierunt.)

CLAVDIVS CAESAR (Imperator). Scriptas ab eo historias, auctor est Seneca in Ἀποκολοκυντώσει, pag. 932. Suetonius in Claudio, cap. 41 et 42, historiam nit scribere illum aggressum in adolescentia, T. Livio hortante, Sulpicio Flavio etiam adiuvante: initium duxisse a Caesaris caede: reliquisse de hoc argumento XLIII volumina: octo, de vita sua: epistolarum, unum: Τυῤῥηνικὰ item et Καρχηδονιακὰ, etc.

CLEEMPORVS vel CLEAMPORVS (medicus, cui nonnulli adscribunt librum de Virtutibus medicis herbarum, quem tamen pertinax fama et antiquitas vindicavit Pythagorae).

CLEOBVLVS. In Indice libri IV laudatur: quamobrem scripsisse γεωγραφούμενα potest videri. Diversus certe ab iis, quos eodem nomine fuisse appellatos prodidere Laërtius et Stobaeus.

CLEOPHANTVS. Vini rationem ab eo illustratam ait Plinius, lib. XXVI, sect. 8. De eo Celsus, lib. III, cap. 14, agens de tertiana febri: « Quidam ex antiquioribus medicis Cleophantus, inquit, in hoc genere morborum, multo ante accessionem, caput aegri multa calida aqua perfundebat, deinde vinum dabat: quod, quamvis pleraque eius viri praecepta secutus est Asclepiades, recte tamen praeteriit: est enim anceps.» Asclepiadem igitur antecessit aetate: Prusiaeum intelligo, qui Mithridatis et Pompeii M. temporibus floruit. Idem a frigida aegris danda Δοσίψυχρος cognominari voluit, ut dicetur lib. XXVI, cap. 8, Cleophanti Antidotus laudatur a Galeno, lib. II, de Antidotis, cap. 1.

* CLEOSTRATVS, Tenedius, astronomus, quem primum octaëteridis, seu periodi illius octo annorum auctorem fuisse, Censorinus existimat. Octaëteridem autem primam illius Dodwellus auspicatur ab Olympiadis LII initio, ut Scaliger ab Olymp. LXI; idem primus in Zodiaco intellexit signa, et prima Arietis et Sagittarii.

CLITARCHVS. Comes hic fuit expeditionum Alexandri M. cuius res gestas libris pluribus consignavit, teste Athenaeo, lib. IV, pag. 148, et lib. XII,

pag. 530. Item Apollonii Schol. ad lib. III, v. 906. Citat eundem et Aelianus lib. XVII, Hist. anim. cap. 2. Curtius, non semel. Dinonis historici filius a Plinio vocatur, lib. X, cap. 70. Verum de eo parum honorifice Quintilianus lib. X, cap. 1: « Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. »

Coeranvs. Ita hoc nomen scribitur in codd. R. 1, 2, et Colb. 2, Graecis Κοίρανος. Graeci ipse generis fuit, teste Tacito, Annal. XIV. cap. 59. (nost. edit. tom. II, pag. 394), qui eum sapientiae doctorem appellat, Musonio aequalem. Vixit Neronis temporibus.

Colvmella. L. Iunius Moderatus Columella dictus est, cuius exstant hodieque libri de Re rustica duodecim, ac de Arboribus liber singularis. Gaditanum fuisse ex ipso scimus, lib. V, cap. 5, et lib. VII, cap. 2. Floruit Imp. Claudii temporibus. Edidit ille praeterea librum Lustrationum, Sacrificiorumque priscorum pro frugibus, cuius operis ipse meminit lib. III, cap. 22. Libros quoque adversus Astrologos et Chaldaeos, lib. XI, cap. 1.

Commiades, quem de conditura vini, in Indice libri XV, ac lib. XIV, cap. 24, de apparatu vini scripsisse Plinius ait. Codex Thuaneus, et Colb. uterque, Commiadem scribunt, et ante eos Priscianus, lib. VI, pag. 705, ubi ex Pliniano Indice quaedam scriptorum nomine colligens: « Plinius, inquit, in XV Naturalis Historiae, *Commiade.* »

Corbvlo Domitivs, Claudii ac Neronis principatu vixit, vir consularis, domi militiaeque clarus. Quibus ortus parentibus fuerit, Plinius docet, lib. VII, cap. 4. Descripsisse regionum illarum situm et oppida, in quibus militavit, ex variis Plinii locis intelligitur. Multa de eo Tacitus, Annal. lib. XIII.

Cordvs Cremvtivs, cui Aulus praenomen, res ab Augusto gestas conscripsit, historiamque bellorum civilium, teste Sueton. in Augusto cap. 35, et in Tiberio, cap. 61. Mortem eius describit Seneca plenissime in Consolat. ad Marciam, cap. LXII.

Cornelivs Alexander, Polybistor a multiplici doctrine nominatus. Patria hunc Milesium Suidas; Stephanus aliique, Cotyaei, quae civitas Phrygiae minoris est, natum dicunt. Cornelius a Lentulo dictus, cuius servus primum, deinde libertus ac magister exstitit. Idem Asclepiadae filius, Crateris discipulus fuit. Vixit Syllanis temporibus. Scripsit Collectionem rerum mirabilium libris sex, ut auctor est Photius, codd. 188, pag. 468: θαυμασίων συναγωγήν. Librum de Rebus Indicis laudat Clemens Alex. lib. III, Strom. pag. 451. De Illyrico Valer. Max. lib. VIII, cap. 13. Librum tertium Rerum Italicarum Plutarchus in Parallelis, pag. 315. Opus de Venenatis animalibus, περὶ θηριακῶν, Scholiastes Nicandri ad Theriac. in fine, pag. 42. Librum primum de Rebus Creticis, Schol. Apollonii, ed lib. IV, v. 1492. De Caricis idem, ad lib. I, v. 925. De Europa, Lybia, Aegypto etc., alii De Iudaeis Assyriae, Euseb. lib. IX Praepar. pag. 418.

Cornelivs Bocchvs. Vide Bocchvs Cornelivs.

Cornelivs Celsvs. Floruit Tiberii temporibus. Octo libris de Re medica scriptis, Latini Hippocratis nomen est adeptus. Laudat hunc eximie Columella, lib. II, cap. 2. et Quintil. lib. XII, cap. 11: Cornelius Celsus, inquit, haud mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripsit artibus (historia scilicet, et eloquentie); sed amplius etiam rei militaris,

et rusticae etiam, et medicinae praecepta reliquit: dignus vel ipso proposito, ut eum scisse omnia illa credamus. »

Cornelivs Nepos. Hostiliae natus, quae vicus Veronensium est, floruit Ciceronis temporibus, Augusti principatu obiit. Scripsit de Viris illustribus, quem forte Exemplorum librum inscripsit: nam huius operis liber quintus laudatur a Gellio, lib. VII, cap. 18. Chronicorum item primus ab eodem, lib. XVII, cap. 21.

Cornelivs Valerianvs. (Post extrema Tiberii scripsisse videtur).

Corvinvs Messala, cui Valerius praenomen fuit, ex nobili Messalarum familia, « orator nitidus et candidus, ut Quintiliani verbis utar, lib. X, cap. 1, et quodammodo prae se ferens in dicendo nobilitatem suam. » Vt biennio toto ante obitum memoria omni defecerit, dicemus lib. VII, 24. Obiit extremis Augusti temporibus.

* Corvncanivs, e gente Iunia incertae aetatis scriptor.

Cotta Messalinvs, Messalae oratoris, de quo proxime ante egimus, filius a Plinio dicitur, lib. X, cap. 27. Vide quae ibi dicturi sumus.

* Crassvs Lvcivs, orator qui cum Antonio introducitur in libris de Oratore, summam ingenii non laudem modo, sed et admirationem consecutus. (Saepe laudatur a Plinio.) Huius frater C. Crassus, iuris peritissimus, filium habuit M. Crassum omnium Romanorum ditissimum, ob multas res egregie gestas deinde consulem, censorem, ac denique cum Pompeio et Caesare triumvirum. Hic est cuius Noster meminit lib. XV (cap. 38).

Crates Grammaticvs, ab arte quam exercuit. Idem a patria Mallo, Ciliciae oppido, Mallotes appellatus, Μαλλώτης. « Primus, quantum opinamur, inquit Sueton. lib. de Ill. Gramm. cap. II, studium Grammaticae in Vrbem intulit Crates Mallotes, Aristarchi aequalis, qui missus ad senatum ab Attalo rege, inter secundum et tertium bellum Punicum, sub ipsam Ennii mortem, » etc. Laudat eum et Sextus Empir. adv. Math. cap. II. Librum eius quintum de Lingua Attica, Athenaeus, lib. XI, pag. 497.

Crates Pergamenvs, a patria sic cognominatus, laudatur a Plinio, libro septimo, cap. 2. Aeliano, Hist. anim. lib. XVII, cap. 9, Κράτης ὁ ἐκ τοῦ Μυσίου Περγάμου.

Cratevas, a Dioscoride in praef. ὁ Ῥιζοτόμος cognominatus, quam vocem explicabimus in Metrodoro. A Plinio item lib. XXV, cap. 4. Ab Epiphanio, lib. I, adversus haer. n. 3. Scripsit de plantis, quod opus ῥιζοτομικὸν appellavit. Scholiastes Nicandri in Theriac. pag. 32: Κρατεύας ἐν ῥιζοτομικῷ. Huius operis fragmenta quaedam Graece edidit, in opere de Simplicibus Italico sermone a se conscripto, Aloysius Anguillara, p. 27, et alibi. Alium eiusdem nominis medicum multo vetustiorem, hoc est, Hippocratis aevo, fuisse scio. Hic Pompeii aetate vixit, quippe qui multas Mithridati, ut auctor est Plinius loc. cit. berbas adscripserit.

Cremvtivs. Vide Cordvs Cremvtivs.

Critodemvs, astrologus. Huius Apotelesmatica exstare in Bibliotheca Caesarea Viennae, cod. 141, auctor est P. Lambecius, lib. VII, pag. 284.

Criton. Hunc in Imperatorum aedibus medicum fuisse, libros quatuor τῶν κοσμητικῶν, hoc est, eorum quae ad ornatum corporis attinent, scripsisse, refert Galenus, lib. I, κατὰ τόπους, cap. 3.

Ctesias. Patria Gnidius, medicus Artaxerxis: cuius historici fidem laudat

Aristoteles, lib. VIII Hist. animal. cap. 28; Plutarchus in Artaxerxe, aliique elevant. Excerpta Persicarum Indicarumque rerum, quas ille scripsit, exstant apud Photium plurima, in Bibl. 72. Indicas scripserat libro singulari; Persicas, voluminibus tribus et viginti. Librum primum τῶν περιόδων laudat Scholiastes Apollonii, ad lib. II, v. 1017. Asiae Periplum Harpocration, verbo Σκιάποδες. Librum primum de Fluminibus, Plutarchus, lib. de Fluum. pag. 1160. Librum de Tributis Asiae Athenaeus, lib. X, pag. 442.

Cvrio Pater. Actiones Curionis patris, quibus Caesaris famam perstrinxit, Suetonius commemorat in Iulio Caesare, cap. XLIX. Curionis filii Cicero meminit, lib. II, ad Att. Epist. 22.

D.

Dalion, medicus. Idem fortassis, qui primus in Aethiopiam ultra Meroēn subvectus dicitur, lib. VI, cap. 35, ac de rebus Aethiopicis multa prodidisse. Herbarium Plinius appellat lib. XX, cap. 73.

Damastes. Δαμάστης Sigeensis ex Sigeo Troadis promontorio dictus, Herodoto σύγχρονος. Avienus de eo, Or. Mar. v. 46: «Quin et Damastes nobili natus Sige.» Sua ex Hecataeo descripsisse, ac Periplum edidisse, auctor est Agathemerus, lib. I, cap. 1, pag. 2: τὰ ἐκ τοῦ Ἑκαταίου μεταγράψας, περίπλουν ἔγραψεν. Suidas, pag. 639, et Valer. Max. lib. VIII, cap. 13, huius operis meminerunt: auctoris, lib. I, pag. 47, et lib. XIV, pag. 684, et Plut. in Camillo pag. 138.

Damion, Medicus, de Bulbis egisse dicitur lib. XX, cap. 40. Idem fortassis, qui ab aliis appellatur

Damon Cyrenaeus, quem de Philosophis scripsisse scimus ex Laërtio in Thalete, pag. 10, quem medicum Plinius Valerianus appellat, lib. III, cap. 20, ubi Plinii nostri locum proxime a nobis laudatum transcribit. Eius liber quartus Ἀττίδος, sive tribuum Atticae, laudat Athen. lib. III, pag. 96.

*Damostratvs. Vide Demostratvs.

Demetrivs Physicvs, Phalereus idem cognominatus, Theophrasti auditor, Alexandrinae bibliothecae praefectus, Ptolemaei Lagidae et Philadelphi temporibus. Seriem eius operum Laërtius exhibet in eius vita, lib. V, pag. 133, et Suidas, pag. 677. De quaternario numero scriptum ab eo quiddam Plinius ait, lib. XXVIII, cap. XVII. De statuis ei dicatis ab Atheniensibus, vide quae dicturi sumus lib. XXXIV, cap. 12. Hanc potius a Plinio Demetrium hinc designari autumo, quam Scepsinum, aliumve quempiam ex iis xx qui eiusdem nominis fuisse dicuntur apud Laërtium.

Demetrivs alter, cuius est mentio cap. 17, libri XXXVI. Is mihi videtur esse Byzantinus historicus, qui, uti Laërtius testatur, de Ptolemaei et Antiochi rebus gestis scripsit, ac de Libyae statu.

Democedes Medicvs, sic enim emendavimus, quum prius *Democlides* legeretur. Crotoniates hic medicus fuit, qui in Aegina insula medicinam exercuit, Polycratem Samiorum tyrannum curavit, a Dario deinde in Persidem est accersitus. Scripsit librum de Medicina. Narrant ista de eo Suidas, pag. 489; Tzetzes, Chiliad. 3, hist. 97, v. 544; Dio, lib. XXXVIII, pag. 71; et ante eos Herodotus, lib. III, pag. 310. Ab his Δημοκήδης vocatur. Nec sum nescius Δημοκλείδην quemdam ab Athenaeo laudari, lib. IV, pag. 174, sed quem historicum potius quam medicum esse appareat.

γαϊκὸν laudat Schol. Aristoph. in Vespis, pag. 467. Τριπολιτικὸν, Athenaeus, lib. IV, p. 140.

Dievches, medicus, Διεύχης Galeno, Comment. 2, in lib. Hippocr. de Natura hum. tom. III, pag. 137, et in prooem. lib. VI, de Facult. Simp. medic. pag. 144. Scripsit de Brassica, et θεραπευτικά. Laudatur et ab Athenaeo Διεύχης ἰατρός, lib. I, pag. 5. Ex Dieuchis Commentariis de parandis alimentis, multa refert Oribasius, lib. IV, pag. 50, et alibi passim.

Dino, Clitarchi pater, Περσικῆς πραγματείας historicus, cuius historiae liber quintus ab Athenaeo laudatur, lib. XIII, pag. 609, et a Laërtio, in prooemio.

* Dinochares architectus.

Diocles Medicvs, idem Diocles Carystius, a patria, Euboeae oppido Carysto, appellatus, lib. XXVI, cap. 6, medicorumque secundus post Hippocratem aetate ac fama: Hesychio, in Συγκομιστός, pag. 873, Διοκλῆς ὁ ἰατρός. Citatur liber eius de Re herbaria a Scholiaste Nicandri, in Theriac. pag. 30: Διοκλῆς ἐν τῷ ῥιζοτομικῷ. Ab Oribasio, lib. IV, cap. 3, liber de Alimentorum praeparatione. A Galeno, lib. III, de Locis affectis, cap. 10, et a Caelio Aurel. lib. I, Chron. cap. 4, liber de Passionibus, et curationibus. Ab Athenaeo, lib. III, pag. 110, liber primus, de Tuenda valetudine; lib. VII, pag. 320, Ὑγιεινῶν, sive Salubrium liber primus ad Plistarchum; et lib. XV, pag. 681, περὶ θανασίμων φαρμάκων, de Medicamentis letalibus. Ab Erotiano in Onomastico vocum Hippocr. tom. III operum Galeni, pag. 110, liber κατὰ τὸ ἰητρεῖον, de Officina medendi. Ab aliis denique alii. Exstat Dioclis Carystii epistola ad Antigonum Regem, de Morborum Praesagiis, et extemporaneis remediis per hortensia, latine reddita ab Antonio Mizaldo Medico, Paris. apud Feder. Morellum, 1573. Dioclis fragmentum insigne exstat apud Galenum, lib. II, de Facult. simp. medic. cap. 5, ex eo opere cui Archidami nomen inscripserat. Inter priscos maximosque medicos fuisse Dioclem, Celsus ait, lib. VI, cap. 5.

* Diodorvs, sapientiae dialecticae professor, pudore mortuus.

Diodorvs Prienaevs. Hunc sibi inprimis vindicasse agricolationis prudentiam, ait Columella, lib. I, cap. 1. Varroni pariter et Columellae inter scriptores rei rusticae annumeratur. Diodori Periegetae, eiusque operis de Monumentis, περὶ μνημάτων, meminit Plutarchus in Themist. pag. 128.

Diodorvs Syracvsanvs. Citatur in Indice libri III, et V. Is cuius Bibliothecam historicam habemus nullibi se Syracusanum vocat: immo lib. I, p. 5, Agyrium sibi solum natale dicit fuisse: ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀγυρίου τῆς Σικελίας ὄντες. (Noli tamen dubitare quin idem ille sit, qui, in praefatione Plinii, opus suum Βιβλιοθήκης inscripsisse dicitur.)

Diodotvs Petronivs (ab aliis Diodorvs dictus). Dioscorides Diodotum seiunxit a Petronio, diversosque scriptores existimavit: Plinius e contrario dedita opera haec duo nomina, lib. XX, cap. 32, et lib. XXV, cap. 64, coniunctim legit, nec nisi unicum scriptorem bis duobus nominibus repraesentari putat. Dioscoridem secutus est sane Epiphanius, lib. I, adversus haer. n. 3. Sed transcriptoris tantum munere ibi perfunctus, non critici vel iudicis: Πετρώνιος, inquit, Νίγερ, καὶ Διόδοτος, et quae sequuntur, cum Dioscoride. Vt ut est, ἀνθολογούμενα, hoc est, florilegia scripsisse Diodotus a Plinio dicitur, lib. XX, cap. 32; ἐμπειρικά, cap. 48.

DIOGNETVS, itinerum Alexandri dimensor appellatus a Plinio, lib. VI, cap. 21, cum Baetone, quo de antea egimus.

DION COLOPHONIVS. Varro et Columella, lib. I, cap. 1, inter scriptores de re rustica huius meminere.

DIONYSIVS, de quo in Indice lib. IV (et libro VI, cap. 21). Non ille Periegetes est, qui ab opere nomen accepit, idemque a patria, quae Alexandria (Susianae, non Aegypti,) Alexandrinus dictus est: is enim Augusti principatu floruit, id quod tum ex eius carmine, tum ex Plinii testimonio, lib. VI, cap. 31, compertissimum est. Quem vero Plinius testem hic advocat, Alexandri M. expeditionum comes et scriptor fuit. Situs viresque gentium sub Ptolemaeo Philadelpho litteris consignavit, teste eodem Plinio, lib. VI, cap. 12.

* DIONYSIVS, Periegetes cognominatus, et cui patria fuit Charax Spasinu in Susiana ad sinum Arabicum inter Tigrin et Eulaeum fluvios, qua de re et a quibusdam Characenus appellatur. Eleganti poëmate heroico scripsit Periegesim sive enarrationem orbis aetate sua cogniti, quae hodieum exstat, vixitque Augusti tempore. Citatur libro VI, cap. 31.

DIONYSIVS QVI MAGONEM TRANSTVLIT, Cassius Dionysius vocabatur, idem a patria Vticensis cognominatus. Magonis libros quos Graeca lingua libris XX transtulit, Sextilio Praetori misit. Ita Varro et Columella, lib. I, c. 1, de Re rust. Librum primum ῥιζοτομικῶν Dionysii Vticensis Stephanus citat in Ἰτύκη. Nicandri etiam Scholiastes ad Theriaca, pag. 25, Διονύσιον laudat ἐν τοῖς ῥιζοτομικοῖς.

* DIONYSIVS, qui de Pyramidibus Aegypti scripsit, lib. XXXVI, c. 17.

* DIONYSIVS pictor, Anthropographus cognominatus quod nihil nisi homines pinxit.

DIONYSIVS medicus, quem in partes advocat Index lib. XII et XXII. Patria huic in Asia Miletum fuit, unde Milesius Galeno cognominatus, lib. IV, κατὰ τόπους, cap. 7, et Apollonii Scholiastae ad lib. IV, v. 223. Dionysii medici meminit etiam Caelius Aurel. lib. II, cap. 13. Idem libros Ἀργοναυτικῶν scripsit, teste eodem Apollonii Scholiaste, ad lib. IV, v. 1153.

DIONYSIVS SALLVSTIVS. Vide SALLVSTIVS.

* DIONYSODORVS, Melius, geometrica scientia nobilis, cuius epistola ad superos scripta, inventa fuit in sepulcro eius. Libro II, cap. 112.

* DIONYSODORVS, musicos. Libro XXXVII, cap. 3.

DIOPHANES, « qui ex Dionysio epitomen fecit, » in Indice lib. VIII. Nempe Magonis libros, quos Dionysius Vticensis transtulerat libris XX, in sex libros ipse contraxit, ac Deiotaro regi dicavit. Horum sex librorum rursum epitomen aliam libris quatuor confecit Asinius Pollio, teste Suida, verbo Πωλλίων tom. II. pag. 579. Meminere huius Diophanis Varro et Columella, lib. I, de Re rust. cap. 1. Ille Nicaeensem ab urbis natali solo, iste Bithynum a regione in qua Nicaea est, cognominat. Diophanes in Geoponicis, lib. X, cap. 29, et alias saepe. Citatur et inter veterinariae medicinae scriptores.

DIOTIMVS THEBANVS. Ille fortassis cuius librum quintum et sexagesimum, παντοδαπῶν ἀναγνωσμάτων omnigenarum lectionum laudat Stephanus, verbo Πασσαργάδαι. Vel Διότιμος ὁ γυμναστής, quem Theophrastus ait scripsisse de sudoribus, opusc. de Sudor. pag. 153.

DIVILVS, perperam hactenus in Plinianis libris *Duillius* appellatus. Athe-

niensis fuit, Δΐυλλος Harpocrationi, verbo Ἀριστίων, pag. 47. Librum eius historiarum nonum laudat Athenaeus, lib. IV, p. 155, et lib. XIII, pag. 593. Historiam contexuit usque ad Philippi Macedonis obitum. Diodor. Sicul. lib. XVI, pag. 418, rerum Graecarum et Sicularum scriptos ab eo libros XXVII refert.

Domitivs Caesar, sive Domitivs Nero, cuius carmen in Poppaeam laudat Plinius, lib. XXXVII, cap. 12, et quem disertissime scribere carmina solitum ait Seneca, lib. I Natur. quaest. cap. 5.

Domitivs Calvinvs. Cn. Domitii Calvini mentio apud Festum, in fragm. pag. 4.

Domitivs Corbvlo. Vide Corbvlo.

* Domitivs Marsvs. Vid. Marsvs.

Dorothevs Atheniensis. Laudatur a Phlegonte, Mirabil. cap. 26, Dorotheus medicus, cuius etiam scripta commendantur inprimis. Incerta aetas: nec multo id certius, num idem ille sit cuius librum sextum historiarum Alexandri laudat Athenaeus, lib. VII, p. 276. Primum Rerum Sicularum, Stobaeus, Serm. 148, pag. 511. Quartum Italicarum, Eusebius, lib. IV Praepar. pag. 157.

Dosiades. Laudat eum Plinius, lib. IV, cap. 20, dum de Creta agit. Et librum Dosiadae quartum de Rebus Creticis citat Athenaeus, lib. IV, p. 143, et lib. VI, pag. 264. (Laudatur etiam a Diodoro Siculo et a Solino. Idem fortassis est, quem Epimenidis ex quorumdam sententia parentem memorat Laërtius. Δωσιάδας, Athenaeo); Δωσίδας Eusebio, lib. IV Praepar. p. 157.

Dositheus astrologus, auctor Octaëteridis, quae Eudoxo tribuitur, teste Censorino, cap. 18. (Atticus fuit, e Colono vico oriundus.) Meminere huius praeter Plinium, lib. XVIII, cap. 74, et Censorinum, Geminus et Ptolemaeus, in Vranologio Petavii. Vide ne hunc Dositheum astrologum cum historico confundas, cuius Plutarchus meminit.

Dossenvs Mvndvs, (fuerunt haec eius cognomina, nomen Fabius: multi sunt qui Dossennum duplicata littera vocent), poëta Comicus, Atellanarum scriptor haud ignobilis, cuius meminit Horatius, lib. II, Epist. 1, vers. 173:

Quantus sit Dossenus edacibus in parasitis.

Inscriptum Dosseni monumento titulum recitat Seneca, Epist. 89.

Dvris Samivs, qui se ex Alcibiadis genere ortum ferebat, teste Plut. in Alcib. p. 209, Philadelphi tempore floruit. Scripsit Macedonica libris XV, ex Scholiaste Aristoph. in Nub. pag. 150, et Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 264. Libros ut minimum decem de historia Agathoclis, quorum meminit Athenaeus, lib. XII, pag. 541, qui aliarum historiarum librum XXII citat, lib. XII, pag. 546. De Pyramidibus Aegypti, ex Plinio, lib. XXXVI, c. 17. De Euripide et Sophocle librum, ex Athen. lib. IV, pag. 184. Homo in historia diligens a Tullio vocatur lib. VI, ad Attic. Ep. 1, pag. 167. Apud Suidam tom. II, pag. 8, verbo Λάμια, laudatur Δοῦρις ἐν δευτέρῳ Λιβυκῶν (lege Δοῦρις), lib. II Rerum Libycarum, et p. 726, verbo Σελίνου στέφανος: Δοῦρις ἐν τῷ περὶ ἀγώνων, opere inscripto de Certaminibus. Apud Athenaeum, lib. XV, pag. 696, scripsisse dicitur de Samiorum, hoc est, de patriae suae Finibus. Apud Laert. in Thalete, περὶ ζωγραφίας, de Pictura liber: de Torentice sive caelatura, in Indice superiore, lib. XXXIV.

E.

Ecvleo, cui Decius praenomen fuisse dicitur, lib. XXXV, cap. 10. In libris haetenus editis, ut ante monuimus, deformata haec vox in Indice fuerat, atque in Decolonem conversa. Historiam quampiam de rebus gestis a Tiberio, vel certe de picturis volumen aliquod videtur condidisse. Tamen ut ne quid dissimulem, suspecta valde mihi haec vox est, quam nusquam offendi in Romanis familiis. Atque inclinat quidem animus, ut scriptum fuisse suspicer, D. *Aculeo*, hoc est, *Decimus Aculeo:* Aculeonum enim (notum Romae cognomen, quod Furiae genti peculiare videtur fuisse; unde C. Furius Aculeo, quaestor L. Scipionis Asiatici, in bello contra Antiochum; C. Furius Aculeo, qui Tulliam, Ciceronis amitam, uxorem habuit, de quo Cicero, lib. II, de Oratore). Nomen et pronomen Decimi, quod quum unica littera D. in libris manu exaratis aliisque soleat effingi, in Decii nomen saepenumero librarii transformarunt.

Elephantis. Poëtria fuit, de qua in Priapeiis mentio, Carm. 3. Et apud Martialem, lib. XII, Epigr. 43: « Nec molles Elephantidos libelli. » De κοσμητικοῖς, hoc est, de rebus iis quae ad corporis ornatum spectant, mandasse litteris aliquid dicitur a Galeno in libris κατὰ τόπους. De libris Elephantidis, ut impurissimis, Suetonius in Tiberio, cap. XLIII.

Empedocles Agrigentinus. Pythagorae discipulus, vixit Olymp. circiter LXXXIV, ut auctor est Laërtius in eius vita, lib. VIII, pag. 231. Carmen edidit de Animalium Proprietate, Aeliano teste, lib. XVI, Hist. anim. c. 29. Scripsit τὰ φυσικά, quorum librum tertium citat Tzetzes Chiliad. 7, v. 523, et Suidas, p. 890. De rebus etiam Persicis: de re medica, aliaque, quae Laërtius refert. Virum medicinae peritum Celsus appellat, in Praef. lib. I, pag. 1. Empedoclis errantium inerrantiumque stellarum Sphaeram libro uno comprehensam servari MSS. in Bibl. Strozziana ait Labbeus in Bibl. Nova librorum MSS. pag. 170.

* Endymion, Cares et in Cariae monte Latmo sepultus, qui caelorum contemplationi operam vel maximam dedit, qua de re noctu fere vigilabat, dormiebatque interdiu, et hinc luna eius amore capta dicebatur.

Ennivs (Qvintvs), poëta, Annalium libros XVIII carmine scripserat; (belli Punici historiam libris II; satyras, comoedias, tragoedias: de quibus tamen praeter fragmenta nihil exstat).

Ephippvs. Cumanus hic ortu fuit, Isocratis auditor. Historiarum libros scripsit XXX, Rerum admirabilium libros XV: aliaque, quae videre licet apud Suidam, pag. 1110.

Ephorvs, Cuma Aeolidis civitate oriundus, Isocratis auditor: de quo Cicero, lib. de Claris orat. pag. 575: « Isocratem, inquit, in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. » Seneca minus paulo honorifice, lib. VII Natur. quaest. cap. 14: « Ephorus, inquit, non religiosissimae fidei, saepe decipit. » Scripsisse historiam vel ipsum, vel filium eius libris XXX, auctor est Athenaeus, lib. VI, pag. 232. De origine urbium, Polybius apud Strab. lib. X, pag. 465. Vterque miris eum effert laudibus. De rebus inventis, περὶ τῶν εὑρημάτων, idem Strabo, lib. XIII, pag. 622, et Athen. lib. VIII, pag. 352, et lib. IV, pag. 182. De civitatibus Thraciae librum quartum laudat Harpocration, verbo Αἶνος, pag. xi. De Nili incremento, Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 269. At

de Ephori ipsius furtis libros duos scripsisse Lysimachum, auctor est Porphyrius apud Euseb. lib. I Praepar. pag. 467.

Epicharmus (patria Cous, sed qui vix trimestris in Siciliam venit et hinc Siculus a plerisque habitus est. Philosophus fuit Pythagoricus, atque una veteris comoediae princeps, qui, Luciano teste, vivendo annos exegit xcv. Ex eius fabulis LII, hodie nonnisi fragmenta supersunt. Eius autem Commentarii physiologici, gnomologici, et medici, toti dudum perierunt. Columella speciatim laudat Medicinas pecudum ab eo editas, et Plinius illum etiam de Brassica scripsisse monet; nisi hoc postremum opus Epicharmo, Demolochi, comici Syracusani, patri tribuendum videatur.)

Epidius, cui praenomen Caius, ludum docendi aperiens, Rhetoricen docuit praeter caeteros M. Antonium, et Augustum, ut ait Sueton. lib. de Claris Rhetor. cap. 4. Epidia gens Romae notissima: ex qua Marullus Epidius Trib. pl. cuius meminit Suetonius in Iulio, cap. LXXIX. Vide etiam Dionem, lib. XLIV, pag. 244.

Epigenes Rhodius, a Varrone et Columella, lib. I, cap. 1, inter scriptores rei rusticae annumeratur. Laudatur a Censorino, cap. 17. Plinius, lib. VII, cap. 57, gravem inprimis auctorem vocat: in Indice lib. II, Gnomonicum, ab ea astrologiae parte, quam gnomonicen vocant, quae rationem umbrarum docet ac dignoscendas horas solisque motus. Apud Chaldaeos studuisse se gloriabatur, inquit Seneca, lib. VII Natur. quaest. cap. 3.

Erasistratus, ex Iulide urbe Ceae insulae, Iuliates et Ceius appellatus, teste Suida, pag. 1032. Aristotelis Stagiritae ex filia nepos: Chrysippi medici, vel ut plerisque placuit, Theophrasti discipulus: quem male Samium ait fuisse Iulianus in Misopog. pag. 72. Veterum medicorum nobilissimum appellat Macrob. lib. VII Satur. cap. 15, pag. 632. Vide Plin. XXIX, cap. 3. Hulus lib. II Salutarium praeceptorum laudat Caelius Aurel. lib. II Chron. cap. 7. Librum de Hydrope, lib. III, cap. 8. De Podagra quoque, lib. V, cap. 2. Denique περὶ δυνάμεων καὶ θανασίμων, de Medicaminibus et venenis, Dioscorides, lib. V, cap. 18. Ab eo Erasistrateorum medicorum schola nomen accepit, quam ab Hicesio Smyrnae excitatam Strabo prodidit, lib. XII, pag. 570. Horum sectam Galenus damnavit, pluribus adversus Erasistratum, eiusque asseclas, scriptis voluminibus, tomo operum decimo.

Eratosthenes, patria Cyrenaeus, a Ptolemaeo Evergete I accersitus, Athenis in Aegyptum venit, ubi Alexandrinae bibliothecae praefectus fuit. Bibliothecam ipse librorum pene scripsit: quorum hi praecipui. Geographia, cuius librum tertium laudat Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 259. Eo in opere Timosthenis de portubus librum exscripsit, ut auctor est Marcianus in Periplo, pag. 97. Μέτρον τῆς γῆς περιφερείας, quod hodieque exstat, at ex quo Eratosthenem orbis terrarum mensorem Censorinus vocat, cap. 13. Γαλατικὰ, sive de rebus Gallograeciae, XL voluminibus, quae citantur saepius a Stephano. Χρονογραφικὰ, quorum meminere Dionys. Halic. lib. I, pag. 60, et Harpocration in Εὔηνος, pag. 130. De Ventis, ex Achille Tatio in Phaenom. pag. 158. De situ stellarum, ex Suida pag. 1032, qui liber nunc editus, Καταστερισμοὶ inscribitur. Alia denique plurima, quorum series praefixa est editioni eiusdem opusculorum, Oxonii 1672. Appellari solitum aiunt Βῆτα τῶν φιλοσοφούντων, vel ut Marcianus Heracl. pag. 95, Βῆτα τοῦ Μουσείου, quod secundas in quavis philosophiae partes obtineret, vix in ulla primas. In

tamen a Plinio, lib. II, cap. 112, « in omnium quidem litterarum subtilitate » et in circuitu terrae describendo, « utique practer caeteros solers » fuisse dicitur: quanquam in eo coarguendo mirum fuisse Hipparchum idem paulo post adiicit.

Erinna. De ea dicimus lib. XXXIV, cap. 19.

Evagon (vel Evagoras), Thasius, inter scriptores rei rusticae laudatur a Varrone et Columella.

Evanthes, patria Milesius, auctore Laërtio in Thalete, pag. 7. Heroicorum versuum poëta dictus Athenaeo, lib. VII, pag. 296, « inter auctores Graeciae non spretus, » inquit Plinius, lib. VIII, cap. 34. Εὐάνθης ἱστορεῖ ἐν τοῖς μυθικοῖς, inquit Apollonii Schol. ad lib. I, v. 1065.

*Evax, rex Arabum, in Plinii codicibus quibusdam, lib. XXV, cap. 42, de Simplicium effectibus ad Tiberium Neronem scripsisse dicitur; sed in optimis libris, manu exaratis, totus ille locus frustra quaeritur.

Evclides, mathematicus insignis, aetate Ptolemaei Lagidae floruit. Scripsit Elementorum libros (qui adhuc exstant), Phaenomena, aliaque plurima ad geometriam musicamque pertinentia.

Evctemon, inter astronomos veteres a Gemino et Ptolemaeo, quos Petavius Vranologio edidit, recensetur. Rursum a Ptolemaeo, lib. III, Almag. cap. 2, pag. 59, solstitiorum observator cum Metone, ante Alexandri M. tempora, laudatur Euctemon.

Evdicvs historicus. (Laudatur lib. XXXI, cap. 9.)

* Evdorvs pictor. Libro XXXV, cap. 40.

Evdoxvs, « Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorum hominum facile princeps, » inquit Tullius, lib. II, de Divin. Patria Cnidius fuit. Huius scripta Laërtius enumerat, lib. VIII, pag. 235. Γῆς περίοδον et περίπλουν laudat Agathemeros, lib. I, pag. 2, et Sextus Empiricus, lib. I, Pyrrhon. Hypot. cap. 14. Librum eius operis sextum laudat Athenaeus, lib. VII, pag. 288. Scripsit et Phaenomena libris duobus, ex quibus Aratum hausisse plurima, auctor est Hipparchus in Comment. ad Arat. pag. 173, in Vranologio Petavii: ubi alium Eudoxi librum, quem ἔνοπτρον inscripsit, laudat idem Hipparchus, pag. 177.

* Evdoxvs, Cyzicenus, qui Ptolemaei Evergetae temporibus floruit, citatur libro II, cap. 67.

Evenor, Εὐήνωρ, medicus Athenaeo, lib. II, pag. 46, ubi cisterninam aquam caeteris antepouit. Curationum libros scripsit, quorum quintus laudatur a Caelio Aureliano, lib. III Chron. cap. 8.

* Evenor pater Parrhasii, et praeceptor maximi pictoris, lib. XXXV, cap. 36.

Evhemervs, scriptor Graecus, quem Ennius in Latinum vertit eloquium, inquit August. lib. VII de Civit. Dei, cap. 26, post Tullium, lib. I, de Nat. Deor. pag. 49. Messanensis e Sicilia, Ptolemaei Lagidae temporibus vixit. Laudatur et a Columella, lib. IX, cap. 2.

Evmachvs. Laudatur a Phlegonte Eumachus ἐν περιηγήσει, seu orbis terrarum Descriptione, cap. 18, rerum mirabil. pag. 86. Eumachus Neapolitanus, libro secundo Historiae Hannibalis, apud Athen. lib. XIII, pag. 577.

Evphranor, fictor idem et pictor egregius, volumina composuit de sym-

metria et coloribus, teste Plinio, lib. XXXV, cap. 40. Vide praeterea lib. XXXIV, cap. 19.

Evphonivs Athenaevs, inter rei rusticae scriptores a Varrone et Columella reponitur, lib. I, cap. 1, de Re rust.

Evphranivs Medicvs. Εὐφράνιος ἐν ὑπομνήμασιν, in Commentariis laudatur, ab Athenaeo, lib. XI, pag. 465.

Evripides poëta Tragicus, Atheniensis, Platonis σύγχρονος, de quo alii satis multa. Inter eos numeratur qui de Nili incremento scripserunt, ab Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 269. Priscianus, lib. VI, pag. 707, ex Indice superiore, scriptorum nomina quaedam colligens, « Plinius, inquit, in XXXVII naturalis historiae, *Neuripe:* » corriges *Euripide*, quum et in Indice, et ipso lib. XXXVII, cap. 11, *Euripides poeta* planissime scribatur.

F.

Fabianvs Papirivs, « naturae rerum peritissimus, inquit Plin. lib. XXXVI, cap. 24. Egregius et vita et scientia, et quod post illa est, eloquentia quoque, » inquit Seneca, Epist. 40, quo adolescente floruit Fabianus, Tiberii principatu. Hunc idem cum Cicerone, Asinio Pollione, et Livio confert, Epist. 100. Fabiani libros de Animalibus, et Causarum naturalium saepe in partes vocat. (An idem Sabinvs Fabianvs vocatur in Indice libri XVIII; an, ut Millero placuit, alius?)

* Fabivs Dossenvs. Vide Dossenvs.

Fabivs Pictor, cui praenomen Quinto fuit, scriptorum Romanorum antiquissimus vocatur a Livio, lib. I, pag. 16, in historia scribenda secutus Dioclem Peparethium, inquit Plutarchus in Romulo, pag. 19. Graeco sermone scripsit, ut auctor est Dionys. Halic. lib. I, pag. 5. Vixit temporibus belli Hannibalici, ut Livius docet, lib. XXII, pag. 210. Fabii Maximi qui Hannibalem fregit, propinquus, συγγενὴς a Plutarcho dicitur in Fabio, pag. 184. Huius liber primus Rerum naturalium citatur a Nonio, cap. 12, num. 3, verbo *Picumnus*. Iuris Pontificii primus, a Macrobio, lib. III Satur. cap. 2; eiusdem operis, ut videtur, liber XVI, a Nonio, cap. 15. De eo plura Suidas, et alii: nos quoque de tota Pictorum familia dicemus lib. XXXV, cap. 7. Quae ab Annio Viterbiensi, sub Fabii Pictoris nomine sunt edita, supposititia esse consentiunt eruditi.

Fabivs Vestalis. In Indice lib. IX, etc.

Fabricivs Tvscvs. In Indice libri III, et seq.

* Favonivs male in editionibus quibusdam dicitur is, quem supra laudavimus, Fabianvs.

Fenestella, praenomine Lucius, historiarum scriptor et carminum, obiit novissimo Tiberii Caesaris principatu, inquit Plinius, lib. XXXIII, cap. 52. Annales exscripsisse scimus ex Nonio, cap. I. Annalium commentatorem vocat Tertullianus, adversus Valent. cap. XXXIV. Librum de Romanis magistratibus, qui sub eius nomine circumfertur, Andreae Dominici Flocci fuetum esse eruditi norunt.

Fetialis. Vide Annaevs Fetialis.

Figvlvs. Vide Nigidivs Figvlvs.

Firmvs. Scripsit Κηπουρικά, seu de Re hortensi, ut dicitur in Indice lib. XIX.

Flavivs Alphivs. Vide Alfivs Flavivs.

* Flavivs (Cneivs) Annii filios, Appii Caeci scriba qui fastos dies publicavit, ut quando lege agi posset, populus sciret.

G.

Galba. Servium Galbam puto intelligendum, quem divinum hominem fuisse in dicendo, auctor est Tullius, lib. I de Orat. pag. 275, et in Bruto, pag. 539. (Alius est Sulpicius Galba, frater imperatoris, cuius mentio fit lib. XXXIII).

Gallvs. Vide Svlpicivs Gallvs.

Gellianvs. Historicus (caeterum ignotus, laudator lib. III, cap. 17).

Gellivs. Cneios ei praenomen. Eius Annalem tertium (sic enim appellat) laudat A. Gellius, lib. XIII, cap. 22. Quintum decimum Macrobius, lib. I Satur. 16. Varroni coaevus.

Glavcias, medicus empiricus, cuius Celsus meminit in praefat. lib. I, pag. 2. Heraclidae Tarentini, de cuius aetate mox dicemus, magister fuit: Hippocratis libros Epidemiorum commentariis illustravit teste Galeno Comment. 1, in lib. VI Epidem. Hippocr. Circa carduos diligentissimus scriptor a Plinio appellatur, lib. XX, cap. 99. Hesychio, verbo Σαμίθη, laudatur Γλαυκίας ὁ ἰατρός. Idem, ut quidem reor, qui Glavcon etiam nominatur, lib. XXII, cap. 35.

Gracchanvs. Vide Ivnivs Gracchanvs.

Gracilis. Vide Tvrranivs Gracilis.

Graecinvs. Vide Ivlivs Graecinvs.

Granivs Medicvs. Gens Grania Romae antiquissima fuit. Ex ea Granius Licinianus scriptor apud Macrob. lib. I Satur. cap. 18. Quintus Granius praeco apud Cicer. in Bruto, pag. 565. Ex ea pariter fuisse hunc medicum reor. Forte is ipse Granius Flaccus, proxime laudatus, quem scripsisse librum de Indigitamentis ad Caesarem, auctor est Censorinus, cap. 3.

H.

Hanno. Apud Latinos scriptores aspiratur Hanno, Graeci Αννωνα non aspirant. Dux Carthaginiensium fuit. Periplum Africae Punica consignavit lingua, cuius meminit Athenaeus, lib. III, pag. 83. Huius fragmentum hodieque exstat Graece redditum, excusum Basileae 1533, rursumque cum Gesneri scholiis, 1559, etsi neget Salmasius, pag. 1242, adhuc illud innotuisse. De eo multa passim Plinius: de eius praesertim obitu, lib. VIII, cap. 21. De Commentariis ab eo scriptis, lib. V, cap. 1.

Harpalvs, insignis mathematicus, qui Cleostrati octaëterida emendavit: quemadmodum, ut Harpali rursum errores corrigeret, Meton enneadecaëterida, sive circulum decemnovennalem excogitavit, quem nos Aureum Numerum appellamus. Meminit Harpali Censorinus, cap. XII. Festus Avienus ad Arati phaenomena, fol. 65, b.

Hecataevs Milesius, vixit Olymp. LXV, ut Suidas ait, qui Herodotum ex eius libris plurimum profecisse scribit. Eius περιήγησιν citat Rufus Festus Avienus, in Descript. Orae maritimae, v. 42 et seqq., eos scriptores recensens quos secutus est:

Multa rerum iunximus (inquit)
Ex plurimorum sumpta commentariis:
Hecataeus istic quippe erit Milesius,
Hellanicusque Lesbius, etc.

Citat et Athenaeus, lib. II, pag. 70, et lib. X, pag. 447. Stephanus item, verbo Γαῦλος. Hecataei Milesii opus historicum laudat Eusebius, lib. X, de Praeparatione, pag. 466. Scio apud Aelianum, lib. XI, cap. 1, ex Hecataeo Abderita referri ea, quae Plinius de Hyperboreis narrat, lib. IV, cap. 26. Difficile proinde esse statuere, Abderitane potius quam Milesius a Plinio designetur. Abderitae Hecataei librum περὶ τῶν ὑπερβορέων laudat Apollonii Schol. ad lib. II, v. 677. Summa fide atque integritate virum, Alexandri expeditionum comitem Iosephus appellat, qui ex libro singulari quem de Iudaea Hecataeus scripserat, multa pro Iudaeis addacit adversus Apionem: quod et Eusebius facit, lib. IX Praeperat. pag. 408.

Hegesias Maronevs, a Maronea Thraciae oppido appellatus. A Varrone et Columella, lib. I, cap. 1, inter scriptores rei rusticae ponitur. A Vitruvio, lib. VIII, cap. 4, a magna vigilantia, et infinito studio, locorum proprietates, et aquarum virtutes, scriptis declarasse a dicitur.

Hegesidemvs Cythnivs. Laudat hunc pariter Solinus, cap. XII.

Heliodorvs. Refert Athenaeus, lib. VI, pag. 229, et lib. IX, pag. 406, excerpta quaedam ex libris Heliodori Atheniensis Periegetae περὶ ἀκροπόλεως, de Athenarum arce, quod opus libris XV constabat. Meminit quoque Harpocration, verbo Προπύλαια, pag. 255. Is ipse est nimirum, qui de Atheniensium anathematis scripsisse dicitur: ita fortassis librum inscripserit, περὶ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει: cuiusmodi inscriptio Polemonis Periegetae operi est praefixa, teste Strabone, lib. IX, pag. 592. Eiusdem liber de spectaculis Italicis laudatur a Stobaeo, Serm. 242, pag. 792.

Hellanicvs Mitylenaeus historicus, Herodoto annis XII vetustior, teste Gellio, lib. XV, cap. 23. Scripsit de urbium Originibus, κτίσεις ἐθνῶν καὶ πόλεων, cuius operis varias partes laudant Athen. lib. I, pag. 447; Schol. Pindari, pag. 431; Isaac Tzetzes in Lycophr. pag. 45; et Schol. Apollonii ad lib. I, v. 916. Hellanicus in Aegyptiacis citatur a Gellio, lib. I, cap. 2, et Athenaeo, lib. XV, pag. 679. Liber de gentium nomenclaturis, ἐν ταῖς ἐθνῶν ὀνομασίαις, ab eodem Athen. lib. XI, pag. 462, et Schol. Apollonii ad lib. IV, v. 322.

Hemina. Vid. Cassivs Hemina.

* Heraclides non uno loco simpliciter citatur, unus e sequentibus.

Heraclides Ponticvs, ex Odesso Ponti civitate, Pontici nomen traxit. Huius vitam et scripta Laërtius tradit lib. V, pag. 135. Aristotelis auditor fuit. Heraclidis librum de origine urbium, κτίσεις, citat Clemens Alexandr. in Protreptico, pag. 25. Περὶ νόσων, de Morbis (forte περὶ νήσων legendum), et aliud opus ab isto diversum περὶ τὴν ἄπνουν, de Femina carente spiritu, Laërtius in Empedocle, lib. VIII, pag. 226 et 228, et Galenus, lib. VI, de Locis affectis, cap. 5. An vero idem sit Heraclides, qui patria non appellata laudatur in Indice libri IV, an alius potius Cretensis, cuius librum de Vrbibus Graeciae laudat Apollonius,

cap. 19, Hist. Comment. pag. 22, an ad istum pariter pertineat liber de Origine urbium citatus a Clemente, haud est ita proclive statuere.

Heraclides Meotcvs Erythraevs, ab Erythris haud procul Epheso, Asiae civitate: Apollonii qui Mys cognominatus est, in schola socios, cuius meminit Galenus, lib. IV, de differ. puls. cap. 10, ubi eum omnium Chrysermi discipulorum clarissimum vocat, ac librum eius septimum de secta Herophili, cui erat addictus, citat. Addit idem Galenus, Comm. 1, in lib. VI Epidem. Hippocr. interpretatum esse hos ipsos Hippocratis libros: Aphorismos item, immo omnia Hippocratis opera commentariis illustrasse, Comm. 1 in lib. Hippocr. de Offic. med. Strabo, lib XIV, pag. 645, sua aetate floruisse eum significat.

Heraclides Tarentinvs, Medicus empiricus, inquit Celsus, in praef. lib. I, pag. 1. Librum eius secundum Interiorum Curationum laudat Caelius Aurelianus, lib. I Chron. cap. 4. Librum περὶ θηρίων, de Feris, Galenus, lib. II de antidotis, cap. 14. Libros de Simplicibus, (idem), lib. I, de antidotis, Περὶ σκευασίας καὶ δοκιμασίας φαρμάκων, de Praeparatione et probatione medicamentorum, (idem) lib. VI, de Simplic. medicam. in prooem. etc.

Hermippvs Smyrnaeus, cuius diligentiam in conscribenda historia laudat Iosephus, lib. I, contra Apionem. Callimachi auditor fuit, unde et Callimachius Athenaeo dicitur, lib. III, pag. 58, et lib. V, pag. 213. Scripsit de Magis, ut auctor est Plinius, lib. XXX, cap. 2, cuius operis librum primum laudat Laërtius in prooem. pag. 3; de Vitis illustrium virorum, de Sapientibus, de Pythagora, aliaque quae idem commemorat in Thalete, pag. 8 et 10.

* Hermodorvs Ephesius, legum decemviralium interpres.

* Hermotimvs Clazomenios, quem Plutarchus Hermodorum vocat, cuiusque anima, relicto corpore vagans, multa nunciare credebatur.

Herodotvs Halicarnassens, qui historiam suam, quae omnium manibus teritur, Musas inscripsit.

Herophilvs medicus Calchedonius fuit, aequalis Phalaridi, quem morbo laborantem sanavit. Subtilioris sectae conditorem appellat Plinius lib. XXVI, cap. 6. Librum eius Curationum primum citat Aurelianus, lib. II, cap. 13; et lib. IV, cap. 8, librum eum, quem ad Hippocr. prognosticon scripsit. Illustratam ab eo anatomicen Galenus fatetur. Mittebantur ad eum ob eam rem a regibus facinorosi e carcere, quos vivos dissecaret, ut auctor est Cornelius Celsus in praef. lib. I. Idcirco Tertullianus de eo, lib. de anima, cap. 10: » Herophilus ille medicus, aut lanius, qui sexcentos exsecuit ut naturam scrutaretur: qui hominem odiit, ut nosset, etc. «

Hesiodvs, Cumа Aeolidis oppido oriundus, unde Ascram Boeotiae translatus, Ascraeus vates dictus est. Scripsit de astrologia, teste Plinio, lib. XVIII, cap. 57, et Athenaeo, lib. XI, pag. 491. Et vero eius βίβλον ἀστρικὴν laudat Tzetzes, Chiliad. XII, hist. 399, v. 169, praeter librum ἔργων καὶ ἡμερῶν, quem citat v. 174, quique omnium manibus teritur. Laudat et Theon, ut dictum sumus lib. XVIII, cap. 57. Homero posteriorem fuisse multis argumentis probare nititur Gellius, lib. III, cap. 11. Tzetzes totis CCCC annis recentiorem facit loc. cit. v. 109. Aequalem fuisse, ex Arcturi exortu, quem iste describit, eruditi artis illius colligunt, ut ait Pe-

tavius in Ration. Temp. lib. I, cap. 12. Ex Plinio, lib. XIV, cap. 1, vixisse Hesiodum annis fere DCCCCXXX ante Christum colligitur; ex libro VII, cap. 16, Homerum annis circiter DCCCCXX; utrumque Asa rege Iuda regnante.

HICESIVS, Medicus Erasistrateus, Athenaeo lib. III, pag. 87, quem idem ait librum scripsisse περὶ ὕλης ἰατρικῆς, de Materia medica, lib. VII, pag. 294. De Vnguentis, περὶ μύρων, lib. XV, pag. 689. De Piscibus, lib. VII passim. Non parvae auctoritatis medicum vocat Plinius, XXVII, 14. De conditura vini scripsisse dicitur in Indice libri XV.

HIERON, Siciliae rex, quem inter scriptores de agricultura memorant Varro et Columella, lib. I, cap. 1, cum Attalo Philometore Pergami rege. Multa de eo praeclara habet Valerius Max. lib. VIII, 13.

HIMILCO, Carthaginensium dux, quem iter suum, seu Περίπλουν litteris Punicis consignasse testis est Festus Avienus his versibus, in Descriptione Orae maritimae, v. 412 et seqq.

Haec olim Himilco Poenus Oceano super
Spectasse semet, et probasse rettulit:
Haec nos, ab imis Punicorum annalibus
Prolata longo tempore, edidimus tibi.

HIPPARCVS Nicaenus e Bithynia, ut Suidas ait, pag. 1264. Astrologorum sua aetate princeps. Floruit Olymp. CLIV. Exstant illius libri tres Enarrationum ad Arati et Eudoxi Phaenomena, Petavio nostro interprete. Scripsit et librum singularem de Mense lunari, ut auctor est Galenus, lib. III, de Diebus decretoriis, cap. 4. Alium item de stellarum inerrantium constitutione, teste eodem Suida. (Item de magnitudine ac distantia solis et lunae; de duodecim signorum ascensione; de mutatione punctorum solstitialium et aequinoctialium, etc.).

HIPPOCRATES Cous, qui primus, ut Plinii verbis utar, medendi praecepta clarissime condidit, de quo Macrobius magnifice: « Hippocrates, qui tam fallere, quam falli nescit, » lib. I in Somn. Scip. cap. 6. De eo plura lib. VII, cap. 37.

HISTIVS. Thuanoeus codex, et Colb. 2, Q. Hirtium vocant.

HOMERVS, ille Graecorum poëtarum princeps, (de cuius patria iam olim acris fuit contentio; quemadmodum et de aetate eius nondum inter eruditos convenit. Illud certius, illum antiquissimum esse ex auctoribus, quos habemus, Graecis, ne Hesiodo quidem excepto; sive post Olymp. XXIII demum vixerit, ut Dodwellus autumat, sive longius ab aetate nostra sit remotus, ut plerumque aliis videtur).

HORATIVS FLACCVS, lyricorum inter Latinos princeps (patria Venusinus, natus biennio ante Catilinariam coniurationem, Augusti amicus. Obiit anno Vrb. cond. DCCXLVII).

* HORTENSIVS orator, Ciceroni amicissimus, qui causarum rex ob eloquentiam dictus, etiamsi scripta eius infra famam fuerint.

HORVS Assyriorum rex, qui multa medicamenta excogitavit. Laudat eum Plinius, lib. XXX, cap. 51.

HYGINVS (Caius Iulius), cognomento Polyhistor, inquit Hieronym. in Chron. ad Olymp. CXCII, an. 4. De eo Suetonius, lib. de Illustr. Gramm.

cap. XX: «C. Iulius Hyginus, Augusti libertus, natione Hispanus... praefuit palatinae bibliothecae.... familiarissimus Ovidio poëtae», etc. Scripsit de Vrbibus Italicis, ut testatur Macrobius, lib. I Saturn. cap. 7. Quintum librorum, seu Commentariorum, quos in Virgilium fecit, laudat idem, lib. VI Saturn. cap. 9. Meminit eiusdem operis Gellius quoque, lib. X, cap. 18, aliosque alibi libros recenset. Ascon. Pedian. in orat. in Pison. p. 6, librum priorem de Viris claris. Secundum, de Agricultura, Charisius, lib. I, pag. 115. Egregium est Columellae de eo elogium, lib. IX, cap. 2: «De alveorum cura, inquit, neque diligentius quidquam praecipi potest, quam ab Hygino iam dictum est, nec ornatius quam Virgilio, nec elegantius quam Celso. Hyginus veterum auctorum placita secretis dispersa monumentis industrie collegit; Virgilius poëticis floribus illuminavit; Celsus utriusque memorati adhibuit modum.» Scripsisse praeterea de apibus significat idem Columella, lib. IX, cap. 13. Exstat hodieque eius Astronomicum poëticum. At liber de Limitibus constituendis alterius Hygini est multo recentioris.

Hylas. Scripsit de auguriis, teste Plinio, lib. X, cap. 18. Inter externos scriptores censendus, nec Romanus.

I.

Iacchvs. Inter grammaticos Iacchus censetur apud Sueton. lib. de Illustr. Gramm. cap. III.

*Icesivs medicus. Vide Hicesivs.

Icetidas Medicus, de quo Plin. lib. XXVIII, cap. 23: perperam in Indice scriptus *Icacidas*. (Lectio tamen dubia est; nam *Hicetidas* potius quam *Icetidas* legendum esset.)

Ictivs. Quis ille sit, adhuc incompertum. In Indice edito legitur, *C. Ictio*. In cod. R. 2, et Colb. 2, *Ciccio*. An igitur scribendum *Cincio*, cuius liber quintus de Re militari laudatur a Gellio, lib. XVI, cap. 4. An *C. Icco?* Fuit enim Iccos Tarentinus medicus, qui LXXVII Olympiade vixit, cuius meminit Plato in Protagora, Ἴκκος ὁ Ταραντῖνος ἰατρός, etc. Vix certe existimem Itium hic habere locum posse, ad quem est Horatii lib. I, Ode 29 inscripta, cuius est initium huiusmodi: «Icti, beatis nunc Arabum invides Gazis,» etc. Sic enim scribendum aiunt, non *Icti*, ut vulgo, tum ex vetustis exemplaribus, tum ex nummis Itiae gentis.

Iollas, Bithynus medicus, de quo Dioscorides in praefat. Ἰόλλας ὁ Βιθυνός. Laudatur a Galeno, lib. I de Antidotis, cap. 1, pag. 867. Scholiastes Nicandri in Theriac. pag. 32, Ἰόλλαον vocat, ac de herbarum virtutibus scripsisse ait. Cave hunc medicum cum historico Claudio Iulio confundas, cuius Stephanus meminit: quod Salmasius facit, pag. 975, Exercit. in Solin.

Isidorvs Characenvs. Charax, quae urbs Parthiae est, ortum ei et nomen dedit. Parthiam descripsit eo libro qui hodieque exstat, Σταθμοὶ Παρθικοί inscriptus. Augusti principatu claruit.

Isigonvs Nicaeensis, a patria sic appellatus a Plinio, lib. VII, cap. 2, Gellioque, lib. IX, cap. 4, a quo inter scriptores haud parvae auctoritatis censetur, quorum libri pleni sunt rerum incredibilium. Huius liber MS. *de aquis* in Bibliotheca Florentina dicitur asservari. Liber secundus ἀπίστων, hoc est, incredibilium, laudatur a Sotione, in Collectaneis de fluminum fontiumque miraculis, 138.

Ismenias. Περὶ λίθων scripsisse videtur. Legato Graecorum Thebano id nomen est apud Aelian. lib. I Var. hist. cap. 21.

Ivba Rex, Iubae senioris filius, eius qui Numidiae ac Mauritaniae alterius rex fuit: Romam in triumphum ductus a Caesare, qua occasione romanis institutus disciplinis, factus est, inquit Plinius, lib. V, cap. 1, studiorum claritate mirabilior etiam, quam regno. Πολυμαθέστατον Athenaeus vocat, lib. III, pag. 83, quanquam eu luci aucturitatem eius Democritus elevat his verbis: εἴ τι τούτων Ἰόβας ἱστορεῖ, χαιρέτω Λιβυκαῖσι βίβλοις, ἔτι δὲ ταῖς Ἄννωνος πλάναις. Scripsit ad C. Caesarem Augusti F. de expeditione Arabica, teste Plinio, lib. VI, cap. 31. Eiusdem liber primus Libycorum citatur a Plut. in Parall. pag. 311. De rebus Assyriorum scripsisse auctor est Tatianus, orat. contra Graecos, pag. 184. De euphorbia herba volumen, Plin. lib. XXV, cap. 38, et Galenus, lib. IX, κατὰ τόπους, cap. 4. Librum Iubae octavum de pictoribus, περὶ ζωγράφων, laudat Harpocration, verbo Παῤῥάσιος, pag. 236. Περὶ γραφικῆς, de pictura, in Πολύγνωτος, pag. 248, cuius operis librum alterum citat Photius in Bibl. cod. 161, pag. 338. Librum quartum historiae theatricae, Athenaeus, lib. IV, pag. 175; librum decimum septimum Photius in Bibl. cod. 161, pag. 341. Antonii et Cleopatrae filiam duxit uxorem, ex qua Ptolemaeum filium tulit, Mauritaniae utriusque regem.

Ivlivs Aqvila. Vid. Aqvila.

Ivlivs Atticvs. Vid. Atticvs.

Ivlivs Bassvs. Vid. Bassvs.

Ivlivs Caesar Dictator. Eius epistolae laudantur a Plinio, lib. XIV, cap. 8, ubi nos plura de iis. Vid. supra, Caesar Dictator.

Ivlivs Graecinvs «Iulii Attici velut discipulus (inquit Columella, lib. I, cap. 1) duo similia volumina praeceptorum de vineis composita facetius, eruditius posteritati tradenda curavit.» Tacitus in vita Iulii Agricolae, cuius Graecinus pater fuit, «Iulius Graecinus inquit, cap. IV, vir Senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram C. Caesaris meritus.» Seneca, de Benef. lib. II, cap. 21: «Graecinus Iulius, inquit, vir egregius, quem C. Caesar (Caligula) occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret.» Celsum in libris suis transcripsisse a Plinio dicitur, libro XIV, cap. 4.

Ivnivs Gracchanvs, quem Varro, lib. V de L. L. pag. 50, Iunium Gracchum vocat, a C. Graccho Trib. pl. nomen accepit, ut ait Plinius, lib. XXXIII, cap. 9. Huius Commentarios historicos laudat idem Varro, lib. V de L. L. pag. 64; Macrobius, lib. I Saturn. cap. 13, aliique. Vlpianus Iunium pariter Gracchanum vocat, lib. I, de Offic. quaest. laudatque librum eius septimum de Potestatibus.

L.

Labeo. Vid. Antistivs Labeo.

Laberivs Mimographvs, Eques Rom. ita in scena dicax, ut ne adstanti quidem ipsi Caesari parceret. Praenomen ei Decimus est, apud Macrob. lib. II Saturn. cap. 6, qui quidem fragmentum egregium recitat ex ipsius mimis, cap. 4, atque inter iocos quibus Caesarem petiit, illum in primis:

« Necesse est multos timeat, quem multi timent. » De eo Horatius, lib. I, Sat. 10, 6:

Et Laberi mimos, et pulchra poëmata miror.

Laberii vitam et fragmenta reperies in collectione veterum poëtarum Latinorum, Lugduni edita, 1603. Decimo post C. Iulii Caesaris necem mense Puteolis obiit, inquit Hieron. in Chron. pag. 153.

Lais obstetrix (de abortu aut) de mulierum morbis scripsisse videtur. Geminam hoc nomine scio a Veteribus commendari: alteram matrem, filiam alteram, sive naturalem, sive adoptivam, ambas ob meretriciam artem celebratas: priorem quidem, Alcibiadis amicam, de qua Athenaeus, lib. XIII, pag. 174; alteram iuniorem, de qua scitum illud Demosthenis dictum Gellius refert, lib. I, cap. 8: « Ego poenitere tanti non emo. » Num harum altera, num ab ambabus diversa quaedam laudetur a Plinio, mihi non satis compertum.

Lenaevs Pompeivs. Hunc Pompeio Magno, cuius libertus fuit, in omnibus fere expeditionibus comitem fuisse, ac post patroni obitum schola se sustentasse, auctor est Suetonius, lib. de Illustr. Gramm. cap. XV. Inter primos fuisse, qui de re medica scripserunt apud Romanos, testatur Plinius, lib. XXV, cap. 3.

Licinivs Calvvs. Vide Calvvs Licinivs.

Licinivs Macer. Repetundarum reus aliquando is factus, a Cicerone defensus est, teste Plutarcho in Cicer. pag. 865, et Cicer. ipso in Epist. ad Attic. Historiarum eius liber primus a Macrobio, lib. I Saturn. cap. 10 et 13 laudatur. Inter scriptores annalium haud ignobiles recensetur a Dionys. Halic. lib. I, pag. 6.

Licinivs Mvcianvs, Graecis Μουκιανός. Hic M. Licinius Crassus Mucianus dictus est, quod P. Mucii Scaevolae frater, a Mucia gente in Liciniam transierit a Crasso adoptatus. Consors imperii a Vespasiano, ob eximia eius in se merita, appellatus. Ter consul fuit, quo illum elogio ab aliis Mucianis distinguere Plinius solet. « Vir secundis adversisque iuxta famosus, » inquit Tacitus, Histor. I, cap. 10.

Livivs (Titvs), historicus Patavinus (natus anno Romae dcxcv, qui, quum lactea quadam sermonis ubertate res Romanas ab Vrbe condita usque ad bellum in Germania a Druso gestum, enarrasset, quarto Tiberii anno, aetatis suae 76, diem obiit).

Livivs Filivs. Laudatur in Indice libri V, nisi locus mendosus est, et praepostera *Livii* repetitione, *Livii filii* conficta vox. Livii epistola ad filium scripta, de legendo Demosthene ac Cicerone, laudatur a Quiutiliano, lib. X, cap. 1.

Lvcilivs (Caivs) poëta, qui primus Latinorum Satyras scripsit. De eo diximus ad praefationem. Sub Publio Africano, Numantino bello, eques militaverat, inquit Velleius, lib. II, num. 9.

Lvcretivs (Titvs), poëta, Varroni fere aequalis, cuius exstant libri sex *De Rerum Natura* inscripti. (Philosophus Epicureus ac linguae latinae auctor egregius, qui amatorio poculo in furorem versus tandem ipse sibi vim intulit, anno V. c. dcciii).

Lyceas Naucratites a patria dictus est. Scripsit Aegyptiaca, quae laudantur

ab Athenaeo, lib. XIII, pag. 560, et lib. XIV, pag. 616. Ex his decerpta videntur quae de labyrinthis Aegypti Plinius refert, lib. XXXVI, cap. 13, Lyceam auctorem appellans. Poëtam appellat Lyceam Pausanias, lib. II, sive Corinth. pag. 118.

Lycvs Historicus, patria Rheginus, Lycophronis tragici adoptione pater, de quo Suidas, tomo II, pag. 67 et 71. Libros historiarum Libyae ac Siciliae scripsit, teste Porphyrio, sive Malcho, in vita Pythagorae, pag. 4, ubi quartus huius operis liber citatur. (Scripsit etiam de fluminibus ac fontibus; de Alexandro, etc.)

Lycvs Neapolitanvs Medicus, sic enim a patria cognominatur, apud Plin. XX, cap. 83. Ex eo multa Oribasius describit, lib. VIII, cap. 43, et lib. IX, cap. 25. (Non confundendus cum Lyco Macedone, Empirico, qui teste Galeno scripsit Commentarios in Hippocratem, licet Harduinus aliter sentiat).

Lysimachvs, quem de agricoltura scripsisse Index libri IV, Varro et Columella, lib. I, de Re rust. cap. 1, consentiunt. Fortassis idem historicus ille Alexandrinus fuit, cuius librum τῶν Θηβαϊκῶν laudat Apollonii Schol. ad lib. III, v. 1177.

M.

Macer Aemilivs. Vid. Aemilivs.

* Macer Caivs. Vid. Licinivs Macer.

Maecenas (C. Cilnivs). Eques Rom. Augusto gratissimus, cuius res gestas litteris consignavit, uti ex Solino discimus, cap. xii, pag. 32. Graecis Μαικήνας, in antiquis inscript. *Maecenas*. Eius Dialogorum librum X laudat Priscianus, lib. I, pag. 61.

Mago Carthaginiensis, cuius Cicero meminit, lib. I de Orat. pag. 325. Volumina octo et viginti de re rustica scripserat, Punico sermone, quae Dionysius, uti suo loco diximus, in Graecum transtulit. Vide Varronem, lib. I, cap. 1. de Re rust. Exstant illius capita aliquot de mulomedicina; inter veterinariae medicinae scriptores. Columella, lib. I, cap. 1, rusticationis parentem appellat.

Mallotes. Vid. Philistides et Crates Grammaticvs (Vterque enim a patria tulit hoc cognomen).

Mamilivs (male nonnulli Manlivs) Svra, e Mamiliorum familia, cuius Festus meminit (rei rusticae scriptor a Varrone etiam laudatus).

Manilivs (Titvs), vir Senatorii ordinis: Marii ac Syllae temporibus floruit, Iurisconsultus historiae ac litteraturae omnis indagator. M. Manilium vocat Cicero, lib. I de Orat. et lib. VII Epist. Fam. 10. Ab eo semper cum P. Mucio Scaevola, Iurisconsultissimo, nominari coniunctim solet. Eum cuius Astronomicon libros habemus, ab eo longe diversum esse, neque etiam Augusti aetate, ut putat Scaliger, sed Constantini M. vixisse eruditi viri opinantur.

* Marcion Smirnaevs de simplicibus (simplicium medicamentorum) effectibus scripsit. Dubitat autem Harduinus de nomine, quanquam in codicibus ita legitur, et *Mictonem* potius legi suadet.

Marcvs Poeta, cui Domitius praenomen (vel potius nomen) fuit, ut quidem ait Suetonius, de Ill. Gr. cap. IX. Scripsisse Herculis certamen

Melissvs. Meminit Suetoniu, lib. de Illustr. Gramm. cap. III, Leñaci Meissi; capite vero XXI, Caii etiam Melissi, quem Maecenati gratissimum fuisse ait, ac bibliothecarum in Octaviae porticu ordinandarum curam suscepisse. A patrono suo C. Melissus Maecenas dictus est. Hic enim ille est, quem Maecenatem Melissum scribi oportet apud Plinium, lib. XXVIII, cap. 17, ut ibi dicturi sumus. Librum scripsit facetiarum, sive iocorum, teste eodem Suetonio. Impetrare tamen a me vix possum ut credam, alterutrum ex his a Plinio vocari in partes. Illum potius existimaverim ab eo designari, quisquis is fuerit, Melissum scriptorem, cuius librum de Animalibus laudat Albertus M. lib. VI de Animal. Tract. I, cap. 6. Est et alter « Melissus Euboicus, inquit Fulgentius, lib. II Mythol. cap. de cygno, qui omnium physiologorum sententias disputavit. » Alius rursum apud Laërt. lib. IX, pag. 243. Sed neuter huc pertinet.

* Melitvs. Vid. Miletvs.

Menaechmvs Sicyonius, Μεναίχμος Suidae, tomo II, pag. 89. De Artificibus, περὶ τεχνιτῶν scripsit librum unum, teste Athenaeo, lib. XIV, pag. 635. De arte sua, hoc est, de Toreutice, Plin. lib. XXXIV, cap. 19. Statuarius fuit. Idem Sicyoniorum historiam libris sex complexus est, teste Athenaeo, lib. III, pag. 271. Idem res gestas ab Alexandro, ut auctor est Suidas loc. cit.

Menander Comicvs. Theophrastum Aristotelis discipulum, magistrum habuit, teste Laërtio in Theophr. lib. V, pag. 122, novae comoediae princeps. Plurimas eius fabulas citat Athenaeus: citant et alii. de eo vide Plin. lib. VII, cap. 31.

Menandri duo, Prienaevs, et Heracliotes. Prioris, Varro et Columella, lib. I, c. 1, inter scriptores de agricultura: posterioris solus Varro meminit. Illi Priena Ioniae civitas, isti Heraclia, quaecumque illa sit, nomen dedit. (Vterque citantur a Plinio, et quidem simul, in Indice libb. VIII et XI.) Vel illorum alteruter, vel ab utroque diversus ille Menander est, qui Βιόχρηστα scripsit, hoc est, vitae utilia: de quo in Indice (libb. XIX, XX, XXI et XXII. Scriptor igitur non ignobilis).

Menecrates, poëta Ephesius, quem de Re rustica carmen scripsisse auctor est Varro, lib. I de Re rust. cap. r. Hunc Plinius laudat passim: at in Indice lib. XI, Menecratem potius Syracusium medicum designari puto, de quo Athenaeus lib. VII, pag. 289, et quem optimorum medicamentorum librum inscripsisse auctor est Galenus, libro VI, κατὰ τόπους, cap. 9.

Messala Orator. Vid. Corvinvs Messala.

Messala Senex, idem Messala Censorius Plinio dictus, lib. VII, c. 10. Augur Messala Gallio, lib. XIII, cap. 15, ubi librum de auspiciis ab eo scriptum dicit: vel, uti Festus ait, verbo *Marspedis*, de explanatione augurorum. De Romanis etiam familiis scripsit, quo ex opere Plinius profecit, lib. XXXIV, cap. 38, et lib. XXXV, cap. 2, atque adeo, ut mihi quidem videtur, lib. XXXIII, cap. 14.

* Messala Rvfvs citatur in Indice lib. VII, et in ipso libro, cap. 53.

Messalinvs Cotta. Vid. Cotta Messalinvs.

Metellvs Scipio (Pompeii socer.) Dicemus de eo, lib. VIII, cap. 74.

Meton (astronomus praestantissimus), qui Athenis, ac per Macedoniam observasse dicitur a Ptolemaeo. Athenis Enneadecaëteridem promulgavit,

(Olympiadis LXXXVII, anno primo, circa belli Peloponnesiaci initia, Aureum nempe annorum numerum, quo solis et lunae motus conciliantur, cum summo plausu et a posteris exceptum.)

Metrodorvs. Alterum hic a patria, Scepsii: alterum ab odio Romani nominis, Misoromaei cognomen habuit, teste Plinio, lib. XXXIV, cap. 16. Est porro Scepsis Troadis oppidum. Hunc apud Tullium Antonius, lib. II de Orat. pag. 545, adhuc aetate sua vixisse ait. Scripsit de ratione inungendi athletas, περὶ τῆς ἀλειπτικῆς, teste Athenaeo, lib. XII, pag. 552. Quem in Indice, lib. III, atque eiusdem libri cap. 20 appelletur, qui liber totus est in rebus geographicis explicandis, eumdem esse existimo, qui in Indice librorum sequentium, quarti scilicet, et quinti, quamquam patria non designatu, laudatue, quum in eodem illi versentur argumento: utque adeo hunc Metrodorum Scepsium περιήγησιν, seu terrarum orbis descriptionem instituisse, ex quo Plinius profecerit: unde et Periegeticus appellatus est a Placido Lactantio, sive ut alii aiunt, Lutatio, in librum tertium Thebaidos Statii, v. 478. Laudatur idem ἐν πρώτῳ τῶν περὶ Τιγράνην, ab Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 133.

Metrodorvs, qui de Architectonice scripsit, ut dicitur in Indice lib. XXXV, a Metrodoro Scepsio: diversitate argumenti in quo versatur, et patria, et aetate dispar, ut dicemus libro XXXV, cap. 40.

Metrodorvs, medicus, Chius, Hippocratis magister, τῶν ῥιζοτομουμένων epitomen scripsisse dicitur, lib. XX, cap. 81, hoc est, de perfecta cognitione, dissectione, ac praeparatione herbarum ad medicamenta conficienda. Plerique Veterum, qui de herbis medicis scripserunt, libros suos inscribere soliti sunt, περὶ ῥιζοτομουμένων, vel ῥιζοτομικόν. Vt Amerias apud Athen. lib. XV, pag. 681, ἐν ῥιζοτομικῷ, Eunuchus Corcyraeus ἐν ῥιζοτομικῷ, ibidem. Metrodori Chii librum de Natura Tullius laudat, lib. IV Academ. quaest. pag. 58.

Micton, medicus. Libro XX, cap. 96, in cod. Chiffl. legitur *Myecon.* In Colb. I, *Myccon.* Lib. XXIX, cap. 38, *Picton.* In Indice hactenus edito, et lib. XX, cap. 96, *Miction qui rhizotomumena.* Haud dubie *Micton* rescribendum: etsi Salmasius *Miccon* Μίκκων legit vult. Nam Scholiastes Nicandri in Theriac. pag. 29, laudat Μίκτωνα ἐν τῷ περὶ ῥιζοτομικῶν. Quo ex loco rursum Plinius corrigendus, lib. XXVIII, cap. 7, ubi *Marcion Smyrnaeus*, pro *Mieton Smyrnaeus*, perperam scribitur: idem enim est qui de simplicium scripsit effectibus, ut eo loci dicitur, et qui, quod idem est, ῥιζοτομούμενα adversus serpentes tractavit. In Indice librorum nondum editorum, confecto a Scipione Tettio, edito a P. Labbeo in nova Biblioth. librorum MSS. pag. 172, exstare dicuntur in Florentina Bibl. *Mystionis* Smyrnaei Gynaecia, capitibus 1071 comprehensa. Scribe, *Mictonis.*

Miletvs. Forte Melitvs scribi satius foret, Μέλιτος, quem Suidas ait tragicum et oratorem fuisse, Socratis aevo: Aristoph. Schol. in Ranis, pag. 273, et Aelian. lib. X Var. hist. cap. 3.

Mithridates, ille Ponti ac Bithyniae rex, (cui quondam XXII diversarum linguarum nationes subiectae erant, quique omnes antecessores non regnandi tantum, sed et medendi arte superavit. Eius est nobilissimum antidotum, ab ipsius nomine nuncupatum, et quo sumpto corpus suum ipse adversus veneni pericula tutum effecit). De arcanis morborum remediis Commen-

tarios scripsit, quos Pompeius eo devicto Romam abstulit, atque a liberto suo Lenaeo Pompeio verti latine iussit. Scriptis suis multa ad historiam naturae pertinentia intexuerat.

Mnaseas. Inter scriptores rei rusticae e Varrone et Columella laudatus, lib. I, cap. 1. Liber eius tertius de Rebus Europae, Εὐρωπιακῶν, laudatur ab Athenaeo, lib. IV, pag. 158, ex quo Fulgentium emendabis, qui libro de prisco sermone, Mnaseam citat *in Cecrope libro*, mendose, pro *in Europes libro*, ut Suidas appellat, pag. 584, tom. II, verbo Πραξιδίκη. Ipsumque vicissim Athenaeum corriges, qui loco cit. Μνασέαν τὸν Πατρέα vocat, quum Παταρέα scribi oporteat. Μνασέας ὁ Παταρεὺς laudatur a Schol. Pindari, pag. 99 et 236. Fuit igitur is Patarensis, e Lyciae civitate. Scripsit praeter ista Mnaseas periplum, teste eodem Athen. lib. VIII, p. 331, qui et librum secundum de Asia citat, pag. 346. Graecae gentis non obscurus scriptor vocatur a Columella, lib. XII, cap. 4.

Mnesides, medicus. Sic eum Priscianus vocat, lib. VI, pag. 707, ubi ex Indice quaedam scriptorum nomina referens, sic ait: *In XI Menecrate. In XII Mneside.* Sic etiam scribitur apud Plinium ipsum, lib. XX, cap. 76, in MSS. Reg. 1, 2, Colb. etc.

Mnesigiton. Graecis Μνησιγείτων. (Auctor ignotus.)

Mnesitheus, Atheniensis medicus, Μνησίθεος Plutarcho in Quaest. natur. pag. 918. Eius epistolam περὶ κωθωνισμοῦ laudat Athenaeus, lib. XI, p. 483. Librum de Eduliis, περὶ ἐδεσμῶν, lib. III, pag. 80, unde Varro quaedam excerpsit de variis vini generibus, quae Gellius refert, lib. XIII, cap. 30. De coronis egisse dicitur in Indice libri XXI. Hic scripsit, inquit Athenaeus, lib. I, p. 22, responso Pythiae Atheniensibus iussum esse, ut Bacchum medicum venerarentur: hoc est, ut vi medica vini uterentur.

Moschion Graecus, de Raphano condidit volumen, teste Plinio, lib. XIX, cap. 26. Exstat in Gynaeciorum libris Μοσχίωνος περὶ γυναικείων παθῶν, de Mulierum Morbis opus: cum aliis excerptis ex Cleopatra, et Moschione forte altero. Sed ex iis alterutrum a Plinio laudari existimo. Scripsit et alter fortassis Μοσχίων ab his diversus libellum de nave Hieronis Syracusii, apud Athenaeum, lib. V, pag. 206, ex quo aetas scriptoris discitur.

Mucianus. Vid. Licinius Mucianus.

Myndus Dossenus. Vid. Dossenus Myndus.

Musaeus poëta, Orphei discipulus, Eleusinius; (quanquam Vossius Musaeum nunquam exstitisse, sed tantummodo nomen fuisse putat ab antiqua Phoenicum lingua, qua Cadmus usus fuit). Fuit et alter eo nomine Thebanos, qui Troiani belli tempore Lyricos versus scripsit. Alteruterne ex iis, num ab iis diversus quispiam assignetur a Plinio, difficile est statuere. Hesiodo uterque, quem Plinius Musaeo praeponit, longe antiquior.

Myrsilus Lesbius, (Myrtilus a quibusdam vocatur), Μύρσιλος Λέσβιος, inquit Clemens Alex. in Protrept. pag. 20. Lesbiaca composuit, ut auctor est Antigonus Carystius, cap. 5, 17 et 129. Laudat eum Strabo, lib. XIII, pag. 617. (Praeter Lesbiaca, nonnulla etiam scripsisse testatur Millerus, inter quae Paradoxa historica, etc.)

N

Nearchvs. Is Alexandri navium gubernator, cum eo militavit, ac de rebus ab eo gestis scripsit historiam, quam Strabo laudat, lib. XV, p. 686, et alibi passim: Curtius item, Arrianus in Indicis, pag. 544, et Suidas. In insula, quam Indus amnis in ostio facit, Patale dicta, sepultum tradit Philostratus, lib. III, de Vita Apoll. cap. 15.

Necepsos, Graecis Νεχεψὼς, « Aegypti imperator iustissimus, et astrologus valde bonus », inquit Iulius Firmicus, lib. IV, cap. 16. De illo Ausonius Carm. 409, v. 20:

Quique magos docuit mysteria vana Necepsos.

Νεχεψὼς ὁ βασιλεὺς citatur a Galeno, lib. IX de Facult. simp. medic. cap. 2, ἐν τῇ τεσσαρακαιδεκάτῃ βίβλῳ.

Neoptolemvs. Μελιτουργικὰ, hoc est, de ratione conficiendi servandique mellis, scripsisse dicitur in Indice libri XI. Laudatur ab Athenaeo liber de Epigrammatis Neoptolemi Pariani, lib. X, p. 454; liber tertius glossarum, lib. XI, p. 476; denique eiusdem Dionysias, lib. III, pag. 82.

Nepos Cornelivs. Vide Cornelivs Nepos.

Nicander Colophonius, idem poëta, idem medicus, idem insignis grammaticus fuit: is est cuius Theriaca exstant, et Alexipharmaca. Vixit temporibus Attali, postremi Pergamenorum regis. Scripsit collectionem remediorum: item prognostica, quae ex Hippocrate transtulit. Haec Suidas, tom. II, pag. 229. Scripsit et Georgica, quorum praeter Suidam meminit Athenaeus, lib. II, pag. 72. Quo de opere ita Tullius, lib. I de Orat. pag. 284: « Constat inter doctos, hominem ignarum Astrologiae, ornatissimis atque optimis versibus, Aratum de caelo stellisque dixisse: de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium, poëtica facultate, non rustica, scripsisse praeclàre. » Eiusdem μελιτουργικὰ laudantur ab Athenaeo, lib. II, p. 68; liber glossarum tertius, lib. VII, pag. 228; Aetolicorum, lib. VI, pag. 295; Boeoticorum, lib. VII, pag. 329; Colophoniorum quartus, lib. XI, pag. 496; denique ἑτεροιουμένων, sive transformationum, seu metamorphoseon lib. III, pag. 82; eiusdem operis liber quartus, lib. VII, pag. 305: at ex iis et Apollonii Scholiasten, qui ad lib. I, v. 1235, ἑτεροιουμένων, et Suidam emendandum putem, qui foedum huic operi titulum adfingit, ἑταιροιουμένων βιβλία πέντε, *de iis qui meretricis more vivunt*. Meminit et Scholiastes Nicandri in Theriac. pag. 28, libri quem ille Hyacinthum inscripserat, Νίκανδρος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Ὑακίνθῳ. Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 57, libri secundi Εὐρώπης

Niceratvs. Inter recentiores medicos Augustei aevi a Dioscoride recensetur in praef. Librum Nicerati de Catalepsi laudat Caelius Aurelian. lib. II, Chron. cap. 5. Huius compositiones medicas refert Galenus, lib. III, κατὰ τόπους, cap. 1, et lib. VII, cap. 5; scripsit quoque de herbis.

Nicias. (Nicias Mallotes, a patria dictus Mallo, Ciliciae oppido, et hinc probe distinguendus a Nicia Solensi, qui Pyrrhi fuit medicus; quod non cavit Harduinus in Indic. Auct. Scripsit autem περὶ λίθων, de lapidibus sive gemmis.)

Nicobvlvs, (alii Nicobule). Videtur is cum Onesicrito et Nearcho, expeditionum Alexandri comes fuisse, vel cum Diogneto at Baetone itinerum dimensor.

Niger Sextivs, homo latinus, graece de medicina scripsit: sed in herbis explicandis, Dioscoridi si credimus, in praef. multa peccavit. Plinio contra, lib. XXXII, cap. 13, diligentissimus auctor medicinae dicitur. De materia medica, περὶ ὕλης, scripsisse scimus ex Erotiano, in Onomastico vocum Hippocratis, tom. II operum Galeni, pag. 125.

Niger Tebivs. Vid. Tebivs.

Nigidivs Figvlvs, Senator, post M. Varronem Romanorum doctissimus: quo socio atque adiutore in exstinguenda Catilinae coniuratione Cicero usus est. Astrologica enim scientia praestitisse auctor est Dio, lib. XLV, pag. 270, imperiumque praedixisse Octavio Augusto, eo ipso quo natus est die. Maximum rerum naturalium indagatorem vocat Q. Serenus Sammonicus apud Macrob. lib. II Saturn. cap. 22, ubi librum eius quartum de Animalibus laudat, quo loco de Acipensere egit. Librum secundum eiusdem operis, Gellius, lib. VII, cap. 9, pag. 420. Secundum item, de Vento, lib. II, cap. 22. De Extis, lib. XVI, cap. 6. De Sphaera Barbarica et Graecanica, Serv. in lib. Georg. Unde ei Figuli cognomen adhaeserit, docet August. lib. V de Civit. Dei, cap. 3. De eo Lucanus, lib. I, v. 639:

At Figulus, cui cura Deos, secretaque mundi
Nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
Aequaret visu numerisque moventibus astra, etc.

Nymphodorvs Syracusius, quem laudat Athenaeus, lib. VII, pag. 321, ἐν Ἀσίας περίπλῳ; libro vero VIII, pag. 331, ἐν περίπλοις, ut non Asiae solum, sed totius orbis periplum descripsisse videatur. Laudari hunc a Plinio citius existimaverim, quam alterum eiusdem nominis Amphipoliten, quem citat Clemens Alexandr. in Protrept. pag. 43, aitque scripsisse de ritibus legibusque barbaricis, ἐν νομίμοις βαρβαρικοῖς. Syracusium ab Aeliano quoque citari arbitror, lib. XI, cap. 20, et lib. XVI, cap. 34 de Siciliae et Sardiniae rebus admirandis: quae quia fictitiae fortassis erant et commentitiae, inde auctori Nymphodoro θαυματοποιῷ potius, quam θαυματογράφῳ nomen videtur obtigisse apud Athen. lib. I, pag. 19.

O

Oenopides Chivs (Democriti aequalis, astronomiae quam ab Aegyptiis accepisse videtur, peritus, qui inventionem obliquitatis Zodiaci sibi tribuit, et annum magnum LIX annorum statuit). Idem, cuius Diodorus meminit, lib. I, pag. 38; Aelian. lib. X Var. cap. 7; Plutarch. lib. II, de Placitis Philos. cap. 12.

Olympias Thebana. Laudatur haec (a Plinio nostro in Elencho non semel) a Plinio Valeriano, lib. IV rei medicae, cap. 5. Citatur eius epistola a Iulio Polluce, lib. X, cap. 1.

Olympicvs. Scribendum fortassis Olympiacvs, ut sit medicus ille Milesius, cuius Galenus meminit in Introd. tom. II, cap. 4. Methodicae sectae addictus (Apollonii Cyprii praeceptor fuit).

Olympiodorus. Videtur is Alexandri M. res gestas scripsisse, et cum Nearcho et Onesicrito, expeditionum eius comes fuisse.

Onesicritus Astypalaeus (vel Aeginensis), Diogenis discipulus, Alexandro in expeditionibus comes, ac triremis ipsius gubernator: cuius institutionem, ut Xenophon Cyri παιδείαν, scripsit, teste Laertio in Onesicrito, lib. VI, pag. 168. Onesicratum aliqui perperam appellant. Passim laudatur a Strabone.

Ophelion, medicus, Graecis Ὀφελίων: quale poëtae comici nomen apud Athen. lib. II, pag. 66, et apud Suidam, tom. II, pag. 359. In MSS. tamen Reg. Colb. Th. Chifll. saepe *Opinion*, interdum *Ophion* scribitur, (nec de vero nomine constant interpretes).

Opilius Medicus, cui praenomen Aurelius. Ex libris illius de Silvestribus arboribus quaedam Festus recitat, verbo *Fomites*. Oppius perperam scribitur apud Macrob. lib. II Saturn. cap. 14: »Vir doctus Oppius in libro quem fecit de silvestribus arboribus.« Alium hunc esse arbitror ab eo qui libros suos Musarum inscripsit, laudatos a Gellio, lib. I, cap. 25, et a Suetonio, lib. de Illustr. Gramm. cap. VI.

Oppius. Caium illum esse Oppium puto, qui auctor existimatus est eorum voluminum, quae Hirtio ab aliis tribuuntur, quemadmodum Suetonius docet, in Iulio, cap. LII. Scripsit de Vita C. Marii, quam Plinius laudat, lib XI, cap. 45. De Vita Cn. Pompeii, unde quaedam Plutarchus adducit, in Pompeio, pag. 623. De Vita Cassii, ex Charisio, lib. I, pag. 119. Denique de rebus Africani, ex Gellio, lib. VII, cap. 1.

Orpheus. Primus exstitit, qui de herbis aliqua curiosius prodiderit, inquit Plinius, lib. XXV, cap. 5. Ὀρφέως φυσικὸν laudat Suidas verbo τριτοπάτορες, tomo II, pag. 247. Τὰ λιθικά, sive de gemmis, Tzetzes Chiliad. 4, Hist. 140, v. 402, et Stobaeus Serm. 32. De Agricultura, ἐν Γεωργίᾳ, idem Chiliad. Hist. 128, v. 172. De medicamentis compositis scripsisse auctor est Galenus, lib. II, de antidotis, cap. 7, pag. 908. Fuit ille porro bello Troiano antiquior. Qui falso ei adscripti libri fuerint, Suidas docet tomo II, pag. 338. In Indice libri XXVIII legitur, *Orpheo qui Diophios*, menduse, ut monuimus. Nam quum sequatur statim, *Archelao qui item*, hoc est, qui in eodem argumento tractando versatus est; hunc autem suo loco ostenderimus ἐν τοῖς διφυέσι laudari a Nicandri Scholiaste: effici inde necesse est, Orpheum pariter Διφυεῖς scripsisse, hoc est, de iis animalibus quae sunt ancipitis naturae, ut sunt muraenae, etc. Scio Reinesium, lib. I Var. Lect. cap. 1, conatum esse restituere Ἰδιοφυεῖς: sed coniectura parum felici, quum Archelaum non viderit Διφυεῖς tractasse. Denique de medicamentis Orpheum hunc exarasse volumen, auctor est Galenus, lib. II, de antid. cap. 7. (Hodie sub eius nomine circumferuntur Argonautica; hymni; de Lapidibus, qui libellus tamen a veteribus quibusdam Onomacrito tribuitur; et fragmenta quaedam. Nihil horum tam remotam aetatem spirat).

Ostanes (vel Otanes). Duo eius nominis laudantur a Plinio, lib. XXX, cap. 2. Prior Xerxem in bello comitatus, posterior Alexandrum. Vterque magicae professioni auctoritatem dedit, de ea arte scriptis voluminibus. De utroque ibi dicemus. Osthanem citat Lactantius Placidus in lib. I Thebaid. Statii, v. 710.

Ovidius Naso (eques Romanus et poëta egregius, natus Sulmone in Peligni; sed ab Augusto tandem, incertum quibus de causis, Tomos in exilium

missus, ubi etiam Tiberio imperante vita excessit. Eius opera hodiernum exstant, saepissime edita).

P

Panaetius Rhodius, (Panaetii, qui et ipse de officiis scripsit, filius, a hinc iunior a quibusdam vocatus, Diogenis Babylonii et Antipatri Tarsensis discipulus, Laelii vero et Scipionis, qui eum domi et in legatione Aegyptiaca ante censuram comitem habuit, magister. Stoicus quidem fuit, sed ita ut nec acerbitatem illius sectae nec disserendi spinas probaret. Scripsit de philosophorum sectis; de civili statu; de tranquillitate animi; de dolore patiendo; de Socrate; de officiis, etc.)

Papirius Fabianus. Vid. Fabianus.

Parmeniscus. Grammaticus Aratum Commentariis illustrasse dicitur in fine opusculi Eratosthenis ad Arati Phaenomena, pag. 267. Fabulosam praeterea scripsit de sideribus historiam, cuius Hyginus meminit, lib. II, pag. 59 et 64. Ex Parmenisco fragmentum recitat Scholiastes Euripidis in Medeam.

Parrhasius, pictor nobilis, de quo multa Plinius, lib. XXXV, cap. 36.

Pasiteles, qui Admirabilia, hoc est, qui quinque volumina scripsit nobilium operum in toto orbe, ut ait Plinius, lib. XXXVI, cap. 4. Statuarius is fuit, in Magna Graecia natus, at civitate Romana donatus, ut idem scribit. Quare diversus ab illo Pasitele est, qui Phidiam habuit magistrum.

Patrocles, (qui sub Seleuco Nicatore mare Indicum classe lustravit, earumque regionum praefectus fuit. Geographiae inprimis peritus, cui et prae omnibus aliis fidem esse habendam Strabo existimat. Si Pausaniae fides, idem quoque triremibus Ptolemaei Lagidae aliquando praefuit).

Paulinus (Caius Suetonius), Consulatum gessit cum L. Pontio Telesino, Caii Caesaris Germanici principatu. Propraetor in Numidia, Mauros perdomuerat, ut praeter Plinium Dio docet lib. LX, pag. 670.

Paulus Sergius. (Laudator in Indice lib. II et XVIII).

Pedianus Asconius. Vid. Asconius.

Pelops. Fuit is Hippocratis interpres, novus anatomiae scriptor, quem adolescens admodum Galenus audivit, ut est auctor ipse, lib. VI, de Hippocr. et Platonis Decretis, cap. 3. Fuit igitur Plinio σύγχρονος, quum Traiani principatu florere Galenus coeperit.

Periander (Corinthius, qui, quum tyrannus esset factus in patria, a quibusdam inter septem Graeciae sapientes numeratus est, et Olymp. XLVIII, 4, vita excessit. Hic praecepta moralia versibus heroicis circiter bis mille edidit, et epistolia scripsit, quorum bina exstant apud Laertium. Alius autem fuit Periander medicus quem, componendis carminibus in vita Minerva operantem Archidamus, Agesilai filius, Plutarcho teste, interrogavit: Eccur pro medico gratioso malus poëta vocari cuperet? Uter a Plinio nostro significetur, definire non possumus).

Petosiris, Aegyptius mathematicus, de quo Iuvenalis, Sat. VI, v. 581:

Capiendo nulla videtur
Aptior hora cibo, nisi quam dederit Petosiris.

Astrologica scripsisse auctor est Suidas tomo II, pag. 512. Huius epistolam

astrologicam ad Nechepsom (seu Necepsum) regem in Bibliotheca Caesarea Viennae extare MS. auctor est P. Lambecios, lib. VII, pag. 118, et in Bibl. MSS. Renati Moraei Med. Paris. P. Labbaeus, in Nova Bibl. librorum MSS. pag. 213. Eiusdem Petosiris ad Nechepsum regem Organum Astrologicum asservari testator idem Lambecios in Bibliotheca iam ante laudata, loc. cit. Petosirin et Necepsom Iolius Firmicus, lib. IV, Mathes. in praef. 45, divinos viros appellat, atqoe omni admiratione dignos, qoorum prudentia et ipsa secreta divinitatis accessit, etc.

Petrichvs. Sic enim illa vox scribi dehet, ot in Colh. cod. 1, 2, lib. XX, cap. 96, aliisque quibusdam in locis. (Medicus fuit). Ophiaca scripsisse a Plinio dicitur loco citato: et a Nicandri Scholiasta, ad Theriaca, pag. 27. Πέτριχος, ἐν ὀφιακοῖς; et pag. 30, Πέτριχος ἐν τῷ ὀφιακῷ, hoc est, in eo libro quo de serpentium natura disputat.

Petronivs. De eo diximos in Diodoro.

Phanias Physicvs, quem laudat Antigonos Carystius, Histor. Mirab. cap. CLXXI, patria Lesbius, ut ait Plutarchus in Solone, pag. 85, et in Themistocle, pag. 115; vel ot Atheoaeos ait, lib. II, pag. 51, et Laertios in Aristippo, pag. 49, Eresius: est enim Eresos Lesbi insulae oppidum. Aristotele magistro profecit. Huius librum quiutom περὶ φυτῶν, de plantis, laudat Athenaeus, lib. III, pag. 84. De tyrannis Siciliae, lib. VI, pag. 232. Contra Sophistas, lib. XIV, pag. 468, etc. (Idemne Phaenias a Galeno vocator? an plures fuerunt?)

Phemonoe. Φημονόην laudat in Thalete Laërtios, pag. 10, atque ab ea profectum τὸ Γνῶθι σεαυτὸν, quod vulgo Thaleti adscribitur, ex Antisthene refert. Haec prima vates versihus heroicis fudit oracola apud Delphos, inquit Eoseb. in Chron. 104, cui concinit Proclus in Chrestomathia referente Photio in Bibl. cod. 239. pag. 981: τὸ μέλος πρῶτον μὲν εὑρεῖν Φημονόη ἡ Ἀπόλλωνος προφῆτις. Primus illius versus hexameter hic foit: Συμφέρετε πτερά τ' οἰωνοί, κηρόν τε μέλισσαι. Delphis vixisse Φημονόην auctor est praeterea Clemens Alex. lib. I Strom. pag. 334 et alii. De ea Lucanus, lib. V, v. 186:

Sic plena laborat
Phemonoe Phoebo.

In Indice librorum noudum editorom, coofecto a Scipione Tettio Neapolitano, qoem edidit P. Labbeos in Nova Bibl. librorum MSS. pag. 172, recensetur Phemonoes ὀρνεοσόφιον, in quo similia multa sont iis, qoae libro X, cap. 3, ex Phemonoe recitantur a Plinio.

* Pherecvdes, Syrius, e Syro insula, non onos tantom apod Veteres celebrator: duorum enim apud Laërtium diserte meminit Andron Ephesius, quorum alter fuerit astrologus et praeceptor Thaletis, alter autem theologos et praeceptor Pythagorae. Sed unus idemque tamen intelligi poterit, ut alii eruditorom osteudunt. Is, quem postremo loco nominavimus, scripsit de natura rerum ac Diis; epistola aotem sub Pherecydis nomine ad Thaletem, exstat apud Laërtiom.

Philemon, « mediae comoediae scriptor, fahulas cum Menandro in scena dictavit, certavitque cum eo, fortasse impar, certe aemolos, inquit Apuleius lib. III Florid. pag. 19; namque eum vicit saepenomero », etc. Floruit Alexandri M. temporibus. Hunc Suidas Syracusium facit, pag. 1052, fortassis

quod ibi docendi ludum aperuerit: Strabo, lib. XIV, pag. 671, Pompeiopoli Ciliciae oppido natum refert. De omnigenis oraculis eum scripsisse narrat Athenaeus, lib. IV, pag. 114. Citatur a Diomede, lib. III, pag. 486, aliisque grammaticis.

Philinvs Covs, qui Empiricae medicorum sectae praefuisse dicitur, in Medico, cap. IV, pag. 363, tomo II operum Galeni: Φιλῖνος Κῶος. In Plinianis *Phyllinus* perperam legebatur. Hunc laudat Athenaeus, lib. XV, pag. 681, inter eos qui de plantis floribusque scripserunt. Philini compositionem medicam commendat Galenus, lib. VII, κατὰ τόπους, cap. 5, et lib. III, κατὰ γένη, cap. 13.

Philippvs, astronomus antiquissimus, cuius Geminus, cap. VI, meminit in Elementis Astronomiae, et Ptolemaeus, lib. de Apparentiis, pag. 89, et Hipparchus, lib. I, in Phaenom. pag. 179. « Parapegmata astronomica composuit, » inquit Vitruvius, lib. IX, cap. 7.

* Philiscvs Thasivs, qui in desertis apes colens Agrius cognominatus, scripsit de apibus. Citatur a Plinio libro XI, cap. 9.

Philistides Mallotes, a Mallo Ciliciae oppido cognominatus, uti Aristophanes Mallotes, et alii. Hoc verius multo arbitror, Philistidis nimirum patriam hac voce, *Mallotes*, quam nomen viri proprium designari: quamquam nec sum nescius a Suida, tomo II, pag. 87, laudari Μαλλώτην tragicum poëtam, ex urbe Dionysiade.

Philistion Siculus, Eudoxi Cnidii in medica disciplina magister: idem Locrensis appellatus, quod in ea Italiae parte diu sit versatus. Gellius, lib. XVII, cap. 11, veterem medicum et nobilem vocat. Huic liber de Diaeta a quibusdam adscribitur, qui inter Hippocratis opera exstat. Sed et huius Philistionis frater libros scripsit de Adiutoriis, ad medicinam pariter pertinentes, quorum secundus ac vicesimus a Caelio Aureliano laudatur, lib. V Chron. cap. 1.

Philistvs, historicus, Φίλισκος, ἢ Φίλιστος, inquit Suidas, tomo II, pag. 1085, Syracusanus fuit. Doctum hominem, et diligentem Cicero vocat, lib. I de Divin. pag. 173. Dionysio seniori, cuius cognatus fuit, in constituendo principatu favit. Scripsit res Siculas libris XI, teste Diodoro, lib. XIII, pag. 222; Aegyptiaca, libris XII, Suida teste. Ἱστοριογράφος dictus a Tzetze, Chiliad. 10, Hist. 358, v. 829. In ratione historiae conscribendae « Thucydidis imitator, ait Quintilan. lib. X, cap. 1, et aliquatenus lucidior ». Desiisse tamen placere sua aetate scribit Cicero in Bruto, pag. 534. Qui μελιτουργικὰ scripsisse dicitur in Indice libri XI, et cap. 9, eiusdem libri, Thasius patria quum fuerit, ab isto diversus plane exstitit. (Vid. Philiscvs).

Philometor. Vid. Attalvs.

Philonides. Medicus eo nomine Dyrrachenus fuit, cuius Stephanus meminit, verbo Δυῤῥάχιον, (qui libros edidit XLV, de Arte medendi; alter vero Catinensis Siculus laudatur a Galeno et Athenaeo qui de coronis et unguentis, περὶ μύρων καὶ στεφάνων, scripsit. Neutrum vero a Plinio signari Harduinus existimat, sed Philonidem Atheniensem qui ex fullone veteris comoediae poëta factus, nonnulla dramata scripsit quorum fragmenta collegit Hertelius).

Philopator. Galenus, lib. de Cognosc. curandisque animi morbis cap. 8, tomo VI, pag. 532, Philopatoris Stoici meminit. Verum in cod. R. 1, 2, et Colb. 2, in Indice libri XXIX, non *Philopatore* legitur, sed *Phalapato*, ut

forte *Palaephato* legi scribique oportest. Sunt antem plurimi ea appellatione magni nominis scriptores, quos videre est apud Suidam, tomo II, pag. 408 et 409. Est enim Palaephatus Atheniensis, vetustissimus post Phemonoen poëta, qui κοσμοποιΐαν scripsit. Alter Prienaeus, qui Artaxerxis aetate vixit: ediditque ἀπίστων, hoc est, rerum incredibilium. Tertius Abydenus historicus, qui Cypriaca, Deliaca, Attica, et Arabica scripsit, Aristoteli valde familiaris. Quartus Aegyptius, qui fabulosa conscripsit, etc.

Philostephanvs, Callimachi Cyrenaei conterraneus, et σύγχρονος sive aequalis, et eidem familiaris fuit, ut auctor est Athenaeus, lib. VIII, pag. 331. De civitatibus Asiae scripsisse idem narrat, lib. VII, pag. 297. Περὶ εὑρημάτων, de rebus inventis, Clemens Alexandr. lib. I Strom. pag. 308. De insulis, περὶ νήσων, Harpocration, verbo Στρύμη, p. 275. De Cyllene, περὶ Κυλλήνης, Scholiastes Pindari, p. 55.

Philoxenvs, poëta Cytherius, dithyrambicus vates Athenaeo dictus, lib. VIII, p. 341; cuius Δεῖπνον, sive Convivium laudat, lib. IV, p. 146. Hunc Dionysio iuniori familiarem fuisse auctor est Pausanias in Atticis.

Phylarchvs, Ptolemaei Evergetae temporibus vixit. Eius historiarum librum XXXV, laudat Athenaeus, lib. IV, p. 141. Atheniensisne sit, an Naucratites dicendus, dubitat idem Athenaeus, lib. II, p. 58, et Suidas, tom. II, p. 1098, apud quem haec illius scripta recensentur in primis: Περὶ εὑρημάτων, de rebus inventis; ἐπιτομὴ μυθική, compendium fabulosum: res ab Antigono et Eumene gestae, etc. Graecis Φύλαρχος scribitur, ut apud Aelian. lib. VI Hist. Anim. cap. 29, etc.

Piso. L. Calpurnius Piso Frugi: scripsit Annales, quos passim Gellius laudat, inprimis lib. VI, cap. 9. Gessit Consulatum anno V. c. dcxxi. Censor fuit cum Q. Caecilio Metello Balearico, an. dcxxxiv. Vnde Censorius appellatur, lib. XIII, cap. 27, ubi *C. Piso* perperam appellatur, quum *Lucius* dictus sit, et in Indice tum libri secundi, tum libri ipsius tertii decimi, et lib. II, cap. 54, et in MSS. R. 1, Colb. 2, diserte ac sine compendii nota *Lucius Piso* vocetur. Accedit Dionysii Halic. auctoritas, qui rem plane conficit, quum lib. II, p. 105, L. Pisonem virum censorium historicum vocat: ὡς Πίσων Λεύκιος ὁ τιμητικὸς ἱστορεῖ. Pisonis Frugi secundum Annalium citat Priscianus, X, p. 887.

Plato (Atheniensis, ille philosophus, natus olymp. lxxxvii, qui, quum primum audiisset Socratem, varias regiones adiit, philosophiae gratia; redux autem factus rempublicam gerere noluit, etiamsi consiliis adfuit Dioni, aliisque viris principibus. Obiit Olymp. cviii. Scripta eius plus vice simplici iunctim edita sunt).

Plavtvs (M. Accivs), appellatus Comoediae Latinae parens, (patria Sarsinas, fato concessit anno Vrb. dlxx. E comoediis illius quarum aetate Gellii centum et triginta circumferebantur hodie viginti exstant, saepenumero ab eruditis viris editae).

Plistonicvs, Praxagorae discipulus, arte medicus, ut auctor est Celsus in praef. lib. I, p. 2. Scripsisse de Humoribus, testatur Galenus, lib. de Atra bile, cap. 1. Scripsit etiam de commodis ex aquae potu, teste Athenaeo, lib. II, p. 45.

Pollio Asinivs. Vid. Asinivs.

Polybivs. Megalopolitanus ex Arcadia, cuius historiarum libri quidem

supersunt, et excerpta ex aliis qui interierunt. Obiit annis xvii ante Ciceronis natalem. Dicemus de eo plura, lib. VIII, cap. 18. Hic, quia Romanorum imprimis res scripsit, Romanis scriptoribus semel accensetur in Indice libri XXXI.

Polycritus Mendaeus, a Mendis Siciliae oppido, cognominatus. Dionysii Siculi res gestas literis mandavit, teste Laërtio, lib. II, in Aeschine, p. 48. Apud Plinium lib. XXXI, cap. 2, Polyclitus mendose scribitur, pro Polycrito: uti ex Antigono Carystio constat, qui eadem ac Plinius narrat, Histor. mirab. cap. 150.

Polyhistor. Vid. Cornelius Alexander.

Pompeius Lenaeus. Vid. Lenaeus.

Pompeius Trogus. Vid. Trogus.

Pomponius Atticus. Vid Atticus.

Pomponius Mela. Vid. Mela.

Posidonius, Apamensis idem et Rhodius appellatus, illud ab natali solo, istud a magistratu quem Rhodi gessit, nomen adeptus: stoicus idem ab ea doctrina, in qua se exercuit. Strabo, lib. XI, p. 491, Pompeii amicum vocat. Idem illius librum de Oceano et aestu commendat, lib. I, p. 6. Librum XVI Historiarum, Athenaeus, lib. X, p. 439.

Praxagoras medicus laudatur a Celso, in praef. lib. I, pag. 1. Eius liber secundus curationum citatur a Caelio Aurel. lib. I Chron. cap. 4. Tertius, ab eodem, lib. II, cap. 13. Hunc patria Coum, medicum antiquissimum vocat Athenaeus, lib. II, p. 41. De veneno Pharico librum edidisse, auctor est Scholiastes Nicandri. De Humoribus, Galenus lib. de Atra bile, cap. 1.

Procilius. Laudatur a Varrone, lib. IV, de Ling. Lat. p. 36. Doctissimum sui temporis grammaticum vocat Trebellius Pollio in Aemiliano, p. 195, sed mendose ibi Proculus vocatur.

Ptolemaeus Lagi F. primus eius nominis Aegypti principatum tenuit. Alexandri M. sub quo militarat, res gestas perscripsit, ut auctor est Curtius, lib. IX (cap. 5, ubi vid. not. nost. edit. tom. II, p. 308. Ed. P.), et Plutarchus in Alexandro. Γεωγραφικὰ scripsisse testis est Marcianus Heracleotes, p. 31. Πτολεμαῖον τὸν ἐπικαλούμενον Λαγῶν appellat Origenes apud Euseb. lib. Praepar. pag. 285. Alii Lagidam, seu Lagi filium.

* Publius, natione Syrus, scenae mimicae conditor, a patrono suo manu ob ingenii solertiam missus. Obiit sub Augusto. Atque hic, ni fallor, signatur a Plinio, lib. VIII, cap. 77, et XXXV, cap. 58, etiamsi diversum sentiat Harduinus.

Pythagoras Samius, de quo Laërtius multa, lib. VIII, p. 213. De eius aetate dicemus, lib. II, cap. 6. De brassica scripsisse eum auctor est Plinius, lib. XX, cap. 33. De bulbis et scilla, lib. XIX, cap. 30. De herbis magicis, lib. XXIV, cap. 99. Alia Laërtius refert l. c. Verum qui περὶ τῆς σκίλλης de scilla scripsit, hunc medicum fuisse a Philosopho Samio longe diversum, ex nonnullorum sententia ait idem Laërtius, pag. 225. Pythagoras librum de Mari rubro scripsisse dicitur apud Athen. lib. XIV, pag. 634. Quas ille terras peragrando lustraverit, Plinius enumerat, lib. XXV, cap. 5.

Pytheas Massiliensis, Ptolemaei Philadelphi aetate vixit. Citatur a Plutarcho in Demosth. pag. 855. Vix ullam historiis eius, in quibus regiones situsque terrarum descripsit, habendam fidem Strabo ait, lib. II, pag. 104, et lib. I, pag. 63: Πυθέας ἀνὴρ ψευδίστατος.

R

S

Scrofa, vel, ut alii scribunt, Cn. Scropha Tremellius, «agricolationem eloquentem reddidit, inquit Columella, lib. I, cap. 1. Plurima rerum rusticarum praecepta simul eleganter et scite memoriae prodidit,» inquit idem, lib. II, cap. 1. Paria de eo Varro testatur, lib. I, cap. 1. Quae Scrophae nominis origo fuerit, disce ex Macrobio, lib. I Saturn. cap. 1. Quaestorem hunc fuisse tradit Plutarchus in Crasso, pag. 549.

Sebosus Statius. Vid. Statius.

Sempronius. Vid. Tuditanus.

Seneca Philosophus, Neronis magister. Praeter illius opera quae nunc exstant, regionum etiam situs descripsit, ut Servius testatur in lib. IX Aen. ac Plinius ipse, lib. VI, cap. 21, et lib. IX, cap. 78. De Aegypti vero situ, et Aegyptiorum sacris, idem Servius in Aeneid. VI, 154, ad illud poëtae,

Sic demum lucos Stygios, etc.

Scripsit et de Fortuitis, Tertulliano teste, in Apologetici fine.

Serapion Antiochensis. Γεωγραφικὰ hunc conscripsisse, in quibus Eratosthenem valde reprehendit, auctor est Cicero, lib. II ad Attic. ep. 6. Idem epist. 4, in eius scriptis vix millesimam partem intelligere se confitetur.

Sergius Paulus. Vid. Paulus Sergius.

Servilius Democrates, sic enim illum Plinius appellat, lib. XXV, cap. 49. Meminit huius Democratis medici Galenus, lib. VII, κατὰ τόπους, cap. 2, eiusque simul operis, quod inscripserat, Φιλίατρος. Librum integrum scripsisse carmine dicitur, de Confessionum antidotorum, lib. de Theriaca ad Pison. cap. 12, et lib. I, de Antidotis, cap. 15; alterum item, qui Κλινικὸς vocabatur, lib. X, κατὰ τόπους, cap. 2. M. Servilii consularis viri filiam sanasse dicitur a Plinio, lib. XXIV, cap. 20. Gessisse autem consulatum hunc invenimus Augusti principatu, urbis anno DCCLV, ante Plinii obitum LXXV.

Servius Sulpicius, quem principem in iure civili Tullius vocat. Consulem fuisse cum M. Marcello, anno V. C. DCCIII, Florus in epitome Livianæ libri CVIII testatur, quo tempore bellum ortum est Caesarem inter et Pompeium. Libros scripsit prope centum et octoginta teste Pomponio, lib. I Digest. tit. 2, de Orig. iuris, §. 43. Quum in legatione periisset, de qua Cicero in Philip. IX, statuam ei populus rom. pro Rostris Augusti posuit.

Severus Cassius. Vid. Cassius.

Sextilius. Romanum in hac voce sonum agnosco, non peregrinum: ut quo casu in numero scriptorum externorum irrepserit, in Indice lib. XXXI, valde mirer. Toto opere ne semel quidem appellatur.

Sextius Niger. Vid. Niger Sextius.

Silanus, cui praenomen Decimus fuit, qui paulo post Carthaginem captam, Magonis Poeni volumina duodetriginta de Agricultura, e Punico sermone transtulit in Latinum, iussu Senatus. Ita Plinius, lib. XVIII, cap. 5; ubi vide quae de *familia* eius *clarissima*, ut ait Plinius, dictuti sumus.

Silenus historicus, de quo Cicero, lib. I de Divin. pag. 176: «Hoc idem in Sileni, quem Caelius sequitur, Graeca historia est: is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est, etc.» (si tamen Dionysium Halicarnasseusem audias, teste Millero, non debita cura, sed ex fortuitis rumoribus historiam composuit. Vtrum credas? Is est, qui Harduino teste) Σιληνὸς συγγραφεὺς a Strabone appellatur, lib. III, pag. 172.

* Stilo L. Aelivs. Vid. Aelivs.

Straton, cuius vitam Laërtius describit, lib. V, p. 128, quem Peripateticum Lampsacenum fuisse ait, et Atheuis scholam rexisse, ibique περὶ εὑρημάτων ἐλέγχους δύο, opus historicum et confutatorium de rebus inventis scripsisse. Id quod et haec verba Clementis Alex. significant, lib. I, Στρωμ. pag. 300: Στράτων ἐν τοῖς περὶ εὑρημάτων. Hunc cum altero Stratone iuniore Alexandrino confundit Vossius, lib. I Histor. Graec. cap. 20. Hinc vides recte a nobis emendatum esse Plinianum Indicem, ac pro *Stratone qui contra Epori theoremata scripsit*, bella repositum, *qui contra Ephori εὑρήματα*. Nam et Ephorum de rebus inventis sive εὑρήματα pariter scripsisse suo loco monuimus. Stratonem hunc Physicum appellat Strabo, lib. I, pag. 49, et Cicero, lib. I de Natura Deorum, pag 19. Scripsit et de incertis fabulosisque animalibus, de Diis, de hominum natura, aliaque plurima quorum indicem Laërtius exhibet loco antea memorato. Ptolemaei Philadelphi magister fuit.

Svdines. Scripsit περὶ λίθων, de gemmis.

Svetonivs Pavlinvs. Vid. Pavlinvs Svetonivs.

Svlpicivs Gallvs, cui praenomen Caius: de cuius peritia in rebus astrologicis, dicemus lib. II, cap. 9. Scripsit de Solis ac Lunae defectione volumen, teste Plinio. Hunc unum maxime omnium nobilium Graecis literis studuisse auctor est Tullius, in Bruto. Romanam historiam condidisse, Iuba apud Plutarchum in Romulo, pag. 28.

Svlpicivs Servivs. Vid. Servivs.

Svra Mamilivs. Vid. Mamilivs.

T

Tarqvitivs. Apud Ammianum Marcell. lib. XXV, pag. 289, Tarquitianorum librorum fit mentio, et apud Macrob. lib. III Saturn. cap. 7. Tarquitii Ostentarium Tuscum laudatur. Vnde amandamus alterum Macrobii locum, lib. II, cap. 16, ubi *Tarquinius Priscus in ostentario arborario* legitur, cum scribi oporteat, *Tarquitius Etruscus*, vel *Tuscus*. Sic vetus inscriptio apud Gruter. pag. 625. L. Tarqvitio. L. F. Pomp. Etrvsco Svlpiciano. Scribae Qvaestor. Alius est Tarquitius Priscus, Bithyniae proconsul, Neronis principatu, de quo Tacitus, Annal. XIV, cap. 46.

Tarvtivs, praenomine Lucius, ortu Firmanus, insignis mathematicus, Varroni familiaris, et Ciceroni: de quo Plutarchus in Romulo, pag. 24. Graecis Ταρούτιος. Solinus, cap. I, pag. 2. Mathematicorum nobilissimus vocatur in indice lib. XVIII. Graece de astris scripsisse ait Cicero, lib. II de Divin. pag. 251, inprimis Chaldaicis rationibus fuisse eruditum.

Tavron. An *Taurion* potius? Nam Graeci Ταυρίωνα vocant, quo nomine appellatur Macedoniae procurator sub Antigono rege, apud Polyb. lib. IV, pag. 383.

* Telestes, vel Telestvs, poëta fortasse Selinuntius ille e Sicilia, qui floruit Olymp. xcv, cuius poëmata laudat Athenaeus.

Tergilla. In Indice libri XIV laudatur, ut de agricolatione is scripsisse videatur.

Thales Milesius, unus e sapientibus septem, atque adeo primus sapiens

appellatus, cuius vitam describit Laërtius, pag. 9. De eo aleganter Apoleius, lib. IV Florid. pag. 281 «Fuit geometriae penes Graios primus repertor, et naturae rerum certissimus explorator, et astrorum peritissimus contemplator.... temporum ambitus, ventorumque flatus, stellarum meatus, tonitruum sonora miracula, siderum obliqua curricula, solis annua reverticula idem lunae vel nascentis incrementa, vel decrescentis dispendia, etc.» De eius aetate, lib. II, cap. 7. Scripsit duo volumina περὶ τροπῆς καὶ ἰσημερίας, de solstitio et aequinoctio; etiam et de Astronomia carmen versibus ducentis, teste Laërtio, pag. 6 et 9.

Themison Laodicenus Syrus, Pompeii M. aetate vixit. Novam medicinae condidit sectam, teste Seneca Ep. XCV. «Alia est, inquit, Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis.» Haec Methodica est nominata. Θεμίσων laudatur a Democrate apud Galenum, lib. VII, κατὰ τόπους, cap. 11; a Celso in praef. lib. I; a Iuvenale, Satyra X, v. 221:

Quot Themison aegros autumno occiderit uno.

Summus auctor vocatur a Plinio, lib. XIV, cap. 21. Themisonis liber primus Tardarum Passionum, citatur a Caelio Aurel. I Chron. cap. 1. Liber quartus Epistolarum, ab eodem, lib. III, cap. 6. Liber salutaris, lib. II, cap. 7. Solus e Latinis de elephantiasis curatione scripsit, inquit idem, lib. IV, cap. 1. Singulare volumen de herba plantagine, laudatur a Plinio, lib. XXV, cap. 39.

Theocrestvs. Rerum Libycarum, quas Theocrestos descripsit, librum primum citat Apollonii Scholiastes, ad lib. IV, v. 1750.

* Theocritvs Syracusanus, bucolici carminis princeps. Floruit tempore Ptolemaei Philadelphi quem et carmine celebrat. Eius poëmata a diversis edita sunt. Citatur a Plinio, lib. XXVIII, cap. 4.

Theodorvs, medicus, quem Plinius laudat, lib. XX, cap. 40. Is Athenaei cuiusdam fuisse discipulus traditur a Laërtio in Aristippo, lib. II, p. 58.

Theomenes. Quae de electro scripsit referuntur a Plinio, XXXVII, 11.

Theomnestvs. Huius capita quaedam exstant de Mulomedicina, inter veterinariae medicinae scriptores. Item de re rustica fragmenta quaedam in Geoponicis.

Theophrastes, Aristotelis in schola Atheniensi alumnus idem et successor, patria Eresius, Menandri Comici magister: cuius operum elenchum Laërtius habet, lib. V, pag. 124. Meursius libro singulari collegit. Harpocration verbo Κιγχρεών meminit opusculi περὶ μετάλλων.

Theopompvs Chius, Isocratis auditor. Scripsit de rebus Graecis, a fine Thucydidis et Xenophontis, libros XII, inquit Diodorus, lib. XIV, pag. 303. De terrae motibus, teste Phlegonte, lib. de Rebus mirab. cap. 19. De Rebus admirandis, teste Apollonio, Hist. comment. cap. 10. Philippica libris LVIII, teste Diodoro, lib. XVI, etc.

Thrasyllvs Mendesius, Augusti ac Tiberii principatu vixit, teste Suetonio, pag. 37 et 51. Scripsit de lapidibus περὶ λίθων, ut auctor est Plutarch. lib. de Flumin. pag. 1157. De rebus Aegyptiacis, idem pag. 1158. Tacitus, Annal. VI, cap. 20. Chaldaeorum artis, sive astrologiae peritissimum fuisse significat.

Thucydides, Peloponnesiaci belli scriptor omnibus notus.

Timaevs Sicvlvs. Tauromenitam fuisse Athenaeus docet, lib. II, pag. 163, ubi librum IX laudat eius Historiarum: librum vero XXII citat idem, lib. VI, pag. 250. Scripsit et alia, de quibus Suidas. Pyrrhi bellum descripsisse auctor est Cicero, in Epistola ad Lucceium, et quidem singulari ei bello dicato volumine, ut ait Dionys. Halic. lib. I, pag. 5. Vixit Agathoclis Siculi regis temporibus.

Timaevs Mathematicvs, ab historico Tauromenita, de quo proxime diximus, diversus. Locrus hic patria fuit, professione Pythagoreus philosophus. Scripsit Mathematica, unde illi cognomen adhaesit Mathematici, in Indice libri V, et lib. XVI. Vide Suidam, tomo II, pag. 910.

Timaevs qui de metallica medicina scripsit, ut dicitur in Indice libri XXXIII, a Siculo, et Mathematico, ut quidem videtur, diversus.

Timagenes Alexandrinus, Romae docuit, Pompeio Caesarique gratissimus. Periplum scripsit libris quinque. Haec Suidas, tom. II, pag. 907. Scripsit et de antiquitatibus Galliae, teste Ammiano Marcell. lib. XV, pag. 50, quod opus vehementer laudat. De eo Seneca pater, Controv. 34.

Timaristvs. De plantis scripsisse dicitur a Plinio, lib. XXI, cap. 105. At in Colh. 2, *Timaretus* appellatur.

Timosthenes. Vixisse hunc aetate Ptolemaei Philadelphi auctor est Strabo, lib. IX, pag. 421, ubi dicitur *ναύαρχος τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου*. Et Marcianus Heracl. pag. 95, *Τιμοσθένης ὁ Ῥόδιός ἐστιν ἀρχικυβερνήτης τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου*. Opus eius *περὶ λιμένων*, de Portubus, libros decem complexum laudabat Eratosthenes: sed errata in eo nec pauca, nec exigua, deprehendit Strabo, lib. II, pag. 92. Inter veteres primae notae geographos ponitur a Scymno Chio, pag. 5. Stephanus, verbo *Ἀγάθη*, eius *Σταδιασμὸν* laudat, hoc est, dimensionem terrae per stadia. De eo Agathemerus, geogr. I, 2: *Τιμοσθένης δὲ ὁ γράψας τοὺς περίπλους*, etc.

* Tiro. Vid. Tvllivs Tiro.

Titvs Imperator Caesar. De eo diximus in praefatione ad ipsum inscripta superius, rursumque dicemus, lib. II, cap. 22.

Tlepolemvs (alii Theopolemvs), medicus. Laudatur lib. XX, cap. 73.

Trebivs Niger. De eo dicetur, lib. IX, cap. 48.

Trogvs Pompeivs. Livii aetate, et Augusti principatu vixit. Gallum se ipse facit, lib. XLIII. Scripsit historiarum Philippicarum libros XLIV, hoc est de imperio Philippico, sive Macedonico: quarum nunc epitomeo solam a Iustino concinnatam habemus. Libros eius de Animalibus laudat Charisius, lib. I, pag. 79, unde hausisse aliqua Plinium constat, lib. XI, cap. 114, ubi auctorem severissimum Trogum vocat.

Tvbero. Cui Quintus praenomen datur in Indice libri II. Tuberonem distinguere hoc loco tergeminum, operae pretium fuerit. Primus est Q. Aelius Tubero, Q. F. gener Pauli Aemilii Macedonici, eiusdem nepos a Cic. in Bruto pag. 649 vocatus. Agit de eodem Valerius Max. lib. VII, cap. 5, et alii. Alter est L. Aelius Tubero historicus, qui Ciceronis legatus in Asia fuit, de quo ipse Tullius, lib. I ad Q. Fratrem, Epist. 1. Tertius est, Q. Aelius Tubero, historici filius, qui multa scripsit de iure civili, quem Cicero propinquum suum appellat in Ligariana. Ex his apparet in Indice signari, non historicum illum, cui Lucii praenomen fuit, quod Vossius credidit, de historicis Latinis, lib. I, cap. 12, sed patrem ipsius, Q. Aelium Tuberonem.

* Tvccivs Valla. Vid. Valla.

Tvditanvs. Is est C. Sempronius Tuditanus, qui Consulatum gessit cum M. Aquilio, anno V. C. dcxxv. Commentariorum eius historicorum meminit praeter Plinium, Gellius, lib. XIII, cap. 15, ubi liber tertius decimus laudatur. Tuditanus idem libro tertio Magistratuum laudatur a Macrobio, lib. I Satur. cap. 13.

Tvllivs Tiro. De vita patroni sui Ciceronis, cuius libertus fuit, libros scripsit, quorum quartum citat Asconius Pedianus, in Orat. pro Milone, pag. 24. Gellius, lib. XXXI, cap. 9: «Tullius Tiro, inquit, M. Ciceronis alumnus, et libertus, adiutorque in litteris studiorum eius fuit: is libros complures de usu atque ratione linguae Latinae, item de variis atque promiscuis quaestionibus composuit. In his esse praecipui videntur, quos Graeco titulo Πανδέκτας inscripsit, tanquam omne rerum atque doctrinarum genus continens.» Praeclarum huius elogium exstat apud eumdem Gellium, lib. VII, cap. 3.

Tvrranivs Gracilis, sic enim scribi nomen illud mihi magis placet, omnibus codd. MSS. R. 1, 2, Colb. 2, et Chiffl. tum in Indice, tum cap. 1 libri tertii, consentientibus, quam, uti antea legebatur, *Craccula*. Aelii Gracilis Tacitus meminit, Annal. XIII, cap. 53; Turranii, lib. I. Hunc Ovidius in poëtarum albo collocat, ex Ponto IV, Epist. 16, v. 29:

Musaque Turrani tragicis subnixa cothurnis.

Hispanus fuit, prope Mellariam Baeticae natus, auctore Plinio in prooemio libri III. D. Turranium hominem χρηστομαθῆ appellat Cicero, lib. I ad Attic. Ep. 6.

Tvscvs Fabricivs. In Indice libri tertii.

V.

Valerianvs Cornelivs. Vid. Cornelivs Valerianvs.

Valerivs Antias. Syllae temporibus vixit. Scripsit Annales haud exigoae molis opus: nam librum eorum septuagesimum quartum citat Priscianus, lib. IX, pag. 871. Gellius etiam quintum et septuagesimum, lib. VII, cap. 9. Vide et Macrob. lib. I Satura. cap. 13. Plutarchum, in Romulo, pag. 25. Dionys. Halic. lib. I, pag. 6.

* Valerivs Soranvs. Citatur in fine Plinianae praefationis, et lib. III, cap. 9. Cic. in Bruto: «Q. et D. Valerii Sorani, vicini et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et graecis litteris et latinis.» Vterque medicus fuit; Quintus clarior, qui vulgaverat inter alia et Hippocratis vitam. Meminit etiam Varro de L. L. lib. IV. Confer Rezzonicum ad Plinii praefationem.

Valerivs Maximvs. Vid. Maximvs.

Valgivs. Citatur a Gellio, lib. XII, cap. 3, secundus liber eorum quos C. Valgius Rufus inscripsit, *De rebus per epistolam quaesitis*. Laudatur a Plinio, lib. XXV, cap. 2, volumen eius imperfectum, quod ad Augustum scripserat, de Herbarum usu. Meminit Valgii Festus, verbo *Secus*. Inter scriptores haud ignobiles reponitur a Seneca, Ep. LI.

Valla L. Tvccivs, medicus, dum mulsi potionem haurit, defunctus.

Varro (M. Terentivs). Romanorum omnium doctissimus et πολυγραφώ-

τατος M. Varro, praeter libros de Re rustica, et de Lingua Latina, qui ad nos, cuiusque modi sunt, pervenerunt, scripsit in primis Antiquitatum libros XLI, opere in duo volumina bipertito: quorum alterum inscriptum fuit titulo Rerum Humanarum, quod Plinius, et Priscianus, lib. X, pag. 894, appellant Humanarum Antiquitatum; alterum C. Caesari dicatum, Rerum Divinarum. Ciceronem decennio fere antecessit. Scripsisse etiam de Rebus Admirandis, auctor est Nonius, cap. III, num. 177. Libros Disciplinarum laudat A. Gellius, lib. XVIII, cap. 15. Sed de scriptis Varronis uberius egit Ausonius Popma, in libello quem inscripsit, *Bibliotheca Varroniana*.

Varro Atacinvs. De eo Hieronym. in Chron. Eusebii ad Olymp. clxxiv, an. 2 « P. Terentius Varro, vico Atace in Provincia Narbonensi nascitur. » Non a vico, ut putavit Eusebius, sed ab Atace fluvio ei nomen, de quo amne Plinius, lib. III, cap. 5, Vibius Sequester, et alii. Rectius Porphyrio in lib. I Horatii, Satyra 10: « Terentius Varro Narbonensis, Atacinus ab Atace fluvio dictus. » Quin ipsa Narbona olim colonia Atacinorum est appellata, teste Pomponio Mela, lib. II, cap. 5. « Sed antestat omnes Atacinorum Decumanorumque colonia, unde olim bis terris auxilium fuit: nunc et nomen et decus est Martius Narbo. » Floruit Caesaris Dictatoris, et Triumvirorum temporibus. Scripsit Argonautica, et Bellum Sequanicum. Quis fuerit ei scribendi character, docet Quintil. X, 1.

Verrivs Flaccvs. Caium et Lucium, Augusti nepotes, Romae in Palatio docuit, atque exactae aetatis obiit sub Tiberio, inquit Suetonius, lib. de Illustr. Gramm. cap. XVII. Libros rerum memoria dignarum ab eo conscriptos Gellius laudat, lib. IV, cap. 5. Tabulas Consulares ac Triumphales, quas Onuphrius edidit, creditur a quibusdam Verrios ipse confecisse. Eius libellus, qui Saturnus inscribebatur, citatur a Macrobio, lib. I Saturn. cap. 4. Liber quartus de verborum significatione, a Gellio, lib. V, cap. 17.

* Vestalis Fabivs. Vid. Fabivs Vestalis.

Vestinvs. Fuit C. Iulius Atticus Vestinus Consul, cum Silio Nerva, anno V. C. dcccxviii, extremis Neronis temporibus, a quo iussus sibi venas incidere. Tacitus Annal. XV, cap. 48.

Vetvs. Lucius Vetus, praefectus exercitus adversus Germanos, Neronis principatu, qui Mosellam et Ararim ducta fossa connectere parabat, ut navigabilia inter se mediterranei septentrionalisque oceani littora fierent, ut Tacitus refert, Annal. XIII, cap. 11.

Vibivs Rvfvs. Huius mentio apud Senec. lib. I Controv. 8, et Dionem, lib. LVII. Sed conturbat me, quod in Indice libri XXI et XXII, Vibius Rufinus legitur, de quo quid statuam, certi nihil adhuc occurrit.

Virgilivs Maro, (poëtarum Latinorum princeps, natus in agro Mantuano anno Vrb. dclxxxiv, Augusto imperatori et Maecenati carissimus, obiit Brundusii anno Vrbis dccxxxv. Ex illius libris Georgicon, in quibus, ut Columella loquitur, agricolationem fecit carmine potentem, Plinius multum profecit).

Vitrvvivs. Augusti Caesaris principatu claruisse creditur M. Vitruvius Pollio, cuius opus de Architectura manibus omnium teritur. (Citatur in Indice lib. XVI, XXXV, XXXVI, Pliniano aevo vetustiorem qui negant foisse, hoc uno Indice coarguuntur).

Vmbricivs Melior, quem aruspicum suo aevo peritissimum appellat Plinius,

lib. X, cap. 6. Is est aruspex Vmbricius, qui sacrificanti pro aede Apollinis Galbae, tristia exta, instantes insidias, et domesticum hostem praedixit, ut refert Tacitus, Hist. I, cap. 27. De Etrusca disciplina librum scripsisse dicitur in Indice libri XI.

X.

Xantus (Candaulis Lydi filius), historiarum auctor vocatus, lib. XXV, cap. 5, Sardianus fuit: Olymp. circiter LXX floruit; scripsit de rebus Lydiae, teste Strabone, lib. XII, pag. 572; Dionys. Halic. lib. I, pag. 22; et Athenaeo, libro XII, pag. 515. Item Magica, teste Clemente Alex. lib. III Stromat. pag. 431, et Laërtio in praef. pag. 1.

Xenagoras. Huius liber primus Chronicorum laudatur ab Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 262. Liber περὶ νήσων, de Insulis, ab Etymologo, verbo Σφήκεια. Exstare is liber dicitur MS. in Bibl. Nova librorum MSS. pag. 174. Patria Xenagorae incerta. Qui Syracusium faciunt, corrupto Plinii loco inducti sunt in fraudem, cuius loci vitium omne detegemus et sanabimus, lib. VII, cap. 57.

Xenocrates, (non ille quidem Platonis auditor, cuius vitam Laërtius scribit, lib. IV, pag. 97, sed multo iunior patria Aphrodisiensis, clarus Tiberii aetate). Exstat Xenocratis de Alimento ex aquatilibus libellus, cum Iani Dubravii, de Piscinis et Piscium naturis, lucubratione excusus. Citatur hic Xenocratis liber ab Oribasio, lib. II, cap. 58. Idem multo locupletior asservatur in Bibl. Regia, teste P. Labbeo in nova Bibl. MSS. libror. pag. 127, et in Vaticana, cum libro eiusdem περὶ λίθων, de Gemmis, ut ait idem, pag. 174. Scripsit et alia plurima, quorum Indicem Laërtius exhibet, pag. 99.

Xenocrates, qui de toreutice scripsit, insignis fuit pingendi caelandique artifex. Tisicratis discipulus fuisse dicitur, lib. XXXIV, cap. 19; Tisicrates Lysippi. Fuit autem Lysippus Alexandri M. temporibus. Vixisse igitur necesse est hunc Xenocratem statuarium aetate Ptolemaei Philadelphi.

Xenocrates Zenonis, de quo in Indice librorum XXXIII, XXXV et XXXVII. Ephesium hunc fuisse, eumdemque Neronis ac Vespasiani aevo vixisse, Plinius docet, lib. XXXVII, cap. 11. De pictura scripsisse, lib. XXXV, cap. 35.

Xenophon Atheniensis, cuius vitam Laërtius describit, lib. II, pag. 45. Praeter Κύρου παιδείαν, aliaque quae exstant, scripsisse Periplum certum est, tum ex Valerio Max. lib. VIII, cap. 13, tum ex Plinio, lib. VII, cap. 49; nisi forte is Xenophon, cuius Periplum eo loci appellat, alter ab illo Xenophonte fuerit, Ephesius fortassis, cuius Ephesiaca, libris octo comprehensa, servari ait in Bibl. Florentina Labbeus in nova Bibl. librorum MSS. pag. 174. Xenophontis prioris exstant fragmenta aliquot in Γεωπονικῶν libris, excerpta ex opere de Re rustica.

Xenophon Lampsacenus. Laudatur a Solino, cap. XIX.

Z.

Zachalias Babylonius, qui libros scripsisse de gemmis dicitur ad Mithridatem regem, lib. XXXVII, cap. 60. Ille fortassis, qui Apuleio, lib. II Asin. aur. 213, Zachlas Aegyptius, Propheta primarius, hoc est, Magus appellatur.

Zeno (qui citatur a Plinio, lib. XXII, cap. 44, et in Indice libri XVIII). Non illum stoicae disciplinae principem laudari a Plinio arbitror, sed medicum Herophileum, Laodicea, quae ad Lycum est, oriundum, quem laudat Laërtius in Zenone, lib. VII, pag. 172, et Galenus, lib. VI, κατὰ γένη, cap. 10. Scripserat de Notis morborum libellum, quem Aristoxenus Herophileus refutavit, ut docet idem Galenus, lib. IV, de Differ. puls. cap. 8.

* Zeno Citicus, stoicae disciplinae princeps, primum platonicos audivit, deinde Cratetem cynicum, et Heracliti simul libros legit, unde austerus evasit et cynicus. Tandem vero ipse novam condidit sectam, pluresque adscivit discipulos, qui ab ipso Zenonii, deinde autem a Poecile Stoa, in qua docebat, Stoici appellati sunt. Scriptorum eius magnus apud Laërtium catalogus. Citatur a Plinio, XXV, 21, et XXXIV, 19.

Zenothemis, Tzetzae Ζηνόθεμις, Chiliad. VII, hist. 144, v. 163, inter eos scriptores laudatur, qui carmine aliqua tradidere de fabulosis hominum formis. Eius deinde Periplum laudat idem, v. 684. Meminit illius etiam Aelianus, lib. XVII Hist. animal. cap. 30, et Scholiastes Apollonii ad lib. II, v. 967.

Zoilvs Macedo, Amphipolites fuit, quod Macedoniae oppidum est; (quamquam a Veteribus quibusdam Ephesius dicitur. Vivendo superavit Philippum, Macedonum regem. Canis Rhetoricus, itemque Homeromastix in vita cognominatus, ob libros IX adversus Homeri poësin compositos, et praeterea Homeri vituperationem. Scripsit etiam de Amphipoli et rebus patriis. Inter Demosthenis magistros numeratur).

Zoroastres (vel Zoroaster). Vnus hic fuerit, an multiplex, non satis constat, inquit Plinius, lib. XXX, cap. 2. Zoroastrem annis ante bellum Troianum quingentis exstitisse ait Suidas, pag. 1133: circumferri libros eius quatuor περὶ φύσεως; alium περὶ λίθων; libros demum quinque, Praedictionum ex inspectione stellarum, ἀστεροσκοπικὰ ἀποτελεσματικά, qui libri maxime illi argumento congruunt, quod Plinius libro XVIII pertractat, cuius in libri Indice Zoroastres advocatur, et libro ipso XVIII, cap. 55.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE
LIBER II.

I. (1).

Mundum, et hoc quod nomine alio caelum appel- 1

Mundum, etc. Mundum primum appellet orbem, orbem hunc aspectabilem, eorumque rerum universitatem, quae caeli ambitu continentur; deinde caelum aliquando ipsum ea mundi appellatione pariter censeri nos admonet: id demum quod ex utroque exsistit, numen esse credi vult. Caelum ipsum mundi appellatione censeri, apud Latinos scriptores, tralatitium est. Apud Ciceronem legimus, lib. III, de Vnivers. *Omne igitur caelum, sive mundus, sive quo alio vocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatum sit.* Et Manilius, Astron. I, 9, dum Augustum praedicat caelo dignum, quo iam pater Iulius receptus post mortem putabatur, ita cecinit: *Concessumque patri mundum Deus ipse mereris.* Mela Geogr. lib. I, cap. 1: *Omne igitur*, inquit, *hoc quidquid est, cui caeli mundique nomen indidimus, unum id est, atque uno ambitu se cunctaque complectitur, etc.* Accepit Mela fortassis ex Timaeo Platonis, pag. 1047: ὁ δὴ πᾶς οὐρανός, ἢ κόσμος, ἢ καὶ ἄλλο, ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιςʼ ἂν δέχοιτο, τοῦθʼ ἡμῖν ὠνομάσθω. Sed multo certior auctor vetus interpres Ecclesiastici, et idem ipsius Ecclesiastici nepos, cap. LXIII, 10: *Species caeli gloria stellarum, mundum (hoc est, caelum) illuminans in excelsis Dominus.* Nulla magis Plinio nostro familiaris locutio est, toto praesertim hoc libro; et pariter κόσμον pluribus modis Graeci accipiunt: tum ut sit collectum quiddam e caelo, atque terra et naturis utroque comprehensis: tum ut sit sola fixarum stellarum sphaera, ut diserte docet Laërtius in Zenone, lib. VII, et Diodorus apud Achill. Tatium in Phaenom. cap. 5, pag. 129. Quod ut verissimum sit atque exploratum, haud tamen assentior viri docti coniecturae, existimantis ob id hanc Pliniani operis frontem ita refingendam: *mundum, hoc est, quod alio nomine caelum appellare libuit:* neque enim de caelo uno duntaxat, sed de universa rerum omnium complexione, toto hoc capite, atque adeo consequentibus, est instituta disputatio; neque reclamantibus libris omnibus quidquam in eo genere temere est audendum. HARD. — Monet Pintianus in Salm. et Tolet. codd. legi: *Mundum et hoc quodcumque caelum appellare libuit.* Inde *quodcumque* pro *quod* ab Elzeviriis editum est. Vet. apud Dalec. *quocumque*, et paulo infra *appellari* pro *appellare*. ED. P.

lare libuit, cuius circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par est, aeternum, immensum, neque genitum, neque interiturum unquam. Huius extera indagare, nec interest hominum, nec capit humanae coniectura mentis. Sacer est, aeternus, immensus, totus in toto, immo vero ipse totum: finitus, et infinito similis; omnium rerum certus, et similis incerto; extra, intra, cuncta complexus in se; idemque re-

Teguntur. Placet quibusdam legi, *cuius circumflexu reguntur cuncta*: quod caelum inferioribus rebus sic dominari Veteres crederent, in primisque Stoici, ut quod ratio et mens est homini, id caelum toti mundo velut quamdam caelestem rationem, mentemque divinam, esse vellent, quos Manilius secutus Astron. I, vs. 27, caelum appellat *mundum, quo cuncta reguntur*. Sed aliena est a Plinii cogitationibus haec emendatio. Tum enim ille dixisset, *cuius motu, nutu, sapientia reguntur cuncta*, potius quam *circumflexu*. Haud ita vehementer abhorret a mente scriptoris ea lectio, quam Regius uterque codex praefert, et vetus Dalec. *cuius circumflexu degunt cuncta*: hoc est, intra cuius convexitatem degunt cuncta. Omnium sincerissima est recepta iam lectio, quam defendit hoc versiculo Ovidius, Metam. lib. I, v. 5: *et quod tegit omnia caelum*. H. — Chiffletii codex: *cuius circumflexu dicunt cuncta contineri*. Pro *circumflexu*, Menagius in notis manuscriptis ad editionem Elzev. *circumplexu* legendum censet; mera tamen et inani coniectura: *circumflexus* hic est circularis ac circumflexa figura. Ed. P.

Numen esse. Hoc Pythagorei, hoc Stoici docuerunt, teste Epiphanio, lib. I, adv. haereticos, haer. 7, pag. 21, et in Anacephal. pag. 132. Quae scholae veteris deliramenta, de divinitate, atque aeternitate mundi, refutare verbosius, neque est otii, neque instituti nostri. H. — Deum, optimum, maximum, rerum omnium conditorem potentissimum, rectorem providentissimum, non novit Plinius. Delirantium hominum fabulas secutus, mundum, portentosum numen, obtrudit, cui quae Dei unius sunt affingit. Haec errorum monstra profligavit melior altiorque philosophia, et, quae certissimum validissimumque est philosophiae adiumentum atque tutamentum, religio. Vera autem egregieque dixit Cl. Bacon, de Augmentis scientiarum, lib. I: *Certissimum est, atque experientia comprobatum, leves gustus in philosophia movere fortasse ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem ducere*. Brot.

Huius extera. Quae sunt extra mundum posita. Hard.

Totus in toto. Sic totum in se toto complexus nihil ut extra sit. Hard.

Omnium rerum certus, etc. Res omnes certis efficit et continet legibus; credas tamen incerto motu rapi. Hard.

Extra, intra. Immo vero omnia sunt intra, nihil extra, si mundus totum est. Sibi ergo non bene constat Plinius. Ed. P.

Idemque rerum. Pergit eo acumine

rum naturae opus, et rerum ipsa natura. Furor est, 2
mensuram eius animo quosdam agitasse, atque prodere ausos: alios rursus, occasione hinc sumpta, aut hinc data, innumerabiles tradidisse mundos, ut totidem rerum naturas credi oporteret; aut, si una omnes incubaret, totidem tamen Soles, totidemque Lunas, et caetera, ut iam in uno, et immensa et innumerabilia sidera: quasi non eadem quaestione semper in termino cogitationis occursura, desiderio finis alicuius; aut, si haec infinitas naturae omnium artifici possit assignari, non illud idem in uno facilius sit intelligi, tanto praesertim opere. Furor est, profecto 3
furor, egredi ex eo, et tanquam interna eius cuncta plane iam sint nota, ita scrutari extera: quasi vero mensuram ullius rei possit agere, qui sui nesciat,

id profiteri, quod nunc piurum exhorrescant aures: mundum esse factum a nemine, sed sibi esse ipsum sui causam aeternam: nec opus, ut par erat, a factore distinguit, ut ait August. lib. VII de Civ. Dei, c. 28, ubi hanc impietatem redarguit. HARD.

Furor est) *Mirum est*, inquit ipse, cap. 21, *quo procedat improbitas cordis humani, parvulo aliquo invitata successu .... ausique divinare Solis ad terram spatia, eadem ad caelum agunt, quoniam sit medius Sol: ut protinus mundi quoque ipsius mensura veniat ad digitos*, hoc est, caeli ipsius vastitas, immensitasque describatur. HARD.

Aut hinc data. Sic M. apud Dalec. Quam lectionem amplexus est Latius sive Laetius, Elzevirianae aditionis curator. Et haec profecto est vera Plinii manus. Ex his, inquit, disputationibus alii subtiliores philosophi occasionem vel cupide arripuerunt, vel sibi datam acceperunt. Apud Harduinum, *aut his data*. ED. P.

Totidem rerum naturas. Totidem absoluta in se systemata, aut ut ipse modo aiebat, totidem numina, quot mundos. ED. P.

Aut si una omnes incubaret. Aut si una natura omnes mundos complecteretur. *Incubare* cum accusativo apud auctores declivis praesertim latinitatis haud rarum est, apud Plinium etiam frequens. ED. P.

Vt iam in uno. Dalec. *etiam in uno*. Docet Harduinus *ut iam* e MSS. ortum esse, quorum etiamsi deesset auctoritas, tamen ita legendum erat. *Vt iam in* uno, id est, ut in hoc nostro mundo, quem unum esse vulgo credimus. ED. P.

Quasi non, etc. Vet. apud Dalec. *quasi non eaedem quaestiones semper in termino cogitationis sint occursurae, si deerit finis aliquis*. ED. P.

Vllius rei. Forte, *illius rei*, hoc est, spatii illius immensi, quod extra mundum late diffunditur, quodque

aut mens hominis videre, quae mundus ipse non capiat.

1 II. (II). Formam eius in speciem orbis absoluti globatam esse, nomen in primis et consensus in eo mortalium, orbem appellantium, sed et argumenta rerum docent: non solum quia talis figura omnibus sui partibus vergit in sese, ac sibi ipsa toleranda est, seque includit et continet, nullarum egens compagi-
2 num, nec finem, aut initium ullis sui partibus sentiens; nec quia ad motum, quo subinde verti debeat, ut mox apparebit, talis aptissima est: sed oculorum quoque probatione: quod convexus mediusque quacumque cernatur, quum id accidere in alia non possit figura.

1 III. (III). Hanc ergo formam eius aeterno et irrequieto ambitu, inenarrabili celeritate, viginti quatuor horarum spatio circumagi, Solis exortus et occasus haud dubium reliquere. An sit immensus, et ideo sen-

mundus ipse non capit, quum extra mundum sit. Sed nihil immutandum verius arbitramur. HARD.

Aut mens hominis. MSS. Reg. 1, 2, et Colb. *aut miror homines videre.* H. — Vet. apud Dalec. *aut mereantur homines videre.* Chiffl. *aut homines possint videre.* ED. P.

Globatam. Vet. apud Dalec. *globosam.* ED. P.

Argumenta rerum. Argumenta ex ipsis rebus petita. HARD. — Speciosiora quidem haec qualiacumque argumenta, quam consensus iste mortalium, qui in rebus extra sensum intimum positis nullius omnino ponderis est. ED. P.

Vergit in sese ac sibi ipsa toleranda est. Hoc est, ut Tullius ait, de Nat. Deor. lib. II, pag. 97, quia globi seu sphaerae *partes omnes undique medium locum capescentes nituntur aequaliter.* HARD.

Subinde, delendum videtur, ut glossa τοῦ *mox.* Deinde pro verbis *verti debeat, ut mox apparebit*, Vet. apud Dal. *verti mox apparebit.* ED. P.

Probatione. Vet. apud Dalec. *probatione hoc declaratur*, in quo glossa manifesta est. Sed obiter notanda huius argumenti vanitas. Rotundus videretur orbis, etiamsi non esset, vel ideo quod in spatium indefinitum porrectos ab oculis nostris radios, mensura deficiente, aequales videri necesse est. ED. P.

Haud dubium reliquere. Ita saltem credere debuerunt, qui terram stabilem atque immotam sibi fingebant. ED. P.

An sit immensus. Vet. apud Dalec. *an autem sit immensus.* Paulo post

sum aurium excedens, tantae molis rotatae vertigine assidua sonitus, non equidem facile dixerim; non hercle magis, quam circumactorum simul tinnitus siderum, suosque volventium orbes: an dulcis quidam et incredibili suavitate concentus. Nobis, qui intus 2
agimus, iuxta diebus noctibusque tacitus labitur mundus. Esse innumeras ei effigies animalium, rerumque cunctarum impressas; nec, ut in volucrum notamus ovis, laevitate continua lubricum corpus, quod claris-

ipse Dalecampius, *sensum aurium facile excedens;* sed male, quum prope sequatur *facile dixerim*. De sensu nihil dubium. Si tantus sit ille sonitus, auditu nostro, qui natura finitus est, infinitus ipse capi non potest. Ed. P.

Ratatae. Vet. ap. Dalec. *rotata*, ac paulo post *assiduus sonitus*. Ed. P.

An dulcis quidam. Harmonici caelorum motus auctores fuere Pythagorei, inquit Achilles Tatius in Phaenom. cap. VI. Ridet eorum sententiam Aristoteles, lib. I, de caelo, cap. 9.—*Dulcis quidam*. Sic Reg. 1, 2, Colb. 2, Chif. etc. Id vero ipsa sententia postulabat. Minus commode prius legebatur, *an dulci quidem*, etc. Adjuvat emendationem Censorinus, cap. XIII, pag. 81: *Ad haec accedit*, inquit, *quod Pythagoras prodidit, hunc totum mundum musica factum ratione: septem stellas, inter caelum et terram vagas, quae mortalium geneses moderantur, motum habere εὔρυθμον, et intervallo musicis diastematis congruum, sonitusque varios reddere, pro sua quamque altitudine, ita concordes, ut dulcissimam quidem concinant melodiam, sed nobis inaudibilem*. Hard.

Effigies animalium. Quas hic approbat Plinius effigies animalium rerumque cunctarum caelo impressas, et inde decidua rerum omnium semina, quae in mari praecipue monstrificas gignant effigies, id vel memoratu adeo absurdum est, ut refutatione minima indigeat. Inde autem patet quam pudendos in errores delapsi sint, qui Deum, naturae parentem, moderatorem et conservatorem non novere. Iis antiquorum ineptiis commemorandis non ultra immorabor. Brot.

Quod clarissimi. Tullius, de Natura Deor. lib. II, pag. 70, agens de figura mundi, sive caeli. *Quid enim*, inquit, *pulcrius ea figura, quae sola omnes alias figuras complexa continet, quaeque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum*. Et Plato, a quo Tullius hunc colorem est mutuatus, in Timaeo mundum affirmat esse factum λεῖον καὶ ὁμαλὸν πανταχῆ, laevem atque omnino complanatum. Plinius contra negat esse laeve, lubricum, inoffensum, ut sunt ovorum testae; sed uti vasa sunt pleraque, signis asperum, caelatum imaginibus. Hard.

simi auctores dixere, rerum argumentis indicatur: quoniam inde deciduis rerum omnium seminibus innumerae, in mari praecipue, ac plerumque confusis,
3 monstrificae gignantur effigies. Praeterea visus probatione, alibi plaustri, alibi ursi, tauri alibi, alibi litterae figura, candidiore medio per verticem circulo. (IV). Equidem et consensu gentium moveor.

Rerum argumentis indicatur. Ita restituimus, secuti Pintianum, adductique familiari huic auctori nostro loquendi formula, qua etiam capite priore usus est: *argumenta*, inquit, *rerum docent*: quam et apud Tertullianum memini me legere. Plinius ipse iterum, lib. XII, cap. 20: *Apparetque rerum argumentis asperitate aquarum illas ali:* In editis vulgo, *quod clarissimi auctores dixere tenerum, argumentis indicatur.* Quam lectionem uti defendat Dalecampius, gemino utitur testimonio: Tullii altero, de Natura Deorum, lib. II, ubi de aëre loquens, *qui terram tenero*, inquit, *circumiectu amplectitur.* Altero Virgilii Eclog. VI, 34: *et ipse tener mundi concreverit orbis.* Quae duo nemo non videt aliorsum spectare, quam ad propositum Plinianum. HARD. — Chiffletii codex teste Dalecampio: *terrenorum argumentis indicatur*; sed mendo manifesto. ED. P.

Quoniam inde. Fuit illa veterum quorumdam opinio, astrorum efficientiam omnem in res subiectas, effluvio quodam contineri corporum minutorum, quae ex ipsis deciderent: cuiusmodi fere sunt ea quae a magnete existere, ac sese in ferrum insinuare creduntur. Haec esse rerum omnium semina credebant. Germina stellarum vocat Apuleius, Asin. aur. lib. IV, pag. 369. Varr. de Re rustic. lib. I, cap. 40: *Primum*, inquit, *semen, quod est principium genendi, id duplex: unum quod latet nostrum sensum; alterum quod apertum. Latet, si sunt semina in aëre, ut ait physicus Anaxagoras, etc.* Eadem habet Theophr. de causis, lib. I, cap. 5. At illa astrorum ἀπόῤῥοια explosa iamdudum est ab eruditis: neque, si vera foret, id eo argumento effici necesse esset, quod tam vehementer Plinius pugnat evincere, tales in caelis esse oportere effigies, ac figuras, quales in terris gignuntur. HARD.

Gignantur. Vet. apud Dalec. *generantur.* ED. P.

Visus probatione. Idem quod supra *oculorum probatione*; subauo *indicatur*, ex praecedentibus. ED. P.

Litterae figura. Deltoton intelligit, notum astronomis sidus, in septemtrionali parte Signiferi, sub emersum procedens Arietis. De quo Cicero in Arat. v. 71: *Deltoton dicere Graii Quod soliti, simili quia forma littera claret.* HARD.

Per verticem. Dalecampius ex Vet. *super verticem.* Semel aut bis Virgilius hoc sensu dixit *a vertice*, id est, supra caput, gallice *au zenith.* Locum hunc Plinii de Galaxia, sive lactea via, interpretantur omnes docti. ED. P.

Nam quem κόσμον Graeci, nomine ornamenti appellavere, eum nos a perfecta absolutaque elegantia, mundum. Caelum quidem haud dubie caelati argumento diximus, ut interpretatur M. Varro. Adiuvat rerum ordo, descripto circulo, qui signifer vocatur, in duodecim animalium effigies, et per illas Solis cursus congruens tot saeculis ratio.

IV. (V). Nec de elementis video dubitari, quatuor ea esse. Ignium summum: inde tot stellarum collucentium illos oculos. Proximum spiritus, quem Graeci nostrique eodem vocabulo aëra appellant. Vitalem hunc, et per cuncta rerum meabilem, totoque consertum: huius vi suspensam, cum quarto aquarum elemento, librari medio spatio tellurem. Ita mutuo

Appellavere. Dalec. et Elz. *appellaverunt.* Paulo infra, Vet. apud Dalec. *dicimus* pro *diximus.* Ed. P.

Caelum quidem. Varro, de Ling. Lat. lib. IV: *Caelum dictum scribit Aelius Gallus, quod est caelatum,* hoc est, sideribus distinctum, ac veluti insculptum. Et in Satyra Menippea, cui titulum fecit *Dolium*, pag. 13: *Mundus domus est maxima homulli, et appellatur a caelatura caelum. Graece ab ornatu κόσμος, Latine a puritie mundus.* Alii tamen παρὰ τοῦ κοίλου ἢ τῆς κοιλότητος, a concavitate, coelum dici rectius et scribi putant. Hard.

Adiuvat. Nobis adstipulatur et argumentationem nostram nova ratione fulcit. Ed. P.

Solis cursus, etc. Vet. apud Dalec. *solis cursui congruens tot circulorum ratio:* circulorum nempe, quos in Zodiaco describunt erratica sidera. Non contemnenda lectio; immo forsitan in textum recipienda. Vulgata lectione, quam secuti sumus post Dalec. Hard. Elzev. Brot. nomen *cursus* in generandi casu ponitur. Ed. P.

Ignium. Ignium, inquit, elementum summum, id est altissima in sede collocatum est. Alii *ignem*, *ignitum* alii frustra reponunt; alii probabilius *igneum*, nolente Harduino. Sed *ignium* in genitivo praestat; sic infra *spiritus*, pro quo Vet. apud Dalec. *spiritum* male reseripserat. Quod ad res attinet, vulgarem hic opinionem de quatuor elementis tradit Plinius, ac vestigiis insistere videtur Ciceronis, quem vide de Nat. Deorum, lib. II. Ed. P.

Quem Graeci. Cicero, de Nat. Deor. lib. II, *Hac animabili*, inquit, *spirabilique natura, cui nomen est aër: Graecum illud quidem, sed receptum iam tamen usu a nostris; tritum est enim pro Latino.* Hard.

Totoque consertum. Toto insertum intextumque mundo. Hard. — Vet. apud Dalec. *confertum:* et statim, *cuius* pro *huius.* Ed. P.

complexu diversitatis effici nexum: et levia ponderibus inhiberi, quo minus evolent; contraque gravia, ne ruant, suspendi, levibus in sublime tendentibus.
2 Sic pari in diversa nisu, in suo quaeque consistcre, irrequieto mundi ipsius constricta circuitu: quo semper in se currente, imam atque mediam in toto esse terram, eamdemque universi cardine stare pendentem, librantem per quae pendeat: ita solam immobilem, circa eam volubili universitate, eamdem ex oinnibus necti, eidemque omnia inniti. (VI). Inter hanc, caelumque, eodem spiritu pendent, ccrtis discreta

Diversitatis. Elementorum natura et pondere diversorum. Ed. P.

Sic pari. Hoc vero similitudine haud penitus aspernanda explicant Archimedis discipuli apud Tatium in Phaenom. IV, pag. 126: *Ideo,* inquiunt, interprete Petavio, *aquae terraeque globi consistunt in media, quod, si quis omnium gravissima corpora, puta plumbum, nec non alia levissima velut suber, ad pondus aequale capiat, et invicem alliget, illud accidet, neutrum ut ab altero trahi possit. Vt si quis in mare ista proiiciat, neque suber in profundum deprimatur a plumbo, neque plumbum ad summam aquam a subere possit attolli: sed ex aequa utrinque tracta, suber et plumbum, summam inter aquam fundumque suspensa teneantur. Quamobrem quum sint elementa quatuor, accidit, ut ignis et aër, quae sunt levissima, sursum suapte sponte, naturaeque impetu, ferantur,* etc. Hard.

In sua. Nempe in sede sua. Dalecamp. et Elzev. *vi sua*, male; nam potius mutua quam sua vi constant. Ed. P.

Mundi ipsius. Caeli. Si spargeretur in sublime aër, nullo fine coërcitus, ipsa amplitudine spatii redderetur infirmior. Nunc vero constrictus includente mundo, hoc est, caelo, cogitur in iustum robur, quod sufficiat terrae innatanti ferendae. Hard.

In se currente. Circa se ipsum revoluto. Ed. P.

Cardine. Revolutionis, ut aiunt, centro. Idem Plinius hoc ipso libro, cap. 64, terram caeli cardinem esse dicet. Ed. P.

Librantem. Hoc est, continentem circum se fusa corpora, ne ab innatam levitatem sursum abeant: dum per eadem interim sustinetur ipsa vicissim, ne ruat, ob insitam gravitatem. Ita Lucanus, Phars. I, v. 88: *Dum terra fretum, terramque levabit Aër.* Hard. — Elzev. *librantemque*, quod et Vet. apud Dalec. Ed. P.

Eidemque omnia inniti. Turnebus legit *omnia innecti*. Laet. — Optime. Amat Noster has delicias verborum inter se ludentium: *necti, innecti.* Sic in praefatione: *Omnibus vero naturam et naturae sua omnia.* Ed. P.

Eodem spiritu. Hoc est, in aëre, sive, ut Cicero ait, in aethere, quod

spatiis, septem sidera, quae ab incessu vocamus errantia, quum errent nulla minus illis. Eorum medius Sol fertur, amplissima magnitudine ac potestate: nec temporum modo, terrarumque, sed siderum etiam ipsorum, caelique rector. Hunc mundi esse totius animum, ac planius mentem; hunc principale naturae regimen, ac numen credere decet, opera eius aestimantes. Hic lucem rebus ministrat, aufertque 4 tenebras: hic reliqua sidera occultat, illustrat: hic

et consuetudo loquendi, et olim Pacuvius caelum interpretabatur, apud eumdem Tullium, de Nat. Deor. lib. II: *Hoc quod memoro, nostri caelum, Graii perhibent aethera.* Ac Tullius ipse paulo post: *Restat ultimus, et a domiciliis nostris altissimus omnia cingens et coërcens caeli complexus, qui idem aether vocatur, extrema ora et determinatio mundi, in quo cum admirabilitate maxima igneae formae cursus ordinatos definiunt: ex quibus Sol*, etc. At caelum nunc Plinius peculiarem esse appellationem putat domicilii non errantium stellarum. Quaecumque demum opinio Veterum fuit, de caelorum, in quibus planetae volvuntur, soliditate, ac concretione, si tamen ulla fuit eiuscemodi: id enim exsculpere diligentius neque est otii, neque instituti nostri: sed si fuit illa cuiusquam, ab ea certe abest longissime Plinius: neque consistentes reipsa siderum errantium orbes informavit animo, quibus illa intra statos continerentur cursus, non secus atque in stadio septa, atque in circensibus adduntur euripi, ut coërceantur equi et quadrigae intra finem certum. Nam si *spiritus* spatium totum illud est, in quo feruntur, non idem certe concretioris cuiuspiam natura est. *Si in eo spiritu pendent*, propria haec septem sidera virtute niti oportet, non aliena fulciri. *Si certis discreta spatiis*, non ea orbibus tanquam claustris seiuncta ac seclusa mutuo, aut intellexit ipse, aut vero intelligenda sunt. Hard. — Non in spiritu, sed in vacuo pendere sidera, mathematicis nunc rationibus constat; quae si medio vel tenuissimo inveherentur, necessario deflecterentur a cursu suo, nec ad solas gravitatis et mutuae attractionis leges se moverent. Confer Encyclopediae Gallicae partem physicam verbo *milieu*. Ed. P.

Quum errent. Tullius, de Nat. Deor. lib. II, pag. 71: *Maxime vero, inquit, admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quae falso vocantur errantes. Nihil enim errat quod in omni aeternitate conservat progressus, et regressus, reliquosque motus constantes et ratos.* Hard.

Animum ac... mentem. Animum, quod rebus hisce inferioribus per radios, ceu spiritus quosdam, vitam impertiat. Mentem, quod consilio, et sapientia, et rata lege caelestia terrenaque regere ac moderari videatur. Hard.

Planius. Quidam *plane.* Ed. P.

Occultat, illustrat. Hanc posteriorem vocem addidimus ex Reg. 1,

vices temporum, annumque semper renascentem ex usu naturae temperat: hic caeli tristitiam discutit, atque etiam humani nubila animi serenat: hic suum lumen caeteris quoque sideribus foenerat. Praeclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, ut principi litterarum Homero placuisse in uno eo video.

V. (VII). Quapropter effigiem Dei formamque quaerere, imbecillitatis humanae reor. Quisquis est Deus, si modo est alius, et quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animae, totus animi, totus sui. Innumeros quidem credere, atque etiam ex virtutibus vitiisque hominum, ut Pudicitiam, Concordiam, Mentem, Spem, Honorem, Clementiam, Fidem, aut (ut Democrito placuit) duos

z, Chifflet. etc. sensusque est, non reliquis sideribus a sole lumen impertiri, hoc enim mox dicendum est: sed quemadmodum vices temporum ex usu naturae temperat (ut statim subiungit), sic vices dierum alternat et noctium, quum sidera praesens occultat, illustrat absens. HARD.

Caeteris. Nimirum stellis errantibus. HARD.

Homero. Solem animalum esse tum alibi sensit Homerus, tum vero maxime Odyss. μ. 323, in fabula de bobus Solis. Iliad. III, v. 277: Ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις. Quod Maro imitatus videtur, Aeneid. lib. IV, v. 607: *Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.* HARD.

In uno eo. De sole uno asseril hoc Homeros, non de caeteris astris. Hardoiuns locum non intellexit; Dalecampius *eo* redundare, nescio cur, existimavit. Ed. P.

Quapropter. Ideo, inquit, nullam aliam Dei formam aut imaginem quaerere oportet, quam ipsum Solem. Ed. P.

Si modo est alius. Si alius est Deus quam Sol. Verba haec usque ad *totus animi*, in Chiffl. cod. non invenit Dalecampius. Ed. P.

Totus animae. Idem vitae, idem mentis, consilii, rationisque plenissimus; idem totus iuris sui, ut felicitatis suae a se uno suspensas habeat rationes, neque aliunde pendeat. Anima est, qua vivimus; animus, quo sapimus: hoc brutae carent: de quibus Iuvenalis, Satyra XV, v. 148: *communis conditor illis Tantum animas: nobis animum quoque.* HARD.

Atque etiam, etc. Vet. apud Dalec. *tamque ex virtutibus hominum quam vitiis.* Chiffl. *atque tam ex virtutibus quam ex vitiis hominum*, quod probavit Pintianus. De re ipsa vide Ciceronem de Nat. Deor. lib. II. Ed. P.

Vitiisque. Impudentiae fanum, et Contumeliae Athenis factum Cicero ait, de Leg. lib. II. HARD.

omnino, Poenam et Beneficium, maiorem ad socordiam accedit. Fragilis et laboriosa mortalitas in partes 2
ista digessit, infirmitatis suae memor, ut portionibus coleret quisque, quo maxime indigeret. Itaque nomina alia aliis gentibus, et numina in iisdem innumerabilia reperimus; inferis quoque in genera descriptis, morbisque, et multis etiam pestibus, dum esse placatas trepido metu cupimus. Ideoque etiam publice Febris fanum in Palatio dicatum est, Orbonae ad aedem Larium, et ara Malae Fortunae Exquiliis.
Quamobrem maior caelitum populus etiam quam ho- 3
minum intelligi potest, quum singuli quoque ex semetipsis totidem Deos faciant, Iunones Geniosque

In partes ista digessit. In varios divisit Deos numen unicum, quod Plinio caelum est aut mundus: eiusque singulas partes aut, ut philosophi aiunt, attributa separatim coluit. Pro *ista*, quod habent Dalec. et reliqui, Harduinus *ita*, sed sine auctoritate. Infra pro *coleret quisque*, alii *quisque coleret*. Ed. P.

Reperimus. Chiffl. *Invenimus*. De immensa Deorum multitudine quos sibi finxerent Ethnici, facunde ut sibi mos est, noster Bossuet in Oratione de Histor. univ. parte II, cap. 3: *tout était Dieu, excepté Dieu même*. Ed. P.

In genera descriptis. Vet. apud Dalec. *in genera Deorum descriptis*. Plura Deorum genere apud inferos: Manes, Eumenides, etc. Ed. P.

Morbisque. De Febri quidem mox dicetur: de Scabie testatur Prudentius, in Ἀμαρτ. v. 257: *Par furor illorum, quos tradit fama dicatis Consecrasse Deas Febrem Scabiemque sacellis*. Hard.

Febris. Νεὼν καὶ βωμὸν, Febri templum et aram collocatam ait in Palatio Aelianus, Var. Hist. lib. XII, cap. 11. Vide et Valer. Max. lib. II, cap. 5. Hard.

Orbonae. Orbona est orbitatis Dea. Quae vocis originatio miror quemadmodum Pintiano, Vallae, Sabellico, Hermolaoque latuerit. Arnobius, lib. IV contra Gent.: *In tutela sunt Orbonae orbati liberis parentes*. Tertull. ad Nation. lib. II, cap. 14: *Orbona Dea, quae in orbitatem semina exstinguat*. Hard.

Et ara. Dalecampius: *Orbonae ad aedem Larium ara, et Malae Fortunae Exquiliis*. Elzev. item, nisi quod virgulam omisit; sed uterque male. Aedes Larium, aut Larum, h. e. Diis Laribus dicata, fuit in regione fori Romani: ara Malae Fortunae in regione Esquilina. Ed. P.

Iunones. Appositos sibi statim ab ortu custodes credebant, quos viri Genios, Iunones feminae vocabant. De utrisque Tibullus: *Magne Geni, cape thura libens*. Et *Natalis Iuno, sanctos cape thuris honores*. Et Seneca Ep. C: *Singulis aut Genium, aut Iunonem dederunt*. Hard.

adoptando sibi. Gentes vero quaedam animalia, et aliqua etiam obscena, pro Diis habent, ac multa dictu magis pudenda, per foetidos cibos et alia similia iurantes. Matrimonia quidem inter Deos credi, tantoque aevo ex his neminem nasci; et alios esse grandaevos semperque canos, alios iuvenes atque pueros; atri coloris, aligeros, claudos; ovo editos, et alternis diebus viventes morientesque, puerilium prope deli-
4 ramentorum est. Sed super omnem impudentiam, adulteria inter ipsos fingi, mox iurgia et odia; atque

Animalia etc. Dalec. *animalia etiam aliqua et obscoena.* Elzev. *animalia etiam, aliquae et obscoena.* Harduinum sequi malumus. Ed. P.

Obscena. Cotta apud Cicer. de Nat. Deor. lib. III, pag. 132: *Omne fere genus bestiarum Aegyptii consecraverunt.* Et pag. 136: *Cur barbarorum Deos repudiemus? Boves igitur, et equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas praeterea belluas in Deorum numero reponemus.* Addit scarabaeos Arnobius, lib. I adv. Gentes, n. 19. Hard.

Habent. Dalec. et Elzev. *habent.* Harduinus *habeant*, ex MSS. ut ipse ait. Ed. P.

Per foetidos. Idem Plinius, lib. XIX, cap. 32: *Allium*, inquit, *caepasque inter Deos in iureiurando habet Aegyptus.* Vide quae ibi dicturi sumus. Hard. — Chifll. *per faetidas caepas, allia, et similia.* Ed. P.

Grandaevos. Academici dictum apud Cicer. De Nat. Deor. lib. I: *Isto enim modo dicere licebit Iovem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, caesios oculos Minervae, caeruleos esse Neptuni... Claudum igitur habebimus Deum, quoniam de Vulcano sic accepimus*, etc. Hard. — Dalec. *grandaevos semper canosque.* Ed. P.

Atri coloris. Ita omnes MSS. non *atricolores.* Erebum, Noctemque significat. Vt quum aligeros dicit, Mercurium: ovo editos, Castorem et Pollucem. Vide Hyginum in Astron. Hard. — Dalec. et Elz. *atricolores*, quod sine dubio ex corruptis MSS. hauserunt. Ed. P.

Sed super. Sic etiam Tullius, de Nat. Deor. lib. I: *Nec enim multo absurdiora sunt ea, quae poëtarum vocibus fusa, ipsa suavitate nocuerunt: qui et ira inflammatos, et libidine furentes induxerunt Deos; feceruntque, ut eorum bella, pugnas, praelia, vulnera viderimus: odia praeterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex immortali procreatos.* Hoc loco Plinius Homerum, quem non intelligit, deridendum propinat. Vide tractatum, quem Gallice nuper scripsimus, de Iliadis argumento, et Diis Homericis. In historia naturali et civili, omnium profanorum scriptorum dignissimus cui fides habeatur, Plinius certe est habendus: at poësim coluisse, artem-

etiam furtorum esse, et scelerum numina. Deus est mortali iuvare mortalem, et haec ad aeternam gloriam via. Hac proceres iere Romani: hac nunc caelesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis aevi rector Vespasianus Augustus fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribant. Quippe et omnium aliorum nomina Deorum, et quae supra retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis. Iovem quidem, aut Mercurium, aliterve alios inter se vocari, et esse caelestem nomenclaturam, quis non inter-

ve poëticam calluisse, idem omnino non videtur. HARD.

Furtorum. Vt Mercurium, quem ideirco κλέπτην Phurnutus, κλῶπα Suidas appellatum dicunt: alii δόλιον, hoc est, doli ac fraudum artificem. HARD.

Et scelerum. Quo ex genere, inquit Tullius, de Nat. lib. II, pag. 75, *Cupidinis, et Voluptatis, et Lubentinae Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium.* HARD.

Deus est. Hinc nata paroemia, *Homo homini Deus*, Ἄνθρωπος ἀνθρώπου δαιμόνιον. HARD.

Et haec) *Et* in Vet. deesse docet Dalecampius. ED. P.

Hac proceres iere Romani; hac nunc, etc. Simili prope modo Horatius, lib. III, Od. 3, 9 sqq.: *Hac arte Pollux et vagus Hercules Enisus, arces attigit igneas; Quos inter Augustus recumbens Purpureo bibit ore nectar; Hac te merentem, Bacche pater, tuae Vexere tigres, indocili iugum Collo trahentes; hac Quirinus Martis equis Acheronta fugit.* Hic, ut vides, apud Horatium Romanis e proceribus sive principibus soli Romulus et Augustus inter Divos relati censentur. Quibus adnumerandi erant iam Vespasiani tempore divos Iulius et divus Claudius. Divas omitto Liviam, Drusillam, et Poppaeam. ED. P.

Hic est. Tullius, de Nat. Deor. lib. II, pag. 76: *Suscepit autem vita hominum*, inquit, *consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in caelum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor et Pollux, hinc Aesculapius.... Hinc etiam Romulus, quem quidam eumdem esse Quirinum putant*, etc. HARD.

Adscribant. Dalec. et Elzev. *ascribantur.* ED. P.

Omnium. In Vet. non legitur, nec in Chiffl. vox *omnium.* DALEC.

Siderum. Planetarum nempe, qui omnes nomina mutuantur a Diis: Dii vero plerique ex hominibus facti sunt, grata superstitum memoria. ED. P.

Inter se. Id est, ut invicem distinguantur. ED. P.

Caelestem nomenclaturam. Vet. apud Dalec. *caelestium*; alii *caelestes*; proponebat ipse Dalecampius *caelestes nomenclaturas*: sed nihil mutandum. *Nomenclatura* hic est arbitraria hominum impositio. ED. P.

6 pretatione naturae fateatur? Irridendum vero agere curam rerum humanarum illud quidquid est summum. Anne tam tristi atque multiplici ministerio non pollui credamus, dubitemusve? Vix prope est iudicare, utrum magis conducat generi humano, quando aliis nullus est Deorum respectus, aliis pudendus. Externis famulantur sacris, ac digitis Deos gestant, monstraque, quae colunt; damnant, et excogitant cibos; imperia dira in ipsos, ne somno quidem quieto, irrogant. Non matrimonia, non liberos, non denique quidquam aliud, nisi iuvantibus sacris deligunt. Alii

Interpretatione naturae. Diligentiore rerum naturalium observatione. Facile enim observando quivis intelliget haec sidera, non Deos, sed inertis materiae partem esse, inertia ipsa et inanima. Ed. P.

Irridendum. Sapiunt ista Epicuri haram: cuius haec κυρία δόξα, apud Tullium, de Nat. Deor. lib. I, *Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* Hard.

Prope est. Praesto est. Ed. P.

Vtrum. Mortalis caretus Deus, an non. Ed. P.

Aliis nullus, etc. Nullus aliis ob impietatem, aliis pudendus ob superstitionem. Ed. P.

Externis. Qualia sunt Phrygia sacra Cybeles, Bacchi orgia, Isiaca, Eleusinia, etc. Hard.

Ac digitis. Annulis, quibus onusti ornatique digiti. Hard.

Monstraque, quae colunt. Monstra vere sunt Aegyptiorum Dii, canis aut bovis capite deformes, aliaeque huiusmodi figurae in anulis magicis sive mysticis frequentes. Dalecampius: *et monstra quoque colunt.* Harduinus, inverso totius loci sensu: *monstra quoque, quae colunt, damnant; et excogitant cibos.* Respici putat ad Aegyptios bovem Apim enecantes, ut videre erit lib. VIII, cap. 71. Cibos vero excogitatos intelligit alicam, carnes anserinas aliasque maioris pretii ac sumptus epulas quibus Dii Aegyptiorum alebantur. Nos aliter et legimus, et interpungimus. Ed. P.

Damnant et excogitant cibos. Cum Dalecampio censemus damnatos a Iudaeis cibos hic innui, carnem suillam, sanguinem, adipem, etc. Sacratas autem apud illos epulas, agnum paschalem, panes azymos, etc. Ed. P.

Imperia, etc. Imperia dira in se ipsi Diis tribuunt, multis se ac molestissimis impedientes vanae superstitionis ritibus, Deorum semper iram metuentes, unde δεισιδαίμονες dicuntur, et ne in somnis quidem ab illorum metu respirantes, quum saepe visionibus horrendis perturbentur. Ed. P.

Iuvantibus sacris. In Dalec. et Elzevir. legitur *iubentibus.* Ed. P.

Alii. Impii scilicet. Ed. P.

in Capitolio fallunt, ac fulminantem peierant Iovem: et hos iuvant scelera, illos sacra sua poenis agunt.

Invenit tamen inter has utrasque sententias me- 7
dium sibi ipsa mortalitas numen, quo minus etiam plana de Deo coniectatio esset. Toto quippe mundo, et locis omnibus, omnibusque horis omnium vocibus Fortuna sola invocatur: una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, et cum conviciis colitur: volubilis, a plerisque vero et caeca etiam existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorumque fautrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta: et in tota ratione mortalium, sola utramque paginam facit. Adeoque obnoxiae sumus sortis, ut Sors ipsa pro Deo sit, qua Deus probatur incertus.

Pars alia et hanc pellit, astroque suo eventus assi- 8

Hos iuvant scelera, illos, etc. Dum impii periuriis ac sceleribus non impunitis modo, sed fortunatis fruuntur, pii homines religionibus suis frustra cruciantur. Ed. P.

Inter has utrasque sententias. Atheismum et religionem. Ed. P.

Locis omnibus. Vet. apud Dalec. *omnibus locis.* Horatius lib. I, Od. 35, ad Fortunam, v. 6 et sqq. ...*Te dominam aequoris, Quicumque Bithyna lacessit Carpathium pelagus carina; Te Dacus asper, te profugi Scythae, Vrbesque, gentesque, et Latium ferox, Regumque matres barbarorum, et Purpurei metuunt tyranni.* Ed. P.

Caeca etiam. In Chiffl. deest vox *etiam.* Ed. P.

Indignorumque. Addidit Harduinus τὰ *que* ex MSS. Ed. P.

Huic omnia expensa, etc. Harduinus omissis sine auctoritate tribus mediis verbis: *huic omnia feruntur accepta.* Nos veterem lectionem secuti sumus. Ed. P.

Sola utramque paginam facit. Metaphora ducta a mercatorum libris, in quibus pars una paginae acceptum referebat, expensum altera. Mos hodieque servatus. Ed. P.

Obnoxiae sumus sortis. Vt supra *obnoxii profecto animi est*, nempe infelicis et servilis. Ed. P.

Sors ipsa pro Deo sit. Sortem apud Romanos Deam fuisse negat Harduinus; ipse tamen nummum adducit, in quo dimidiata Deae effigies cernitur imposita tabellae in qua scriptum est Sors. Ego *Sortem* simpliciter hoc loco poni existimo pro *Fortuna.* Ed. P.

Pars alia. Fatalis necessitatis opinio, alteri opposita quae incertis omnia casibus adsignat. Ed. P.

gnat, nascendi legibus: semelque in omnes futuros
unquam Deo decretum; in reliquum vero otium da-
tum. Sedere coepit sententia haec: pariterque et eru-
ditum vulgus et rude in eam cursu vadit. Ecce ful-
gurum monitus, oraculorum praescita, aruspicum
praedicta, atque etiam parva dictu, in auguriis ster-
numenta, et offensiones pedum. Divus Augustus
laevum prodidit sibi calceum praepostere inductum,
9 quo die seditione militari prope afflictus est. Quae
singula improvidam mortalitatem involvunt, solum
ut inter ista certum sit, nihil esse certi, nec miserius
quidquam homine, aut superbius. Caeteris quippe
animantium sola victus cura est, in quo sponte na-
turae benignitas sufficit: uno quidem vel praeferen-
do cunctis bonis, quod de gloria, de pecunia, ambi-
tione, superque de morte non cogitant.

Nascendi. Dalec. et Elzev. *et nascendi.* Ed. P.

Deo decretum. Decretam semel a Deo legem in omnes qui unquam futuri erant homines. Vel. apud Dalec. *Dei decreto*, ut cum *astro* et *legibus* construatur: nec multo post, *otio dato*, absolute. Ed. P.

Sedere. Vigere, insidere hominum animis. Hard.

Pariterque, etc. Vel. apud Dalec. *pariterque et eruditi et rude vulgus.* *Rude* et *eruditum* optime inter se componuntur, voces eodem etymo prognatae. Ed. P.

Sternumenta et offensiones pedum. Dalec. et Elzev. *sternutamenta.* Iisdem prope verbis Cicero de Divinat. *Pedis offensio nobis, et abruptio corrigiae, et sternutamenta erunt observanda.* Multum in hoc libro Plinius Ciceronis vestigiis insistit, quem tamen in elencho libri omisit, nisi pro *Tullin Tirone*, legendum est ibi *Tullio Cicerone*, ut iam observarat Harduinus. Ed. P.

Praepostere inductum. Vet. apud Dalec. *indutum*, sed male. Suet. in Aug. XCII: *Auspicia quaedam et omnia pro certissimis observabat: si mane sibi calceus perperam, ac sinister pro dextero induceretur, ut dirum*, etc. Seditio hic apud Plinium agitur eadem, quae apud Suetonium, Aug. XIV, in qua *minimum abfuit quin periret concursu et indignatione turbae militaris.* Ed. P.

Nihil esse certi. Inde Socrates aiebat, Cic. Acad. I, 15: *id unum scio, me nihil scire.* Inde Pyrrhoniorum dubitatio universa, et celebrata apud nos Montaigne nostri paroemia: *Que sais-je?* Ed. P.

Uno quidem. Hoc quidem unico bono. Ed. P.

Verum in his Deos agere curam rerum humanarum credi, ex usu vitae est: poenasque maleficiis aliquando seras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas esse; nec ideo proximum illi genitum hominem, ut vilitate iuxta belluas esset. Imperfectae vero in homine naturae praecipua solatia, ne Deum quidem posse omnia. Namque nec sibi potest mortem consciscere, si velit, quod homini dedit optimum in tantis vitae poenis: nec mortales aeternitate donare, aut revocare defunctos: nec facere, ut qui vixit, non vixerit: qui honores gessit, non gesserit: nullumque habere in praeterita ius, praeterquam oblivionis: atque (ut facetis quoque argumentis societas haec cum Deo copuletur) ut bis dena viginti non sint, ac multa similiter efficere non posse: per quae declaratur haud dubie naturae potentia, idque esse quod Deum vocamus. In haec divertisse non fue-

10 (beside line 1: "Verum in his Deos agere curam rerum humanarum")
11 (beside line 7: "quidem posse omnia. Namque nec sibi potest mor-")

In hic. Intar has qualascumque sententias. En. P.

Namqua nec. Stulidum ac nefarium adsciscit argumenlum: Nequa anim id potentia eet, sed impoteutia, ut probal Auselmue, in Prosologii cap. VII: *Quia qui hoc potest, quanto magis potest, tanto magis adversitas et perversitae possunt in illum, et ipsa minus contra illas* atc. Hard.

Nec mortalae. Hoc vero geminum capul de communicanda immortalilate et ravocandis ad vitam fato functis, Chrieliana nos fides, Scripturis, ac carliseimis armata lestimoniis, futile ac faleum esse perducet: nec disputari de eo patitur. Hard.

Nec facere, ut qui vixit, non vixerit. Absurda, sive impossibilia, mera sunt idearum eimulacra el carentia varitate nomina, nec ut aliquid reapse exsietens a nobis nuquam concipi possunl. Has vero Deue qualeseumque species in nobis ereare potest; ideoque extra polentiam eius non caduul, quamvis cadere videanlur. Ed. P.

Societas haec. Forsitan *hic* val *heic*, non *haec* legendum. Si fae, inquit, hic admiscere faceta propa argumenta incoeptae de Deo disputationi. Ed. P.

Naturae potentia, idque esse. Vat. apud Dalec. *Naturae potentiam id esse*, ecusu aodam, sed apertiori forsitan. Ed. P.

Quod Daum vocamus. Omnem igitur vim divinam, ut olim Stralo physicus, de quo Cic. de Nat. Deor. lib. I, p. 19, in natura silam esse censet, quaa causas gignendi, augendi, minuendiva habeat. Par Senecae impietae, de Beneficiis, libro IV, cap. 8: *Ergo nihil agis, ingratissi-*

rit alienum, vulgata propter assiduam quaestionem de Deo.

4 VI. (VIII). Hinc redeamus ad reliqua naturae. Sidera quae affixa diximus mundo, non illa, ut existimat vulgus, singulis attributa nobis, et clara divitibus, minora pauperibus, obscura defectis, ac pro sorte cuiusque lucentia, annumerata mortalibus: quia nec cum suo quaeque homine orta moriuntur; nec aliquem exstingui, decidua significant. Non tanta caelo societas nobiscum est, ut nostro fato mortalis

me mortalium, qui te negas Deo debere, sed Naturae: quia nec Natura sine Deo est, nec Deus sine Natura; *sed* idem est *utrumque, nec distat. Officium si quod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen, quoniam sive praenomen eius, sive nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc* Naturam *voca*, Fatum, Fortunam: *omnia eiusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate.* Et lib. II Natural. quaest. 45: *Eumdem quem nos Iovem* sapientissimi viri *intelligunt, custodem rectoremque universi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum et artificem, cui nomen omne convenit. Vis illum* Fatum *vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia: causa causarum. Vis illum providentiam dicere? recte dices. Est enim cuius consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat, et actus suos explicet. Vis illum* Naturam *vocare? non peccabis. Est enim ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu vivimus. Vis illum vocare* Mundum? *non falleris. Ipse est enim* totum quod vides, *totus* suis partibus indi*tas, et se sustinens.* Benigni interpretis eget officio Lactantius, lib. de Ira Dei, cap. X: *Natura, quam veluti matrem esse rerum putant, si mentem non habet, nihil efficiet unquam, nihil molietur. Ubi enim non est cogitatio, nec motus est ullus, nec efficacia. Si autem consilio suo utitur ad incipiendum aliquid, ratione ad disponendum, arte ad efficiendum, virtute ad consummandum, potestate ad regendum et continendum, cur Natura potius quam Deus nominetur?* HARD.

Divertisse. Digressionem ab instituto nostro fecisse, et rem tractasse metaphysicam. ED. P.

Vulgata propter, etc. Codex unus Ms. habet *propter vulgatam assidue*, etc. HARD.

Mundo. Scil. Caelo. HARD.

Defectis. Senio confectis. Sic Columella in praef. lib. I, *defectissimum quemque annis, et viribus* dixit. HARD.

Quia. Deest hoc verbum in priscis edd. nec, unde acceperit, Harduinus nos docet. ED. P.

sit ibi quoque siderum fulgor. Illa nimio alimento 2
tracti humoris ignea vi abundantiam reddunt, quum
decidere creduntur: ut apud nos quoque id, luminibus accensis, liquore olei notamus accidere. Caeterum aeterna est caelestibus natura, intexentibus mundum, intextuque concretis; potentia autem ad terram magnopere eorum pertinens. Quae propter effectus, claritatemque, et magnitudinem, in tanta subtilitate
nosci potuerunt, sicut suo demonstrabimus loco. Cir- 3
culorum quoque caeli ratio in terrae mentione ap-

Ibi quoque. Hoc est, in caelo. H. — Dalec. et Elzev. *ille quoque* per emphasim. Ed. P.

Nimio. Epicuri et Zenonis haec sententia fuit, sidera marinis terrenisque humoribus longo intervallo extenuatis ali: de qua re Cic. de Nat. Deor. lib. II, pag. 68. Ex ipsis, quum redundat alimentum, ut in lucernis oleum, scintillas quasdam decidere: hasque stellas esse quas labi caelo putamus. Ex ea opinione Manilius cecinit, Astron. I, 822 et seqq.: *Praecipites stellae passimque volare videntur, Quum vaga per liquidum scintillant lumina mundum, Et tenues longis iaculantur crinibus ignes.* Ridet hanc opinionem merito Seneca, Natur. quaest. lib. II, cap. 14. Et vero causa est alia stellarum discurrentium, alia natura. Propius terram hae incenduntur, videnturque discurrere, quod aër viscoso plenus sit halitu, qui ubi est accensus, pabuli sui venam sequitur: uti apud nos quoque, inquit Seneca, Nat. quaest. lib. I, cap. 1, stramenta sulphure aspersa, ignem ex intervallo trahunt. Interim velut igne continuo totum iter signant: quia visus non subsequitur momenta currentis; sed videt simul unde exierit, et quo pervenerit: ut fit in titione circumacto, qui speciem ignei circuli praebet. Adde his ea quae dicturi sumus c. 36. Hard.

Ignea vi abundantiam. Dalec. *igneam vim abundantia.* Servato Harduini textu sic intellige: repleta sidera nimio alimento humoris, qui ignea vi tractus est, id reddere quod abundat. Ed. P.

Creduntur. Caute omnino: neque enim stella labitur; sed ut Naso cauit, Metamorph. II, vs. 322, opinione quidem vulgi: *Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.* Hard.

Luminibus. Alii *lucernis.* Dalec.

Concretis. Totius mundi compagine quasi devinctis inter se et solidatis. Ed. P.

Subtilitate. Vet. apud Dalec. *sublimitate.* Sed nihil mutandum. *Subtilis* Plinio saepe est *difficilis ac sagaci mentis acumine indigens.* Sic in praefatione et alias, *immensae subtilitatis opus* dicitur. Ed. P.

Sicut suo. In libris de Agricultura, operis huiusce XVII et XVIII. Hard. — Deleri velim verbum *sicut*, e subsequenti natum. Ed. P.

In terrae mentione. Hoc est, in

tius dicetur, quando ad eam tota pertinet, Signiferi modo inventionibus non dilatis. Obliquitatem eius intellexisse, hoc est, rerum fores aperuisse, Anaximander Milesius traditur primus, Olympiade quinquagesima octava. Signa deinde in eo Cleostratus, et pri-

libris Geographicis, nempe sub finem libri sexti. Quid si legas, *in terrae mensione*, hoc est mensura? Subiicitur enim statim post aequorum ac terrarum mensuram, in calce libri sexti, haec quam modo pollicetur, circulorum sphaeralium, sive parallelorum explicatio. Et est latine recepta *mensio* pro dimensione, ac Tulliano ore consecrata vox. Tamen *in caeli mentione* dixit idem, lib. III, cap. 6, itaque nihil moveo. HARD.

Signiferi modo inventionibus non dilatis. Zodiaci inventoribus nunc statim appellatis. H. — Chiffl. *inventoribus*, nec male. ED. P.

Obliquitatem. Excogitata quidem multo ante Anaximandrum sphaera est ab Atlante, ut mox dicetur: at sine obliqui descriptione circuli, sive signiferi, quem Zodiacum vocant. HARD.

Rerum fores. Hoc est, ad totius astronomiae perceptionem, aditum fecisse, viam monstrasse. Hac loquendi forma usus iterum, lib. XXXV, cap. 36, de pictura: *Artis fores, inquit, apertas ab Apollodoro Zeuxis intravit.* Excogitata scilicet obliquitate signiferi, Cleostrato occasio ea fuit, signa in eum circulum transferendi, quorum emersu et occultatione praedictiones tempestatum, aliaque eiusmodi multa ducerentur. Plinium hoc loco Dalecampius in ius vocat, quasi μνημονικῷ ἁμαρτήματι, quod Atlanti modo adscribit, illud ipsum Anaximandro adiudicet, lib. VII, cap. 57; dum ait: *Astrologiam Atlas.... sphaeram in ea Milesius Anaximander.* At hoc posteriore loco sphaerae appellatione censeri puto non caelestem globum, ut aiunt, sed terrestrem, in quo situs gentium describuntur. Auctor ita coniiciendi Laërtius in Anaximandro, ipso libri secundi initio: καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, inquit, περίμετρον πρῶτος ἔγραψεν, ἀλλὰ καὶ σφαῖραν κατεσκεύασε. *Terrae et maris ambitum primus descripsit, et terrenae molis similitudinem globo facto expressit*, descriptis scilicet, atque additis in eo, ut nunc mos est, iisdem circulis, qui in caelesti globo pingi peculiariter solent. Primus certe omnium orbem terrarum descripsit in tabula, teste Agathemero, Geograph. lib. I, pag. 1: Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος, ἀκουστὴς Θάλεω, πρῶτος ἐτόλμησε τὴν οἰκουμένην ἐν πίνακι γράψαι. HARD.

Anaximander. Pythagorae alii, alii Oenopidae Chio, inventum hoc assignant, ut scribit auctor libri de Hist. Philos. apud Galen. cap. XII. De Anaximandro diximus in Auctorum Indice. Erat autem is, anno secundo huius Olympiadis LVIII, natus annos quatuor et LX, ut refert Laërtius statim initio libri secundi. HARD.

Cleostratus. Tenedius Mathematicus, auctor ὀκταετηρίδος, de qua Petavius, de Doctr. Temp. lib. II, c. 3. Refert Hyginus, Astron. Poët. lib. II, cap. de Heniocho, fol. 64, hunc Cleo-

ma Arietis ac Sagittarii. Sphaeram ipsam ante multo Atlas. Nunc relicto mundi ipsius corpore, reliqua inter caelum terrasque tractentur.

Summum esse, quod vocant Saturni sidus, ideoque 4
minimum videri, et maximo ambire circulo, ac tricesimo anno ad brevissima sedis suae principia regredi, certum est. Omnium autem errantium siderum meatus, interque ea Solis, et Lunae, contrarium mundo agere cursum, id est, laevum, illo semper in dexteram praecipiti. Et quamvis assidua conver-

stratum boedos primum omnium inter sidera ostendisse. Hard.

Sphaeram. Ita Diodorus Sic. Bibl. lib. III, pag. 192; et lib. IV, p. 255, Edit. Hanov. 1604. Hard. — Proposuit Dalec. edidit Laetius in Elzev. *sphaeram ipso pandente mundo Atlas*; sed cui bono? Ed. P.

Mundi ipsius. Caeli ultimi, cui affixa sunt sidera. Hard.

Ad brevissima sedis suae principia. Principium vocat, punctum quodcumque Zodiaci, et quasi curriculi metam, unde stella movetur, quo Saturni sidus non ante tricesimum fere annum revertitur. Fere, inquam, ut caute locutus est Tullius, de Nat. Deor. pag. 72: ὡς ἔγγιστα, Geminus in Elem. Astron. pag. 4: παχυμερῶς καὶ πλατικῶς, ut minus accurate, et platice dicam, Tatius: cap. XVIII, pag. 137. Brevissima porro principia illa seu metas vocat, siderum errantium in Signifero limites, quos ubi unumquodque attigit sidus, non amplius excurrit. Saturno Ricciolus annos adscribit 29, et dies fere 190, tomo I, Almag. lib. VII, pag. 500. Hard. — Fateor me Harduini mentem non assequi, verbum *brevissima* interpretantis. Brevissima dicuntur sideris uniuscuiusque principia, *punctum* ipsum sive *nodus* Eclipticae, unde cursus eius instituitur. Latini philosophicis et geometricis verbis carebant, multumque desudabant quum graecorum abstrusas voces in suam linguam convertendas haberent. Graeci quod nos *punctum*, sua lingua modo στιγμὴν appellabant; modo ἀχαρὲς, id est *individuum*, *brevissimum*. Nec vero editionis Elzevirianae lectionem admiserim, in qua Laetius edidit ex Vet. apud Dalec. *tricesimo anno quum brevissime ad sedis suae principia regredi*. Minor enim triginta annis Saturni cursus. *Sedes* hic a Plinio usurpatum est pro *circulo* quem sidus agit, ex quo non egreditur. Ed. P.

Contrarium mundo. Hoc est, caelo inerrantium stellarum. H.

Id est laevum. Plinius Latinorum sententiam secutus, quos laudabimus cap. 55, sinistram statuit ad ortivas partes, obversa spectantium facie ad Austrum; et planetas in laevam ferri ait. Graeci contra in dexteram ire contendunt, uti ex Pindari Scholiaste, caeterisque scriptoribus probat Ioan. Bapt. Bellus, lib. de Templo Augur. cap. III. Hard.

Illo. Caelo aut mundo. Ed. P.

Assidua. Quotidiana. Ed. P.

sione immensae celeritatis attollantur ab eo, rapianturque in occasum, adverso tamen ire motu per suos quaeque passus: ita fieri, ne convolutus aër eandem in partem aeterna mundi vertigine, ignavo globo torpeat, sed findatur, adverso siderum verbere discre-
5 tus et digestus. Saturni autem sidus gelidae ac rigentis esse naturae, multoque eo inferiorem Iovis circulum, et ideo motu celeriori duodenis circumagi annis. Tertium Martis, quod quidam Herculis vocant, ignei, ardentis a Solis vicinitate, binis fere annis converti. Ideoque huius ardore nimio, et rigore Saturni, interiectum ambobus, ex utroque temperari
6 Iovem, salutaremque fieri. Deinde Solis meatum esse

Adverso motu. Annuo, quem per suos quaeque passus conficiunt; nam pro sui cursus diuturnitate, aliquam huius partem quotidie emetiuntur, ut, puta, sol $\frac{1}{135}$, luna $\frac{1}{28}$, etc. Ed. P.

Ita fieri, etc. Ridicula prorsus explicatio, sed veteribus philosophis ignoscenda, qui planetas per aërem discurrere crederent. Vide supra cap. 5. Ed.

Multoque eo inferiorem. Sic Dalec. et Elzèv. Harduinus *multoque ex eo inferiorem*. Ed. P.

Herculis. Ἡρακλέους ἀστὴρ dicta Aegyptiis stella Martis, inquit Tatius, in Phenomen. cap. XVII, pag. 136. Ita Hyginus etiam in Astronomic. Poet. lib. II, pag. 76. Apuleius, lib. de Mundo, pag. 169. Arist. de Mundo, cap. II, pag. 602, at alii. Hard.

Ignei, etc. Vet. apud Dalec. *ignea ardentis solis vicinitate.* Ed. P.

Binis fere. Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 72: *Quatuor et viginti mensibus, sex, ut opinor, diebus minus.* At recentes Astronomi, spatio unius anni, decemque mensium, et quindecim fere dierum, signiferum lustrare orbem Martis stellam aiunt. Vide Ricciolum, loco ante appellato. Hard.

Salutarem. Hoc ad astrologicam vanitatem et natalitios siderum aspectus referendum est, ut quod antea dictum est de rigore Saturni, et Martis ardore. Ed. P.

Deinde solis. Solis quidem cursus, ut et aliorum planetarum, CCC et LX Zodiaci partibus, sive gradibus, perficitur. Sed illas partes ocyus alii, alii serius excurrunt. Sol quidem certa quinque diebus ad annum conficiendum additis, et quarta parte diei, uti observatum est ex notis umbrarum in planitiem horologii cadentium, quas umbras ad notas easdem anno vertente regredi animadversum est; quarta autem pars illa diei nonnisi post plures annos est deprehensa. Quin etiam huic quartae diei parti, sive horis sex, deesse sensit recentiorum accuratior obser-

partium quidem trecentarum sexaginta; sed ut observatio umbrarum eius redeat ad notas, quinos annis dies adiici, superque quartam partem diei. Quam ob causam quinto anno unus intercalaris dies additur, ut temporum ratio Solis itineri congruat.

Infra solem ambit ingens sidus, appellatum Vene- 7
ris, alterno meatu vagum, ipsisque cognominibus aemulum Solis ac Lunae. Praeveniens quippe et ante matutinum exoriens, Luciferi nomen accipit, ut Sol alter, diem maturans: contra ab occasu refulgens nuncupatur Vesper, ut prorogans lucem, vicemque Lunae reddens. Quam naturam eius Pythagoras Samius primus deprehendit, Olympiade circiter LXII,

vatio, sexagesimam horae partem, minutam vocant, et fere dimidiam alteram minutam, seu 23 minutas secundas. HARD.

Ad notas. Ad easdem lineas in solari orologio. HARD.

Quinto anno. Computatis scilicet duobus extremis, primo, et quinto: utroque enim intercalationem fieri ne agricolae quidem ignorant. HARD.

Alterno meatu vagum. Modo solem antegrediens, modo subsequens. HARD. — Veneris cursus multo fusius explicabitur ad cap. 14. ED. P.

Quam naturam. Stobaeus pariter, liber I, Eclog. 53, ex Apollodoro refert a Pythagora primo deprehensum, eumdem esse Luciferum, Vesperumque. Ita etiam Laërtius, lib. VIII, in Pythagor. Quanquam alii Parmenidi tribuunt, ut ait idem in huius vitae lib. IX. Sed plane Pythagorae hanc laudem asserit nummus antiquus, quem vidimus, in cimelio Regio, in quo Pythagorae ipsius expressa effigies, baculo stellam in globo signantis, cum epigraphe, ΠΥΘΑΓΟΡΗΣ ΣΑΜΙΩΝ. HARD.

Olympiade circiter LXII, *qui fuit urbis Romae annus* CCXXII. Sic Brolerius. At Dalec. et Elzev. olim legebant: *Olympiade circiter quadragesima secunda, q. f. a. u. R. centesimus quadragesimus secundus.* Harduinus ex MSS. Reg. Vatic. Colb., *Olympiade circiter* XXXII .... *Romae annus* CXIII. In tanta diversitate Brolerium sequi maluimus; nam, ut ipse docet Harduinus, « Laërtius Pythagoram refert, lib. VIII, in eius vita, ad LX Olympiadem, τὴν ἑξηκοστήν. Clemens Alexandr. lib. I Strom. ad LXXII, τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν. Tatianus item, Orat. contra Gentes. Olymp. LXX, decessisse scripsit Eusebius. Et crassius sane ac πλατικωτέρως locutus videtur Dionys. Halic. qui lib. II, post quinquagesimum, μετὰ τὴν πεντήκοστὴν, floruisse ait. » Livius quoque lib. I, cap. 18, illum floruisse dicit in Magna Graecia Servio Tullio imperante, hoc est inter L et LX Olympiades, et quorumdam opinionem irridet qui centum ante annis sub Numae tempora cum vixisse tradiderunt. Numa-

8 qui fuit urbis Romae annus ccxxii. Iam magnitudine extra cuncta alia sidera est: claritatis quidem tantae, ut unius huius stellae radiis umbrae reddantur. Itaque et in magno nominum ambitu est. Alii enim Iunonis, alii Isidis, alii Matris Deum appellavere. Hu-
9 ius natura cuncta generantur in terris. Namque in

rorum igitur, quales a Broterio restituti sunt, priores notae satis constant: vereor ne in ultimis elementis adhuc sit erratum: nam si Romae primordia in primum annum septimae Olympiadis cadunt, sane impar numerus et fortasse ccxxi pro ccxxii expectandus erat. Sed hanc sententiam, a Dionysio Halicarn. egregie adsertam, fortasse non secutus sit Plinius. Ed. P.

Magnitudine. Conspicua scilicet, et qualis oculo nudo deprehenditur. Ed. P.

Vt unius huius. Nec tamen toto cursu suo, sed quum minimum distat a terra Venus umbram efficit; quam nos saepe Lunari ferme parem mirati sumus. Keplerus in Opticis, p. 263, distincta lumina in pariete a se visa testatur, non Veneris modo, sed Iovis, et Spicae: quod et nos, inquit Ricciolus in Almag. tomo I, lib. VII, sect. 1, cap. 7, non semel in Iove et Mercurio vidimus. Hard.

Iunonis. Arist. lib. de Mundo, cap. II. Hygin. in Astron. lib. II, et Apuleius, lib. de mundo. Lepide Aug. de Civit. Dei, lib. VII, cap. 15.: *Luciferum enim quidam Veneris, quidam dicunt esse Iunonis. Sed, ut solet, Venus vincit. Nam multo plures eam stellam Veneri tribuunt*, etc. Hard.

Isidis. Forte quia Isidem nonnulli, eamdem esse Iunonem putarunt, ut scribit Diod. Sicul. Bibl. lib. I. Hard.

Matris Deum. Mater Deum apud Romanos Natura rerum est vel per se, vel per Veneris stellam, cuius mirifica quaedam vis est, magnos excelsosque animos existimata gignere, quales sunt principes viri ac feminae; sed feminae in primis. Hard. — Sic Harduinus. Quae deinde adiicit ut *Matrem Deum*, sive *Cybelen*, praecipue valetudinis principum curam egisse contendat, vana et deridicula sunt, uniceque ex nummis quibusdam antiquis petita, ubi MATRI DEVM, MATRI MAGNAE, MATRI DEVM SALVTARI, MATRI DEVM CONSERVAT. aut etiam CONSERV. AVG. legitur; quasi vero non in omnibus religionibus praevaleat, ut nunc huic, nunc illi divo salutem suam referant civitates et viri principes: nec rariora Iovis Statoris, Bonae Fortunae nomina in nummis etiam Romanis leguntur, quam Matris Deum, etsi Romae Italiaeque fatis praefuturam illam cecinerant oracula, antequam Pessinunte adveheretur: Liv. XXIX, 10. Eius vero sacra non infimum locum inter publicas religiones habuisse, testis *megalesiorum* annua celebritas, et ingens Gallorum sacerdotum Romam et in Italiam concursus, de quo apud Iuvenalem et alios satyricos saepe agitur. Ed. P.

In alterutro. Sive exorta matutino, quum Luciferum agit: sive quum Vesperum, vespertino. Hard.

alterutro exortu genitali rore conspergens, non terrae modo conceptus implet, verum animantium quoque omnium stimulat: Signiferi autem ambitum peragit trecentis et duodequinquagenis diebus, ab Sole nunquam absistens partibus sex atque quadraginta longius, ut Timaeo placet.

Simili ratione, sed nequaquam magnitudine aut vi, proximum illi Mercurii sidus, a quibusdam appellatum Apollinis: inferiore circulo fertur, novem diebus ocyore ambitu, modo ante Solis exortum, modo post occasum splendens, nunquam ab eo viginti tribus partibus remotior, ut hic idem et Sosigenes do-

Genitali rore. Quamadmodum a Luna Tullius, de Natur. Deor. lib. II, p. 71, aliique aiunt: *multa manare et fluere, quibus et animantes alantur, augescantque et pubescant, maturitatemque assequantur quae oriuntur a terra.* De vi prolifica Veneris multa poëtae fabulantur. Vide Lucretium initio libri primi. Porphyrius apud Euseb. lib. III, de Praepar. pag. 114, τὸν Ἀφροδίτης ἀστέρα γενεσιουργὸν καὶ γονῆς αἴτιον eodem sensu appellat. Hard.

Implet. Efficit, peragit. Ed. P.

Stimulat. Sub. *conceptus.* Vel. apud Dalec. regimen verbo addidit vocem *naturam*, ex librarii capite ortam. Ed. P.

Trecentis. Trecenis bene ex MSS. Reg. et Colb. 2. Errant autem Plinius et Timaeus. Venus signiferi ambitum non paragit 348 diebus, sed ut recentis astronomiae observationibus compertum, diebus 224, horis 16, 41' 32'' 4'''. Notandis veteris astronomiae erroribus infinitus foret labor. Brot.

Sex atque. Immo si hodiernis astronomis fides, gradibus 47 cum semisse a Sole interdum removetur, quantum fere Luna quatriduana: id quod ante eos Ptolemaeus vidit, in Almag. lib. X, cap. 1, et lib. XII. Hard.

Apollinis. Sic vocatur ab Apuleio, lib. de Mundo. Hard.

Novem diebus ocyore ambitu. Igitur diebus CCCXXXIX. Anno prope vertente Balbus dixit, apud Tull. de Nat. Deor. lib. II, a Mercurio signiferum lustrari orbem. Nostri in scientia siderali diligentiores, post dies octo et LXXX, fere aiunt, ad unum ex iis puncta reverti, unde digressus est: ac tardo quidem motu ea puncta versus ortum deferri, adeo ut annis XL gradu uno promoveantur. Hard.

Viginti tribus. Ita rursum cap. 14, etsi varient exemplaria in his numeris exprimendis. MSS. quatuor habent XXII; Astronomi hodie ad XXVIII gradus a Sole aiunt abscedere longissime. Ptolemaeus in Almag. lib. IX, cap. 7, ad XXVI cum semisse. Hard.

Hic idem. Pro *hic idem*, Vet. apud Dalec. *ctesias*; alii *cidenas* legunt,

11 cent. Ideo et peculiaris horum siderum ratio est, neque communis cum supra dictis. Namque ea et quarta parte caeli a Sole abesse, et tertia, et adversa Soli saepe cernuntur: maioresque alios habent cuncta plenae conversionis ambitus, in magni anni ratione dicendos.

12 (IX). Sed omnium admirationem vincit novissimum sidus, terrisque familiarissimum, et tenebrarum remedium ab natura repertum, Lunae. Multiformi haec ambage torsit ingenia contemplantium, et proximum ignorari maxime sidus indignantium: crescens semper, aut senescens; et modo curvata in cornua facie, modo aequa portione divisa, modo sinuata in orbem; maculosa, eademque subito praenitens; immensa orbe pleno, ac repente nulla: alias pernox, alias sera,

mendo manifesto. Infra quoque pro *ratio est*, Vet. apud Dalec. *statio est*. Ed. P.

Namque ea. Tria superiora sidera, quae vocantur errantia. Hard.

In magni anni. Tractari, inquit, haec debent ab iis, qui de anni magni ratione atque mensura instituunt quaestionem. Cave enim putes denotari a Plinio partem aliam historiae suae, quae in hoc argumento versetur: quum in reliquo opere, de magno anno, nec vola, ut aiunt, nec vestigium appareat, nisi obiter, lib. X, cap. 2, ubi de phoenicis aevo. *Magnus annus efficitur*, inquit Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 17, *quum Solis et Lunae et quinque errantium ad eamdem inter se comparationem, confectis omnium spatiis, est facta conversio. Quae quam longa sit, magna quaestio est: esse vero certam et definitam, necesse est*. Magnum annum varie definiere Veteres, quorum opiniones recitat Ricciolus, tom. I Almag. lib. III, cap. 13, et Censorinus ante eum, cap. XVIII. Hard. — Satis verisimile est Plinium de magno anno sibi dicendum proposuisse, sed postea per incuriam omisisse id quod sibimet et lectoribus promiserat. Cuius inconstantiae iam exemplum aliud notavimus in praefatiune. Ed. P.

Terrisque. Chiffl. *terris*. Dalec.

Contemplantium. Chiffl. *contemplantibus*: et paulo post *ignorare* pro *ignorari*. De re ipsa, constat adhuc inter astronomos nullum sidus plus habere molestiae: eius enim vel minimae divagationes, ut e propinquo, sentiuntur, unde clarissimus Halley *sidus pertinax* appellabat. Ed. P.

Facie. Hoc verbum Dalec. et Elzev. non habent. Vet. apud Dalec. *modo curvata, facie modo aequa*. Ed. P.

Divisa. Vel. *dividua*: sic et c. 18. Dalec. Vide cap. 16. Ed. P.

et parte diei Solis lucem adiuvans; deficiens, et in defectu tamen conspicua; quae mensis exitu latet, quum laborare non creditur. Iam vero humilis, et 13 excelsa, et ne id quidem uno modo, sed alias admota caelo, alias contigua montibus, nunc in Aquilonem elata, nunc in Austros deiecta. Quae singula in ea deprehendit hominum primus Endymion; et ob id amore eius captus fama traditur. Non sumus profecto grati erga eos, qui labore curaque lucem nobis aperuere in hac luce: miraque ingenii humani peste, sanguinem et caedes condere annalibus iuvat, ut scelera hominum noscantur mundi ipsius ignaris.

Proxima ergo cardini, ideoque minimo ambitu, vi- 14 cenis diebus septenisque, et tertia diei parte, peragit spatia eadem, quae Saturni sidus altissimum triginta (ut dictum est) annis. Deinde morata in coitu Solis biduo, quum tardissime tricesima luce rursus ad easdem vices exit; haud scio an omnium, quae in caelum pernosci potuerunt, magistra: in duodecim mensium spatia oportere dividi annum, quando ipsa toties Solem redeuntem ad principia, consequitur:

Quum laborare. Si quum deficit, conspicua est, inquit, et tamen laborare existimatur; cur eadem in exitu mensis abdita, haud laborare tum creditur? Laborare Lunam Veteres putabant, quum defecerat: qua de re dicemus cap. 9. HARD.

Endymion. Ita ex Platone Anonymus lib. de Incred. c. XII: ὅτι πρῶτος Ἐνδυμίων etc. Princeps omnium Endymion siderum contemplationi operam dedit: quamobrem noctu vigilabat, plurimum dormiebat interdiu: atque idcirco eius amore Luna capta esse dicebatur. Ita etiam Apollod. de Diis, lib. I. Tzetzes, Chiliad. 2, vs. 877. Fulgent. Mythol. lib. II, cap. ult. Hesychius, pag. 325. HARD.

Traditur. Vet. apud Dalec. *traditus.* ED. P.

Cardini. Hoc est, terrae, ut ait ipse cap. 64. Certe ex implicatis orbibus ii sunt breviores, qui centro sunt axique omni ex parte propiores. HARD.

Morata in coitu solis biduo. Biduo fere propter coniunctionem solis obscurata, exin per XXVII aut XXVIII alius dies rursus conspicua evadit. ED. P.

Haud scio an. Forte, forsitan, ut ita dicam. ED. P.

Pernosci. Chiffl. *pronosci.* ED. P.

Ad principia. Ad ea puncta unde cursum incepit, quae non attingit

Solis fulgore eam, ut reliqua siderum, regi: siquidem in totum mutuata ab eo luce fulgere, qualem in repercussu aquae volitare conspicimus; ideo molliore, et imperfecta vi solvere tantum humorem, atque etiam augere, quem Solis radii absumant; ideo et inaequali lumine aspici, quia ex adverso demum plena, reliquis diebus tantum ex se terris ostendat, quantum ex Sole ipsa concipiat; in coitu quidem non cerni, quoniam haustum omnem lucis aversa illo regerat, unde acceperit: sidera vero haud dubie humore ter-

nisi anno vertente, Luna cum iam duodecies consecuta. HARD.

Solis fulgore eam, ut reliqua siderum, regi. Sic Dalec. et Elzev. nisi quod *tegi* maluerunt. Harduinus ex MSS. ut ipse ait, *solis fulgore reliqua siderum regi*, voculis duabus male omissis. ED. P.

In totum. Sic Dalec. et Elzev. Harduinus *in toto.* Sed vetus lectio praestat. Nam *in totum* pro *penitus*, *omnino*, Plinio familiaris est vox. Cfr. Indices. ED. P.

Qualem. Subaudi *lucem;* ut modo, post verbum *fulgere*, subaudiendum fuit *Lunam.* Infra pro *repercussu aquae,* Vet. apud Dalec. *repercussa aqua.* ED. P.

Ideo molliore, etc. Idcirco, inquit, Luna minore praedita calore, tantummodo aquas Oceani solvere potest, vel etiam illas augere emanatione quadam sua, unde sol alatur. Sic veteres illi astronomiae parentes, Oceani motus variis Lunae vicibus respondentes interpretari putabant. Sidera oceano pasci Plinius ipse, huius libri cap. 68, rursus affirmabit, et idem Lucanus dixerat: *Necnon oceano pasci Phoebumque polumque Credimus.* Astrorum vero emanationes, graecis ἀποῤῥοίας, ex astrologorum commentis in astronomiam receptas fuisse iam vidimus. De vi et calore Lunae, confer ingeniosas magis quam veras disputationes doctissimi caeterum et elegantissimi scriptoris BERNARDIN DE S.T-PIERRE, *Études de la nature*, tom. III. ED. P.

Ideo et. Vet. apud Dalec. *Ideo autem.* ED. P.

Ex adverso. Quum soli adversa est. ED. P.

Quantum ex sole ipsa concipiat. Non quantum concipiat (nam dimidia sui parte semper illuminari eam ne Veteres quidem ignorarunt, et Plinius in proxima phrasi satis innuet): sed quantam ex illa lucida parte oculis nostris deprehendere possumus, variante sideris aspectu. Pro *concipiat*, Chifll. apud Dalec. *concipiat*, quod Menagio magis placebat. ED. P.

Sidera vero. Stoicissat hoc loco Plinius, ut et Seneca ὁ Στωϊκώτατος, Quaest. Nat. lib. II, cap. 5, qui de terra agens, hinc proferri ait, quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam avida, per diem noctemque, ut in opere, ita et in pastu. Anacreon lepide in eam sententiam: Πίνει θάλασσα δ' αὔρας, ὁ δ' ἥλιος

reno pasci, quia orbe dimidio nonnunquam maculosa cernatur, scilicet nondum suppetente ad hauriendum ultra iusta vi; maculas enim non aliud esse quam terrae raptas cum humore sordes: (x) defectus autem suos, et Solis, rem in tota contemplatione naturae maxime miram, et ostento similem, eorum magnitudinum, umbraeque indices exsistere.

VII. Quippe manifestum est, Solem interventu Lunae occultari, Lunamque terrae obiectu: ac vices reddi, eosdem Solis radios Luna interpositu suo auferente terrae terraque Lunae. Hac subeunte repen-

θάλασσαν. Scio hac etiamnum aetate astronomos haud obscuri nominis huic sententiae patrocinari: sed dudum est quod ridiculam Aristoteles appellavit, Meteor. lib. II, cap. 2, pag. 551: Διὸ καὶ γελοῖοι πάντες ὅσοι τὸ πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ. Hard. — Haec, et quae sequuntur de maculis, fabulae sunt, quae vel a pueris, in tanta hoc aevo astronomiae luce, ridentur. Br. — Dalec. legit: *humore vero terreno, ut sidera, haud dubia pasci*. Menagio placebat ea lectio. Aliam proposuit Laetius in Elzev. Sed cave quidquam mutes: Plinius ait Lunam caelestium rerum optimam quasi magistram, nobis, quid de reliquis planetis sentiremus, ostendisse. Ed. P.

Quia orbe. Ex Lunae nutrimento effici ait, similem esse aliorum siderum pastum: Lunae autem cibum eiusdem maculis declarari putat. H.

Nonnunquam. Immo saepius aut semper, quum luna, inquam, dimidia est. Tunc enim obliqui Solis radiis porriguntur in maius altorum montium umbrae, quae macularum speciem in hoc sidere referunt. Ed. P.

Nondum suppetente etc. Plinius ex eorum sententia, qui sidera terreno humore pasci credebant, intelligit, attolli quidem ad Lunam permixtas illo humore sordes, sed in superficie haerere nec ultra penetrare, quandiu Luna crescens adhuc, et nondum adulta, haud satis valet ad illas penitus absorbendas. Nunc scimus aquarum vapores supra crassiorem aëris nostri regionem non exsurgere, et maculas istas in Luna ingentium vallium cavernis altorumque montium umbris effici. Ed. P.

Defectus autem suos. Lunae scilicet, ac deinde Solis: ex quibus Luna ipsa docuit utriusque sideris et amborum umbrae magnitudinem posse intelligi. Haec enim ad illa superioris capitis referuntur, unde male divulsa sunt hactenus ab iis qui Plinianum opus in capita digesserunt: *Haud scio an omnium quae in caelo pernosci potuerunt, magistra*. Quare perperam Hermolaus, quem Laetius in editione sua est secutus, *suos* inducit, ut *eius* reponat, repugnantibus MSS. et libris editis. Hard.

Umbraeque. Et umbrarum magnitudinis, unde ipsorum siderum magnitudo argui potest. Ed. P.

tinas obduci tenebras, rursumque illius umbra sidus hebetari. Neque aliud esse noctem, quam terrae umbram. Figuram autem umbrae similem metae, ac turbini inverso: quando mucrone tantum ingruat, neque Lunae excedat altitudinem: quoniam nullum aliud sidus eodem modo obscuretur, et talis figura
2 semper mucrone deficiat. Spatio quidem consumi umbras, indicio sunt volucrum praealti volatus. Ergo confinium illis est aëris terminus, initiumque aetheris: supra Lunam pura omnia ac diuturnae lucis plena. A nobis autem per noctem cernuntur sidera, ut reliqua lumina e tenebris. Et propter has causas nocturno tempore deficit Luna. Stati autem atque

Similem metae ac turbini inverso. Conicam scilicet, et a terra tanquam basi sensim decrescentem, ac demum acuto mucrone deficientem: haec enim metae figura Δ, illa autem turbinis V. Ed. P.

Mucrone. Non extremo quidem coni acumine, sed angusta illius parte quae paulo infra mucronem est. Ed. P.

Altitudinem. Latitudinem magis probat Harmolaus, quod latitudinem disci Lunaris umbra terrae tegi compertum est. Sed *altitudinem* scripsisse Plinium, et MSS. codicum consensus suadet, et illud inprimis quod proxime sequitur: *Quoniam nullum aliud* supra Lunam *sidus obscuretur.* Hard. — Dicit Plinius terrestris umbrae mucronem fere in Lunam incidere, neque multum excedere eius astri altitudinem; inde fieri, ut altiora sidera, Mars, Iupiter, Saturnusque, pares defectus non sentiant. Ed. P.

Eodem modo. Hoc est, intercedente terra. Soli enim ex adverso esse Mercurius Venusque non possunt, nec ab eo tam longo, ut dictum est, dissident intervallo. Obscurari tamen alio modo, Lunae scilicet interiectu, quis neget; Mars ipse etiam delibari fortassis umbra terrae potest, ut Keplero visum. H.

Mucrone. Dalec. et Elzev. *in mucronem.* Ed. P.

Quidem. Chifl. apud Dalec. *eodem;* sed nullo sensu. Ed. P.

Volucrum. Quarum ante absumuntur umbrae, quam terram ease pertingant. Hard.

Ergo confinium illis est, etc. Ergo ibi desinunt umbrae, ubi aëris terminus, aetheris initium est. Hanc quidem distinctionem aëris et aetheris hactenus non observaverat Noster. Ed. P.

E tenebris. Propter tenebras in quibus tunc degimus, dum astra in puro micant aethere. Lux enim non cernitur, nisi comparatione tenebrarum. Vet. apud Dalecampium *in tenebris* vult; sed male. Ed. P.

Nocturno tempore. Quia tunc averso Sole, terrestris umbra dirigitur in eam partem ubi Luna est. Ed. P.

Stati autem atque menstrui non

menstrui non sunt utrique defectus, propter obliquitatem Signiferi, Lunaeque multivagos, ut dictum est, flexus, non semper in scrupulis partium congruente siderum motu.

VIII. (XI). Haec ratio mortales animos subducit 1
in caelum: ac velut inde contemplantibus, trium maximarum rerum naturae partium magnitudinem detegit. Non posset quippe totus Sol adimi terris, intercedente Luna, si Terra maior esset quam Luna. Cer- 2

sunt. In MSS. *stati autem atque non menstrui sunt.* Laet. — Figura ἓν διὰ δυοῖν: *stati atque menstrui*, hoc est, *singulis mensibus stati.* Infre dicet statos quidem esse defectuum reditus, sed post CCXXIII menses lunares. Ed. P.

Multivagos. Nunc in Aquilonem elata, nunc in Austros deiecta, ut dictum est superiore capite. H.

In scrupulis. Non semper movente se utroque sidere sub iisdem Eclipticae partibus, siva punctis, unde Solis defectus oritur: aut in oppositis ex diametro, unde Lunae deliquium. Scrupuli, nodi sunt, in quibus circuli, quos in suo cursu Sol et Luna efficiunt, se mutuo secant. Hard.

Inde. Dal. et Elz. *deinde.* Ed. P.

Trium maximarum. Terrae, Lunae, Solis. Aliquod his tribus corporibus maius aliud fuisse aliquando existimatum in rerum natura, negat aperte Plinius; negat inter Veteres quemquam aliter sensisse: quod si fecisset aliquis, de mora ipse, ut de mundis innumerabilibus, aliisque nonnullorum quamvis stultis opinionibus iam superius dixit, verbo saltem id indicaret. Hard.

Si Terra maior esset quam Luna. Unus est hic locus ex iis, in quibus vel sideralis scientiae imperitus, vel improbe fixisse crucem astronomis Plinius hactenus visus est. Corruptos illi codices conquesti sunt, atque in diversas deinde emendando coniiciendoque abiere partes. Zieglerus sic quidem legit: *Non posset quippe totus sol non adimi terris... nisi terra maior* vel *si terra non maior esset quam luna.* Dalecampius: *Si luna maior esset, quam terra.* Salmasius: *Si terra minor esset quam luna.* Milichium is hac parte sequitur, ita rescribentem: *Non posset totus Sol non adimi terris, si terra minor esset, quam luna.* Plerique pugnantia secum locutum esse Plinium, et a veritate alienissimum arbitrati sunt, etc. Hard. — Frustra lectionem torserunt interpretes, quae certissima est. Sed frustra etiam Plinii sententiam tuitus est Harduinus, quae sine dubio falsa. Credidit enim Noster, errore prorsus non ignoscendo, et vel sui aevi astronomis deridando, solares defectus universae simul terrae vel saltem integro hemisphaerio conspicuos esse. Hinc sibi optime constat. Nam capite superiore ingentem conum sive metam aut turbinem descripsit, cuius Sol basis esset, extrema vero acies in Lunam Soli aversam incurreret, ita ut orbis terraquei latitudo figuram illam secaret

tior ex utroque vastitas Solis aperitur; ut non sit necesse amplitudinem eius oculorum argumentis, atque coniectura animi scrutari: (immensum esse, quia arborum in limitibus porrectarum in quotlibet passuum millia umbras paribus iaciat intervallis, tanquam toto
3 spatio medius; et quia per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus, simul fiat a vertice; item quia citra solstitialem circulum habitantium meridie ad Septemtrionem umbrae cadant, ortu vero ad occasum: quae fieri nullo modo possent, nisi multo, quam terra, maior esset): nec quod montem

sub ipsum acomen sive mucronem. Quod si luna inter solem et terram denuo subiens, eiusdem coni latitudinem implere potest, sane lunaris orbis terrestri maior existimandos esl, quoniam talis figura a mucrone semper ad basim crescit. Sed, ut dixi, falsa sunt haec, quod integri Solis defectus, nunqoam ab universa simul terra, sed tantum ab exigua eius parte conspici queant. Ed. P.

Certior ex utroque. Harduinus ex MSS. *tertia ex utraque*, sed nullo sensu; nos veterem lectionem restituimus. Ed. P.

Arborum etc. Arborum quae agris aut viis praetexuntur, omnes parallelae sunt umbrae, in quantumcumque spatium porrigatur illarum ordo. Hinc tamen potius distantia quam magnitudo Solis colligi potest. Ed. P.

Medius. Vet. apud Dalec. *Medias.* Ed. P.

Simul fiat a vertice. Absorde dictum; nam aliis oritur, aliis occidit, dum aliis est a vertice; quod vel pueri sentiant. Ed. P.

Citra solstitialem circulum. Sic Vet. apud Dalecampiam. Caeterum in edd. receptum est *circa*, non *citra*. Nostram tamen lectionem ipsa Plinii sententia fulcit. Iis, inquit, qui citra solstitium habitant, meridie umbra in septemtrionem proiicitur; ortu igitur non ad occasum, sed inter occasum et septemtrionem proiici deberat, et tamen ad ipsissimum occasum vergit, propter immensam solis magnitudinem; melius dixisset, propter eius distantiam. Ed. P.

Nec quod. Neque, ait, illis quos modo enumeravi argumentis iam opus est, ad Solis magnitudinem demonstrandam, nec quod montem Idam, etc. Ed. P.

Montem Idam. Sive Cretae montem intelligat, sive Troadis, nihil interest. Narrat quiddam de Ida, Troadis monte, Pomponius Mela lib. I, cap. 18; quod Cretensi Idae Solinus imprudens adscribit, cap. XI. Sed aliud longe est quam quod hic Plinius refert: quanquam Salmasius in Solin. et Voss. in Melam, hoc ipsum esse arbitrati sunt. Diodorum vide, lib. XVII. Bibl. pag. 492. H. — Vet. apud Dalec. *montes idem*; non male forsitan. Ed. P.

Idam exoriens latitudine exsuperet, dextra laevaque large amplectens, praesertim tanto discretus intervallo.

Defectus Lunae magnitudinem eius haud dubia ra- 4
tione declarat, sicut terrae parvitatem ipse deficiens. Namque quum sint tres umbrarum figurae: constetque, si par lumini sit materia, quae iactat umbram, columnae effigie iaci, nec habere finem; si vero maior materia, quam lumen, turbinis recti, ut sit imum eius angustissimum, et simili modo infinita longitudo; si minor materia, quam lux, metae exsistere effigiem in cacuminis finem desinentem; talemque cerni umbram deficiente Luna: palam fit, ut nulla amplius relinquatur dubitatio, superari magnitudine terram.
Id quidem et tacitis ipsius naturae indiciis. Cur enim 5
partitis vicibus anni brumalis abscedit? ut noctium opacitate terras reficiat, exusturus haud dubie, et sic quoque exurens quadam in parte: tanta magnitudo est.

IX. (xii). Et rationem quidem defectus utriusque, 6

Praesertim tanto discretus intervallo. Praecedentibus argumentis Plinius distantiam potius quam magnitudinem Solis indicavit; sed ex oculorum testimonio cum distantia comparato facile colligi potest huius astri vastitas. Ed. P.

Magnitudinem eius. Solis. H.

Ipsa deficiens. Vt dictum est superiore capite, quo Plinius falso contendit Terram esse Luna minorem. Ed. P.

Quae iactat. Chiffl. apud Dalec. *iactans.* Ed. P.

Superari. A Sole scilic. Hard.

Id quidem. Vet. apud Dalec. *his quidem.* Ed. P.

Cur enim etc. Cur enim Sol per dimidiam anni partem, per hiemem nempe, a terra longius abscedit? Ed. P.

Opacitate. Sic codices omnes MSS. et editi ante Dalecampium qui *capacitate* substituit, vocem isto prorsus alienam loco: quanquam Latius in suis notis, *capacitatem* ait Plinium hic dixisse videri, pro longitudine. Nihil occurrit frequentius avolventi Veterum scripta, quam *noctes opacae, opaca et frigida in silvis loca* etc. Sed Plinianae lectioni favet inprimis Tullius, de Nat. Deor. lib. II, p. 71: *Primisque sol...ita moretur, ut quum terras larga luce compleverit, easdem modo his, modo illis partibus opacet* etc. H.

Quadam in parte. In zona torrida. Cave enim intelligas, ut si scriptum esset *quadam ex parte.* Ed. P.

primus Romani generis in vulgus extulit Sulpicius Gallus, qui consul cum Marcello fuit, sed tum tribunus militum, sollicitudine exercitu liberato, pridie quam Perseus rex superatus a Paulo est, in concionem ab imperatore productus ad praedicendam eclipsim, mox et composito volumine. Apud Graecos autem investigavit primus omnium Thales Milesius, Olympiadis XLVIII anno quarto, praedicto solis defectu, qui Alyatte rege factus est, Vrbis conditae anno

Sulpicius. Rem Livius narrat, lib. XLIV, cap. 37: *Castris permunitis,* inquit, *C. Sulpicius Gallus tribunus militum secundae legionis, qui praetor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronuntiavit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda usque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse . . ., nec trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie Nonas Septemb. insecuta est dies, edita hora Luna quum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia prope divina videri,* etc. Valerius quoque Max. lib. VIII, cap. 11, qui narrationem hoc eleganti concludit elogio: *Itaque illi,* inquit, *inclitae Paulianae victoriae liberales artes Galli aditum dederunt; quia nisi ille metum nostrorum militum vicisset, imperator Romanus vincere hostes non potuisset.* Meminere etiam Frontinus, Strategem. lib. I, cap. 2. Quintilian. lib. I, cap. 10, 47. Plutarchus in Aemilio Paulo, pag. 260, hunc Lunae defectum contigisse refert sub exitum aestatis. HARD. — Illa eclipsis contigit anno urbis conditae DLXXXVI, ante Christum 168. Luna defecit die 21 Iunii, hora circiter octava a meridie. BROT.

2. *Consul cum Marcello fuit.* Anno V. C. DLXXXVIII, ED. P.

Primus omnium. Id quoque narrant Herod. lib. I, Clio, n. 74. Laërtius in Talete, pag. 6, ex Eudemo historico, ex quo id pariter hausisse se ait Clemens Alex. lib. I Strom. pag. 302. Plutarch. de Placitis Philos. lib. II, cap. 24, Tzetzes, chil. 2, v. 869. HARD.

Olympiadis XLVIII *anno quarto*, Annus quartus Olympiadis XLVIII fuit Vrbis conditae annus CLXIX ante Christum 585. Hoc anno die 28 Maii fuit ille eclipsis Solis, quam totam dicimus, *Eclipse totale*; flagranteque Lydorum ac Medorum pugna, dies repente in noctem mutatus est, teste Herodoto lib. I, n. 74. Hanc eclipsim astronomicis rationibus recte definiere cll. *Riccioli*, *le Comte*, et *Newton.* Cur autem Plinius scripserit defectum illum Solis factum esse Vrbis conditae anno CLXX haud dixerim. Forte usus est rotundo numero; forte etiam Terrutiana computandi ratione, quae anno uno Varronianos Vrbis Romae annos antecedit. BROT.

Alyatte Ἀλυάττης Gygis pronepos, Sardium tyrannus, Croesi pater, qui Alyatticus idcirco ab Horatio appellatur. Bellum is tum gerebat cum Cyaxare Medorum rege, Astyagis patre, ut refert Herodotus, loc. citato, et Clemens Alexandrinus. HARD.

CLXX. Post eos utriusque sideris cursum in sexcentos 2
annos praecinuit Hipparchus, menses gentium, diesque et horas, ac situs locorum, et visus populorum complexus, aevo teste, haud alio modo, quam consiliorum naturae particeps. Viri ingentes supraque mortalium naturam, tantorum numinum lege deprehensa, et misera hominum mente absoluta, in defectibus scelera aut mortem aliquam siderum pavente (quo in metu fuisse Stesichori et Pindari vatum su-

Anno CLXX. HARD. DLX, ex cod. reg. 4972, Chiffl. et M. apud Dalec. et Elzev. cum plerisque, CLXX, quae bona est lectio, si Plinius, ut videtur, fastos capitolinos secutus est. Vide superiorem Broterii notam. ED. P.

Menses gentium. Hoc est, ephemerides conscripsit, effecitque ut gentes interlunia possent pleniluniaque praenoscere. Dies item et horas, hoc est, dierum magnitudines adnotavit: situs locorum, distantiam ab Aequatore, et boreali polo; denique visus populorum, hoc est, quod astronomi diversitatem aspectus appellant. Haec ab Hipparcho fuisse digesta ordinatim, auctor est etiam Ptolemaeus, Geogr. lib. I, cap. 4. HARD. — De Hipparcho, plura dicta sunt in Auctorum elencho. ED. P.

Aevo teste. Temporum lapso et saeculorum experientia supputationes eius comprobante. ED. P.

Supraque mortalium naturam. Supple, *existimandi.* Vet. apud Dalec. *supraque mortalia.* ED. P.

Tantorum numinum. Solis, Lunae, Siderum, quae alibi etiam numina vocavit. ED. P.

Absoluta. Metu soluta. HARD.

Scelera. Siderum scelera appellat, bella, grandines, eluviones aquarum, caeterasque calamitates et infortunia, quae immitti innoxiis hominibus ab iratis in defectu suo sideribus putabantur. Haec enim portendi defectione Solis, cecinit Pindarus in eo hymno, cuius partem recitat Dionysius Halicarn. in opusc. de Demosthenis gravitate in dicendo, pag. 167. Eius hymni initium est, Ἀκτὶς ἀελίου . . . πολέμου δ' ἢ σᾶμα φέρεις τινὸς, ἢ καρποῦ φθίσιν, ἢ νιφετοῦ σθένος ὑπέρφατον, ἢ στάσιν οὐλομένην, etc. etc. HAR. — Dalec. et Elzev. *stellarum scelera.* ED. P.

Aut mortem. Exstinctionem luminis. Hinc laborare Luna in defectu putabatur, ut mox dicemus. HARD.

Quo in metu. Vet. apud Dalec. *quo in mente.* ED. P.

Stesichori. Himeraeus fuit e Sicilia vates: cuius ingenii formam Quintilianus describit, lib. X, cap. 1. Horatius, lib. IV, Carm. Ode 9. *Stesichori graves Camaenas* vocat, quod maxima bella, et clarissimos duces cecinerit. Huius fragmenta collegit Henricus Stephanus, inter Lyricos hic poëtas. Quod hic de Stesichoro Pindaroque Plinius refert, etiam apud Plutarchum legitur, lib. de Facie in orbe Lunae, pag. 931: Στησίχορον καὶ Πίνδαρον ἐν ταῖς ἐκλείψεσιν ὀλοφυρο-

blimia ora palam est deliquio Solis), et in Luna veneficia arguente mortalitate, et ob id crepitu dissono
3 auxiliante. Quo pavore, ignarus causae, Nicias Atheniensium imperator, veritus classem portu educere, opes eorum afflixit. Macti ingenio este, caeli interpretes, rerumque naturae capaces, argumenti repertores, quo Deos hominesque vicistis. Quis enim haec

μένους τὸν φανερώτατον κλεπτόμενον, etc. HARD.

Sublimia oro. Sic Velleius lib. I, sub finem: *nisi Thebas unum os Pindari illuminaret.* Ed. P.

Polam est deliquio solis, etc. Dalec. *Palam est deliquio Solis et in Luna.* Alii aliter interpunxerunt; nos Elzevirios secuti sumus. Ed. P.

Crepitu dissono. Aeris ac pelvium. Iuvenalis agens de clamosa muliere, Satyra VI, v. 440 et sqq. *Verborum tanto cadit vis, Tot pariter pelves et tintinnabula dicas Pulsari. Iam nemo tubas, atque aera fatiget: Vna laboranti poterit succurrere Lunae.* Lunam deficientem quum antiqui viderent, maximos sonitus et fragores edebant, quod laboranti se succurrere inani ac superstitione crederent. Existimabant quippe idcirco deficere, quod magicis sagarum incantationibus cogeretur in terram descendere, ac nescio quo virulento rore in herbas despumare, quo veneficae uterentur. Lunam vero, ne devocaretur e caelo, tum laborare ac reluctari; sed vinci tandem carminibus, nisi aeris tinnitu et incondito strepitu ad carmina sagarum obsurdesceret, et in ea lucta laboranti Lunae obstrepera mortalium superstitio succurreret. Pleni sunt poëtarum libri his nugis. Etiam in Christianorum mores mos ille irrepsisse aliquando videtur, quum in eos Maximus Taurin. invehatur, homilia de defectu Lunae, quod magnos clamores deficiente Luna summa contentione tollerent: Et S. Audoenus, lib. II, vitae S. Eligii, cap. 15. HARD.

Nicias. Refert haec fuse Plutarchus in Nicia. Quintilian. lib. I, cap. 9, et alii. HARD.

Portu. Syracusarum, cuius partem occupaverant Athenienses, prius obsidentes, tunc obsessi. Thucydides in primis consulendus, lib. VII, cap. 50. Ed. P.

Macti ingenio. Nihilo minus eleganter versibus laudat astronomos Ovidius, Fast. I, 296 sqq.: *Felices animos, quibus haec cognoscere primis, inque domos superas scandere cura fuit. Credibile est illos pariter vitiisque locisque altius humanis exseruisse caput... Admovere oculis distantia sidera nostris, aetheraque ingenio supposuere suo. Sic petitur caelum: non ut ferat Ossan Olympus, Summaque Peliacus sidera tangat apex.* HARD.

Vicistis. Homines quidem vicistis, quibus caelestium rerum praescientia tanto antecellitis: Deosque ipsos, earumdem deprehensione rerum, quas latere tandiu hominibus voluerunt. Legit Pintianus *vinxistis*, hoc sensu: paris fere sortis conditionisque fecistis, necessitati, perinde ac mortales, obnoxios Deos. Cui emendationi

cernens, et statos siderum (quoniam ita placuit appellare) labores, non suae necessitati mortalis genitus ignoscat? Nunc confessa de iisdem breviter atque capitulatim attingam, ratione admodum necessariis locis strictimque reddita: nam neque instituti operis talis argumentatio est: neque omnium rerum afferri posse causas, minus mirum est, quam constare in aliquibus.

X. (XIII). Defectus ducentis viginti tribus mensibus

favet sane orationis textura ipsa, favet et Seneca ante laudatus: at consensus omnium exemplarium adversatur. HARD. — Vet. apud Dalec. *vinxistis*. Latius in Elzev. *iunxistis* ab aliis legi testatur, quod sane malim quam *vicistis* aut *vinxistis*, caeterum Harduino plane consentiens. ED. P.

Labores. Ita poëtae vocant. Virgil. Aeneid. lib. I, vs. 742: *Hic canit errantem Lunam, Solisque labores*. H.

Ducentis viginti tribus mensibus. Ita plane legendum esse demonstrat ipse siderum, Solis, ac Lunae cursus, consensusque librorum veterum, ut Chiffletiani codicis teste Dalecampio, editionis Romanae 1470, Parm. 1476, Tarvis. 1479, et Venet. 1483. Nam in his constanter legitur CCXXIII mensibus, et in Itala versione Christophori Landini, Venetiis anno 1476, *certo che gl'eclisei in ducento ventitrè mesi ritornano a' suoi cerchi*. Editio Veneta, anni 1496, prior scripsit CCXXII, quem caeterae deinceps perperam sunt secutae. Plinium confer cum Martiano Capella, libro VIII, cap. de XII partibus latitudinis Zodiaci, ubi CCXXXV menses requirit, hoc est annos XIX. Vide et Ricciolum tom. I, Almag. pag. 349, ubi Keplerum ait in epist. Astron. pag. 895, affirmare, *ob multa principia concurrentia ad eclipses praesertim solis, nullum esse revolutionis exactum ordinem nobis notum: loquendo tamen de lunaribus, quae simpliciores sunt, insignem esse periodum mensium CCXXIII, seu annorum lunarium XVIII; ita ut ad cyclum decemnovennalem residuus sit unus lunaris annus simplex. Hoc enim periodo plerumque redeunt eclipses, non multum differentes, denis tamen gradibus Zodiaci antecedentes*. HARD. — Dalec. et Elz. *viginti duobus*, male. Princeps editio, Venet. 1469, cum caeteris ab Harduino laudatis consentit, nec dubitationi locus restat. Broterius, qui et Harduinum secutus est, monet tamen illam periodum CCXXIII mensium, ut recurrant eaedem eclipses lunares, non esse exactissimam. *Nam*, inquit ille, *post annos ducentos non redeunt eclipses iuxta ordinem periodi annorum XVIII, seu mensium Lunarium CCXXIII. Inde eclipsis Lunae a Tychone observata die* 31 *Ianuarii, anno* 1580, *non rediit die* 10 *Iunii, hoc anno* 1778. Lectoresque idem remittit ad Cl. HALLEY, *Transact. Philosoph.* N.° 194, anno 1691, et Cl. GENTIL, *Mémoires de l'Académie royale des Sciences*, an. 1756. pag. 58. ED. P.

redire in suos orbes certum est: Solisque defectum nonnisi novissima primave fieri Luna, quod vocant coitum; Lunae autem, nonnisi plena, semperque citra quam proxime fuerit. Omnibus autem annis fieri utriusque sideris defectus, statis diebus horisque, sub terra: nec tamen, quum superne fiunt, ubique cerni, aliquando propter nubila, saepius globo terrae ob-
2 stante convexitatibus mundi. Intra ducentos annos Hipparchi sagacitate compertum est, et Lunae defe-

Defectum. Chiffl. *defectus*. Ed. P.

Coitum. Solis et Lunae coniunctionem. Ed. P.

Semperque citra. Hoc est, non in eadem parte caeli, in qua proxima eclipsis animadversa fuerit; sed in parte magis occidentali. Hard. — Hoc est, quod Keplerus aiebat loco supra citato ad not. 1: *eclipses redire denis gradibus Zodiaci antecedentes*. Ed. P.

Fuerit. Chiffl. *fuerint*. Ed. P.

Omnibus autem. Hoc est, intra unius cuiusque anni spatium. Hoc vero demonstrant Tabulae Eclipsium Astronomicae, apud Ricciulum, tom. I, Almag. lib. V, p. 389. Hard.

Statis diebus. Vide supra, ad c. 7. Ed. P.

Quum superne fiunt. Dalec. *quum fiant, superne ubique cerni*: Vet. apud eumdem, *quum fiunt*. Elzev. *quum fiant superne, ubique cerni*. Ed. P.

Saepius globo. Impediente globositate terrae, caelique convexitate, quominus cerni possint *ab oriente deliquia in occidente facta*, inquit Martianus, lib. VI, pag. 193: *et quae in ortu accidunt, a tota Britannia atque occasus regionibus ignorantur*. Hoc versibus eleganter expressit Manilius, Astron. I, 220: *Mediique tumores eripiunt terrae caelum, visusque coërcent. Te testem dat, Luna, sui glomerabilis orbis: quae quum mersa nigris per noctem deficis umbris, non omnes pariter confundis sidere gentes: sed prius Eoae quaerunt tua lumina gentes; post medio subiecta polo quaecumque coluntur; Ultima ad Hesperios infestis volveris alis. Quod si plana foret tellus, simul icta per omnes deficeret pariter toti miserabilis orbi; sed quia per teretem deducta est terra tumorem, his modo, post illis apparet Delia terris;* etc. Hard.

Convexitatibus mundi. Vet. ap. Dal. *e convexitatibus*. Elzev. *et convexitatibus*, quod libenter amplectar. Sed etiam Harduini lectio defendi potest: *convexitatibus*, hoc est, propter convexitates. Ed. P.

Intra ducentos. Ducentos, inquit, ante annos vixit Hipparchus, cuius sagacitate compertum est, etc. Tantum enim temporis intercessit inter Hipparchi Pliniique aetatem. Neque vero sensus est, ut existimavit vir aliquis extra ingenii aleam positus, exspectandos esse annos ducentos, ut recurrat lunae defectus quinto mense, quum vel intra annos decem animadversum fuerit aetate nostra geminam ita recurrere: primo nempe, 14 Iunii et 9 Novemb. anno 1658, ac rursum 10 Novemb. 1668, et 15

ctum aliquando quinto mense a priore fieri; Solis vero, septimo: eumdem bis in triginta diebus supra terras occultari, sed ab aliis atque aliis hoc cerni: quaeque sunt in hoc miraculo maxime mira, quum conveniat umbra terrae Lunam hebetari, nunc ab occasus parte hoc ei accidere, nunc ab exortus: et quanam ratione, quum Solis exortu umbra illa hebetatrix sub terra esse debeat, semel iam acciderit, ut in occasu Luna deficeret, utroque super terram con-

April. anni 1669. De hoc porro defectionum Lunae recursu, qui fit quinto mense, subscribit Plinio Ptolemaeus, lib. VI Almagg. cap. 6. H.

Solis vero. Ita Ptolemaeus loc cit. Tale intervallum fuit septem fere mensium inter solarem eclipsim anni 1623 Octob. 23, et anni 1624 Maii 18. Tale et ab eclipsi item solari 16 Ian. 1684 ad aliam 12 Iulii. Hard.

Eumdem bis in triginta diebus. Ita correximus, quum *eamdem* prius legeretur: secuti codices MSS. Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. et Milichii coniecturam: quod bis omnibus praestat, Ptolemaeum ipsum, qui lib. VI Almag. cap. 6, in eodem habitat argumento de Solis defectuum recursu bis in mense. Mathematicis rationibus Ricciolus id evincit, tom. I, Almag. lib. V, theoremate 5. De Sole certe Plinium esse locutum, vel ipsa latini sermonis ratio clamat, quae Solem in defectu supra terras occultari dicit, non Lunam, quam etiam in ipso defectu esse conspicuam dictum est, cap. 6. Hard.

Sed ab aliis. Hoc illud est quod Ricciolus ait loc. cit. non posse Solis eclipsim in uno mense bis fieri versus eumdem polum, posse versus alterum: hoc est, priorem eclipsim visum iri a Borealibus, ab Australibus alteram, aut vice versa. Hard.

Nunc ab occasus. Nunc ab occidente, nunc ab oriente Lunam obscurari. Subtilius arbitror quam quod Plinius intellexit, illud quod Ricciolus excogitat, loc. cit. cap. 13, sententiam videlicet huius loci esse: *quanquam ordinarie Lunae eclipsis incipiat ab orientali Lunae parte, et desinat in occidentali: evenire tamen aliquando, ut incipiat ab occidentali, desinatque in orientali* quod et Keplerus accidere posse ostendit, in Astronom. Optica, c. xi, probl. 31. Id vero sane infrequens, ac permirum debet videri, si vel semel accidit. Hard. — Ricciolo potius et Keplero, quam Harduino, fidem in talibus tribuas. Verum sensum Ricciolus vidit; neque sane Plinius inter maxime mira astronomiae prodigia retulisset rem notissimam vulgatissimamque. Ed. P.

Vtroque super terram conspicuo sidere. Id contigit in horizontalibus eclipsibus, refractionum vi. Quod autem tempore Plinii semel fuerat observatum, illud quoque recentioribus observationibus 17 Iulii 1590, 30 Novembris 1648, 16 Iunii 1660, comprobatum. Brot. — Non dicit Plinius semel hoc observatum suo tempore, sed omnino semel. Neque enim ve-

3 spicuo sidere. Nam ut quindecim diebus utrumque sidus quaereretur, et nostro aevo accidit, Imperatoribus Vespasianis, patre IV, filio iterum Consulibus.

4 XI. (XIV). Lunam semper aversis a Sole cornibus,

teres illos astronomos non aliqnid latebat eorum quae in caelo fiebant. ED. P.

Nam ut quindecim. Vt intra dies quindecim sidus utrumqne deficeret, haud ita magnam, inquit, admirabilitatem habet: nam et aevo nostro id contigit. Quod porro Plinius accidisse suis temporibus ait, id frequenter nostra quoque vidit aetas; uti anno 1666, 16 Iunii, deliquium patiente Luna; Sole, 2 Iul. Anno 1681, Luna quarto Martii; Sole, 19. Anno 1683, Sole deficiente 27 Ian. Luna, 9 Feb. etc. Anno 1307, Sol defecit die 11 Februarii: Luna deinde post dies quindecim, die 26 eiusdem mensis. Pro *quindecim* antea *duodecim* legebatur, atque ita legit Dungalus in epist. ad Carulum Magnum, tom. X spicilegii, pag. 151. Librariorum incuria saepe contigit, ut in Pliniano contextu notae numerorum confunderentur. Facit vero in primis affinitas harum notarum *u* et *ii*, in veteribus libris, ut invicem magno chronologicae rei periculo permutentur. Quanquam primae notae codices R. 1, 2, Colb. 2, Chifl. Tolet. et alii, atque Parisiensis editio anni 1543, diserte *quindecim* exprimunt, sine ullis notarum compendiis. HARD.

Quaereretur. Eclipsim pateretur. Ridicule Pinetus et Landinus, gallice alter, alter italice verterunt, tanquam integros dies quindecim nec Sol nec Luna conspicui fuerint. Confirmat tantum hac observatione Plinius id quod saepius a neotericis observatum monet Harduinus, nota superiore. ED. P.

Imperatoribus. Vide notam, initio Plinianae praefationis. ED. P.

Patre IV, filio iterum consulibus. Annus Christi vulgaris fuit LXXII, quo anno die 8 Februarii, Sol defecit in Italia ante meridiem et die 22 eiusdem mensis Luna defecit sesquihora fere post occasum Solis Romae, uti ex tabulis astronomicis collegit Ricciolus in Chronolog. Reform. lib. IV, pag. 161. HARD. — Hic quoque nobis est annus Iesu Christi 72, urbis conditae DCCCXXV. Sed ecce monet Broterius nullam hoc anno eclipsim solarem mense Februario fuisse; anno vero sequenti, V. C. DCCCXXVI, Christi 72, solem defecisse die 23 Iulii, Luna die 6 Augusti, secundum accuratissimas tabulas clarissimi PINGRÉ. Ergo doctissimis inter se viris de re mathematicis rationibus assequenda non convenit. Nec rarae sunt huius modi controversiae; et ut verum dicamus, sive astronomis, sive chronologis imputandi sunt errores, nondum ex astronomicis observationibus historia multum profecit. Nota in hoc Plinii loco non quartum, sed tertium Vespasiani patris consulatum in codd. designari. Numerum IV restituit Harduinus, ut cum plerisque fastorum interpretibus consentiret: sed Dalec. et Els. legunt *patre III, filio iterum coss.* quam lectionem etiam Broterius praetulit. Ambages ubique et tenebrae. ED. P.

si crescat, ortus spectare, si minuatur, occasus, haud dubium est. Lucere dodrantes semuncias horarum ab secunda adiicientem usque ad plenum orbem, detrahentemque in diminutionem. Intra quatuordecim autem partes Solis, semper occultam esse. Quo argu- 2
mento amplior errantium stellarum, quam Lunae,

Lucere dodrantes. Lucet Luna a secunda post novilunium die, adiiciens singulis diebus dodrantem horae et semunciam: tanto enim citius quolibet die oritur usque ad plenilunium; tantumdemque detrahit, ac serius oritur eadem, quum minuitur. Dodrans tres quartas, ut vocant, horae partes complectitur. Semuncia pars est unius horae quarta et vicesima, sive minuta duo cum semisse. Summa igitur est minutorum $47\frac{1}{2}$ quibus citius in singulos dies Luna, quam pridie, oritur. Ita secunda post novilunium die, sive post coitum Solis ac Lunae, Luna post occasum Solis lucet minutis horae $47\frac{1}{2}$; die sequenti, hora una et minutis 35; et sic deinceps, donec totum orbem compleat. At post plenilunium tantumdem detrahit temporis, hoc est, prima die post plenilunium non oritur Luna post Solis occasum, nisi $47\frac{1}{2}$ horariis minutis; secunda die, nonnisi post horam, et minuta 35, etc. Vide Keplerum in Astron. Optica, cap. 6, et Ricciolum, lib. IV, cap. 4. Fortassis exactius paulo locutus est Plinius, lib. XVIII, cap. 75, ubi in eodem argumento habitat: qua de re eo loco dicemus. Hard. — Loco citato Plinius non dodrantem semunciam, id est, $\frac{9}{12} + \frac{1}{24}$ sive $\frac{19}{24}$ unius horae, sed dextantem sicilicum lunae accrescere dicit, id est $\frac{10}{12} + \frac{1}{48}$ siva $\frac{41}{48}$. Ergo nunc minutas $47\frac{1}{2}$, nunc $51\frac{1}{4}$ numeravit, nec tamen veritatem assequi potuit, siquidem spatio distant inaequali Lunares ortus, inter quos si medium quis terminum quaerat inveniet circiter 54 vel 55 horae minuta. Ed. P.

Diminutionem. Chiffl. apud Dalec. *deminutionem* exhibuit. Ed. P.

Intra quatuordecim. Quum distat a Sole gradibus tantum quatuordecim. Hard.

Errantium stellarum. Ita codices MSS. omnes; quamobrem frustra Salmasius, pag. 722, corrigit, *errantium ceterarum*, quod Luna etiam una sit errantium. At stellas errantes Plinius appellat eas duntaxat, quae minores nobis e septem apparent: Solem ac Lunam stellarum nomine nusquam comprehendit; sed vel siderum, vel rerum naturae partium maximarum, oculorum nempe iudicio. Hard. — Recte: sed profecto sibi pugnat Harduinus, qui supra, initio cap. 8, voces has *trium maximarum naturae partium* ad verbum intelligendas, non ex oculorum iudicio, contendebat. Hoc autem, qui nunc agitur, loco, feliciter Plinius ex improba argumentatione veram colligit sententiam. Ampliores Luna sunt errantes stellae; quod tamen citius e radiis Solis emergunt, id fit non propter maiorem illarum amplitudinem, sed propter diversam radiorum Solis incidentiam, quod geometricae demonstrant rationes. Ed. P.

magnitudo colligitur: quando illae et a septenis interdum partibus emergant. Sed altitudo cogit minores videri: sicut affixas caelo Solis fulgor interdiu non cerni, quum aeque ac noctu luceant, idque manifestum fiat defectu Solis, et praealtis puteis.

XII. (XV). Errantium autem tres, quas supra Solem diximus sitas, occultantur, meantes cum eo. Exoriuntur vero matutino, discedentes partibus nunquam amplius undenis: postea radiorum eius contactu re-

Et a septenis. Etiam et Venus, quum quinque partibus sive gradibus a Sole digressa est, oculis ipsis detegitur: per telescopium vero, etiam in Sole conspactum sidus illud scimus. HARD.

Emergant. Conspicuae fiant. ED. P.

Affixas caelo. Stellas ipsas, quas caelo affixas credidera antiqui. BROT.

Fulgor. Chiffl. *fulgore.* ED. P.

Quum aeque ac noctu. Dalec. *quum aeque dia ac nostu*, uescio qua auctoritate. Sed Latius in Elzev. ac deinde Harduinus, veram codd. lectionem restituerunt. ED. P.

Defectu. Dalec. *defectibus.* ED. P.

Ac praealtis puteis. Notissima observatio praealtis e puteis, nullo tum Solis officiente fulgore, stellas interdiu cerni posse. ED. P.

Errantium autem tres. Mars, Iupiter, Saturnus. HARD.

Diximus sitas. Dictum hoc supra, cap. 6. Dalecamp. *dicimus*, male. ED. P.

Meantes cum eo. In coniunctione cum Sole. Horum quatuor siderum errantium motum apparentem egregie describit D. CASSINI, in Historia Academiae Regiae Scientiarum, anni 1709, pag. 247. HARD.

Exoriuntur. Visibiles oriuntur paulo ante solis ortum. *Matutino*, suppl. tempore, ut saepe alias apud Plinium. ED. P.

Nunquam amplius undenis. Sic libri omnes, etiam manu exarati. At Iulius Firmicus, lib. II, cap. 9: *Sciendum, inquit, quod Saturni stella, quum a Sole duodecim recesserit partibus, id est, quum praecedens orta fuerit, matutina erit: simili modo etiam Iupiter undecim partibus recedens, matutinum se facit praecedentem: Mars autem octo.* Quin Plinius ipse paulo post diserte ait Solem iterum, ubi est stellas assecutus in duodenis partibus, illas occultare, quum vespertini fiunt occasus. Eodem certe intervallo temporis ante Solem oriuntur, quo post illum occidunt. Denique Plinii transcriptor Martianus, qui lib. VIII, pag. 299, cap. de stellis Saturni: *Ortus tam ei*, inquit, *quam duobus inferioribus sunt similes: quum ultra partes duodecim, eas matutini radius non praecesserit Solis.* HARD. — Salmasius locum invertit, et pro *nunquam* proponit *nonnunquam*, quod a Plinii mente non minus quam a manuscripta lectione distat. Priore quidem capite dixerat planetas a septenis interdum partibus emergere; nunc undenis ad summum partibus. Sibi ergo optime constat: nec ni-

guntur: et in triquetro a partibus centum viginti stationes matutinas faciunt, quae et primae vocantur;

minus a Iulii Firmici rationibus differt, quamvis ille duodecim partibus Saturnum, ut videri incipiat, a sole discedere iusserit, undecim tantum Iovi circumscribens, octo non amplius Marti, quod verum est. Ed. P.

Reguntur) *Reguntur* scripsimus, non ut prius *teguntur*, ex codd. Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. etc. ac Turnebi favente coniectura. Tegi sana haec sidera post exortum matutinum, qui tandem possunt? Admonuit me huius emendationis Vitruvius, l. IX, c. 4: *Quemadmodum*, inquit, *omnes res evocat fervor, et ad se ducit .... eadem ratione Solis impetus vehemens, radiis trigoni forma porrectis, insequentes stellas ad se perducit, et antecurrentes veluti refraenando retinendoque non patitur progredi, sed ad se cogit regredi et in alterius trigoni signum esse*, etc. Et librum octavum Martianus ita concludit pag. 300: *Sed cursus diversitates, altitudinisque, causas consistendi, retrogrediendique, atque incedendi, omnibus supradictis importat radius Solis affulgens, qui eas percutiens aut in sublime tollit, aut in profundum deprimit, aut in latitudinem declinare, sive retrogradare facit.* Haec veterum mathematicorum opinio fuit, qui causam motus planetarum coniecerunt in aspectus Solis. Hos refellit Ricciolus, tom. I, Almag. lib. VII, sect. v, cap. 3. Haud multum absunt ab eo errore novi mathematici, quos inter Keplerus: quum ad magneticas Solis tractiones, quibus planetas trahat et circumducat, referunt hos diversos motus, sive retardandi, sive sistendi, sive incitandi, seu denique retrahendi causas. Confirmat rursum emendationem nostram ipse Plinius, qui cap. 13, de iisdem stellis agens, *Percussae*, inquit, *Solis radio inhibentur rectum agere cursum, et ignea vi levantur in sublime.* H. — Posteaquam, inquit, videri coepti sunt planetae, atque e Solis vicinitate emerserunt, totus eorum cursus Solis radiis in eos decidentibus, et aut repellentibus, aut attrahentibus, regitur. Hunc sensum egregie firmant allati ab Harduino loci. Pudet igitur me eum Dalec. et Elzev. diu legisse *teguntur*; quae scriptura mihi tunc apertissima videbatur, nunc absurdissima. Ed. P.

Et in triquetro. Hoc est in aspectu trino, sive trigono. Vitruvium vide lib. IX, cap. 4. Aspectus planetarum trigonus, seu triangularis vocatur, quum distant inter se duo planetae tertia caeli parte, hoc est gradibus 120, seu quatuor signis Zodiaci. Porro Keplerus in Epitome Astron. pag. 744, aliique recentiores astronomi, loca stationum haud paria tribus superioribus planetis assignant: sed Saturno inter quadratum ac trinum Solis aspectum, propius tamen quadrato; Iovi fere in trino; Marti ultra trinum. Hard.

Stationes matutinas. Stationarius planeta dicitur, quando stare videtur per aliquod tempus in eadem parte Zodiaci, et sequenti die appareret in eodem loco, quo fuit praecedenti. Matutina statio vocatur et prima, in tribus superioribus planetis, de quibus nunc quaestio insti-

mox in adverso, a partibus centum octoginta, exortus vespertinos. Iterumque in centum viginti ab alio latere appropinquantes, stationes vespertinas, quas secundas vocant: donec assequutus in partibus duodenis occultet illas; qui vespertini occasus appellantur.
2 Martis stella ut propior, etiam ex quadrato sentit

tuitur, ea quae exortum planetae matutinum sequitur. Hard. — Has, ut vocant, stationes errore videntium fieri nunc constat, quoties arcus a planeta descriptus, propter immensam locorum distantiam, et ipsam orbitarum latitudinem, cum linea tangenti confundi potest, versus nos directa, et quae, si ad terram usque porrecta intelligatur, oculos nostros pertranseat. Ed. P.

Mox in adverso. In oppositione Solis, ut loquuntur astronomi: quum a Sole absunt longissime, hoc est, media parte caeli, sive gradibus 180. Oriri tum dicuntur ortu vespertino, sive acronyco: qui fit, quum ascendit stella supra horizontem ortivum, Sole occidente. Codices tamen omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. etc. *mox in averso* legunt, ut idem fortassis aversum sit quod laevum, seu orientalis pars caeli, in qua tum stella oritur, Soli adversa. At Martianus, lib. VIII, pag. 300: *Moxque in contrario in CLXXX partibus exortus faciunt vespertinos.* Hard.

Iterumque. Dalec. *itemque.* Ed. P.

Ab alio latere. Haec totidem fere verbis Martianus loc. cit. Peracta est statio matutina, seu prima, orientali mundi plaga, stellis ab orientali latere Soli vicinis: nunc vicissim in oppositis, hoc est, in occiduis mundi partibus eaedem positae, alio latere a Sole 120 partibus pariter disiunctae, consistere rursum videntur, ac stationem facere, quam vespertinam et secundam vocant, quia vespertinum planetae occasum, et coniunctionem cum Sole antecedit: donec Sol, qui multo est in suo motu velocior, eas assecutus, ita ut duodecim graduum intervallo, non amplius, ab eis dissideat, occultet illas: atque haec occultatio, occasus planetarum vespertinus heliacus appellatur. Hard. — Occasus planetae vespertinus dicitur, quo die desinit post occasum Solis supra horizontem aliquantisper oculis se praebere manifestum. Ed. P.

Appropinquantes. Dalecamp. *appropinquante*, sed forsitan typographico mendo. Ed. P.

Quas secundas. Dalec. et Elz. *quas et secundas.* Ed. P.

Ex quadrato. Planetae caeteri tertia caeli parte distant a Sole, quum stationarii fiunt et vocantur, hoc est, 120 partibus. Mars vero, quum quarta tantum caeli parte disiungitur, hoc est, gradibus 90, tam radiis Solis quasi retrahitur ac revocatur, et stationem facit. Vnde hic motus nomen accepit: nam quum ab exortu matutino apparet, nonagenarius primus; quum ab vespertino, secundus nuncupatur: hoc est, primus, quum in statione prima, seu matutina moratur; quum in secunda, seu vespertina, secundus. In MSS. R. 1, 2, Chiffl. etc. legitur ab LXXX partibus, haud satis recte, ut opinor.

radios, ab nonaginta partibus: unde et nomen accepit is motus, primus et secundus nonagenarius dictus ab utroque exortu. Eadem stationalis senis mensibus commoratur in signis, alioqui bimestris: quum caeterae utraque statione quaternos menses non impleant.

Inferiores autem duae occultantur in coitu vespertino, simili modo: relictoque Sole, totidem in partibus faciunt exortus matutinos: atque a longissimis distantiae suae metis Solem insequuntur: adeptaeque occasu matutino conduntur ac praetereunt. Mox eodem in- 3

Nam receptam lectionem vidit et secutus est Martianus, lib. VIII, pag. 299. H.

Ab nonaginta. Vet. ap. Dal. *et ab octoginta.* Chiffl. *octoginta*, sine praepositione. Vide notam priorem. Interpres Gallicus POINSINET DE SIVRY, vel qui notas ei ministravit, hanc lectionem defendere conatur, quod verba haec *sentit radios* non de statione, sed de emersione Martis accipiat; qui tamen non octoginta, sed octo partibus a sole distans, cerni incipit; itaque non est audiendus vir optimus. ED. P.

Eadem stationalis. Stella Martis, inquit, suo proprio cursu bimestris est, hoc est duobus mensibus signum unum pervagatur; binis ferme annis duodena, ut dictum est, cap. 6. Eadem ab una statione ad alteram, menses senos insumit: caeterae, Iovis et Saturni, vix quaternos. HARD. — Hic sensus e Plinii verbis manifesto elici non potest. Mars, inquit, quum stationalis est, in eodem signo, triginta caeli partes aut gradus continente, senis mensibus immoratur, quum alioqui binis mensibus hoc spatium conficiat. Minus pigri sunt alii planetae. ED. P.

Inferiores. Venus et Mercurius, simili modo ac superiores planetae, radiis Solis teguntur, in coitu seu coniunctione cum Sole; latentque sic usque ad emersionem matutinam, sive ortum matutinum heliacum, qui fit similiter in duodenis partibus a Sole, ascendente stella supra horizontem, paulo ante Solis exortum, quem pone se reliquere. HARD.

Relictoque Sole. Vet. ap. Dalec. et Chiffl. codex, posteaque Latius in Elzev. *relictaeque a Sole.* ED. P.

Atque a longissimis. Inde longissime recedunt a Sole, Venus scilicet gradibus XLVIII, Mercurius, XXVIII, ut diximus cap. 6. Ubi ad cursus sui metas longissimas pervenerunt, concitato cursu regrediuntur ad Solem ortivum, et horizontem: quem ubi sunt assecutae, occidere dicuntur occasu heliaco matutino: conduntur enim radiis Solis, desinuntque conspici, usque ad emersionem vespertinam, ad quam deinde cursum accelerant. HARD. — In Chiffletii codice deest *a* praepositio. ED. P.

Mox eodem intervallo. Partium sive graduum duodecim intervallo a Sole dissitae velocitate sua emergentes, oriuntur ortu heliaco vespertino; quia post Solis occasum luminis sui libertate clarescunt, inquit

tervallo vespere exoriuntur, usque ad quos diximus terminos: ab his retrogradiuntur ad Solem, et occasu vespertino delitescunt. Veneris stella et stationes duas, matutinam vespertinamque, ab utroque exortu facit, a longissimis distantiae suae finibus. Mercurii stationes breviore momento, quam ut deprehendi possint.

XIII. Haec est luminum occultationumque ratio, perplexior motu, multisque involuta miraculis. Siquidem magnitudines suas et colores mutant; et eaedem ad Septemtrionem accedunt, abeuntque ad Austrum; terrisque propiores aut caelo repente cernuntur: in quibus aliter multa, quam priores, tradituri, fatemur

Martianus, lib. VIII, pag. 290, hoc est, apparere tum primum incipiunt in horizonte occidentali: ibique deinceps videntur in dies singulos vesperi altiores, usque ad quos diximus terminos, hoc est, ad maximam digressionem a Sole: post quam illae rursum regrediuntur ad Solem, a quo demum occultantur. Atque haec occultatio, vespertinus occasus heliacus appellatur: descendunt enim ab horizonte paulo post Solis occasum, ac deinceps sub eius radiis delitescunt. At discrepat a Plinio Ptolemaeus, qui lib. XIII, Almag. cap. 7, vespertinum Veneris exortum statuit fere in gradu sexto a Sole; Mercurii, in undecimo cum semisse. HARD.

Vespere. Dalec. at Elzev. *vesperi.* ED. P.

Ab his. Chiffl. *ab hisce.* ED. P.

Et stationes. In Chiffl. et in Vett. omnibus deest τὸ *et*, Dalecampio teste. ED. P.

A longissimis. Ubi longissime discessit a Sole, post utrumque exortum matutinum ac vespertinum, matutinam vespertinamque stationem facit, ibi tunc facta tardior et retrograda. HARD. — Voculam *a* deleri voluisset Dalecampius. ED. P.

Breviore momento. Biduo triduove, vel forte quatriduo, ut dicetur c. 14. HARD.

Possint. Dalec. et post eum POINSINET DE SIVRY, *possit.* Testatur tamen ipse Dalecampius in Chiffl. legi et in alio MS. *possint.* ED. P.

Perplexior motu. Difficilioris explicatus, quam ratio motuum. H. — Malim intelligere: perplexior ob inconstantiam motus. Sequentibus Plinii verbis in hanc opinionem adducor. Dalec. et Elz. *perplexiore motu;* quae lectio nostrum ad sensum accedit. ED. P.

Siquidem et colores. Apparent enim maxima, et luminosa magis, quum propius ad terras accedunt. HARD. — Terra scilicet et erraticae stellae, in orbibus excentricis suos quaeque cursus peragentes, nunc plus, nunc minus inter se distant. ED. P.

Eaedem. Chiffl. apud Dalec. *eadem.* ED. P.

ea quoque illorum esse muneris, qui primi quaerendi vias demonstraverunt: modo ne quis desperet saecula proficere semper.

Pluribus de causis haec omnia accidunt. Prima 2
circulorum, quos Graeci ἀψῖδας in stellis vocant: etenim Graecis utendum erit vocabulis. Sunt autem hi sui cuique earum, aliique quam mundo: quoniam terra a verticibus duobus, quos appellaverunt Polos, centrum caeli est, nec non Signiferi, oblique inter eos siti. Omnia autem haec constant ratione circini 3
semper indubitata. Ergo ab alio cuique centro absides suae exsurgunt: ideoque diversos habent orbes, motusque dissimiles, quoniam interiores absidas necesse est breviores esse. (XVI). Igitur a terrae centro absides altissimae sunt, Saturno in Scorpione, Iovi in Virgine,

Demonstraverunt. Sic veteres fere ad unam editiones. Harduinus *demonstraverint.* Ed. P.

Ἀψῖδας.) Ἀψὶς, aut absis, graeco verbo est fornix, curvatura, circuli arcus; non vero ipse circulus, quanquam Plinius *circulorum* nomen perperam huc attulerit. Astronomi enim veteres ἀψῖδας vocabant circuli ab unoquoque planeta descripti arcus duo, seu potius duo puncta, quorum unum terrae proximum περίγειον, alterum remotissimum ἀπόγειον dicebant. Ed. P.

Quam mundo. Quam caelo. H.

Centrum caeli est. Iam Pythagoras, posteaque Copernicus, Solem, minime vero Terram caeli centrum esse dixit: quod recentioris astronomiae laudibus et observationibus receptum. Brot.

Nec non Signiferi. Qui legunt, *non Signiferi,* perperam hunc locum emendatione sua corrumpunt, contra omnium exemplarium fidem, atque adeo contra Plinii mentem: qui solos stellarum errantium circulos diversum a caelo, stellisque quae caelo ac Signifero affixae sunt, centrum habere docet. Hard.

Interiores. Centro propiores. Hard.

Igitur a terrae. Ita fere Martianus ex Plinio, lib. VIII, pag. 299. Ἀψὶς altissima, est summus apex circuli excentrici, in quo planeta maxime a centro terrae distat: quod punctum Graeci ἀπόγειον vocant. Humillima contra, sive infima, est punctum eiusdem circuli, in quo planeta quam minime distat a terra: περίγειον iidem Graeci appellant. Si planeta habeat in Ariete absidem altissimam, infimam obtinebit in Libra, et sic de reliquis. H.

Saturno in Scorpione. Quoniam stellae fixae a prisco illo veterum astronomorum aevo progressae sunt versus ortum gradibus fere 30; Zodiacus verus, seu visibilis, signis paene integris dissidet a signis Zo-

Marti in Leone, Soli in Geminis, Veneri in Sagittario, Mercurio in Capricorno, mediis omnium partibus: et e contrario, ad terrae centrum humillimae atque
4 proximae. Sic fit, ut tardius moveri videantur, quum altissimo ambitu feruntur: non quia accelerent, tardentve naturales motus, qui certi ac singuli sunt illis; sed quia deductas ab summa abside lineas coarctari ad centrum necesse est, sicut in rotis radios; idemque motus alias maior, alias minor, centri propinquitate sentitur.

diaci invisibilis, quem immobilem, et in duodecim partes aequales sectum, prima parte statuta in intersectione aequatoris et obliquae Solis orbitae, retinent hodieque astronomi: adeo ut Arietis astrum visibile sub Tauro sit Zodiaci invisibilis, Taurus sub Geminis, hoc est, sub tertia parte dodecatemorii: nam Arietem semper vocant primam e Zodiaci duodenis partibus, etsi nunc illa subest, ut dixi, Tauri constellationi. Inde minime mirandum est, absidas planetarum nunc temporis esse mutatas. Sunt enim absides altissimae planetarum hoc aevo, ut refert Ricciolus tom. I, Almag. Saturni quidem, in Sagittarii gradu 28; Iovis, in Librae gradu 9; Martis, in Leonis 30; Solis in Cancri gradu 7 cum semisse; Veneris in Libra, Mercurii in Capricorno. E contrario minimae, Saturni in Geminis, Iovis in Ariete, Martis in Aquario, etc. in partibus totidem. HARD.

Mediis omnium partibus. Nempe quinto decimo cuiusque signi gradu. ED. P.

E contrario. In oppositis Zodiaci signis: vid. sup. quae annotaverit Harduinus, not. 7. ED. P.

Non quia. Sic Harduinus. Dalec. at Elz. *non quod.* ED. P.

Qui certi ac singuli sunt illis. Vet. apud Dalec. *qui certi singulis sunt.* ED. P.

Sicut in rotis radios. Radii rotae, quo propiores sunt axi, sive centro, hoc magis inter se coarctantur: quo ab eodem axe longius abscedunt, hoc inter se spatii plus relinquunt. Hinc fit ut illud caeli spatium quod planeta lustrat, et ex quo ad oculum nostrum angulus ducitur, alias decurri tardius videatur, dum planeta absidem summam obtinet, quia id spatium longe maius apparet; alias celerius, dum terrae propinquat, quia tunc angulus, qui ab utroque spatii limite ducitur, quo magis ad centrum accedit, eo angustior breviorque est, atque adeo celerius confici sentitur. HARD. — Vet. apud Dalec. *sicut in rotae radiis idem motus*, etc. Lex est in physicis notissima: celeritatem puncti circumacti pro portione radii esse; sicut vis quaeque, vecti incumbens, pro vectis longitudine augetur. ED. P.

Altera sublimitatum causa: quoniam a suo centro absidas altissimas habent in aliis signis. Saturnus in Librae parte vicesima, Iupiter Cancri quintadecima, Mars Capricorni vicesima octava, Sol Arietis decima nona, Venus Piscium vicesima septima, Mercurius Virginis decima quinta, Luna Tauri tertia. 5

Tertia altitudinum ratio, caeli mensura, non circuli intelligitur: subire eas, aut descendere per profundum aëris, oculis existimantibus. 6

Altera sublimitatum. Cur sublimes, ioquit, atellae spectentur, altera ex eo causa petitur, quod a suo centro, hoc est, a circumferentia extima circuli sui excentrici, alias absidas, sive circolos altissimos habent, quos epicyclos vocant. Tunc enim non ἀπόγειον modo sidus appellatur, sed et ἀπογειότατον, quum in absidum, ut aiunt, linea, atque in eo apicyclo circulo, longissime discedit a centro terrae: quod in aliis signis contingit, quam quae superius appellata sunt. Hard.

A suo centro. Nempe ab orbitae suae centro, a qua plus minusve distabat planeta, dum secundarios illos circulos describeret, vulgo *spicyclos*, quorum centra in primarii circoli peripheria collocaverat error astronomorum. Ed. P.

In aliis signis. Qoam quae modo dicta sunt. Satornus enim in Scorpione ἀπόγειος, in Librae vicesimo gradu ἀπογειότατος, et sic de reliquis. Ed. P.

Arietis decima nona, etc. Dalecampios et antiquiores: *arietis vicesima nona*, *Venus piscium decima sexta... Luna tauri quarta.* Restituit hunc locum Harduinus paulo audacioribus, sed, ut opinor, felicibus coniecturis ex Iulio Firmico, lib. II, cap. 4, unde haec verba profert: *Sol igitur in Arietis parts decima nona exaltatur; in Libras vero decima nona deiicitur. Luna exaltatur in Tauri parte tertia; in Scorpionis tertia parte deiicitur. Saturnis exaltatur in Libras parte vicesima; in Ariete rursus decima nona parte deiicitur. Iupiter exaltatur in parte Cancri quintadecima; deiicitur vero in Capricorni decima quinta. Mars exaltatur in Capricorni parte vicesima octava; deiicitur vero in Cancri parte XXVIII. Venus exaltatur in Piscium parte vicesima septima; deiicitur vero in Virginis parts XXVII. Mercurius exaltatur in Virginis parte decima quinta; deiicitur vero in Piscium parte XV.* Monet idem Harduinus correctioni suae favere codicem Chiffletianum in quo legitur: *arietis decima nona:* hinc merito suspectam esse etiam in reliquis vulgatae lectionis fidem; quam et nos, illo duce, deserendam duximus. Ed. P.

Tertia altitudinum ratio. Tertia causa est, cur stellae nunc altiores, nunc demissiores videantur, immensa caeli altitudo, qua falluntur oculi. Ed. P.

Non circuli. Non iam absidum varietas, modo descripta. Ed. P.

7 Huic connexa latitudinum Signiferi, obliquitatisque causa est. Per hunc stellae, quas diximus, feruntur: nec aliud habitatur in terris, quam quod illi subiacet; reliqua a Polis squalent. Veneris tantum stella excedit eum binis partibus: quae causa intelligitur efficere, ut quaedam animalia et in desertis mundi nascantur. Luna quoque per totam latitudinem eius vagatur, sed omnino non excedens eum. Ab his Mercurii stella laxissime, ut tamen e duodenis partibus (tot enim sunt latitudinis) non amplius octonas pererret, neque has aequaliter, sed duas medio eius, et supra quatuor,

Huic connexa. Latitudinum ratio, inquit, habet aliquam connexionem et vicinitatem cum explicatione altitudinum. Est porro latitudo, stellae distantia ab ecliptica, versus alterutrum polum.

Quas diximus. Errantes videlicet, de quibus hoc retulit, cap. 6. Hard. — Dalecampius: *per hunc stellae, quas diximus, errantes feruntur.* Elz. *per hunc stellae, quas diximus, errantes feruntur.* Vox *errantes* e glossa nata est. Ed. P.

Nec aliud. Ita sane creditum antiquis, quibus non erant septemtrionales plagae lustratae, ut nuper fuere. Desertos putarunt eos terrarum tractus, unde Zodiacus integer cerni non posset: de quibus Maro cecinit, Aeneid. VI, 796: *iacet extra sidera tellus, Extra anni Solisque vias.* Vbi vidend. not. nost. Virg. t. III, p. 197. Ed. P.

Veneris.... binis partibus. Binis gradibus versus singulos mundi polos extra Signiferum Venus evagatur. Igitur ab ecliptica Venerem putat hinc inde discedere gradibus octonis. Sunt enim Zodiaco utrinque ab ecliptica, ut mox dicetur, seni latitudinum gradus. Keplerus tamen, in Epitome Astron. Copern. lib. II, pag. 150, maximam Veneris evagationem ait esse graduum decem in Boream. Ex machinarum caelestium contemplatione, quas mirabili opere et arte summa confici Rex Christianissimus nuper iussit, quas et spectare nobis plures menses licuit, Venerem discedere ab ecliptica longissime sensimus, gradibus novem, minutis duobus et viginti: quod et Schottus animadvertit, lib. VIII, Astron. pag. 275. Hard.

Quae causa. De hac vi prolifica Veneris, sed fabulosa illa quidem, dictum est cap. 6. Hard.

Sed omnino. Immo etiam, nec pererrans totum, si recentioribus credimus: nam ab Ecliptica discedere ea non existimatur, nisi gradibus quinque, et minutis octodecim, quum sex gradus integros latitudinis signifer habeat ab utroque eclipticae latere. Hard.

Tot enim sunt. In duodecim gradus Zodiaci sive Signiferi latitudo dividitur, quam secat mediam Ecliptica. Hard.

Sed duas medio. Duas Zodiaci

infra duas. Sol deinde medio fertur inter duas partes 8
flexuoso Draconum meatu inaequalis. Martis stella
quatuor medias; Iovis mediam et super eam duas;
Saturni duas (ut Sol). Haec erit latitudinum ratio ad

partes seu gradus pererrat, quum ipse per medium incedit signiferum: supra, quum deflectit ad Aquilonem, per quatuor alias eiusdem partes vagatur: infra, quum descendit ad Austrum, discedit duabus. Sic latitudo Mercurii maxima, seu discessus ab ecliptica fuerit graduum omnino quinque. Nunc amplius senos recentiores statuunt: nempe gr. 6, min. 54. Vide Schottum, loc. cit. et Ricciolum, tom. I, pag. 628. Hard.

Sol deinde. Solem ait per medium moveri Zodiacum, sub ea linea quae Zodiacum in partes duas aequales secat: sic autem moveri inaequaliter, mox subeundo in Aquilonem, mox in Austrum descendendo, ut flexuosos draconum meatus imitari quodammodo videatur. Hard.

Inter duas partes. Interpretatur Harduinus inter duas signiferi dimidiati sectiones, quas linea ecliptica aequales utrinque facit. Nos eumdem sensum alio modo elicimus ex verbis. Nam *partes* pro *gradibus* accipere debuit hoc loco Plinius; duasque partes easdem hic innuit, quas supra de Mercurio loquens, *duas medio eius.* Intellige igitur ferri Solem inter duos gradus ab ecliptica utrinque proximos, id est, per ipsam eclipticam; nisi Plinium turpi errore latitudinem duarum partium Soli etiam, qui nullam habet, tribuisse credas. Ed. P.

Flexuoso draconum meatu inaequalis. Fortasse *meatui aequalis.* Fortasse Plinii mens est: Sol eclipticam sequitur annuo cursu, quotidianos interim orbes conficiens, et sic aliquo modo in spiram vertitur, ut Eudemus ait apud Stobaeum. Aliter explicat Hard. (supra in primo latere). Ed. P.

Martis stella. Igitur ab ecliptica discedit utrinque binis partibus. Ab ea sententia haud multum abludit recentiorum observatio, qui discessionem eam grado uno, min. 51' 4'' circumscribunt. Ricciolus, loc. cit. cum Bulliardo. Hard.

Iovis. Iovis stella mediam Zodiaci partem pererrat, et super eam partes duas. Sic et nunc quoque Iovis discessum ab ecliptica, hoc aevo, astronomi uno tantum gradu utrinque dimidioque finiunt. Hard.

Saturni duas, ut Sol. Ricciolus et alii Saturnum duabus partibus cum semisse ab ecliptica discedere testantur. Parvus igitur error erit in Plinio, si pro verbis *ut sol* legas *utrinque.* Sed potius verba *ut sol* manifesta glossematis indicia prae se ferunt: grammatica enim legendum esset *ut solis;* nec logica verisimile est, in tantum errasse Plinium, ut Soli latitudinem duarum partium tribueret, quam manifesto nullam esse sciebat. Quippe linea ecliptica nihil aliud est quam apparens solis curriculum, aut orbita. Hunc autem locum nescio quo casu depravatum esse, iam hoc testatur, quod in manuscriptis optimis, Reg. 2, et Chiffl. non *duas* legitur, sed *duabus*, quam lectionem etiam in textum recepit Harduinus, repugnante quamvis verborum textura et totius loci sensu. E. P.

Haec erit. Colligendo quae supra

Austrum descendentium, aut ad Aquilonem subeuntium. Hac constare et tertiam illam a terra subeuntium in caelum, et pariter scandi eam quoque, aestimavere plerique falso: qui ut coarguantur, aperienda est subtilitas immensa, et omnes eas complexa causas.

9 Convenit stellas in occasu vespertino proximas esse terrae et latitudine et altitudine: exortusque matutinos in initio cuiusque fieri; stationes, in mediis

dicta sunt de planetarum latitudinibus, et veterum supputationem cum recentioribus calculis comparando, reperias maximam uniuscuiusque sideris latitudinem hanc esse:

	Plinio	Neotericis
Veneris	8°	9° 22'
Lunae	6°	6°
Mercurii	5°	6° 54'
Solis	0	0
Martis	2°	1° 51'
Iovis	1° 30'	1° 30'
Saturni	1° (vel 2°)	2° 30'

Apparentem signavi latitudinem; non veram, quam antiqui novisse non poterant. Notat Bouquerus maximam planetarum latitudinem, si a Sole conspici possint, hanc fore: Veneris, 3° 23' 30'', Mercurii 7° 0' 0'', Martis 1° 50' 54'', Iovis 1° 19' 30'', Saturni 2° 30' 36''; sed hanc a terra maiorem minoremve videri, prout in eclipticae alio vel alio loco consistimus, plusve minusve a planeta distamus. Quare non est tenuibus numerorum particulis nimis insistendum. Ed. P.

Hac constare. Tertiam altitudinis stellarum causam, de qua dictum est paulo superius, e caeli mensura petitam, hoc est, ex elevatione planetae supra horizontem, quidam putarunt eamdem esse cum latitudinum ratione: rati quoties stella est elevata illa tertia altitudine, tunc quoque latitudinem esse maximam. Triplici illi coarguuntur ratione. Hard.

Et pariter scandi eam quoque. Vel. apud Dalec. *pariter et descendentium quoque.* Proponit Dalecampius, *et per aëra quoque descendentium.* Sed *latitudinem scandi*, id est, in latitudinem discedere planetas, saepe dicit Plinius; neque mutari quidquam oportet. Ed. P.

In occasu vespertino. Quum vespere cerni desinunt, a Solis coniunctione parum remotae. Ed. P.

Et latitudine. Latitudine quidem, quia tum descendunt in Austrum, quae pars caeli humilior existimatur vulgo; sunt enim tum in latitudine meridionali: altitudine vero, quia sunt in perigeo: adeoque viciniores terrae sunt eae et latitudine simul, et altitudine. H.

In initio cuiusque fieri. Latitudinis, altitudinisque: latitudinis quidem, quia tunc latitudinem borealem habent; altitudinis, quia tum scandunt apogeum. Hard. — Locus ita corruptus et intricatus, ut nullum inde sensum elicere possis, salva grammatica; nam *cuiusque* pro *utriusque* vix dici potest. Ed. P.

In mediis. In media latitudinum via, quam eclipticam vocant, quoniam contingere ibi eclipses soleant. Hard.

latitudinum articulis, quae vocant Ecliptica. Perinde confessum est, motum augeri, quandiu in vicino sint terrae: quum abscedant in altitudinem, minui. Quae ratio Lunae maxime sublimitatibus approbatur. Aeque non est dubium, in exortibus matutinis etiamnum augeri: atque a stationibus primis tres superiores diminui usque ad stationes secundas. Quae quum ita sint, manifestum erit ab exortu matutino latitudines scandi, quoniam in eo primum habitu incipiant parcius adiici motus; in stationibus vero primis altitudinem subire, quoniam tum primum incipiat detrahi numerus, stellaeque retroire. Cuius rei ratio privatim

Ecliptica. Vocant sic puncta sive nodos, in quibus eclipticam lineam secat planetae cuiusque orbita. Ed. P.

Motum augeri. Sic videbant, sic credebant antiqui, concitationem esse in perigeo, tardiorem in apogeo planetarum motum. Quod autem illi de apogeo et perigeo credebant, astronomi nostri de aphelio et perihelio demonstrant, tardius volvi planetas, quo partem orbitae suae, semper, ut diximus, excentricae, a sole remotiorem occupant. Ed. P.

Quae ratio. In apogeo enim, quum magis recedit a nobis, et est sublimior, moveri ea tardius videtur; celerius, quum depressior est, et in perigeo. Hard.

Etiamnum. Pro *etiam*, usitatissima Plinio loquendi formula. Sic Harduinus ex MSS. emendavit. Dalec. et Elzev. *etiam numerum;* numerum nempe graduum intelligentes, sicut infra *detrahi numerus* dicitur; quam lectionem probat et defendit Poinsinet de Sivry, numerumque hunc Gallice vocat *accroissement numérique.* Alii, teste Latio in Elzev. legere malunt *etiam motum.* Ed. P.

Primis. Stationes primae sunt, quae et matutinae; secundae, quae et vespertinae nuncupantur, uti dictum est cap. 12. Hard.

Tres superiores. Saturnus, Iupiter et Mars, ut supra dictum fuit. Ed. P.

Latitudines scandi. Planetam incipere tum temporis ab ecliptica discedere in Aquilonem per latitudinem borealem: quoniam tum primum incipit lentius progredi motus. Hard.

Habitu. Ita MSS. omnes, Reg. Colb. Chiffl. non, ut editi, *abitu.* Hard.

Altitudinem subire. Apogeum scandere, quum minui motus incipit; hoc est, quum moveri tardissime, immo et retrogredi stellae videntur. Hard.

Detrahi numerus. Numerus nempe partium quas certo temporis intervallo emetiuntur; unde Dalecampius et alii supra legebant *etiam numerum augeri.* Vide not. 8. Caeterum nostra et Harduini lectio ex Chiffletii codice desumpta est. Nam Dalec. et Elzev. *incipiant detrahi numeri.* Ed. P.

reddenda est. Percussae in qua diximus parte, et triangulo Solis radio inhibentur rectum agere cursum, et ignea vi levantur in sublime. Hoc non protinus intelligi potest visu nostro, ideoque existimantur stare,
11 unde et nomen accepit statio. Progreditur deinde eiusdem radii violentia, et retroire cogit vapor repercussus. Multo id magis in vespertino earum exortu, toto Sole averso, quum in summas absidas expelluntur, minimeque cernuntur, quoniam altissime absunt, et minimo feruntur motu; tanto minore, quum hoc in altissimis absidum evenit signis. Ab exortu vespertino latitudo descenditur, parcius iam se minuente motu; non tamen ante stationes secundas augente, quum et altitudo descenditur, superveniente ab alio latere radio, eademque vi rursus ad terras deprimente, quae sustulerit in caelum ex priore triquetro.
12 Tantum interest, subeant radii, an superveniant.

Percussae. Nam solis radiorum contactu planetas regi credebant, ut dictum est cap. 12 *initio*; et ab illis, prout sub alio vel alio perculsi essent angulo, vel impelli vel retrahi. Ed. P.

In qua diximus parte. Quum stella distat a Sole 120 partibus: est enim id in caelo triquetrum. Hard. — Chiffletii codex, *averso.* Dalec. et Elzev. *adverso.* Sensus idem. Ed. P.

Vapor repercussus. Hoc est, calor Solis. Rectius forte *repercussas*, ut ad stellas vox illa pertineat. Hard.— Lectionem *repercussas* admisit Poinsinet de Sivry. Ed. P.

Toto Sole averso. Sive adverso, hoc est, in horizonte fere exortivo posito. Hard.

Tanto minore. Chiffl. *tanto minores.* Ed. P.

Quum hoc in altissimis. Altissimas a centro suo absidas unicuique planetae (epicyclum circulum hodie nuncupant); singulis deinde absidibus sua signa adscripsit paulo superius, in explicanda altera sublimitatum causa. Hard.

Ab exortu. Sicut e contrario paulo ante dixit: *Ab exortu matutino latitudines scandi, quoniam in eo primum habitu incipiant parcius adiici motus.* Hard.

Descenditur. Elz. *descenditur parcius, iam* etc. Quod et secutus est Gallicus interpres. Ed. P.

Augente. Sic. Vet. apud Dalecamp. et Chiffl. Legit Dalecampius, *agente*; sed idem proponit *augescente.* Ed. P.

Sustulerit. Elzev. *sustulerat.* Non male. Ed. P.

Superveniant. Vet. apud Dalec. *desuper veniant.* Ed. P.

Multoque eadem magis in vespertino occasu accidunt. Haec est superiorum stellarum ratio: difficilior reliquarum, et a nullo ante nos reddita.

XIV. (XVII). Primum igitur dicatur, cur Veneris stella nunquam longius XLVI partibus, Mercurius viginti tribus a Sole abscedant, saepe citra eas ad Solem reciprocent. Conversas habent utraeque absidas, ut

Reliquarum. Veneris et Mercurii; qui ut Soli et Terrae propiores, ita propter varietates aspectuum, motus habere videntur intricatiores. Ed. P.

A nullo. Quid sibi vult Plinius? An ipse, astronomus iam derepente factus, systema parat omnino suum? Non credo: sed restricto sensu, *a nullo Latinorum* intelligo. Ed. P.

Cur Veneris stella. Vide quae diximus cap. 8. Consentit bis Cicero, de Nat. Deor. lib. II, pag. 72, de Mercurio: *Neque a Sole longius unquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens.* — Item de Venere, pag. 73: *Neque unquam ab Sole duorum signorum intervallo longius discedit, tum antecedens, tum subsequens.* — In libris hactenus editis, legebatur, *Primum igitur dicatur, quum sint diversae stellae, cur Veneri stella*, etc. Verum haec clausula, *quum sint diversae stellae*, in probatissimis codd. deest, quales sunt Regius uterque, Chiffl. aliique; nataque videtur ex prava lectione verborum sequentium, *cur Veneris stella*: unde conflatum primo, *cum universae stellae*, ut in vet. cod. Dalec. postmodum, *cum diversae stellae*, ut in editis. Nam quo tandem haec verba spectant? Hard. — Menagio quoque et Cl. Salm. insititia videbatur clausula, *quum sint diversae stellae.* Poinsinet de Sivry tamen illam in textum restituit; sed parum idoneis rationibus defendere conatur omnino iam desertam lectionem. Ed. P.

XLVI partibus. Chiffletii codex XXXVI. Alii XLI. Sed recentiores astronomi supputant maximam Veneris a Sole distantiam esse XLVII partium et fere dimidiae, adnotante Poinsinet de Sivry. Ed. P.

Viginti tribus. Chiffl. et Vet. apud Dalec. *viginti.* Recentiores astronomi etiam trigiota partium distantiam admittunt. Ed. P.

Citra eas. Citra praedicta spatia. Nam utramque planetam, antequam limites suos attigerit, *interdum reciprocare*, id est, reverti, rursus accedere ad Solem, Venerem scilicet a XLV partibus, Mercurium vero ab XVIII, astronomi fatentur. Ed. P.

Reciprocent) *Retrogradatione sui, viciniae Solis admotae*, inquit Martianus, lib. VIII, cap. de stella Mercurii. Hard.

Conversas. Chiffl. *sic conversas.* Intelligo: convexam circulorum suorum orbitam Soli obiiciunt; reliqui autem planetae et Soli superiores concavam, ideoque contrariam praecedentibus aut inversam. Quidni pro *conversas* edidi quoque *convexas?* sed deerat mihi codicum auctoritas, sine qua nihil audendum. Sic pro *utraeque*, quod statim sequitur, mallem *utraque*, si liceret. Ed. P.

infra Solem sitae: tantumque circulis earum sub terra est, quantum superne praedictarum: et ideo non possunt abesse amplius, quoniam curvatura absidum ibi non habet longitudinem maiorem. Ergo utrique simili ratione modum statuunt absidum suarum margines, ac spatia longitudinis latitudinum evagatione
2 pensant. At enim cur non semper ad quadraginta sex, et ad partes viginti tres perveniunt? Immo vero. Sed

Tantumque. Non absolute scilicet, sed pro portione: nempe dimidia pars cuiusque circuli. Ed. P.

Sub terra est. Sic Chiffletii codex, quem Harduinus sequi non dubitavit. Dalec. et Elzev. *subter est.* Ed. P.

Ibi. Quum ad illam Solis distantiam pervenerunt, ultra procedere non possunt, deficiente circuli longitudine, id est, amplitudine. Sic enim interpretor; nec multum Harduini commentis immoror, ovatas huc figuras adducentis. Ed. P.

Vtrique. Mercurio scilicet et Veneri. Dalec. et Elzev. *utraeque*, barbare. Ed. P.

Modum statuunt. Ne ulterius abscedant. Hard.

Latitudinum evagatione. Quoniam laxissime Mercurius, ut dictum est super cap. octonas partes Signiferi in latitudine pererrat: sedecim Venus, quod nulli alteri planetae accidit. Sic spatia longitudinis, quae sunt arctissima, quum tam prope abscedant a Sole, latitudinum evagatione pensant. Hard.

Viginti tres. Vet. apud Dal. *viginti*, ut supra. Ed. P.

Immo vero. Perveniunt vero, inquit, ad eos limites: sed quiddam est in canonica ratione huiusce motus, haud sane satis diligenter animadversum. Orbes enim earum stellarum sive absides moveri vel ex eo apparet, quod Solem non transeant. Itaque quum in partem Solis modo assignatam, hoc est, distantiam a Sole vel 46, vel 23 grad. margines istorum circulorum pervenerint, sive ab exortiva parte, sive ab occidua, tum stellae a Sole digressae longissime: quum citra sunt, tum eaedem regredi intelliguntur. Intricatius nihil dici potest hac methodo, ut agnovit Ricciolus, Almag. tom. I, lib. VII, cap. 3, pag. 648, et ante eum Milichius, Zieglerus, aliique. A Ptolemaica etiam hypothesi vehementer discrepare postea agnovimus: adeo ut quam ante se a nullo inventam gloriatur Plinius extremo cap. sup. inferiorum planetarum motus explicandi rationem, ab omnibus post illum derelictam neglectamque esse intelligamus. Haec interim certa sunt: A Sole Mercurium non plusquam 27 aut 28 gradus removeri, quantum fere Luna distat, altero novilunii die; at saepe ad Solem reverti, postquam 10 tantum gradus ab eo recesserit: in his regionibus vix Mercurium sub oculos venire, quod Soli vicinior ex eius radiis vix emergit. In Sole visum haud semel, ac nuperrime a D. Cassino, 7 Novemb. anno 1667. Idem de Venere proportione dicendum: ut quum longissime a Sole 47 gradibus cum

ratio canonica fallit. Namque apparet, absidas quoque earum moveri, quod nunquam transeant Solem. Itaque quum in partem ipsam eius incidere margines alterutro latere, tum et stellae ad longissima sua intervalla pervenire intelliguntur: quum citra fuere margines totidem partibus, et ipsae ocyus redire creduntur, quum sit illa semper utrique extremitas summa. Hinc 3
et ratio motuum conversa intelligitur. Superiores enim celerrime feruntur in occasu vespertino, hae tardissime: illae a terra altissime absunt, quum tardissime moventur, hae, quum ocyssime. Quia sicut in illis propinquitas centri accelerat, ita in his extremitas circuli. Illae ab exortu matutino minuere celeritatem incipiunt, hae vero augere. Illae retro cursum agunt a statione matutina usque ad vespertinam; Veneris, a vespertina usque ad matutinam. Incipit autem ab 4
exortu matutino latitudinem scandere; altitudinem vero ac Solem insequi a statione matutina, ocyssima in occasu matutino, et altissima: digredi autem lati-

semisse discedere; interdum 45 grad. cum semisse a Sole digressam, ad eum reverti. HARD.

Canonica fallit. Canonum astronomicorum, seu regularum. Achilles Tatius, pag. 136, Aratum citat ἐν τῷ κανόνι. In MSS. quibusdam, *Canonicos*; hoc est, canonum peritos. Sic Basil. ad Amphiloc. can. I, magnum Dionysium vocat τὸν κανονικὸν ὄντα. HARD.

Moveri. Haec est epicyclorum doctrina supra iam indicata, et quae ab Anaximandro, teste Plutarcho, originem sumpsisse videtur. ED. P.

Redire creduntur. Vt paulo ante, *pervenire intelliguntur*. Quanquam in codd. nonnullis, quos Salmasius secutus est, legitur, *redire coguntur*. HARD.

Extremitas summa. Meta digressionis ultima. HARD.

Conversa. Diversa intelligitur a superiorum planetarum motu. HARD.

Altissime. In apogeo HARD.

His. Dalec. et Elzev. *iis*. ED. P.

Extremitas circuli. Margo circuli qui recessit a Sole longissime. HARD.

Latitudinem scandere. Ab ecliptica digredi Aquilonem versus, in latitudinem Zodiaci borealem. HARD.

Altitudinem vero. Apogeum. Velocissimos Venerem et Mercurium ad coniunctionem apogeam matutinamque, quam Plinius hoc loco intelligit, agnoscit pariter Ricciolus, tom. I, lib. VII, pag. 500. HARD.

Digredi autem. Discedere a parte

tudine, motumque minuere ab exortu vespertino: retro quidem ire, simulque altitudine digredi a statione vespertina. Mercurii rursus stella utroque modo scandere ab exortu matutino, digredi vero latitudine a vespertino: consecutoque Sole ad quindecim partium intervallum, consistit quatriduo prope immobilis.
5 Mox ab altitudine descendit, retroque graditur ab occasu vespertino usque ad exortum matutinum. Tantumque haec, et Luna, totidem diebus, quot subiere, descendunt. Veneris quindecies pluribus subit. Rursus Saturni et Iovis duplicato digrediuntur: Martis etiam quadruplicato. Tanta est naturae varietas. Sed ratio evidens: nam quae in vaporem Solis nituntur, etiam descendunt aegre.

boreali Zodiaci, regredique versus Austrum, in latitudinem Zodiaci australem. HARD. — Elz. *degredi*, hoc loco et seqq. quod in MS. Reg. 1, si fides Broterio, legitur: sed usitatius *digredi*. ED. P.

Vespertino. In eodd. optimis ita legitur: Dalecampius tamen *matutino*, cum vetustis edd. quamvis multo ante Pintianus ex cod. Salm. locum restituisset. ED. P.

Utroque modo. Latitudine et altitudine. HARD.

Quatriduo. Morae stationum sunt inaequales, etiam in iisdem planetis: sunt enim alias breviores, alias prolixiores. In Mercurio tamen, medio tempore electo, haud praetergredi bidui ferè spatium recentiores astronomi asseverant. HARD.

Prope. Chiffl. *paene*. ED. P.

Totidem diebus. Septem fere diebus a novilunio Luna subit in quadraturam, atque adeo in mediam caeli partem, et in apogeum HARD.

Quindecies pluribus. Hoc est, diebus fere centum et quinque. Nam si septem dies per quindecim multiplicentur, ea summa colligitur. Recentiores Astronomi centum fere et 30 dies maximae digressioni a Sole assignant HARD. — Harduini lectio e Chiffletii codice orta est. Dal. et Elz. *quindecim et pluribus*. ED. P.

Duplicato. Hoc est, ducentis fere diebus tendunt ad oppositionem cum Sole. Haec accipienda sunt πλατικῶς et large: nam si rem exactius velis expendere, Saturnus eo digreditur diebus centum octoginta sex; Iupiter, ducentis. Vide Ricciolum loco citato. HARD.

Quadruplicato. Longissime a Sole digreditur diebus fere quadringentis. Quum enim revolutio planetae ad Solem, vel potius Solis, qui velocior est, ad planetam, fiat in Marte, ut ait Ricciolus loc. cit. diebus 780, inde efficitur progredi Martem ad oppositionem cum Sole dimidiato hoc dierum numero, hoc est 390, sive rotundo, ut aiunt, absolutoque numero, fere quadringentis. HARD.

In vaporem. In Solis calorem. H.

XV. Multa promi amplius circa haec possunt secreta 1
naturae, legesque, quibus ipsa serviat. Exempli gra-
tia: in Martis sidere, cuius est maxime inobservabilis
cursus, nunquam id stationem facere Iovis sidere
triquetro; raro admodum sexaginta partibus discreto,
qui numerus sexangulas mundi efficit formas: nec
exortus, nisi in duobus signis tantum, Cancri et Leo-
nis, simul edere. Mercurii vero sidus in Piscibus
exortus vespertinos raros facere, creberrimos in Vir-
gine; in Libra matutinos. Item matutinos in Aquario, 2
rarissimos in Leone. Retrogradum in Tauro et Gemi-
nis non fieri; in Cancro vero non citra vicesimam
quintam partem. Lunam bis coitum cum Sole et in
nullo alio signo facere quam Geminis: non coire ali-

Secreta naturae. Monet Bouquerus ad h. l. non sane contemnendus talium rerum iudex, pleraque falsa et male observata in hoc capite contineri. Ed. P.

Inobservabilis. Quod spiris inextricabilibus Astronomorum haetenus frustra torsit ingenia. Vide Ricciolum tom. I, lib. VII, cap. 6, pag. 497. Hard. — Non mirum igitur Keplerum astronomiae physicae patrem, hanc sibi materiam elegisse praestantissimi operis sui *de stella Martis*, quae ut maxime excentrica volvitur, motus etiam maxime dissonos habere diu visa est. Detexit tandem vir doctissimus ellipticum esse illius motum, certisque illum rationibus adstrinxit; unde ad terram quoque et caeteros planetas progressus, antiquas circulorum hypotheses deturbavit, primusque geometriae obliquarum coni sectionum omnem caeli subdidit rationem. Ed. P.

Id stationem facere. Vet. apud Dal. *id nisi quadrato stationem facere.* Sed hoc glossemate tenor omnis sententiarum perturbatur. Ed. P.

Triquetro. Quum est in trino aspectu cum Sole Iupiter, sive quum distat ab eo partibus centum et sexaginta. Hard.

Sexaginta partibus. Aspectum hexagonum, et sextilem vocant, quum abest a Sole planeta gradibus LX. Quod spatium sexies multiplicatum, in tympano seu tabula lignea, ope circini, orbis sive mundi formam sexangulam facit. Hard.

Simul. Simul cum Iove. H.

Et in nullo. Deest vocula *et* apud Dalec. et Elzev. Restituit Harduinus non alio auctore, quam sensu, qui manifesto illam postulat. Ed.

Quam Geminis. Ob tarditatem nimirum Solis, cuius apogeum ea aetate erat in Geminis: nunc est in Cancri gradu fere octavo. Hard. — Huius differentiae causa est *aequinoctiorum praecessio*, iam a nobis in prioribus notis indicata, de qua vide,

quando in Sagittario tantum. Novissimam vero primamque eadem die vel nocte, nullo alio in signo quam Ariete, conspici: id quoque paucis mortalium
3 contingit; et inde fama cernendi Lynceo. Non comparere in caelo Saturni sidus, et Martis, quum plurimum, diebus centum septuaginta. Iovis, triginta sex, aut quum minimum, denis detractis diebus: Veneris, sexaginta novem, aut quum minimum, quinquaginta duobus: Mercurii, tredecim, aut quum plurimum, octodecim.

4 XVI. (xviii). Colores ratio altitudinum temperat: siquidem earum similitudinem trahunt, in quarum aëra

si plura cupis, recentiores astronomos. Ed. P.

In Sagittario. Ob celeritatem Solis, cuius perigeum tunc erat in Sagittario: nunc est in Capricorni gradu ferme octavo. Idcirco assequi Solem Luna non potest, ut cum eo sub hoc signo coëat. Hard.

Quam Ariete. Visam esse Hispali Lunam, anno 1553, Martii 13, Sole in gradu tertio Arietis, Luna in gradu 23 Piscium, atque adeo in distantia a Sole graduum circiter decem, scribit Keplerus in Epitome Astronomiae, lib. VI, pag. 839. Americus Vespuccius apud Ramusium, Navigat. tomo I, pag. 132, visam a se Lunam testatur ipso cum Sole coitus die. Sic et a suis conspectam e montium iugo, scribit Ioan. de Barros, ibidem, pag. 392. Hard.

Lynceo. De quo multa fabulati poëtae. Flaccus, Argon. I, 466 et seq. *Quumque aethera Iuppiter umbra Perdiderit, solus transibit nubila Lynceus.* De Lynceo Tzetzes Chiliad. I, hist. 58, v. 711 aliique. Hard.

Non comparere. Hunc Plinii locum refert ac defendit P. Ricciolus, summus astronomicae disciplinae artifex, Almag. tomo I, lib. VII, pag. 503, contra Milichium. Hard.

Centum septuaginta. Vet. apud Dalec. *centum sexaginta.* Ed. P.

Octodecim. Sic Harduinus e Chiffletii codice. Dalec. et Elzev. *septemdecim.* Ed. P.

Colores. Colorum, inquit, varietatem efficit altitudo planetarum, dum plus minusve inter se appropinquant. Hoc omnino supposititium et falsum: quamvis enim sit altitudo planetarum propter excentricos motus variabilis, non tamen mutuo in alienos limites incurrunt; sed aëris nostri densitas facit, ut horizonti propiores rubrum maxime colorem ad nos transmittant, recepturi naturalem sibi colorem (neque enim idem omnibus), aut saltem ab eo minus diversum, quum magis a vertice nobis illuxerit. Ed. P.

In quarum aëra. Proximitate, inquit, aliarum stellarum ad quas accedunt, colorem trahunt: fingitque

venere subeundo: tingitque appropinquantes utralibet alieni meatus circulus, frigidior in pallorem, ardentior in ruborem, ventosus in horrorem; Sol, atque commissurae absidum, extremaeque orbitae, atram in obscuritatem. Suus quidem cuique color est, Saturno candidus, Iovi clarus, Marti igneus, Lucifero candens, Vespero refulgens, Mercurio radians, Lunae blandus, Soli, quum oritur, ardens, postea radians.
His causis connexo visu et earum quae caelo conti- 2

sidera alieni orbis aërisque in quo volvitur alius planeta, color, sive ad eum ascendendo vicinitas ea fiat, sive descendendo. H. — Pro *aëra*, Vet. apud Dalec. *oram*; corrupte videlicet. Ed. P.

Subeundo. Penetrando. Ed. P.

Vtralibet. Supra vel infra. Ed. P.

Frigidior etc. Frigidior circulus appropinquantem planetam tingit in pallorem, etc. Ed. P.

Sol, etc. Sol, inquit, vicinitate sua caeteras obscurat stellas. Commissurae etiam circulorum, quas Nodos vocant, dum Solis orbitam sideris alterius meatus intersecat (ut quum Lunae defectiones fiunt), atram obscuritatem sideribus obducunt: uti et extremae orbitae, hoc est, absis suprema, sive apogeum planetarum; quia quo longius ab oculo corpora discedunt, hoc illa obscuriora apparent. Frustra hic Longolii coniectura, emendantis, *solaeque commissurae*. Hard.

Suus quidem. P. Ricciolus, Almag. tomo I, lib. VII, p. 496, existimat planetas non esse opacos, sicuti est tellus, quod Keplerus censuit; sed esse opacitate metallis simili, aut potius gemmis colore aliquo imbutis, et valde densis: Saturnum onychi, Iovem sapphiro, Martem pyropo aut amethysto, Venerem chrysopraso, Mercurium beryllo sive achata, Lunam margaritis et unionibus, mediamque ei naturam esse inter specula, et mere opaca: omnes denique indolis ad combibendum lumen aptissimae et ad illud idem vividius hue vibrandum. Hard.

Vespero. Sic Elzev. ex Chiffletiano codice; Dalecampius et Harduinus *Vesperi*, quod hoc sensu minus usitatum: formae enim notissimae *vesperi* et *vespere*, dici potius ultimum tempus quam Veneris sidus indicant. Ed. P.

His causis connexo visu. Huic tractationi connexa contemplatio est etiam earum stellarum, quae caelo affixae sunt. Admonent vestigia veterum cod. legi posse, *His causis connexus visus caeterarum*, etc. Hac forma loquendi usus ipse cap. 13. *Huic connexa*, inquit, *latitudinum Signiferi, obliquitatisque causa est*. Multa hic de connexo dispersoque visu Milichius congerit, quem Plinii interpretes alii sunt secuti: sed prorsus ea ἄτοπα. H. — Recte locum explicavit Harduinus: agitur hic de stellis fixis, quae modo multae et confertae, modo rariores videntur et pauciores. In textu nihil mutandum: ablativus absolutus est, quales multi apud Plinium concros-

nentur. Namque modo multitudo conferta inest circa dimidios orbes Lunae, placida nocte leniter illustrante eas; modo raritas, ut fugisse miremur, plenilunio abscondente, aut quum Solis, suprave dictarum radii, visus perstrinxere nostros. Et ipsa autem Luna ingruentium Solis radiorum haud dubie differentias sentit, hebetante caetero inflexos mundi convexitate eos, praeterquam ubi recti angulorum competunt ictus.
3 Itaque in quadrato Solis dividua est, in triquetro seminani ambitur orbe, impletur autem in adverso: rursusque minuens easdem effigies paribus edit intervallis, simili ratione, qua supra Solem tria sidera.

que scriptores inveniuntur, non sane multum probandi, quum duas periodus logico sensu dissitas grammatico tantum nexu copulant. Ed. P.

Circa dimidios orbes Lunae. Quum Luna dimidiata minus lucis caelo affundit. Ed. P.

Suprave dictarum. Errantium stellarum, inter quas Venus maxime radiat. Ed. P.

Et ipsa Luna etc. Vet. apud Dalecamp. *et ipsi autem Lunae ingruentium Solis radiorum haud dubia differentia sentitur.* Ed. P.

Hebetante caetero, etc. Infringit alioquin immissos in Lunam Solis radios caeli convexitas, praeterquam ubi recto illi ingruunt angulo. Hard. — Pro *caetero*, Dalec. et Elzev. *caetera*, eodem sensu: sed *caetero* Plinio usitatius. Vid. Indices. Male interpunxit Latius in sua, sive Elzeviriana editione: *hebetante, caetera inflexos, mundi convexitate eos.* Nam *caetero*, nisi ego fallor, opponitur τῷ *praeterquam*, et cum *hebetante* construendum est. Semper, inquit, hebetantur inflexi convexitate mundi Solis radii, nisi quum etc. Ed. P.

Praeterquam ubi, etc. Nisi quum Solis radiis Luna ex adverso feritur, plenilunio scilicet. Nam is est sensus, etsi Plinius nescio cur de angulis loquitur. Ait illam adverso tantum Sole non hebetatam conspici: in quadrato autem Solis aspectu et in triquetro, id est, quum partibus 90, sive 120 ab eo discessit, dividuam, aut seminanem videri. Ed. P.

Seminani. Orbe non perfecto et absoluto. Graecis ἀμφίκυρτος dicitur, hoc est, ut ait Martianus, lib. VIII, pag. 292: *Maior dimidia, minor plena.* Hard.

Ambitur. Rotundari incipit. Dalecampius *ambitu*, male. Ed. P.

Simili ratione. Id est, mox in triquetro, mox in quadrato, mox in adversis a Sole partibus posita, ut quae supra Solem sunt sidera tria errantia. Hard. — Cave credas Plinium hoc loco trium supra Solem planetarum φάσεις quasdam lunaribus similes innuere: de aspectu tantum hic loquitur, nunc quadrato, nunc trino, ut supra cap. 12. Ed. P.

XVII. (XIX). Sol autem ipse quatuor differentias 1
habet; bis aequata nocte diei, vere et autumno, et in
centrum incidens terrae, octavis in partibus Arietis
ac Librae: bis permutatis spatiis; in auctum diei,
bruma, octava in parte Capricorni; noctis vero, solstitio, totidem in partibus Cancri. Inaequalitatis causa 2
obliquitas est Signiferi; quum pars aequa mundi super
subterque terras omnibus fiat momentis; sed quae
recta in exortu suo consurgunt signa, longiore tractu
tenent lucem; quae vero obliqua, ocyore transeunt
spatio.

XVIII. (XX). Latet plerosque, magna caeli assecta- 1
tione compertum a principibus doctrinae viris, superiorum trium siderum ignes esse, qui decidui ad terras fulminum nomen habeant: sed maxime ex iis medio loco siti; fortassis quoniam contagium nimii humoris ex superiori circulo, atque ardoris, ex subiecto, per

In centrum. In medium axem, vel potius in Aequatorem. Ed. P.

Octavis in partibus. Vide quae dicenda sunt de solstitii, brumae, aequinoctiorumque momentis, lib. XVIII, cap. 59. Hard.

Bruma. Solstitio hiemali, ut nos dicimus. Infra *solstitium* uno verbo vocat Plinius, quod nos solstitium aestivum. Ed. P.

Noctis vero. In auctum vero noctis. Ed. P.

Est. Haec vox in Vett. et in Chiffl. deerat. Ed. P.

Sed quae recta. In sphaera obliqua, seu inclinata, sex signa recte ascendunt, totidem oblique. Recte, seu tarde ascendit apud boreales Cancer cum reliquis quinque sequentibus; sed eadem oblique descendunt. Reliqua vero sex signa illis ascendunt oblique, recte descendunt. Illa longiore mora tenent lucem, haec breviore. Hard.

Assectatione. Diligenti observatione. Alii, *affectatione.* Ed. P.

Principibus doctrinae. Etruscae disciplinae, de qua cap. 53. H.

Medio loco siti. Medium obtinentis e tribus locum, nempe Iovis. Hard.

Superiori circulo. Humorem nimium esse in superiore circulo Saturni dicit; ardorem nimium in subiecto, hoc est, in inferiore Martis: has contrarias qualitates coire in Iove qui medius est: atque ut a flagrante ligno, etc. Hard. — Hos insanientis sapientiae foetus ne risu quidem dignos, nedum refutatione, quis non sentit? Sed ecce tibi errorem in errore. Nam Saturnum siccum ac fri-

hunc modum egerat: ideoque dictum Iovem fulmina
2 iaculari. Ergo ut e flagrante ligno carbo cum crepitu, sic a sidere caelestis ignis exspuitur, praescita secum afferens; ne abdicata quidem sui parte in divinis cessante operibus. Idque maxime turbato fit aëre, quia collectus humor abundantiam stimulat, aut quia turbatur quodam ceu gravidi sideris partu.

1 XIX. (XXI). Intervalla quoque siderum a terra multi indagare tentaverunt: et Solem abesse a Luna undeviginti partes, quantum Lunam ipsam a terra, prodiderunt. Pythagoras vero vir sagacis animi, a

gidum esse, non humidum, inter astrologos constat: unde Dalecampius *algoris*, non *humoris* legi volebat. Ed. P.

Praescita. Praesagia. Ed. P.

Ne abdicata quidem etc. Etiam illa sui parte, quam caelestis hic luvis ignis velnti a se abdicat et exspuit, in rebus divinis non cessante, sed occupata, in praesignificandis videlicet futuris eventibus. Hard.

Quia collectus humor. Quia collectae circum nubes humidas ignem abundantiorem provocant, ut emicet et exsiliat. Hard.

Aut quia. Aut quia turbatur aër, quasi ex gravidi lovis partu. Hard. — Ergo perturbatio aëris paulo ante fulminis causa erat, nunc eumes tantum. Quaenam, oro, veterum physicorum erat scientia, qui nubes, aëra, planetas cummiscebant, sideraque nunc vomere, nunc parturire credebant, et interim aliquid in se divini habere quod futuri temporis gnarum esset, etc. etc.? Ed. P.

Tentaverunt. Vel apud Dalec. *tentarunt*. Ed. P.

Undeviginti partes. Decies illi et novies aiebant maius esse illud spatium, quod est a Luna ad Solem, quam illud quod est a terra ad Lunam. Veteres mathematici apud Plut. lib. II, de placitis Philos. cap. 31, Lunae a Sole distantiam esse aiunt octodecuplam eius quae Lunae a terra est. Unde suspicor legi hic oportere, *duodeviginti*. Hard. — Monet Gallicus interpres Poinsinet de Sivry, nimis favere Plinio Harduinum, quum talem sensum eius verbis affingit, ex quibus nihil aliud elici potest, nisi Solem a Luna, ut Lunam a Terra, XIX gradibus distare: legendum enim esse *undevicies*, ut Harduini interpretatio admitti possit. Equidem illi non assentior; et Harduini potius sensum amplector, qui legenti statim occurrit, licet grammatica syntaxis paulum repugnare videatur. Non suam, sed *multorum* opinionem huc adducit Plinius. Nam ipse, Lunam inter Solem Terramque ferri mediam, diserte affirmabit, et mathematicis etiam rationibus demonstrare conabitur, infra cap. 21, ubi vide notam. Ed. P.

terra ad Lunam, centumviginti sex millia stadiorum esse collegit. Ab ea usque ad Solem, duplum; inde 1
ad duodecim signa, triplicatum: in qua sententia et Gallus Sulpicius noster fuit.

XX. (XXII). Sed Pythagoras interdum ex musica 1
ratione appellat tonum, quantum absit a terra Luna. Ab ea ad Mercurium, spatii eius dimidium: et ab eo ad Venerem fere tantumdem. A qua ad Solem sesquiplum: a Sole ad Martem, tonum: id est, quantum ad Lunam a terra. Ab eo usque Iovem, di- 2

A terra ad Lunam. Recentiores astronomi, Pythagora sagaciores, ex parallaxi Lunae compererunt mediam Lunae a Terra distantiam esse leucarum 85-464, quales sunt leucae 25 in gradu terrestri, singulae hexapedarum Parisiensium 2,283. Parallaxi quoque Solis compertum est Solem a Terra distare leucis circiter 32,830,478. Neque in triplicatum, sed ferme in immensum est distantia ad duodecim signa. Distantia autem stellarum superat leucas 6,771,770,000,000. BIOT.

Centum viginti sex. Hoc ipsum de Pythagora refert Censorinus, cap. 13. Haec millia passuum efficiebant 18,000. HARD.

Ad Solem, duplum. A Luna scilicet. Haec fuit Empedoclis sententia, teste Plutarcho loc. cit. et Platonicorum, apud Macrob. In Somn. Scip. lib. II, cap. 2. HARD.

Gallus Sulpicius. Vide Auctorum indicem. ED. P.

Sed Pythagoras. Haec Censorinus totidem fere verbis, cap. 13.

Ex musica. Quaesitis ab arte musica nominibus. HARD. — Chiffl. *et musica.* ED. P.

Quantum absit. Totum illud spatium quod Lunam inter et Terram interiacet; hoc est, intervallum, ut diximus, 126,000 stad. Id appellabat Tonum. H.

Ab ea, etc. Censorinus loc. cit. *A Luna*, inquit, *usque ad Mercurii stellam, dimidium eius spatii, velut ἡμιτόνιον. Hinc ad Φωσφόρον, quae est Veneris stella, fere tantumdem: hoc est, aliud ἡμιτόνιον. Inde porro ad Solem ter tantum, quasi tonum et dimidium. Itaque Solis astrum abesse a terra tonos tres, et dimidium, quod vocant, διὰ πέντε. A Luna autem duos et dimidium, quod est διὰ τεσσάρων. A Sole vero ad stellam Martis, tantumdem intervalli esse, quantum a Terra ad Lunam, idque τόνον. Hinc ad Iovis stellam, dimidium eius, quod faciat ἡμιτόνιον. Tantumdem a Iove ad Saturni stellam, id est aliud ἡμιτόνιον. Inde ad summum Caelum, ubi signa sunt, perinde ἡμιτόνιον. Itaque a Caelo summo... ad Terrae summitatem tonos esse sex, in quibus sit διὰ πασῶν symphonia.* HARD.

Spatii eius dimidium. Vet. et Chiffl. *spatii medium.* ED. P.

Ad Venerem... a qua. Vet. et Chiffl. *ad Saturni.* ED. P.

midium: et ab eo ad Saturnum, dimidium, et inde sesquiplum ad Signiferum. Ita septem tonos effici, quam diapason harmoniam vocant, hoc est, universitatem concentus. In ea Saturnum Dorio moveri phthongo, Iovem Phrygio, et in reliquis similia, iucunda magis, quam necessaria subtilitate.

XXI. (XXIII). Stadium centum viginti quinque nostros efficit passus, hoc est, pedes sexcentos viginti

Ad Saturnum. Vet et Chiffl. *ad Saturni*. Ed. P.

Ita septem. Censorinus loco allato, sex tantum tonos a Terra ad summum Caelum esse ait: D. Anselmus, lib. I, de imag. mundi, cap. 23, ut Plinius, septem. HARD. — Errat Plinius. Sex toni, non vero septem toni efficiunt diapason harmoniam. Sunt quidem septem intervalla quae nunc dicimus *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *re*, *mi*, *fa*; sed tantum sex toni, nempe quinque toni integri et duo hemitonia. Merito Censorinus de die natali, c. 13, dixit *tonos esse sex*, *in quibus διὰ πασῶν symphonia*. Diapason nunc appellamus *l'octave*. BROT.

Diapason. Διὰ πασῶν, omnibus tonis contextam harmoniam. HARD.

Dorio moveri. Veteres tria in primis vocum discrimina tenuerunt: de quibus rursum dicemus, l. VII, cap. 67. Gravem vocaverunt Dorium, quia Dorienses hoc genere soni delectabantur: medium appellavere Lydium: acutum vero Phrygium. Quia vero Saturni motus est tardissimus, gravissimo quoque sono in hoc concentu astrorum moveri dixerunt, etc. Habet his nugis similia Achilles Tatius, in Phaen. pag. 136. In editis hactenus libris legebatur, *Dorio moveri*, *Mercurium phthongo*. Sed de Mercurio silent omnes ad unum codices manu exarati. Inepti emendatores, qui tria viderent esse apud antiquos vocum discrimina, quae nos retulimus; tertium, nempe Lydium, a Plinio praetermissum, Mercurio adiudicarunt: quem inter Saturnum et Iovem praepostere vel sic collocari a se non animadverterunt. HARD.

Stadium. Ita etiam Martianus Capella, lib. VI, cap. de circuitu terrae. Uberius Censorinus, cap. 13: *Stadium*, inquit, *in hac mundi mensura id potissimum intelligendum est, quod Italicum vocant, pedum* DCXXV. *Nam sunt praeterea et alia longitudine discrepantia, ut Olympicum, quod est pedum* DC; *item Pythicum, pedum mille*. Tamen inter Italicum, Olympicumque stadium nihil interesse acute vidit Lucas Paetus, lib. I de mensur. et pond. pag. 3. HARD.

Hoc est, pedes sexcentos viginti quinque. Passus igitur quilibet Italicus pedibus quinis aequatur; stadiis octo, milliare unum: uti ex Strabone constat, lib. VII, pag. 322. HARD. — Pes Romanus erat unciarum duodecim, quae efficiunt mensura nostra Parisiensi pollices 10, lineas 10, cum lineae partibus 29. Stadium aequabat eadem nostra mensura hexapedas $94\frac{3}{4}$. BROT.

quinque. Posidonius non minus quadraginta stadiorum a terra altitudinem esse, in qua nubila ac venti, nubesque proveniant: inde purum, liquidumque, et

Quadraginta stadiorum) *Quadring. stad.* scriptum primo fuisse, idque postea in *quadraginta* immutatum, auspieantur Nonnius, Thaddaeus Haggaecius, et Tycho, quos citat Ricciolus, Almag. tom. I, lib. II, pag. 82, quique se *quadringenta* legisse in vetustis exemplaribus testantur. Auget suspicionem eorum, id quod Plinius statim subdit, plures exstitisse scriptores, qui nongentis stadiis subire nubes in altitudinem prodiderint: quod intervallum propius abest ab eo numero, CCC stadiorum. Posidonium nihilominus scripsisse *quadraginta*, mihi ex eo capite verisimile fit: quod et id veritati magis consentaneum sit, et is ad veritatem proxime omnium scripsisse videatur, ubi de altero agitur spatio a nubibus ad Lunam. Accedit eo, quod omnes quos quidem vidi codices ad unum, constanter legunt, *quadraginta.* Nubes certe haud ultra quintum milliare Italicum, seu stadia quadraginta, attolli paene certum est, ex observationibus variis quas loco ante laudato colligit Ricciolus. Hard. — Insignes sunt illae Posidonii mensurae, quae non multum recedunt a veritate observationibus nobis compertа. Nubes enim in summa altitudine a terra ascendunt circiter 30,000 pedes, nec alia ferme est mensura Posidonii in XL stadiis. A turbido ad Lunam numerat vicies centum millia stadiorum, quae efficiunt leucas nostras 82,952. Nunc novimus mediam distantiam Lunae a Terra esse leucarum 85,464. A Luna ad Solem computat Posidonius quinquies millies cent. m. stad quae efficiunt leucas nostras 20,821,000. Nunc vero nobis Solis distantia est leucarum 32,830,478. De his vide Cl. de la Lande, *Astronomie*, *Num.* 1718 et 1746. Brot.

Nubila ac venti nubesque. Manuscripti quidam *nubila*, *venti*, *nubes*, teste non fortasse gravissimo Poinsinet de Sivry. Seribit Rezzonicus *nebulae* pro *nubila*, sed ut ipse fatetur sine auctoritate, nisi quod pleonasmus *nubila* et *nubes* illi displicuerat: verum hic *nubila* in plurali numero pro nubilo et turbido aëre sumi videntur. Paulo post Vet. apud Dalec. non *proveniant*, sed *perveniant* legit. Ed. P.

Purum, *liquidumque*, etc. Ventos tamen etiam supra nubes, et ubicumque aër calore rarefieri, vel frigore densari potest, oriri posse nunc scimus. Nec lux ibi sempiterna est: neque enim Posidonius ignorabat aërem supra nubes positum eclipses tamen sentire, quoties umbrosus a Terra, vel a Luna conus ingrueret. Sed et caeteri planetae eorumque satellites umbras suas a tergo iaciunt, quod supra ad cap. 7 annotandum maxime fuit, ubi Plinius: *Supra Lunam pura omnia ac diuturnae lucis plena.* Adde quod lux, etiam ubi libere meat, tamen neque colores, neque fulgorem habet, inconspicua omnino et vere nigra, quoties nullis incurrit obiectis; quod ultra atmosphaeram fieri necesse est. Caeterum pro *aërem* legitur in Chiffl. *aëra*, quod idem valet. Ed. P.

imperturbatae lucis aërem. Sed a turbido ad Lunam
vicies centum millia stadiorum. Inde ad Solem quin-
quies millies: eo spatio fieri ut tam immensa eius
2 magnitudo non exurat terras. Plures autem nubes
nongentis stadiis in altitudinem subire prodiderunt.
Incomperta haec et inextricabilia; sed tam prodenda,
quam sunt prodita. In queis tamen una ratio geome-
tricae collectionis nunquam fallacis possit non repu-
diari, si cui libeat altius ista persequi; nec ut men-
sura (id enim velle paene dementis otii est), sed
3 ut tantum aestimatio coniectanti constet animo. Nam
quum trecentis sexaginta et fere sex partibus orbis
Solis, ex circuitu eius, patere appareat circulum,
per quem meat; semperque dimetiens tertiam partem

A turbido. A turbinum ventorumque regione. H.

Vicies centum. Quae millia passuum efficiunt ducenta et quinquagena. Itaque a terra ad Lunam colligit Posidonius intervallum CCLV mill. pass. H.

Quinquies millies. Hoc est, quinquies et millies centena millia stadiorum: sive, quod eodem recidit, centies et vicies centena millia passuum, praeterque, DL millia pass. HARD.

Nongentis stadiis. Centum ac duodecim millibus passuum, et quingentis. H. — Id temere proditum est. Constat enim ex variis observationibus altiores nubes vix ascendere ultra pedes 30,000: quum viciniores sunt terrae, densamque in pluviam solvuntur, altae sunt pedes circiter 2,500, et quandoque etiam paulo minus. BROT.

Sed tam prodenda, etc. Toletanus codex: *sed tamen prodenda, quia sunt prodita; quamvis una ratio*, etc. In Regio 2 cod. *sed prodenda quia sunt prodita.* Quae lectiones mire conveniunt cum loco simili, lib. XXX, cap. 47: *Vix est serio complecti quaedam: non omittenda tamen, quia sunt prodita.* ED. P.

Collectionis. Argumentationis. ED. P.

Coniectanti. Dalec. caeterique ante nos, *coniectandi:* male. ED. P.

Nam quum, etc. Vat. apud Dalec. *nam quum t. s. et f. s. partibus patere circulum, per quem meat orbis solis, ex c. eius appareat, semperque* etc. Non sine glossae suspicione. ED. P.

Semperque dimetiens, etc. Semperque diameter tertiam partem circuli obtineat et paulominus quam septimam tertiae partis portionem. HARD. — Sic quidem Plinius, sed falso: nam circuli peripheriam aequare diametros tres et fere septimam unius partem, iam dudum Archimedes demonstraverat. Ergo diameter colligit

ambitus, et tertiae paulo minus septimam colligat: apparet, dempta eius dimidia (quoniam terra centralis interveniat), sextam fere partem huius immensi spatii, quod circa terram circuli solaris animo comprehenditur, inesse altitudinis spatio: Lunae vero duodecimam, quoniam tanto breviore, quam Sol, ambitu currit; ita ferri eam in medio Solis ac Terrae. Mirum quo procedat improbitas cordis humani! Par- 4
vulo aliquo invitata successu, sicut in supradictis, occasionem impudentiae ratio largitur: ausique divinare Solis ad terram spatia, eadem ad caelum agunt, quoniam sit medius Sol: ut protinus mundi quoque ipsius mensura veniat ad digitos. Quantas enim dimetiens habet septimas, tantas habere circulum duo et vice-

tantum peripheriae partes $\frac{7}{22}$, sive $\frac{1}{8}-\frac{1}{66}$, non ut Plinio visum $\frac{1}{3}+\frac{1}{21}$. Ed. P.

Dempta eius dimidia. Vt dimidia pars diametri restet, sive radius, huius nempe circuli quo Sol Terram ambire putabatur in centro positam, ideoque diametrum aequis partibus dividentem. Ed. P.

Lunae vero duodecimam. Quod annua revolutio duodecim menses contineat, et Lunae ambitus fere menstruus sit, ait illum solaris cursus duodecimam tantum partem aequare; perinde ac si tempus mensura spatii esse posset, nisi quum eadem est celeritas! Ed. P.

Ita ferri eam, etc. Si lunaris ambitus solaris orbitae duodecima pars est, eadem ratio est diametrorum, eadem quoque radiorum. Ergo Lunae altitudo deberet esse ad solis altitudinem, ut 1 ad 12. Solis vero altitudinem esse dixit ad sideris eiusdem circuitum, ut 1 ad 6. Inde colligit dimidiam esse lunae altitudinem. Nihil unquam absurdius hac supputandi ratione excogitatum. Pro *ferri*, quod retinendum est, MS. Reg. 1, 2, itemque Chiffl. *fieri*. Ed. P.

Mirum. Vet. apud Dalecamp. *miror.* Sed frigide. Ed. P.

Eadem ad caelum agunt. Idem intervallum a Sole ad caelum esse contendunt. Ed. P.

Quantas enim, etc. Nunc ad Archimedis calculos redit Plinius, et bene nam supra eosdem valde perturbaverat. Vide notam 14. Nostri geometrae, fere $\frac{22}{7}$ esse rationem illam peripheriae ad diametrum, inter $3+\frac{10}{70}$ et $3+\frac{10}{71}$ positam, cum illo totius antiquitatis γεωμετρικωτάτῳ Archimede fatentur; sed multo accuratiores eam decumanis notis sic exprimunt 3, 1415926 ... Ed. P.

Habet. Dalec. et Elz. *habeat*: melius fortasse. Ed. P.

simas; tanquam plane a perpendiculo mensura caeli constet!

Aegyptia ratio, quam Petosiris et Necepsos ostendere, singulas partes in lunari circulo, (ut dictum est) minimo, triginta tribus stadiis paulo amplius patere colligit: in Saturni, amplissimo, duplum: in Solis, quem medium esse diximus, utriusque mensurae dimidium. Quae computatio plurimum habet pudoris, quoniam, ad Saturni circulum addito Signiferi ipsius intervallo, innumerabilis multiplicatio efficitur.

XXII. (XXIV). Restant pauca de mundo: namque et in ipso caelo stellae repente nascuntur. Plura earum genera (XXV). Cometas Graeci vocant, nostri

Tanquam plane a perpendiculo, etc. Ironice dictum. Ed. P.

Singulas partes. Singulos gradus lunaris circuli. H.

Vt dictum est, minimo. Dictum est cap. 6, Lunam esse novissimum sidus, terrisque proximum: cap. vero 12 extremo, interiores circulos esse oportere breviores, ut vel ipso sensu apparet. H.

Triginta tribus. Igitur 360 partes colligunt ambitu suo stadiorum undecim millia, cum octingentis et LXXX. Hard.

Duplum. Stadia videlicet sexaginta sex in singulis partibus; in toto circulo, XXIII millia DCCLX. Ed. P.

Quem medium esse diximus. Non inter Lunam et Saturnum, sed inter Lunam et caelum affixarum stellarum, medium esse Solem modo dixerat. Quam parum sui meminit! Ed. P.

Mensurae dimidium. Hoc est, stadia 17,820. Sed pueriliter nimis arctant orbium caelestium mensuram Petosiris et Necepsos, ut probe Ricciolus intellexit, Almag. tom. I, lib. IV. H. — Si gradus singuli sunt medii inter 33 et 66 stadia, id est 49 stadiorum et dimidii, totus revera circulus erit 17,820 stadiorum; eius autem radius, sive Solis ad terram distantia erit 2,836 stadiorum, quae mensura nostra efficiunt hexapedas 270,000, sive leucas circiter centum et viginti, quales in terrestri gradu quinque et viginti numeramus. Quantum hoc ab hodiernis rationibus distat! Ed. P.

Quae computatio. Qui computandi modus plurimum habet verecundiae et modestiae, quum ibi sistit, nec ulterius progreditur. Hard. — Vellet enim mundum ipsum dimetiri, quum Saturni a nobis distantiae addenda esset eiusdem a stellis affixis distantia prope infinita, improbae foret et impudentis audaciae. Ed. P.

Namque. Nempe, sc. Quo sensu Graeci τὸ γὰρ usurpant. Ed. P.

Caelo. Nempe stellarum affixarum. Ergo supra stellas errantes volvi inter reliqua sidera cometas recte agnoscit Plinius. Ed. P.

Cometas Graeci. Aristoteles ferme

crinitas, horrentes crine sanguineo, et comarum modo in vertice hispidas. Iidem Pogonias, quibus, inferiore ex parte, in speciem barbae longae, promittitur iuba. Acontiae iaculi modo vibrantur, ocyssimo significatu. Haec fuit de qua quinto consulatu suo Titus impe- 2
rator Caesar praeclaro carmine perscripsit, ad hunc

ad verbom eadem habet, Meteorol. lib. I, cap. 7. Crinitum comatam vocant, qoi circumqnaque crines emittit, rosae instar, nude illi et Rosae nomen. Diversi genaris cometarum icones exhibet accurate Corn. Gemma, lib. I, Cosmocrit. cap. 8. H. — Κομήτας vocat masculino genere, ἀστέρας scilicet; *crinitas* feminino, stellas nempe. Nota, nobis cometae nomen generala semper esse; Latinis et Graecis saepe, ut hoc loco, speciale. Cometa, quam Rosam vocant recentiores, utrum Plinii Cometes sit, an Hippeus, dubitatur. Vide mox notam *Haec fuit*. Ed. P.

Pogonias. Πωγωνίας, barbatus cometes idem, at caudatus appellatus. Discrimen enim respectus ad Solem facit: propterea quod barba, seu cauda, proiicitur semper in partem contrariam at adversam Soli: quem si maoa praeveniat, cometa barbatus apparet, villis in anteriora versus occidentem procurrentibus, cuiusmodi fuit comata anoi 1618; si vesperi superstes erit, Sole iam occaso, caudatus videtur, et praelongo syrmate versus ortum insignis, qualis cometa is exstitit, qui novissima omnibus terris visus anno 1681. Crinitum, et Pogoniam gemino versu Manilius comprehendit, lib. I, pag. 26: *Nunc prior haec species dispersis crinibus exit; Et globus ardentis sequitur sub imagine barbae.* Hard.

Acontiae. Ἀκοντίας Graeca voce iaculum significante, ab appendice radiorum longa in modum iaculi, nomen habet. Huiusmodi fuit is qui anno 1533 iulio mense visus est, teste Milichio, in lib. II Plinii, fol. 65. Manilius loc. cit.: *Et tenues longis iaculantur crinibus ignes*. H.

Ocissimo. In cod. Reg. 2, *ocyssime significantes*: hoc est, celeritatem futuri eventus monstrantes. — Vet. apud Dalec. *ocyssimae significatu*, soloece, nam ἀκοντίας, ut πωγωνίας et κομήτης, masculini generis est. Retinenda haec Harduini lectio. Sed contendit Gallicus interpres verba haec non de praesagiis cito perficiendis, verum de velocitate istorum planetarum, quam ipsum nomen exprimat, esse capienda; atque sic interpretatur; quasi scriptum esset, *nomine ocyssimum cursum significante*. Ego non assentior, quum etiam infra legatur, libro XVIII, cap. 74: *vehementissimo significatu*. Ed. P.

Haec fuit. Subaudi *stella*, ut supra vidimus ad *crinitas* subaudiendum *stellas*. Ed. P.

Quinto consulatu suo. Anno urbis conditae DCCCXXIX, I. C. 77. Brot. — Anno potius Christi 76. Vide quae ad Plinii vitam de Titi consulatibus disseruimus. Ed. P.

Perscripsit. Accurate omnia phaenomena descripsit. Ed. P.

diem novissime visa. Easdem breviores et in mucronem fastigiatas, Xiphias vocavere, quae sunt omnium pallidissimae, et quodam gladii nitore, ac sine ullis radiis, quos Disceus, suo nomini similis, colore autem
3 electro, raros e margine emittit. Pitheus doliorum cernitur figura, in concavo fumidae lucis. Ceratias cornus speciem habet, qualis fuit quum Graecia apud Salamina depugnavit. Lampadias ardentes imitatur faces: Hippeus equinas iubas, celerrimi motus,

Ad hunc diem novissima visa. Plinii enim historia vix duobus annis posterior in vulgus edita est. Ed. P.

Xiphias. Ξιφίας, Ensis est, vel ensiformis: cuiusmodi visus est imminere urbi Hierosolymitanae paulo ante eius excidium, ac toto fere anno fulgere, ut quidem refert Iosephus belli Iud. lib. VII, pag. 960. Hard.

Sine ullis radiis. Videlicet discriminatis. Fuisse eiusmodi dicitur is, qui visus est anno 1532, mense Septembri, ut refert Milichius loc. cit. Hard.

Quos Disceus. Δισκεύς, a lata disci rotunditate nomen accepit. Hard. — De cometa Disceo unus, nisi fallor, meminit Noster, unde lectio a quibusdam tentata, non tamen emota est. Vet. apud Dalec. *similes* habebat, unde legi voluisset Dalecampius, *quos disco similes, colore autem electro, raro e margine emittunt*. Nihil mutandum videtur. Pro *electro*, nescio cur in Elzev. *electrus* occurrit, quasi vero non cum adiectivo *similis* bene construatur dativus *electro*. Ed. P.

Pitheus. Ita Reg. 1 et 2, qua forma Disceus et Hippeus efferuntur. Graecis Πιθεύς, Πιθίτης, et Πιθίας, quae vox dolium sonat. Describitur a Manilio, lib. I, pag. 26, inter cometarum genera: *Quin etiam tumidis exaequat dolia flammis Procero distenta utero*; Et Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 14: *Sunt Pithiae*, inquit, *quum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in uno loco flagrat*. Hard. — Dalec. et Elzev. *Pithetes*. Deinde post *fumidae lucis*, subaudi *plenus*. Ed. P.

Ceratias. Κερατίας sive κερατοειδής, id est, Cornutus, cuius flamma in modum cornu, sive litui, vel acinacis Persici, curvata torquetur. Forma haec postremi cometae fuit ex iis qui fulsere anno 1618. H.

Quum Graecia. Xerxe navali pugna devicto a Graecis, duce Themistocle anno ante I. C. 480. Hard.

Salamina. Vet. apud Dalec. et Chiffl. codex, *Salaminam*. Quae terminatio mere latina exemplis non caret, etiam apud bonos auctores: Graeca tamen usitatior. Ed. P.

Lampadias. Manilio pariter sic appellatus, loco cit.: *Lampadias fissus ramosos fundit in ignes*. Lampas Senecae, et Lucano, lib. I, vs. 532: *Nunc iaculum longo, nunc sparso lumine lampas Emicuit caelo*. Hard.

Hippeus. Ἱππεύς, quasi stella equi-

atque in orbem circa se euntes. Fit et candidus cometes, argenteo crine, ita refulgens, ut vix contueri liceat, specieque humana Dei effigiem in se ostendens. Fiunt et hirti villorum specie, et nube aliqua cir- 4
cumdati. Semel adhuc iubae effigies mutata in hastam est; Olympiade centesima octava, Vrbis anno trecentesimo nonagesimo octavo. Brevissimum, quo cernerentur, spatium septem dierum annotatum est: longissimum, octoginta.

ua, ob celeritatem motus. Hanc quidam volunt a recentioribus Rosam vocari. Hard.

Argenteo crine. Unde ei nomen, ἀργυροκομήτης. Hard.

Specieque humana. Totam hanc clausulam supposititiam esse Pintianus existimat, haud improbabiliter, tametsi reclamant omnia exemplaria. Fromondus, Meteorol. lib. III, cap. 4, spectare haec verba putat ad stellam Magorum, fortassis ob famam quae ferebatur Augusti principatu, cometam in oriente et Iudaea visum, in quo pueruli imago expressa Deum hominem factum indicaret. Pie magis scriptum, quam vere. Hard.

Fiunt et hirti. E duodecim cometarum generibus, haec duo sunt postrema. Cave *hirci* legas, cum Milichio, caeterisque. Hard.

Nube. Sic Chiffl. codex; sic et Longolio visum monet Dalecampius. Ipse tamen *iuba*; sed male: nam hoc verbo iam bis usus erat Plinius. Latius in Elenc. Dalecampium, ut solet, secutus est. Ed. P.

Mutata in hastam. Λογχίτην hunc cometam Graeci appellarunt ab hastae forma. Hard.

Olympiade, etc. Numeri falsi sunt; nam Olympias CVIII incidit in annum Vrbis Romae CDV. Harduinus ex cod. Colbertino, pro *centesima octava* reposuit *centesima nona*; sed quid proficit? Reponendum potius erat *centesima septima*. Nihil tamen affirmo. Desperandum est de Pliniana chronologia; nec satis interdum scio, utrum librarios, an scriptorem ipsum incusem, qui potuit discordes auctores sequi, nec multum curare, utrum pugnantia secum admitteret. Ed. P.

Septem dierum. Narrant Conimbricenses, tract. III, Meteor. cap. 3, visum a se cometam, qui quum sese paulum supra horizontem extulisset, subito dissipatus ex oculis evanuerit: alterum item Keckermannus, lib. VI system. Physici, pag. 680, qui post quinque horae quadrantes videri desierit. Hard.

Octoginta. Ita retinemus cum omnibus MSS. licet refragante, post Pintianum, Mureto in notis ad Senecam, ubi librariorum vitio excidisse in libris centenarii notam dicit, scriptumque perperam esse LXXX tantum, pro CLXXX, qui dierum numerus sex menses efficit: quo temporis intervallo Neronianum cometen, a Plinio suo visum et observatum, uti mox patebit, durasse auctor est Seneca, lib. VII, Natur. quaest. cap. 21. Alios praeter istum senis mensi-

XXIII. Moventur autem alii errantium modo, alii immobiles haerent. Omnes ferme sub ipso septemtrione, aliqua eius parte non certa, sed maxime in candida, quae lactei circuli nomen accepit. Aristoteles tradit et simul plures cerni : nemini compertum alteri, quod equidem sciam. Ventos autem ab iis graves aestusque

bus fulsisse referunt historici : alterum anno Christi 603, sub Mahometis ortum ; alterum anno 1240, irrumpente tum fere in Asiam Tamberlane. Vide Ricciolum, tom. II Almag. lib. VIII, pag. 24. Qui deinde trimestri spatio visi sint, plures ibidem recensentur. HARD.

Immobiles haerent. Narrat Dio, l. LIV, p. 542, anno qui Agrippae mortem antecessit, visum cometam qui per dies multos Vrbi immineret. Anno ipso integro, uti paulo ante diximus ex Iosepho, Hierosolymis Xiphias incubuit. Motune omni prorsus illi carerent, haud est sane satis exploratum. Eadem habet Epigenes apud Senecam, Natur. quaest. lib. VII, cap. 6. HARD. — Planetarum modo cometae moventur, stationesque suas, ut ipsi planetae, iisdemque de causis, habere possunt. ED. P.

Omnes ferme. Causam huiusce rei affert Seneca, Natur. quaest. lib. VII, cap. 21. Aristoteles, Meteor. lib. I, cap. 6, negat sub septemtrione solum gigni cometas: *ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἀληθὲς, ὅτι ἐν τῷ πρὸς ἄρκτον τόπῳ γίνεται ὁ κομήτης μόνον.* Septemtrionem appellat hoc loco quidquid spatii ab aestivo tropico ad polum usque protenditur; opponiturque austrino polo, de quo postea. H. — Vid. not. 8. ED. P.

In candida. Aristotelis etiam istud placitum est, qui libri ante laudati cap. septimo extremo, vix generari cometas pro confesso ponit, nisi extra Tropicum circulum : frequenter sub ea, quam Lacteam viam appellant : sub qua magnam esse vim exhalationum credidit, ex qua cometae gignerentur. Sunt hodie, qui ex materia, quam Sol exhalet, quum accensa fuerit, gigni cometas putent. Vide de eo argumento disputationem viri in mathematicis eruditi, tom. I, pag. 222, libri inscripti, *Mélanges d' histoire et de littérature.* HARD.

Et simul plures. Aristot. cap. 6, pag. 535 : *καὶ πλείους ἐνὸς ἅμα γεγένηνται πολλάκις.* Beda refert in Chronico, anno 729 binos cometas per dies quindecim mense Ianuario conspectos esse, alterum mane, vespere alterum. Alios praetermitto, quos refert Ricciolus, Almag. tom. II, pag. 23. HARD.

Nemini. Id nostra, ut Aristotelis, aetate compertum. Tres visi sunt cometae mense Maio an 1748 ; duo mense Februario anni 1760. BROT.

Ventos autem. Nempe, si plures sint cometae. At Seneca, Natur. quaest. lib. VII, cap. 28 : *Aristoteles ait cometas significare tempestatem, et ventorum intemperantiam, atque imbrium ... Non statim cometes ortus ventos et pluvias minatur, ut Aristoteles ait ; sed annum totum suspectum facit.* Locus Aristotelis hic est, Meteorol. lib. I, cap. 7 : Σημαίνουσι γιγνόμενοι οἱ πλείους πνευ-

significari. Fiunt et hibernis mensibus, et in austrino
polo, sed ibi citra ullum iubar. Diraque comperta 2
Aethiopum et Aegypti populis, cui nomen aevi eius
rex dedit Typhon, ignea specie, ac spirae modo intorta,
visu quoque torvo, nec stella verius, quam
quidam igneus nodus. Sparguntur aliquando et errantibus
stellis, caeterisque, crines. Sed cometes
nunquam in occasura parte caeli est: terrificum ma-

ματα καὶ αὐχμούς. Ac paulo post: ὅταν μὲν οὖν πυκνοὶ καὶ πλείους φαίνωνται, καθάπερ λέγομεν, ξηροὶ καὶ πνευματώδεις γίγνονται οἱ ἐνιαυτοὶ ἐπιδήλως. Concinit Aratus, Latine redditus ab Avieno Festo: *At si contigerit plures ardere cometas, Invalidas segetes torrebit siccior aër.* Hard.

Fiunt et hibernis. Ex cometarum synopsi, quam Ricciolus collegit, apparet aestate plures, quam hieme, cometas oriri: atque inter aestivos menses Augustum vincere; Ianuarium, inter hibernos. Arist. loc. cit.: ἐφάνη μὲν χειμῶνος ἐν πάγοις, *rigente gelu.* Hard.

In austrino. Arist. loc. cit.: Καὶ πρὸς νότον ἤδη πολλοὶ γεγόνασιν. Hard. — Mentionem facit Gallicus interpres in notis ad h. l. austrini cometae, anno 1001; et alterius anno 1538, die 18 Ian. in Piscium signo visi cum cauda in ortum versa. Ed. P.

Diraque. Sub. stella. Ed. P.

Typhon. Cometae genus, solis Aegypti atque Aethiopum populis cognitum, et quidem semel, Typhone rege, a quo ei nomen. De Typhone Diodorus Siculus, Bibl. lib. I, pag. 79. Hard. — Videtur is non cometes fuisse, sed meteorus quidam ignis; qui sane antiquissimo illo aevo trepidius quam diligentius observari debuit. Typhon infra, cap. 49, ventus est et vibratus ecnephias, notante Dalecampio. Ducit autem originem suam hoc nomen a τύφω, quod est flammam et fumum excitare; unde generaliter denotare videtur meteora impetu terribilia, quaecumque ventoso turbine feruntur et ignes ac tonitrua exspirant. Hinc fabulosus ille Typhoeus, gigantum bello clarus, depingitur fumum, ignem et procellas evomens. Qui omnia ex auctoribus antiquis temere colligunt, ut ad systemata sua et vanas plerumque opiniones detorqueant, Typhonem hunc a Plinio memoratum et apud Aegyptios clarum somniaverunt cometen esse annis 531, 1106 et 1680 observatum; is enim periodum habere videtur annorum 575, et in ipsum diluvii annum incidisse fingitur ab illis, qui, ut Whistonus, cladem hanc universi orbis vaporibus a transeunte cometa illatis tribuere nihil dubitant. Consulendos Poinsinet de Sivry ad h. l. Ed. P.

Sparguntur. Id Aegyptios scriptis prodidisse, id se vidisse oculis testatur Arist. Meteor. lib. I, cap. 6, in femore Canis stellam quae comam haberet, sed obscuram. Hard.

In occasura. Nunquam cometes, inquit, nempe primi generis, initio cap. 22 memoratus, *horrens*

gna ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili
2 motu Octavio Consule, iterumque Pompeii et Caesaris bello; in nostro vero aevo circa veneficium, quo Claudius Caesar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius, assiduum prope ac saevum. Referre arbitrantur, in quas partes sese iaculetur,

crine sanguineo, et comarum modo in vertice hispidus in occidua caeli parte cernitur. Hunc locum secus accepisse videtur scriptor Meteorologicon. Ἅπαντες οἱ καθ' ἡμᾶς, inquit ille loc. cit. ὡμμένοι, ἄνευ δύσεως ἠφανίσθησαν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ὁρίζοντος τόπῳ. Hard. — Plinius hic deprehenditur circa sententiam eius quem sequitur auctoris hallucinatus, quod si non semel accidere notabimus. Ed. P.

Octavio Consule. Anno V. C. DCLXXVIII, quo anno civile bellum fuisse cum Sertorio, consulibus Octavio et Scribonio, historici referunt. Hard.

Pompeii. De iis cometis, qui Caesare Rubiconem transgresso, bello civili praefulserunt, Lucanus, Pharsal. I, 526: *Ignota obscuras viderunt sidera noctes, Ardentemque polum flammis, caeloque volantes Obliquas per inane faces, crinemque timendi Sideris, et terris mutantem regna cometen.* De his pariter, et de eo qui Philippense praelium antecessit, Virgilius Georgic. I, vs. 487: *Non alias caelo ceciderunt plura sereno Fulgura, nec diri toties arsere cometae. Ergo inter sese paribus concurrere telis Romanas acies iterum videre Philippi.* Quod plane ad verbum imitatus Manilius videtur, lib. I. Hard. — Insignem illum cometen, qui affulsit anno V. C. DCCV, ante Christum 49, notant annales Sinenses. Apparuit, ut in iis scriptum est, tertia luna, visusque est in via lactea pectoreque Cassiopeae. Brot.

Circa veneficium, quo Claudius, etc. Meminit Suetonius in Claudio, cap. XLVI. Seneca vero Natur. quaest. lib. VII, cap. 17: *Nec est quod putemus,* inquit, *eumdem cometem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Caesare apparuit .... illi similem fuisse, qui post necem Divi Iulii ludis Veneris Genitricis, circa undecimam horam diei emersit.* Hard. — Anno V. C. DCCCVII, I. C. 54. Brot.

Ac deinde. Deinde, inquit, alterum sidus principatu Neronis: assiduum illud quidem, quia sex ipsis mensibus spectandum se praebuit, uti ex Seneca diximus paulo ante. Contigit id anno Neronis impii undecimo; Christi Servatoris, LXIV. Meminit praeterea Tacitus, Annal. XIV, cap. XXII: *Et sidus cometes effulsit,* inquit, *de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem regis portendat. Igitur quasi iam depulso Nerone,* etc. Hard.

Referre. Astrologorum placita de cometarum praesagiis hoc loco persequi, nec decet, nec vacat. Quae Ptolemaeos aliique super ea re prodiderunt, collegit Ricciolus, Almag. tom. II, pag. 31. H.

aut cuius stellae vires accipiat, quasque similitudines reddat, et quibus in locis emicet: tibiarum specie, musicae arti portendere; obscenis autem moribus, in verendis partibus signorum; ingeniis et eruditioni, si triquetram figuram quadratamve paribus angulis ad aliquos perennium stellarum situs edat; venena fundere, in capite septemtrionalis austrinaeve Serpentis.
Cometes in uno totius orbis loco colitur in templo 4
Romae, admodum faustus divo Augusto iudicatus ab ipso: qui incipiente eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri Genetrici, non multo post obitum patris Cae-

Stellae vires) *Virus* mavult Pintianus. Ego nihil moveo, gnarus Epigenem dixisse, ut auctor est Seneca, Natur. quaest. lib. VII, cap. 4: *Stellam Saturni plurimum habere virium ad omnes eiusmodi sublimium motus, etc.* HARD. — *Virus* non mavult modo Pintianus, sed et in libris suis manuscriptis legi docet, quos optimos esse iam animadvertimus. ED. P.

Tibiarum. Negat Harduinus cometas tibiarum specie videri posse; verum et Virgilianam fistulam septem compactam cicutis, satis bene exprimebat multifida cauda cometae anno 1744, mense Martio, observati, cuius effigiem et alias non minus singulares tibi dabit doct. HASSENFRATZ, *Physique du ciel*, pl. VI. ED. P.

In verendis partibus. Circa eas partes quae figurarum in caelo descriptarum, Orionis. Vrsae maioris, etc. pudendis membris respondent. ED. P.

Si triquetram figuram quadratamve. Tot vero sunt astra in caelo, ut vix in aliqua parte conspici possit cometa, quin talem figuram cum aliquibus stellis efficiat. ED. P.

Edat. Sic Dalec. et Elz. Harduinus, nescio cur, *edant*. ED. P.

Septemtrionalis austrinaeve. Draco, sive serpens septemtrionalis inter duas Vrsas situm est sidus, olim quindecim tantum stellas complexum, nunc vero triginta. Draco sive Serpens australis, sive Hydra, Arabice *Havia*, sex et viginti stellas habet, adnotante POINSINET DE SIVRY. Cometas austrinos agnoscit hic quoque Plinius (sup. pag. 289.) ED. P.

Cometes. Suet. in Iul. cap. LXXXVIII: *Ludis quos primo consecratos ei haeres Augustus edebat, stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam; creditumque est animam esse Caesaris in caelum recepti; et hac de causa simulacro eius in vertice additur stella.* H.

Ludis quos faciebat Veneri Genetrici. Ita scribunt hoc nomen nummi veteres, non *Genitrici*. H.

Post obitum patris Caesaris. Anno V. C. DCCX, ante Christum 44. Cometes ille cuius cursus est annorum 575, rediit annis 530, 1106 et 1680, ut prodidit Cl. HALLEY. BROT.

saris, in collegio ab eo instituto. Namque his verbis id gaudium prodidit: « Iis ipsis ludorum meorum « diebus, sidus crinitum per septem dies in regione « caeli, quae sub septemtrionibus est, conspectum. « Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere « significari vulgus credidit, Caesaris animam inter « Deorum immortalium numina receptam: quo no- « mine id insigne simulacro capitis eius, quod mox
5 « in foro consecravimus, adiectum est. » Haec ille in publicum; interiore gaudio, sibi illum natum, seque in eo nasci interpretatus est: et, si verum fatemur, salutare id terris fuit. Sunt qui et haec sidera perpetua

Ab eo instituto. A Iulio Caesare. Is enim paulo ante obitum collegium in his ludis faciendis instituerat, confecto Veneris templo. Hos deinde ludos suis sumptibus Augustus ipse edidit, in collegio, ut Plinius ait (non pro collegio, ut refert Iulius Obsequens, cap. 128) M. Antonio, P. Dolabella Coss. Vide etiam Dionem, lib. XLV, p. 272. H.

Undecimam Hoc est, hora fere integra ante Solis occasum. H.

Omnibus terris. Sic Dalec. et Elz. post reliquos. Harduinus ex Chiffl. codice, *omnibus e terris*. Ed. P.

In eo nasci. Felicitatem suam in eo, imperiumque portendi. H.

Si verum fatemur. Vet. apud Dalec. *ut verum fateamur*. Ed. P.

Sunt qui et haec. Pythagoreorum haec opinio fuit, teste Galeno, vel quisquis auctor est libri de hist. Philos. cap. 18, aliorumque, quorum Seneca meminit, Natur. quaest. lib. VII, cap. 19: quam in sententiam plane concedit ipse, cap. 22 et 23. Anno 1477 visum cometem Bzovius refert in Annalibus: anno 1577 observavere Tycho, et alii: anno 1677 P. *Fontaney*, aliique. Recurrere eosdem cometas post certum tempus, et eorum posse recursus praedici, Bernoullius Astronomus Basileensis adeo obfirmate censuit, ut praedixerit cometam anni 1680 visum iri anno 1719, in primo gradu 12, Arietis; ut quidem refertur in Historia Academiae Regiae scientiarum, anni 1705, pag. 140. Berlini observatum fuisse cometam hoc anno 1719, circa id tempus nuper audivimus, sed eum minimum, et terrae vicinum. H. — Quod olim coniectura assecuti erant antiqui, id anno 1705 demonstravit Cl. Halley, astronomicisque calculis probavit eumdem esse cometem, qui visus est annis 1456, 1531, 1607, 1682, eumdemque reversurum anno 1759. Vaticinio fidem fecit eventus; compertumque est huius cometae periodum esse annorum 75, aut 76. Brot.

esse credant, suoque ambitu ire; sed non nisi relicta ab Sole cerni. Alii vero, qui nasci humore fortuito et ignea vi, ideoque solvi.

XXIV. (XXVI). Idem Hipparchus nunquam satis laudatus (ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse caeli), novam stellam et aliam in aevo suo genitam deprehendit: eiusque motu, qua die fulsit, ad dubitationem est adductus, anne hoc saepius fieret, moverenturque et eae, quas putamus affixas; ideoque ausus, rem etiam Deo improbam, annumerare posteris

Nonnisi relicta ab Sole cerni. Fieri sane potest ut idem cometa recurrat identidem, tametsi nemo id animadvertat: vel quia sub crepuscula revertitur; vel quia nitente cauda, quae cum saepius prodit, et nebulosis radiis destituitur. Sic cometa a P. *Fontaney* in collegio nostro Parisiensi deprehensus est in Eridano cauda destitutus, qui aliorum diligentiam elusit. Caudatus etiam visus a nobis tota fere nocte quae 26 Augusti diem antecessit, anno 1682. Et Seneca loco citato, cap. 20: *quemdam cometem apparuisse, quem Sol vicinus obtexeret, Posidonius tradit.* HARD. — Lectio *ab Sole* Chiffletiani codicis est: caeteri dant *a Sole.* ED. P.

Alii vero. Ut Epigenes, Peripatetici. Vide Senecam, et Galenum locis citatis. HARD. — Ergo illi cometas e siderum albo deletos inter fortuita retulerant meteora, quorum opinionem, vix uno abhinc saeculo plane destitutam, Pythagorae observationibus tandiu superfuisse mirum est. ED. P.

Solvi. Dissipari, ubi fortuitae desinunt causae. ED. P.

Idem Hipparchus. Idem de quo supra capp. 9 et 10. ED. P.

Ut quo. Quippe quo.

Novam stellam et aliam. Hoc est, non cometici, sed diversi generis, cuiusmodi sunt caelo affixa sidera, ut Tycho recte vidit, Progymn. l. 1, pag. 322. HARD. — Insignissima fuit inter stellas, quae recens apparuere, deinde videri desiere, stella anno 1572, mense novembri in Cassiopea visa; videri desiit mense martio, anni 1574. BROT. — Credibile est stellas istas, quae loco non mutato interdum apparent, interdum evanescunt, Soli similes, maculas quoque suas habere quibus obscurentur; easque maculas tum evanescere, quum aut liquida stellae ipsius materia absorbentur, aut alia nobis facies revoluti sideris obvertitur. Vide quae de ista re disputavit clarissimus LAPLACE, *Exposition du système du monde.* ED. P.

Ideoque. Recepimus Elzevirianam lectionem, quam dabat etiam Vet. apud Dalec. Ipse Dalecampius, et post hunc Harduinus, *idemque.* ED. P.

Improbam. Audacem etiam ipsi Deo: siquidem rerum naturam audet

stellas, ac sidera ad nomen expungere; organis excogitatis, per quae singularum loca atque magnitudines signaret: ut facile discerni posset ex eo, non modo, an obirent, nascerenturve, sed an omnino aliqua transirent, moverenturve; item an crescerent, minuerenturque: caelo in hereditate cunctis relicto, si quisquam, qui cretionem eam caperet, inventus esset.

XXV. Emicant et faces, non nisi quum decidunt

supra Deorum ipsorum captum ponere improba Plinii sapientia. Hipparchi catalogum, 1022 stellas continentem ad nos transmisit in Almagesto suo Ptolemaeus, postquam illarum omnium situs reduxit, ut suo tempore par erat. Alium Tycho-Brahe catalogum concinnavit, quem ciùs alumnus auxit Keplerus in tabulis Rudolphiois. Alium Thomas Hyde, Oxoniae anno 1665 edidit, in quo multum profecit ex Orientalium astronomorum observationibus. Alium et multo accuratiorem Joannes Flamsteed, in historia caelesti Britannica, Lond. 1725, etc. etc. Vide Delalande, *Astronomie*, *ch.* 16. Ed. P.

Ad nomen expungere. Hactenus editum fuit ad *normam expungere.* Verum emendationem nostram defendunt codd. MSS. omnes, Regius uterque, Colb. 2, Chifflet. vetus Dalec. aliique. Expungere ad nomen sidera est, appellatis subinde sideribus, numeratisque stellis quibus ea constant, ut ad alia fiat deinde progressio, priorum expungere nomina, quasi iam de iis cognitione peracta. Hard. — *Expungere* pro *recensere*, ex Suetonio, Seneca, maximeque ex Tertulliano profertur. Hoc sensu gallice dicitur *pointer*, id est, praesentium nomina puncto vel nota qualibet in catalogo signare. Notissimae vero formulae *ad nomen citare*, *ad nomen respondere* etc. Ed. P.

Organis excogitatis. Cuiusmodi haec essent instrumenta non constat. Pleraque enim organa signandis astrorum locis necessaria iam ante se cognita invenerat Hipparchus; nisi quod dioptris antea usitatis pinnulas ab illo primo additas esse testator clarissimus Bailly, *Astron. mod. II*, 6. Ed. P.

Qui cretionem. Ita recte Pintianus ex suo codice, nosque ex nostris omnibus, quum libri editi perperam *rationem* praeferant. Est autem *cretio* vox Ciceroni familiaris, lib. XIII, Ep. 45, ad Attic. atque alias saepe, quas haereditatis aditionem significat. Hard.

Emicant et faces. Impressiones igneas omnes, quas medio in aëre accendi constat, et ex habitu sulphuren nitrosoque oriri, Plin. existimavit in caelo ipso nasci, aut de caelo decidere: quemadmodum cap. 6 diximus, quum de stellis discurrentibus ageremus. Id vero etiam legenti initium cap. 38 multo constabit apertius. Hard. — Meteora ista, supra nostras cervices transcurrentia, diversaque a stellis labentibus, modo aërolithis ascribenda sunt, modo vaporibus incensis aut electrica vi progenita videntur; et quamvis frequen-

visae: qualis Germanico Caesare gladiatorum spectaculum edente, praeter ora populi meridiano transcucurrit. Duo genera earum: Lampades vocant plane faces; alterum Bolidas, quale Mutinensibus malis visum est. Distant quod faces vestigia longa faciunt, 2
priore ardente parte; bolis vero perpetua ardens, longiorem trahit limitem. 3

XXVI. Emicant et trabes simili modo, quas Docos 4

tissime recurrant, explicatione adhuc certa indigent. Ed. P.

Germanico. Is Drusi filius, a Tiberio adoptatus, veneno per Pisonem sublatus est. Seneca, lib. I Natur. quaest. cap. 1, pag. 832: *Vidimus*, inquit, *non semel flammam ingentis pilae specie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit.* Hard.

Meridiano. Sub tempore. Sic alias quoque apud Plinium, lib. IX, c. 8: *meridiano immorans.* Sic etiam inveniuntur absolute dicta *matutino*, *vespertino* et similia. Ed. P.

Lampades. Malo *lampadas.* Ed. P.

Bolidas. Βολὶς Graece missilem hastam et iaculum sonat. Hard.

Mutinensibus malis. Obsesso Mutinae Bruto a M. Antonio, factoque ibi vehementi et cruento praelio, de quo Appianus, lib. III Civ. Ibi praetoriani Caesaris milites ad unum omnes occubuere: consules ambo trucidati, etc. *Pharsalia, Philippi, Perusia, et Mutina, nota publicarum cladium nomina*, inquit Tacitus, Hist. lib. I, cap. 50. Dio, lib. XLV, p. 278, λαμπάδα facem vocat, quae circa Mutinensis belli tempus visa est ab occasu in ortum transcurrere. Hard.

Emicant et trabes. De his Seneca, Natur. quaest. lib. VII, cap. 4 et 5. Lucem in aëre, seu quamdam albedinem, angustam quidem, sed oblongam, de nocte quandoque visam, sereno caelo, si parallelo sito sit, Trabem vocant: si perpendiculari, Columnam: si cum cuspide, Bolida, sive iaculum. Sunt hodie qui velint, ut cometas, ita etiam trabes, supra regionem elementarem attolli sublimes, atque ex eadem gigni materia: Fromondus, Meteorolog. lib. II, c. 5, observatam ait anno 1625 ingentem trabis molem, intempesta nocte ab occasu exortam, Lunae fulgorem infuscasse, atque eripuisse oculis: non ea igitur supra Lunam fuit; neque vero esse, sententia Aristotelis est, lib. I Meteorol. cap. 4. Hard. — Trabs, anno 1704, die 26 decembr. Massiliae observata est, ab ortu in occasum tendens, quae tandem in mare praecipitavit, ibique demersa est: *Mém. de l'Acad. des Sc. an.* 1705. Aërolithum fuisse credo. Sed pleraeque trabes ad phaenomenon aliud, satis apud nos rarum, sed in septemtrionalibus plagis frequens, auroram borealem, videntur esse referendae. Causa *electrismo*, vel *magnetismo*, vel *solari atmosphaerae* circa polos radianti imputatur. Confer omnes de physica scriptores, et Harduini notam ad cap. 33. Ed. P.

Docos. Sic Dalec. et Elzev. Contra Vet. apud Dalec. et Chiffl. latinis

vocant: qualis quum Lacedaemonii classe victi, imperium Graeciae amisere. Fit et caeli ipsius hiatus, quod vocant Chasma.

1 XXVII. (xxvii). Fit et sanguinea specie (quo nihil terribilius mortalium timori est) incendium ad terras cadens inde: sicut Olympiadis centesimae septimae anno tertio, quum rex Philippus Graeciam quateret.
2 Atque haec ego statis temporibus naturae, ut caetera, arbitror exsistere; non, ut plerique, variis de causis, quas ingeniorum acumen excogitat. Quippe ingentium malorum fuere praenuncia: sed ea accidisse non,

litteris graecam terminationem expresserunt, *docus*. Harduinus graece δοκούς. Ed. P.

Lacedaemonii. Classe victi ab Atheniensibus Conone duce, imperio maris spoliati, Olymp. xcvi, anno secundo, ut scribit Diodorus, lib. XIV, pag. 303: *Et hoc initium*, inquit Iustinus, lib. VI, c. 4, *Atheniensibus resumendae potentiae, et Lacedaemoniis habendae finis fuit. Namque, velut cum imperio etiam virtutem perdidissent, contemni a finitimis coepere.* Hard.

Quod vocant. Vet. apud Dalec. *quem vocant*. Ed. P.

Chasma. Seneca, lib. I quaest. Nat. cap. 10: *Sunt chasmata*, inquit, *quum aliquando caeli spatium discedit, et flammam dehiscens velut in abdito ostentat.* Arist. l. I Meteorol. cap. 5: Τὰ δὲ χάσματα etc. Quem in locum multa habet Cabeus, l. l, text. xxiv, p. 141. H. — Verus autem huius loci interpres Cl. de Mairan, *Traité de l'aurore boréale, sect. III, chap.* 3, fragmentum istud circuli describens, fumida luce plenum, quod aurorae borealis initio circa septemtrionem, aut paulo ad occidentem vergens conspicitur. Vide et de hoc loco, multisque ad hunc librum pertinentibus, disserentem eruditum Richard, *Histoire de l'air*, t. X. Ed. P.

Fit et sanguinea, etc. Arist. loc. cit. αἱματώδη χρώματα vocat. Hard. — Lectionem nostram Harduinus ex Chiffletiano codd. et Vett. edd. expressit. Dalec. et Elz. *fit et sanguinea species et (quo nihil terribilius, etc.)*. Ed. P.

Mortalium timori. Pro *mortalibus timidis*. Ed. P.

Cadens inde. Visum e caelo in terras cadere. Auroram borealem saepe pro incendio habitam ostendit Richard, tomo citato, passim. Ed. P.

Olympiadis cvii *anno tertio*. Ita constanter libri etiam MSS. omnes habent *anno tertio*. Nihil igitur audemus hic motare, quamvis Diodoro aliter statuente, lib. XVI, pag. 450. Hard.

Statis. Vet. ap. Dalec. *ratis*. Ed. P.

Sed ea accidisse. Hoc est, ea prodigia, fortuitaque phaenomena, non fuere sequentium malorum causa, sed signum. Utor Senecae verbis, lib. I Natur. quaest. cap. 1. Hard. — Melius, si sibi constaret Plinius,

quià haec facta sunt, arbitror; verum haec ideo facta, quia incasura erant illa. Raritate autem occultam eorum esse rationem, ideoque non, sicut exortus supra dictos, defectusque, et multa alia, nosci.

XXVIII. (XXVIII). Cernuntur et stellae cum Sole totis diebus; plerumque et circa Solis orbem, ceu spiceae coronae, et versicolores circuli: qualiter Augusto Caesare in prima iuventa urbem intrante, post

haec phaenomena, nec causam, nec signum terrestrium malorum esse dixisset. Sed homo nequaquam religiosus, ut iam vidimus, astrologicis tamen superstitionibus mire imbutus erat. ED. P.

Sicut exortus, etc. Sicut exortus siderum errantium supra dictos. HAR.

Cernuntur et stellae. Quid sibi vult Noster? An interdiu aspici posse planetas quosdam, ut puta Venerem? Sed hoc vulgare et quotidianum est. An Sole maculis aut eclipsi obscurato, cerni aliquando caelum tanquam noctu stellis variegatum? At istud ipsum iam dixerat c. 11. ED. P.

Ceu spiceae coronae. Prius legebatur, *seu specie coronae.* Verum praeter codices omnes MSS. Reg. 1, 2, Colb. Chiffl. etc. confirmat emendationem nostram Iulius Obsequens, cap. 128: *M. Antonio, P. Dolabella Coss. Soles tres fulserunt, circaque Solem imum, corona spicae similis in Vrbem emicuit, et postea in unum circulum Sole redacto, multis mensibus languida lux fuit.* Dio rem signat expressius, lib. XLV, pag. 278, iisdem Consulibus, post Caesaris necem: Τό τε φῶς τοῦ ἡλίου ἐλαττοῦσθαί τε καὶ σβέννυσθαι· ποτὲ δὲ ἐν τρισὶ κύκλοις φαντάζεσθαι ἐδόκει. Καὶ ἕνα γε αὐτῶν στέφανος σταχύων πυρώδης περιέσχεν. *Solis lumen aliquando minui, et extingui; aliquando intra tres circulos effulgere ipse visus est, quorum unum corona spicea, eaque ignita, circumdaret.* HARD.

Et versicolores. Diversum hoc a superiore ostentum. Meminit Dio, lib. XLV, pag. 272. HARD. — Hi videntur ab humido nati aëre lucis radios diversis refringente modis, et ad eamdem causam referendi quae Iridis arcus procreat. ED. P.

Augusto Caesare. Sueton. in Augusto, cap. xcv. Sed multo explicatius Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 2: *Memoriae proditum est, quo die Divus Augustus Vrbem ex Apollonia reversus intravit, circa Solem visum coloris varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Graeci ἅλω vocant, nos dicere coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Quum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere*, etc. Ac paulo post: *Tales splendores Graeci areas vocavere*, etc. Apollonia, unde Romam Octavius est reversus, urbs Epiri est ad Ionium mare, studiorum celebritate eo aevo nobilis, ut testatur Dio, lib. XLV, pag. 271. *In prima iuventa*, ut ait Plinius, tum fuit Augustus, hoc est, annorum octodecim, anno Vrbis conditae DCCVII.

obitum patris, ad nomen ingens capessendum. (XXIX). Exsistunt eaedem coronae circa Lunam, et circa nobilia astra, caelo quoque inhaerentia.

XXIX. Circa Solem arcus apparuit, L. Opimio, Q. Fabio Consulibus; orbis, L. Porcio, M. Acilio; (XXX). circulus rubri coloris, L. Iulio, P. Rutilio Coss.

XXX. Fiunt prodigiosi, et longiores Solis defectus:

Tunc Romam venit, post mortem patris sui Octavii, ad nomen ingens Caesaris avunculi *sui*, a quo tunc adoptabatur, capessendum. Nisi forte, quod alicui magis arridere potest, *pater* ipse Dictator a Plinio appellatur, cuius Divi F. id est, *filius* in nummis Augustus scribitur. Ed. — Patrem Octavii Caesarem hic nuncupari, nihil dubium. De prodigio Velleius lib. II, cap. 59, 6: *Quum intraret Urbem, Solis orbis super caput eius curvatus aequaliter, rotundatusque in colorem arcus, velut coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est.* Ed. P.

Exsistunt eaedem. Haec totidem verbis Arist. Meteor. lib. III, cap. 2: Τῆς μὲν οὖν ἅλω φαίνεται πολλάκις κύκλος ὅλος, καὶ γίγνεται περὶ ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ περὶ τὰ λαμπρὰ τῶν ἄστρων, etc. Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 2: *Hae coronae noctibus fere circa Lunam, et alias stellas notantur: interdiu raro, adeo ut quidam ex Graecis negaverint eas omnino fieri, quum illos historiae coarguant.* Et cap. 10: *Arcus solares lunaresque omnes sunt: coronae, omnium siderum.* Corona circa Lunam visa Parisiis, die decima Aprilis, anno 1683, hora nona vespertina. H.

Caelo quoque inhaerentia. Id est, etiam circa stellas affixas. Vet. ap. Dalec. *caeloque inhaerentia.* Ed. P.

Arcus) *Arcus* est circulus dimidiatus, ut *orbis* circulus integer, quem versicolorem aliquando videri iam supra dictum est. Interdum ruber apparet; interdum lucidus sine colore. Omnia ista ex oculorum falso iudicio nasci, quos interiectus aliquis vapor decipiat, radios locis refringendo, nunc omnibus constat, et iam diserte ostenderat Plutarchus, de philosophorum placitis, lib. III, c. 18. Ed. P.

L. Opimio. L. Opimius Nepos, et Q. Fabius Maximus Allobrogicus, gessere Consulatum a. V. C. DCXXXIII, ut dicetur, lib. XIV, cap. 16. Hard. — Vet. ap. Dalec. et Chiffletii codex *Opimio III et Q. Fabio II Coss.*; sed Fasti refragantur. Ed. P.

L. Porcio. L. Porcius Cato, Censorii Catonis nepos, et M' (hoc est, Manius, non Marcus,) Acilius Balbus Consules fuere anno V. C. DCXL. Porcio praenomen Caii donant Iulius Obsequens et Cassiodorus. At MSS. omnes Plinii, librique editi, *L. Porcio* constanter exhibent. Hard. — Errare potuit Plinius; legendum tamen videtur *C. Porcio.* Ed. P.

L. Iulio. Anno V. C. DCLXIV ex Fastis et ex Iulio Obsequente, fuere Consules L. Iulius Caesar, P. Rutilius Lupus. Hard.

Solis defectus. Citra eclipsim hic defectus fuit, ut monet Petavius, de Doctr. Temp. lib. X, cap. 63, p. 269. Nebularum globos, toto anno sub

qualis occiso Dictatore Caesare, et Antoniano bello, totius paene anni pallore continuo.

XXXI. (xxxi). Et rursus plures Soles simul cer- 1
nuntur: nec supra ipsum, nec infra, sed ex obliquo; nunquam iuxta, nec contra terram; nec noctu, sed aut oriente, aut occidente. Semel et meridie conspecti in Bosphoro produntur, qui a matutino tempore du-
raverunt in occasum. Trinos Soles antiqui saepius 2

Sole visus, Solis corpus pallidum ac sine fulgore propemodum ullo reddebat, inquit Plutarchus in Caesare, pag. 742: Ὅλον γὰρ ἐκεῖνον τὸν ἐνιαυτὸν ὠχρὸς μὲν ὁ κύκλος καὶ μαρμαρυγὰς οὐκ ἔχων ἀνέτελλεν, etc. Vide etiam Dionem, lib. XXV, pag. 278. Describitur hic Solis defectus, vel quocumque alio nomine appellari lubet, a Virgilio, Georg. lib. I, v. 466: *Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam: Quum caput obscura nitidum ferrugine texit, Impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.* Hard. — Longiores illi Solis defectus, non ex eclipsi, sed ex maculis solaribus, quae Solem obumbrant, orti sunt. Maculas illas felici astronomiae fato primus detexit mense Martio anni 1611 P. Christophorus Schneider, e societate Iesu. His maculis saepe obscuratus est Sol, vel pars magna Solis, praecipue anno 535, quo Sol per quatuordecim menses magnam lucis diminutionem passus est. Anno 626 discus Solis media sui parte latuit a mense Octobri ad mensem Iunium. Hoc etiam saeculo, annis 1718, 1719 et 1727, plures fuere maculae solares, paene continuae, maiores etiam terra: at tamen, quod est observatione dignum, anni illi inter calidissimos annumerantur. Vide *Mémoires de l'Académie royale des sciences, an 1727, pag.* 401. Brot.

Plures Soles. Quae de parheliorum situ ac tempore placita nunc Plinius refert, ea plane ad verbum Aristoteles habet, Meteorol. lib. III, cap. 2. Singulorum huius doctrinae capitum causas investigat idem Philosophus, cap. 6. De iis Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 11: *Quid eas vocem? Imagines Solis? Historici Soles vocant, et binos ternosque apparuisse memoriae tradunt: Graeci παρήλια appellant, quia in propinquo fere a Sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem Solis.* Anno 1671, die 26 Maii, hora 5 matutina, Carnuti in Gallia corona circa Solem visa est, in qua duo parhelia, caelo sereno, sine ulla nube. Hard.

Trinos Soles. Familiare est, ut quum duos vel tres Soles apparuisse dicimus, Solem quoque verum, et non παρηλίους, spuriosve duntaxat, eo numero comprehendamus. Exempla, praeter Pliniana, suppeditant Iulius Obsequens, cap. 92, aliiqua. Hard.

Antiqui. Vet. apud Dalec. *et antiqui*, non male; nam paulo infra, *et nostra aetas.* Ed. P.

videre: sicut Sp. Postumio, Q. Mucio; et Q. Marcio, M. Porcio; et M. Antonio, P. Dolabella; et M. Lepido, L. Planco Coss. Et nostra aetas vidit Divo Claudio principe, consulatu eius, Cornelio Orfito collega. Plures simul, quam tres, visi ad hoc aevi nunquam produntur.

1 XXXII. (XXXII). Lunae quoque trinae, ut Cn. Domitio, C. Fannio Consulibus, apparuere: quos plerique appellaverunt Soles nocturnos.

2 XXXIII. (XXXIII). Lumen de caelo noctu visum est,

Sp. Postumio. Sp. Postumio Albino Paulo, Q. Mucio Scaevola Coss. anno V. C. DLXXX, quo anno tres simul Soles effulsisse Livius pariter est auctor, lib. XLI. HARD.

Et Q. Marcio. Q. Marcius Rex, et M. Porcius Cato, Consules fuere anno V. C. DCXXXVI. H.

Et M. Antonio. Quo anno interfectus est Caesar. Hoc quoque refert Iulius Obsequens, laudatus a nobis ad cap. 28, not. 2. HARD. — Annus est V. C. DCCX. P. Cornelius Dolabella in locum C. Caesaris occisi suffectus est, et paene integrum annum gessit. ED. P.

Et M. Lepido. Iulius Obsequens, cap. 130: *M. Lepido, Munatio Planco Coss. Soles tres circiter hora tertia diei visi, mox in unum orbem contracti.* Id contigit altero post Caesaris necem anno. HARD. — Anno V. C. DCCXII. ED. P.

Consulatu eius. Quum quintum Consul esset, Ser. Corn. Scipione Orfito collega, anno imperii Claudii undecimo, Christi quinquagesimo primo. HARD.

Plures simul. Gassendus in lib. X Laërtii, cap. de Parheliis, p. 1131, visos sex esse in Polonia scribit, anno 1625. Scheinerum vero observasse Romae quinque, die 20 Martii 1629. Septem etiam, anno sequente 1630, die 24 Ianuarii. Addit autem, pag. 1134, nihil obesse quin apparere simul parhelii saltem undecim possint. HARD.

Lunae quoque. Παρασελήνας seu spurias Lunas appellant, de quibus eadem quae de parheliis, servata proportione, dicenda videntur. Iulius Obsequens, cap. 91: *Cn. Domitio, C. Fannio Coss. in Gallia tres Soles, et tres Lunae visae.* Fuit is annus V. C. DCXXXII. Aliud exemplum refert Plutarchus in Marcello, p. 299. HARD.

Lumen. Milichius hoc nihil aliud esse putat quam chasma superius explicatum, cap. 26. Gassendus in Epicuri Philosophiam, pag. 1137, fulgorem esse opinatur, qui aliquando nocte intempesta, et silente etiam Luna, totum septemtrionalem tractum ita occupat, ut claram auroram mentiatur: unde et *Aurora Borea* ab aliquibus dicitur. HARD.

C. Caecilio, Cn. Papirio Consulibus, et saepe alias, ut diei species noctu luceret.

XXXIV. (XXXIV). Clypeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcurrit, Solis occasu, L. Valerio, C. Mario Consulibus.

XXXV. (XXXV). Scintillam e stella cadere et augeri terrae appropinquantem, ac postquam Lunae magnitudine facta sit, illuxisse, ceu nubilo die; dein, quum in caelum se reciperet, lampadem factam, semel un-

C. Caelio. Anno V. C. DCXLI. Consulatum iniere C. Caecilius Metellus, et Cn. Papirius Carbo. Refert hoc ipsum Iulius Obsequens, cap. 98. HARD.

Et saepe alias. Vid. Iul. Obseq. capp. 73 et 131. Livium quoque lib. XXVIII, cap. 11, et lib. XXIX, cap. 14. HARD.

Noctu. Vet. apud Dalec. at Chiffletii codex *nocte*; melius fortasse, aurium iudicio, propter insequentem trimacrum. ED. P.

Clypeus. Iulius Obseq. cap. 105: *C. Mario, L. Valerio Coss. sub occasu Solis, orbis clypei similis, ob occidente ad orientem visus praeferri.* Fuit hic sextus Marii consulatus, anno V. C. DCLIV. Clypeorum in aëra apparentium meminit Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 1, et lib. VII, cap. 20. HARD.

L. Valerio, C. Mario Coss. Anno V. C. DCLIV. Caeterum hoc clypei ardentis prodigium eum globis ardentibus referendum est, quorum exempla admodum crebra, ratio adhuc incerta est. Plerique vapores siccos (gallice *des gaz*) in aëre coaluisse et ignem duxisse credunt. Alii parvulos quosdam planetas, ignotos terrae satellites, a suo cursu devios, vel fragmenta huiusmodi planetarum fortuito collisorum agnoscunt. Plerumque ista meteora cum ingenti crepitu in lapideum imbrem exploduntur; vid. infra ad cap. 38, not. *Lapidibus* etc. ED. P.

Scintillam e stella cadere, etc. Phaenomenon aliquod priori simile hic indicatur; falso ad cometas lampadios respexit Harduinus. Iam enim supra de illis actum erat; et de meteoro, non de sidere accipi posse quae Plinius hoc loco tradit, manifestum est. ED. P.

Illuxisse, ceu nubilo die. Tantum illuxisse noctu, quantum, quum nubilus est dies, solet lucere. HARD. — Dalec. et Elzev. *ceu nubilo diei.* Vet. apud Dalecamp. et Chiffl. cum Harduino conveniunt in hanc, quam dedimus, lectionem. ED. P.

Lampadem factam. Id est, faci aut taedae ardenti similem, quae cometarum figura est quos Lampadias vocari supra dictum est. ED. P.

quam proditur, Cn. Octavio, C. Scribonio Coss. Vidit hoc Silanus, Proconsul, cum comitatu suo.

XXXVI. (XXXVI). Fieri videntur, et discursus stellarum, nunquam temere, ut non ex ea parte truces venti cooriantur.

XXXVII. Exsistunt stellae et in mari terrisque.

Cn. Octavio. Anno V. C. DCLXXVIII, Cn. Octavio, C. Scribonio Curione Coss. HARD.

Vidit hoc. In libris hactenus editis legebatur: *Vidit hoc Licinius Syllanus proconsul*, quum MSS. codd. ut Dalec. de Chiffletii et alio vetere testatur, nullam Licinii mentionem faciant. Regius 2 codex totidem plane literis et apicibus scripsit, uti nos edi curavimus. HARD. — Legendum forte *D. Iulius Silanus* ut vulgatae scripturae vestigia exstent, quae sane non omnis e librariorum ingenio prodiit. Onuphrius in onomastico diversum hunc esse ratus ab eo qui postea Consul fuit, legendum censebat *L. Iunius Syllanus*, proxime ad antiquam lectionem accedens, nisi quod *Silanus*, non *Syllanus*, manifesto scribendum erat. ED. P.

Silanus Proconsul. Fuit hic Decimus Iunius Silanus, qui Consulatum gessit aliquanto post cum Licinio Muraena, anno V. C. DCXCII. H.

Cum comitatu suo. Comitatus dicitur clientela sequens dominum. H. — Comitatus proconsulis necessarius erant legati, scribae, lictores, praeter libertos et servos quos abducere secum voluerat. ED. P.

Discursus. Non quasi stellae discurrant ipsae: sed quum exhalationes, sulphureique spiritus in aëra positi accenduntur, concipiuntque flammam, tum sensibus nostris illuditur, ac stellas discurrere facile credunt oculi. Sic tormentarium pulverem si sumas, eoque solum consperseris, longo quidem sed gracili ductu, admoto ad caput seu ductus huiosce initium igne, subsilire quodammodo flammam putes, quum pulvis subinde arripit, unaque alteram continentem accendit, et suscitat. Vide quae diximus in notis ad cap. 6, et quae Cabeus habet in lib. I, Meteorol. text. 20, pag. 123. HARD.

Truces venti. Virg. Georg. I, 365: *Saepe etiam stellas vento impendente videbis Praecipites caelo labi, noctisque per umbram Flammarum longos a tergo albescere tractus.* Etiam vulgus apud nos credit venti praesagas esse discurrentes stellas. Quanquam sudo tempore et serenitate diu superfutura, saepe hoc phaenomenon observatum est: unde vis eius prognostica merito venit in dubium. ED. P.

Exsistunt stellae et in mari terrisque. Bene MS. Regius 2. Male MS. reg. 5, editio princeps et cl. Rezzonicus: *ex his tunc procellae et in mari terrisque.* In terrae locis sulphureis, maris oleagineis, saepe videntur illae stellae aut potius lumina. BROT. — Innuit Broterius eos quos vulgus *fatuos ignes*, nautae (ut infra dicetur) diversis nominibus nuncupant, satis communes terra marique, et ex vaporibus incensis natos. Sed aliud fortasse intelligendum est, quum statim electrica subiiciantur phaenomena. ED. P.

(XXXVII). Vidi nocturnis militum vigiliis, inhaerere pilis pro vallo fulgorem effigie ea. Et antennis navigantium, aliisque navium partibus, ceu vocali quodam sono insistunt, ut volucres sedem ex sede mutantes: graves, quum solitariae venere, mergentesque navigia, et si in carinae ima deciderint, exurentes; geminae autem salutares, et prosperi cursus praenunciae: quarum adventu fugari diram illam ac minacem, appellatamque Helenam, ferunt; et ob id 2
Polluci et Castori id numen assignant, eosque in mari Deos invocant. Hominum quoque capita vespertinis horis, magno praesagio circumfulgent. Omnia incerta ratione, et in naturae maiestate abdita.

Inhaerere pilis. Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 1: *Gylippo*, inquit, *Syracusas petenti, visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis.* Hard. — Quis his non agnoscat vim electricam, *l'electricité*, toto orbe diffusam et efficacissimam: quam felicibus tentamentis anno 1729 promovit cl. Grey; nunc singulos in annos novis curiosissimisque experimentis inclarescit. Brot.

Fulgorem effigie ea. Vel. apud. Dalec. *fulgurum effigies.* Harduinus *effigie ea* recte interpretatur *stellarum effigie.* Ed. P.

Ceu vocali quodam sono. Invaluit etiam apud nos vulgaris haec traditio, *fatuos* quos vocant *ignes* strepitum edere, tanquam deceptis viatoribus cachinnantes. Numquid veritatis huic superstitioni subest? Raro quidem flamma gignitur, quocumque modo expressa, quin sono et crepitu quodam aëra diverberet. Ed. P.

Ut volucres, etc. Discurrentes in antennis et rudentibus, ut volucres in ramis arborum. Ed. P.

Graves, quum solitariae, etc. Ex his superstitionibus id unum verum est, nimia electrismi copia procellas saepe denunciari. Ed. P.

Appellatamque Helenam. Quum nempe solitaria. Ed. P.

Polluci et Castori. Haec Seneca paulo uberius loc. cit. Galli et Hispani circa mediterraneum mare, S. Hermi, aut S. Telmi ignes appellant: Itali, SS. Petri et Nicolai. De his ignibus mira Funerius narrat, in Hydrogr. XV, 20. Hard.

Hominum quoque capita. Physicos nostros nihil nunc angit hoc phaenomenon, electrismo imputandum, ut omnes sciunt. Tale in Servio Tullio miratum fuisse Tarquinium refert Livius Histor. I, 39. Tale Virgilius de Ascanio fingit, Aen. II, 682: *Ecce levis summo de vertice visus Iuli fundere lumen apex, tactuque innoxia molli Lambere flamma comas et circum tempora pasci.* Ed. P.

XXXVIII. (XXXVIII). Hactenus de mundo ipso, si deribusque. Nunc reliqua caeli memorabilia. Namque et hoc caelum appellavere maiores, quod alio nomine aëra, omne quod, inani simile, vitalem hunc spiritum fundit. Infra Lunam haec sedes, multoque inferior (ut animadverto propemodum constare), infinitum ex superiore natura aëris, infinitum et terreni halitus
2 miscens, utraque sorte confunditur. Hinc nubila, tonitrua, et alia fulmina. Hinc grandines, pruinae, imbres, procellae, turbines. Hinc plurima mortalium mala, et rerum naturae pugna secum. Terrena in caelum tendentia deprimit siderum vis; eademque, quae sponte non subeunt, ad se trahit. Decidunt imbres, nebulae subeunt, siccantur amnes, ruunt grandines, torrent radii, et terram in medium undique impellunt; iidem infracti resiliunt, et, quae potuere,

De mundo ipso. Dalec. et Elz. *de ipso mundo.* Ed. P.

Et hoc coelum. Ita Pacuvius a nobis laudatus in Notis ad cap. 4. H. — Vide cap. 4, not. 12. Coelum nunc pro mundo, id est pro stellarum domicilio, nunc pro aëre terrae circumfuso memineris a Plinio usurpari. Ed. P.

Inani simile. Id quidem esse huiusmodi plebi videtur, ob raritatem ac tenuitatem. Hard.

Infinitum. Multum. Dicit aërem inter aethera et terram medium, ex utriusque natura multum retinere. In vetustis libris vocem *infinitum* non geminari, sed secundo loco abesse monet Dalecampius; et sane abesse poterat nullo sensus detrimento. Ed. P.

Et alia fulmina. Fulgora nempe, quae sine tonitru emicant. In Elzev. *et illa fulmina.* Ed. P.

Pugna secum. Ex congressu contrariarum qualitatum, frigiditatis et caloris. Hic locus videtur expressus ab Arist. lib. de mundo, cap. 2. H.

Ad se trahit. Dalec. et Elzev. *ad se trahunt.* Chiffletti codex, *ad se trahit,* quod cum Hardoino dedimus. Caeterum physicas Plinii rationes hic assequi difficile est, in quibus unum hoc verum vidit, omnes naturae partes agendo et retro agendo se invicem compensare: quam sententiam foecundo complexus ingenio vir non satis clarus, doctissimus Azaïs, totius rerum systematis luculentam explicationem paucis abhinc annis protulit. Ed. P.

Impellunt. De radiis agitur; nam sequentia ad radios tantum pertinere possunt. Ergo, radios sive siderum lucem caloremque, materiae legibus obnoxios esse Plinius agnoscit: non multum a nostra philosophia remotus, nisi quod vim quamdam aut pondus illis tribuit, quo terram undique repulsam in medio

auferunt secum. Vapor ex alto cadit, rursumque in altum redit. Venti ingruunt inanes, iidemque cum rapina remeant. Tot animalium haustus spiritum e sublimi trahit; at ille contra nititur, tellusque, ut inani caelo spiritum infundit. Sic ultro citroque commeante natura, ut tormento aliquo, mundi celeritate discordia accenditur. Nec stare pugnae licet; sed assidue rapta convolvitur, et circa terram immenso rerum causas globo ostendit, subinde per nubes caelum aliud obtexens. Ventorum hoc regnum. Itaque praecipua eorum natura ibi, et ferme reliquas com-

librent. De hoc mutuo rerum libramento, vide quae dixit initio libri, cap. 4. Ed. P.

Quae potuere. Bene, *quae potuere*: nam nihil possunt neque impellere neque trahere. Amo Plinium suae ipsum philosophiae sic diffidentem. Proponebat Dalecampius, *quae potavere*. Ed. P.

Vapor ex alto cadit. In pluviam nempe. Videtur hic vapor duplici sensu accipi pro calore et pro aqua calore rarefacta. Ed. P.

Vt inani caelo. Quasi exhausto caelo, tot animalibus inde spiritum trahentibus, rependit tellus ac regerit de suo vapores, qui caeli iacturam cum foenore sarciant. Hard.

Vltro citroque. Dalecamp. et Elz. *ultro citro*. Ed. P.

Vt tormento aliquo. Vt circumagendo balistae vel fundae impetus augetur. Ed. P.

Mundi celeritate. Caeli assidua rotata vertigine. Hard. — Hoc siderum motu et circumagentis se caeli turbine, assidue concitari ait elementorum discordiam; quae si tandem desineret, universam rerum naturae quietem morti similem fore. Ed. P.

Nec stare pugnae licet. Nec quies aut mora in ea pugna est. Hard.

Rapta. Non pugna: sed natura, quam ultro citroque commeare dixit. Ed. P.

Immenso globo. Immensis caeli fornicibus appicta sidera, dum circumvolvitur, terris ostendit. Ed. P.

Rerum causas. Sidera tum vaga, tum quae affixa caelo sunt, quorum efficientia res inferiores omnes gigni creduntur at contineri. Hard. — Pro *causas*, quod e Chiffletiano aliisque codd. recepit Harduinus, Dalec. edidit *quasi*, at paulo post *tendit* pro *ostendit*: sic nempe: *immenso rerum quasi globo tendit*. Parvo sane et exili sensu. Ed. P.

Caelum aliud. Veteri apud Dalec. *aliud atque aliud*. Sed elegantissima est nostra et vulgata lectio, *caelum aliud*: obductae scilicet nubes falsum quasi caelum vero praetexunt. Ed. P.

Ventorum hoc regnum. Aër scilicet. Ed. P.

plexa causas, quoniam et tonitruum et fulminum iactus, horum violentiae plerique assignant. Quin et ideo lapidibus pluere interim, quod vento sint rapti, et multa similiter. Quam ob rem plura simul dicenda sunt.

2 XXXIX. (XXXIX). Tempestatum rerumque quasdam statas esse causas, quasdam vero fortuitas, aut adhuc rationis incompertae, manifestum est. Quis enim aestates, et hiemes, quaeque in temporibus annua vice intelliguntur, siderum motu fieri dubitet? Vt Solis ergo natura temperando intelligitur anno, sic reliquorum quoque siderum propria est quibusque vis, et ad suam cuique naturam fertilis. Alia sunt in liquorem soluti humoris foecunda; alia concreti in pruinas, aut coacti in nives, aut glaciati in grandines; alia flatus, alia teporis, alia vaporis, alia roris, alia

Causas. Rerum naturalium, ut tonitruum, fulgurum, etc. Ed. P.

Lapidibus pluere. Et saepe postea nostris temporibus auditum est lapidibus, carnibus, frumento, lana aliisque pluisse; quum nempe recidant, quae vento fuerant rapta. Vid. et infra cap. 57. Brot. — Possunt lapides turbine venti (gallice *une trombe*) in altum sublati, deinde recidisse instar pluviae. Aliquando etiam, priscis ac remotis saeculis, grando immanis pro lapideo imbre accipi potuit. Sed plerique lapidum imbres (gallice *des aerolithes*) meteoris assignandi sunt, iam supra indicatis, cap. 34. Ed. P.

Quod vento. Turbine seu typhone arrepta saxa grandinante alio. Vide quae dicturi sumus cap. 49. Legimus esse vallem in India, e qua lapides sic excitati, deinceps deciderint. Lapidum pluviam ad singulos paene annos, atque ad fastidium commemorat prae caeteris Livius. Videntur ii porro lapides multo verisimilius grandinei fuisse, sed insignis magnitudinis, et a quibus strages edi posset ingens. Facit ad hoc sacrorum etiam codicum auctoritas: ubi postquam Deus dicitur *misisse lapides de caelo magnos*, subiicitur: *Et interfecti sunt multo plures lapidibus grandinis, quam quos filii Israel interfecerunt gladio.* Hard.

Statas. Vet. apud Dalec. *statutas.* Ed. P.

Vt Solis ergo. Dalec. et Elz. *ergo ut Solis.* Ed. P.

Alia sunt, etc. Alia sunt sidera ad imbres gignendos soluto humore foecunda. Hard.

Vaporis. Caloris.

rigoris. Nec vero haec tanta debent existimari, quanta cernuntur, quum esse eorum nullum minus Luna tam immensae altitudinis ratio declaret. Igitur in suo quaeque motu naturam suam exercent: quod manifestum Saturni maxime transitus imbribus faciunt. Nec meantium modo siderum haec vis est, sed multorum etiam adhaerentium caelo, quoties errantium accessu impulsa, aut coniectu radiorum exstimulata sunt: qualiter in Suculis sentimus accidere, quas Graeci ob id pluvio nomine Hyadas appellant. Quin et sua sponte quaedam, statisque temporibus, ut Hoedorum exortus. Arcturi vero sidus non ferme sine procellosa grandine emergit.

Tanta. Tantula, tam parva. Ed. P.

Saturni maxime. Si cum Saturno iungatur aliud sidus, aiunt astrologi fieri quas dicunt Apertiones Portarum, seu Valvarum, Cataractarumque: hoc est, insignes tempestatum mutationes per vehementes ventos, imbres, tonitrua, grandines, etc. Si applicetur, v. g. Mercurius ad Saturnum, erit obscurus, pluvius, ac vehemens ventus, etc. Deinque prout Saturnus aliusve planeta stellam perstringit unam ex iis, quae sunt affixae caelo, huius tum vires credunt augeri: ipsumque etiam Martem prope Pleiadas meantem creare imbrium copiam vehementiorem volunt; multoque magis Saturnum. Hard. Ridicula omnia. Quid enim ad nos pertineut tam remotorum siderum discursus? Vix ipsa Luna quid ad temperiem nostri caeli faciat, satis scimus; quae tamen terrae proxima eodem nobiscum motu fertur, et ad sublevandos Oceani fluctus efficacem naturam consensu omnium sortita est. Ed. P.

Qualiter in Suculis. Coniunctione Martis aut Saturni, ut plane modo diximus, aliorumve errantium. Hard.

Quas Graeci ob id) Ab eo quod est ὕειν, inquit Tullius Tiro, apud Gellium, lib. XIII, cap. 9. Vide quae dicturi sumus, lib. XVIII, cap. 66. Hard.

Sua sponte. Quamvis non aliorum siderum accessu impellantur, exstimulenturve radiis: hoc est, quamvis neque coniuncta sint, neque opposita alii errantium stellarum. Hard.

Statisque. Vet. apud Dalec. *statutisque.* Fl.

Haedorum. Dicetur de his sideribus multo opportunius, libro XVIII, cap. 74. Respicere mihi hoc loco Plinius videtur ad illud Virgilii, Georg. libro I, v. 204: *Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis, Haedorumque dies servandi, et lucidus Anguis, Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis, etc.* Hard.— Sic Harduinus, qui omissa, nescio cur (nam ipse auctoritates suas reticuit), parvula coniunctione et, obscurum phra-

1 XL. (XL). Nam Caniculae exortu accendi Solis vapores quis ignorat? cuius sideris effectus amplissimi in terra sentiuntur. Fervent maria exoriente eo, flu-
2 ctuant in cellis vina, moventur stagna. Orygem appellat Aegyptus feram, quam in exortu eius contra stare, et contueri tradit, ac velut adorare, quum sternuerit. Canes quidem toto eo spatio maxime in rabiem agi non est dubium.

sim edidit: *Quin et sua sponte quaedam, statisque temporibus. haedorum exortus.* Nos Dalecampium et vetustiorea secuti sumus. Ed. P.

Caniculae. Sirii. H.

Solis vapores. Ita constanter libri omnes. Vapor hoc loco, et lib. IX, cap. 12, aliasque saepius, calorem significat. Sic Horatius, Epodon Carm. III, v. 15: *Nec tantus unquam siderum insedit vapor Siticulosae Apuliae.* Loquitur pariter de aestu Caniculae Columella, lib. VII, cap. 3. de agnis: *Namque id pecus frigoris impatientissimum est, nec minus aestivi vaporis.* Hard.

Quis ignorat? Id vero possit fortassis in dubium revocari, quando certum est Caniculam, caeteraque fixa sidera, ob motum quem versus ortum habent, oriri iam et occidere uno circiter mense tardius, quam illis temporibus: et nihilominus tempestates non uno mense retardari, sed remanere, ut prius, alligatas Soli. Nam qui magni aestus olim erant circiter Iulii medium, quo tempore tunc exoriebatur Canicula, iidem nunc quoque Iulio fiunt, neque transferuntur in medium Augustum, quo nunc Canicula exoritur: neque verendum est translatum iri in Ianuarium post decem annorum millia, quo tempore tunc exorietur Canis, si etiam tum orietur. Vide plura in eam rem apud Gassendum; in lib. X Laërtii, pag. 917. Hard. —Non dubia modo, sed absurda est Plinii sententia, quae Caniculae aut Sirio exorienti vapores aestivos tribuit. Iisdem enim mensibus, ut recte observat Cl. Bouguerus, australes populi saevissimum frigus experiuntur. Quanto planius erat annuum hunc effectum diuturnae Solis aestivi praesentiae tribuere, qua terra sensim tepefacta magis magisque calefieri etiam post ipsum solstitium pergit, donec longiores demum noctes hunc ardorem temperent? Ed. P.

Fervent maria. Vide lib. XVIII, cap. 68. Hard.

Orygem. Damascius apud Photium in Bibl. cod. 242, pag. 1048: ὁ ὄρυξ τὸ ζῶον πταρνύμενος ἀνατέλλειν διασημαίνει τὸν Σῶθιν, *Oryx fera Caniculam oriri significat, quum sternuit.* Idem habet Aelianus, hist. anim. lib. VII, cap. 8: Αἰγυπτίων ἀκούω λεγόντων τὸν ὄρυγα συνιέναι τὴν τοῦ Σειρίου ἐπιτολὴν πρῶτον, καὶ μαρτυρεῖσθαι τῷ πταρμῷ αὐτόν. Hard.

Contra stare. Hunc ritum iisdem verbis describit Horus Apollo, pag. 47. Hard.

Ac velut adorare. Nempe demisso, ut fit, vi sternumenti capite. Hard.

Canes quidem. Vide lib. VIII, cap. 61 Hard.

XLI. (XLI). Quin partibus quoque signorum quo- 1
rumdam sua vis inest: at autumnali aequinoctio, brumaque, quum tempestatibus confici sidus intelligimus; nec imbribus tantum tempestatibusque, sed multis et corporum et ruris experimentis: afflantur alii sidere, alii commoventur, statis temporibus, alvo, nervis, capite, mente. Olea, et populus alba, et salices, solstitio folia circumagunt. Floret ipso brumali 2

Non est dubium. Vet. apud Dalec. *nulli dubium est*. Hard.

Quin partibus.. Nec tota solum constellatio praecipues vires hebet, sed et singuleres quaedem siderum pertes, quibus io partibus tampestatum fieri conversio solet: quippe eo tampore ex tempestatibus, imbribus, ventis, sidus esse peraelum, hoc est, pervenisse ad metam, et e quatuor anni tempestatibus unam signare intelligimus: sic Fidiculae sidus autumno conficitur; bruma, Vergiliarum, uti dicemus, lib. XVIII, cap. 69 et 74. Hunc locum Milichius, caeterique Interpretes, non intellaxere. Sidus confectum, pro solstitio peracto dixit pariter Plinius, lib. XVI, cap. 36, aliasque saepius. Hard. — Sidus, inquit, vel Zodiaci signum, bis temporibus confectum essa nobis indicat mutata simul anni tempestas: quod in Italia forsitan verius dici potest quem apud nos, de bruma praesertim hiemeli; nam solstitium hiemela frigora nostra longe praecedunt. Ed. P.

Brumaque. Vat. apud Dalec. *Brumaequa*. Nibil mutandum. Bruma solstitium hiemale est, infra *brumalis dies*. Ed. P.

Afflantur. Siderantur. Sideratio morbi genus est, partem aliquam corporis, ipsumque saepe totum corpus percutientis subito: quod quum repentino eveniet impetu, e caelo vi quadam sideris evenire putatur. Plautus: *Sideratus est, movere se nequit*. Hard. — Non astri alicuius vi maligna, sed diversa aëris embientis temperie, quem tempestetum vices afferant, haec et alia multa corporum incommoda nasci, omnibus nunc liquido constat. Ed. P.

Olea. etc. Vide lib. XVIII, cap. 68. Hard.

Solstitio folia. Dalecamp. et Elzevir. *folia solstitio*. Iam ante monuimus solstitium dici Plinio aestivum duntaxat. Quod vero hic de olea, populo salicibusque narrat Plinius, omnes fere plantae, foliis praesertim angustioribus comatae, patiuntur, quum vel solis vel frigoris intemperie facies una foliorum indurantur et adstringitur magis quam altera. Similem ob causam, charta foco admota convolvitur. Ed. P.

Floret ipso. Tullius, de Divin. lib. II, pag. 224: *Ut enim*, inquit, *cum sit aliqua in natura rerum cognatio, quam esse concedo. Multa enim Stoici colligunt: nam et musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri; et pulegium aridum florescere ipso brumali die; et semina malorum, quae in his mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere: iam ner-*

die suspensa in tectis arentis herba pulegii: rumpuntur intentae spiritu membranae. Miretur hoc, qui non observet quotidiano experimento, herbam unam, quae vocatur heliotropium, abeuntem Solem intueri semper, omnibusque horis cum eo verti, vel nubilo obumbrante. Iam quidem lunari potestate ostrearum, conchyliorumque, et concharum omnium corpora
3 augeri, ac rursus minui. Quin et soricum fibras re-

vos in fidibus aliis pulsis resonare alios; ostreisque, et conchyliis omnibus contingere, ut cum Luna crescant pariter, pariterque decrescant, etc. Vide praeterea Gellium, lib. II, cap. 8, et Arist. cap. 20. Probl. 21. Hard.

Spiritu. Aëre incluso intenti rumpuntur utres. Hard. — Vesiculas dixit Tullius, quod sane probabilius, quam utres. Nec tamen Tullio ipsi fidas habenda, quem non imitari debuerat Plinius temere rescribentem quod male apud alium legerat. Pulegium suspensum περὶ τροπὰς florere ait Aristoteles, quod de solstitio, non de bruma, intelligendum est. Etenim hoc saepe accidit plantis omnibus, quae crassae aut crassifoliae vocantur, ut etiam a terra revulsae floreant, idque maxime observant agricolae in Sedo Telephio, vulgo *l'herbe de St. Jean*, id est, *herba solstitiali.* Nec tamen ideo velim Pulegia veterum nostris Sedis annumerare; sed Pulegii nomen πλατυμερῶς hic usurpari puto, pro planta aliqua crassifolia, quae male observata aut male descripta more antiquorum fuerit. Similiter fervido anni tempore vesicas subito rumpi, calore scilicet inclusum aërem distendente, legerat alicubi Tullius, quod de bruma perperam intellexit. Nonne subolere errorem debuerat longe in his rebus exercitatior Plinius? Ed. P.

Heliotropium. Res ipsa graeco nomine declaratur: dictum est enim ἀπὸ τοῦ πρὸς Ἥλιον τρέπεσθαι. Scilicet calore solis obversas sibi fibras tenere caulis astringente, floridi apices in hanc partem vergunt et inclinantur, etsi hoc ipsum non ubique, nec semper observatur. Planta, cuius mentio rursus fiet lib. XXII, *cap.* 19, Linnaeo dicitur *heliotropium arvense*, et in vineis nostratibus frequens est, non confundenda cum Helianthu, vulgo *le soleil*, flore in hortis culto, cuius origo est Americana. Ed. P.

Lunari potestate. Explosam nunc a plerisque opinionem de imminutis auctisve lunari potestate conchyliis, velim a physicis nostris diligentius explorari; neque enim omnino sine causa praevalere potuit. Ed. P.

Quin et soricum. De his rursum Plinius lib. XI, cap. 76, et lib. XXIX, cap. 15. Plutarchus, lib. IV, Sympos. quaest. 5, non de quovis mure hoc affirmat, sed de mygale tantum, hoc est, de araneo mure. Hard. — Fibras iecoris intellige, id est, lobos infimos, quos in soricibus totidem esse credebant, quot effluxerant Lunae dies. Nihil absurdius. Ed. P.

spondere numero Lunae, exquisivere diligentiores:
minimumque animal formicam, sentire vires sideris,
interlunio semper cessantem. Quo turpior homini
inscitia est, fatenti praecipue iumentorum quorundam
in oculis morbos cum Luna increscere, ac minui.
Patrocinatur vastitas caeli immensa discreta altitudine
in duo atque septuaginta signa. Hae sunt rerum aut 4
animantium effigies, in quas digessere caelum periti.
In his quidem mille sexcentas adnotavere stellas, insignes videlicet effectu visuve: exempli gratia, in

Formicam. Lib. IX, cap. 36, eadem pene iisdem verbis prodentur de formicis interlunio cessantibus: vana prorsus opinio; quam tamen credidit Menagius ex aliqua veritate ortam, crebrioribus scilicet interlunio ventis, ideoque formicis intra sua tecta delitescentibus. Ed. P.

In oculis morbos cum Luna. Vide lib. XI, cap. 55. Hard. — Et hic ignosce antiquorum credulitati. Ed. P.

Patrocinatur, etc. Excusat tamen hominis inscitiam vastitas coeli, et siderum a nobis distantia. Quidam, *vastitas rei*. Vet. apud Dalec. *vastitas caeli, immensa altitudine, discreta*, etc. Ed. P.

Altitudine. Rectius fortasse *latitudine*: haec enim est, quae in tot signa discernitur. Hard.

Duo et septuaginta. Consentiunt in eum numerum omnia exemplaria. Nihilominus qui plurimas numerant constellationes, e veteribus quidem Ptolemaeus, 48 agnoscit: Keplerus in tabulis Rudolph. stellarum, pag. 105, additis novis astris, quae naucleri observarunt ultra aequatorem trangressi, omnino habet duo et sexaginta. Forte Plinius particulas astrorum pro integris censet, puta Haedos ab Auriga distinctos, Gorgonis caput a Perseo, a Tauro Pleiadas Hyadasque, Asellos a Cancro, Vrnam ab Aquario, etc. quo numerus maior excrescat. Si quid invitis MSS. mutari oporteat, legam *duodequinquaginta*: Tot enim sunt *μορφώσεις* ab Hipparcho, Eudoxo, et aliis designatae. Hard. — Non plura quidem quam 48 signa numerantur in Ptolemaei catalogo; at quum Firmicus alia multa signa nominet, videntur fuisse quidam stellarum catalogi in plura divisi. Idque tanto credibilius quod antiqui numerarent tantum 1022 stellas, contra vero Plinius adnotet stellas 1600, *insignes effectu visuque*. Ipseque Plinius infra, cap. 71, memorat *Caesaris thronon* Brot.

Insignes videlicet. Quid si igitur addantur ad hunc numerum eae quae priscos illos observatores latuerunt, ultra Zonam torridam positae? Quid si praeacutis oculis illa ipsa, quae novere, cernantur? In Orionis clypeo amplius quadraginta, quatuordecim in Pleiadibus vident, qui sunt visus paulo perspicacioris: telescopii beneficio, quadraginta. Sinenses longe plures habent in numerato, quam nos. Hard.

cauda Tauri septem, quas appellavere Vergilias; in fronte, Suculas; Booten, qui sequitur Septemtriones.

XLII. (XLII). Extra has causas non negaverim exsistere imbres ventosque: quoniam humidam a terra, alias vero propter vapores fumidam exhalari caliginem certum est; nubesque, liquore egresso in sublime,
2 aut ex aëre coacto in liquorem, gigni. Densitas earum corpusque, haud dubio coniectatur argumento, quum Solem obumbrent, perspicuum alias etiam urinantibus in quamlibet profundam aquarum altitudinem.

XLIII. (XLIII). Igitur non eam inficias, posse in has et ignes superne stellarum decidere, quales sereno saepe cernimus: quorum ictu concuti aëra verum est, quando et tela vibrata strident. Quum vero in nubem pervenerint, vaporem dissonum gigni, ut candente

Septem, quas. Septem sunt apud Aratum et Hipparchum; apud Geminum, sex, quia una ex iis nebulosior est: unde illud Ovid. Fast. IV, 169: *Pleiades incipiunt humeros relevare paternos, Quae septem dici, sex tamen esse solent.* HARD.

Suculas. Vide cap. 39. ED. P.

Booten. Qui etiam Arctophylax vocatur, id est, Ursarum custos, et Bubulcus. HARD.

Quoniam humidam. Vet. apud Dal. *quoniam alias humid.* ED. P.

Propter vapores. Propter Solis ardores. HARD.

Fumidam) *Terrenum vaporem et siccum, fumo similem, qui ventos, et tonitrua*, et *fulmina facit*, inquit Seneca, Natur. quaest. lib. II, cap. 12. HARD.

Nubesque. Nubesque fiunt, inquit, partim e vapidis exhalationibus, quae e terra et aqua subeunt in sublime; partim ex aëre ipso qui concrescit frigore, atque crassescit. Haec etiam habet Arist. Meteorol. lib. I, cap. 9. HARD.

In quamlibet. Nimium istud sane, ac praeter verum. Nam piscatores unionum maris Pacifici iuxta Panamam, in Orbe novo, referunt non infra quindecim cubita aspici a se Solem. Idem affirmant urinatores Indiae Orientalis ad Ormuzium, ut narrat Fromondus didicisse se a religioso teste, Meteorol. lib. I, cap. 1, art. 2. HARD.

Superne. Vet. apud Dalec. *supernarum.* Sed alias quoque *superne* pro *desuper* usurpatur a Plinio, ut XIV, 23, *superne deciduo.* ED. P.

Stellarum decidere. Hos ignes ex aethere destillatos, quos nubes inclusos custodiant, causas esse tonitruum, putavit quoque Anaxagoras, teste Seneca, Natur. quaest. lib. II, cap. 12. HARD.

Quales sereno saepe cernimus. Vide supra cap. 36. ED. P.

Vaporem dissonum. Calorem in

ferro in aquam demerso, et fumidum verticem volvi:
hinc nasci procellas. Et si in nube luctetur flatus aut
vapor, tonitrua edi: si erumpat ardens, fulmina: si
longiore tractu nitatur, fulgetra. His findi nubem,
illis perrumpi. Et esse tonitrua impactorum ignium 2
plagas: ideoque protinus corruscare igneas nubium
rimas. Posse et repulsu siderum depressum, qui a
terra meaverit spiritum, nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum dum rixetur, edito fragore
quum erumpat, ut in membrana spiritu intenta. Posse

nube gigni, cum sono incognito. HARD.

Vt candente ferro. Sic Anaximenes, apud Senecam loc. cit. cap. 17, ubi hanc tonitruum caussam is affert. *Quidam*, inquit, *existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere: nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam fervens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, et dum luctatur, per obstantia et intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.* HARD.

Si erumpat ardens. Iterum Seneca, loc. cit. cap. 19: *Anaximandrus ait omnia tonitrua sic fieri, ut ex aethere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At quum illas interscindit, fulget: et minor vis ignium fulgurationes facit, maior fulmina.* Adde his et quae dicenda sunt ex Tullio, infra, cap. 49. HARD.

Si longiore. Planius Seneca, loc. cit. cap. 16: *Quid ergo inter fulgurationem, et fulmen interest? dicam. Fulguratio est late ignis explicitus: fulmen est coactus ignis et impetu iactus.* Quae ibi sequuntur, similitudinem continent lectu dignissimam. HARD.

His. Fulgetris nempe; ut *illis*, fulminibus. ED. P.

Ignium plagas. Quas ignes impacti nubibus efficiunt. Hoc uberius explanat Seneca loc. cit. cap. 12: *Siccus ille*, inquit, *terrarum vapor, unde ventis origo est, quia coacervatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum a latere eliditur: deinde ubi latius ferit nubes proximas, plaga et cum sono incutitur, qualis in nostris ignibus redditur, quum flamma vitio lignorum virentium crepat.... Spiritus ille, quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi, nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus potest, ob dissimilem impactionem nubium.* HARD.

Posse et repulsu. Haec Diogenis Apolloniatae sententia, quam Seneca explanat uberius loc. cit. capp. 20, 27 ac 28. HARD.

Natura strangulante sonitum. Natura cohibente sonum, quandiu rixatur aër inclusus in nube: edente fragorem, quum erumpit: qualem uter

et attritu, dum in praeceps feratur, illum, quisquis est, spiritum accendi. Posse et conflictu nubium elidi,
3 ut duorum lapidum, scintillantibus fulgetris. Sed haec omnia esse fortuita: hinc bruta fulmina et vana, ut quae nulla veniant ratione naturae; his percuti montes, his maria, omnesque alios irritos iactus. Illa vero fatidica ex alto, statisque de causis, et ex suis venire sideribus.

4 XLIV. Simili modo ventos, vel potius flatus, posse et ex arido siccoque anhelitu terrae gigni non negaverim: posse et aquis aëra exspirantibus, qui neque in nebulam densetur, nec crassescat in nubes: posse et Solis impulsu agi, quoniam ventus non aliud intel-

edit plenus aëre et intentus, dum rumpitur. HARD.

Posse et attritu. Hunc modum exprimit Seneca loc. cit. cap. 22, ut et alterum, de conflictu dubium. Et cap. 3, quaedam potuisse tonitrua confici pumicum concursu et arenarum attritu fieri, in quas ventus impegerit. HARD.

Ut quae nulla veniant ratione naturae. Contrarium plane dici debuisset, haec nempe naturalia esse, quae naturalibus e causis prodire; illa commentitia et ficta, quae venire dicebant a sideribus. Caeterum electrica vis, sub ultimi saeculi finem vel detecta vel melius intellecta, veterum physicorum fabulas omnino subvertit; quarum una fortasse minus a vero discedebat, quae fulmina nubium collisione excuti canebat: sic enim electrica scintilla attritu corporum elicitur. Ed. P.

Illa vero. De quibus dictum est initio huius cap. HARD.

Et ex suis venire. Praesertim ex tribus superioribus planetis, uti dictum est cap. 18. HARD.

Simili modo. Haec totidem verbis Arist. Meteor. II, 4. HARD.

Et ex arido. Vet. apud. Dalec. *et arida.* Ed. P.

Anhelitu terrae. Ea voce, quam ex MSS. Reg. 1, 2, Chifflet. aliisque expressimus, expuncta ea quam editi libri habebant, *halitu*; ea, inquam, usus est Cicero, quum dixit de Divinitat. lib. II: *placere Stoicis eos anhelitus terrae qui frigidi sint, quum fluere coeperunt, ventos esse.* HARD.

Aëra. Nos *vaporem* hoc sensu dicimus. Physici etiam nostri, nunc aëris ipsius, nunc vaporum cum aëre mixtorum dilatatione, ventorum causas explicare conantur. Ed. P.

Neque in nebulam. Nam, ut recte Seneca, Nat. quaest. lib. V, cap. 3, nullum tempus magis quam nebulosum, caret vento: et minime tum ventus est, quum aër nubilo gravis est. HARD.

Solis impulsu. Forsan huc pertinet illud Senecae loc. cit. cap. 6: *Aliquando per se ipsa Sol causa venti est, fundens rigentem aëra, et ex denso coactoque explicans.* Vide Plut.

ligatur, quam fluxus aëris: pluribusque etiam modis.
Namque et e fluminibus, ac sinubus, et e mari vide- 2
mus, et quidem tranquillo; et alios quos vocant Al-
tanos, e terra consurgere. Qui quidem quum e mari
redeunt, Tropaei vocantur: si pergunt, Apogei.

de placitis Philos. l. c. III, cap. 3. Hard. — Verissima haec videtur causa ventorum, praesertim eorum qui inter tropicos certis temporibus assidue perflant. Ed. P.

Fluxus aëris. Id maluimus, quam quod libri habent, *fluctus aëris.* Nam Vitruvius, I, cap. 6: *Ventus*, inquit, *est aëris fluens unda.* Sen. Natur. quaest. l. V, c. 1: *Ventus*, inquit, *est aër fluens in unam partem. Fluctus est maris in unam partem agitatio.* Et Arist. Meteorol. lib. I, cap. 13: Εἰσὶ δέ τινες οἵ φασι τὸν καλούμενον ἀέρα, κινούμενον μὲν καὶ ῥέοντα ἄνεμον εἶναι. Et Hippocrat. libro de flatibus, ventum definit, ἠέρος ῥεῦμα καὶ χεῦμα, *aëris fluxum et fusionem.* Et ante eum Anaximander, apud Plutarchum, de placitis Philos. lib. III, cap. 7. Sed et alia parte hunc locum suspicor esse vitiatum, ac pro *Solis impulsu*, *solo impulsu* legi oportere. Videtur enim tres celebriores complecti opiniones voluisse, quae circumferuntur: quippe originem ventorum sunt qui ad terram, uti Aristoteles; sunt qui ad aquam, ut Metrodorus apud Plutarchum; sunt denique qui ad aërem agitatum referant, uti Anaximander, aliique auctores proxime appellati. Nam quod ad Solem attinet, is tam comprimit, quam auget flatus, ut dictum est c. 48. Quanquam agitati aëris causam scio ab Anaximandro, et Seneca a nobis in notis prioribus laudato, in Solis calorem conjici. Hard.

Ac sinubus. Prius legebatur *ac nivibus*, quod sane insulsum et experientiae contrarium. Nobis auctor sic emendandi fuit Seneca loc. cit. cap. 7: *Fortasse apparebit quemadmodum fiant (venti), si apparuerit quando et unde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex convallibus, aut ex aliquo sinu feruntur.* Ex κόλπων prodire, *ex sinubus*, dixit Aristotel. lib. de mundo, c. 4, atque inde ἐγκολπίαι dicti, quasi sinuales. Totum hunc locum confer cum Arist. lib. de mundo, c. 4. Hard.

Et quidem tranquillo. Ventos a mari etiam tranquillo spirare tantum non assiduos, littorum incolae sciunt. Ed. P.

Altanos. Servius in illud Aeneid. VII, vs. 27: *Quum venti posuere*: « *Flatus amnis*, inquit, *qui est ripae aut pelagi, altanus vocatur.* » Iidem Ἀπόγειοι a Graecis appellati, quoniam a terra consurgunt. Hard. — Isidorus lib. XIII, cap. 11: *Altanus*, inquit, *qui in pelago est, per derivationem ab alto, idest mari, vocatus.* Intelligo ventum, qui in alto sentitur, undecumque profectus: interdum quidem e terra, quum est Apogeus; sed non semper. Vitruvius quidem lib. 1, cap. 6, *Altanum*, ab Austri parte sinistra flare docet; fuerit ergo ventus qui hodienum vocatur *sud-ouest*, spirans inter Austrum et Zephyrum. At enim Romanis talis ventus a mari Tyrrheno, non a terra, veniebat. Ed. P.

Tropaei. Venti sunt qui flatu con-

3 (XLIV.) Montium vero flexus crebrique vertices, et conflexa cubito, aut confracta in humeros iuga, concavi vallium sinus, scindentes inaequalitate ideo resultantem aëra (quae causa etiam voces multis in locis reciprocas facit) sine fine ventos generant.

4 (XLV). Iam quidem et specus: qualis in Dalmatiae

verso atque contrario e mari in terram revertuntur. Apogei, qui e terra oriuntur. De utrisque Arist. cap. 26 Probl. quaest. 6: ἐναντίον ἐστὶ τῇ ἀπογείᾳ ἡ τροπαία. De Apogeis speciatim, de mundo, l. c. 4: οἱ μὲν ἐκ νενοτισμένης γῆς πνέοντες, ἀπόγειοι λέγονται. HARD.

Et conflexa cubito, aut confracta in humeros iuga. Sinuata in cubitum, aut attollentia se in plures vertices, seu tumulos, quasi quosdam humeros iuga. HARD. Vet. apud Dalec. *aut complexi subito anfractu innumerosa iuga.* Alii: *et conflexa subito aut fracta nivium erosa* (lege potius erosa) *iuga.* Nihil tamen mutandum. *Humeri* de collibus dicti etiam e Statio proferuntur, Theb. l. VI, v. 714: *viridesque humeros et opaca theatri Culmina.* Alias Plinius *arborum humeros* dicet. ED. P.

Concavi vallium sinus, scindentes inaequaliter ideo resultantem aëra..... ventos generant. Iam quidem et specus, etc. Hunc locum editores Plinii omnes insigniter corruperunt, distinctis, ubi minime omnium oportebat, capitibus, tota idcirco orationis structura divulsa. Nos ope codicum R. 1, 2 et Colb. sanavimus ea vulnera. Sic enim editum est in hunc diem: *scindunt inaequaliter inde*: ubi MSS. habent, *scindentes inaequalitate ideo resultantem aëra*, quae oratio veluti pendens et imperfecta, desiderare aliquid ultra videtur: id nempe, *ventos generant*: quam illi clausulam in caput alterum traiecerunt: quod non exemplaribus solum vetustis, sed, quod amplius est, Plinianae maxime sententiae adversatur. Is enim in eo totus habitat, ut ventorum originem variam explanet. E fluminibus, mari, ripa, superiore capite; e montibus, convallibusque, isto in quo versamur; e specubus denique, rupibus, domibusque nasci ventos prodit capite sequenti: quod ab iis verbis ducere initium debuit, *iam quidem et specus*: addunt enim hanc voculam, *et*, MSS. Haec a se invicem distrahere ac divellere, insignis cuiusdam inconsiderantiae fuit. HARD. — Dalecampii veterumque haec erat lectio: *quae causa etiam voces multis in locis reciprocas facit. Sine fine ventos generant iam quidam etiam specus.* Vel *Iam sine fine ventos generant quidam etiam specus.* Locum bene restituit Harduinus, nisi quod parenthesim post *sine fine* clausit, quae manifesto post *facit* claudenda erat, teste cum verborum textura, tum ipso sensu. ED. P.

Etiam voces. Hoc est, ut ait ipse lib. XXXVI, cap. 23, montes, iuga, convalles, *acceptas voces numerosiore repercussu multiplicant: nomenque huic miraculo Echo a Graecis datum.* HARD.

Iam quidem et specus. De eo argumento Seneca, Nat. quaest. lib. V, cap. 14. Montem esse refert Gas-

ora, vasto in praeceps hiatu, in quem, deiecto levi pondere, quamvis tranquillo die, turbini similis emicat procella. Nomen loco est Senta. Quin et in Cyrenaica provincia rupes quaedam Austro traditur sacra, quam profanum sit attrectari hominis manu, confestim Austro volvente arenas. In domibus etiam multis, madefacta inclusa opacitate conceptacula auras suas habent: adeo causa non deest.

XLV. Sed plurimum interest, flatus sit, an ventus. Illos statos atque perspirantes: quos non tractus ali-

sendus in lib. X Laërtii, pag. 1008, in Provincia, ad Lansonem, qui et ad Austrum et ad Boream perforatus patet, ventosque ex se eodem tempore contrarios emittit, quos intra se creat: neque putandum est ventum egredientem ostio boreali, ingressum austrino, aut versa vice, quum ab uno ad alterum pervius nullus sit ingressus. Hard.

Qualis in Dalmatiae ora, etc. Chif. apud Dalec. *Qualis in Dalmatia, ore vasto, praeceps hiatu.* Quod de illo specu narratur, sane exaggeratum est. Fortasse montis alicuius ignivomi crater extinctus, turbato fundo, vapores emittebat, qui contactu aëris detonarent. Nihil tamen licet affirmare de re, quantum noverim, incomperta. Ed. P.

In Cyrenaica. Mela Pomponius, in descriptione Africae, lib. I, cap. 8: *Est rupes quaedam*, inquit, *Austro sacra. Haec quum hominum manu attingitur, ille immodicus exsurgit, arenasque quasi maria agens, siccis saevit fluctibus.* Hard. — Arenosus hic profecto fuit cumulus, quales in Africa multos inveniri necesse est. Immota superficie constabat integer. Si attrectaretur, collabentes statim arenas ventus vel minimus attollebat. Inde amplificata est fabula. E. P.

In domibus, etc. Chiffl. apud Dalec. *In domibus etiam multa madefacta inclusa opacitate conceptacula.* Harduinus: *in domibus etiam multis manufacta.* Lectionem edidi, quae verissima visa est. In domibus ipsis, ait Plinius, saepe ex angustis latebris armarium aut cellulam obscuram efficientibus, in quas aër externus penetrare minime posse videatur, si repente illas aperueris, ventum aut flatum aliquem spirare senties. Quod Plinius egregie sensit non posse causa carere: causam tamen non vidit esse dilatationem aëris; qui primum humida frigidaque obscuri loci temperie constrictus, repente admisso extrinsecus calore rarescit ac dissipatur. Itaque *madefacta* retinui, tanquam pretiosam optimi codicis lectionem. Ed. P.

Conceptacula. Dalec. et Elzev. *ceptacula.* Chiffletii tamen codex *conceptacula* proposuerat. Ed. P.

Illos statos atque perspirantes) *Ventos* nempe, quum *flatus* instabiles potius sint, et modico plerumque spatio contenti. Ed. P.

quis, verum terrae sentiunt; qui non aura, non procella, sed mares appellatione quoque ipsa venti sunt: sive assiduo mundi incitatu, et contrario siderum occursu nascuntur; sive hic est ille generabilis rerum naturae spiritus, huc illuc tanquam in utero aliquo vagus; sive disparili errantium siderum ictu, radiorumque multiformi iactu flagellatus aër; sive a suis sideribus exeunt his propioribus, sive ab illis caelo affixis cadunt: palam est illos quoque legem naturae

Sed mares. Quasi fortiores, validiores, constantiores. Vide quae dicturi sumus, cap. 48. Hard. — Masculino, inquit, genere appellantur *Venti*, ut eorum via mascula designetur. Hunc quidem sensum et hanc lectionem ex Chiffletii codice desumpsit Harduinus recte, ut opinor. Caeterum Dalec. et Elz. habent: *qui non aura, non procella maris, sed appellatione quoque ipsa venti sunt.* Ed. P.

Mundi incitatu. Caeli rotatu ventos cieri Peripateticorum opinio fuit: Copernicanorum hodie, diurna telluris vertigine. Hard. — Hoc est quod iam ante Plinius innuerat. Vide cap. 38, not. 14. Falso tamen; nam supra tetigit veriores causas, cap. 44, nott. 4 et 6, 12 et 13: de quibus etiam infra agetur, not. 11. Vocem hanc *incitatu* dedit Harduino Chiffletii codex, pro qua Dalec. et Elz. *incitu.* Ed. P.

Sive hic est ille. Id eleganter exprimit Seneca lib. V: *Caeterum illa est*, inquit, *longe verior causa, valentiorque: habere aëra naturalem vim movendi se, nec aliunde concipere; sed inesse illi, ut aliarum rerum, ita huius potentiam*, etc. Hunc illi deinde motum esse ingenitum, ut aquae, probat ex eo idem, quod sine tali motu procreare ex se nihil aut aër aut aqua posset. Hard.

Generabilis. Alii *genitabilis* malunt, uti apud Lucretium dicitur, lib. III, *genitabilis aura Favoni.* Generabilis hoc loco dicitur, cui vis gignendi est: ut apud poëtas *penetrabilis*, cui vis penetrandi. Hard.

Huc illuc. Toletanus codex, teste Pintiano, *huc illucque.* Ed. P.

Tanquam in utero. Vt foetus nondum formatus in utero matris fluctuat. Ed. P.

Disparili. In omnes partes iaculanti. Ed. P.

Suis. Abundat hoc verbum, et delendum videtur. Quippe nasci potuit, quum a vicinarum similitudine syllabarum, tum etiam a librarii ingenio, qui, cap. 43 in fine, idem epithetou miratus erat. Ed. P.

His propioribus. Septem nimirum errantibus. Hard.

Illos quoque legem naturae habere. Non uni, sed multis naturae legibus subiacent, sic inter se mixtis atque intextis, ut aliquid certi de illorum reditu statuere nemo possit. Praecipuae quidem ventorum causae sunt attractio siderum et Solis calor, aëris molem variis in locis sublevantes aut rarefacientes, unde fluenta quaedam in aëre, ut in mari, fiunt.

habere non ignotam, etiamsi nondum percognitam. (XLVI). Viginti amplius auctores Graeci veteres prodi- 2
dere de his observationes. Quo magis miror, orbe discordi et in regna, hoc est, in membra diviso, tot viris curae fuisse tam ardua inventu: inter bella praesertim, et infida hospitia, piratis etiam omnium mortalium hostibus transitus ferme tenentibus; ut hodie quaedam in suo quisque tractu, ex eorum commentariis, qui nunquam eo accessere, verius noscat, quam indigenarum scientia: nunc vero pace tam festa, tam gaudente proventu rerum artiumque principe, omnino nihil addisci nova inquisitione, immo ne veterum quidem inventa perdisci. Non erant maiora praemia, 3
in multos dispersa fortunae magnitudine: et ista plures sine praemio alio, quam posteros iuvandi, eruerunt. Namque mores hominum senuere, non fructus, et

Secundariae sunt causae, montes, flumina, maria, et quaecumque possunt aëris temperiem inflectere, vel flatus in aëre mota sistere, repellere, circumagere, etc. Quod ad lectionem huius loci attinet, MSS. omnes consentiunt. Male ergo in editis *illud* pro *illos* legitur. Ed. P.

***Orbe discordi*. Vet. ap. Dalec. *orbe tam discordi*: ut paulo supra, *viginti et amplius*; nec multo post, *in membra terrae*: torquentibus scilicet librariis auctorem aliquando subobscurum, et praecisse magis elegantiae studiosum, quam ut semper illius sensum scribentes assequerentur: inde emendandi cupido. Ed. P.**

***Inventu*. Post *inventu* addit verbum *perquirere* Vet. apud Dalec. sed sine causa. Ed. P.**

***Noscat*. Sic in editis plerisque et in Harduino legitur: Vet. apud Dalec. *noscant*. Ed. P.**

***Pace tam festa*. Tam laeta. Hac voce rursum abutitur l. XIV, cap. 1. Hard.**

***Principe*. Vespasiano, artium doctrinarumque progressibus favente. Ed. P.**

***Non erant*, etc. Non erant tum maiora praemia quam nunc sunt, quum potentia, divitiae, ideoque doctrinae remunerandae facultas, in multos principes divisa essent; tunc tamen plures quam hodie arcanis rerum eruendis insudabant. Ed. P.**

***Namque mores hominum*. Sic Dalec. et Elz. cum veteribus plerisque. Vet. apud Dalec. *iamque mores hominum*. Harduinus copulam *namque* omisit, ex MSS. ut ipse ait. Sed exsulare potuit ex aliquo libro vox *namque*, nec tamen esse delenda, Plinio praesertim sententias connectere etiam ultra licitum gaudente. Ed. P.**

***Senuere*. Degeneravere.**

immensa multitudo aperto, quodcumque est, mari, hospitalique littorum omnium appulsu, navigat, sed
4 lucri, non scientiae gratia; nec reputat caeca mens, et tantum avaritiae intenta, id ipsum scientia posse tutius fieri. Quapropter scrupulosius, quam instituto fortassis conveniat operi, tractabo ventos, tot millia navigantium cernens.

XLVI. (XLVII). Veteres quatuor omnino servavere, per totidem mundi partes (ideo nec Homerus plures nominat), hebeti, ut mox iudicatum est, ratione: sequuta aetas octo addidit, nimis subtili et concisa: proximis inter utramque media placuit, ad brevem ex numerosa additis quatuor. Sunt ergo bini in quatuor caeli partibus. Ab oriente aequinoctiali Subsolanus, ab oriente brumali Vulturnus: illum Apelioten,

Non fructus. Non praemia imminuta sunt.

Id ipsum. Lucrum.

XLVI. *Nec Homerus*. Odyss. ε, v. 295: Σὺν δ' Εὖρός τε, Νότος τ' ἔπεσε, Ζέφυρός τε δυσαής, Καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης. HARD.

Hebeti. Hoc est, crassiore Minerva, neque valde ingeniose. HARD.

Sequuta aetas. Vel. apud Dalec. *proxima aetas*. ED. P.

Octo addidit. Ut essent omnino duodecim. Ita Varro apud Senecam, lib. V. Natur. quaest. c. 16. HARD.

Nimis subtili et concisa. Ratione scilicet. *Concisam* vocat, quae caelum in nimio plures partes divideret et quasi concideret. ED. P.

Proximis) *Qui diligentius perquisiverunt*, inquit Vitruvius, lib. I, cap. 9, *tradiderunt, ventos esse octo, maxime quidem Andronicus Cyrrhestes: qui etiam exemplum collocavit Athenis, turrim marmoream octogonon, et in singulis lateribus octogoni singulorum ventorum imagines exsculptas, contra suos cuiusque flatus designavit, supraque eam turrim metam marmoream perfecit: et insuper Tritonem aereum collocavit, dextra manu virgam porrigentem, et ita est machinatus, uti vento circumageretur, et semper contra flatum consisteret, supraque imaginem flantis venti indicem virgam teneret*. HARD.

Ad brevem. Ad Homericam divisionem quadripartitam additis quatuor ex altera divisione numerosiore. HARD.

Subsolanus. Ita Seneca loc. cit. Nautis hodie vocatur, *l'Est*, et *Vent d'amont*. HARD.

Vulturnus. Vulturnus Romanis appellatus Eurus, vel a Vulture Apuliae monte, ut quidam volunt: vel quia ex Vulturno oppido veniens eos afflabat: id enim Capuae nomen alterum fuisse, ut Romae Valentiam, auctor est Livius, lib. IV. Alteri etiam oppido in ora, Plinius lib. III, cap. 9.

hunc Eurum Graeci appellant. A meridie Auster, et ab occasu brumali Africus: Noton, et Liba nominant. Ab occasu aequinoctiali Favonius, ab occasu solstitiali Corus: Zephyrum, et Argesten vocant. A septemtrionibus, Septemtrio, interque eum et exortum solsti-

Vtrumque ab biberno oriente Romae, unde Eurus apirat. *Sed et Eurus iam civitate donatus est*, inquit Seneca loc. cit. *et nostro sermoni non tanquam alienus intervenit.* Nautis in Gallia *le Sud-Est*, et *Vent forain.* Hard.

Apeliaten. Sive Apellotam scripseris, ut editi libri habeut, sive Apheliotan, ut MSS. nihil interest. Seneca, Natur. quaest. lib. V, cap. 16, Αφηλιώτην vocat: Aristot. Meteor. lib. II, cap. 2, et Agathem. Geogr. lib. I, cap. 2, ἀπ' ἰσημερινῆς Απηλιώτης, καὶ ἀπὸ χειμερινῆς Εὖρος. Hard.

Auster) *Le Sud* et *le Vent forain.* Hard.

Ab occasu brumali Africus. Nautis *sud-ouest* et *vent d'aval.* Dalecampius in margine editionis suae legendum admonet, *ab occasu solstitiali.* Repugnant vero libri ad unum omnes. Repugnat Arist. loco cit. cuius haec verba: Λὶψ ἀπὸ δυσμῆς χειμερινῆς πνεῖ. Item Agathemerus l. c. totidem verbis. Repugnat et Seneca, loc. cit. cap. 14. *Ab occidente hiberno*, inquit, *Africus furibundus et ruens, apud Graecos* Λὶψ *dicitur.* Africae denique ipsius, unde is flat, et nomen habet, situs repugnat, quae brumali occasui, ut vel ipsae oculos tabulae monent, non solstitiali obtenditur. Hard.

Noton et Liba. Noton Austrum, Africum Liba vocant. H.

Ab occasu aequinoctiali Favonius. Rursum hic omnia mutant Dalecampius et Longolius, dum ille pro *aequinoctiali*, *brumali* substituit: iste *ab ortu solstitiali* Corum, sive Argesten, non ab occasu spirare iubet. Vulgatam lectionem defendit Agathemerus loc. cit. Ἀπὸ δύσεως ἰσημερινῆς Ζέφυρος· ἀπὸ δὲ δύσεως θερινῆς Αργέστης, ἤτοι Ολυμπίας. Defendit et Aristoteles, loc. cit. totidem verbis. Ac denique Seneca, libro citato, cap. 16: *A solstitiali occidente*, inquit, *Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Aequinoctialis occidens Favonium mittit, quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Graece nesciunt.* Favonium nautae vocant *l'Ouest* et *le vent d'aval*: Corum, *le vent Nordouest*, *le vent Marouest*, *le Maestral.* Hard.

Zephyrum et Argesten. Zephyrum illum, hunc Argesten Graeci appellant. Hard.

A Septemtrionibus. Agathemerus, lib. I, cap. 2: Ἀπὸ δὲ Ἄρκτου, Ἀπαρκτίας. Ita etiam Arist. Meteor. lib. II, cap. 6. Nautis, *le Nord*, et aliquando etiam *le vent Marouest*, et *la Bise.* Hard.

Interque eum. Inter Septemtrionem sive Aparctiam, et exortum solstitialem, unde flare Caecian mox dicemus, Aquilo interiacet, quam Borean nominant. Ita Agathemerus loc. cit. μέσον Ἀπαρκτίου καὶ Καικίου Βορέαν. Hunc vulgus nautarum *Nord nord est* appellitat. Hard.

tialem, Aquilo: Aparctias, et Boreas, dicti. Numerosior ratio quatuor his interiecerat; Thrascian, media regione inter septemtrionem et occasum solstitialem; itemque Caecian, media inter Aquilonem et exortum

Aparctias et Boreas dicti. Aparctias nempe Septemtrio, Boreas Aquilo. Dalecamp. et Elzev. *Aparctias dicti et Boreas.* Hic desiuit Pliniana ventorum distributio; alias deinde ab aliis propositas recensebit potius quam comprobabit. Quod nisi potes inaequalem prorsus caeli divisionem ab eo electam esse, fatearis necesse est, verba ista *brumalis* et *solstitialis*, de occasu vel orto, non ad astronomicam veritatem, sed latiori quodam sensu, apud nostrum usurpari; ut sit haec Pliniana divisio cum nostra satis conveniens: Septemtrio, *Nord*; Aquilo, *Nord-est*; Subsolanus, *Est*; Vulturnus *Sud-est*; Auster, *Sud*; Africus, *Sud-ouest*; Favonius, *Ouest*; Corus, *Nord-ouest*. Ed. P.

Numerosior ratio. Qui plurimos, hoc est, duodecim numeravere ventos, ut Varro et Timosthenes antea laudati, singulos ita sita discrevere, ut ternos singulis mundi quatuor partibus assignarent: facto a septemtrione initio, cursuque inde per Solis exortum, austrumque, in septemtrionem iterum flexo: Aparctias, sive Septemtrio, *Nord*. Boreas, sive Aquilo, *Nord* 2/3 *Nord-est*. Caecias, *Est* 2/3 *nord-est*.— Apeliotes, sive Subsolanus, *Est*. Eurus, sive Vulturnus *Est* 2/3 *sud-est*. Euronotus, qui et Phoenix, *Sud* 2/3 *sud est*.—Notus, sive Auster, *Sud*. Libonotus, *Sud*, 2/3 *sud-ouest*. Libs, sive Africus, *Ouest* 2/3 *sud-ouest*. — Zephyrus, sive Favonius, *Ouest*. Argestes, sive Corus, *Ouest* 2/3 *nord-ouest*. Thrascias, *Nord* 2/3 *nord-ouest*. Hunc ventorum situm plane approbat Dionysius in Geopon. lib. I, cap. 11. Hard. Harduini notae, quam transcripsimus, nomina tantum hodierno more exscripta adiecimus, ex figurata *ventorum rosa* (verbis neotericis utimur) quam ipse commentationi suae subiecit, fere cum antiquo gnomone sive potius horologio dodecagono convenientem, quod Romae in museo Vaticano asservatum inspeximus: nomina ibi Graeca Latinis apposita leguntur hoc modo et ordine Ἀπαρκτίας, Septemtrio. Βορέας, Aquilo. Καικίας, Vulturnus, —Ἀφηλιώτης, Solanus. Εὖρος, Eurus. Εὐρόνοτος, Euronotos.— Νότος, Auster. Λιβόνοτος, Austroafricus. Λίψ. Africus.— *Ζέφυρος*, Favonius. Ἰάπυξ, Corus. Θρασκίας, Circios. Ed. P.

Et occasum solstitialem. Iterum hic caelum ventosque miscet Dalecampius, et *brumalem occasum* pro *solstitiali* corrigit. Frustra: nam Timosthenes, quem Plinius sequitur, ut ante admonui, apud Agathemerum loc. cit. μέσον δὲ Ἀπαρκτίου καὶ Ἀργέστου Θρασκίαν, ἤτοι Κίρκιον ὑπὸ τῶν περιοίκων: *inter Aparctian, hoc est, Septemtrionem, et Argesten sive Corum, qui ab occasu solstitiali spirat, ut diximus, Thrascias sedem habet, quem accolae istius orae Circium interdum appellant.* Et Arist. lib. II, Meteor. cap. 6: ὃν καλοῦσι Θρασκίαν, μέσος Ἀπαρκτίου καὶ Ἀργέστου. Adde Galenum in comm. ad lib. Hippocr. de humoribus, tom. VIII, pag. 569. Thrasciam Galli vocamus *Nord-nord-ouest*. H.

Itemque Caecian. Gallis Nord-est.

aequinoctialem, ab ortu solstitiali; Phoenicem, media regione inter ortum brumalem et meridiem; item inter Liba et Noton, compositum ex utroque medium, 3
inter meridiem et hibernum occidentem, Libonoton. Nec finis. Alii quippe Mesen nomine etiamnum addidere inter Borean et Caecian: et inter Eurum et Noton, Euronotum. Sunt etiam quidam peculiares

In mediterraneo mari *vento graeco.* Hard. — *Caecian* pro *Caeciam*, quod in Harduino et plerisque legitur, reponendum esse credidimus. Sic quoque paulo infra apud Harduinum ipsum legitur. Ed. P.

Ab ortu solstitiali. Expungenda haec verba censuit olim Pintianus, reclamantibus omnibus MSS. censuit et Salmasius in Exercit. ad Solinum, pag. 1251, ubi se mire devexat in explicando hoc universo ventorum situ. Latius in editione sua reapse induxit ac praetermisit. Nos retinenda censemus, emendato solum praeposterae interpunctionis vitio, uti edi curavimus, quum antea sic perperam legeretur: *inter Aquilonem, et aequinoctialem. Ab ortu solstitialem Phoeniciam.* Neque enim Phoenix, sed Caecias ab exortu solstitiali est. Testis Agathemerus iam toties appellatus, qui ex Artemidori γεωγραφουμένοις epitomen fecit. Is enim loc. cit. ἀπὸ δὲ τροπῆς θερινῆς Καικίας, inquit. Et Arist. loc. cit. Καικίας, ἀναβολὴ θερινή. Hard.

Phoenicem. Prius legebatur *Phoenician*: at vero Agathemerus loc. cit. μέσον Εὔρου καὶ Νότου Φοίνικα, τὸν καὶ Εὐρόνοτον· μέσον δὲ Νότου καὶ Λιβὸς τὸν Λευκόνοτον, ἤτοι Λιβόνοτον. Phoenicem Gallice dicimus *Sud-sud-est.* Hard.

Hibernum occidentem. Adhuc eo loco Dalecampius *aestivum* pro *hiberno* ponit. Verum ab hiberno occasu Liba spirare, a meridie Notum, quos inter medius est Libonotus, iam antea ex Agathemero Plinioque docuimus. *Libonotus*, inquit Seneca Natur. quaest. lib. V, cap. 19, *apud nos sine nomine est.* Gallis *Sud-sud-ouest.* Hard.

Alii quippe. Sensus est, quosdam esse qui inter Aparctian (quem illi etiam Borean vocant) et Caecian, Mesen addiderunt, quem nos Borean diximus appellari. Ita Galenus iisdem plane verbis, tomo VIII, Comment. in lib. Hippocr. de humoribus, pag. 569. Sic proxime Caecian collocat Mesen Tzetzes Chiliad. VIII, hist. 224, v. 787. Aristoteli certe is quem Plinius Borean vocat, Meses est: ὃν καλοῦσι Μέσην, inquit, Meteorol. libro II, cap. 6: οὗτος γὰρ μέσος Καικίου καὶ Ἀπαρκτίου. Et Thrasciam ibi a Mese secernit. Hic omnia turbare Plinium immerito Salmasius queritur, p. 1452. Hard. — Hic est proprie ventus quem nos vocamus *Nord-est*, quem in priore sua divisione Plinius Boream, sive Aquilonem vocavit. Ed. P.

Et inter Eurum. Iidem, inquit, inter Eurum et Notum, Euronotum locant: sed is a Phoenice nomine tantum et appellatione differt. Hard. — Gallis *Le sud-sud-est*, aut certe proximus illi ventus. Ed. P.

quibusque gentibus venti, non ultra certum procedentes tractum: ut Atheniensibus Sciron, paulum ab Argeste deflexus, reliquae Graeciae ignotus: aliubi
4 elatior idem Olympias vocatur: consuetudo omnibus his nominibus Argesten intelligit. Et Caecian aliqui vocant Hellespontian; et eosdem alibi aliter. Item in Narbonensi provincia clarissimus ventorum est Circius, nec ullo violentia inferior, Ostiam plerumque recta Ligustico mari perferens: idem non modo in reliquis partibus caeli ignotus est, sed ne Viennam

Sciron. Zephyri, quoniam in Attica spirare a Scironiis saxis videbantur, Σκίρωνες vocabantur: maxime vero ea appellatione Corus sive Αργέστης signabatur, inquit Strabo, lib. I, pag. 28. Scironia saxa quae vocentur, dicemus libro IV, cap. 11. Seneca Natur. quaest. lib. V, sect. 17: *Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron*, etc. HARD.

Paulum. Vet. apud Dalec. *paulo* ED. P.

Deflexus. Versus septemtrionem. HARD. — Hic ergo propria nobis dicetur *Nord-ouest.* ED. P.

Aliubi elatior. Dalecampius et Elzev. *aliubi clarior. Elatior* est paulo magis in meridiem vergens, si *deflexus* dicitur qui in septemtrionem vergit. Pro *aliubi*, quod Plinio non inusitatum adverbium est, vetus apud Dalecampium *alibi ubi.* ED. P.

Olympias. Arist. loc. cit. Ὃν καλοῦσιν οἱ μὲν Ἀργέστην, οἱ δὲ Ὀλυμπίαν, οἱ δὲ Σκίρωνα, ἀπὸ δυσμῆς θερινῆς πνεῖ. HARD.

Intelligit. Vet. apud Dalec. *intelligi.* ED. P.

Hellespontian. Non ut prius, *Hellespontium.* Arist. loc. cit. Καικίας, ὃν Ἑλλησποντίαν ἔνιοι καλοῦσιν. HARD. —*Hellespontian* rescripsimus pro *hellespontiam*, quod dedit Harduinus. ED. P.

Et eosdem. Caeciso, credo, et Argesten. Deinde pro *alibi*, Chiffletianus, teste Dalec. *alii.* ED. P.

Circius. Gallis dicitur, *Nord-ouest-nord.* De eo multa Strabo, lib. IV, pag. 182; Phavorinus apud Gellium, lib. II, cap. 22; sed ante alios Seneca, Natur. quaest. lib. V, cap. 18. Plinius rursum lib. XVII, cap. 2. HARD. — Vide et eruditum Menagium, alia e Gallicis scriptoribus testimonia proferentem, Dict. Etymol. verbo *Cers.* ED. P.

Nec ullo. Dalec. et Elzev. *nec ulli.* Vtriusque constructionis exempla occurrunt. ED. P.

Ignotus est. Dalec. et Elzev. *ignotus*, omisso τῷ *est.* Vett. et Chiffl. apud Dalec. *ignoratus est*, male. ED. P.

Ne Viennam. Hoc ipsum a se animadversum indigenae retulerunt. Vide Nic. *Chorier*, lib. I, hist. Delphinatus, pag. 45. Plinium Salmasius ridet, in Solin. pag. 1257, qui Circium peculiarem Galliae ventum appellet. Actum agam, si in

quidem, eiusdem provinciae urbem, attingens, paucis ante limitibus, iugi modici occursu tantus ille ventorum coërcetur. Et Austros in Aegyptum penetrare negat Fabianus. Quo fit manifesta lex naturae, ventis etiam et tempore et fine dicto.

XLVII. Ver ergo aperit navigantibus maria: cuius in principio, Favonii hibernum molliunt caelum, Sole Aquarii xxv obtinente partem. Is dies sextus est ante Februarias Idus. Competit ferme et hoc omnibus, quos deinde ponam, per singulas intercalationes uno die anticipantibus, rursumque lustro sequenti ordinem servantibus. Favonium quidam a. d. VIII Calendas

eo refallendo immorer. Id egit abonda Vossios in Melam, pag. 172. HARD.

Paucis ante limitibus. Paucis agrorum limitibus interiectis, parvo intervallo. Val. apod Dalec. *paucis millibus.* ED. P.

Tantus ille ventorum coercetur. Dalec. et Elz. *tantus ille ventorum coercitus.* Melius Chiffletii codex et Val. apud Dalec. *tantus ille ventus coercetur.* Sed fortasse *tantus ille ventorum* positum est pro *tantus inter ventos*, ἐμφατικώτερον. ED. P.

Et Austros. Habet hoc ipsum Theophr. lib. de ventis, pag. 57, et ante eum Arist. sect. 26, Problem. 47. HARD.

Fabianus. Qui de animalibus et de causis naturalibus scripsit. Vide Auctorum Indicem. ED. P.

Lex naturae. Naturae potentia. ED. P.

Ver .... aperit. Clausum scilicet tempestatibus mare. Horat. Carm. lib. I, Ode 4: *Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni, Trahuntque siccae machinae carinae.* HARD. — Sic fieri debuit, timida adhoc et imperfecta navigatione. Iam tamen aevo suo etiam adversus hiems pervicacem esse avaritiam fatebitur ipse Plinius in huius capitis fine. ED. P.

Is dies sextus. Columella lib. XI, cap. 2: *Septimo Idus Feb. Favonii spirare incipiunt.* HARD.

Competit ferme. Ut circa sextum Idus sui quique mensis venti oriantur. HARD.

Per singulas intercal. Quarto quoque anno, quando intercalatur, venti qui ad VI Idus aliudve tempus stati sunt, die uno anticipant, ut ad VII Idus flare intelligantur. HARD.

Lustro sequenti. Tribus annis sequentibus. Lustrum improprie vocatur quatuor annorum periodus, qua bissexti separantur. Ventos, ait, quotannis ad certum diem redeuntes, bissextilibus tantum annis uno die antecedere. ED. P.

A. d. VIII Cal. Martii. Hoc est ante diem octavum Calendas. Ita codices omnes MSS. Regii 1, 2, Colb. 1, 2, Chiffl. etc. At Columella, lib. XI, cap. 2, *a. d. VII calendas*

Martii, Chelidonian vocant, ab hirundinis visu; nonnulli vero Ornithian, uno et LXX die post brumam, ab adventu avium, flantem per dies novem. Favonio
2 contrarius est, quem Subsolanum appellavimus. Datus est autem huic exortus Vergiliarum, in totidem partibus Tauri, sex diebus ante Maias Idus: quod tempus Austrinum est; huic vento Septemtrione contrario. Ardentissimo autem aestatis tempore exoritur Caniculae sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente: qui dies XV ante Augustas Calendas est. Huius exortum diebus octo ferme Aquilones antecedunt, quos Prodromos appellant. Post biduum autem exortus, iidem

Martii hirundinem conspici ait: unius diei discrimen interest, vix annotandum. Ed. P.

Chelidonian. Ab hirundine, quae Graecis χελιδών. Ea enim pulcherrimi temporis ostendit adventum, inquit Aelian de hist. animal. lib. I, cap. 52: τῆς ὥρας τῆς ἀρίστης ὑποσημαίνει τὴν ἐπιδημίαν, et Zephyri prima nuncia, sive Favonii, ut canit Oppianus, lib. III, Halieut. v. 244.... εἰαρινὴ Ζεφύρου πρωτάγγελος ὄρνις. Hinc Horatius, lib. I, Ep. 7, ad Maecenatem, v. 13: *Cum Zephyris, si concedes, et hirundine prima.* Hard.

Ornithian. Quasi Avicularem dixeris: nam Graecis avis ὄρνις est. Alii porro sunt Columellae loc. cit. Ornithiae venti. De iis rursum dicemus capite sequente Hard.

Uno et LXX die. Harduinus, reclamantibus ut ipse fatetur omnibus MSS. *uno et LX die*; sed male, ut opinor. Ait enim Plinius Favonium qui vere primo flare incipit, a. d. VI Idus Febr. eumdem Chelidonian a quibusdam vocari, a. d. VIII Cal. Mart. reduce tunc primum hirundine; ab aliis vero Ornithian, sed paucis post diebus, V aut IV ante calendas Martii, LXX nempe post brumam, quae, si Columellae creditur, cadit in XVI Cal. Ianuarii. Ed. P.

Datus est autem huic. Subsolano. Hard. — Vet. apud Dalec. *est autem exortus Virgiliarum*, omisso verbo *datus.* Ed. P.

In totidem partibus. Tauri parte quinta et vicesima: non, uti vir alias sane perquam eruditus censuit, in sexta. Hard.

Quod tempus. Quo tempore Auster flat, et dies sunt humidi. Ita Columella libro et cap. cit. H. — Idibus Maiis Austrum ait spirare, Subsolano tum desinente. Ed. P.

Caniculae sidus. Hoc nomine Plinius ubique Sirium designat, hoc est, canis maioris particulam fulgentissimam. Vide lib. XVIII, sect. 68. Hard.

Quos prodromos. Quasi Praecursores; quos quum octo ferme diebus Caniculae ortum antecedere Plinius ait, seu diem XV Calend. Aug. atque adeo circa quintum Idus Iulii oriri, haud abludit a Columella, qui lib.

Aquilones constantius perflant his diebus, quos Etesias appellant. Mollire eos creditur Solis vapor geminatus ardore sideris: nec ulli ventorum magis stati sunt. Post eos rursus Austri frequentes, usque ad 3
sidus Arcturi, quod exoritur undecim diebus ante aequinoctium Autumni. Cum hoc Corus incipit. Corus autumnat: huic est contrarius Vulturnus. Post id 4

XI, cap. 2: *Sexto Idus Iulii*, inquit, *Prodromi flare incipiunt*. De his Prodromis Aquilonibus egit Arist. Metereol. lib. II, cap. 5. Hard. — Cic. Att. lib. XVI, 6: *Ego adhuc (perveni enim Vibonem ad Sicam) magis commode, quam strenue navigavi: remis enim magnam partem; prodromi nulli*. Ed. P.

Post biduum autem exortus. A. d. XIII Calend. Augusti, ut dicetur lib. XVIII, cap. 68. Hard.

Perflant his diebus. Canicularibus. In libris hactenus editis erat, *perflant diebus XL*. Sed sine ullo dierum numero ita habent, ut edi iussimus, Reg. 1, Colb. 1, 2, Vet. Dalec. Sanvictorinus, aliique. Quadragenarius certe numerus constare hoc loco non potest, sed ut summum tricenarius tantum, si Columellam audiamus. Ille enim lib. X, cap. 2, Etesias ait spirare calendis Augusti incipere, desinere vero tertio calendas Septembris. Biduo ante Assyriae desinere scribit ipse Plinius XVIII, 74; et Arist. Meteorol. lib. II, cap. 5, nulla dierum, quibus spirant Etesiae, facta mentione, hoc ait unum: συνεχεῖς γίνονται μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, *constanter spirant post solstitium et canis ortum*. Apollonius tamen Rhodius lib. I, ait spirare dies XL, ut codex Reg. 2. Timosthenes apud Scol. Apollonii, etiam decem adiicit. Hard.

Etesias appellant. Hoc est anniversarios. Ἐτησίαι, ab ἔτος, *annus*. Hard. Pro *appellant*, quod Chifl. dabat, Dalec. et Elzev. *vocant*. Male autem hic innuit Plinius Etesias omnes ab Aquilone spirare; vide cap. proximo, not. 15. Ed. P.

Molliri eos. Cur a vetere lectione, tum codicum MSS. regiorum 1, 2, Chifl. etc. tum priorum editionum Parm. Venet. 1, 2, Brix. etc. discessum sit, ut scriberetur *molliri us*, nescio. Abest enim id longissime a Plinii mente: qui Aquilones Etesias, e ventorum frigidissimis molliri ait Solis geminato calore ab ardore Caniculae, ut mitiores ipsi fiant. Hard.

Solis vapor. Calor, ut diximus cap. 49. Sideris vero nomine Caniculam, sive Sirium intelligit. Hard.

Undecim diebus. Circiter diem qui est pridie Idus Septembris: quo die Arcturus medius oritur vehementissimo significato terra, marique, ut ait ipse lib. XVIII, 74. H.

Ante aequinoctium. Quod incidit in VIII Calend. Octobr. Vide lib. XVIII, cap. 74. Hard.

Cum hoc Corus. Columella haud multum discedit a Plinio, lib. XI, c. 2. Hard. — Cum hoc, nempe cum aequinoctio. Ed. P.

Autumnat. Toto fere autumno spirat a regione *ouest-nord-ouest*, oppositus itaque Vulturno, qui *est-sud-est*. Ed. P.

aequinoctium diebus fere quatuor et quadraginta, Vergiliarum occasus hiemen inchoat: quod tempus in III Idus Novembris incidere consuevit: hoc est Aquilonis hiberni, multumque aestivo illi dissimilis, cuius ex adverso est Africus. Ante brumam septem diebus totidemque postea, sternitur mare halcyonum foeturae, unde nomen hi dies traxere: reliquum tempus hiemat. Nec tamen saevitia tempestatum cludit

Vergiliarum occasus. Vide quae Petavius erodite disserit in eum locum, adversus Salmasium, lib. VI Var. Dissert. in Vranol. c. 8. HARD.

In III Idus Novembris. Tamen Columella lib. XI, cap. 2, *Sexto Idus Novemb. Vergiliae mane occidunt: hiemat.* Et sane ab VIII Cal. Octobr. quo die fit aequinoctium, ad VI Idus Novembris dies intercedunt fere quatuor et quadraginta. Quod si tertiò Idus Vergiliae occidunt, ut libri omnes prae se ferunt, non dies quatuor, sed octo et quadraginta scribi oportuit. Notum est autem ab nota numeri IV, ad III, proclivem esse librariis lapsum. Nihilominus receptam scripturam esse retinendam, Plinius ipse admonet lib. XVIII, cap. 60 et 74. Et Columella, lib. XI, cap. 2, Aequinoctii sidus triduo deficit, VIII, VII, et VI Calend. Octobr. HARD.

Hoc est Aquilonis. Sic libri omnes, recte. Hoc tempus est, inquit, Aquilonis hiberni, qui est dissimilis aestivo. HARD. — Vet. apud Dalec. *hic est Aquilo hibernus.* ED. P.

Aestivo illi. Caeciae, qui ab exortu solstitiali spirat: cuius ex adverso est Africus, ab occasu brumali. HARD.

Nomen hi dies. Halcyoides. Haec multo oberius narrantur l. X, cap. 47. HARD.

Reliquum tempus hiemat. Ventis scilicet peracto anno iam sine lege bacchantibus. Porro si collegeris observationes hoc capite contentas, invenies totum anni cursum sic inter ventos divisum. Vero primo, die 7 februarii, *Favonius.* — A. d. VIII Cal. martii, die 22 februarii, *Favonius Chelidonias* dictus. — Die LXXI post brumam, die 25 feb., *Favonius Ornithias* dictus. — Post novem dies, die 6 martii, *venti nulli aut varii.* — Ante d. VI Idus maias, die 10 mai, *Subsolanus,* — Idibus maiis, die 15 maii, *Auster.* — Octo ferme diebus ante Caniculam, die 10 iulii, *Aquilones Prodromi.* — Biduo post Caniculae exortum, die 20 iulii, *Aquilones Etesiae.* — Post XL dies, die 29 augusti, *Austri frequentes.* — Arcturi exortu, die 11 septemb. *venti nulli aut varii.* — Aequinoctio, die 22 septembris, *Corus.* — A. d. III Id. nov. die 11 novembris, *Aquilo hibernus.* — Ante brumam VII diebus, die 10 decembris, *venti nulli.* — Post brumam VII diebus, die 24 decembris, *hiems.* Confer maxime Columell. lib. XI, cap. 2, ubi tota res amplissime tractatur. ED. P.

Nec tamen. Habet in hanc sententiam plane aurea Senec. Nat. quaest. lib. V, toto cap. 18. HARD.

Cludit. Dalec. *concludit.* ED. P.

mare. Piratae primum coegere mortis periculo in mortem ruere, et hiberna experiri maria: nunc idem hoc avaritia cogit.

XLVIII. Ventorum frigidissimi sunt, quos a Septemtrione diximus spirare; et vicinus his Corus. Hi et reliquos compescunt, et nubes abigunt. Humidi Africus et praecipue Auster Italiae. Narrant et in Ponto Caecian in se trahere nubes. Sicci Corus et Vulturnus, praeterquam desinentes. Nivales Aquilo et Septemtrio. Grandines Septemtrio importat et Corus. Aestuosus Auster: tepidi Vulturnus et Favonius. Iidem 2

Piratae. Piratarum metus. Hard.

Ventorum frigidissimi. Haec Aristot. Meteorolog. lib. II, cap. 6. H.

Hi et reliquos. Dalec et Elz. *ii et reliquos.* Ed. P.

Caecian in se. Arist. cap. 26, Problem. 32: Διὰ τί ὁ Καικίας μόνος τῶν ἀνέμων ἐφ' ἑαυτὸν ἄγει τὰ νέφη, ὥσπερ καὶ ἡ παροιμία λέγει, Ελκων ἐφ αὑτὸν, ὡς ὁ Καικίας νέφος. Οἱ γὰρ ἄλλοι, ὅθεν ἂν πνέωσιν, ἐνταῦθα ἀνατέλλουσι. *Cur unus ventorum Caecias nubes ad se vocat? quod etiam proverbio declaratur:* ut Caecias nubes, opes ad se trahit. *Caeteri namque, unde spirant, inde expellunt.* Idem repetit, Meteorolog. lib. II, cap. 6, et post eum Teophr. lib. de ventis, pag. 65. In causa vero esse videtur, quod a terra spirat, atque adeo nubes non expellit, sed in caelum elatas circumagit, atque orbiculari linea rursum ad eum locum unde aspirat, adducit. Hard. — In causa etiam hoc esse potest, quod plerumque ventum aestimamus in aëris regionibus altis eumdem spirare quem in nostris; leviter profecto et temere iudicantes: nam et ipsas nubes, pro altitudine sua, diversis impelli ventis, contrariasque in partes agi, saepe videmus. Ed. P.

Praeterquam desinentes. Etsi exemplaris omnia legant *desinentes*, fortassis tamen rectius scripseris *desinens*; ut id de Vulturno solum intelligas. Nam Aristoteles, Meteor. lib. II, c. 6: Ξηροὶ δ' Ἀργέστης καὶ Εὖρος· ἀπαρχῆς δὲ οὗτος ξηρός· τελευτῶν δέ, ὑδατώδης. *Sicci, Corus et Vulturnus: sed hic inter initia siccus est; desinens vero, humidus.* Hard.

Nivales. Sic Aristot. Meteorol. lib. II, cap. 6: Νιφετώδης δὲ Μέση· καὶ Ἀπαρκτίας μάλιστα· οὗτοι γὰρ ψυχρότατοι. Mesen appellat, ut ante monuimus, quem Plinius Borean, sive Aquilonem. Hard.

Grandines. Aristot. loc cit. Χαλαζώδης δ' ὁ Ἀπαρκτίας. καὶ Θρασκίας, καὶ Ἀργέστης. Hard.

Tepidi. Vulturnum, et Favonium eadem cum Austro conditione facit Aristoteles loco citato, hoc est, aestuosum. Καυματώδης δὲ Νότος, Ζέφυρος, καὶ Εὖρος. Hard. — Soli igitur septemtrionales venti frigus afferre credebantur ab antiquis, quando, qui dicuntur tepidi, Vulturnus inter orientem et meridiem, Favonius ab

Subsolano sicciores: et in totum omnes a septemtrione et occidente sicciores quam a meridie et oriente. Saluberrimus autem omnium Aquilo: noxius Auster et magis siccus; fortassis quia humidus frigidior est. Minus esurire eo spirante creduntur animantes. Etesiae noctu desinunt fere, et a tertia diei hora oriuntur.

occidente spirat, Notus vel Auster a meridie. Iidem Subsolano, qui ab ipso spirat, oriente, sicciores dicuntur a Plinio: quod recte observandum. Nam si venti sicciores eo sunt, quo magis a continenti spirant; humidiores autem, quo plus aequoris permensi sunt: venti Romae humidissimi ab occidente et meridie spirare debuerunt. Variis autem de causis haec ratio mille modis perturbari potest; et videtur Plinius Graecos magis quam Romanos auctores sequi. Ed. P.

Saluberrimus. Ita Hippocrates lib. de morbo sacro, cap. 7. Confer ista autem cum iis quae Celsus habet, lib. II, cap. 1. Hard.

Noxius Auster. Hippocrat. lib. de humoribus: Νότοι βαρήκοοι, ἀχλυώδεις, καρηβαρικοί, νωθροί, διαλυτικοί, etc. *Austri auditum gravant, oculis caliginem, capiti gravitatem, torporem membris inducunt, dissolvunt, etc.* Eadem repetit lib. III, Aphorism. 5. Et liber primus Epidem. totus in eo ferme argumento habitat: ubi et Galenus in Commentar. ad eum librum, et ad librum II, pag. 72. Hard.

Et magis siccus. Magis etiam nocet Auster, quando est siccus. Est in editione Dalecampii et Gronovii coniectura Chiffletii admonentis, num rectius legatur: *Saluberrimus omnium Aquilo, quia siccus et frigidior: noxius Auster fortassis, quia magis humidus.* Ausi sunt et alii ante eum haec Plinii verba sic praepostere permutare, quod fieri contempta archetyporum fide, iamdudum Gelenius conquestus est. Nos receptam lectionem egregie tuemur Aristotelis auctoritate, cap. 1, Probl. 22, pag. 681: Διὰ τί οἱ Νότοι οἱ ξηροὶ καὶ μὴ ὑδατώδεις, πυρετώδεις εἰσίν; *Cur Austri sicci, et nullo modo humidi, febres creare solent?* ac paulo post: ὅταν μὲν οὖν ἄνευ ὕδατος πνέωσι, ταύτην ἐν ἡμῖν ποιοῦσιν τὴν διάθεσιν. ὅταν δὲ ἅμα ὕδατι, τὸ ὕδωρ καταψύχει ἡμᾶς. *Quum igitur sicci sunt Austri, corpora nostra sic affici necesse est: at quum ventus imbre coniungitur, nos aqua refrigerat.* Et ante philosophum medicus Hippocrates, lib. de humoribus, ἀνυδρίαι νότιαι, *siccitates*, inquit, *austrinae sunt.* In quem locum Galenus, tom. VIII, pag. 571, huiusmodi tempestates ait multum a naturalibus differre, creare morbos, etc. Hard.

Minus esurire. Arist. cap. 26, Problem. 46: Διὰ τί ἐν τοῖς βορείοις βρωτικώτεροι ἢ ἐν τοῖς νοτίοις; ἢ διότι ψυχρότερα τὰ βόρεια; *Cur spirante Aquilone cibi avidiores sumus, quam Austro? An quod Aquilo frigidior est?* Hard.

Desinunt fere. Aliqui codices, *desinunt flare*, haud improbabiliter. Arist. Meteorol. lib. II, cap. 5, pag. 561, de Etesiis: τὰς μὲν ἡμέρας πνέουσι, τὰς δὲ νύκτας παύονται· et cap. 26, Problem. 54, sine dubitanti ad-

In Hispania et Asia ab oriente flatus est eorum; in Ponto ab Aquilone; reliquis in partibus a meridie. Spirant autem et a bruma, quum vocantur Ornithiae; 3
sed leniores, et paucis diebus. Permutant et duo naturam cum situ: Auster Africae serenus, Aquilo nu-

verbis: ληγούσης τῆς ἡμέρας πνέουσι, καὶ τῆς νυκτὸς οὐ πνέουσιν, *desinente die desinunt, noctu quiescunt.* Itaque *flare* haud sane displicet: sed magis arridet hanc voculam *fere* ad sequentia referre: noctu enim semper quidem desinunt; sed non semper iidem hora tertia incipiunt: immo apud nos vix unquam ea hora. Sic igitur libenter legam: *fere et a tertia diei hora oriuntur.* Alioqui et *desinere* absolute, voce ea non adiecta *flare*, de ventis dicimus non invenuste. Plinius ipse paulo ante, hoc ipso capite: *Sicci, Corus et Vulturnus, praeterquam desinentes*: Et mox: *Septemtriones impari fere desinunt numero.* Sic e diverso *incipere* pariter absolute dicuntur. Paulo post ipse: *Omnes venti vicibus suis spirant maiore ex parte, aut ut contrarius desinenti incipiat.* Hard.

Et a tertia. Hoc est, medio tempore inter Solis ortum, et medium diem. In eam rem lapide Seneca, Nat. quaest. V, 11: *Etesiae*, inquit, *ob hoc somniculosi a nautis, et delicati vocantur; quod, ut ait Gallio, mane nesciunt surgere: eo tempore incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, etc.* Hard.

Hispania et Asia. Etesiae et Prodromi appellantur, ut recte Gellius admonet, lib. II, cap. 22, qui stato tempore anni, quum Canis oritur, ex alia atque alia caeli parte spirant. In Hispania ab oriente flare, et eosdem esse cum Euro scribit pariter Posidonius apud Strabon. lib. III, pag. 144. In Ponto, ab Aquilone, Polybius, lib. IV. In his regionibus nulli paene sunt constantes, aut anniversarii venti. Hard. — Ergo capite superiore Plinius de mari suo, nempe Tyrrheno aut infero, tantum agebat; quod monere debuisset, ne quis Etesias semper ab eadem caeli parte spirare, et semper Aquilonibus annumerandos esse crederet. Ed. P.

Quum vocantur Ornithiae. Vet. apud Dalec. *qui vocantur.* Nota Zephyris adscriptos fuisse Ornithias capite sup. An secum male constat Plinius? An pro *a bruma* legendum hic est *ab occasu*? Ed. P.

Et paucis diebus. Novem, ut dictum est superiore capite. Ita Democritus apud Geminum, in Elem. Astron. cap. 16: Δημοκρίτῳ ἄνεμοι πνέουσι ψυχροί, οἱ Ορνιθίαι καλούμενοι, ἡμέρας μάλιστα θ. Hard.

Auster Africae. Arist. Meteorol. II, cap. 3: Ο δὲ Βορέας. . . τῷ ἀποθεῖν, αἴθριος ἐνταῦθα· ἐν δὲ τοῖς ἐναντίοις, ὑδατώδης· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Νότος αἴθριος τοῖς περὶ τὴν Λιβύην, etc. *Aquilo.... quod nubes propellat, serenus est: in locis oppositis pluvius. Pari modo et Auster Afris sudus est, etc.* Habet aliquid simile Macrobius, in Somn. Scip. lib. II, cap. 5. H. — Nec mirum, Africae serenum esse Austrum, qui ab aridis surgit desertis; nubilum vero Aquilonem, qui a mari Mediterraneo. Ed. P.

bilus. Omnes venti vicibus suis spirant maiore ex parte, aut ut contrarius desinenti incipiat. Quum proximi cadentibus surgunt, a laevo latere in dextrum, ut Sol, ambiunt. De ratione eorum menstrua, quarta maxime Luna decernit. Iisdem autem ventis in contrarium navigatur prolatis pedibus, ut noctu plerum-
4 que adversa vela concurrant. Austro maiores fluctus eduntur, quam Aquilone: quoniam ille infernus ex imo maris spirat, hic summo. Ideoque post Austros

Aut ut. Delendam censet Dalecampius particulam *aut*, sed manuscripti codd. omnes retinent. Videtur Harduinus *aut* pro *seu* accepisse, tanquam idem bis dicente Plinio. Equidem crediderim interdum vicibus suis spirare ventos, quum proximus proximo succedit, ut Zephyro Corum: interdum vero contrarium contrario, ut Coro Volturnum et sic de reliquis. Non idem igitur dixit, sed duas plane diversas ventorum mutationes indigitavit Plinius. Quod sequentia quoque confirmant. Ed. P.

Quum proximi cadentibus surgunt. Longol. et MS. teste Dalecampio: *aut quam proxima cadentibus surgat*, sublata scilicet post *incipiat* maiore interpunctione, et sensu post *surgat* clauso. Ed. P.

A laevo latere. Ab ortu in occasum, ac deinde in meridiem, hinc in septemtrionem, et rursus in ortum. Ed. P.

Quarta maxime. Qui quarto novilunii die spirant, ii ut plurimum toto mense dominantur. Virg. Georg. lib. I, v. 432 et seqq.: *Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor, Pura, neque obtusis per caelum cornibus ibit: Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo, Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt.* Hard.

Prolatis pedibus. Servius in illum Virgilii Aeneid. lib. V, vers. 830, *Vna omnes fecere pedem, etc. pedem* vel *podiam* appellari ait funem illum, quo pro voluntate velum adducitur ac remittitur. Ex utroque veli angulo pendulus hic funis fuit: usus, in captando vento: nam prout alter aut laxabatur, aut stringebatur, obliquabatur antenna, et ipsum velum; atque adeo maiori vel minori sinu vela ventos excipiebant. *Prolatis* igitur *pedibus*, idem est ac, leniter et quantum opus est, remisso laxatoque fune, qui ex infimo veli angulo pendet, obliquare velum: *aller à la bouline.* Hard.

Adversa vela. Naves in contrarium navigantes. Ed. P.

Ille infernus. Haec quidem Plinius ex ea opinione, quae veterum animis plerumque insedit, borealem plagam excelsiorem esse et elatiorem: humiliorem multo, depressioremque australem. Hoc etiamnum vulgus sequitur in ventorum nomenclatione, quos *Vent d'aval et Vent d'amont* vocant, quasi ex humiliore illum, istum e superiore mundi plaga exortum. Hard. — Chiffl. codex. *ille inferius ex imo mari*; sensu eodem. Ed. P.

Ideoque post austros. Vide Sene-

noxii praecipue terrae motus. Noctu Auster, interdiu Aquilo vehementior. Et ab ortu flantes diuturniores sunt ab occasu flantibus. Septemtriones impari fere desinunt numero: quae observatio et in aliis multis rerum naturae partibus valet; mares itaque existimantur impares numeri. Sol et auget, et comprimit flatus. Auget exoriens occidensque, comprimit meridianus aestivis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur: qui aut nimio frigore, aut aestu solvuntur, et imbribus; exspectantur autem 5
maxime, unde nubes discussae adaperuere caelum. Omnium quidem (si libeat observare minimos ambitus) redire easdem vices quadriennio exacto, Eudoxus putat: non ventorum modo, verum et reliquarum tempestatum magna ex parte. Et est principium lustri

cam, Natur. quaest. libro VI, cap. 7. Hard.

Impari fere. Postquam impari dierum numero spiravere. Hard.

Impares numeri. Quoniam, ut Macrobius ait, in Somn. Scip. lib. I, cap. 6: *Impar numerus mas, et par femina vocatur: item Arithmetici imparem patris, et parem matris appellatione venerantur.* Hard. — Sic Harduinus, qui tamen cum Dalecampio edidit *impare numero*, absque sensu. Vet. apud Dalec. nostram lectionem dabat, quae cum Macrobii loco supra citato melius convenit, manifestoque a librariis imprudentibus corrupta est, quum paulo ante scripsisset *impari numero*, idem nunc quoque rescribendum esse arbitrantibus. Ed. P.

Sol et auget. Quae mox sequuntur usque ad ea verba, *Et imbribus*, etc. habent totidem verbis Arist. Meteorol. lib. II, cap. 5, et cap. 25, Problem. 4; Theophr. lib. de Ventis, pag. 59 et 60; et Seneca Natur. quaest. lib. V, cap. 8. Hard.

Qui. Venti, sive flatus, undecumque orti. Ed. P.

Et imbribus. Arist. cap. 26, Probl. 6, pag. 797: Διὰ τί οἱ ἐχνεφίαι ὕδατος γινομένου θᾶττον παύονται; *Cur procellae vehementiores imbre superveniente ocyus cessant?* Hard. — Apud Harduinum et in editis plerisque: *et imbribus venti sopiuntur.* Sed ultima duo verba, quae glossam omnino redolent, in manuscripto Chiffletiano desiderari notavit, ac delenda ipsa censuit Dalecampius; cuius opinionem in re, ut nobis visum est, manifesta, audaciores quam pro more nostro, seculi sumus. Ed. P.

Redire easdem vices quadriennio exacto. Utinam hoc esset observatione confirmatum! sed nihil certi de tempestatum ac ventorum vicibus compertum adhuc, nec fortasse comperietur unquam. Desperata res et conclamata videtur. Ed. P.

Et est principium. Eudoxi qua-

eius, semper intercalari anno, Caniculae ortu. De generalibus ventis haec.

1 XLIX. (XLVIII). Nunc de repentinis flatibus, qui exhalante terra, ut dictum est, coorti, rursusque deiecti, interim obducta nubium cute, multiformes exsistunt. Vagi quippe et ruentes torrentium modo, ut aliquibus placere ostendimus, tonitrua et fulgura

quadriennium, vel, si lubet ita appellare, lustrum, in quo annus unus intercalaris est, principium ducit ab exortu Caniculae. HARD.

Intercalari anno, Caniculae ortu. Vel *intercalario anno*, ut in scriptis quibusdam exstat, atque ex vetere cod. adnotavit cl. Pelicerius, Ep. Montispessul. Salmasius, pag. 558, reponere mavult ex coniectura sua, *in cauario anno.* Sed hanc emendationem nemini vel leviter erudito probatum iri arbitror, qui quam erudite ac solide confutata sit a Petavio nostro, variar. dissert. in Uranol. lib. V, cap. 5, pag. 202, expendere secum voluerit. Interim operae pretium fuerit admonere, poëtarum more locutum esse hoc loco Plinium, qui lustrum appellare visus sit quadriennii spatium: quum tamen certum sit intervallo quinque solidorum annorum constare lustrum. Id enim a censione populi romani originem habuit: ea vero post quinque vertentes annos ex legis praescripto apud censores fieri debebat. Qua de re Asconius Pedianus, in 3 Orat. contra Verrem, ad ea verba, *neque census esset.* Atque huius moris vestigium in fastorum capitolinorum reliquiis apparet, in quibus lustra nonnulla continuis quinquenniis interiectis condita visuntur: quod et romanarum antiquitatum periti docent, Sigonius aliique. Poëtae nihilominus, ut dixi, aliique interdum, ob duarum periodorum istarum affinitatem, lustri romani, et olympicae πενταετηρίδος, nomina licenter permutarunt, quadriennio lustri, lustro olympiadis appellatione imputata. Posterioris exemplum habet Ovidius, Ex Ponto IV, Epist. 6, 6: *Iam tempus lustri transit in alterius.* Prioris, Ausonius, in Epitaphiis Heroum, carm. XXXI: *Omnia quae longo vitae cupiuntur in aevo, Ante quater planum consumsit Anicia lustrum.* Hoc est ante annos sedecim solidos et perfectos. Fidem facit ipsa, si tamen genuina, epitaphii inscriptio: ANICIAE. SEDECENNI. MATRONAE. H.

Ut dictum est. Cap. 42. H.

Interim obducta. Interim dum nubium veloti cutis obvolvuntur, ne exeant. HARD.

Vagi quippe. Interpretationem huius loci dabit ipse Cicero: *Quum illi anhelitus*, inquit, de Divination. l. II, *se in nubem induerint, eiusque tenuissimam quamque partem coeperint dividere, atque disrumpere, idque crebrius facere et vehementius, tum fulgura et tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen.* HARD. — Vocem *quippe* in Vett. deesse monet Dalecampius. ED. P.

Aliquibus. Chiffl. *aliqueis.* ED. P.

Ostendimus. Cap. 43, iis verbis: *Et si in nube luctetur flatus aut vapor,*

edunt. Maiore vero illati pondere incursuque, si late
siccam rupere nubem, Procellam gignunt, quae vo-
catur a Graecis Ecnephias. Sin vero, depresso sinu,
arctius rotati effregerint, sine igne, hoc est, sine
fulmine, Vorticem faciunt, qui Typhon vocatur, id
est, vibratus Ecnephias. Defert hic secum aliquid 2
abruptum e nube gelida, convolvens, versansque, et
ruinam suam illo pondere aggravans, et locum ex
loco mutans rapida vertigine: praecipua navigantium

tonitrua edi: si erumpat ardens, fulmina, etc. HARD.

Rupera. Ita Chiffl. et Harduinus. Dalec. et Elz. *ruperint*. Ed. P.

Ecnephias. Accommodato scilicet nomine: ἐκ νέφους, ex nube, erumpente spiritu. Sic Arist. Meteorol. lib. III, cap. 1. Frequentes Ecnephiae dicuntur esse prope Aequatorem, iis praesertim mensibus, quibus constantes venti sunt rariores. In quibusdam certis Africae locis sunt anniversarii. Has procellas nautae *Tornados*, et *Travados* vocant: intra unius horae spatium in omnes paene plagas diriguntur, tonitruis fere comitantibus, et magna imbrium copia. HARD. — Mihi id esse videtur quod Gallice vocamus *Ouragan* in nostris quoque maribus interdum desaeviens, non, ut *Travados*, Africae peculiare malum. Ed. P.

Sin vero. Res sic est concipienda: ut sit nubes aliqua vento extrinsecus compressa, quae in sui medio contineat plurima venti samina: qui dum quaerit exitum, intra nubis sinum contorquetur, donec quamdam eius portionem secum abripiat, et convehat; eaque de causa cernitur quaedam nubis quasi columna, deorsum vergens ac procidens, quae in mare impacta, ipsum vi summa commovet, et quasi fervere compellit: quo nomine fere *Procella* intelligitur. Dicitur etiam δῖνος, *Vortex*, quum manifestiores creat in aqua vortices: ac speciatim *Typhon*, quum rapidus creat ac vehementes, navigiumque in quod inciderit, Virg. Aen. I, 117, *Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex*. Ita fere Cabaus in lib. III Meteorol. pag. 8, et Gassendus in librum X Laërtii, p. 1039, post Arist. loc. cit. Typhon is est quem vulgo *Ouragan* vocant, Americanas insulas saepe infestans: de quo vide Ricciolum, tomo I, p. 728. HARD. — Typhonem medium esse arbitror inter Ecnephian, *un Ouragan*, et Turbinem, *un Tourbillon*, et minus late patere quam priorem, altero saeviorem esse. Electricum hic monstrum agnoscere mihi videor, quod nostri vocant physici *una Trombe descendente*, quum Fistula aut Columna sit potius *una Trombe ascendante*. Vide infra, cap. 50, not. 12. Ed. P.

Depresso sinu. Nubis parte curvata ac depressa. Vet. apud Dalec. *depressum sinum*. Ed. P.

Abruptum. Vellet Dalecampius *abreptum*; sed manuscripti adversantur. Ed. P.

pestis, non antennas modo, verum ipsa navigia contorta frangens; tenui remedio aceti in advenientem effusi, cui frigidissima est natura. Idem illisu ipso repercussus, correpta secum in caelum refert, sorbetque in excelsum.

L. Quod si maiore depressae nubis eruperit specu, sed minus lato quam Procella, nec sine fragore, Turbinem vocant, proxima quaeque prosternentem. Idem ardentior, accensusque dum furit, Prester vocatur, amburens contacta pariter, et proterens. (XLIX). Non fit autem aquilonius Typhon, nec nivalis aut nive

Tenui remedio. Et Plutarchus quidem, Sympos. quaest. lib. III, 5, naturam aceti esse nil frigidissimam, nihilque esse quod ignibus restinguendis sit aptius: Οὐδὲν δὲ τῶν σβεστηρίων ὄξους πυρὶ μαχιμώτερον, ἀλλὰ μάλιστα πάντων ἐπικρατεῖ καὶ συμπιέζει τὴν φλόγα δι' ὑπερβολὴν ψυχρότητος. Negat autem id fieri ob aceti frigiditatem, sed ob tenuitatem partium, quibus constat, Fr. Resta in Meteorol. pag. 227. HARD. — Melius factum negassent Plinius et Plutarchus, quam causam inanem rei absurdissimae excogitarent. Nostri vero nautae advenientem Typhonem bellicorum tormentorum crepitu discutiunt, diverberato aëre, dispersisque, quas agglomeraverat, nubibus. ED. P.

Idem illisu. Dum ventus terrae impingitur, cogitur sursum resultare, secumque effert ea in quae incidit. Quare forma quaedam Typhonis ea est, quae quandoque lapides ita attollit, ut compluere postea iis arbitrere: quae arbores convellit, et eradicat, etc. HARD.

Ipso. Sic Elzev. ex Vet. Dalecampius et Harduinus *ipse*. ED. P.

Turbinem vocant. Gallice, *un Tourbillon de vent.* ED. P.

Prester. Definitur a Seneca, Natur. quaest. lib. V, cap. 13: *Ventus circumactus*, inquit, *et eumdem ambiens locum, et se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, et efficit quem πρηστῆρα Graeci vocant. Hic est igneus turbo.* Vide Lucretium, lib. VI, v. 299: *Fit quoque, ut interdum venti vis, missa sine igni, Ignescat tamen in spatio*, etc. Eadem habet Aristoteles loco cit. Presteres Iaponicam plagam infestant in primis. HARD. — Procellae saepe, Typhones et Fistulae, fulguribus tonitruisque coruscant; electrica quippe materia praegnantes rapiunt nubes. Caeterum Typhona potius quam Turbinem Presteri affinem esse credo, et Plinius statim innuet. ED. P.

Amburens. Prester dicitur ἀπὸ τοῦ πιμπλάναι, ab amburendo. ED. P.

Non fit autem. Arist. Meteorol. lib. III, cap. 1: Βορείοις δ' οὐ γίγνεται τυφὼν, οὐδὲ νιφετῶν ὄντων ἐκνεφίας. Causas deinde subiicit, quas planius dilatat Cabeus in eum locum, lib. III, pag. 7. HARD.

iacente Ecnephias. Quod si simul rupit nubem, exarsitque et ignem habuit, non postea concepit, Fulmen est. Distat a Prestere, quo flamma ab igni: hic late funditur flatu, illud conglobatur impetu. Vortex au- 2
tem remeando distat a Turbine, quomodo stridor a fragore. Procella latitudine ab utroque, disiecta nube verius, quam rupta. Fit et Caligo belluae similis, nube dira navigantibus. Vocatur et Columna, quum spissatus humor rigensque ipse se sustinet. Ex eodem genere et in longam veluti Fistulam nubes aquam trahit.

Aut nive iacente. In MSS. R. 1, 2, *aut nivem iacens:* quae verba glossema sapiunt vocis *nivalis.* Eam forte ob causam expungenda illa, *aut nive iacente*, censuit Pintianus. H

Non postea concepit. Ut Prester, qui postquam erupit e nube, nec prius, extra nubem, dum furit, accenditur, uti dictum est paulo ante. Hard.

Distat. Fulmen scilicet. Deinde pro *igni*, Dalec. et Elz. *igne.* Ed. P.

Hic. Prester nimirum. Hoc illud est quod Stoici probabant apud Plutarch. de placitis Philos. lib. II, c. 3: Fulmen esse fulgorem quemdam vehementiorem; Presterem vero, languidiorem. Hard.

Remeando. Vet. apud Dalec. *meando*, quod et Elzev. sequitur. Si bene assequor, Vortex dicitur esse turbo repercussus; ut de Ecnephia modo dictum est, cum aliquando repercussum illisu suo, correpta secum in excessum sorbere. *Vorticem* a *vorando*, id est, sorbendo, dici crediderunt quidam; sed a *vertendo* melius derivatur. Ed. P.

Quomodo stridor a fragore. Non intelligo; nisi *stridorem* vocat Plinius fragorem repercussum. Sin exiliorem sonitum denotat, Vortex erit Turbinis diminutivum; ac vide num pro *remeando* legendum sit *minuendo*. Caeterum Dalec. et Elzev. paulo aliter legerunt, *et quo stridor a fragore.* Ed. P.

Caligo. Spissa est nebula, quae, ut *nubes*, varias induere formas potest, noctemque periculosam navigantibus afferre. Ed. P.

Et Columna. Lucret. VI, 425: *Nam fit, ut interdum, tanquam demissa columna In mare de caelo descendat, quam freta circum Fervescunt, graviter spirantibus incita flabris; Et quaecumque in eo tum sunt deprensa tumultu Navigia, in summum veniunt vexata periclum.* Hard. — Meteorum in Indico mari, ac praesertim circa Persicum sinum et Arabiae littora nimis frequens: in Mediterraneo mari non rarum; immo et in stagnis fluminibusque. Proprie dicitur une *Trombe*, idemque est ac Fistula. Consulendus Franklin, e celeberrimi Dampier peregrinationibus quaedam Fistularum exempla colligens, et ad electrica miracula referens. Ed. P.

Et in longam. Harduinus male, *et in longum veluti fistula nubes aquam trahit.* Ed. P.

Fistulam. Σιφῶνα Graeci vocant,

1 LI. (L). Hieme et aestate rara fulmina, contrariis de causis: quoniam hieme densatus aër nubium crassiore corio spissatur, omnisque terrarum exhalatio rigens, ac gelida, quidquid accipit ignei vaporis, exstinguit; quae ratio immunem Scythiam et circa rigentia a fulminum casu praestat: et e diverso nimius ardor Aegyptum; siquidem calidi siccique halitus terrae, raro admodum, tenuesque densantur in nubes.
2 Vere autem et autumno crebriora fulmina, corruptis in utroque tempore aestatis hiemisque causis. Qua ratione crebra in Italia: quia mobilior aër mitiore hieme, et aestate nimbosa, semper quodammodo vernat, vel autumnat. Italiae quoque partibus iis, quae a septemtrione discedunt ad teporem, qualis est Vrbis et Campaniae tractus, iuxta hieme et aestate fulgurat, quod non in alio situ.

1 LII. (LI.) Fulminum ipsorum plura genera traduntur. Quae sicca veniunt, non adurunt, sed dissipant. Quae humida, non urunt, sed infuscant. Tertium

διὰ τὸ δίκην σίφωνος ἀνασπᾶν τὸ ὕδωρ θαλάσσης, inquit Olympiodorus in Meteorologica Aristotelis. Venti sunt nimirum, in nube inclusi, qui aquam fistulae instar resorbentes a mari, eam exonerant in naves, easque demergunt. In Mediterraneo mari, quam in Oceano, hae Tubae seu Fistulae crebriores. H.

Hieme et aestate rara fulmina. Hoc ab aliquo Graeco scriptore desumptum, qui in Graecia tantum aut aliqua Graeciae parte observaverit, fatetur paulo infra Plinius de Latio et Campania non esse verum. Scimus omnes quam nostris regionibus fulmen sit, ubi plurimum aestate tonat. Hieme vero rariora fulmina, quod tum diffusis plerumque per aera vaporibus, nubes cum terra paene continuentur, nec electrica vi facile possint onerari. Causae a Plinio allatae nihili sunt faciendae. Ed. P.

Tenuesque. Dalec. et Elz. addunt *et infirmas*; sed multis in codd. haec verba desunt. Caeterum quam rari, quam tenues sint in Aegypto imbres, omnium geographorum testimonio constat. Ed. P.

Vere autem. Ita et Lucretius, l. VI, v. 356. Apud nos autem aestate frequentius, quam temporibus aliis fulminat. Hard.

Crebra. Chiffl. *crebra sunt.* Ed. P.

In alio situ. Dalec. et Elz. τὸ *in* omittunt. Ed. P.

Non urunt, sed infuscant. Ex Aristotele desumpta haec sunt, qui ta-

est, quod clarum vocant, mirificae maxime naturae, quo dolia exhauriuntur intactis operimentis, nulloque alio vestigio relicto. Aurum, et aes, et argentum 2
liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo cerae. Marcia princeps Romanarum icta gravida, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit. In Catilinanis prodi-

men fulminum duo tantum genera indicat: hoc *humidum* sive *fumidum*, quod a poëtis ψολόεντα κεραυνόν appellari ait; alterum vero *clarum*, ἀργῆτα. Prius, inquit, tardius est, nec urit, sed infuscat, ἔχρωσε μὲν, ἔκαυσε δ' οὔ. Posterius tenuitate sua citum ac vehemens, ideoque magis penetrat quam adurit aut infuscat: φθάνει διιὸν, πρὶν ἐκπυρῶσαι καὶ ἐπιδιατρίψας μελᾶναι. Meteorol. lib. III, cap. 1. Eadem varietas in electricis omnibus phaenomenis observatur, nunc vim ac motum sine calore, nunc calorem et lucem, ignem denique et quidem acerrimum edentibus. Ed. P.

Quo dolia. Lucretius, VI, 227: *Transit enim valide fulmen per saepta domorum, Clamor uti, ac voces; transit per saxa, per aera; Et liquidum puncto facit aes in tempore, et aurum. Curat item, ut vasis integris vina repente Diffugiant: quia nimirum facile omnia circum Conlaxat, rareque facit lateramina vasi*, etc. Addere lubet et Senecam, Natur. quaest. lib. II, cap. 31: *Loculis integris ac illaesis conflatur argentum. Manente vagina gladius liquescit: et inviolato ligno circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat*, etc. Hard. — Electrica vis substantiis quibusdam parcit, quae vocantur hodie a physicis *improba vehicula*. Hinc multae miraculorum species. Quod de vino integris doliis exsiccato narratur, intelligi aliquatenus potest, si pice fuerint circumlita dolia, atque ita ab electricae impressionis contactu separata, liquore interim, in vapores abeunte. Oportet tamen aperta fuisse vasa; nam clausa procul dubio dissiluissent. Ed. P.

Aurum et aes et argentum. Metalla facillime electricum ignem accipiunt: inter optima quippe vehicula recensentur. Ed. P.

Princeps Romanarum. Sic coniugem appellatam credimus Principis Senatus ac civitatis, qualis Scaurus exstitit. Hard. — Bene monet Gallicus interpres, Harduini hanc expositionem a moribus Romanorum abhorrere, apud quos politici virorum tituli ad uxores nunquam transierunt. Videtur potius *princeps Romanarum* dicta esse matrona, vulgo consulis aut praetoris uxor, quae sacris Bonae Deae praeerat. An illa Caesaris avia fuit, de qua Sueton. in eius vita, cap. VI? An Catonis coniux? an alia? Ed. P.

In Catilinanis prodigiis. Emendare ex hoc loco Iulium Obseq. iuvat, qui eamdem historiam recitat, cap. 122: *M. Caesone* (*lege* M. Cicerone), *C. Antonio Coss. fulmine pleraque*

giis Pompeiano ex municipio M. Herennius Decurio sereno die fulmine ictus est.

LIII. (LII.) Tuscorum litterae novem Deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum: Iovem enim trina iaculari. Romani duo tantum ex iis servavere, diurna attribuentes Iovi, nocturna Summano, rariora sane eadem de causa frigidioris caeli. Etruria erumpere terra quoque arbitratur, quae in-

decussa. Sereno Vorgunteiue Pompeius (*lege* Pompeiis, *nom Plinius* ex Pompeiano muoicipio *fuisse ait: est autem Pompeii, Italiae oppidum, de quo lib. III, cap.* 9) *de caelo exanimatue... Ab hie prodigiis Catilinae nefaria conspiratio coepto.* At ex Obsequente vicissim puto Plinium corrigendum. Quis enim non suspicetur ex hac voce *Vorgunteius*, factum esse a librariis primum *Marcuennius*: postea *Marcus Herennius* ab emendatore aliquo? Tacito viri oomine hoc ipsum Cicero refert inter prodigie, quae tempore sui consulatus, atque adeo inter Catilinena prodigia acciderunt, de Divin. lib. I, peg. 164: *Aut cum terribili perculsus fulmine civis Luce serenanti vitalia lumina liquit.* Et ad id forte respexit Seneca, Natur. quaest. lib. I, cap. 1, dum ait: *Nam sereno quoque caelo aliquando tonat ex eadem causa qua nubilo, aëre inter se colliso.* HARD.

Decurio. Fortasse non cognomen, sed dignitatis nomen est. Nam decuriones municipales in Digestis memorantur, lib. L, tit. 16, leg. 239. Hi vulgo sciuntur in municipiis consilii publici gratia conscripti fuisse. Quod tamen eorum ius, quae potestas fuerit, aut quam late patuerit, incertum. Ed. P.

Sereno die. Id eatenus solum credi vult Gassendus in lib. X. Laërtii, pag. 1014, si reliquo caelo sereno, credatur simul fuisse nubes ad quamdam finitoris seu horizontis partem, e qua fulminaverit, aut tonuerit; vel toto caelo alioqui puro, factam e terra eruptionem esse cum igne, nec sine fragore. HARD.

Tuscorum. His summam fuisse persequendorum fulminum scientiam, ait Seneca, Natur. quaest. lib. II, cap. 32. Totam eorum doctrinam de fulminum scientia, et de divinatione per fulmine, prolixe describit idem, cap. 33, et sequentibus. Attigit etiam Cicero, de Divin. lib. I. Etruscorum libros Rituales, praeter Tullium, laudat et Censorinus, lib. de Die natali, cap. 11. HARD.

Iovem enim trina. Earum nos ineptiarum piget: quas si quis fusius tractates requirit, is Senecam adeat loc. cit cap. 41. HARD.

Servavere. Dalec. *servare.* Ed. P.

Diurna. Haec totidem verbis de Iove et Summano, Festus in fragm. pag. 37, et S. August. de Civit. Dei, lib. IV, cap. 23. Summanus est Deus summus Manium, idem Orcus et Pluto dictus. HARD.

Eadem de causa. Vide supra, cap. 51. Ed. P.

Erumpere terra. Fulmina quoque terra erumpere recentibus experi-

fera appellat, brumali tempore facta, saeva maxime
et exsecrabilia: quum sint omnia, quae terrena exi-
stimant, non illa generalia, nec a sideribus venientia,
sed ex proxima atque turbidiore natura. Argumentum 2
evidens, quod omnia a superiore caelo decidentia ob-
liquos habent ictus: haec autem quae vocant terre-
na, rectos. Sed quia ex propiore materia cadunt,
ideo creduntur e terra exire, quoniam ex repulsu
nulla vestigia edunt: quum sit illa ratio non inferi
ictus, sed adversi. A Saturni ea sidere proficisci, sub-
tilius ista consectati putant: sicut cremantia, a Mar-
tis. Qualiter, quum Volsinii oppidum Tuscorum opu-
lentissimum totum concrematum est fulmine. Vocant 3
et familiaria in totam vitam fatidica, quae prima fiunt
familiam suam cuique indepto. Caeterum existimant

mentis compertum est, idque saepe observavit cl. CHAPPE. BROT. — Quum nubes e terra electricam materiam ad se rapiunt, quod fieri interdum experientia demonstrat, fulmen terra emissum dici potest. ED. P.

Appellat. Vel. *appellantur.* ED. P.

Existimant. Vel. *existimantur.* E. P.

Evidens. Dalec. et Elz. *evidens est.* Sed, teste ipso Dalecampio, deest vocula *est* in MSS. ED. P.

Habent. Ita Chiffl. codex et alii. Dalec. et Elz. *habeant.* ED. P.

Vocant. Ita Chiffl. Contra Dalec. et Elz. *vocantur.* ED. P.

Propiore. Dalec. Elz. *priore.* Correxit Harduinus ex MSS. ED. P.

Repulsu. Chiffl. *percussu.* ED. P.

Edunt. Ita Chiffl. non *edant*, quod in Dalec. et Elz. legitur. ED. P.

Non inferi ictus. Ita MSS. omnes. Alias *inferni.* Negat Plinius e terra prodire haec fulmina; sed in aëre formata, adversos, id est, ut barbare loqui solemus, horizontales ictus inferre ait. ED. P.

Quum Volsinii. Tertull. ad nationes, lib. I, cap. 9: *Quum Vulsinios de caelo perfudit ignis.* Hodie *Bolsena*, unde et lacui cognomen *lago di Bolsana*, in ducatu Castrensi in Etruria. HARD. — Hinc verisimile est Volsinios, sive Vulsinios urbem, pariterque maximas Etruriae civitates, ligneas et ita structas aedes habuisse, ut incendium facile propagaretur: quo incommodo Romam quoque laborasse testantur historiae monumenta, Taciti praesertim Annales, lib. XV, cap. 38. ED. P.

Opulentissimus. Vel. apud Dalec. *opulentum.* ED. P.

Vocant et familiaria. Perpetua appellantur o Seneca, Nat. quaest. lib. II, cap. 47: *Haec sunt fulmina*, inquit, *quae prima accepto patrimonio, in novo hominis aut urbis statu fiunt.* HARD.

non ultra decem annos portendere privata, praeterquam aut matrimonio primo facta, aut natali die publica non ultra tricesimum annum, praeterquam in deductione oppidorum.

LIV. (LIII.) Exstat Annalium memoria, sacris quibusdam et precationibus vel cogi fulmina, vel impetrari. Vetus fama Etruriae est, impetratum, Volsinios urbem agris depopulatis subeunte monstro, quod vocavere Voltam. Evocatum et a Porsenna suo rege. Et ante eum a Numa saepius hoc factitatum, in primo annalium suorum tradit L. Piso gravis auctor: quod imitatum parum rite Tullum Hostilium ictum fulmine.

Non ultra decem. Haec quoque Seneca, loc. cit. cap. 48. Hard.

Matrimonio. Vel. apud Dalec. *patrimonio.* Frustra favet Seneca. Ed. P.

In deductione oppidorum. Quum in oppida coloniae deducuntur. Novum urbis statum Seneca appellavit, loco cit. cap. 47. Hard.

Impetratum. Sic MSS. omnes: non, *impetritum:* etsi *impetritum* in formulis scio Augurum usurpari, pro *impetratum.* De hac voce dicemus lib. XXVIII, cap. 3. Hard. — Ex hoc, multisque aliis auctorum locis, plerique coniiciunt Etruscis auguribus haud ignotam fuisse vim electricam, licet eorum arcana nunquam divulgata sint. Ed. P.

Voltam. Etruscum nomen est, cuius ignota significatio. An morbus aliquis fuit, qui primum in agros debacchatus, iam urbi minabatur, forsitan ab aëris siccitate natus, quem advenientes cum procella imbres discusserunt? Ed. P.

Porsenna. Scribitur et *Porsena.* Adiutor est ille Tarquiniorum bene notus; nec de alio locus hic intelligi potest, licet Porsenna videatur Etruscis regibus commune nomen fuisse, ut Pharaon Aegyptiis, Caesar Romanis principibus, etc. Ed. P.

A Numa. Recitat Arnobius statim initio libri V, pag. 154, ex libro secundo Valerii Antiatis, quo pacto artem Iovis, hoc est, fulminis eliciendi, edoctus Numa fuerit. Videndus ea de re Plutarchus in Numa. Iovi Elicio aram in Aventino dicatam narrat Livius, lib. I, c. 20: (ubi v. not. N. Ed. t. I, p. 66. Ed. P.) ad eliciendа fulmina. Hard.

L. Piso. Cf. Indicem Auct. Ed. P.

Ictum fulmine. De hoc rursum lib. XXVIII, cap. 4. Vide quae ibi dicturi sumus. Hard. — De Tulli morte consulendus omnium Livius, hist. I, cap. 31, qui rem ita narrat, ut non magis arsisse fulmine Tullum, quam sublatum a Diis fuisse Romulum crediderim. Senatorum occultam quamdam ultionem in hoc palatii et regis incendio facile deprehendas. Ed. P.

Lucosque et aras et sacra habemus; interque Statores, ac Tonantes, et Feretrios, Elicium quoque accepimus Iovem. Varia in hoc vitae sententia, et pro cu- 2
iusque animo. Imperari naturae, audacis est credere: nec minus hebetis, beneficiis abrogare vires; quando in fulgurum quoque interpretatione eo profecit scientia, ut ventura alia finito die praecinat, et an peremptura sint fatum, aut apertura potius alia fata quae lateant, innumerabilibus in utroque publicis privatisque experimentis. Quamobrem sint ista, ut rerum naturae libuit, aliis certa, aliis dubia, aliis probata,

Lucosque et aras et sacra. Elicio nempe Iovi consecrata. Ed. P.

Interque Statores. Inter Iovis, hoc est Naturae fulmina edentis, nomina, cuiusmodi sunt: Iovis Statoris, hoc est, Naturae fulmen parturientis, supra caput adstans, et imminens, ac veluti minans, proptereaque faciens homines attonitos; alterumque deinde Iovis Tonantis; tertiumque Feretrii, quo significatur Natura fulmen emittens, quod interimit, deducitque ad feretrum, vel sepulcrum: Elicium quoque, inquit, a maioribus accepimus Iovem appellatum, h. e. Naturam fulmen emittentem, sacris et precationibus elicitum. Hic manifestum est, a Plinio Iovis, hoc est, Naturae fulminantis, tria nomina eo ordine appellari, quo illius effectus percipi solent. Hard.

Elicium quoque. Ab eliciendo, seu quod precationibus caelo evocaretur, id nomen traxit. Ovid. Fastor. lib. III, v. 327: *Eliciunt caelo te, Iuppiter: unde minores Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.* — At longe alias ob causas et Stator, et Feretrius dictus est Iupiter, teste Livio, hist. lib. I, capp. 10 et 12, qui videtur receptas Romae religiones libris suis consignasse; eoque libentius illi crediderim quam Plutarcho, in Romuli vita, *Feretrii* cognomen a verbo *ferire* contra omnem analogiam derivanti. Caeterum pro *ac tonantes*, Dalec. et Elz. *et tonantes*. Mutavit Harduinus e MSS. Quod ideo tantum monui, ne quis typographo immerenti litem moveret. Ed. P.

Vitae. Humani generis: quo sensu iam alias vidimus hoc *vitae* nomen a Plinio adhiberi. Ed. P.

Beneficiis abrogare vires. De utilitate fulminum dubitare. Ed. P.

Ut ventura alia, etc. Ut alia fulgura certo die ventura praecinat, simulque significet an mutatura sint fatum, etc. Hard.

Aut apertura. Hoc illud est quod ait Seneca, Nat. quaest. lib. II, c. 34: *Summum*, inquit, *esse vim fulminum indicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est.* Hard.

Aliis certa, aliis, etc. Chiffl. codex: *alias certa, alias*, etc. Ed. P.

aliis damnanda : nos caetera , quae sunt in his memorabilia , non omittemus.

1 LV. (LIV.) Fulgetrum prius cerni , quam tonitrum
audiri , quum simul fiant , certum est. Nec mirum ,
quoniam lux sonitu velocior. Ictum autem et sonitum
congruere , ita modulante natura : sed sonitum pro-
fecti esse fulminis, non illati. Etiamnum spiritum ocyo-
rem fulmine : ideo quati prius omne et afflari , quam
percuti ; nec quemquam tangi , qui prior viderit ful-
2 men , aut tonitru audierit. Laeva prospera existiman-
tur : quoniam laeva parte mundi ortus est. Nec tam
adventus spectatur, quam reditus : sive ab ictu resiliit
ignis , sive opere confecto , aut igne consumpto spi-
ritus remeat. In sedecim partes caelum in eo aspectu

Ictum et sonitum congruere. Quamvis, inquit, ictus et sonitus in tempus fere idem congruant, fulminis tamen audiri sonum non ferientis, sed proficiscentis certum est : tanta eius velocitas. Verba *profecti et illati* aliter explicat Harduinus, et fulmina *sponte* profecta ab iis distingui putat quae Deorum ira immittuntur, inferuntur. Ed. P.

Etiamnum spiritum. Aërem, ventum, afflatum. Seneca loc. cit. c. 20 : *Adiice nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis, et proemittat spiritus, et agat ante se, et a tergo trahat ventum, quum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriuntur, intremiscunt vibrato vento, quem ignis ante se pressit.* Hard. — *Etiamnum* pro *etiam* Plinio frequens. Vide Indicem verborum. Ed. P.

Tonitru. Vet. apud Dalec. *tonitrua.* Elzev. *tonitrum*, ut supra. Nota, facillime conciliari secum hoc et praecedenti loco Plinium. Dixit enim ictum et sonitum aequa velocitate ferri : timere ergo ictum non potest, qui sonitum audivit. Ed. P.

Laeva prospera. Varro, libro V, Epistolicarum quaest. apud Festum : *A Deorum sede*, inquit, *quum in meridiem spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes ; ad dexteram, occidentes : factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia, quam dextra esse existimentur.* Hard.

Ortus est. Chiffletii codex τὸ *est* omittit. Ed. P.

Quam reditus. Fulmina, postquam deciderunt, sursum remeare quodam terrae repulsu, iam dictum erat cap. 53, et nunc quoque iteratur a Plinio; unde sententia huius loci minime dubia est. Rarissimae tamen esse debuerunt huiusmodi observationes, eoque inutilior ars Etruscorum. E. P.

Resiliit. Sic Chiffletii codex, et ex illo Harduinus. Dal. et Elz. *resiliat*, et paulo infra, *remeet.* Ed. P.

In sedecim. Cicero, de Divin. lib. II, pag. 228 : *Quid est igitur*, inquit, *quod observatum sit in fulgure ? Cae-*

divisere Tusci. Prima est a septemtrionibus ad aequinoctialem exortum; secunda ad meridiem; tertia ad aequinoctialem occasum; quarta obtinet, quod reliquum est ab occasu ad septemtriones. Has iterum in quaternas divisère partes : ex quibus octo ab exortu sinistras, totidem e contrario appellavere dextras. Ex 3
his maxime dira, quae septemtrionem ab occasu attingunt. Itaque plurimum refert, unde venerint fulmina, et quo concesserint. Optimum est, in exortivas redire partes. Ideo quum a prima caeli parte venerint, et in eamdem concesserint, summa felicitas portenditur, quale Syllae Dictatori ostentum datum accepimus. Caetera ipsius mundi portione, minus prospera aut dira. Quaedam fulgura enunciare non putant fas, nec audire, praeterquam si hospiti indicentur, aut parenti. Magna huius observationis vanitas,

lum in sedecim partes diviserunt Etrusci. Facile id quidem fuit, quatuor quas nos habemus, duplicare, post idem iterum facere, ut ex eo discerant, fulmen qua ex parte venisset. Primum, id quid interest? deinde quid significat? etc. Hard. — Nota oulіquos eamdem caeli divisionem in fulminibus observandis, quam neotericos in ventis designandis, secutos esse, eam quae in 4, 8, 16 partes horizontem secat; quanquam apud illos duodenaria circuli divisio usitatior erat, ut quae cum numero 360 graduum melius conveniret. Vide supra, cap. 46. Ed. P.

Aspectu. Dal. et Elz. *respectu*. Ergo τὸ *in* supprimere debuerant, et scribere simpliciter *eo respectu* : sed parum eleganter. Melior Harduini et nostra lectio, in qua *aspectus* pro *contemplatione*, *observatione*, sumitur. Ed. P.

Quae septentrionem, etc. Vet. apud Dalec. *quae per septentriones occasum attingunt*. Gallice, *le Nord-ouest*. Ed. P.

Plurimum. Dalec. et Elz. *perplurimum*. Ed. P.

Caetera. Quae fulmina in reliqua mundi portione cernuntur, ea pro regione unde orta fuerint, aut quo concesserint, minus prospera, vel minus dira censentur, ea qua dictum est ratione. Hard.

Minus prospera aut dira. Vet. apud Dalec. *minus prospera. At dira quaedam fulgura enunciare*, etc. Ed. P.

Vanitas. Iunonis quippe templum fulmine violatum ostendit non a Iove, non a Diis mitti fulmina. Sed fuitne hoc primum Romae exemplum templi de caelo percussi? Miror equidem; quanquam parva et humilia fuisse antiquissima Romae delubra, reliquiae demonstrant. Crebrius qui-

tacta Iunonis aede, Romae deprehensa est, Scauro Consule, qui mox Princeps fuit.

4 Noctu magis, quam interdiu, sine tonitribus fulgurat. Vnum animal hominem non semper exstinguit, caetera illico: hunc videlicet natura tribuente honorem, quum tot belluae viribus praestent. Omnia contrarias incubant in partes: homo, nisi convertatur in percussas, non exspirat. Superne icti considunt.
5 Vigilans ictus conniventibus oculis, dormiens patentibus reperitur. Hominem ita exanimatum cremari

dem id postea evenit, unde Lucanus, I, 155: *In sua templa furit*; et Horatius, II, Od. 2: *Iam satis Pater dextera sacras iaculatus arces terruit Vrbem*. Ed. P.

Princeps. Princeps senatus, vel ut dicitur lib. XXXVI, cap. 24, Princeps totius civitatis. H. — Princeps simpliciter usurpatum pro *principe senatus*, mirum adeo videtur, ut Laetius in Elzeviriana editione contra manuscriptorum fidem addiderit vocem *senatus*. Ego libenter crediderim non ingratum fuisse Romanis imperatoribus, si principatus nomen a liberae reipublicae temporibus releutum esse viderelor. Sic imperatores, consules, tribuni plebis, dici et appellari gaudebant. Caeterum hic est M. Aemilius Scaurus consul anno V. C. DCXXXIX, vir consilio, eloquentia, virtute si Tullio fides, aut si Sallustio, virtutis specie praepotens, qui nomine suo implevit paene omnem suorum temporum historiam, alias etiam, nec semper cum laude, memoratus a Plinio. Ed. P.

Vnum animal. Vidimus ictos fulmine superstites: sed ita ut nunquam recte sapere aut loqui postea valerent. Hard.

Caetera illico. Negat hoc Scaliger esse verum, Exercit. 13, p. 70, et recte: quid enim inter hominem et reliqua interest animalia, quoad physicas corporum virtutes? Ed. P.

Hunc. MS. unus pro *hunc*, habet *huic*. Hard.

Omnia contrarias. Caetera, inquit, quae fulmine iciuntur, concidunt in partem oppositam ei quae vulnus excepit: homo e contrario, nisi circumagatur in vulnus (ut ipse loquitur, lib. XXVIII, cap. 12) non exspirat. Neque id homini solum, sed et caeteris animalibus evenit, si Senecae credimus. *Illud aeque inter adnotanda ponas licet*, inquit, Nat. quaest. lib. II, cap. 31, *quod et hominum, et caeterorum animalium, quae icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis*. Hard. — Vana ergo Plinii observatio. Pro *incubant*, quod statim sequitur, vet. apud Dalec. *incidunt*, male. Ed. P.

Homo, nisi, etc. Vet. apud Dalec. *Homo, si convertatur in percussas, non respirat*. Dalecampius: *Homo, nisi convertatur, vi percussus non exspirat*. Elzeviriana editio: *Homo, nisi convertatur in percussa, non exspirat*. Harduinus nisi quod *percus-*

fas non est: condi terra religio tradidit. Nullum animal, nisi exanimatum, fulmine accenditur. Vulnera fulminatorum frigidiora sunt reliquo corpore.

LVI. (LV.) Ex iis quae terra gignuntur, lauri fru- 1
ticem non icit: nec unquam quinque altius pedibus descendit in terram. Ideo pavidi altiores specus tutissimos putant; aut tabernacula e pellibus belluarum, quas vitulos appellant: quoniam hoc solum animal ex marinis non percutiat, sicut nec e volucribus aquilam, quae ob hoc armigera huius teli fingitur.
In Italia inter Terracinam et aedem Feroniae, turres 2
bellicis temporibus desiere fieri, nulla non earum fulmine diruta.

eas, non *percussa* edidit, hanc secutus est: nos Harduinum. Ed. P.

Condi terra. Hinc Tertullianus in Apolog. cap. 48: *Qui de caelo tangitur, salvus est, ut nullo igne decinerescat.* Hard.

Vulnera. Plura quae referri huc possent, vide apud Senecam, loco citato. Hard.

Frigidiora sunt reliquo corpore. Dalec. et Elzevir. *frigidiora reliquo corpore sunt.* Mutavit Harduinus ex MSS. Ed. P.

Lauri fruticem. Huc refer ea quae de Tiberio narrantur, lib. XV, c. 40. Columella, gallinae incubanti, tonante caelo, et in fulminum metu, lauri folia subiici imperat. Refellit tamen hoc miraculum experientia ipsa, qua laurum de caelo tactam recentiores plurimi observaverunt, Sennertus, Vicomercatus, aliique, quos laudat Phil. Iac. Sachs in Gammarologia, pag. 22. Hard.

Ideo pavidi. Suetonius, de Aug. cap. xc: *Tonitrua et fulmina paulo infirmius expavescebat: ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret pro remedio; atque ad omnem maioris tempestatis suspicionem, in abditum et concameratum locum se reciperet*, etc. H.

Quas vitulos. Augustum Severus imperator superstitione aequavit, aut etiam vicit: lecticam etiam suam adversus fulminis impetus tali corio tegi praecepit. Hard.

Armigera. Ita libri MSS. tum hoc loco, tum lib. X, cap. 4, non ut editi hic exhibent, *armiger.* Hard.

Terracinam. Dalec. et Elz. *Tarracinam*, minus recte, ut ex antiquis inscriptionibus patet; quamvis *Tarracina* in libris frequentius occurrat. Terracina, olim Anxur, alias et praesertim lib. III, cap. 9, a Plinio nuncupabitur. Ed. P.

Aedem Feroniae. Fuit in agro Pometiano, Campaniae tractu, proxime Terracinam, et Circios, ubi nunc lacus, *Lago di Ferona*, de quo Horat. lib. I, Satyr. 5. Hic Feroniae lucus plane diversus ab altero cognomini in Etruria, de quo dicemus, lib. III,

4 LVII. (LVI.) Praeter haec, inferiore caelo, relatum in monumenta est, lacte et sanguine pluisse M'. Acilio, C. Porcio Coss. et saepe alias: sicut carne, P.

cap. 8. Memioit Virgilius, Aeneid. VII, 800 *et viridi gaudens Feronia luco*. HARO.

Inferiore caelo. Quam ex quo fulmina cadunt. Nam is esse videtur sensus. Vet. apud Dalec. *Praeter haec relatum in monumentis est caelum lacte et sanguine pluisse*. ED. P.

Lacte et sanguine. Huiusmodi pluviarum exempla vide plurima apud Liv. libb. XXXIX, XL, XLII, etc. Iulium Obseq. capp. 59, 70, 71, 91, 96, 99, 103, etc. Qui rem ita explicant, ut veliut pluviam albescere, ob terram cretaceam, e qua vapores prodierint, aut rubescere, ob rubram, ii certe non attendunt satis ad colorem aquae stillatitiae ex rubris rosis: nec sciunt vapores, dum excernuntur, rerum colores exuere, et dum in liquorem concrescunt, aqueum duntaxat exhibere. Gassendus in lib. X Laërtii, pag. 998, et in vita Peirescii, existimat maculas sanguineas lapidibus parietibusque adhaerescentes, ex erucis oriri, dum in papiliones abeunt, et spolia exuunt, neque e caelo decidere. HARO. — Iam dixi supra cap. 38, quomodo pluerit lapidibus. Nec mirum lacte, sanguine, ferro, lana, lateribus coctis pluisse. Ferrum, ferreaeve scoriae, lana, carnes, lateres cocti, fuerant vento rapti; postea depluere. Aqua quoque creta albescat, cinnabari aliisque materiis rubescat, tunc dicitur pluisse lacte et sanguine. Observatum etiam est, rubra papilionum stercora pro sanguineis pluviis fuisse habita. In his omnibus evanuit portentum, ubi natura fuit probe cognita. BROT. — Pluviarum, ut vulgus opinatur, prodigiosarum, a doctis vero plus minusve feliciter ad physicas causas retrahi solitarum, catalogos summa fide confectus, auctore celeb. CHLADNI, publici iuris in Gallia factus est ab astronomis Longitudinum officio praefectis, hoc anno 1826. ED. P.

M'. Acilio, etc. An. V. C. DCXL, ut dictum est cap. 29. ED. P.

Et saepe alias: sicut carne, P. Volumnio, Ser. Sulpicio Coss. Praepostere permutata haec verba in libris ad hunc diem editis legebantur, *et saepe alias carne, sicut L. Volumnio*, etc. At saepius carnibus pluisse falsum est, neque id habent codices Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. aliique, quos secuti sumus. Restituimus Consuli Volumnio Publii praenomen, a Livio, caeterisque admoniti, qui id retulerunt. Valerius Max. lib. I, cap. 6, n. 5: *Praecipuae admirationis*, inquit, *etiam illa prodigia, quae P. Volumnio, Ser. Sulpicio Coss. in urbe nostra inter initia motusque bellorum acciderunt... Carnis quoque in modum nimbi dissipatae partes ceciderunt: quarum maiorem numerum praepetes diripuerunt aves; reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetro, neque deformi aspectu mutatum iacuit*. Vide T. Liv. lib. III, pag. 46. Dionys. Halic. lib. X, statim initio: Πόπλιος Οὐολούμνιος καὶ Σερούιος Σουλπίκιος. HARD.

Sicut carne. Fungosum quiddam et carni simile id fuisse videtur, quod cecidisse tum dicitur. HARD. — Viscosam materiam, interdum sanguini

Volumnio, Servio Sulpicio Coss. exque ea non pu- 2
truisse, quod non diripuissent aves. Item ferro in Lucanis, anno antequam M. Crassus a Parthis interemptus est, omnesque cum eo Lucani milites, quorum magnus numerus in exercitu erat: effigies, quae pluit, spongiarum fere similis fuit: aruspices praemonuerunt superna vulnera. L. autem Paulo, C. Marcello Coss. lana pluit circa castellum Carissanum, iuxta quod post annum T. Annius Milo occisus est.

concreto similem, post meteora quaedam cecidisse, variis confirmat exemplis catalogos supra laudatus. Ed. P.

P. Volumnio, etc. Anno V. C. ccxciii. Ed. P.

Putruisse. Chiffl. et Vet. apud Dalec. *perputruisse.* Facile credam non putruisse materiam, quae nec animalis profecto nec vegetabilis naturae esset, sed metallico regno affinis: multo etiam facilius, ab avibus direptam non fuisse. Ed. P.

In Lucanis. Lucania, Italiae regio, de qua Plinius III, 10. Ed. P.

Anno antequam, etc. Anno scilicet V. C. dcc. Ed. P.

Quoa pluit. Sic Hard. ex MSS. Dalec. et Elz. *quoe pluerot.* Ed. P.

Spongiorum fere similis. Ferrum igitur scoriosum fuit, quale debuit esse subito ac turbide refrigeratum. Tales ferri massas ductiles, ex aëre nonnunquam deciduas, nostri hodienum physici probe cognoscunt. Omnes meteoritae ferro maxime constant, et interdum toti ferrei sunt, de quorum origine nondum finitas esse controversias iam diximus, cap. 34. Ed. P.

Aruspices praemonuerunt. Dalec. et Elzev. *oruspices cavenda praemonuerunt.* Sed in Vet. et Chiffl. recte, ut apud Harduinum, vox *cavenda* deest. Ed. P.

Superna vulnera. Parthicis nempe sagittis, tanquam e caelo ingruentibus, opprimandae mox erant Crassi legiones. Ed. P.

L. autem Paulo. Anno V. C. dcciv. Ed. P.

Lana pluit. Simile est quod Hieronymus refert in Chron. an. 368: *Apud Atrebatas lano e caelo pluviae mixto defluxit.* Hanc aiunt Atrebatenses in summa sterilitate agrorum inopiaque frugum e caelo decidisse, ac terras foecundasse. Mannam huic lanae nomen dederunt. Durat apud eos hodieque beneficii huius memoria gratiaque, festa celebritate annua. Hard.

Corisranum. Forte *Cosonum*, vel *Compsanum:* apud Compsam enim Thurinorum oppidum in oppugnatione urbis, Milonem ictu lapidis ex muro periisse, Caesar scribit. Miller. — Vide Caesarem, de Bello civili III, 22, et Velleium Paterculum II, 68. Harduinus citius credit Carissanum aliquod castellum iuxta Compsam fuisse, quam Carissanum idcirco in Compsanum castellum mutari oportere. Ed. P.

T. Annius Milo. Deest praeto-

Eodem causam dicente, lateribus coctis pluisse, in eius anni acta relatum est.

LVIII. (LVII). Armorum crepitus, et tubae sonitus auditos e caelo Cimbricis bellis accepimus: crebroque et prius, et postea. Tertio vero consulatu Marii ab Amerinis et Tudertibus spectata arma caelestia, ab

men *Titus* in Chiffl. Alii, *T. Manilius*, pessime. Ed. P.

Eodem causam dicente. Post occisum Clodium, anno DCCII. Ed. P.

Lateribus coctis. Etiam testis integris pluisse L. Marcio, Sex. Iulio Coss. auctor est Iulius Obseq. cap. CXIV. Forte haec aliunde arrepta turbine, alio deciderunt. Forte vi ignis e terra erumpente, propelli inde lapides, lateresque eructari, ac proiici longissime potuerunt. Hard. — Fragmenta vidimus aërolithorum non omnino absimilia coctis lateribus, iis scilicet qui nimio fornacis ardore duriorem naturam et colorem deteriorem traxerunt. Ed. P.

In eius anni acta. Acta populi romani etiam alias citantur a Plinio, quorum scribendorum cura videtur pontificibus commissa fuisse, ut brevem magistratuum mentionem aut rerum singulis annis gestarum continerent, itemque prodigia quae quotannis accidissent. Ea diu sola fuerunt historiae romanae monumenta; diversa non credo a Fastis sive Annalibus. Vide Auctorum Indicem, ad verbum *Acta*. Ed. P.

Armorum crepitus. Iulius Obseq. cap. CV, e locis subterraneis prodiisse hos strepitus, ait: *L. Valerio Cos. crepitus armorum ex inferno auditus.* Sextus hic Marii consulatus fuit, A. V. DCLIV. Hard. — Illi armorum crepitus, spectata illa arma caelestia et inter se concurrentia, ardensque caelum, demonstrant iampridem visas fuisse auroras boreales, quae iam infinitis observationibus et egregio opere clar. De Mairan, omnibus innotuere. Brot.

Crebroque. Ita MSS. omnes: non *crebroque*, ut editi. Hard.

Et prius. Habet aliquid huic prodigio simile Livius, lib. XXIV, p. 26n. Hard. — Virgil. Georg. I, 474, idem prodigium Caesare mortuo rursus observatum narrat: *Armorum sonitum toto Germania caelo Audiit.* Ed. P.

Tertio. Fuit annus V. C. DCLI. Hard. — Vide not. seq. Ed. P.

Ab Amerinis. In Chiffl. cod. et aliis, a *Mamertinis*, male. Nam Plutarchus in Mario, pag. 415: Ἐκ δὲ Ἀμερίας καὶ Τουδέρτου πόλεων Ἰταλικῶν ἀπηγγέλθη νυκτὸς ὤφθαι κατὰ τὸν οὐρανὸν αἰχμάς τε φλογοειδεῖς, etc. Hinc emendabis Iulium Obseq. cap. CIII: *C. Mario, C. Flacco Coss. Arimini* (lege *Amerini*) *canis locutus: arma caelestia, tempore utroque ab ortu et occasu visa pugnare, et ab occasu vinci.* Sed ex Iulio vicissim Plinii lectio vetus est retinenda, *Tertio vero consulatu Marii:* quamvis Fasti Consulares reclament. H. — Apud Iulium Obsequentem *C. Flavio*, non *C. Flacco*, legendum est, ut vulgo legitur. Secundus hic fuit Marii consulatus, non tertius; sed Plinius et Obsequens potuerunt de prodigii tempore non convenire. E. P.

ortu occasuque inter se concurrentia, pulsis quae ab occasu erant. Ipsum ardere caelum, minime mirum est, et saepius visum, maiore igne nubibus correptis.

LIX. (LVIII). Celebrant Graeci Anaxagoram Clazomenium, Olympiadis septuagesimae octavae secundo anno, praedixisse caelestium litterarum scientia, quibus diebus saxum casurum esset e Sole. Idque factum

Pulsis quae ab occasu erant. Praenunciabatur Teutonorum clades, qui ab occidente septemtrionali veniebant. Ed. P.

Ipsum ardere. Id accidisse Livius narrat lib. III, cap. 10, P. Volumnio, Ser. Sulpicio Coss anno U. C. ccxcii, aliasque saepius, ut libb. XXXI, XXXII, XLIII, etc. Vide Iulium Obseq. capp. LXXIX, XCVIII, et CXI. Dionem lib. LX, pag. 687, et alios. Hard.

Maiore igne. Sic Chiffl. et alii. Dalec. et Elz. *maiore vi ignis.* Falsa causa verissimi phaenomeni indicatur. Ed. P.

Anaxagoram. Is Euripidis magister fuit. De eo vulgatum est ac tritum, quod Tullius refert, Tusc. quaest. lib. I, *Praeclare Anaxagoras, qui quum Lampsaci moreretur, quaerentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri: Nihil necesse est, inquit, undique enim ad inferos tantumdem viae est.* De eo multa Laërtius lib. II, ubi huius Anaxagoreae praedictionis meminit. Hard.

Olympiadis septuagesimae octavae secundo anno. Discrepat a Plinio auctor Chronici marmorei, quod in Marm. Oxon. recitatur, pag. 160, Epoch. 58. Rem enim is contigisse ait Archonte Athenis Theagenide: Ἀφ' οὗ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ὁ λίθος ἔπεσε, καὶ Σιμωνίδης ὁ ποιητὴς ἐτελεύτησε... ἄρχοντος Ἀθήνησι Θεαγενίδου. Fuit autem Theagenides Archon, Olymp. LXXVIII, anno primo, teste Dion. Halic. lib. IX, pag. 611, et Diodoro Siculo, lib. XI, pag. 49. Hard.

Praedixisse. Rem vero tam fortuitam, tamque insperatam, praedici aut praenosci ulla parte posse, vix ullam habet similitudinem veri. H. — Saxum ingenti ventorum vi, aut potius vulcanici montis impetu, in sublime raptum fuisse et decidisse minime mirum est. Id quoque saepe, et nostra aetate, contigit. At et saxum de sole cecidisse, et casurum praedixisse Anaxagoram Clazomenium, fuit graecae vanitatis mendacium. De hoc saxo aliisque satis dixit Cl. Fréret, *Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions*, tom. IV, pag. 421. Brot. — Vulcanicis montibus eiici hos lapides viri docti etiam nunc credunt; sed lunaribus, non terrestribus. Alii planetas quosdam exiguos fingunt, a suo cursu, per obviam terrestris orbis attractionem detortos, huc praecipitare. Quidam immensas vaporum sive gazorum moles repentino casu condensari, ac deinde suo pondere ad humum deferri putant. Quod iam de meteoris ignitis observavimus, cap. 34. Ed. P.

Saxum. Plut. de placitis Philos. lib. II, cap. 13, stellam saxeam et

interdiu in Thraciae parte ad Aegos flumen. Qui la-
pis etiam nunc ostenditur, magnitudine vehis, colore
2 adusto, comete quoque illis noctibus flagrante. Quod
si quis praedictum credat, simul fateatur necesse est,
maioris miraculi divinitatem Anaxagorae fuisse: solvi-
que rerum naturae intellectum, et confundi omnia,
si aut ipse Sol lapis esse, aut unquam lapidem in
eo fuisse credatur. Decidere tamen crebro, non erit
dubium. In Abydi gymnasio ex ea causa colitur

ignitum vocat: πυροειδῶς κατενεχθέντα ἀςέρα πέτρενον. Diogenes item ap. Stobaeum, Eclog. Phys. lib. I, p. 53. Non unicum saxum, sed plures casuros lapides praedixisse ferunt Tzetzes mox laudandus, et Philostr. de vita Apollonii, lib. I, cap. 2. HARD.

E Sole. Laërtius pariter e Sole cecidisse ait. E caelo ἐξ οὐρανοῦ Tzetzes, et Philostratus. Arist. Meteorol. lib. I, cap. 7, ex aëre: ὁ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἔπεσε λίθος ἐκ τοῦ ἀέρος. H.

Aegos flumen. Aegospotamon, sive ut Plinius vertit, Aegos flumen, Cherronesi Thraciae quondam urbem fuisse scito, non amnem. Stephanus, pag. 36: Αἰγὸς ποταμός, πόλις ἐν Ἑλλησπόντῳ· τὸ ἐθνικὸν, Αἰγοσποταμίτης. Fuit hoc oppidum clade Atheniensium classis nobile, inquit Mela, lib. II, cap. 2. Et Tzetzes, Chiliad. 2, v. 892, hoc ipsum referens, quod a Plinio in presenti narratur: Ὁ δέ γε Κλαζομένιος πάλιν Ἀναξαγόρας Ἐξ οὐρανοῦ προέφησε λίθους κατενεχθῆναι Ἐν ποταμοῖς τοῖς τῆς Αἰγός. (Θρᾴκης δὲ τοῦτο πόλις), etc. De eo oppido dicemus, lib. IV, cap. 18. HARD.

Magnitudine vehis. Eo pondere eaque magnitudine, quae una vectura ferri possit. Hac voce rursum usus est Plinius, lib. XVIII, cap. 53: *Iustum est vehes octodecim ingerere tribus.* Usus et Columella saepius, quem citat Rob. Steph. A *vehendo* deductum vocabulum, pondusque certum illud significans, quod una vectatione ferri potest. Plura de ea voce dicemus loco supra citato. Salmasium nihil moror, qui inusitato in Latina lingua verbo, *vehibilis* legit, reclamantibus libris omnibus. H. — Vet. ap. Dalec. *vehiculi.* ED. P.

Comete quoque. Non cometes fuit, sed globus ardens, ac fortasse flammeum post se tractum, ut caudam, ducens: quales plerumque in his phaenomenis observari, et ab antiquis pro variis formarum similitudine clypeos, stellas, aut faces nominari iam diximus. ED. P.

Sol lapis. Hanc fuisse Anaxagorae mentem prodidit Tatianus, orat. contra Graecos, aliique. Harpocration, p. 23, verbo Ἀναξαγόρας, docuisse eum ait, Solem esse massam candentem, μύδρον διάπυρον. Idem habet et Suidas, pag. 241, verbo Ἀναξαγόρας. HARD. — Vix sane aliter intelligi potest solis materia, quam metallica aut lapidea moles, sive in totum, sive extrinsecus candens ac liquefacta, et fortasse non liquefacta modo, sed in vapores resoluta. E. P.

Abydi. De Abydo, urbe Asiae ad Hellespontum sita, vide Plinii Geographica in partem, lib. V, cap. 40. ED. P.

hodieque, modicus quidem, sed quem in medio terrarum casurum idem Anaxagoras praedixisse narratur. Colitur et Cassandriae, quae Potidaea vocitata est, ob id deducta. Ego ipse vidi in Vocontiorum agro paulo ante delatum

LX. (LIX). Arcus vocamus, extra miraculum frequentes, et extra ostentum. Nam ne pluvios quidem, aut serenos dies, cum fide portendunt. Manifestum est, radium Solis immissum cavae nubi, repulsa acie

Colitur. Ex his phaenomenis originem sumpsit populorum bene multorum superstitio, qui lapides coluisse dicuntur: ut Celtae, Scandinavi; ut Pessinuntii sub Cybeles, Paphii sub Veneris; Syri sub Heliogabali nomine, etc. Ed. P.

Cassandriae. Vrbs Chalcidica in Thraciae parte maritima, hodie *la porta di Cassandro.* Vide Plinium infra lib. IV, cap. 17. Ed. P.

Ob id deducta. Deductis eo sacri huius lapidis causa colonis, exstructoque oppido, cui nomen a colore adusto lapidis, est inditum, Potidaea. Est enim ποτὶ Dorice πρός, ad, apud; δαίομαι, uror. Hard.

Vocontiorum. In Gallia Narbonensi: hodie *Vaison*, urbs semiruta Provinciae. Ed. P.

Delatum. Quid si *delapsum* legas? Hard.

Arcus. Arcus illos nos quoque vocamus *arcs-en-ciel.* Brot. — Hos ait Plinius usque admirationem movere, nec quidquam praesagire: sic inter se differunt verba, *extra miraculum, extra ostentum.* Ed. P.

Ne pluvios. Ea de re Seneca Natur. quaestion. lib. I, cap. 6: *et bibit ingens Arcus, ut ait Virgilius noster, quum adventat imber; sed non easdem, undecumque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. ... Si circa occasum refulsit, rorabit, et leviter impluet. Si ab ortu, circave surrexit, serena promittit.* Verius est quod hoc loco Plinius ait, quam quod lib. XVIII, cap. 80: *Arcus quum sunt duplices, pluviam nunciare, etc.* Hard.

Cavae nubi. Ita Seneca, loc. citat. cap. 3: *Illud esse dubium nulli potest, quin Arcus imago Solis sit, roscida et cava nube concepta.* Ἐν νέφει κοίλῳ, inquit Arist. vel quisquis est auctor libri de Mundo, cap. 4. Existimabant crassiuscule Veteres, nubem esse veluti speculum concavum, e quo Solis radii reflecterentur: sic demum iridem fieri, rotunditate ex figura nubis unice petita. Vide Plutarch. de placitis Philos. lib. III, cap. 5. Qui subtilius ista deinceps consectati sunt, dixere nubem roscidam esse texturam corpusculorum seu guttularum, quarum unaquaeque radium Solis reflectat quidem, sed ita tamen ut tum solam videatur, atque adeo speciem iridis coloratam exhibeat, quum in eo est situ, ut angulo certo reflexionem in oculum faciat. Quamobrem, quaecumque nubis figura sit, iridis speciem aliam esse, nisi rotundam, non posse: quoniam situs corpusculorum ad parem Solis et

in Solem, refringi: colorumque varietatem mixtura nubium, aëris, igniumque fieri. Certe nisi Sole adverso non fiunt: nec unquam, nisi dimidia circuli forma: nec noctu, quamvis Aristoteles prodat aliquando visum, quod tamen fatetur idem non nisi tricesima

oculi angulum non potest alius esse successive, nisi circularis. Haec pro instituti nostri ratione ac brevitate sufficiunt. Physici ea uberius, quibus est otium spatiumque. H. — Hucusque processerat Cartesiana philosophia, quae formam quidem arcus caelestis explicabat; varietatem colorum, quamvis eamdem esse videret quae in vitreo prismate observatur, nondum tamen interpretari recte poterat. Quam nemo hactenus ne suspicari quidem potuerat, luminis refracti in septem versicolores radios dispersionem, princeps in hac re ut in multis, NEWTON invenit, et mathematicis rationibus subiecit. ED. P.

Varietatem. Vett. ante Dalec. *varietates.* ED. P.

Mixtura nubium, etc. Iridis colores non ea mixtura fiunt, sed refractione luminis: quod argumentum elegantissimo carmine P. NOCETI, eruditis adnotationibus Cl. BOSCOVICH, illustravere. BROT. — Primo quidem aspectu incredibile videtur, Plinium, quum supra veram huius phaenomeni causam satis recte indicasset, *radium Solis repulsa acie refringi*, nunc ad ineptissimam explicationem confugere. Sed ea debuit esse veterum physicorum conditio, qui nec prismatis colores satis observassent, nec luminis divisionem suspicarentur, ut supra diximus, utque melius ostendent hodierni de physica scriptores. ED. P.

Igniumque. Ignem vocant quod igneam Solis lumen Seneca loc. cit. Varius iridis colores ex varia luminis reflexione et refractione emergere, nunc recentiores scriptores consentiunt: sed in explicanda ratione, mirae ambages. Fieri certum est, ut in experimento familiari et usitato evenit, quum Sole averso aquam ore spargimus: fieri enim tum quiddam plane simile his, quos videmus in arcu, coloribus solet, ut animadvertit Seneca loco citato, et ante eum Arist. Meteor. lib. III, cap. 4. De iridis coloribus multa egregie Seneca, cap. 3. HARD.

Sole adverso. Vide Senecam, loco citato. HARD.

Nec unquam. Haec Aristoteles totidem verbis expressit, Meteorol. lib. III, cap. 2. HARD.

Nec noctu. Aristotelem vide loco proxime indicato. Seneca loco etiam citato: *At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia Luna non habet tantum virium, ut nubes transeat, et illis colorem suffundat, qualem accipiunt Sole perstrictas, etc.* HARD. — Lunares irides videntur et noctu; prioreque et hoc nostro saeculo sunt observatae. Merito ergo eas prodiderat Aristoteles. BROT.

Tricesima. Sic Harduinus, sic Chiffl. et alii manuscripti omnes vetustaeque editiones. At quum *plenilunio* tantum hoc fieri diserte efferat Aristoteles, Meteor. lib. III, cap. 2: Ἐν τῇ πανσελήνῳ γὰρ ἀνάγκη γενέσθαι, εἰ μέλλοι ἔσεσθαι, καὶ τότε ἀνατελλούσης ἢ δυ-

Luna posse. Fiunt autem hieme maxime, ab aequi- 2
noctio autumnali die decrescente. Quo rursus crescente ab aequinoctio verno, non exsistunt; nec circa solstitium longissimis diebus: bruma vero, hoc est brevissimis diebus, frequenter. Iidem sublimes humili Sole, humilesque sublimi: et minores oriente aut occidente, sed in latitudinem diffusi; meridie exiles, verum ambitus maioris. Aestate vero per meridiem non cernuntur; post autumni aequinoctium, qua-

νούσης hinc non contemnendi editores, Dalec. Elz. Brot. *quartadecima* satis audacter rescripserunt. Nos Plinium currente calamo falli potuisse credimus; ideoque a textu movendo abstinemus, quanquam scribendi compendiis *XIV* in *XXX* depravari facillimum fuit. Venit quoque nobis aliquando in mentem *plenissima* pro *tricesima* legi posse. Ed. P.

Fiunt autem hieme. Seneca loc. cit. cap. 8: *Aristoteles ait post autumnale aequinoctium qualibet hora diei arcum fieri; aestate non fieri, nisi aut incipiente, aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est: primum, quia medio die Sol calidissimus nubes evincit*, etc. Aristotelis locus est, Meteor. lib. III, cap. 5. Hard. — Proponit Dalecampius *hi maxime*. Caeterum inania plane narrant hic Veteres. Arcus enim quum hieme, tum aestate fieri possunt, ubi Solis radii sub angulo certo incidentes pluviae guttis refringuntur: sed aestate mediis diei horis non possunt, propter causam infra afferendam; et in Graecia et Italia serenae magis, quam apud nos, aestates rarius forsitan hoc phaenomenon exhibent. Ed. P.

Iidem sublimes. Seneca loc. cit. cap. 3.: *Nunquam non adversus Soli arcus est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit, contrario motu: illo enim descendente altior est; alto, depressior*. Hard. — In vett. ante Dalecampium legebatur: *iidem Sole sublimes humili, humilesque sublimi*. Arcuum amplitudinem cum radiorum Solis inclinatione, ideoque cum huius sideris altitudine mutabilem esse, nihil refert hic admonere. Supra 42 gradus evecto Sole, vix ac ne vix quidem conspicui sunt. Ed. P.

Et minores. Reliquum deinceps caput vide apud Arist. Meteor. lib. III, cap. 2. Hard. — Totus tunc videtur semicirculus, sed circuli minoris, oculorum quidem iudicio, qui sic facilius eius rotunditatem amplectuntur. Ed. P.

Oriente aut occidente. Sic Harduinus ex MSS. Contra Dalecamp. et Elzev. *occidente vel oriente*. Ed. P.

Ambitus maioris. Vet. apud Dalecamp. *ambitu minores*. Arcus tunc humilior, magis patere videtur, falso tamen: nam circuli radius idem est, quamvis centrum sub horizontem descenderit. Ed. P.

Per meridiem. Sole tunc nimis alto. Nam Romae usque ad 71° evehitur. Ed. P.

cumque hora: nec unquam plures simul, quam duo.

1 LXI. Caetera eiusdem naturae non multis dubia esse video. (LX). Grandinem conglaciato imbre gigni, et nivem eodem humore mollius coacto: pruinam autem ex rore gelido. Per hiemem nives cadere, non grandines: ipsasque grandines interdiu saepius, quam noctu; et multo celerius resolvi, quam nives. Nebulas nec aestate, nec maximo frigore exsistere. Rores, neque gelu, neque ardoribus, neque ventis, nec nisi
2 serena nocte. Gelando liquorem minui, solutaque glacie non eumdem inveniri modum.

3 (LXI). Varietates colorum figurarumque in nubibus cerni, prout admixtus ignis superet, aut vincatur.

4 LXII. (LXII). Praeterea quasdam proprietates quibusdam locis esse: roscidas aestate Africae noctes; in Italia Locris, et in lacu Velino, nullo non die ap-

Nec unquam plures simul, quam duo. Nonnunquam tres observatos, affirmat SIGAUD DE LA FOND, *Dict. de Phys.* etsi duo communius fiunt, ordine colorum inverso. ED. P.

Eiusdem. Vat. eius. ED. P.

Grandinem. Quae toto hoc capite continentur, vide apud Aristot. Met. I, capp. 10, 11 et 12. HARD.

Pruinam. Gallis, *la gelée.* Vide lib. XVII, cap. 37. HARD. — Multo potius, *la gelée blanche.* ED. P.

Interdiu saepius. Caute dictum, contra quosdam, qui negant noctu grandinem cadere. Nam id esse falsum, experientia teste, recte monet scriptor libri Gallici, *Mélanges d'histoire et de littérature*, t. II, p. 171. HARD.

Gelando liquorem minui. Ea de re dicemus lib. XXXI, cap. 21. HARD. — Causa hodie non est dubia: siquidem aqua bis statum mutante, partem eius aliquam vaporatione disperdi necesse est. ED. P.

Admixtus ignis. Igneus halitus, e terra Solis vapore eductus, atque intra nubem commixtus materiae, quae ex aqua extrahitur, et in aquam solvitur. HARD. — Idem fere de variis iridis coloribus dixerat paulo ante cap. 60, ubi vide not. 5. ED. P.

Superet aut vincatur. Vet. ap. Dalec. *superat aut vincitur.* ED. P.

Proprietates. Vet. edd. itemque Dalec. et Elzev. *proprietates caeli.* Sed vox *caeli* in Chiffletii codice, et teste Harduino, in aliis quoque MSS. deest. ED. P.

Locris. Epizephyriis scilicet, in infima Brutii parte. Vide Plinium III, 10. ED. P.

Velino. Lacus Velinus, sive ut alius Plinius vocat, Velini lacus (nam plures sunt, sed connexi, quos Velinus amnis alit), praecipiti cursu in

parere arcus; Rhodi et Syracusis nunquam tanta nubila obduci, ut non aliqua hora Sol cernatur: qualia aptius suis referentur locis. Haec sint dicta de aëre.

LXIII. (LXIII). Sequitur terra, cui uni rerum naturae partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternae venerationis. Sic hominum illa, ut caelum Dei: quae nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper: novissime complexa gremio iam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, ut mater, operiens: nullo magis sacra merito, quam quo nos quoque sacros facit; etiam monumenta ac titulos gerens, nomenque prorogans nostrum, et memoriam extendens contra brevitatem aevi. Cuius nu- 2

gurgitem subiectum defertur, et illo aquarum lapsu, dispersis in aëre guttis humidis, unde Plinius lib. III, 18, vicinos colles roscidos vocat, iridis multiplicis phaenomenon efficit, quale de cataractis omnibus narrant viatores, quale et in scatoriginibus hortorum lymphis saepe cernimus. Similem aliquam caussam circa Locros exstitisse verisimillimum est. Ed. P.

Rhodi. Idcirco Rhodum Phoebi sponsam, ἀελίοιο νύμφαν appellat Pindarus, Olymp. ζ, versu 26. De Rhodo id quoque Solinus, cap. XI; de Syracusis, cap. V. Illud ipsum de Alexandria Ammianus, lib. XXII: *Nullo paene die*, inquit, *incolentes hanc civitatem, Solem serenum non vident.* In insula Chio id etiam contingere, multi experimento comprobarunt, inquit Allatius in Philon. Byzant. pag. 69. HARD.

Maternae. Quod ea communis mater omnium mortalium sit, inquit Livius lib. I, pag. 28. Plinius ipse lib. XVIII, cap. 4: *Non tamen, sit, surda tellure, quae parens appellatur*, etc. HARD.

Tum maxime. Lucanus, de Bell. civ. l. VII, v. 810: *Placido natura receptat Cuncta sinu*; et paulo post v. 818: *Capit omnia tellus, Quae genuit.* HARD.

Nullo magis sacra merito. Sic Reg. 1 et Chifflet. quam lectionem etiam Dalecampius proposuerat; primus Harduinus in textum recepit, quum prius *sacramenta* legeretur, nullo sensu. Ed. P.

Sacros facit. Plutarchus in Solonis vita, pag. 89: Επαινεῖται δὲ τοῦ Σόλωνος καὶ ὁ κωλύων νόμος τὸν τεθνηκότα κακῶς ἀγορεύειν, καὶ γὰρ ὅσιον τοὺς μεθεστῶτας ἱεροὺς νομίζειν, etc. *Maledicta iaci vetat in defunctos: sacros enim consentaneum esse existimare eos qui decesserunt.* Huc refer epitaphium in Musis lapidariis pag. 78: *Hospes ad hunc tumulum ne meias, ossa precantur Tecta hominis.* Quia nimirum, ut cecinit Persius, Satyra I, v. 127.: *Sacer est, pueri, locus: extra meiite.* HARD.

Et memoriam. Sic vett. edd. Sic Dalecamp. et Elzev. Harduinus vocu-

men ultimum iam nullis precamur irati grave: tanquam nesciamus hanc esse solam, quae nunquam irascatur homini. Aquae subeunt in imbres, rigescunt in grandines, tumescunt in fluctus, praecipitantur in torrentes: aër densatur nubibus, furit procellis. At haec benigna, mitis, indulgens, ususque mortalium semper ancilla, quae coacta generat! quae sponte fundit! quos odores saporesque! quos succos! quos tactus! quos colores! quam bona fide creditum foenus reddit! quae nostri causa alit! Pestifera enim animantia, vitali spiritu habente culpam, necesse est illi seminata excipere, et genita sustinere; sed in malis generantium noxa est. Illa serpentem homine

lam *et* omisit, nulla prolata auctoritate. Ed. P.

Vltimum iam nullis. Vnicum quod mortuis supersit. Sic apud Tullium Tusc. I, 11 et seq. mortui saepe *nulli* dicuntur, et vel eo solo arguuntur miseri non esse, *quia nulli sunt.* E. P.

Precamur irati. Solemni hoc hemistichio, *Sit tibi terra gravis.* — Solebant antiqui, ut ex poëtis praesertim Latinis constat, Manibus eius *cuius memoriam* (ut ait Tertullianus l. de Testim. animae, cap. 4) *cum alicuius offensae morsu focerent, et cui maledicere vellent, terram gravem imprecari: eius vero cui gratiam deberent, ossibus et cineribus refrigerium comprecari.* Hinc illa: *Molliter* ossa *cubent. Et cinerem tellus non onerosa premat.* Martialis, lib. V, Epigr. 34: *Mollia nec rigidus cespes tegat ossa: nec illi Terra gravis fueris: non fuit ille tibi.* Seneca in Hippol. act. V, scena ultima 1279 et seq. *istam terra defossam premat, Gravisque tellus impio capiti incubet.* Detorsit ingeniose votum terrae levis in contrarium plane sententiam Ammianus in Anthol. l. II, c. 43, Epigr. 1: Εἴη σοὶ κατὰ γῆς κούφη κόνις, οἰκτρὲ Νέαρχε, Ὄφρα σε ῥηϊδίως ἐξορύξωσι κύνες. *Sit levis, infelix, tandem tibi terra, Nearche, Promptius effodiant ut tua membra canes.* Hard.

Vsusque mortalium. Forte rectius, *usuique.* Hard.

Foenus. In Vel. deesse docet hoc verbum Dalecampius. Ed. P.

Quae. Quot et quam utilia generi humano animalia! Ed. P.

Vitali spiritu. Aër in culpa est, ex quo cunctorum animantium, serpentiumque semina decidere creduntur: terra ipsa non sponte excipit, sustinetve, sed quoniam ita necesse est illi. Hard. — Ridicule hinc incusatur aër, non enim nocentior quam terra. Sed hoc plerumque accidit, quum ultra verum declamando pervenimus. Ed. P.

In malis. Mala, inquit, primis auctoribus suis unice imputanda sunt. At cur non de bonis idem quoque dicatur? Me quidem iudice, inanis

percusso non amplius recipit, poenasque etiam inertium nomine exigit: illa medicas fundit herbas, et semper homini parturit. Quin et venena nostri misertam instituisse credi potest: ne in taedio vitae fames, mors terrae meritis alienissima, lenta nos consumeret tabe; ne lacerum corpus abrupta dispergerent; ne laquei torqueret poena praepostera, incluso spiritu, cui quaereretur exitus; ne in profundo quaesita morte, sepultura pabulo fieret; ne ferri cruciatus scinderet corpus. Ita est: miserta genuit id, cuius fa- 4
cillimo haustu, illibato corpore, et cum toto sanguine exstingueremur, nullo labore, sitientibus similes: qualiter defunctos, non volucris, non fera attingeret; terraeque servaretur, qui sibi ipsi perisset. Verum fateamur: terra nobis malorum remedium genuit; nos illud vitae fecimus venenum. Non enim et ferro,

est sententia, vel ideo quod latius patet, omnibus favendo qui mala ab aliis prognata suscipiunt, aluntatque educant. Volebat Dalecampius, *in his malis*. Ed. P.

Illa serpentem. Vide l. XXIX, cap. 13. Hard.

Inertium. Vltione abstinentium. Ed. P.

Parturit. Aliquid bonum parere meditatur. Ed. P.

Fames mors. Ita Reg. 1, 2, Chiffl. etc. Prius legebatur, *ne in taedio vitae dirae famis mors*, etc. interpolato Plinii contextu. Hard.

Mors terrae meritis alienissima. Quod mortis genus a terrae meritis et benignitate valde abhorret. H.

Ne lacerum. Ne foret necesse ad exitum vitae inveniendum, sese ex abruptis locis in praeceps dare: quod leti genus lacerum corpus et fracta membra dispergeret. Hard.

Praepostera. Proposito aliena. Anima enim sic includitur, dum animae quaeritur exitus. Sed haec omnia declamantis sunt, ac in ambiguo vocabulo *animae* praepostere ludentis. Ed. P.

Pabulo. Piscium voracitate. Ed. P.

Ita est: miserta genuit, etc. Vt. *ita genuit*, etc. Caetera quae interposita sunt, delenda. Dalec. — Videtur tamen sic orationi motus addi, non iniucunda legentibus nec insueta Plinio vehementia. Et sane monuisset Dalecampius haec in MS. deesse, si defuissent. Ed. P.

Sitientibus. Intellige, *sitim restinguentibus*. Nam de illa siti, quae venenatos cruciat, non agitur. Ed. P.

Non volucris, non fera. Quod in plerisque voluntariae mortis generibus timendum esset. Ed. P.

Sibi ipsi. Sibi iam nullus, adhuc terrae carus est. Ed. P.

Nos illud vitae venenum. Venenum fecimus, quod erat remedium. Vel

quo carere non possumus, simili modo utimur? Nec tamen quereremur merito, etiamsi maleficii causa tulisset: adversus unam quippe naturae partem ingrati sumus. Quas non ad delicias, quasque non ad contumelias servit homini? In maria iacitur, aut, ut freta admittamus, eroditur aquis: ferro, ligno, igne, lapide, fruge, omnibus cruciatur horis, multoque plus, ut deliciis, quam ut alimentis famuletur nostris. Nisi tamen, quae summa patiatur, atque extrema cute, tolerabilia videantur. Penetramus in viscera, auri argentique venas, et aeris ac plumbi metalla fodientes: gemmas etiam et quosdam parvulos quaerimus lapides, scrobibus in profundum actis. Viscera eius extrahimus, ut digito gestetur gemma, quam petimus. Quot manus atteruntur, ut unus niteat ar-

apud Dalec. *illud vita fecit venenum.* Non profecto male; nam hoc sensu *vita*, id est hominum consuetudo, apud Plinium frequens dicitur. Chifletii codex non *fecimus* legit, sed *facimus*. Ed. P.

Non enim et ferro, quo carere non possumus, simili modo utimur? Ita cum Pintiano scribimus, ex Reg. 1, 2, etc. Prius legebatur, *nos enim*. At cum interrogationis nota concitatius efficaciusque dictum videtur. Etiam paulo ante ex iisdem MSS. rescripsimus, *verum fateamur*: non ut in libris editis, *et ut verum*. Ac postea, *quas non ad delicias*, pro *quasi*. Et *nisi tamen quae summa patiatur*, etc. pro *et tamen quae summa patiatur*: eorundem codicum auctoritate ac fide. Hard.

Simili modo. Ad perniciem. H.

Adversus unam. Terra, inquit, sola est, e quatuor naturae partibus sive elementis, adversus quam ingrati simus. Ed. P.

Quas non ad delicias, etc. Sic in Toletano codice Dal. et Elzev. *Quasi non ad delicias quasque, non ad contumelias serviat homini.* Ed. P.

In maria iacitur. Iactis scilicet, ut ille cecinit, in altum molibus, caementisque demissis. Vide interpretes Horatii lib. III, Od. 1, v. 34. Hard.

Eroditur. Vet. apud Dalec. *eruitur.* Retinenda est vulgaris lectio. Sensus est: Vt maris terris immittantur, excavantur littora, aquarum auxilio. Ed. P.

Nisi tamen. Sic Harduinus ex MSS. Vet. apud Dalec. *illa tamen.* Dalecamp. et Elzev. *et tamen*; pauloque infra *patitur*, pro *patiatur.* Servandum est *nisi tamen.* Est enim obiectionis formula, ut *nisi vero*, et multae aliae huiusmodi, apud omnes scriptores frequentissimae. Ed. P.

Quam petimus. Pintianus legit cum interrogatione, *Vt digito gestetur gemma, quo petitus?* Reg. 1, 2: *Vt*

ticulus! Si ulli essent inferi, iam profecto illos avaritiae atque luxuriae cuniculi refodissent. Et miramur, 6
si eadem ad noxam genuit aliqua! Ferae enim, credo, custodiunt illam, arcentque sacrilegas manus! Non inter serpentes fodimus, et venas auri tractamus cum veneni radicibus? Placatiore tamen Dea ob hoc, quod omnes hi opulentiae exitus ad scelera caedesque, et bella tendunt; quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus. Quibus tamen, velut exprobrato furore, tandem ipsa se obducit, et scelera quoque mortalium occultat.

LXIV. Inter crimina ingrati animi et hoc duxerim, 1
quod naturam eius ignoramus.

(LXIV). Est autem figura prima, de qua consensus iudicat. Orbem certe dicimus terrae, globumque verticibus includi fatemur. Neque enim absoluti orbis

digito gestetur gemma, petitur, terra scilicet. HARD. — Hinc apparet dubiam ac merito suspectam esse lectionem, qua tamen nulla potior nobis occurrit. ED. P.

Credo. Est ironiae formula. Quid, ait, feras et serpentes et venena terrae exprobramus, quae ne ad tuendam quidem illam satis valent? ED. P.

Cum veneni radicibus. Inter venenatas herbas ac noxiorum fruticum radices, auri venam quaerimus. Hic videtur sensus. Lectio tamen dubia forsitan. Vet. apud Dalec. *cum venenis traducibus*. Alii *cum venenis trucibus*, probante Dalecampio, sed perperam. ED. P.

Placatiore tamen Dea. Sic Harduinus ex MSS. Vulgata lectio adiiciebat verbum *utimur*. Sed, ut iam diximus, ablativis absolutis Plinius gaudet. ED. P.

Ipsa se obducit. Ossa vel insepulta cum tempore tellus occultat, deprimentia pondere suo mollitam pluviis humum. ED. P.

Inter crimina. Hic, quod raro nobis accidet, ab Harduini divisione paulum secedimus; is enim, Dalecampium et caeteros edd. male secutus, caput 63 post verbum *ignoramus* clausit. ED. P.

Orbem. Terrae globum esse circa polos complanatum Astronomi hodie opinantur. Vide Historiam Academiae Regiae Scientiarum, anni 1701, pag. 96, et Dissertationem D. Cassini, de figura Terrae, anno 1713, pag. 188. HARD.

Terrae globumque. Vet. apud Dal. et Chiffletii codex: *terrae globum quem*. ED. P.

Verticibus includi. Verticibus montium et terrarum summitatibus metimur, inquit, huius orbis rotunditatem, facta vallium ac depressio-

est forma, in tanta montium excelsitate, tanta camporum planitie: sed cuius amplexus, si capita linearum comprehendantur ambitu, figuram absoluti orbis efficiat: id quod ipsa rerum naturae cogit ratio,
2 non iisdem causis, quas attulimus in caelo. Namque in illo cava in se convexitas vergit, et cardini suo, hoc est, terrae, undique incumbit. Haec ut solida atque conferta, assurgit, intumescenti similis, extraque protenditur. Mundus in centrum vergit: at terra exit a centro, immensum eius globum in formam orbis assidua circa eam mundi volubilitate cogente?

1 LXV. (LXV). Ingens hic pugna literarum, contraque vulgi: circumfundi terrae undique homines; conversisque inter se pedibus stare, et cunctis similem esse caeli verticem, ac simili modo ex quaecumque parte mediam calcari: illo quaerente, cur non decidant

rum partium abstractione. Melius vero nunc orbis figura determinatur Oceani superficie: quanquam et ipsa inaequalis est; sed media altitudo capitur. Caeterum vel altissimi montes cum tanti orbis mole comparati, illius rotunditatem parum aut nihil inflectunt. Asiae quasi mediae impositus montis *Himalaya* vertex caeteros omnes supereminet, qui tamen hexapedis tantum 4012 supra Oceanum erigitur; eadem ergo ratione ad orbis terrestris radium conferendus, qua 1 ad 815. Ed. P.

Si capita linearum. Si per extremitates linearum ductarum a centro terrae ad *summos* quosque vertices montium circulus exigatur. Hard. — Vet. apud Dalec. *si capita linearum cunctarum.* Ed. P.

Quas attulimus. Supra, huius libri cap. 2. Ed. P.

Intumescenti similis. Haec est recentiorum quorumdam philosophorum *vis expansiva*; de qua vide iam supra laudatum opus doctissimi Azaïs. Vet. apud. Dalec. male: *et intumescenti similis ex utraque parte extenditur*; non enim in duas, sed in omnes partes expandi laborat tellus. Ed. P.

Mundus. Caelum. Hard. — Vere quidem mundus caelumve, totaque natura in centrum vergit. At non assidua mundi caelive volubilitate terra in globum aut in orbem cogitur: sed vi illa naturali, qua corpora omnia in centrum tendunt. Brot.

Cogente. Recentiores philosophi satis ad Plinii mentem accedunt, qui corporum vires expansivas mutuo comprimi, et ex eo libramine rerum omnium naturalem statum effici docent. Ed. P.

Illo quaerente. Inepta hominum vulgo quaestionem vanam obiiciente

contra siti: tanquam non ratio praesto sit, ut nos non
decidere mirentur illi. Intervenit sententia, quamvis
indocili probabilis turbae, inaequali globo, ut si
sit figura pineae nucis, nihilominus terram undique
incoli. Sed quid hoc refert, alio miraculo exoriente? 2
pendere ipsam, ac non cadere nobiscum. Ceu spiritus vis, mundo praesertim inclusi, dubia sit! aut possit cadere, natura repugnante, et quo cadat, negante! Nam sicut ignium sedes non est nisi in ignibus, aquarum nisi in aquis, spiritus nisi in spiritu: ita terrae, arcentibus cunctis, nisi in se, locus non est. Globum tamen effici mirum est, in tanta planitie maris, camporumque. Cui sententiae adest Dicaearchus,

litteris, id est, doctorum virorum sententiae. Ed. P.

Contra siti. Antipodes scil. Ed P.

Non ratio. Dalec. et Elz. *Non et ratio.* Tanquam, inquit, non eadem ratione mirari possint antipodes, cur non et ipsi decidamus. Ed. P.

Terram undique incoli. Absurda comparatio terrae cum pinea nuce, quam velut inaequalibus gradibus in conum desinentem, homines circum et supra (sic enim accipio verbum *undique*), non vero subter incolant, mirum si ulli unquam cogitanti probabilis visa est. Non tamen multum abludit Virgilius, Georg. I, vers. 242: *Hic vertex nobis semper sublimis; at illum Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi.* Hinc apparet terram illi quoque visam fuisse tanquam hemisphaerium quoddam, cuius ima pars, hominibus ignota et inaccessa, vel aquis vel inferis occuparetur. Caeterum antipodas esse primus in magna Graecia docuit Pythagoras, cuius opinionem ab eius discipulis egregie defensam, Ionica secta nunquam aut sero admisisse videtur. Aristoteles autem de Caelo lib. II, cap. 2, adeo non vulgari errore imbutus fuit, ut Pythagoricis etiam audacior contenderit, nos infernum hemisphaerium habitare, antipodas superum: subtilius sane quam verius, quoniam nec nos, nec illi, supra vel infra sumus; relativa haec sunt, ut dialectici loquuntur, non absoluta. Ed. P.

Quid hoc refert? Quid refert isti controversiae immorari, quum aliud mirabilius occurrat? Ed. P.

Ceu spiritus vis. Quasi vero, inquit, dubitare possit aliquis, aërem, praesertim caelo inclusum, satis valere ad terram sustinendam! Ed. P.

Et quo cadat, negante. Vet. apud Dalec. *non dante.* Ingeniosam explicationem Parmenides primus excogitavit, terram scilicet non cadere, quod nulla *sufficiens ratio* sit vergendi in hanc vel illam partem: quo principio Archimedes et Leibnitzius ad multa similiter explicanda usi sunt, annotante doctiss. Bailly, *Astr. an.* VIII, 16. Hanc Plinius non bene intellectam longe sequi videtur. Ed. P.

Dicaearchus. Vide quae de eo di-

vir inprimis eruditus, regum cura permensus montes: ex quibus altissimum prodidit Pelion, MCCL passuum, ratione perpendiculi; nullam esse eam portionem universae rotunditatis colligens. Mihi incerta haec videtur coniectatio, haud ignaro quosdam Alpium vertices, longo tractu, nec breviore
3 quinquaginta millibus passuum assurgere. Sed vul-

ximus in Auctorum Syllabo. HARD.

Ex quibus altissimum. Ex illis nimirum, quos dimensus est, Thessaliae montibus, non ex omnibus quaqua patet orbis universe. Pelion Geminus in Elem. Astron. cap. 14, pag. 55, ex eodem Dicaearcho refert altum esse stadiis decem, quae efficiunt, ut Plinius ait, passus MCCL. Cyllenen vero Arcadiae montem ad XV, propemodum stadia attolli, eodem mensore Dicaearcho, hoc est, passus fere MCM. Atabyrium denique Rhodi insulae, stadiis XIV, hoc est, MDCCL passibus. HARD. — Stadium hexapedas nostrates habet circiter centum. Pelion ergo hexapedis 1000 Dicaearchus altum indicarat; Atabyrium, 1400; Cyllenen, 1500. Quid si Alpes nostras dimensus esset? Quid si Tenariffum, quem circiter 1850 hexapedis altum praedicant? Quid vero si Andes americanas, quarum summa iuga tribus circiter hexapedarum millibus, unum etiam 3357 hexapedis altum dimensus est clarissimus DE HUMBOLDT? Multo etiam altius exsurgere contendunt recentissimi viatores Asiae superioris quaedam iuga. Quae si cognovisset Dicaearchus, idem tamen asserere potuisset, portionem hanc esse minimam terrae amplitudinis. Vide supra cap. 64, not. 4. ED. P.

Nullam esse, etc. Vet. apud Dal. *Nullam esse eam altitudinem pro portione univ. rot. colligens.* ED. P.

Quinquaginta millibus passuum. Ita id absurdum est, ut nunquam crediderim a Plinio ita fuisse scriptum. In MSS. legebatur *LM*. Crediderim olim fuisse scriptum *IIM*, idest, *duobus millibus passuum*, quod satis concordat cum altitudine montis *Gemmi*; maxime quum antiqui altitudinem potius augerent quam minuerent. BROT. — Duo passuum millia, hexapedas efficerent circiter 1511. Altissimus Alpium vertex *le Mont Blanc*, vallem suis pedibus subditam hexapedis 1922 supereminet. Quare ad veritatem satis accedit proposita a Broterio mensura, quam ante censuerat iam Rezzonicus, *V millibus* pro *L millibus* esse rescribendum. Pliniana mensura plusquam sedecim leucas nostrates efficit: ridicula profecto et absurditati damnanda; etiamsi Plinius non perpendicularem altitudinem in mente habuerit, sed tractum pedibus emetiendum ut ab ima valle ad summum montis verticem ascendatur, *longo tractu*, et eo longiore, quo lenius assurgit. ED. P.

Sed vulgo. Sed aliud, inquit, obiiciunt homines indocti, aquarum superficiem planam esse nec posse

go maxima haec pugna est, si coactam in verticem aquarum quoque figuram credere cogatur. Atqui non aliud in rerum natura aspectu manifestius. Namque et dependentes ubique guttae parvis globantur orbibus: et pulveri illatae, frondiumque lanugini impositae, absoluta rotunditate cernuntur; et in poculis repletis media maxime tument: quae propter subtilitatem humoris, mollitiamque in se residentem, ratione facilius; quam visu, deprehenduntur. Idque etiam magis mirum, in poculis repletis, addito humore minimo, circumfluere quod supersit; contra evenire, ponderibus additis ad vicenos saepe denarios: scilicet quia intus recepta liquorem in verticem attollant, at cumulo eminente infusa dilabantur. Eadem est causa, propter quam e navibus terra non cernatur, e navium malis conspicua; ac procul recedente navigio, si quid, quod fulgeat religetur in mali cacumine, paulatim descendere videatur et postremo occultetur. Denique 5
Oceanus, quem fatemur ultimum, quanam alia figura cohaereret, atque non decideret, nullo ultra mar-

convexam et fastigiatam accipere figuram. Ed. P.

Propter subtilitatem humoris. Guttarum rotunditas hodie melius exponitur per affinitatem partium invicem cohaerere nitentium. Item in poculis cumulate plenis aqua circum labra depressior subsidit, ob parietum vasis attractionem. Sed alia causa Oceanum rotundat, aequa scilicet undique partium eius ad terrae centrum attractio, cum aequali aeris pressione. Ed. P.

Mollitiam. Tolat. codex, *mollitiem*: caetera ut in vulgata. Ed. P.

Ponderibus additis. Immissis videlicet in aquam leniter ac sine concussu denariis aliquot. Quippe tum aqua succrescit ab interiore parte vasis, ascendentibus guttis quas removerunt sede sua denarii subsidentes; et sic aliquanto etiam supra naturalem cumulum intumescere potest, resistente circum labra parietum vasis attractione. Cumulo autem naturali si guttulam infundas, illa, quum in fundum pondere suo non trahatur, superficiem tantum vasis afficit, et in devexo cumulo quasi labitur. Ed. P.

Eadem est causa. Aquarum nempe convexitas. Ed. P.

Nullo ultra margine, etc. Ergo fingebat sibi Plinius Oceanum sub habitabili terra in convexam superficiem rotundari; quod veritati o-

gine includente? Ipsum id ad miraculum redit, quonam modo, etiamsi globetur, extremum non decidat mare. Contra quod, ut sint plana maria, et qua videntur figura, non posse id accidere, magno
6 suo gaudio, magnaque gloria inventores Graeci subtilitate geometrica docent. Namque quum e sublimi in inferiora aquae ferantur, et sit haec natura earum confessa, nec quisquam dubitet in littore ullo accessisse eas, quo longissime devexitas passa sit: procul dubio apparere, quo quid humilius sit, propius centro esse terrae; omnesque lineas, quae emittuntur ex eo ad proximas aquas, breviores fieri, quam quae ad extremum mare a primis aquis. Ergo totas, omnique ex parte aquas vergere in centrum: ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur.

mnino consentaneum est. Nullum autem marginem eius agnoscit. Nempe margines Oceano nulli essent alii quam ipsa orbis antiqui littora (hinc Europae atque Africae, illinc Asiae), nisi medius in hac immensitate aquarum Americae continens audacibus Columbi coniecturis emersisset. Ed. P.

Ipsum id ad miraculum redit. Id vero ipsum rursus admirationem vulgi movet. Chiffletii codex, *in id ipsum miraculum redit*; vana emendatione. Ed. P.

Ut sint plana. Etiamsi sint plana, quam sententiam ipse paulo ante confutavit. Ed. P.

Confessa. Alii *concessa*. Vet. apud Dalec. *et sit hic naturae earum consensus*. Sed MSS. vulgatam lectionem retinent; et *confessa* in passiva significatione Plinianum est. Vide Indices. Ed. P.

In littore ullo, etc. Vet. apud Dal. *Nec quisquam dubitet in littus ullum accessisse eas, nisi quo longissime devexitas passa sit.* Ed. P.

Quo longissime. Quousque. Ed. P.

Apparere. Supple ex praecedentibus, *docent Graeci*. Ed. P.

Omnesque lineas. Omnesque lineas, quae a centro terrae ducuntur ad proximam aquae superficiem, breviores fieri quam quae ad ultimum mare a primo littore. Hard. — Id Plinius ab aliquo mathematico male transcripsit, nec, ut opinor, intellexit. Nam ex eius verbis nullus mihi sensus elucet: viderint oculatiores. Suspicor tamen *proximas aquas* esse fundo proximas; *extremum* autem *mare*, summam aquarum superficiem, quae a centro remotissima. Verba igitur *a primis aquis* aut spuria essent, aut sic legenda: *ac primas aquas*. Sed incerta omnia. Reliqua vero huius capitis, iam a verbis *ergo totas*, planissima sunt, immo et verissima. Ed. P.

LXVI. Quod ita formasse artifex Natura credi debet, ut, quum terra arida et sicca constare per se ac sine humore non posset, nec rursus stare aqua, nisi sustinente terra, mutuo implexu iungerentur: hac sinus pandente; illa vero permeante totam, intra, extra, supra, venis, ut vinculis, discurrentibus: atque etiam in summis iugis erumpente; quo, spiritu acta, et terrae pondere expressa, siphonum modo emicat: tantumque a periculo decidendi abest, ut in 1
summa quaeque et altissima exsiliat. Qua ratione ma- 2
nifestum est, quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant.

(LXVI). Est igitur in toto suo globo tellus medio ambitu praecincta circumfluo mari. Nec argumentis hoc investigandum, sed iam experimentis cognitum.

LXVII. (LXVII). A Gadibus, columnisque Herculis, 1
Hispaniae et Galliarum circuitu, totus hodie navigatur occidens. Septemtrionalis vero Oceanus, maiore ex parte navigatus est, auspiciis Divi Augusti, Ger-

Artifex natura. Reg. 1, 2, Chiffl. etc. *artifex naturae.* Hard.

Mutuo implexu iungerentur. Vet. *mutuo complexu iungerentur.* Ed. P.

Spiritu acta. Sequitur pervulgatam sententiam, referentium originem fontium ad ipsum mare, ex quo per ductus subterraneos in montes usque, et loca omnia, in quibus scaturigines conspicuae sunt, aqua contendat. Hard. — Spiritum hic vocare videtur aspirationem quamdam terrae, qua in eius viscera tractus humor, deinde subsidentis humi pondere in altum per canales quosdam aut siphones exsiliat. Sic terra quodammodo pulmonis officium ageret. Sed manifesto vana argutatur Plinius. Ne tamen irrideas. De scaturientium in altissimis montibus aquarum origine, nondum omnino dirempta lis est; quanquam nubibus praesertim imputanda videtur, quae montium cacuminibus attractae, frigore densatae, terra absorptae, summas illas scaturigines alunt. Ed. P.

Siphonum. Siphon est canalis fistula, per quam emittitur liquor, ut in salientibus aquis cernimus. Hard.

Qua ratione. Nempe quod remotissimos etiam fontes alat Oceanus. Sed omittit Plinius vaporationis intermedia ope hoc fieri. Ed. P.

Medio ambitu. Toto orbis sui ambitu terra, inquit, mari praecingitur, ceu fascia quadam: reliqua eminet extra undas. Hard.

Germaniam classe circumvecta.

maniam classe circumvecta ad Cimbrorum promon-
torium: et inde immenso mari prospecto, aut fama
cognito, ad Scythicam plagam, et humore nimio ri-
gentia. Propter quod minime verisimile est illic maria
2 deficere, ubi humoris vis superet. Iuxta vero, ab ortu
ex Indico mari sub eodem sidere pars tota vergens in
Caspium mare, pernavigata est Macedonum armis,
Seleuco atque Antiocho regnantibus, qui et Seleuci-
da atque Antiochida ab ipsis appellari voluere. Circa

De Drusi expeditionibus, et quam eo iubenta teotavit Romana classis in Oceano septemtrionali, navigatione, confer Dionem, lib. LIV; Velleium, II, 105, 106; Tacitum, Germ. xxxiv; Suetonium, Claud. 1. De septemtrionalium regionum situ qualis innotuerat Romanis, plura Plinius ipse IV, 27, sed confusa et ambigua, disserit. Ed. P.

Ad Cimbrorum promontorium. Nunc *la pointe de Skagen*, in gradu latitudinis 57° 32'. Nos vero ultra Novam Zemblam et *Spitzberg*, atque etiam ultra 83 gradum latitudinis navigavimus. Brot.

Immenso mari prospecto. Mare illud fuit septemtrionalis Oceanus; sed non glaciale mare, *pigrum illud ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides*, ut Tacitus ait, Germ. xlv. Immo si Dioni fides, loc. cit. videtur Drusi classis non ultra flumen Albim processisse, et Cimbricum promontorium fama potius quam oculis cognovisse. Ed. P.

Ad Scythicam plagam. Chiffl. *Scythicam ad plagam.* Ed. P.

Humore nimio rigentia. Occidentales oras intuli credo, ne Norvegiae quidem, verum Cimbricae Chersonesi. Hic enim velut disceptum littus Oceano in terras insinuante, ac mille sinus efficiente, ut non immerito dixerit Plinius, terram hic videri deficere superantibus aquis: et Scythica recte dici potuit, quum Germaniae non adscriberetur haec plaga, ut ne nunc quidem Alemanniae pars est. *Rigentia* vero, ad frigidam caeli temperiem respicit humore nimio auctam: de mari conglaciato non agitur. Ed. P.

Humoris vis. Dalec. et Elz. *vis humoris.* Ed. P.

Iuxta. Item, pariter. Ed. P.

Sub eodem sidere. Semper ad orientem pergendo. *Sidus* pro caelo aut caeli parte usurpari solet. Ed. P.

Caspium mare. Quem sinum esse Septemtrionalis Oceani, sive Scythici, Veteres arbitrati sunt. Vide quae dicturi sumus lib. VI, cap. 15. Hard.

Seleuco atque Antiocho. Vivus adhuc Seleucus, fortunatissimus ille Alexandri ducum, Asiam superiorem Antiocho filio regendam permiserat, anno ante Chr. 293, qui duodecim post annis universo patris regno successit. Phoius expeditionis tempus non satis accurato designat. Ed. P.

Seleucida et Antiochida. Σελευκὶς et Ἀντιοχὶς adiectiva sunt, quibus est subaudiendum θάλασσα, *mare.* Ed. P.

Caspium quoque multa Oceani littora explorata, parvoque brevius, quam totus, hinc aut illinc Septemtrio eremigatus. Vt tamen coniecturae locum sic quoque non relinquat, ingens argumentum paludis Maeoticae, sive ea illius Oceani sinus est, ut multos adverto credidisse, sive angusto discreti situ restagnatio. Alio latere Gadium, ab eodem occidente, magna pars meridiani sinus ambitu Mauritaniae navigatur hodie. Maiorem quidem eius partem, et Orientis, victoriae 3

Multo. Vel. apud Dalec. *multo labore.* Ed. P.

Oceani. Id est, ipsius Caspii maris. Ed. P.

Parvoque brevius. Paulo minus quam totus, sive fere totus. *Parvo* pro *exiguo spatio* familiaris est scriptori huic locutio: *Tam parvo*, inquit lib. V, cap. 12, *distat ibi rerum naturae diversitas.* Hard.

Sic quoque. Etiamsi totus sit eremigatus. Ed. P.

Paludis Maeoticae. Palus Maeotica, *la mer d'Azow*, non est sinus septemtrionalis Oceani, a quo immensum abest; sed per Bosphorum Cimmerium Ponto Euxino, *la mer noire*, iungitur. Brot. — Adeone incuriosi rerum suarum erant Romani, ut Paludem Maeoticam imperii sui finibus paene contiguam non explorassent! Et tamen de Tanaï vulgata erat apud poëtas mentio: eiusque fluminis ostia commemorabit Plinius II, 112; VI, 7; Tanaïnque orbem nominabit, in eodem fluvio sitam, quo pacto, nisi commerciis et navigatione notam? Alias etiam de Maeotica palude, nec absurda aut vero absimilia loquetur. Ergo, quae nunc delirat, ab aliquo rudis illius antiquitatis somniatore, non ab aevi sui geographis acceperat; indiligens plane veri et falsi compilator, et ubi dissentiunt auctores, nunquam aut raro sibi constans. Ed. P.

Angusto discreti situ. Ita Mss. omnes. Sive, inquit, palus haec Maeotica septemtrionalis Oceani, modico terrarum tractu spatioque inde discreti, restagnatio ac veluti aestuarium sit. Hard. — Septemtrionalem Oceanum et mare Caspium, contigua, vel confusa esse credentibus, Maeotica palus videbatur aut sinus quidam illius ambigui maris, aut lacus ab eo discretus brevi terrarum intervallo, et fortasse illius undis alitus atque auctus. Ed. P.

Alio latere Gadium. Alio mundi latere circa Gades, hodie *Cadix.* Ed. P.

Ab eodem Occidente. Semper ad Occidentem pergendo, ut *supra sub eodem sidere.* Ed. P.

Ambitu Mauritaniae. Circum Occidentalia littora Tingitanae, quae hodie Maroccanum imperium. Ed. P.

Maiorem quidem. Quae sequuntur ad ea verba, *Idem Nepos*, etc., Martianus exscripsit e Plinio totidem verbis. lib. VI, cap. de rotunditate terrae. Hard. — Alexander Africae littora occidentalia non tetigit. Sed Atlanticum Oceanum cum Indico mari, quod lustrarunt Alexandri na-

Magni Alexandri lustravere, usque in Arabicum sinum. In quo res gerente C. Caesare Augusti filio, signa navium ex Hispaniensibus naufragiis feruntur agnita. Et Hanno, Carthaginis potentia florente, circumvectus a Gadibus ad finem Arabiae navigationem eam prodidit scripto: sicut ad extera Europae no-
4 scenda missus eodem tempore Himilco. Praeterea Nepos Cornelius auctor est, Eudoxum quemdam sua aetate, quum Lathurum regem fugeret, Arabico sinu

-ves, inoctum ac contiguum esse mox docebit Plinius. Ed. P.

C. Caesare. Agrippae filio, quem Augustus adoptavit. Vide lib. VI, cap. 31. Hard.

Ex Hispaniensibus naufragiis. Ergo Hispani iam id temporis circum Africam ad Indos orientales navigabant, educti scilicet a Chartaginensibus, qui tamen explorasse hoc iter, non frequentasse videntur. Africae periplus, Alexandria florente et per mare Rubrum Indiae opes accipiente, diu desuetus, oblivione tandem et ignorantia oblitteratus est, donec anno 1486 Lusitani hominis audacia, Bartholomaei Diaz, superato Bonae Spei promontorio, rursus illud arcanum gentibus aperuit. Ed. P.

Hanno. De Hannone et Himilcone vide Auctorum Indicem. Creduntur ambo fratres fuisse, patrem Hamilcarem et avum habuisse Magonem illum qui a Iustino, libro XIX, cap. 1, imperium Poenorum condidisse virtute sua dicitur. De illorum familia consulendus in primis Iustinus, cap. cit. et seq. Hannonis periplus vel saltem huius fragmentum, etiam cum inscriptione Phoenissa, ex qua videtur graece translatum fuisse, ab Hudsono inter geographos minores editum est. Duorum fratrum expeditiones, sexto ante Christum natum saeculo adscribendae sunt. Ed. P.

Praeterea. Reliquum fere caput habet etiam Mela, lib. III, capp. 5 et 9. Ea vero tametsi ridet Strabo, lib. II, pag. 98, tanquam a Posidonio conficta, vel temere credita, calculo tamen suo Herodotus comprobat lib. IV Melpom. docetque Phoenices ab Erythraeo mare solventes, Bonae Spei promontorium praetervectos, ac demum per columnas Herculis in Aegyptum remeasse. Hard.

Eudoxum. Cyzicenus hic fuit, a Cnidio Mathematico, de quo dictum est in Auctorum Indice, plane diversus. Ptolemaei Evergetae temporibus vixisse auctor est Strabo loco citato, eius nimirum, cui Lathurus successit. Hard.

Sua aetate. Quippe, nisi fallit verisimilis supputatio, Cornelius Nepos, Ciceroni aequalis, nasci potuit circa annum V. C DCXL, ante Christum 114. Ed. P.

Lathurum regem. Ptolemaeus VIII, cognomento Lathyrus, sive Lathurus, sive Philometor, sive Soter, regnare coepit in Aegypto, anno V.C.DCXXXVII, ante Christum 117. Regnavit annos 36. Ed. P.

egressum, Gades usque pervectum: multoque ante eum Caelius Antipater, vidisse se, qui navigavisset ex Hispania in Aethiopiam commercii gratia. Idem Nepos de Septemtrionali circuitu tradit, Quinto Metello Celeri, L. Afranii in Consulatu collegae, sed tum Galliae Proconsuli, Indos a rege Suevorum dono da-

Caelius Antipater. De quo plura in Auctorum Indice. Floruit circa annum V. C. DCXXIV, non multo igitur ante Lathurum regem. Ed. P.

De septemtrionali circuitu. Videtur hic fuisse titulus unius e Cornelii Nep. operibus nunc deperditis; qui tamen liber a nullo hacteous interprete memoratus est. An sectionem aliquam Nepotis Chronicorum hoc titulo inscriptam Plinius designare voluerit, prorsus ignoro. Ed. P.

Q. Metello Celeri. Fieri hoc debuit anno V. C. DCXCI, quo Cicero consul fuit. Hoc enim anno, Galliam praetorius pro consule administravit. Cic. pro Muraena. Ipse postea consul fuit cum Lucio Afranio Caecilio, anno V. C. DCXCIV. Vide notam ad Cornelii Nepotis Fragmenta, edit. nostrae, pag. 297, et Broterii excursum ad Taciti vitam Agricolae, ed. nostr. tom. V, p. 150. Ed. P.

L. Afranii. In libris hactenus editis *C. Afranii.* MSS. codices praenomen non habent. Nos ex Dione, lib. XXXVII, et ex Fastis *Lucium* appellamus. Hard.

A rege Suevorum. Ita constanter libri omnes MSS. Credidit Isaacus Vossius in Melam, pag. 249, neque Suevis, neque Boiis (quae postrema vox nonnullis placuit), locum hic esse posse, quum sint mediterranei populi. At quum ipse substituit, *a rege Baetorum*, Baetosque Batavos interpretatur, valde vereor, ut vades coniecturae suae codices ullos probatae fidei possit afferre, aut Baetorum nomen pro Batavis familiare Plinio fuerit. Propius a vero abest Suevorum regem fuisse, ut scriptores toto uno consensu affirmant, ad quem deducti terrestri itinere Indi, qui ad oram Germaniae tempestate fuissent abrepti, quam contra exemplarium fidem quidquam movere. Hard. — Apud Pomponium Melam, loco citato, *Boiorum* non *Suevorum*, rex dicitur ab illis Indis requirendo cognosse, *vi tempestatum ex Indicis aequoribus abreptos, emensosque quae intererant, tandem in Germaniae littora exiisse.* Multa de hoc facto disputant docti. Frustra putat Harduinus Suevos mediterraneam esse nationem, quum Suevia commune sit Germaniae septemtrionalis nomen, sinusque Codanus, *la mer Baltique*, a Tacito *Suevicum mare* appelletur. Quo magis servanda fuit vulgata lectio. Contendit ad hunc locum Poinsinet de Sivry, Gallicus interpres, Suevorum hunc regem, ipsum esse Ariovistum Caesaris bello clarum, sed prius *amicum Populi renatusque romani* nuncupatum Caesare consule, an. DCXCV. De Indis vero in Suevicum mari translatis, nihil credo. Americae potius incolae quidam, si quos tum habuit incolas, navigando nimium expatiati, in occidentalem Europae borealis plagam tempestatum vi eiecti fuerint. Sic ipsa Americana

tos, qui ex India commercii causa navigantes, tempestatibus essent in Germaniam abrepti. Sic maria circumfusa undique dividuo globo partem orbis auferunt nobis; nec inde huc, nec hinc illo pervio tractu. Quae contemplatio apta detegendae mortalium vanitati, poscere videtur, ut totum hoc, quidquid est, in quo singulis nihil satis est, ceu subiectum oculis, quantum sit ostendam.

1 LXVIII. (LXVIII). Iam primum in dimidio computari videtur, tanquam nulla portio ipsi decidatur Oceano: qui toto circumdatus medio, et omnes caeteras fundens recipiensque aquas, et quidquid exit in nubes, ac sidera ipsa tot et tantae magnitudinis pascens. quo tandem amplitudinis spatio credetur habitare? Im-

littora, iam antiquissimis temporibus, Daniae et Norvegiae navigatores audacius in Oceanum provecti tetigerant. Quamvis enim credibile sit, Indos olim terrestri itinere per Asiam septemtrionalem peregrinatus esse cultivatim commercii causa (cuius rei testis esse posset Indica colonia circa mare Caspium, in urbe *Astracan*, nostris quoque temporibus superstes, nisi, quod verius opinor, a Tartaris victoribus et tota Asia dominantibus, decimo tertio saeculo illuc translata est), tamen eos in Codanum usque sinum trans omnes Sarmatiae solitudines pervenisse haud ita facile persuadeor: praeterquam quod haec coniectura virorum caeteroqui doctissimorum, cum Pomponii Plinique verbis minime constare potest. Ed. P.

Dividuo globo. Eoas partes a vespertinis dividente Oceano. Ed. P.

In quo singulis nihil satis est. Propter insatiatam humanam cupiditatem. Ed. P.

In dimidio computari, etc. Pro dimidia, inquit, orbis parte haberi terra solet. Ed. P.

Tanquam. Tanquam non, sic computando, multum detrahamus ex Oceani magnitudine, qui certe multo plus, quam terra, obtinet spatii. Sensus clarissimus. Caeterum ante Dalecampium, quem per omnia secutus est Harduinus, multum variaverat huius loci lectio. Veter. apud Dalec. *Inde mihi disputandum videtur, quaenam portio ipsi decedat Oceano.* Alii, probante Pintiano, nec multum abscedente Chiffletii codice: *Inde mihi disputandum videtur, quaenam portio illius ipsi decedat Oceano.* Codex Salmant. et vetus editio Romana: *Inde mihi disputari videtur, quum nulla portio, etc.* Rectius multo Dalecampius. Ed. P.

Sidera ipsa .... pascens. Vide supra cap. 9. Ed. P.

Spatio.... habitare. Spatium tenere, occupare. Ed. P.

proba et infinita debet esse tam vastae molis possessio.
Adde quod ex relicto plus abstulit caelum. Nam quum
sint eius quinque partes, quas vocant Zonas, infesto
rigore et aeterno gelu premitur omne, quidquid est
subiectum duabus extremis, utrinque circa vertices,
hunc qui Septemtrio vocatur, eumque qui, adversus
illi, Austrinus appellatur. Perpetua caligo utrobique. 2
et alieno molliorum siderum aspectu, maligna, ac
pruina tantum albicans lux. Media vero terrarum,
qua Solis orbita est, exusta flammis et cremata, cominus vapore torretur. Circa duae tantum, inter exustam et rigentes, temperantur: eaeque ipsae inter se non perviae, propter incendium siderum. Ita terrae

Improba. Mensuram non admittens, nec sine audacia quadam aggredienda. Supra cap. 24: *Ausus rem etiam Deo improbum.* Ed. P.

Possessio. Spatii comprehensio, ipsum spatium. Ed. P.

Ex relicto plus abstulit caelum. Partis illius, quae resecto Oceano superest, plus quam dimidium nobis adimit caeli intemperies. Ed. P.

Nam quum sint. Quae sequuntur usque ad caput seq. ea fere totidem verbis Martianus exscripsit, lib. VI, pag. 196. Attigerat ea multo antea Virgilius, his vulgatis versibus Georg. I, 233: *Quinque tenent caelum Zonae,* etc. Hard.

Molliorum siderum. Siderum qui calore et luce caelum emolliunt; Sol praecipue videtur intelligi. Ed. P.

Albicans lux. Media vero. In Chiffl. et aliis codd. praepostera interpretatione legitur: *albicans. Lux vero media,* etc. Mendum corrigit Martianus haec exscribens ac leviter immutans l. VI, c. de Zonis terrae: *Nam duae,* inquit, *quae axi utrique confines, algore immenso et frigoribus occupatae, desertionis causas pruinis ninguentibus praebuere. Media vero flammis atque ardoribus,* etc. Hard.

Incendium siderum. Ita Reg. 1, 2, Chiffl. etc. non *sideris.* Hard. — Mirum fortasse alicui videatur imperviam dici zonam torridam ab eodem Plinio qui paulo ante de periplo Africae locutus sit: verum antiquis in mentem credidisse videtur, Africae littora, paucis supra Tropicum gradibus, citra aequinoctialem circulum curvari, et ad rubrum usque mare porrigi. Asiae autem ab illis cognitae nulla fere pars australior est Cancri tropico. Terram igitur, saltem illam quam incolimus, sub zona torrida deficere; alteramque temperatam zonam coniectura quidem excogitari, sed nullo modo adiri posse credebant. Ed. P.

Terrae tres partes. Torridam mediam, extremasque duas gelo et frigore infestas. Hard.

tres partes abstulit caelum : Oceani rapina in incerto est.

3 Sed ** relicta nobis una portio, haud scio an etiam in maiore damno sit. Idem siquidem Oceanus, infusus in multos (ut dicemus) sinus, adeo vicino accessu interna maria allatrat, ut cxv millibus passuum Arabicus sinus distet ab Aegyptio mari : Caspius vero CCCLXXV millibus a Pontico. Idem interfusus intrat per tot maria, quibus Africam, Europam, Asiamque dum dispescit, quantum terrarum occupat? Computetur etiam nunc mensura tot fluminum, tantarum

4 paludum; addantur et lacus, et stagna. Iam elata in caelum, et ardua aspectu quoque iuga: iam silvae, vallesque praeruptae, et solitudines, et mille causis

Idem siquidem. Fortasse *idem* delendum est. Ed. P.

Vt dicemus. In geographicis libris, qui hunc proxime consequuntur. Ita Mss. omnes. Hard. — Vet. apud Dalecamp. *ut diximus*; supra scilicet, cap. 69. Ed. P.

Allatrat. Cum sonitu undarum ac fluctuum accedit. Ita lib. IV, cap. 9: *Tot sinus Peloponnesi oram lancinant, tot maria allatrant.* Sic Silius Italicus non semel, *latrantibus undis*; et Claudianus de raptu Proserpinae, I, 148: *Hinc latrat vicina Thetis.* Ed. P.

Vt centum quindecim. Hoc iterum repetit lib. V, cap. 12, cum hac eleganti exclamatione: *Tam parvo distat ibi tanta rerum naturae diversitas!* Neque existimandum est a seipso Plinium dissentire, quum illic ait a Pelusio ad Arsinoen rubri maris oppidum, cxxv passuum millia ab Agrippa tradi: nunc vero cxv. Propiorem enim Arabici sinus oram spectare videtur hoc loco, quam sit illud Arsinoes oppidum. Hard. — Illa cxv millia passuum romanorum circiter 38 leucas nobis efficiunt; hodie tamen hoc intervallum, *l'isthme de Suez*, viginti tantum leucis aestimatur. Vetus apud Dalec. post *passuum* addebat adverbium *tantum*. Ed. P.

CCCLXXV. Hunc quoque numerum passuum ex quorumdam sententia recitat lib. VI, cap. 11. Hard. — Distarent ergo haec maria leucis ferme 124, quales hexapedis nostratibus 2282 conficere solent geographi. Recentiores haud multum ab hac aestimatione abludunt. Ed. P.

Dum dispescit. Harduinus voculam *dum* omisit. Manuscriptus apud Dalec. *dum dispertit.* Ipse Dalecampius: *Europam Asiamque dispescit. Quantum terrarum occupet, computetur*, etc. Ed. P.

Aspectu quoque. Supple: quanto magis ascensu! Ed. P.

Et mille causis deserta. In Elz. deest copula *et.* Volebat Menagius *desertae*, ut ad *solitudines* referri

deserta detrahantur. Hae tot portiones terrae, immo vero, ut plures tradidere, mundi punctus (neque enim est aliud terra in universo), haec est materia gloriae nostrae, haec sedes: hic honores gerimus, hic exercemus imperia, hic opes cupimus, hic tumultuamur humanum genus, hic instauramus bella etiam civilia, mutuisque caedibus laxiorem facimus terram. Et ut publicos gentium furores transeam, haec in 5
qua conterminos pellimus, furtoque vicini cespitem nostro solo adfodimus; ut, qui latissime rura metatus fuerit, ultraque fines exegerit accolas, quota terrarum parte gaudeat? vel quum ad mensuram avaritiae suae propagaverit, quam tandem portionem eius defunctus obtineat!

LXIX. (LXIX). Mediam esse mundi totius haud du- 1
biis constat argumentis: sed clarissime aequinoctii paribus horis. Nam nisi in medio esset, aequales dies noctesque haberi non posse deprehendunt et dioptrae,

posset, omissa etiam copula. Ed. P.

Tot. Ironice dictum. Quam paucae enim supersunt! Ed. P.

Mundi punctus. Acutum illum est Senecae dictum, Natur. Quaest. lib. I, in prooem. pag. 831: *Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur. O quam ridiculi sunt mortalium termini! etc.* Hard.

Tumultuamur. Ita Chiffl. codex, et Harduinus. Male Dalec. et Vel. *tumultuatur.* Ed. P.

Cespitem. Agelli angulum. Ed. P.

Adfodimus. Hoc est, addimus, adiungimus, annectimus, ut una fossione aretur. Hard.

Ultraque fines. Multi codd. *ultraque famam*; nullo sensu. Ed. P.

Propagaverit. Suppl. fundum aut agrum suum. Ed. P.

Portionem eius. Eius videlicet fundi. Ed. P.

Mediam esse. Chiffl. et Vel. apud Dalec. *mediam esse terram.* Sed terram facile subaudiri potest. Ed. P.

Deprehendunt. Dalecamp. et Elzev. *deprehenderunt.* Ed. P.

Et dioptrae. Marlianus, l. VI, cap. de Positione terrae, p. 195, hoc caput exscribens: *Media igitur credenda est*, inquit, *quod praesertim aequinoctialis temporis intersitia manifestant: nam pares horarum metas, tam antemeridialium, quam etiam postremarum, et tam diei quam noctis, horologia manifestant. Quo documento clarum est, tantundem undique secus ab terris abesse caelum: quod idem duobus circulis edocetur, solstitiali, et brumali. Nam utique quantum intersitiu dies habet, quum caeli cul-*

quae vel maxime id confirmant: quum aequinoctiali tempore ex eadem linea ortus occasusque cernatur, solstitialis exortus per suam lineam, brumalisque occasus. Quae accidere nullo modo possent, nisi in centro sita esset.

1 LXX. (LXX). Tres autem circuli supra dictis zonis implexi, inaequalitates temporum distinguunt: solstitialis a parte Signiferi excelsissima nobis, ad septemtrionalem plagam versus; contraque ad alium polum, brumalis: item medio ambitu Signiferi orbis incedens, aequinoctialis.

1 LXXI. Reliquorum, quae miramur, causa in ipsius terrae figura est: quam globo similem, et cum ea aquas, iisdem intelligitur argumentis. Sic enim fit haud dubie, ut nobis septemtrionalis plagae sidera nunquam occidant: contra, meridianae nunquam oriantur: rursusque haec illis non cernantur, attollente se contra
2 tra medios visus terrarum globo. Septemtriones non

mine Sol elatus illustrat, tantum spatii longior nox, quum Sol in brumam decidens repraesentat, etc. Haec paulo explanata uberius a Martiano, lucem miram afferunt Plinianae brevitati. HARD. — *Dioptra*, graece διόπτρα, instrumentum est geometricum, *un quart de cercle*, quo apparentes rerum inter se distantiae anguli apertura diiudicantur. Per hoc dimetiri possunt astronomi, qua horizontis portione differat exortus aequinoctialis a solstitiali brumalique. Porro quum ab utroque aequali distet intervallo, gradibus scilicet 23 cum dimidio, sequitur, inquit Plinius, terram esse mediam caeli: melius dixisset, mediam inter tropicos iacere. Martiani exemplum ab Harduino prolatum, huic interpretationi non repugnat. ED. P.

Solstitialis. Dalec. et Elzev. *et solstitialis.* ED. P.

Tres autem. Tropici duo, cum aequinoctiali circulo. HARD.

Versus. Haec vox in Elz. decst, nescio cur omissa. ED. P.

Aquas. Vet. apud Dalec. *aquam.* ED. P.

Haec. Nostri poli sidera. ED. P.

Attollente se. Globo terrae obstante, ut dixit, cap. 10. Vide quae dicemus cap. sequente. HARD.

Septemtriones etc. Quae deinceps tractantur, ad ea verba, *navigantium haec maxime*, etc. verbum verbo transcripsisse credas Martianum Capellam, lib. VI, cap. 193. HARD. — Troglodytice, de qua hic et alias apud Plinium mentio, sinus Arabici littus occupat occidentale ultra tropicum: hodie Nubiae et Abyssiniae adscri-

cernit Troglodytice, et confinis Aegyptus: nec Canopum Italia, et quem vocant Berenices crinem; item, quem sub Divo Augusto cognominavere Caesaris thronum: insignes ibi stellas. Adeoque manifesto assurgens fastigium curvatur, ut Canopus quartam fere partem signi unius supra terram eminere Alexandriae intuentibus videatur; eadem a Rhodo terram quodammodo ipsam stringere; in Ponto omnino non cernatur, ubi maxime sublimis Septemtrio. Idem a Rhodo abscon-

bitur. Septemtriones hic sunt Maior Vrsa, quae tota sub horizontem descendere Troglodytis videtur. Ed. P.

Nec Canopum. Canopus stella est in Argo navi, in temone austrino, primae magnitudinis. De hac Manilius Plinio consentiens, l. I, vs. 215: *Idcirco terris non omnibus omnia signa Conspicimus: nusquam invenies fulgere Canopum, Donec Niliacas per pontum veneris oras. Sed quaerent Helicen*, etc. Hard.

Berenices. Fuit Berenice Ptolemaei Soteris sive Lagidae coniux (immo vero Ptolemaei Evergetae soror et coniux. Ed. P.). Eius crinem, ut Plinius, inter sidera mathematici retulerunt: Conon in primis, si fides est scholiastae Arati, a quo distichon illud Callimacho tribuitur: Ἠδὲ Κόνων μ' ἔβλεψεν ἐν ἠέρι, τὸν Βερενίκης Βόστρυχον, ὃν κείνη πᾶσιν ἔθηκε θεοῖς. Vide Catulli carmen LXVI. Sed longe est haec stella quam Plinius hoc loco commemorat, quaecumque demum ea sit, diversa ab ea quae vulgo coma Berenices vocatur, et a Callimacho Catulloque describitur, et situ, et forma, et nomine: nam et australior est, et unica, et Crinis nominatur, non Coma. Hard.

Caesaris thronon. Non est haec in albo censuque stellarum, quas astronomi recentiores numerant. Nempe multo plures in caelo stellarum μορφώσεις Plinius agnovit, quam nostri hodie in numeratu habent, ut alias diximus. Hard.

Insignes ibi stellas. Canopum scilicet, crinem Berenices, et Thronum Caesaris. *Ibi insignes*, id est, in Aegypto conspicuas. Ed. P.

Vt Canopus. Haec quoque de Canopi visu Rhodi et Alexandriae, Geminus in Elem. Astron. cap. II, pag. 13. At Petavius in notis ad Geminum, pag. 407, non fere quarta parte signi unius, sed quadrante toto, hoc est, gradibus septem cum semisse, elevatum esse supra horizontem Alexandriae probat, tum ex Hipparcho, tum ex tabularum epilogismo. Hard. — Immo ob refractionum vim, Gadibus conspicitur, teste *Suarez de Salazar*, Antiquitat. Gadit. I, 6. Brot.

Eadem a Rhodo. Ita Eustathius in Dionys. v. 13. Hard.

Idem a Rhodo absconditur. Septemtrio, sive Maior Vrsa iam ab insula Rhodo, latitudinis triginta sex gradus numerante, abscondi, id est, occasum nosse incipit, aliqua saltem sui parte, nempe inferioribus stellis et in extrema cauda sitis, contra vulgatissimum illud dictum, quod

3 ditur, magisque Alexandriae. In Arabia novembri mense prima vigilia occultus, secunda se ostendit: in Meroe solstitio vesperi paulisper apparet, paucisque ante exortum Arcturi diebus pariter cum die cernitur. Navigantium haec maxime cursus deprehendunt, in alia adverso, in alia prono mari: subitoque conspicuis, atque ut e freto emergentibus, quae in anfractu pilae
4 latuere, sideribus. Neque enim (ut dixere aliqui) mundus hoc polo excelsiore se attollit; aut undique cernerentur haec sidera: verum haec eadem quibusque proximis sublimiora creduntur, eademque demersa longinquis: utque nunc sublimis in deiectu positis videtur hic vertex, sic illam terrae devexitatem trans-

apud nos et in Italia ac Graecia verum est, populis autem australioribus falsum: *Arctos Oceani metuentes aequore tingi.* Depressior etiam Arctos Alexandriae, quae latitudinis habet tantum 31 gradus. Ed. P.

Prima vigilia. Nox in quatuor partes aequales, seu vigilias castrorum dividebatur, quarum singulis ternae fere horae cedebant: et prima vigilia ab occasu Solis coepta, desinebat post tres horas; inde secunda incipiebat, usque ad mediam noctem, etc. Hard.

Exortum Arcturi. IX Calend. Mart. Vide lib. XVIII, cap. 65. Hard.

Adverso. Ascendenti, ad polum scilicet. Ed. P.

Prono. Ad austrum devexo. Ed. P.

In anfractu pilae. Anfractum pilae vocat tumorem globi terraquei. Sidera, inquit, quae propter tumorem terrae conspici non poterant, subito comparent, velut ex freto emergentia, illo anfractu pilae seu tumore superato. Hard.

Ut dixere aliqui. Vide auctorem libri de Hist. Philosoph. apud Galen. tom. II, cap. 11. Hard.

Hoc polo. Septemtrionali. Fuit illa mens ignarae vetustatis, ac poëtarum maxime, quibus ascendere dicuntur ea sidera quae supra horizontem sese ostendunt. Ad eam se mentem Virgilius accommodat lib. I, Georg. v. 240: *Mundus ut ad Scythiam Riphaeasque arduus arces, Consurgit, premitur Libyae devexus in Austros. Hic vertex nobis semper sublimis: at illum Sub pedibus Styx atra videt manesque profundi.* Vide etiam Manilium, lib. I, initio: *Pars eius ad Arctos Eminet*, etc. Hard.

Aut undique) *Aut* idem valet quod *alioqui*. Sic lib. XIX, cap. 30: *Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt.* Hard.

Haec sidera. Nostro quae sunt polo proxima. Ed. P.

In deiectu positis. Nobis qui isti polo subiacemus, et eius respectu quasi in devexo sumus. Geometricam in verbis diligentiam apud Plinium ne quaeras. Ed. P.

Sic illam. Elzev. *in illam*; con

gressis, illa se attollunt, residentibus quae hic excelsa fuerant: quod nisi in figura pilae, accidere non posset.

LXXII. Ideoque defectus Solis ac Lunae vespertinos orientis incolae non sentiunt: nec matutinos ad occasum habitantes: meridianos vero saepius. Nobili apud Arbela Magni Alexandri victoria, Luna defecisse noctis secunda hora prodita est, eademque in Sicilia

male, sed sine auctoritate. Ed. P.

Illa. Australiora sidera. Ed. P.

Ideoque. Martian. l. VI, p. 193. Hard. — Vet. apud Dalec. *ideo*, omisso *que*. Ed. P.

Vespertinos. Melius dixisset *occidentales*, i. e. qui nobis ad occidentem videntur: nam Lunae defectus vespertini ad orientem fiunt. Ed. P.

Matutinos. Qui nobis in orientali parte caeli cernuntur. Ed. P.

Meridianos. Qui nobis medio caelo apparent; sic enim Eois populis ad occasum videntur, occidentalibus vero ad ortum. Ed. P.

Saepius. Iuvat hoc loco incredibilem Martiani hallucinationem observare, qui quum hunc Plinii locum *meridianos saepius: nobili apud Arabiam*, etc. cursim raptimque transcriberet, legit: *Meridianos Servius Nobilis apud*, etc. ac deinde quae de hac defectione narrantur a Plinio, ea Servio Nobili, auctori plane commentitio, vindicat. Hard.

Nobili apud Arbela. Operae pretium fuerit annotare in codd. Reg. 1, 2, etc. atque in vett. editis legi *apud Arabiam*: in Martiani libris item, *in Arabia.* In Arbelitide tamen Alexandri magni victoriam contigisse, praeter innumeros alios scriptores ipse Plinius testatur, lib. VI, cap. 16. Quamobrem neglectis codicibus Mss. prioribusque editionibus scripsere hoc loco posteriores, *apud Arbela.* At nobis religio est quidquam mutare: quum verisimile sit Arbela Arabiae attributa fuisse, velle Plinium indicare: ut conicere est ex his quae de amplitudine Arabiae scribit, libro VI, cap. 32. Hard — Profecto similitudine nominum gravis error Plinio ingestus est, nec dubitavimus Harduinum hic deserere, ac veterum editionum lectionem, *apud Arbela*, etiam invitis codicibus, restituere. Ed. P.

Luna defecisse. Hanc Lunae defectionem retulit Petavius lib. X de Doctr. Temp. cap. 35, ad annum secundum Olymp. CXII, quo Archontem Athenis fuisse Aristophanem scribit Diodorus Siculus: nocte XX diem Septembris insequente. Consentiunt Scaliger, et Ricciolus: iste tom. I Almag pag. 365; ille lib. V Emend. Temp. p. 420, ubi Ciceronem, Plutarchum, et Arrianum erroris arguit, in assignando defectionis huiusce die. Hard. — Anno igitur V. C. CDXXIII, ante Christum 331: nec scio, cur deinde Harduinus, sub eiusdem annotationis finem, septem annis posteriorem fuisse hunc Lunae defectum contenderit. Ed. P.

exoriens. Solis defectum, Vipstano et Fonteio Coss. qui fuere ante paucos annos, factum pridie Calendas Maias, Campania hora diei inter septimam et octavam sensit: Corbulo dux in Armenia inter horam diei decimam et undecimam prodidit visum, circuitu globi
2 alia et aliis detegente et occultante. Quod si plana esset terra, simul omnia apparerent cunctis, noctesque non fierent inaequales: nam aeque aliis, quam in medio sitis, paria duodecim horarum intervalla cernerentur, quae nunc non in omni parte simili modo congruunt.

1 LXXIII. (LXXI). Ideo nec nox diesque quaevis eadem toto orbe simul est, opposita globi noctem, aut ambitu diem afferente. Multis hoc cognitum experi-

Solis defectum. Tacitus lib. XIV Annalium hanc defectionem Solis annumerat inter prodigia ob necatam a Nerone matrem Agrippinam. H.

Vipstano et Fonteio Coss. C. Vipstanus Apronianus, C. Fonteius Capito, consules Nerone imperante fuerunt, anno V. C. DCCCXII, post Christum anno 59. Harduinus et plerique auctores, *Vipsanio;* male. Vipstani e paucissimis Romae familiis fuerunt, quae nominibus in *us*, non in *ius* terminalis gauderent. Primus hoc animadvertit Vrsinus, et post illum Norisius, Muratorius etc. observante Rezzonico. Ed. P.

Pridie Calendas. Ita Reg. 1, codex, totidem litteris. Reg. alter, *II. Calend.* Martinons, qui Plinii epitomen fecit, *XI. Calendas:* mutata arithmetica numeri nota Arabica in Romanam. Sed hunc errare admonet Ricciolus, Almag. tom. I, pag. 367. H.

Corbulo. A Nerone in Armeniam summo cum imperio missus. Vide Dionem lib. LXII, pag. 710, et Tacitum lib. XIV Annal. capp. 6, 34 et seqq. Hard.

Alio et aliis. Elzev. *alia aliis*, omisso τῷ *et*. Ed. P.

Nam aeque aliis. Reg. 2, codex, *nam aliis:* caeteri *neque*, per notarum compendia, pro *nam aeque*, ita loci postulante sententia. Mss. deinde omnes, editique, *nunc non in omni parte* exhibent, ante Frobenium, qui prior *non* expunxit. Hard. — Recte correxit Harduinus vitiosam Dalecampii caeterorumque scripturam, quae talis erat: *Neque alias quam in medio situs, paria duodecim horarum intervalla cernerentur, quae nunc in omni parte*, etc. Nullo aut absurdo sensu. Ed. P.

Opposita globi. Quum globi terraquei crassitudo interposita solis arcet radios. Ed. P.

Ambitu. Quum nostra huius globi pars a Sole ambitur. Ed. P.

mentis. In Africa Hispaniaque, Turrium Annibalis; in Asia vero propter piraticos terrores, simili specularum praesidio excitato: in queis praenunciativos ignes sexta hora diei accensos, saepe compertum est, tertia noctis a tergo ultimis visos. Eiusdem Alexandri 2
cursor Philonides, ex Sicyone Elin mille et ducenta

Turrium Hannibalis. Quarum illa, quae in Africa fuit, inter Achollam et Thapsum a Livio, XXXIII, 48, ponitur. Iustinus autem XXXI, 2, 3, *rus urbanum quod propter littus maris habuerit, appellat.* MILLER.

In queis. Ignes, qui piratas adesse nunciabant, meridie in illis locis accensos, saepe compertum est, tertia noctis hora visos esse ab ultimis navibus, quae ad persequendos piratas ex Africa Hispaniaque profectae meridie, quum ibi ignes illi accenderentur, et versus ortum pergentes post tergum respiciebant, postquam illis novem horis leucas totidem mari confecissent: atque ideo compertum est de his, qui ex Asia solventes versus occasum, post respicerent ignes ibi accensos meridie, quum inde discederent. HARD. — Frustra desudavit Harduinus ut sanum aliquem sensum ex illis Plinii delirantis excuteret. Sensus apertus est: dispositos quippe longa serie per totum littus ignes praenunciativos, qui signa invicem transmitterent; atque ita signum meridie datum, tertia noctis hora accendi visum iis qui ad ortum ultimi essent. Quod sane fieri potuit, ob necessarias singulis intervallis moras, dum intelliguntur signa, dum accenduntur ignes, etc. Sed ad cursum Solis hoc referre, dementiae est. Nam ut tanta horarum differentia intersit, si moram omnem in speculandis ac transmittendis signis sustuleris, necesse erit observatores illos ultimos 135 gradibus, id est, sesquidimidio hemisphaerio, a primis distare turribus. Recte igitur incredibilem Plinii credulitatem ludibrio vertit Baylius in Dictionario suo. ED. P.

Praenunciativos. Ita recte videtur Frobenius emendasse; quamvis libri veteres, et vetustae editiones habent, *praenunciatos.* HARD. — Vet. apud Dalec. *praenuncios.* ED. P.

Eiusdem Alexandri. Cuius victoriam ad Arbela supra memoravit Plinius. c. 72. Sed quum iamdiu istam Alexandri mentionem oblivisci potuissent lectores, epitheton *eiusdem* ut supervacaneum, deleri iubebat Menagius. ED. P.

Philonides. De quo rursum dicetur lib. VII, cap. 20. Ἡμεροδρόμους *vocant Graeci*, inquit Livius, lib. XXXI, cap. 24, *ingens diurno cursu emetientes spatium.* HARD.

Ex Sicyone Elin. Sicyon nunc *Vasilico*; Elis, nunc *Gastouni*, in Peloponneso: egregius autem fuit ille cursor, qui quinquaginta nostras leucas horis novem conficeret. BROT. — Vide not. seq. ED. P.

Mille et ducenta stadia. Passuum sunt centum quinquaginta millia, leucae horariae quinque et viginti. HARD. — Immo leucae 50 geographicae: sed aliquanto nimium esse hanc distantiam cum ipsa utriusque loci positione comparatam, facile ani-

stadia novem diei confecit horis: indeque, quamvis declivi itinere, tertia noctis hora remensus est saepius. Causa, quod eunti cum Sole iter erat: eumdem remeans obvium contrario praetervertebat occursu. Qua de causa ad occasum navigantes, quamvis brevissimo die, vincunt spatia nocturnae navigationis, ut Solem ipsum comitantes.

LXXIV. (LXXII). Vasaque horoscopa non ubique

madvertet, qui vel obiter mappam geographicam inspexerit. Vix enim triginta leucae recto itinere intersunt; quibus addenda esse fateor viarum diverticula: sed admirationi rursus id detrahendum, quod aestivis diebus, novem horae antiquae horas nostras aequinoctiales fere duodecim efficiunt. Ed. P.

Tertia noctis. Etiam quum toto die ex Eli Sicyonem cucurrisset, conficere tamen iter non potuit ante tertiam noctis horam, quod antea ex Sicyone Elim excurrens novem diei horis erat emensus. Hard. — Quindecim ergo antiquis horis remensus est, quae circa solstitium numeratae, quum dies longissimi sunt, horas nostrates prope septemdecim adaequant. Ed. P.

Remensus est saepius. Vet. apud Dalec. *reversus est*, omisso *saepius*. Ed. P.

Eumdem. Solem scilicet. Vet. apud Dalec. *eumdemque*. Ed. P.

Praetervertebat. Offendebat. Contrario nimirum motu, quam quo Sol ferebatur, hoc est, aversa ab occiduo Sole fronte, ad ortivum progrediebatur: celerius autem videntur ii progredi, qui secundum Solem iter faciunt, quam qui eodem adverso. Illis enim versus occasum procurrentibus, tardius Sol occidit: habentque illi idcirco diem longiorem. Isti dum contra ortum feruntur, relinquuntur a Sole qui citius iisdem occultatur: sic diem ii versa vice habent breviorem. Hard. — Optime: sed in tam parva locorum distantia, Elidis et Sicyonis horologia vix quinque unius horae sexagesimis differre poterant; quare eunti ac redeunti ne discrimen quidem quadrantis horae intererat. Ineptos igitur auctores sequitur hoc quoque loco Plinius. Ed. P.

Vincunt spatia nocturnae navigationis. Ob maiorem scilicet prudentiam sive timorem nocte gubernantium. Nam causa nimis hercule absurda est, quam huc affert Plinius, nempe diurnam illis navigationem nocturna celeriorem esse, quod Solem praesentem comitentur. Ed. P.

Vasaque horoscopa. Haec Martianus totidem verbis, lib. VI, pag. 194. Alia demonstratio est rotunditatis terrae, a diversitate umbrae gnomonis repetita. Vasa horoscopa appellat horologia in plano descripta, horizonti ad libellam respondentia. Vasa dicuntur, quod area in qua lineae ducebantur, labri interdum instar et conchae erat, cuius in margine describebantur horae. Horoscopa, ab ὥρα et σκοπέω, hoc est, ab inspiciendis horis. Quia in his vasis, inquit, umbra gnomonis mutatur, usum

eadem sunt usui; in trecentis stadiis, aut, ut longissime, in quingentis, mutantibus semet umbris Solis. Itaque umbilici (quem gnomonem appellant) umbra, in Aegypto meridiano tempore, aequinoctii die, paulo plus quam dimidiam gnomonis mensuram efficit. In urbe Roma nona pars gnomonis deest umbrae. In oppido Ancone superest quinta tricesima,

illorum quoque mutari necesse est, ubi sunt in alium locum translata, ubi non est eadem elevatio poli. Haec autem poli diversa elevatio oritur ex tumore terrae. HARD. — *Horoscopica*, uterque codex, Tolet. et Salmant. Graeci *horoscopia* appellant. PINT. — Broterio quoque *horospica* placebat. ED. P.

Eadem. Longol. *eidem.* DALEC.

Trecentis. Chiffl. *tricenis.* DALEC. — Trecenta stadia leucas nostrates efficiunt paulo minus tredecim, quingenta stadia unum et viginti leucas. Non instandum est nimium istis Plinii verbis. Sensus est umbram gnomonis, quo magis ab aequatore discedas, longiorem fieri, et hoc discrimen etiam parvis intervallis, ut 13 vel 21 leucarum, facile sentiri. ED. P.

Nona pars. Ita Vitruvius, lib. IX, cap. 8. *Sol*, inquit, *aequinoctiali tempore, Ariete Libraque versando, quas ex gnomone partes habet novem, eas umbrae facit octo, in declinatione caeli, quae est Romae.* Hoc est si gnomonis longitudo dividatur in novem partes, meridiano tempore (nam de sola umbra meridiana agitur, sive quam rectam vocant), umbra gnomonis habebit tantum octo partes Romae: sive erunt gnomonis partes novem; umbrae, octonae. HARD. — Vibis Romae latitudo est 41° 53'. ED. P.

Ancone. Codices fere omnes *Ancona.* Sita est in maris Hadriatici littore Italico, habetque latitudinis 43 gradus, et circiter dimidium: paulo igitur altior quam Roma, id est, septemtrioni propior. ED. P.

Superest quinqua tricesima. Manuscripti hic variant. Nos ex certissima coniectura edi curavimus: *Ancone superest quinta. Decima in parte Italiae, quae*, etc. In decima Italiae regione Venetiam statuit in geographicis, libro sequente. Neque simile veri est, in tot particulas, hoc est, in quintas tricesimas ab homine πλατικωτέρως ubique agente, gnomonem umbramve dividi. HARD. — Sed Plinius, quae apud auctores invenit, temere colligere solet; et potuit haec observatio ab aliquo minus πλατικῶς agente litteris consignari. Itaque nihil sydendum rati sumus, et veterem edidimus lectionem, quam firmat ipse Plinius, lib. VI, cap. ultimo, ubi ait de regionibus in hac latitudine sitis: *Vmbilico triginta quinque pedum, umbrae triginta sex.* Additque, sicut in hoc loco: *ut tamen in parte Venetiae exaequetur umbra gnomoni*; sed falso, si verum est quod modo de Ancone praedicavit. Neque enim Ancone, quam in Venetia, longior esse potest umbra gnomonis, siquidem latitudo australior est; sed longior paulo quam Ro-

In parte Italiae, quae Venetia appellatur, eisdem horis umbra gnomoni par fit.

1 LXXV. (LXXIII). Simili modo tradunt in Syene oppido, quod est supra Alexandriam quinque millibus stadiorum, solstitii die medio nullam umbram iaci; puteumque eius experimenti gratia factum, totum illuminari. Ex quo apparere, tum Solem illi loco supra verticem esse: quod et in India supra flumen Hypasin fieri tempore eodem Onesicritus scripsit.
2 Constatque in Berenice urbe Troglodytarum, et inde

nae, siquidem, ut diximus, unus ac fere dimidius latitudinis gradus supersunt. Ed. P.

Venetia. Inter Padum et Alpes Rhaeticas, circa sinum Hadriaticum: quae pars Italiae diu vocata est *l'État de Venise*, nunc maritima pars regni Langobardo-veneti. Ed. P.

Syene. Vrbs in Aegypti et Aethiopiae confinio, hodie *Assuan*, sub Cancri tropico, lat. 24° 5. Vide Plinium ipsum, lib. V, cap. 10, et passim alias. Ed. P.

Quinque millibus. Totidem numerat Strabo, lib. II, pag. 114. Efficiunt ea stadia, passuum millia DCXXV. Hard.

Stadiorum. Chiffl. *stadium.* Eorum quinque millia, qua diximus ratione, si stadium aequet paulo minus hexapedas nonaginta quinque, leucas geographicas efficiunt 207 aut 208. Recta via hoc intervallum dimensi erant antiqui, siquidem inter Alexandriam et Syenen, latitudinis gradus intersunt 7° 26', et Syene tribus fere longitudinis gradibus ad orientem vergit, qui sub hac latitudine leucas tantum 23 comprehendunt; unde distantiam obliquam geometrica colligit ratio circiter 200 leucarum. Ed. P.

Solstitii die. Hoc etiam Pausanias refert in Arcad. lib. VIII, pag. 517. Luc. lib. II, v. 587: *Vmbras nusquam flectente Syene.* Vide etiam Strab. lib. II, pag. 114. Et de puteo Syenes, qui meridie nullam umbram facit, Arrianus in Ind. pag. 559. Ex eo manifestum est oppidum Syenem esse sub ipso Tropico Cancri, grad. 23° 30', latitudinis septemtrionalis. Hard.

Flumen Hypasin. Flumen Hypasis, nunc *Caul*, in Indum, nunc *Sind*, influit. Hypasis fuit *Alexandri itineris terminus*, ut dicetur infra lib. VI, cap. 21. At solstitii die medio non potest fieri ut supra flumen Hypasin nulla iaciatur umbra, quum Alexandri arae Hypasi flumini appositae sint per 30 latitudinis gradus; ipsumque austrinum Hypasis ostium sit ultra 28 gradus latitudinis. Brot.

Onesicritus scripsit. Chiffl. apud Dal. c. *scribit.* De Onesicrito confer Auctorum Indicem. Ed. P.

Berenice. Steph. pag. 160: Βερενίκη ἐν τῇ Τρωγλοδυτικῇ. De Berenice narrat hoc ipsum Strabo, lib. II, pag. 133. Hard. — Hodie *Aluki* vel *Sulaka*; sita est in rubri maris litore, et πάγχρυσος olim cognominata

stadiis quatuor millibus DCCCXX, in eadem gente, Ptolemaide oppido, quod in margine Rubri maris ad primos elephantorum venatus conditum est, hoc idem ante solstitium quadragenis quinis diebus, totidemque postea fieri; et per eos XC dies in meridiem umbras iaci. Rursus in Meroe (insula haec caputque gentis Aethiopum, quinque millibus stadiorum a Syene, in amne Nilo habitatur), bis anno absumi umbras, Sole duodevicesimam Tauri partem, et quartamdecimam Leonis obtinente. In Indiae gente Ore- 3

est. Vide Plinium ipsum, lib. VI, cap. 34. Ed. P.

Quatuor mill. DCCCXX. Sunt passuum millia DCII, ut Plinius ait, libro VI, ubi haec eadem rursus tractantur. H.

Ptolemaide. Haec Ptolemais ἐπὶ θήρας, et Πτολεμαῒς πρὸς τῇ θήρᾳ τῶν ἐλεφάντων est cognominata, apud Strab. lib. XVI, pag. 770. De eius situ dicemus ad librum VI. H.

Ad primos. Ptolemaei duo, Philadelphus et Evergetes, primi fuere Graecorum, qui elephantorum venationem in his oris instituerint. Auctor Agatharchides, lib. I, de Mari rubro, apud Photium: Πτολεμαῖον φασὶ τὸν μετὰ τὸν Λάγου, πρῶτον ἐλεφάντων θήραν συστήσασθαι. Frustra Salmasius pag. 424 corrigit, *primum ad eleph.* Hard.

Postea. Vet. apud Dal. *post.* E. P.

Et per eos XC *dies.* Ptolemais ergo inter Aequatorem et Tropicum circa quindecim gradum posita fuit, ut bis Solem in zenitho haberet, Maii mensis et Augusti initio; interea vero, Solem e septemtrione haberet. E. P.

In Meroe: insula haec, etc. Ita in Toletano codice. Dalec. et Elz. *in Meroe insula, quae est, etc.* Chiffletii codex: *In Meroe insula, hac quae est.* Non in re dubia Harduinum sequimur. Ed. P.

Insula haec. Eadem de Meroe habet Strabo lib. II, pag. 77. H.

Caputque gentis. Strabo, lib. I, p. 32: Μερὸν, τὸ βασίλειον, καὶ μητρόπολις τῶν Αἰθιόπων. Hard.

Quinque millibus. Hoc est, ut diximus, DCXXV mill. pass. (leucis 207. Ed. P.) quo intervallo distare Syenen a Meroe scribit Strabo, lib. II, pag. 114, et Eratosthenes apud Plinium, lib. VI, cap. 35. Ex eo inter Syenen et Meroen intervallo, quale est inter Alexandriam et Syenen, et ex tempore, quo mox dicturus est Plinius in Meroe absumi umbras, recte conficit D. *Delisle*, in Historia Academiae Regiae Scientiarum, anni 1708, Meroen insulam statui debere grad. circiter 16° 30, latitudinis borealis. Hard.

Stadiorum. Chiffl. *stadium.* Dal.

Sole duodevicesimam, etc. Decima circiter Maii die. Ed. P.

Quartamdecimam. Quarta fere Augusti mensis. Ex his patet Meroen remotiorem ab aequatore fuisse quam Ptolemaida uno circiter gradu. E. P.

Oretum. De oritis, lib. VI, cap. 25. At cap. 22 eiusdem libri, hoc ipsum retractans de Maleo monte,

tum, mons est Maleus nomine, iuxta quem umbrae aestate in austrum, hieme in septemtrionem iaciuntur: quindecim tantum noctibus ibi apparet Septemtrio. In eadem India, Patales celeberrimo portu, Sol dexter oritur, umbrae in meridiem cadunt. Septem-

Suaris illum attribuit, non Oretis. *In interiore situ*, inquit, *Monedes et Suori, quorum mons Maleus, in quo umbrae ad septemtrionem cadunt hieme; aestate, in austrum, per senos menses. Septemtriones eo tractu semel in anno apparere, nec nisi XV diebus, Baeton auctor est, etc.* Alii fortasse hi Oretae ab Oritis de quibus lib. VI, cap. 26, etsi a suo monte quem incolunt. utrique Ὀρεῖται fortassis appellati sunt. Vide quae ea de re dicturi sumus lib. VI, cap. 22. H. — *Oretum* pro *Oretarum* dici potuit; sed fortasse Plinius *Oretes* non *Oretas* vocari vult, eosque ab *Oritis* diversos facit. Vtique Oritae plagam incolebant Erythraeo mari vicinam, citra flumen Indum, ideoque citra Tropicum: id autem quod de Maleo monte narrat Plinius, senis mensibus umbras ac Septemtrionem, senis ad austrum cadere, manifesto intelligi non potest, nisi de latitudine Aequatori proxima. *Maleo*, *Malei*, vel *Maleam*, commune est hodieque montibus Indicis nomen, praesertim in Taprobana, de qua rectius affirmare potuisset id, quod Oritis male affingit, Plinius. Sed longe ab hac sententia abfuit: nam alias Maleum montem in interiore India collocat, eademque de illo refert libro VI, cap. 22. Ed. P.

Quindecim tantum noctibus. Quid sibi velit Plinius equidem non intelligo. Maioris enim ursae septem stellae quae triones vocantur, iam a latitudine 26 aut 27 graduum observatae, quum assidua circa polum revolutione sub Horizontem descenderunt, omnes quidem occultantur; idque cum regione vulgo Oritis assignata satis convenit: sed quum super horizontem quotidie plusquam semicirculum describant, necesse est illas, communi stellis omnibus lege, singulis noctibus, serius quidem ociusve, et aliquando ante Solis ortum, aliquando post occasum, conspicuas fieri. Quidquid id est, merito animadvertit Poinsinet de Sivry, corrigendum esse ex hoc Plinii loco Lucani versum, Pharsal. III, vs. 249, ubi *Orestas* vel *Olostras* pro *Oretas* in antiquis editionibus legebatur: *Tunc furor extremos movit Romanus Oretas Carmanosque duces, quorum devexus in austros Aether, non totum mergi tamen aspicit Arcton, Lucet et exigua velox ubi nocte Bootes.* Ed. P.

Patales. Patala nunc *Totta-Nogar*, ubi sunt divortia Indi fluminis. Brot. — Est urbs in insula sita, quam fluminis ostia efficiunt, latitudinis habens 24° et circiter 20. Plinius, XII, 25, de *Patale insula* loquitur; unde fit ut cum Dalec. et Elz. maluerimus hoc loco *Patales* quam cum Harduino *Patalis* rescribere. Ed. P.

Sol dexter oritur. Hoc dici potest de Zonae torridae incolis, citra Aequatorem habitantibus, quamdiu intra Solem et Aequatorem sunt; siquidem laevum aut dextrum latus aestimatur Solem meridie aspectantibus. Sed omnino falsum est de *Patale*, orbe, ut dictum est, citra Cancri Tropicum

trionem, ibi Alexandro morante, adnotatum prima tantum noctis parte aspici. Onesicritus dux eius scripsit, quibus in locis Indiae umbrae non sint, septemtrionem non conspici, et ea loca appellari ascia: nec horas dinumerari ibi.

LXXVI. (LXXIV). At in tota Troglodytice, umbras bis quadraginta quinque diebus in anno Eratosthenes in contrarium cadere prodidit.

LXXVII. (LXXV). Sic fit, ut vario lucis incremento, in Meroe longissimus dies XII horas aequinoctiales, et octo partes unius horae colligat; Alexan-

sita, etsi non multum ab eo distat, et illo etiam tempore minus distabat ob maiorem eclipticae obliquitatem. Ed. P.

Prima tantum. Prima vigilia, de qua diximus cap. 71. Habet haec quoque Martianus, lib. VI, p. 193. Hard. — Hinc forsitan coniici posset, quo tempore anni observatus fuerit ab Alexandri comitibus in Patale urbe Septemtrio, nisi Plinius verbis nimium laxis ideoque subambiguis uteretur. Ed. P.

Umbrae non sint. Medio die, sole eorum verticem lustrante. Hard. — Et solstitio tantum. Ed. P.

Septemtrionem non conspici. Quando sub horizontem descendit. Nunquam enim ullam eius stellam conspici, vere dici non posset, nisi de regionibus antarcticis, ultra torridam Zonam positis. Ed. P.

Ascia. Qui sine umbra sunt meridiei tempore, uno quotannis die, solstitio scilicet, graece ἄσκιοι, *sine umbra*, dicuntur, iique sub Tropico habitant. Contra dicuntur ἀμφίσκιοι, hoc est, utrinque umbram habentes, populi intra Tropicos, et maxime sub Aequatore siti. Ed. P.

Nec horas dinumerari ibi. Hoc vel falsum est, vel magis ad populorum incultos mores, quam ad astronomiam pertinet. Ed. P.

Bis quadraginta quinque. Diebus XC, ut supra dictum est. Sed minus sane aut maius intervallum esse debet, prout minus magisve Tropicum excedas; nec potest hoc de Tota Troglodytice, nec de Berenice simul et Ptolemaide verum esse, quum septem vel octo latitudinis gradus intersint. Ed. P.

Eratosthenes. Vide Catalogum Auctorum. Ed. P.

In contrarium. In eam partem quae nobis meridiana dicitur. Ed. P.

Sic fit. Haec Martianus totidem fere verbis, lib. VI, pag. 194. H.

XII horas. Strabo, lib. II, pag. 133, ait *tredecim*. Τοῖς δὲ κατὰ Μερόην καὶ Πτολεμαΐδα τὴν ἐν τῇ Τρωγλοδυτικῇ, ἡ μεγίστη ἡμέρα ὡρῶν ἰσημερινῶν ἐστὶ τρισκαίδεκα. Martianus Plinium secutus, *duodecim, et bessem*. Hard.

Aequinoctiales. Quales duodenas aequinoctiis computantur inter ortum Solis et occasum, nostris igitur ferme aequales. Ed. P.

Octo partes. Hora duodecim in partes, ut as in totidem uncias dividi-

driae vero, XIV horas; in Italia, quindecim; in Britan-
nia, XVII: ubi aestate lucidae noctes, haud dubie
repromittunt id, quod cogit ratio credi: solstitii die-
bus accedente Sole propius verticem mundi, angusto
lucis ambitu, subiecta terrae continuos dies habere
senis mensibus; noctesque e diverso, ad brumam re-
2 moto. Quod fieri in insula Thule, Pytheas Massiliensis

batur. Octonas igitur partes horae antiquae, sive bessem, ut Martianus vocat, nobis probe repraesentant horarum nostratium 40 sexagesimae, quas minutas vocamus. Ed. P.

Alexandriae. Consentit Strabo l. c. De Italia *item*, pag. 134. Hard.

Lucidae noctes. Vnde Poeta, *minima contentos nocte Britannos* dixit. Hard. — Lucidas vocat noctes, quae brevissimo septem horarum inclusae spatio, utraque crepuscula paene continuant. Ed. P.

Repromittunt. Praestant, confirmant. Ed. P.

Solstitii diebus. Eo temporis lapsu quo aequinoctia distant, cuius medium est solstitium. Ed. P.

Angusto lucis. Exiguus enimvero est circulus ille, quem Sol describit solstitii diebus; quum supra horizontem attollitur, cernitur que ab iis, qui septemtrionales sive polares mundi tractus incolunt, ubi sunt cardines mundi, minimique sive extremi siderum ambitus, ut Plinius loquitur, lib. IV, c. 26. Hard.

Subiecta terrae. Plagam caelo Solique in eo terrarum tractu subiectam. Hard.

Continuos dies habere senis mensibus. Quid est quod Pintianus Longoliusque hanc lectionem sollicitant? quorum ille *senis diebus*, iste *binis mensibus*, scribendum pronunciant. At et sua vulgatae scripturae constat sententia, neque ea mutari sine contemptu veterum exemplarium, atque adeo sine veritatis dispendio, potest. Sic enim scribere oportuisse Plinium, cogit ipsa ratio credi, ut eius verbis utar: ita scripsisse docet Martianus lib. VI, pag. 194, dum hunc locum transcribens, ita ait: *Hinc est, quod in Meroe longissimus dies XII Aequinoctiales horas, et alterius bessem secat: Alexandriae, XIV: in Italia, XV: in Britannia, XVII. Solstitiali vero tempore, caeli verticem Sol invectus subiectus laevorsum terras perpetui diei continuatione collustrat; itemque brumali descensu semiannuam facit horrere noctem: quod in insula Thyle compertum Pytheas Massiliensis asseruit.* Semiannua nox, senorum certe mensium est. Vide quae dicturi sumus lib. IV, cap. 26. Hard.

E diverso. E contrario, vice versa. Ed. P.

Ad brumam remoto. Recedente Sole ad Tropicum australiorem. Ed. P.

In insula Thule. Illa Thule videtur esse *les Iles de Shet-land, au nord des Orcades.* At ibi dies non sunt continui mensibus senis, sicut nec in insula Mona, *l'Ile d'Anglesey*. Camalodunum autem nunc *Colchester, dans le Comté d'Essex*. Brot. — Quod narravit Pytheas de semestribus noctibus in causa fuit, cur existimarent

scripsit, sex dierum navigatione in septemtrionem a Britannia distante: quidam vero et in Mona, quae distat Camalduno Britanniae oppido circiter ducentis millibus, affirmant.

LXXVIII. (LXXVI). Vmbrarum hanc rationem, et quam vocant gnomonicen, invenit Anaximenes Milesius, Anaximandri (de quo diximus) discipulus: primusque horologium, quod appellant sciothericon, Lacedaemone ostendit.

quidam Thulen esse quam nos vocamus *Islanda*, remotiorem sane insulam quam ut imperita tunc temporis navigatio aut tale iter suscipere aut sex diebus conficere posset. Sed in Orcadibus Pytheae, si eo usque navigavit, audire potuit incolas de Islandia forte narrantes, id quod reapse verum est, Solem ibi per sex menses vix supra horizontem emergere, unde latiusculo sensu semestres noctes dici possunt. Ed. P.

Pytheas. Vide Auctorum Catalogum, et observa, iam his temporibus, tertio ante nostram aeram saeculo, Massilienses commercii causa in septemtrionalis Europae plagas peregrinatos esse. Neque enim verisimile est, Pythean philosophum hoc iter suis opibus ingressum esse; sed profecto civium suorum mercatoriam aliquam expeditionem comitatus erat. Ed. P.

Mona. De ea libro IV, cap. 30. H. — Hodie *Anglesey*. Ed. P.

Camalduno. Sic Mss. omnes, quos vidimus, et vetustae editiones; Romana, Parmensis, Tarvisiana, etc. At est Colonia Camalodunum Tacito, lib. XII Annal. Apud Gruter. pag. 439: COLONIAE. VICTRICENSIS. QVAE. EST. IN. BRITANNIA. CAMALODVNI. Hodie deminuta voce, *Maldon* vocant, teste Cambdeno. Neque est *Colchester*, ut alii volunt. Hard.

Gnomonicen. Rationem deprehendendi horas ex stylo, umbra indicente. Hard.

Anaximenes. Quem Anaximandri discipulum fuisse confirmat quoque Cicero lib. IV Acad. quaestion. p. 79; Milesium, Laërtius. Hard.

De quo diximus. Cap. 6. Hard. — Vet. apud Dalec. *Anaximandri (de quo diximus) et Thaletis discipulus*. Ita Mss. Reg. 5. Editio princeps et Cl. Rezzonicus. Id quoque additum in margine Mss. Regii 3. Gelenius, deinde alii omisero. At potuit Anaximenes esse primum Thaletis, deinde Anaximandri discipulus. Brot.

Primusque. Gnomonis inventum Laërtius, lib. II, Anaximandro ipsi adiudicat: discipuli forte laudem in magistrum derivans, a quo quae inchoata acceperat, arte ille industriaque perfecit. Cum Laërtio Suidas facit, pag. 241. Hard.

Sciothericon. Quo deprehenduntur ad umbram horae. Σκιόθηρον et Σκιοθήρας Graecis, ab indaganda umbra Salmasius, pag. 632, secutus Snellium in Eratosthene Batavo, c. 4, p. 21, negat, inquam, Sciothera illa horis signandis apta fuisse: sed solstitiis tantum, aequinoctiisque signi-

LXXIX. (LXXVII). Ipsum diem alii aliter observavere: Babilonii inter duos Solis exortus; Athenienses inter duos occasus; Vmbri a meridie in meridiem;

ficandis. Negat horarum notationem aut nomen fuisse ante Alexandri Magni tempora. Verum Laërtius, lib. II, pag. 33, Anaximandrum ait rerum duarum inventorem fuisse: primum ex Phavorino, gnomonem in solariis constituisse, εὗρε γνώμονα πρῶτος, utique ad designandas diei horas; alterum in boroscopiis sive solariis non quemlibet gnomonem panxisse, sed eum qui solstitis praeterea, aequinoctiaque monstraret. Herodotus, lib. II, Gnomonicen et dierum in partes duodecim fractionem a Babyloniis ad Graecos manasse scribit: Πόλον μὲν γὰρ καὶ γνώμονα, καὶ τὰ δώδεκα μέρεα τῆς ἡμέρας παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον Ἕλληνες. *Nam Polum, et gnomonem, et duodecim diei partes a Babyloniis Graeci didicerunt.* Eas vero non statim horarum nomine processernut: sed, aut partium, ut indicat Herodotus, aut σημείων signorum, ut Julius Pollux, l. I, c. 8, refert ex Menandro. Haec et alia multo plura Petavius, lib. VII, var. Dissertat. in Vranol. c. 8. Sed rem meo quidem iudicio planius conficit esimius Xenophontis locus, in quem incidi, lib. IV Memorab. p. 800: Οὐκοῦν καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν ἥλιος φωτεινὸς ὢν τάς τε ὥρας τῆς ἡμέρας ἡμῖν καὶ τἆλλα πάντα σαφηνίζει, etc. Vbi falsum apparet esse quod Salmasius aiebat vocem ὥραν, a nemine scriptorum qui Alexandri tempora aut Platonis anteiret, pro diei particula usurpatam. Mathematici porro illi qui horospicia publica et in propatulo collocabant, non solis eruditis, at astronomiae peritis, sed vulgo es proponebant: igitur non ad sola discernenda solstitia, ex umbrarum ratione, sed ad civiles diei partes, et ad quotidiana gubernanda negotia pertinebant. Quid enim interest plebeiorum hominum ac civium scire, quo momento exacte solstitia commissa sint? Et vero demum, id quod plurimum causae nostrae patrocinatur, hoc Anaximenis horologium sciothericon, designandis cuiusque diei horis fuisse concinnatum, Plinius ipse verbis conceptis admonet, lib. VII, cap. 60, non solstitiis aequinoctiisve tantum signandis. Hasu.— Antiquissimum in re gnomonica locum tenet, horologium illud solare quo rex Achaz utebatur in urbe Jerusalem, ante Christum 730 annis; Regum libro IV, cap. 20, aunotante Broterio. Ed. P.

Babylonii. Ita Varro, libro Rerum Humanarum, quem de Diebus scripsit, apud Gellium, l. III, cap. 2, et Macrobium Saturn. l. I, c. 3; Censorinus, c. 23; Isidorus, lib. V Orig. cap. 30. Ita hodieque computant Baleares et Norimbergenses. H. — De Norimbergensibus fas est Harduino non credare. Ed. P.

Athenienses. Ita Varro et Censorinus, locis citatis. Quibus igitur auctoribus scripserit Isidorus loco cit. diem secundum Aegyptios inchoari ab occasu Solis, et secundum Athenienses a sexta hora diei, adhuc requiro. Hunc Atheniensium morem servant hodieque Austriaci, Poloni, Sinenses: maximeque Itali, unde nomen horis Italicis. Hard.

Vmbri. De Vmbris et Romanis eadem rursum Varro et Censorinus, loc.

vulgus omne a luce ad tenebras; sacerdotes romani,
et qui diem diffiniere civilem, item Aegyptii, et Hipparchus, a media nocte in mediam. Minora autem in- 2
tervalla esse lucis inter ortus Solis iuxta solstitia,
quam aequinoctia, apparet: quia positio Signiferi circa media sui obliquior est; iuxta solstitium vero rectior.

LXXX. (LXXVIII). Contexenda sunt his, caelesti- 1
bus nexa causis. Namque Aethiopas vicini sideris vapore torreri, adustisque similes gigni, barba et capillo vibrato, non est dubium; et adversa plaga mundi, atque glaciali, candida cute esse gentes, flavis promissas crinibus: truces vero ex caeli rigore has, illas mobilitate hebetes: ipsoque crurum argu-

eit. Huius moris causas investigat Plutarchus in quaestion. Rom. pag. 284. Secuti sunt Arabes, et plerique astronomi: unde horae astronomicae appellatae. Hard.

Civilem. Gellius loco citato: *Diem, quem Romani civilem appellaverunt, a sexta noctis hora oriri* ait, hoc est, a media nocte. Hard. — Commodissima sane haec computandi ratio, quae nec variat cum anni tempestatibus, nec lucis tempus in duos secat dies: hanc plerique Europae populi hodienum sequuntur. Ed. P.

Minora. Chiffletii codex *minora maiorave*; sed male. Nam solstitia semper aestiva intelliguntur. Ed. P.

Intervalla esse lucis. Intervalla lucis vocat noctes ipsas. Male autem addit, *inter ortus Solis*. Dicere voluit: inter noctis initium et ortum Solis. Ed. P.

Obliquior. Declivior versus Austrum. Hard.

Rectior. Sublimior. Hinc Sol his diebus maius curriculum supra horizontem conficit. Ed. P.

Caelestibus nexa causis. Ea quorum causa ratioque connexa est cum caelestibus. Hard.

Sideris vapore. Solis calore. H.

Vibrato. Proprium est de crinibus *vibratis calido ferro*. Virg. Aen. XII, v. 100. Ed. P.

Mobilitate hebetes. Ignea caeli aërisque mobilitate, quae in his plagis potissimum viget. Hanc caeli Aethiopici mobilitatem iterum commemorat, lib. VI, cap. 35. Prius legebatur, *has et illas mobilitates habentes*: nullo plane sensu. Hard. — Dalec. et Els. *caeli rigore has, et illas mobilitate hebentes*. Ed. P.

Ipsoque crurum argumento. Ita Reg. cod. 2, aliique quos secutus est primus omnium Gelenius. Priores enim editiones habent, *ipsoque crinium argumento*, inductis in fraudem editoribus, propter praecedentia: id tamen Laetius in editionem suam quoque inseruit. Nos codices defendimus quum experientia, tum Galeni testimonio, lib. III, de Temperam. cap. 6: *εἰ μὲν ὁμαλῶς ἅπαν ἔχει τὸ σῶμα*

mento, illis in supera succum revocari, natura vaporis; his in inferas partes depelli, humore deciduo. Hic graves feras; illic varias effigies animalium provenire, et maxime alitum et in multas figuras gigni vo-
2 lucres. Corporum autem proceritatem utrobique, illic ignium nisu, hic humoris alimento. Medio vero terrae salubris utrinque mixtura, fertilis ad omnia tractus, modicus corporum habitus,[1] magna et in colore temperies, ritus molles, sensus liquidus, ingenia foecunda totiusque naturae capacia. Iisdem imperia, quae nunquam extimis gentibus fuerint: sicut ne illae quidem his paruerint, avulsae, ac pro immanitate naturae urgentis illas, solitariae.

τῆς κράσεως, οἷς μὲν ἰσχνὰ τὰ σκέλη, ξηροὶ πάντως εἰσὶν, ὑγροὶ δ'οἷς παχέα. Siccos ait esse, quibus macra sunt crura: humidos, quibus crassa. Quam apte cum Plinianis ista congruunt, quum ait illis, hoc est, Aethiopibus, in supera succum revocari, vi caloris dessicantis; his vero, nempe Borealibus, in inferas partes, crura scilicet, depelli humore deciduo! H.

Natura vaporis. Vi caloris. Hard.

Et maxime. In Elzev. deest vocula *et*, quam damnaverat in margine Dalecampius. Infinitam avium varietatem quae inter tropicos, Sole colorum prodigo et natura luxuriante, pullulant, etiamsi libri omnes reticerent, musea nostra satis quidem aperte testarentur. Ed. P.

Proceritatem. Contra hodie compertum est, hominum corpora miti sub caelo maiorem in proceritatem excrescere. Sed in zona torrida portentosas feras, in glacialibus immania ceta procreari, veritati consentaneum est. Ed. P.

Salubris. Vet. ap. Dal. *salubri*, non male, ut *mixtura* in sexto casu accipiatur. Ed. P.

(1) *Modicus corporum habitus.* Desunt haec verba in Harduini editione: typothetae fortasse aberratione, oculis a similitudine syllabarum deceptis, postea socorditer exemplari cum speciminibus collato. Hoc saepius accidit, quam vulgo putant. *Typ. T.*

Ritus molles. Mores humaniores Ed. P.

Sensus liquidus. Iudicium sanum, mens intelligendo apta. Ed. P.

Imperia. Dominatio in caeteras gentes. Ed. P.

Extimis. Extra hoc terrae medium sitis. Ed. P.

Fuerint. Vet. ap. Dalecamp. *fuerunt*, ut paulo infra *paruerunt* pro *paruerint*. Ed. P.

Ne illae quidem his. Illae mundi extremae gentes, ut nunquam mediis ac politis imperabunt, ita nunquam, inquit, parebunt regionum inclementia, suisque solitudinibus defensae. Recte forsitan hoc utrumque praedici potuit de gentibus polo pro-

LXXXI. (LXXIX.). Babyloniorum placita motus terrae, hiatusque, et caetera omnia, vi siderum existimant fieri; sed illorum trium, quibus fulmina assignant: fieri autem, meantium cum Sole, aut congruentium, et maxime circa quadrata mundi. Praeclara quaedam et immortalis, si credimus, divinitas perhibetur Anaximandro Milesio Physico: quem ferunt Lacedaemoniis praedixisse, ut urbem ac tecta custodirent; instare enim motum terrae: quum et urbs tota eorum corruit, et Taygeti montis magna pars, ad formam puppis eminens, abrupta, cladem

ximis, aut in desertis interioris Africae sub ardenti sole degentibus. Sed de Germanis, Sarmatis, Scythis, quos praecipue videtur innuere Plinius, aliter profecto sensisset post aliquot saecula redivivus, iacente sub istis barbaris Imperio Romano. Ed. P.

Pro immanitate. Chiffl. *pro unitate.* Vet. ap. Dal. *pronitate.* Ed. P.

Vi siderum. Chiffl. *siderum vi.* E. P.

Sed illorum trium. Saturni, Iovis, ac Martis, uti dictum est c. 18. Hard.

Meantium cum Sole aut congruentium. Vel quando meant cum Sole in coniunctione cum eo, vel quando cum eo conveniunt in aspectu, maxime vero in quadrato, qui fit, quum distant a Sole quarta Mundi sive caeli parte. H.

Praeclara quaedam etc. Sic Vett. apud Dalec. Recte quidem; nam haec *divinitas*, id est, divina futuri scientia, non Soli, sed Anaximandro *perhibetur*, id est, tribuitur, usitatissimo apud Plinium huius verbi sensu. Dalecampius vero, et post eum Harduinus caeterique: *praeclara quaedam esse et immortalis in eo* (videlicet Sole), *si credimus*, etc. E. P.

Anaximandro. Anaximeni, ex Arist. Meteorol. lib. II. Dalec. — Anaximenem supra vidimus Lacedaemone gnomona instituisse: quo magis Aristoteli quam Plinium credendum, licet apud Ciceronem, de Divin. lib. I, unde haec Plinius exscripsit, Anaximandri quoque nomen legatur. Ed. P.

Custodirent. Significatu vocis paulo insolentiore, *custodirent* dixisse pro *caverent*, declarat tum unanimis codicum consensus, in quibus diserte legitur; *ut urbem ac tecta* etc., tum ipse Cicero: *Multa medici*, inquit ille, de Divinit. lib. I, cap. 50: *multa gubernatores, agricolae etiam multa praesentiunt: sed nullam eorum divinationem voco: ne illam quidem, qua ab Anaximandro physico moniti Lacedaemonii sunt, ut urbem et tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quod terrae motus instaret; tum quum et urbs tota corruit, et ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem, ille Pythagorae magister, potius divinus habebitur, quam physicus: qui quum vidisset haustam aquam de iugi puteo, terrae motus dixit instare.* Quo in loco cave libentius legas *bibisset*, quam *vidisset*, aut ex hoc Plinii contextu, aut ex

insuper eam ruina pressit. Perhibetur et Pherecydi Pythagorae doctori alia coniectatio, sed et illa divina: haustu aquae e puteo praesensisse ac praedixisse ibi terrae motum. Quae si vera sunt, quantum a Deo tandem videri possunt tales distare, dum vivant? Et haec quidem arbitrio cuiusque existimanda relinquantur: ventos in causa esse non dubium reor.
3 Neque enim unquam intremiscunt terrae, nisi sopito mari, caeloque adeo tranquillo, ut volatus avium

Apollonio, qui in Histor. Mirabil. cap. V, τὸν δὲ πιόντα, bibentem id sensisse scribit. Nam *vidisset* rursum scribitur, de Divinat. lib. II, cap. 13, et *haustu* Plinius, non *potu* dixit. HARD.

Pherecydi. De eo vide Auctorum Catalogum. Dalecamp. et Elz. *Pherecydis Pythagorae doctoris*: sed *perhibetur*, id est, tribuitur, cum dativo constrni debet, ut supra. Harduinum secuti sumus, consentiente Chiffletii codice. Ed. P.

Haustu aquae. Hoc vaticinium Ammianus Marcell. lib. XXII, pag. 236, adscribit Anaxagorae, quem *dum putealem limum contrectaret, tremores futuros*, ait, *praedixisse terrae.* Eusebius, de praep. Evang. lib. X, Pythagorae ipsi: Pherecydi vero, praeter Tullium de Divinatione, lib. II, Maximus Tyrius, serm. III, ubi hoc Sami accidisse narrat. HARD.

Ac praedixisse. Haec duo vocabula in Mss. desunt. DALEC.

Ibi. In eo loco, ubi aquam degustarat, id est, Sami, si Maximo Tyrio fides. Ed. P.

Dum vivant. Quandiu quidem vixerint. Hoc enim a Diis differunt, quod morti sunt obnoxii. Mallet Dalecampius, *dum vivunt.* Ed. P.

Haec quidem. Vtrum scilicet vera sint narrata de Anaximandro et Pherecyde. Ed. P.

Ventos. Eam nuper causam assignabant pyritis terra inclusis ac subito aquarum contactu effervescentibus. Alia recentior opinio praevalet: igneam intus ac liquidam terrae materiem, ubi vacuum quod interstitium fecere erumpentes a flammivomis montibus ignes, in se fluctuare, et sic motus illos insolitos edere. Vtique bina haec phaenomena terrae motus et vulcaniae montium eruptiones, eiusdem generis sunt; semperque electricis comitata signis: unde nova oritur quaestio, quid illis cum electrismo commune sit. Ed. P.

Neque enim. Seneca Natur. Quaestion. lib. VI, cap. 12: *Itaque quum terrae motus futurus est, praecedit aëris tranquillitas, et quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna sede detinetur.* Vide Aristotel. Meteorol. lib. II, c. 8. HARD. — Ingens illa naturae quies, ac stupor, adhuc certa interpretatione caret; nec video de illa satregisse doctos: quanquam, ut saepe observatum est, immanissima quaeque phaenomena, terrae motus, vulcaniae eruptiones, procellae ipsae et horribiles

non pendeant, subtracto omni spiritu qui vehit: nec unquam, nisi post ventos, condito scilicet in venas et cava eius occulta flatu. Neque aliud est in terra tremor, quam in nube tonitruum; nec hiatus aliud, quam quum fulmen erumpit: incluso spiritu luctante, et ad libertatem exire nitente.

LXXXII. (LXXX). Varie itaque quatitur, et mira eduntur opera: alibi prostratis moenibus, alibi hiatu profundo haustis; alibi egestis molibus; alibi emissis amnibus, nonnunquam etiam ignibus, calidisve fontibus; alibi averso fluminum cursu. Praecedit vero comitaturque terribilis sonus, alias murmur similius mugitibus, aut clamori humano, armorumve pulsantium fragori, pro qualitate materiae excipientis, formaque vel cavernarum, vel cuniculi, per quem meat: exilius grassante in angusto, eodem rauco in recurvis,

in torrida praesertim zona typhones, tali solent portento praenuntiari. Ed. P.

Non pendeant. Non aequabili volatu sese librent, ob summam aëris tranquillitatem, sed alas crebro concutiant. Hard.

Post ventos, etc. Dalec. et Elzev. *post ventos conditos, scil. in venas et cavernas eius occulto flatu.* Vet. ap Dalec. *post ventos calidos ... occultato flatu.* Nobis et Harduino consentit Chiffl. Nec repugnant descripti a Pintiano codd. Ed. P.

Neque aliud est. Vt in nube, inquit, inclusione flatus aut vaporis, tonitru editur, sic in terrae cavernis aëria agitatione cietur tremor. H. — Tum esset hoc verissimum, si, quod physicis quibusdam placuit, origo, ut tonitrui et fulminis, ita terrae motibus electrica foret. Ed. P.

Varie itaque. Vide Arist. lib. de Mundo, cap. iv. H.

Calidisve. Quales circa Aedepsum simili ex causa prodiere, teste Aristot. Meteorolog. lib. II, cap. 8: Διὰ καὶ τὰ θερμὰ τὰ περὶ Αἴδεψον ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας γέγονε. Hard.

Alibi averso. Ita Mss. omnes: non, ut editi, *adverso*. Vide lib. XXXI, cap. 30. Hard.

Praecedit vero. Sic Arist. Meteorol. lib. II, cap. 8. Hard.

Alias murmur. Seneca Nat. Quaest. lib. VI, cap. 13: *Ideoque, ait, antequam terra moveatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius, Aen. VI, 256: «Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri,» nisi hoc esset opus ventorum, etc.* Hard.

Per quem meat. Salmanticensis codex, *per quem fit exitus*; manifesta glossa verbi *meat*. Ed.

Exilius. Hoc ad sonum referri debet, qui tum editur, quum per an-

resultante in duris, fervente in humidis, fluctuante in stagnantibus: item fremente contra solida; itaque
2 et sine motu saepe editur sonus. Nec simplici modo quatitur unquam, sed tremit vibratque. Hiatus vero alias remanet, ostendens quae sorbuit; alias occultat ore compresso, rursusque ita inducto solo, ut nulla vestigia exstent, urbibus plerumque devoratis, agrorumque tractu hausto. Maritima autem maxime quatiuntur. Nec montuosa tali malo carent: exploratum est mihi, Alpes Apenninumque saepius tremuisse. Et autumno ac vere terrae crebrius moventur, sicut
3 fiunt fulmina. Ideo Galliae et Aegyptus minime quatiuntur; quoniam hic aestatis causa obstat, illic hiemis. Item noctu saepius, quam interdiu. Maximi autem motus existunt matutini, vespertinique: sed propin-

gustum foramen spiritus meat. Nam si de vi agitur vehementiaque concussus, secus se res habet. *Per aliquam rimam maligne fugit*, inquit Seneca loco citato, cap. 14, *et hoc acrius fertur, quo angustius.* Hunc locum ex veter. codd. aliter interpunximus, quam libri hactenus editi: vide Aristotelem, loco citato. HARD. — Dalecamp. *Exilius grassante in angusto, eodem rauco in recurvis resultante, in duris fremente, in humidis fluctuante et stagnantibus.* Chiffl. et Vet. apud Dalec. longe meliorem lectionem nostram Harduino primum dederunt. ED. P.

Fervente. Fremitum aquae ferventis imitante. ED. P.

Itaque et sine motu. Aristotel. loco citato. HARD. — Veter. apud Dalec. *quandoque*; sed *itaque* praestat. Ventus, inquit, contra solida fremere auditur, quum emovere illa non potest; unde sine motu interdum fit sonus. ED. P.

Unquam. Delevit hoc verbum Harduinus absque causa. Nunquam simplici impulsu terra commovetur, sed tremit et vacillat; quod nostri dicunt *osciller*. ED. P.

Maritima. Reliquum fere caput totidem verbis exstat apud Arist. loco cit. ubi singularum rerum causas explanat uberrime. HARD.

Nec muntuosa. Ita Mss. omnes, non *montosa.* Vide Senecam loc. cit. cap. 26. HARD.

Alpes. Virg. Georg. I, 475: *Insolitis tremuerunt motibus Alpes.* Non insolitis, at solito tantum maioribus, siquidem hoc saepius accidisse testatur Plinius, et ipse locorum aspectus demonstrat. ED. P.

Ideo Galliae. Narrat Monstreletius, ann. 1424, Provinciae Narbonensis tractum motu concussum. Sed Galliae nomine apud Plinium Narbonensis provincia admodum raro censetur, ut dicemus lib. XVI, cap. 13. Agathias, lib. II, pag. 52, Alexan-

qua luce crebri : interdiu autem circa meridiem. Fiunt et Solis Lunaeque defectu, quoniam tempestates tunc sopiuntur. Praecipue vero, quum sequitur imbrem aestus, imbresve aestum.

LXXXIII. (LXXXI). Navigantes quoque sentiunt non dubia coniectura, sine flatu intumescente fluctu subito, aut quatiente ictu. Intremunt vero et in navibus posita, aeque quam in aedificiis, crepituque praenunciant. Quin et volucres non impavidae sedentes.

driam Aegypti, quum ibi iuri discendo daret operam, tremuisse ait: idque prodigii instar fuisse. De Aegypto, vide Senecam Natur. Quaest. lib. VI, cap. 26, pag. 912. Eius hoc multo verius pronunciatum est: *Erramus, si ullam terrarum partem ab periculo immunem credimus. Omnia sub eadem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura concepit, etc.* Et sane hoc ipso quo ista commentamur anno, post Christum natum 1682, die maii duodecima, hora post mediam noctem secunda, concuti Lutetiam terrae motu sensimus: quo deinde motu accepimus vehementius quassata esse complura Campaniae oppida, dirutas aedes circa Vogesum montem, in Lotharingiae Alsatiaeque confinio. H. — Rari ac ferme innocui in Galliis et Aegypto terrae motus. Nullos aetate sua audivit Plinius: nos sensimus et audivimus aliquos, sed, ut dixi, innocuos. Fuere tamen antiquissimis temporibus, ut aestimare est ex vulcanicis montibus, qui in Arvernia aliisque provinciis olim et ante litterarum memoriam exarsere. Brot.

Fiunt et Solis Lunaeque defectu. Pintianus emendabat, *fiunt et Lunae defectu:* quod de sola Lunae defectione Aristoteles egerit. Sed quum eadem causa et in Solis deliquio, quae deficiente Luna, terrae motum possit efficere, quod demonstrat egregie Cabeus in Meteor. lib. II, nihil ego, contra librorum omnium fidem, mutare ausim. Hard. — Frequentiores esse circa defectus Solis Lunaeve terrestres motus, nullis experimentis compertum est; ut neque tunc subsidere tempestates, aut aliquam naturae commutationem fieri. Defectibus tantum Solis observari solet silentium quoddam, obmutescentibus ac plerumque delitescentibus prae metu animalibus, qui eorum est instinctus, ut omne novum pro terribili accipiant. Ed. P.

Imbresve. Mallet Dalecamp. *imberve.* Ed. P.

Ictu. Sic Mss. Reg. 2. Chiffl. etc. Sed vulgo legitur *icti*, ut ad navigantes referatur. Vtcumque legas, verissimum est quod narrat Plinius: emoto scilicet fundo maris, per intermediam aquarum molem ad superficiem usque continuari terrae motus, et navibus ipsis communicari. Ed. P.

Sedentes. Ita Chiffl. et Harduinus. Dalec. et Elzev. *sedent.* Ed. P.

Est et in caelo signum, praeceditque motu futuro, aut interdiu, aut paulo post occasum sereno, ceu tenuis linea nubis in longum porrectae spatium. Est et in puteis turbidior aqua, nec sine odoris taedio.

1 LXXXIV. (LXXXII). Sicut in iisdem est remedium, quale et crebri specus praebent: conceptum enim spiritum exhalant: quod in certis notatur oppidis, quae minus quatiuntur, crebris ad eluviem cuniculis cavata. Multoque sunt tutiora in iisdem illis, quae pendent: sicut Neapoli in Italia intelligitur; parte eius, quae solida est, ad tales casus obnoxia. Tutissimi sunt aedificiorum fornices; anguli quoque parietum,
2 alterno pulsu renitente. Et latere terreno facti parietes

Est et in caelo. Ad verbum ita Aristotel. Meteorolog. lib. II, cap. 8: Τὸ δὲ αὐτὸ αἴτιον· καὶ τοῦ εἰωθότος ἐπιγίνεσθαι σημείου πρὸ τῶν σεισμῶν. ἢ γὰρ μεθ' ἡμέραν, ἢ μικρὸν κατὰ δυσμὰς, αἰθρίας οὔσης, νεφέλιον λεπτὸν φαίνεται διατεῖνον, καὶ μακρὸν, οἷον γραμμῆς μῆκος εὐθύτητι διηκριβωμένον, etc. HARD.

Est et in puteis. Hinc illud Pherecydis vaticinium, de quo supra dictum est, cap. 81. ED. P.

In iisdem. Iidem, inquit, putei inclusum terra spiritum libero meatu emittentes, terrae motus avertunt. ED. P.

Quale et crebri specus. Veter. apud Dalec. *quale cloacae et crebri specus*, mira glossatorum audacia, ad sequentia sane respicientium. ED. P.

Conceptum. Sic in Chiffl. codice. Dalec. et Elzev. *praeconceptum*, quae vulgata ante Harduinum lectio fuit. ED. P.

Quod in certis. Vet. apud Dalec. *Quod totis notatur oppidis: minus quippe moventur.* ED. P.

Quae pendent. Structis fornice cameris imposita aedificia intelligit: quod genus camerarum spiramenta plerumque habet non pauca, quibus exeat ad libertatem aër. HARD.

Ad tales casus. Huc refer quod Tacitus ait Annal. lib. XV, theatrum Neapoli terrae motu sine ullius noxa collapsum. HARD. — Vicinitas Vesevi montis frequentes terrae motus iam tum temporis faciebat, quum perfido acquiesceret otio mons in flammas brevi dissulturus: non intelligentibus obscuras eius minas, qui antiquarum eruptionum vestigia calcarent. ED. P.

Anguli quoque. Seneca, Naturalium Quaestionum l. VI, cap. 30: *Diductis aedificia angulis vidimus moveri, iterumque componi.* H.

Alterno pulsu renitente. Dalec et Elz *postesque alterno pulsu renitentes.* Mutavit Harduinus ex Mss. Sensus est, in angulis domuum, tremiscente terra, parietes non eodem modo impulsos, quoniam contrarias

minore noxa quatiuntur. Magna differentia est et in ipso genere motus: pluribus siquidem modis quatitur. Tutissimum est, quum vibrat crispante aedificiorum crepitu; et quum intumescit assurgens, alternoque motu residet: innoxium et quum concurrentia tecta contrario ictu arietant; quoniam alter motus alteri renititur. Vndantis inclinatio, et fluctus more 3 quaedam volutatio infesta est; aut quum in unam partem totus se motus impellit. Desinunt autem tremores, quum ventus emersit: sin vero duravere, non ante quadraginta dies sistuntur; plerumque et tardius, utpote quum quidam annuo et biennii spatio duraverint.

LXXXV. (LXXXIII). Factum est semel, quod equidem 4 in Etruscae disciplinae voluminibus inveni, ingens terrarum portentum, L. Marcio, Sex. Iulio Coss. in

in partes vergent, se invicem sustinere. Ed. P.

Latere terreno Vet. apud Dalec. *latere terrave*. Muri e lateribus facti difficilius quam caeteri dehiscunt, unde fit ut in urbibus muniendis id constructionum genus plerumque praeferatur. Ex antiquae Italiae palatiis templisve nihil fere praeter immensas laterum moles hodie superest. Ed. P.

Pluribus siquidem modis. Terram dixerat nunquam simpliciter quati, sed tremere semper et vibrare. Pluribus autem modis vibrare nunc adiicit. Ed. P.

Crispante. Non certo et continuato, sed tremulo et quasi undulato. Ed. P.

Et quum intumescit. Arist. Meteorol. lib. II, cap. 8. Hard.

Alter motus alteri renititur. Idem est, quod supra dixit: *Alterno pulsu renitente*. Ed. P.

Vndantis. Non undulati tantum, ut supra; sed vehementer fluctuantis. Ed. P.

Fluctus more. Chiffl. *fluctuum more*. Ed. P.

Desinunt autem. Reliqua prorsus ad verbum Aristoteles habet, loc. cit. Hard.

Ingens. Ingentius multo quod contigisse fertur saeculo hoc ineunte, non procul Lima in Peruvis: terrae motus scilicet, quo non est proditus immanior. Fournerius, Hydrog. lib. IV, cap. 18, sic illum describit, ut urbes, montes, flumina omnis, sua deque, horae octavae perverse eo fuisse dicat: et tractu quidem leucarum trecentarum secundum littus, septuaginta in continentem: Seneca interim falso pronunciante, nunquam terrae motum ultra millia passuum ducenta extendi. Hard.

L. Marcio, Sext. Iulio. Anno V. C. DCLXIII. Hard.

agro Mutinensi. Namque montes duo inter se concurrerunt, crepitu maximo assultantes recedentesque, inter eos flamma fumoque in caelum exeunte interdiu, spectante e via Aemilia magna equitum Roma-
2 norum, familiarumque, et viatorum multitudine. Eo concursu villae omnes elisae; animalia permulta, quae intra fuerant, exanimata sunt: anno ante sociale bellum, quod haud scio an funestius terrae ipsi Italiae fuerit, quam civilia. Non minus mirum ostentum et nostra cognovit aetas, anno Neronis principis supremo, sicut in rebus eius exposuimus, pratis oleisque intercedente via publica in contrarias sedes trans-

Inter eos. Vet. *interea.* DALEC. — Autecessere quoque alia prodigia, quae videre est apud Divum Augustinum de Civitate Dei, III, 23, et Orosium, V, 18. Cuncta animalia, humanis usibus subdita, canes, equi, asini, boves, etc. subito efferata, libera vagabantur, neque dominorum patiebantur accessum. Inde coniicere est, quam tetro odore afflati fuerint vapores. BROT. — Rursum hic vides vulcaniae eruptionis indicia, quae tamen oppositos sibi obices omnino perfringere non valuerit. Similis causa plerosque terrarum motus parit. Animaliam terror, ab Augustino et Orosio memoratus, non tam vapori per aëra diffuso, quam electricae commotioni imputandus videtur. Confer notas superiores. ED. P.

E via Aemilia. Arimino Mediolanum atque inde longo circuitu Aquileiam perducebat haec via, anno V. C. DLXVII, a M. Aemilio Lepido consule strata; iter erat per Bononiam et Mutinam: ex longo huius viae tractu facile Apennini iuga conspiciuntur. ED. P.

Equitum Romanorum, etc. Cur equitum praecipua fit mentio? Forte quod illorum testimonio plus inesse fidei credidit Plinius. Deinde pro *familiarum* legebat Menagius *famulorum* eodem sensu; pro *viatorum*, vet. apud Dalec. *uxorum*. ED. P.

Sociale bellum. Idem Marsicum bellum appellatum, quod a Marsis primum concitatum fuerit. Adeo formidolosum et exitiale Italiae, ut nec Hannibalis, nec Pyrrhi fuerit tanta vastatio, inquit Florus, a quo fuse illud describitur, lib. III, cap. 18. Vide etiam Appianum, lib. I Civil. pag. 371. HARD.

Terrae ipsi. Dalec. et Elz. *ipsi terrae.* Intellige: terrae ipsi, in qua hoc prodigium exstitit. ED. P.

Anno. Post V. C. DCCCXXI. Post Christum 68. ED. P.

Exposuimus. In libris historiarum, quos a fine Aufidii Bassi composuit, ut in praefatione dictum. H.

In contrarias sedes. Vertente quippe se terra, circumacto turbine, ut olim in Romanis theatris scena vertebatur. Difficile est hoc credere. Visi sunt quidem aliquoties agri in clivo positi repentina ruina super inferiores

gressis, in agro Marrucino, praediis Vectii Marcelli equitis Romani, res Neronis procurantis.

LXXXVI. (LXXXIV). Fiunt simul cum terrae motu 1
et inundationes maris, eodem videlicet spiritu infusi, ac terrae residentis sinu recepti. Maximus terrae memoria mortalium exstitit motus, Tiberii Caesaris principatu, XII urbibus Asiae una nocte prostratis. Creberrimus Punico bello, intra eumdem annum septies atque quinquagies nunciatus Romam. Quo quidem anno ad Trasymenum lacum dimicantes, maximum motum neque Poeni sensere, nec Romani. Nec vero 2
simplex malum, aut in ipso tantum motu periculum

labi. Simile quid in Marrucino agro evenisse videtur, quae Samnitium agri pars est Apennino contigua. Ed. P.

Vectii Marcelli. Repetit hoc rursum, lib. XVII, cap. 38. H.

Res Neronis. Notandum alias res Neronis, alias res fuisse Imperii sive Reipublicae. Hard. — Confer notas ad Plinii vitam, qui et ipse hoc munus gessit. Ed. P.

Fiunt simul. Sic Arist. Meteorol. l. II, cap. 8. H.

Eodem videlicet spiritu infusi. Hypallage est: *Infusum mare spiritu*, id est, infuso spiritu turgescens. Ed. P.

Ac terrae. Dalec. et Elz. *aut terrae.* Hinc, ait, inflatur et exundat mare; illinc desidens terra eius undas accipit. Ed. P.

Tiberii Caesaris principatu. Anno V. C. DCCLXX, I. C. 17. Brot.

XII urbibus. Meminit Strabo, l. XII, pag. 57. Tacitus, Annal. l. II, c. 47: *Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes collapsae, nocturno motu terrae, quo improvisior graviorque pestis fuit... Asperrima in Sardianos lues, plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar: et quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidienses, quique Mosteni, atque Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, etc.* Exstant Tiberii Caesaris nummi, monimentum liberalitatis in afflictas urbes: quibus nummis inscriptum: CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS. His duodecim urbibus Ephesum addit Eusebius in Chronico. Hard.

Punico bello. Secundo, de quo Florum vide, lib. II, cap. 6. Hard.

Intra eumdem annum. Post V. C. DXXXVII, ante Christum 217, quo ad Trasymenum victi sunt Romani. Ed. P.

Maximum motum. Huius meminit Florus loc. cit. Hard.

est; sed par aut maius ostento. Nunquam urbs Roma tremuit, ut non futuri eventus alicuius id praenuncium esset.

1 LXXXVII. (LXXXV). Eadem nascentium causa terrarum est, quum idem ille spiritus attollendo potens solo, non valuit erumpere. Nascuntur enim nec fluminum tantum invectu, sicut Echinades insulae ab Acheloo amne congestae; maiorque pars Aegypti a Nilo, in quam a Pharo insula noctis et diei cursum fuisse, Homero credimus: sed et recessu ma-
2 ris, sicut eidem de Circeiis. Quod accidisse et in

Ostento. Dalec. et Elz. *ostentum*, repugnaotibus vett. et Chiffl. Praesagiis, ioquit, quam ipsa elade, saeviores sunt terrae motus. Ed. P.

Quum idem ille. Ita Seneca, Nat. Quaest. lib. VI, cap. 21. Hard.

Echinades. Nunc *Curzolari* vel *les Cursolaires* Brot.

Ab Acheloo. Strabo, lib. I, pag. 59, ex Herodoto, et lib. X, pag. 458, affirmat pariter Acheloo limum aggerente, ex Echinadibus alias etiam iam continenti adiunctas, alias etiam progressu temporis adiungendas. Et ante eum Herodotus, lib. II, pag. 93. Hard.

A Pharo. De Pharo dicemus, lib. V, 34. Hard.

Homero. Sic etiam Aristot. Meteorol. lib. I, 14, et Mela, lib. II, cap. 7. Aegypti partem illam, quae Delta vocatur, aggestione limi Niliaci factam esse plerique veterum putarunt, Homero (ut putant) duce, Odyss. IV, v. 354:

Νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ
Αἰγύπτου προπάροιθε (Φάρον δέ ἑ κικλήσκουσι)
Τόσσον ἄνευθ', ὅσσον τε πανημερίη γλαφυρὴ νηῦς
Ἤνυσεν, etc.

Quae sic reddidit Lucanus, X, 409: *Tunc claustrum pelagi cepit Pharon: insula quondam In medio stetit illa mari, sub tempore vatis Proteos; at nunc est Pellaeis proxima muris.* Seneca, Natur. Quaest. lib. VI, cap. 6: *Tantum enim, si Homero fides est, aberat a continenti Pharos, quantum navis diurno cursu metiri plenis lata velis*, etc. Et lib. IV, cap. 2: *Debet Aegyptus Nilo non tantum foecunditatem terrarum, sed etiam ipsas.* Hoc commentum refellunt eruditi hoc argumento: nam si Pharos ab ora Aegypti et Nili ostio tanta intercapedine distabat, atque hoc, quantum est intra annos mille ab excidio Troiae ad conditam Alexandriam, quomodo deinceps intra longius spatium nihil est ei limi aut terrarum additum? Risit iamdudum Strabo, lib. I, p. 30. H. — Commentum quidem est, tantum limi a Nilo fuisse aggestum. At aggestam fuisse magnam limi vim, quotidieque aggeri, certissimum est. Brot.

Sicut eidem. Subintellige: Homero credimus. Plinius lib. III, cap. 9:

Ambraciae portu decem millium passuum intervallo; et Atheniensium, quinque millium, ad Piraeum, memoratur; et Ephesi, ubi quondam aedem Dianae alluebat. Herodoto quidem si credimus, mare fuit supra Memphim usque ad Aethiopum montes; itemque a planis Arabiae: mare et circa Ilium, et tota Teuthrania, quaque campos intulerit Maeander.

LXXXVIII. (LXXXVI). Nascuntur et alio modo terrae, ac repente in aliquo mari emergunt: velut paria secum faciente natura, quaeque hauserit hiatus, alio loco reddente.

LXXXIX. (LXXXVII). Clarae iam pridem insulae, Delos et Rhodos, memoriae produntur enatae. Postea minores, ultra Melon, Anaphe: inter Lemnum

Circeii quondam insula, ut creditur Homero. HARD. — Circeiorum memoria manet in monte *Circello* prope Terracinam. BROT. — Mons iste super immensam paludum Pomptinarum planitiem adhuc insulae similis eminet. ED. P.

Ambraciae. In Molosside, Epiri parte, sita, ubi fere nunc *Arta*. E. P.

Ad Piraeum. Ita Strabo, lib. I, pag. 58. De Piraeeo Plinius ipse, l. IV, cap. 11. HARD.

Alluebat. Sub. mare. ED. P.

Herodoto quidem. Libro II, Euterpe, pag. 93, unde haec Plinius: ibi enim de Epheso, Aegypto ac Memphi, Ilio, Teuthrania, Maeandrique campis, eadem referuntur. HARD.

A planis. Subdubito an legi debeat *in planis Arabiae*, ex ipso quem allegat Herodoto. PINT.

Teuthrania. In Asia minore circa Phrygiam et Pergamum. De ea videsis infra, lib. V, cap. 33. ED. P.

Campos. Fertilis illa planities in qua Maeander tot flexibus ludit, lacus olim fuisse videtur, cuius aquis exitum aliquando nactis, in nudo ac molli fundo alveum sibi tortilem fodit fluvius. ED. P.

Aliquo. Vet. apud Dalec. *alio*. E. P.

Velut paria. Columella, lib. 1, 8: *Cum rationibus domini paria facere* famulum dixit, qui accepti et expensi rationes pares esse ostendit: qui quod alicunde accepit, alibi vel alicunde compensat. Seneca, Ep. XIX: *Poteram tecum hac Maecenatis sententia parem facere rationem*, h. e. debitum omne exsolvere. HARD.

Alio loco. Sic proximam Lemno insulam, quam Chryseo vocant, mari absorptam esse Pausanias refert, in Arcad. lib. VIII, pag. 509, quo tempore nata alia est, Hiera nomine: de qua dicetur cap. sequente. HARD.

Delos et Rhodus. Ammianus, lib. XVII, pag. 98: *In Asia Delos emersit, et Hiera, et Anaphe, et Rhodus.* Vide etiam Pindarum in Olymp. oda 5. HARD.

Anaphe. Supra Theram insulam,

et Hellespontum, Nea: inter Lebedum et Teon, Halone: inter Cycladas, Olympiadis CXXXV anno quarto, Thera et Therasia. Inter easdem post annos

non procul a Laconis, statuitur a Conone apud Photium in Bibl. cod. 186, pag. 456: ἐν Ανάφῃ τῇ νήσῳ· αὕτη δ' ἐστὶν ὑπὲρ νήσου Θήρας, οὐχ ἑκὰς τῆς Λακεδαιμονίων. H. — Hodie *Nanfio*, haud procul a Creta. Plinius ultra Melon, bodie *Milo*, illam collocat, ultra id est longius ab Europae continente, quod verum est. Postea inter Melon et Anaphen, insula Thera exstitit, de qua mox fiet mentio. Ed. P.

Nea. Numero multitudinis Νέαι, *Neae* vocantur ab Antigono Hist. Mirab. cap. 9, inter Lemniorum insulas. Stephano item, et Suidae. Dicemus de ea iterum lib. IV, c. 23. Hard. — Non inter Lemnum et Hellespontum sitae, sed australiores Lemno sunt Neae, rupes potius quam insulae, nunc vulgo dictae *Agio strati*. Ed. P.

Inter Lebedum. Quanquam Salmasio magis arridet lectio Chiffletiani codicis, *inter Lesbum*, nihil tamen moveo contra fidem caeterorum, ut Reg. 2, etc. et vetustarum edd. quum praesertim haec Halone rursum a Plinio memoretur lib. V, cap. 38. Proxime Myonnesum, quam Stephanus, pag. 477, statuit inter Lebedum et Teon, μεταξὺ Τέω καὶ Λεβέδου. Hard.

Halone. Hodieque *Aloni*. Brot.

Olympiadis CXXXV, anno IV. Atqui longe Thera insula ante hanc olympiada exstitit, uti ex Herodoto constat, lib. IV, pag. 272, caeterisque. Hanc enim. Callisten antea nominatam, Cadmus incolis frequentavit: Battus deinde Cyrenarum conditor tenuit. Similis est Senecae lapsus, qui Therasiam Valerio Asiatico iterum consule prodiisse scribit, Nat. Quaest. lib. II, cap. 26, et lib. VI, cap. 21, hoc est Claudii principatu. Meminit enim eius insulae Strabo, qui dudum ante obierat, l. X, pag. 484. Hard.

Thera et Therasia. Thera nunc *l'île de Santorin dans l'Archipel.* Therae proxima est Therasia, *l'île d'Aspronisi.* De his insulis vide egregium opus, cui titulus, *Voyage pittoresque de la Grèce*, cap. 2, p. 24. At quum Herodotus lib. IV, num. 147, Theram insulam memoret, manifestum est eam exstitisse multo ante annum quartum Olympiadis CXXXV, seu annum V. C. DXVII. At Plinius cum Herodoto conciliari facile potest, si quis attenderit duas esse in insula Thera partes, alteram antiquissimam, et, ut videtur, mundo aequalem, quae nulla prae se fert incendii signa; alteram, quae ex incendio erupit, et in qua manifesta sunt ignis indicia; ut ipse vidit oculatus testis P. Franciscus Richard: *Relation de ce qui s'est passé à Santorin*, pag. 22. Brot.

Post annos CXXX. Annus ille incidit in annum V. C. DCXLVII, ante Christum 107: verum constat ex Justino XXX, 4, et Plutarcho, de Pythiae oraculis, pag. 399, enatam esse illam insulam bello Macedonico, quum ad Cynocephalas pugnatum est adversus Philippum, quod contigit anno urbis conditae DLVII, ante Christum 197. Crediderim Plinium scripsisse, *post annos XXXX*. Librarii vero scripsere *post annos CXXX*. Brot.

cxxx, Hiera, eadem quae Automate. Et ab duobus stadiis post annos cx, in nostro aevo, M. Iunio Silano, L. Balbo Coss. a. d. viii Idus Iulias, Thia.

(LXXXVIII). Ante nos et iuxta Italiam inter Aeolias 2 insulas; item iuxta Cretam emersit e mari MMD passuum una cum calidis fontibus. Altera, Olympiadis CLXIII anno tertio, in Tusco sinu; flagrans haec violento cum flatu: proditurque memoriae magna circa illam multitudine piscium fluitante, confestim exspirasse, quibus ex his cibus fuisset. Sic et Pithecusas 3

Hiera. Hiera, seu sancta insula, nunc *la grande Cammeni*, id est *la grande ile brulée*. Brot.

Eadem quae Automate. Sic Vet. apud Dalec. Harduinus cum caeteris *eademque*, pari sensu. Αὐτομάτη, Graece est, sponte nascens, ut ἱερὰ, sacra. Ed. P.

Post annos CX. MS. Reg. 2, et editio princeps habent *ab ea*. Brot. — Immo fortasse *post annos CCXV*. Ed. P.

In nostro aevo. Chiffl. et Salmant. codd. *nostro aevo*. Ed. P.

Thia. Thia, seu divina, insula, nunc *la petite Cammeni*, id est, *la petite ile brulée*. Si illa insula nata est sub consulibus M. Iunio Silano et L. Balbo, ac proinde anno V. C. DCCLXXII, Iesu Christi 19, inter natas Hieram et Thiam insulas, non cx, sed cxxv anni intercessere. Immo intercesserunt cxxxii anni, si, quod verisimillimum est, Thia insula eadem est, quae a Seneca Nat. Quaest. II, 26, at VI, 21, nata proditur Valerio Asiatico II, at M. Iunio Silano consulibus, anno V. C. DCCXCIX, Iesu Chr. 46. Et forte erroris causa fuit similitudo nominis in M. Iunio Silano consule. Nihil tamen affirmaverim, quum plurimae ibi fuerint eruptiones, quales et postea fuere annis 726, 1427, 1573, et hoc quoque nostro saeculo anno 1707, quo inter Hieram et Thiam nova enata est insula. Br. — Vt vero sibi constet Broterius, quum supra innuerit anno DLVII enatam esse Hieram insulam, necesse est inter utriusque ortum non cxxv aut cxxxii annos, sed ccxv intercessisse. Caeterum minime omnes harum insularum commotiones recensere voluit doctissimus vir, neque omnes scire fas est. Anno etiam 1607, Therasiam in duas divulsam esse partes meminit Ortelius a Gallico interprete citatus. Ed. P.

Aeolias insulas. Aeoliae insulae, nunc *les îles de Lipari* ante Siciliam. De iis vide cap. 110. Brot.

MMD passuum. Ita codices Reg. 2. Colb. 2. Tolet. etc. Editi, *M D*. Hard. — Insulae magnitudo, non distantia indicatur. Ed. P.

CLXIII. Ita laudati codd. Editi, praepostere, *CXLIII*. Hard.

Proditurque. Rem plane similem accidisse in Caria prope Lorima orbem Seneca refert, Nat. Quaest. lib. III, cap. 19. Hard.

Pithecusas. Consentit Strabo, l. IV, pag. 258. Hard. — Pithecusae, nunc *l'île d'Ischia*. Brot.

in Campano sinu ferunt ortas. Mox in his montem Epopon, quum repente flamma ex eo emicuisset, campestri aequatum planitie. In eadem et oppidum haustum profundo: alioque motu terrae stagnum emersisse: et alio, provolutis montibus insulam exstitisse Prochytam.

XC. Namque et hoc modo insulas rerum natura fecit. Avellit Siciliam Italiae, Cyprum Syriae, Euboeam Boeotiae, Euboeae Atalanten et Macrin, Besbycum Bithyniae, Leucosiam Sirenum promontorio.

Epopon. Idem Strabo, lib. V, p. 248, ex Timaeo refert τὸν Ἐπωπέα λόφον motu terrae concussum, ignes evomuisse, et quidquid erat medium inter mare et ipsum, rursus ad mare perpulisse. Campestri aequatum planitie non dicit. HARD.

Stagnum emersisse. Dubitat Ortelius in Thes. Geog. num *Statina* pro *stagnum* rescribi oporteat, ob eum P. Statii Silv. III, 5, 104, versum: *Aenariaeque lacus modicos, Statinasque renatae.* Venere in eamdem auspicionem ante eum Scaliger et Lungolius, et *stativas* ii reponi malunt: sed nocet coniectoribus nimia quandoque eruditio. Ego ab exemplaribus Mss. Reg. 2. Colb. 2 etc. vetustisque libris, quos vidi, minime discedendum aio. Triplicem terrae motum a Plinio numerari in una eademque insula; oppidum hiatu haustum, primo; altero, stagnum emersisse; postremo montes provolutos, Prochytamque natam. Nam a Pythecusis Prochytam fuisse avulsam, auctor est Strabo, lib. V, pag. 247: νῆσος ἡ Προχύτη, Πιθηκουσῶν δ᾽ ἐστὶν ἀπόσπασμα. HARD.

Prochytam. Prochyta, nunc *l'Ile Procida.* Vide not. sup. ED. P.

Siciliam. Hoc et Seneca credidit Natur. Quaest. lib. IV, c. 29. Ovid. Metam. lib. XV, v. 290: ..... *Zancle quoque iuncta fuisse Dicitur Italiae; donec confinia pontus Abstulit, et media tellurem repulit unda.* HARD.

Euboeam. Euboea et ipsa avulsa Boeotiae, inquit Plinius, IV, 21. H.

Euboeae Atalanten. Quum antea Chersonesus esset, isthmo vi maris abrupto, ex peninsula factam esse insulam Atalanten, scribit etiam Diodorus, lib. XII, pag. 111, et Strabo lib. I, pag. 60. Ait autem Thucydides, lib. III, pag. 233, Atalanten insulam, inundatione subita, quae Olympiade LXXXVIII contigit, totam aquis fuisse superfusam; igitur ante id tempus insula fuit. Quod etiam repetit lib. II, pag. 119, ubi in ea insula, νήσῳ, munimentum ait fuisse, praesidiumque Atheniensium. Seneca Thucydidem legerat, qui ex eo refert Natur. Quaest. lib. VI, cap. 24: *circa belli Peloponnesiaci tempus Atalanten insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam.* HARD.

Macrin. Insula hoc nomine designata creditur, Sunio proxima, ab Euboea vero distantior, hodie *Elana.* Parum ergo verisimile est, quod de

XCI. (LXXXIX). Rursus abstulit insulas mari, iunxitque terris: Antissam Lesbo, Zephyrium Halicarnasso, Aethusam Myndo, Dromiscon et Pernen Mileto, Narthecusam Parthenio promontorio. Hybanda, quondam insula Ioniae, ducentis nunc a mari abest stadiis. Syrien Ephesus in mediterraneo habet; Derasidas et Sophoniam vicina ei Magnesia. Epidaurus et Oricum insulae esse desierunt.

illa narrat Plinius. Macris quoque videtur totius Euboeae nomen aliquando fuisse; item Icari, apud ipsum Plinium IV, 12; item Chii, ibidem, V, 31; et aliarum fortasse insularum quae forma erant oblonga. Hoc enim graece ipsum nomen significat. E. P.

Besbycum. Insula Bithyniae, in Propontide, de qua Plinius lib. V, sub finem. Ed P.

Leucosiam. Ita Strabo, lib. VI, p. 258. Hard. — Leucosia Sirenusaeque insulae, nunc *Gallina* et *Galli*, ante insulam Capreas, *Capri*, in sinu Neapolitano. Brot.

Antissam. Ovidius Metam. lib. XV, v. 287: *Fluctibus ambitae fuerant Antissa, Pharosque, Et Phoenissa Tyros, quarum nunc insula nulla est.* Vide etiam Strabonem, lib. I, pag. 60, ubi hoc ipsum ex Myrsili relatu probat. Hard.

Zephyrium. Vnde, iuncto terris Zephyrio, id nomen etiam Halicarnasso ipsi haesit, cui annexum fuit: Ζεφύριον, ἡ Ἀλικαρνασσὸς τῆς Καρίας, inquit Steph. pag. 298. Straboni, lib. XI, pag. 656, est Ζεφύρα. Hard.

Aethusam. Id est, ardentem: cognomen aptum Vulcaniae insulae. Myndus, hodie *Mindes*, in isthmo Cariae, non procul Halicarnasso. Ed. P.

Pernen. Scribendum *Prienem* ex Strabone, qui ait: Prienem urbem maritimam invectu Maeandri fluminis, inter ipsam Miletumque labentis, mediterraneam esse factam. Nam Perne in Thracia erat Stephano, contra Thasum insulam. Hermol. — *Pernen*, codd. Mss. nec placet nobis *Prienen* huius vocabuli vice reponi, sed Barbaro tamen placet.. Hard.

Narthecusam Parthenio. In Chersoneso Taurica Parthenium promontorium, nunc *Eski-fouron.* Brot. — Ortelius legendum putabat *Artemisium:* quod Narthecusa sit insula Rhodo vicina, Plin. V, 36. Ed. P.

Hybanda. Locus nunc ignotus. Quod Plinius ait, insulam olim Aegaei maris fuisse, quae suo iam tempore cc stadiis, id est, octo fere leucis nostratibus, in terras processisset, vix credibile est. Ed. P.

Syrien. De Syrie et Derasidis, rursum lib. V, cap. 31. Hard.

In Mediterraneo. Sic vet. apud Dalec. Sic quoque Elzeviriana editio. Caeteri legunt *in mediterranea*, eodem sensu, id est in continente; sed Plinius alias quoque *in mediterraneo* scripsit, ut lib. III, cap. 3, et alias. Ed. P.

Vicina ei. Nempe Epheso. Nam de Magnesia Maeandri hic agitur; non de altera Magnesia quam Hermus alluit, in eadem Asiae parte, sed magis ad septemtrionem. Ed. P.

Epidaurus et Oricum. Epidaurus, hodie *la vieux Raguse*, *Ragusi vec-*

XCII. (xc). In totum abstulit terras: primum omnium, ubi Atlanticum mare est, si Platoni credimus, immenso spatio. Mox interno, quae videmus hodie, mersam Acarnaniam Ambracio sinu, Achaiam Corinthio, Europam Asiamque Propontide et Ponto. Ad hoc perrupit mare Leucada, Antirrhium, Hellespontum, Bosphoros duos.

chio; Oricum, hodie *Orso:* utraque in Hadriatici maris littore; vide infra lib. III, cap, 26. Ed. P.

Si Platoni. In Timaeo, pag. 25: ubi insulam ait ad columnas Herculis olim exstitisse, Atlanticam cognominatam, opibus imperioque Europae et Africae praepotentem, ipsa Libya Asiaque maiorem, ex qua ad alias insulas, mox ad continentem ex adverso huius orbis nostri quem colimus, traiectus facilis foret; eamdem porro post ingentes terrae motus, et eluviones aquarum unius diei spatio haustam fluctibus insulam videri desiisse: nunc immenso ibi interfuso pelago haud facile perviam esse ad Antichthonas viam. Eadem Strabo refert de Atlantide ex Platone, l. II, p. 102. Sed haec esse fabolis propiors, quam ut iis immorandum sit, nemo prudens non subodoratur. Meminit etiam Tertullianus huius Platonicae sententiae in Apolog. cap. 40. Plinius autem non ex Timaeo, sed ex opere Platonis quod intercidit, accepisse istud videtur, quod hic ex Platone refert: neque enim insulam, ut in Timaeo dicitur, absortam Plinius dicit, sed *terras*; hoc est, ut vocem eam intelligit cap. superiore, partem continentis. Hard. — In immenso Atlantici maris spatio, quod memoravit Plato in Timaeo, cognoscere est veterem Americae aut notitiam aut famam; sed omnia fabulis ita miscuit, ut et de America, et de Iudaea vetereque Iudeae stato, intelligi debeat. Brot. — Confer, si vacat, Kircher. Mundum subterraneum, lib. II, cap. 12: is hodiernas insulas, *les Canaries et les Açores*, continentis Atlantici reliquias esse putat, speciosa quidem coniectura. Cellarius tamen, et post eum magna pars eruditorum, rectius, ut opinor, meras fabulas a Platone narrari crediderunt. Caeterorum et suas opiniones fusius exponunt Bailly in epistolis de Atlantida; La Martinière et Mentelle, in suo uterque dictionario. Ed. P.

Interno. Id est, Mediterraneo mari. Ed. P.

Quae. Vet. apud Dalec. *quo.* Chifflatii cod. *hodieque videmus.* Ed. P.

Leucada. Ovidius Metamorph. XV, v. 289: *Leucada continuam veteres habuere coloni, Nunc freta circumeunt.* Strabo quoque, lib. I, pag. 59, Leucadem ait factam insulam, Corinthiis isthmum exscindentibus. Adversarie igitur sibi Plinius, et Straboni, existimandus est, qui lib. IV, cap. 2, fateatur Leucadem, non mari irrumpente, sed opera accolarum abscissam esse a continente? Minime sane. Bis potius continenti redditam fateamur. Nam Livius, XXXIII, 17, diserte testatur, belli etiam Philippici tempore paeninsulam fuisse: quae tamen Strabonis Liviique ipsius aevo insula fuit. Hard. — Hodie *l'île*

XCIII. (XCI). Atque ut sinus et stagna praeteream, ipsa se comest terra: devoravit Cybotum altissimum montem, cum oppido Curite; Sipylum in Magnesia, et prius in eodem loco clarissimam urbem, quae Tantalis vocabatur; Galanis et Gamales urbium in Phoenice agros cum ipsis; Phegium Aethiopiae iugum excelsissimum: tanquam non infida grassarentur et littora.

XCIV. (XCII). Pyrrham et Antissam circa Maeotim pontus abstulit; Elicen et Buram in sinu Corinthio,

de sainte Maure, io mari looio. E. P.

Anturrhium. A Rhio divisum quinque stadiorum freto, ut ait Strabo, lib. XIII, pag. 335. Vide quae dicturi sumus lib. IV, cap. 3. HARD.—Hodie *le château de Romélie*, in anteriori parte Corinthiaci sinus. BROT.

Hellespontum. Stratonis physici ea sententia fuit, referente Strabone, lib. I, pag. 49: Euxinum mare non fuisse olim cum Aegaeo coniunctum; sed viam vi aquarum factam. HARD. — Hodie, *le détroit des Dardanelles*. ED. P.

Bosphoros duos. Quorum alter Thracius, *le canal de Constantinople*; alter Cimmerius, *le détroit de Caffa*, vulgo *le détroit de Zabache*. BROT.

Ipsa se comest terra. Sic Harduinus e Chiffletii codice. Dal. et Elzev. *ipsa se condens terra devoravit*, etc. Vet. apud Dalec. *ipsa quae se comest terra*. ED. P.

Oppido Curite. Illo fortassis, quod Curopolim Cariae Stephanus appellat, pag. 382. Sed Reg. 1, 2, Colb. 2, habent *Carite*; Chiffl. *Curice*. HARD.

Sipylum. Sipylum eversam terrae motu, regnante Tantalo, Strabo quoque prodidit, lib. I, pag. 58, et ante eum Arist. Meteorol. lib. II, cap. 8. HARD.

Galanis et Gamales. In Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. etc., *Galenes et Galomes*: quae lectio fortassis est potior quam edita. Aut certe de alia Gamale accipiendum illud est, quam de qua agitur lib. V, cap. 14. Geminam Iosephus agnoscit: prope Iordanem alteram, alteram haud procul Carmelo. HARD.

Phegium Aethiopiae. Locus nunc ignotus. ED. P.

Tanquam non infida, etc. Perinde ac si damna tantum in medio terrarum sentirentur, atque non ipsa etiam grassarentur maris littora, terrasque sorberent. HARD. — Transitus est ad proximam sectionem, in qua de urbibus agetur vicino mari absorptis. ED. P.

Pyrrham, etc. Cave de Pyrrha et Antissa accipias, Lesbi insulae oppidis, de quibus V, 39. HARD.

Elicen et Buram. De his urbibus rursum dicetur lib. IV, cap. 6. Ovid. Metam. lib. XV, vers 293: *Si quaeras Elicen, et Burin, Achaidos urbes, Invenies sub aquis: et adhuc ostendere nautae Inclinata solent cum moenibus oppida mersis*. De harum urbium subversione scripsit libros integros Callisthenes ille, quem Alexander M. occidit, ut refert Seneca

quarum in alto vestigia apparent. Ex insula Cea amplius triginta millia passuum abrupta subito cum plurimis mortalibus rapuit. Et in Sicilia dimidiam Tyndarida urbem, ac quidquid ab Italia deest. Similiter in Boeotia et Eleusina.

1. XCV. (CXIII). Motus enim terrae sileantur, et quidquid est, ubi saltem busta urbium exstant: simul ut

Natur. quaest. lib. IX, cap. 23. Vide etiam Arist. lib. de Mundo, cap. 4, et Strabon. I, pag. 59. Contigit haec clades biennio ante pugnam Leuctricam. Hard.

In sinu Corinthio. Chiffletii codex, *sinus Corinthius*; non male, primo aspectu: Eliceu enim et Buram Pontus Euxinus non abstulit. Sed nec insulae Ceae littora sinus Corinthius. Quare potius quam aliquid innovetur, aut mendum mendo substituatur, nomen *pontus* generaliter pro *pelago* seu *mari* accipiendum est, raro tamen huius vocabuli usu apud Plinium. Ed. P.

Cea. Hoc Plinius iterum lib. IV, cap. 10. Hinc fortasse Tertullianus fuerit emendandus, in Apologet. cap. 4, quum ait: *Legimus et Delon et Rhodon et Co insulas multis cum millibus hominum pessum abiisse*. Nam de Ceo insula non de Co, quae patria Hippocratis est, relatum id ab historicis memini. Hard. — Insula Ceos nunc est *l'île de Zia, dans l'Archipel*. Brot.

Tyndarida. Nam quum radices urbis, inquit Fazellus, decad. 1, lib. IX, cap. 7, maris fluctibus impeterentur, saeviente hieme, undisque supra solitum irruentibus, a caetera urbe ea pars divulsa, disiectaque, cum habitatoribus in pelagus repente prolapsa est: cuius vorago ingens ac horrenda adhuc cernitur. Hard.

Ab Italia. Spatium intelligit, fretumve, quo Sicilia nunc ab Italia dispescitur. Hinc Rhegio nomen, ut dicetur lib. III, cap. 14. Vide Strab. lib. I, p. 60. Seneca Natur. quaest. lib. VI, cap. 29: *Hac inundatione, quam poëtarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est*. Hard.

In Boeotia et Eleusina. Hallucinatur Ammianus, lib. XVII, pag. 98, quum Eleusin Boeotiae civitatem inter eas urbes enumerat, quae terrae motu emerserunt: quum inter eas locum habeat, quae diluvio pessum abierant, ut praeter Plinium auctor est Pausanias in Boeot. lib. IX, pag. 107. Hard. — Deest in Chiffl. vocula et Ed. P.

Enim. Transitio est, referturque ad ultima verba paenultimi capitis. Ibi enim, quum docuisset terrae imputandas esse huiusmodi clades, et mare etiam littora comedere..... Nam quid, inquit, terram incusemus varius et minus nocentem, quum potius celebranda sint tot eius miracula, etc.! Ed. P.

Quidquid est. Quidquid mali efficitur. Ed. P.

Busta urbium exstant. Busta, id est, reliquiae, ruinae, quae vulgo terrae motibus supersunt, quum ex urbibus inundatione deletis ne vestigia quidem remaneant. Post *exstant*, Vel. apud Dalec. addebat verbum satis inutile, *sepultarum*. Ed. P.

terrae miracula potius dicamus, quam scelera naturae. Et hercule non caelestia enarratu difficiliora fuerint. Metallorum opulentia tam varia, tam dives, 2
tam foecunda, tot saeculis suboriens, quum tantum quotidie orbe toto populentur ignes, ruinae, naufragia, bella, fraudes, tantum vero luxuria, et tot mortales conterant: gemmarum pictura tam multiplex, lapidum tam discolores maculae, interque eos, candor alicuius, praeter lucem omnia excludens: medicatorum fontium vis: ignium tot locis emicantium perpetua tot saeculis incendia: spiritus lethales alibi, aut scrobibus emissi, aut ipso loci situ mortiferi, alibi volucribus tantum, ut Socrate, vicino Vrbi tractu; alibi, praeter hominem, caeteris animantibus;

Suboriens. Renascens. Ed. P.

Candor alicuius. De phengite lapide loquitur, de quo uberius lib. XXXVI, cap. 46. Hard.

Ignium tot. Aetnae, ac Vesuvii. Adde Heclam in Islandia, aliosque prope innumeros, quorum Maffeus, et alii rerum Indicarum scriptores meminerunt. Hard.

Alibi. Hic et infra non semel Chiffl. codex, *aliubi.* Ed. P.

Scrobibus. Aut quum terra fossis excavatur, ut in Pomptina palude; aut per naturales hiatus. Ed. P.

Alibi volucribus. Seneca, Natur. quaest. lib. VI, cap. 28: *Quid quod pluribus Italiae locis, per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non ferae tutum est? Aves quoque in illum inciderint . , . . . in ipso volatu cadunt, liventque corpora, et non aliter quam per vim elisae fauces tument.* Hard.

Vt Soracte. Hodie, *Monte S. Oresta*, in provincia Patrimonii S. Petri. Ibi spelunca halitum pestiferum emittens, teste Servio in eum Virgilii locum, Aen. XI, 785: *Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo.* Hard. —Distat fere XXVIII millibus passuum ab urbe Roma. Baut. — Factum minus credibile narrat Plinius, nec simile quidquam de Soracte referunt hodierni scriptores. Forte caverna ibi aliqua fuerit, unde recta quasi columna spiritus sulphureus ac pestilens in auras exibat, avibus, ut putabatur, si quae supervolassent, letalis: quod et de Averno poëtae canunt, sed fabulose, ut experientia compertum est. Ed. P.

Praeter hominem. Prope Neapolim spelunca est angusta, vulgo *Grotta del Cane* appellata, quod in eam coniecti canes omni motu sensuque destituuntur illico, donec vicinae aquae immersi, quasi spiritum vitamque recuperent: nec quidquam homini tamen halitus nocet. De huiusmodi exspirationibus noxiis, multa erudite Caesius lib. I, de Mineral. cap. 7, sect. 12. Hard.—Id eo fit, quod a

nonnunquam et homini, ut in Sinuessano agro et
Puteolano spiracula vocant, alii Charoneas scrobes,
mortiferum spiritum exhalantes; item in Hirpinis
3 Amsancti ad Mephitis aedem, locum, quem qui intravere, moriuntur; similí modo Hierapoli in Asia, Matris tantum Magnae sacerdoti innoxium: alibi fatidici specus, quorum exhalatione temulenti futura praecinunt, ut Delphis, nobilissimo oraculo. Quibus in rebus quid possit aliud causae afferre mortalium quispiam, quam diffusae per omne naturae subinde aliter atque aliter numen erumpens?

solo vapor gravis exsudetur, graviorque idem, quo terrae propior. Canibus igitur et humilibus bestiis nocet; homini propter altiorem staturam parcit, qui tamen prostratus, seque ut caeteri animantes, afficeretur. Istud vero apertissime in hac, ut vocant, Canis Spelunca, manifestum est: faces enim, quae sub fornice flagrabant, solo admotae extinguuntur; earumque vapor, inaequaliter densatus, saevum halitum non uno pede altius exsurgere, oculis prodit. Ed. P.

Puteolano. Harduinus post id verbum sententiam clausit. Ed. P.

Charoneas. Χαρώνεια βάραθρα mortifero spiritu quem exhalant, vitam homini eripere scribit et Galenus, l. VII de usu partium, c. 8. Hard.

Amsancti. Virgilius, Aeneid. VII, vers. 563 et sqq. *Est locus Italiae in medio, sub montibus altis, Nobilis et fama multis memoratus in oris, Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum Urget utrinque latus..... Hic specus horrendum, saevi spiracula Ditis Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago, etc.* Meminit huius pestiferae terrarum partis Cicero, de Divin. lib. I. Hard.

Ad Mephitis. Ita codices Mss. omnes: etsi dubitet Hermolaus, num *Ditis* reponi oporteat. Mephitis ipsa Iuno est, aëri corrupto praesidens, cui templum excitatum apud Cremonam auctor est Tacitus, Hist. III, cap. 33. Hodie locus ipse Amsancti, Mephitis retinet nomen, *Mufiti.* Ipsa vero Mephitis interdum pro putore sumitur, ut pro igne Vulcanus, Iuppiter pro aëre. Ita Virgilius, Aen. VII, vers. 84: *saevamque exhalat opaca mephitim.* Hard.

Simili modo. Hoc etiam refert Arist. vel quisquis est auctor libri de Mundo, cap. 4. Hard.

Hierapoli. Refert hoc pluribus Strabo, lib. XII, pag. 579, et lib. XIII, pag. 629. Hard.

Sacerdoti. Ita Apuleius, lib. de Mundo. Innoxium quoque caeteris exsectis ac semiviris esse, tradunt Dio in vita Traiani, Damascius apud Photium in Bibl. cod. 242, p. 1053, et Ammianus, l. XXIII. Hard.—Mirum, nisi hunc superstitiosum timorem sacerdotes profanis incussarunt, ne quis in arcana eorum penetraret. Ed. P.

Alibi fatidici. Haec totidem verbis Arist. loc. cit. Hard.

Afferre. Dal. et Elz. *efferre.* Ed. P.

XCVI. (xciv). Quaedam vero terrae ad ingressus tremunt, sicut in Gabiensi agro, non procul urbe Roma, iugera ferme cc, equitantium cursu: similiter in Reatino.

(xcv). Quaedam insulae semper fluctuant, sicut 2
in agro Caecubo, et eodem Reatino, Mutinensi, Statoniensi. In Vadimonis lacu, et ad Cutilias aquas;

Quaedam vero. Ad ingressum ambulantium, et equorum cursus, terrae quoque tremere sentiuntur in Brabantino agro, quae Belgii pars, et circa S. Audomari fanum. HARD. — Et saepe alias in paludosis, fundum instabilem ac spongiosum habentibus ED. P.

Gabiensi. Gabii oppidum Italiae, inter Praeueste et Rumam. MILL. — Hodie non exstat; locus *Campo Gabio* appellatur. ED. P.

Reatino. Reate, urbs quondam Sabinorum Italiae, bodie ditionis Ecclesiae, *Rieti* appellata. MILLER.

Quaedam insulae. Seneca, Natur. quaest. lib. III, cap. 25: *Sunt multi,* inquit, *lapides pumicosi et leves, ex quibus quae constant insulae, in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutilias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur: alia in lacu Statonensi. Cutiliarum insula et arbores habet, et herbas nutrit: tamen aqua sustinetur, et in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed et aura; nec unquam illi per diem et noctem in uno loco statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex causa est; aquae gravitas medicatae, et ob hoc ponderosae; et ipsius insulae materia vectabilis quae non est corporis solidi etc.* Tales insulas, quae arbores habeant, quae contis impellantur quo lubet, et in quibus pecodes et armenta pascantur, ad Fanum S. Audomari in Belgio, magna cum voluptate ipse spectavi. Quas vero Seneca se vidisse testatur, et Plinius hoc loco refert, earum hodie nulla fluctuat. De fluitantibus in Orchomeno, et Aegypto, vide Theophr. hist. lib. IV, cap. 13. HARD.

Fluctuant. Vet. apud Dalec. *fluitant.* ED. P.

Caecubo. Mons et parva regio Latii in Campaniae confinio ad Sinum Caietanum. MILL. — Locum palustrem esse Martialis docet, lib. XIII, ep. 115: *Caecuba Fundanis generosa coquuntur Amyclis, Vitis est in media nata palude viret.* ED. P.

Statoniensi. In cod. Reg. 1, 2. et Chiffl. *Stationensi.* At Varro, lib. III, de Re rust. cap. 12, *Statonensem:* Plinius, lib. III, cap. 8, *Statones* accolas vocat. HARD. — Statunia, urbs Etruriae, inter Armenitam et Martam fluminia, quae hodie, ut docti homines coniiciunt, *Castro* dicitur. MILL.

In Vadimonis. De eo lacu Livius, lib. IX, 39 et XII, 4; sed multa eleganter Plinius iunior, lib. VIII, Ep. 20. Hodie *lago di Bessanello*, in Etruriae parte, quae Patrimonium D. Petri dicitur, milliaribus a Tiberi vix tribus. HARD.

Ad Cutilias. De his lib. III, cap. 17. Vide et Varronem lib. IV, de ling. Lat. HARD. — Sabinorum lacus in agro Reatino, dictus a Cutilia urbe sub lacum posita. MILL. — Hodie Co-

opaca silva, quae nunquam die ac nocte eodem loco visitur. In Lydia, quae vocantur Calaminae, non ventis solum, sed etiam contis, quo libeat, impulsae,
3 multorum civium Mitridatico bello salus. Sunt et in Nymphaeo parvae, Saltuares dictae, quoniam in symphoniae cantu ad ictus modulantium pedum moventur. In Tarquiniensi lacu magno Italiae, duae nemora circumferunt, nunc triquetram figuram edentes, nunc rotundam complexu, ventis impellentibus; quadratam nunquam.

gila, non procul a *Città reale*. Ed. P.

Silva. Insulae herbidae, arundine et iunco tectae, ut ait Plinius de Vadimonis lacu, poëtice *silva* dici potuere; forsitan etiam arbores ibi accreverant. Ed. P.

Nocte. Sic Chiffletii codex. Dalec. et Elz. *noctu*. Ed. P.

In Lydia. Martianus, lib. IX, c. 1: *Nonne*, inquit, *ipsius vetustatis persuasione compertum, in Lydia Nympharum insulas dici, quas etiam recentior asserentium Varro se vidisse testatur: quae in medium stagnum a continenti procedentes cantu tibiarum, primo in circulum motae, dehinc ad littora revertuntur.* Locus Varronis quem laudat, est lib. III, de Re rust. cap. 17, ubi Fulvius Ursinus in notis, Sulionis fragmentum affert, hoc ipsum de iis insulis quae sunt in lacu qui Calamina dicebatur, commemorantis. Ut inde liqueat Calaminae paludis, λίμνης Καλαμίνης partem aliquam ac veluti sinum fuisse Nymphaeum, de quo mox Plinius, in quo exiguae illae, caeterisque minores, ad ictum pedum, qui in symphoniae cantu fieri solet, moverentur. Hard.

Calaminae. Elzev. *Salaminae*, typographi lapsu. Ed. P.

Multorum civium. An quum Mithridates tot Romanorum millia pea Asiam dispersa, uno die interfici iussit, anno post V. C. DCLXVI? Auctores et interpretes silent. Ed. P.

Nymphaeo. Fortasse stagni nomen fuit. Martianus quidem ad Lydiam retulit. Mill. — Plinius, XXXI, 19, stagnum quoddam nympharum in Lydia collocat. Sed insulae parvae in Lydis quomodo latinum nomen *saltuares* vel *saliares* habuere? In Latio parvus fluvius a Plinio III, 9, Nymphaeus appellabitur, hodie *la Nimpa*. Nymphaeum autem in agro Apolloniatium, circa Aoum fluvium in Illyrida Graeca, mox dicetur, II, 110. Aliud unde Tigris fluvius emergit, VI, 31. Aliud in Cilicia, V, 22. Videturque hoc nomen commune pluribus stagnis fuisse, praesertim aliquo miraculo notabilibus, aut ad fluviorum capita positis. Ed. P.

Saltuares. Cl. Salmasius, *saliares*. Mss. Reg. 1, 2, 5, Broterio teste, *saltures*. Ed. P.

Tarquiniensi. *Lago di Bracciano*; ab oppido proximo nomen habet, in Etruria. Hard.

Paphos. Urbs Cypri insulae, poë-

XCVII. (xcvi). Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cuius quandam aram non impluit. Item in Nea, oppido Troadis, circa simulacrum Minervae. In eodem et relicta sacrificia non putrescunt.

XCVIII. Iuxta Harpasa, oppidum Asiae, cautes stat horrenda: uno digito mobilis: eadem si toto corpore impellatur, resistens. In Taurorum paeninsula in civitate Parasino terra est, qua sanantur omnia vulnera. At circa Asson Troadis lapis nascitur, quo consumuntur omnia corpora: sarcophagus voca-

tis saepe decantata. Vide Tacit. Histor. II, 2 et 3. Ed. P.

Aram. In omnibus libris editis *aream* legitur et in utroque Reg. cod. At in Chiffl. *aram*, prave; etiamsi Tacitus histor. lib. II, templum Veneris Paphiae describens: *Sanguinem arae*, inquit, *offundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur; nec ullis unquam imbribus, quanquam in aperto, madescunt.* Hard. — Non prava igitur Chiffletiani codicis lectio, quam ipse secutus est Hardoinus in textu, singulari suae inconstantia. Ed. P.

In Nea. Steph. pag. 487: Νέα, κώμη καὶ φρούριον Φρυγίας. Hard.

Non putrescant. Id in pluribus locis observatum, qualitate soli vel aëris cadavera incorrupta servari: idque maxime notabile est Kioviae, in subterraneis specubus templi, ubi sanctorum corporum inviolata multitudo asservatur. Conditiones putredinis sunt duae praesertim, humor et calor, quae ubicumque absunt, inarescunt potius cadavera quam dissolvuntur. Ed. P.

Harpasa. De eo oppido, lib. V, cap. 29. Hard.

Resistens. Huc ita ut intelligo, mira admirabile est. Potest enim quanticumque ponderis moles, si perfecto stet aequilibrio in cardine tenui suspensa, parvo motu impelli; sed eadem potest, statim ubi impulsa est, obstaculum offendere quod nulla via vincere queat. Ed. P.

In Taurorum peninsula. In Taurica Chersoneso. Brot.

Parasino. Ita omnes codices Mss. librique editi: quorum ab auctoritate desciscere vix ausim, etsi eruditi quidam *in civitate Characena* scribendum putent. Ptolemaeo, lib. III, cap. 6, Παρώστα urbs est Tauricae Chersonesi, eadem forte cum Parasino. Hard. — Lege *Characena*, nec quidquam dubito. Characeni, gens Taurica, memorantur a Plinio, IV, 6. Ed. P.

Asson Troadis. De qua libro V, cap. 32. Hard.

Sarcophagus. Quoniam corpora comest. Σάρξ enim *corpus* seu *carnem*, φαγεῖν *comesse* sonat. Σαρκοφάγος λίθος Stephano, pag. 126, verbo Ἄσσος. Vide quae diximus lib. XXXVI, cap. 27. In littore Veraguae in America septemtrionali eamdem vim inesse arenis observarunt Hispani, ut testatur Herrera, lib. VIII, Decad. 1. H.

tur. Duo sunt montes iuxta flumen Indum: alteri natura
est, ut ferrum omne teneat, alteri ut respuat. Ita-
que si sint clavi in calceamento, vestigia avelli in
2 altero non posse, in altero sisti. Locris et Crotone
pestilentiam nunquam fuisse, nec ullo terrae motu
laboratum, annotatum est. In Lycia vero semper a
terrae motu XL dies serenos esse. In agro Arpano
frumentum satum non nascitur. Ad aras Mucias in
Veiente, et apud Tusculanum, et Sylva Ciminia,

— Sarcophagus lapis iterum memorabitur, libro XXVIII, cap. 37. Tertium et explicatius libro XXXVI, cap. 27. Schistus fuisse videtur alkalinis partibus praegnans. Ed. P.

Vt ferrum omne teneat. De hoc miraculo iterum dicetur l. XXXVI, cap. 25. Hard. — Montes isti videntur originem dedisse fabulae quae in Arabicis Noctibus legitur, Noct. 53, de naufragio facto ad Montem Magneticum. Apud Nostrum paulo infra, *calciamento* legebatur; sed orthographiam quamvis haud insolentem mutavimus, quod caetera huius familiae vocabula vulgo per *e*, non per *i*, apud Harduinum et nos efferantur. Ed. P.

Locris. Epizephyriis nempe, in Brutio. Vide lib. III, cap. 10. In tertia Italiae regione cum Crotone recensetur haec civitas, lib. III, c. 10. Ed. P.

Crotone. Vnde nata paroemia, cuius Strabo meminit lib. VI, p. 262, ob salubritatem aëris, ὑγιέστερον Κρότωνος. Scribit etiam Scaliger Exerc. 32, in Cardan. pag. 140, oram illam occidentalis Aethiopiae, quam Nigir fluvium accolit, etsi calidissima sit, pestilentiae quoque omnis expertem esse. Hard.

XL dies serenos. Difficile hoc conciliari potest cum loco superiore cap. 84, ubi dicuntur tunc demum desinere tremores, *quum ventus emersit*, id est, quum e terra in auras erupit. Ed. P.

Arpano. Id est, circa Argyripam vel Arpos sito. De Arpis, Apuliae urbe, hodie *gli Arpi*, vide lib. III, 16. Dalec. et Elzev. cum vetustioribus, *Ardano*, male. Ed. P.

Ad aras Mucias. Ita Reg. 1, 2, et Colb. 2, atque editiones veteres, quod et Rhodiginus probat, lib. XVIII, cap. 12. In honorem forte Q. Mutii Scaevolae, vel ab eo erectae arae illae fuerunt, ut Sestianae a Sestio, lib. IV, cap. 34. Prius *Murtias* legebatur. Hard. — Celeberrima gens Mutia, quum Murcia ignoretur; itaque Harduino facile assentior, etsi Q. Mutium Scaevolam quemnam potissimum innuat ille, haud satis scio. Ed. P.

Tusculanum. Subaudi *agrum*. Hodie *Frascati*, in Latio. Veiens autem ager in Etruria, nunc sine oppido. Ed. P.

Ciminia. Saltus Ciminius prope Viterbium in Etruria, unde nomen, *Monte Viterbo*: adiacet ei lacus cognominis, *Lago di Ronciglione*. De utroque Virgilius Aeneid. lib. VII, vs. 697: *Et Cimini cum monte lacum.*

loca sunt, in quibus in terram depacta non detrahuntur. In Crustumino natum foenum ibi noxium, extra salubre est.

XCIX. (xcvii). Et de aquarum natura complura 1
dicta sunt; sed aestus maris accedere et reciprocare, maxime mirum: pluribus quidem modis; verum causa in Sole, Lunaque. Bis inter duos exortus Lunae affluunt, bisque remeant, vicenis quaternisque semper horis. Et primum attollente se cum ea mundo, intumescentes; mox a meridiano caeli fastigio vergente

De silva Ciminia, Livius lib. IX, cap. 35. Hard.

Depacta. Viscoso et tenaci solo infixa, ita ut aegre detrahi possint; nam omnino detrahi non posse, ridiculum est. Ed. P.

Crustumino. Crustumerium oppidum Sabinorum supra Fidenas, prope Tiberim fluvium; nunc vicus *Marcigliano vecchio.* Idem aliquando dicebatur *Crustuminum*, unde *Crustuminus ager.* Mill.

Ibi. Si ipso in loco recens depascatur. Demessum vero et siccum, innocens est; videlicet quod herbae quaedam pecoribus noxiae, lenta vaporatione noxios amittant succos; ut saepe observatum est, siccatas in officinis plantas plerumque virtute medica defraudari. Ed. P.

In Sole, Lunaque. Plures e veteribus cum Plinio ad utrumque; Pytheas Massiliensis ad Solem unum retulit, teste Plutarcho, lib. III, de placitis Philos. cap. 17. Merito tamen Luna videtur in hac scena vel omnes una per se, vel certe praecipuas partes agere; quando tam admirabilis est huius cum Lunae motu connexio, ut caecum esse necesse sit qui non animadvertat. Hard. — Verissime Solem et Lunam in causa facit Plinius: quorum attractionibus sese invicem nunc adiuvantibus, nunc minuentibus, plus minusve attolluntur maria: ut maximus sit aestus, quum ambo sidera in coniunctione sunt; nec tamen extemplo, sed aliquanto post sentiatur, propter necessariam in motu aquarum propagando moram, nec omnibus locis eodem tempore, propter varias littorum curvaturas, aliasque causas, quibus longum esset immorari. De his omnibus confer, si libet, inter alios astronomos clarissimum Laplace, *mécanique céleste*, tom. II. Ed. P.

Semper horis. Πλατικῶς loquitur, et ad vulgi sensum. Alias enim vicenis quaternis horis cum dodrante, seu minutis horae octo et quadraginta, dicere debuisset: quum Luna tantumdem insumat spatii, ut ad idem Meridiani punctum remeet; quod ubi est assecuta, affluxus maris est maximus. Hard.

Mundo. Caelum intellige, quod videtur quotidiano motu cum Stellis affixis volvi, Lunamque ipsam et caeteros Planetas secum in orbem trahere. Ed. P.

in occasum, residentes: rursusque ab occasu subter
caeli ima et meridiano contraria accedente, inundan-
2 tes; hinc donec iterum exoriatur, se resorbentes:
nec unquam eodem tempore, quo pridie, reflui; ut
ancillante sidere, trahenteque secum avido haustu
maria, et assidue aliunde, quam pridie, exoriente:
paribus tamen intervallis reciproci, senisque semper
horis, non cuiusque diei aut noctis, aut loci, sed ae-
quinoctialibus; ideoque inaequales vulgarium hora-
rum spatio, utcumque plures in eos aut diei aut
noctis illarum mensurae cadunt; et aequinoctio tan-
3 tum pares ubique. Ingens argumentum, plenumque
lucis ac vocis etiam divinae: hebetes esse, qui ne-

Resorbentes. Sic e Toletano codice Harduinus. Dalec. et Elzev. *sorbentes*. Ed. P.

Nec unquam. Elzev. *nec unam*, typographico lapsu. Ed. P.

Reflui. Refluentes. Ed. P.

Ut ancillante. Cedus ancillari sidus, et indulgere mari, ut non ab eadem parte, qua pridie, pastum ex Oceano hauriat. Haec vero poëtis venditanda ratio, non physicis. H. — Hoc sensu, si veram Plinii mentem assequitur Harduinus, nobis quidem legendum videtur *exhauriente*, pro *exoriente*. Chiffletii codex: *ut ancillantes sideri avido, trahentique secum haustu maria, et assidue aliunde quam pridie exorienti.* Ed. P.

Non cuiusque diei aut noctis. Non vulgaribus illis Romanorum horis, pro anni tempestate brevioribus longioribusve. Ed. P.

Aut loci. Neque cum loci latitudine variantibus. Ed. P.

Aequinoctialibus. Quales iam diximus esse nostras. Ed. P.

In eos. In aestus scilicet. Proposuerat Dalecampius hanc lectionem: legunt tamen omnes *in eas*, intricato sensu, et eodem qui iam antea expressus est; quum talis pleonasmus a Plinii sit ingenio alienissimus. E. P.

Pares ubique. Quod tunc senae noctis horae senas diei adaequent, quemcumque numerandi ac dividendi modum sequaris, et in quocumque latitudinis gradu. Ed. P.

Divinae. Sic Vet. apud Dalec. At edd. omnes *diurnae*, sine sensu. Eadem profecto apud Plinium figura est, quam apud Sacrosanctum vatem, psalm. XIII: *Dies*, inquit, *diei eructat verbum*, *et nox nocti indicat scientiam* etc. Plinius item Naturae vocem audire sibi videtur mysteria sua revelantis. Et alias quoque *divinitatis* epitheton Naturae impositurus est; ut lib. XXII, 56: *Parens*, inquit, *illa et divina rerum artifex*. Nec mirum; quum in totius operis decursu, nullum fere alium Deum agnoscat, quam Caelum aut Mundum, id est universam rerum naturam. Ed. P.

gent subtermeare sidera, ac rursus eadem resurgere; similemque terris, immo vero universae naturae, exinde faciem, in iisdem ortus occasusque operibus: non aliter sub terra manifesto sideris cursu, aliove effectu, quam quum praeter oculos nostros feratur.

Multiplex etiamnum lunaris differentia, primum- 4
que septenis diebus. Quippe modici a nova ad dividuam aestus, pleniores ab ea exundant, plenaque maxime fervent: inde mitescunt, pares ad septimam primis: iterumque alio latere dividua augentur, in coitu Solis pares plenae. Eadem aquilonia, et a terris longius recedente, mitiores, quam quum, in austros digressa, propiore nisu vim suam exercet. Per octo- 5
nos quoque annos ad principia motus et paria incrementa centesimo Lunae revocantur ambitu: augen-

Similemque terris... exinde faciem. Vide supra, cap. 65, quae de antipodibus dixit. Ed. P.

In iisdem. Eodem modo utrinque orientibus occidentibusque sideribus. Ed. P.

A nova. Dalec. et Elz. *nova*, sine praepositione. Nos cum Harduino Chiffl. codicem sequimur. Ed. P.

Pares ad septimam primis. A plenilunio ad diem inde septimum pares sunt aestus prioribus a nova luna scilicet ad dividuam. Hard.

Iterumque. Rursum quum alio latere dividua est (alterum vocant lunae quadrantem) augeri aestus incipiunt. Hard.

In coitu. In coniunctione cum Sole, seu novilunio, aestus sunt pares iis qui plena Luna fiunt. Secuti sumus codices Reg. 1, 2, Chiffl. etc. id ipsa loci exigente sententia. Prius legebatur: *in coitu Solis pares. Plane eadem* etc. Salmasius coniiciebat, pag. 1007, *in coitu Solis pares et plenae*; satis infeliciter. Hard. — Vetus apud Dalec. *In coitu Solis pares plane. Eadem* etc. Ed. P.

Eadem aquilonia. Ex vicinitate Lunae ad terras aestum augeri fatetur etiam Franc. Resta, in Meteorol. tract. 1, de mari, cap. 15, ex Alberto Magno. Hard. — Nec Luna, nec Sol, quum ad septemtrionem progredi, eoque altiores esse nobis videntur, a Terra tamen ideo magis distant. Mutua enim orbitarum inclinatio cum elliptica singularum figura nullam rationem habet. Ed. P.

Quum. Deest in Chiffl. Ed. P.

Per octonos. Cur vero non potius annis undeviginti redeunt hae vices, quum Sol Lunaque tunc ad eosdem ferme situs revertuntur? aut cur non aliis lunaribus periodis? Id fieri Plinius existimat, quod octo annorum spatio centum Lunae circuitiones numerentur. Hard.

Augentibus. Sic Vet. apud Dal. optimo quidem sensu, et elegante

tibus ea cuncta Solis annuis causis: duobus aequinoctiis maxime tumentes, et autumnali amplius, quam verno; inanes vero bruma, et magis solstitio. Nec tamen in ipsis, quos dixi, temporum articulis, sed paucis post diebus; sicuti neque in plena aut novissima, sed postea: nec statim ut Lunam mundus ostendat occultetve, aut media plaga declinet; verum duabus fere horis aequinoctialibus serius: tardiore semper ad terras omnium, quae geruntur in caelo, effectu cadente, quam visu sicuti fulguris, et tonitrus, et fulminum.

6 Omnes autem aestus in Oceano maiora integunt spatia inundantque, quam in reliquo mari: sive quia totum in universitate animosius est, quam in parte; sive quia magnitudo aperta sideris vim laxe grassantis efficacius sentit, eamdem angustiis arcentibus. Qua de causa nec lacus, nec amnes similiter moventur. Octogenis cubitis supra Britanniam intumescere aestus

ac vere Pliniana structura. Contra editores omnes legerunt *augente* retinueruntque ad priora verba *centesimo Lunae ambitu*; Plinio repugnante, qui simul dicere non potuit paria tunc esse incrementa et maiora. Nos autem intelligimus, addendas esse ad ea cuncta, quae dicta sunt, Solis annuas causas. Ed. P.

Inanes vero. Depressiores ac minus tumentes. Hard.

Paucis post diebus. Altero nempe post die: non igitur ipso interlunii, pleniluniive, aut Lunae διχοτόμου, sed altero tantum post ea temporum momenta die. Hard. — Uno die et dimidio altero, 36 circiter horis, in Gallia. Ed. P.

Ut Lunam. Nec in eo praecisa puncto quo Lunam terris caelum ostendit, subducitve, aut in meridiana caeli plaga sistit (caelum enim secum rapere ac torquere sidera novimus), sed aliquanto post. H.

Duabus fere horis. Variat pro locis hoc intervallum a nullo fere temporis momento ad undecim horas et amplius; sed Gadibus, ubi saepius Oceanum observarunt Veteres, duae circiter horae et una dimidia intersunt, maximum inter maris affluxum, et transitum Lunae plenae vel novae per meridianam lineam. Ed. P.

Fulguris. Supra, cap. 55. Ed. P.

Magnitudo aperta. Late patentis Oceani spatia. Ed. P.

Laxe grassantis. Non in uno puncto, neque in angusto spatio nitentis, sed quasi vim suam diffundentis. Ed. P.

Octogenis. Vix Pytheae hac in parte habenda fides. Tamesis, certe, ubi

Pytheas Massiliensis auctor est. Interiora autem maria terris clauduntur, ut portu. Quibusdam tamen in locis spatiosior laxitas ditioni paret: utpote quum plura exempla sint, in tranquillo mari, nulloque velorum impulsu, tertio die ex Italia provectorum Vti- 7
cam, aestu fervente. Circa littora autem magis quam in alto deprehenduntur hi motus: quoniam et in corpore extrema pulsum venarum, id est, spiritus magis sentiunt. In plerisque tamen aestuariis propter dispares siderum in quoque tractu exortus, diversi existunt aestus, tempore, non ratione, discordes, sicut in Syrtibus.

C. Et quorumdam tamen privata natura est, velut 8
Tauromenitani euripi, saepius, et in Euboea, septies

aestus maximus, mare vix recipit ad cubitos XIV. Inter Norvegiam et Daniam vix sentitur aestus. At in ora Galliae San-Maclaviana, quae Angliae opponitur, usque ad LXX pedes aestus attolluntur, et quandoque ad XC, ut aiunt Furnerius, lib. IX Hydrogr. cap. 21; Fr. Resta, tract. 2, de mari, cap. 15; et alii. HARD.

Pytheas. Vide cap. 77, et conf. Auctorum Catalogum. ED. P.

Ditioni. Lunae Solisque efficientiae, quae ciet aestum. HARD.

Tertio die. Africana littora, ad Vticam, Tunetum, Hipponem, aliasque quasdam oras, sentiunt quidem aliquem aestum, sed levem: et Melita certe multo maiorem. Quare quod tertio die ex Italia Vticam descensus sit factus, id non tam aestui, quam prono aquarum Ponti, Propontidis, et Aegaei maris lapsui in mare internum, atque inde in oras Africanas, adiuvante tamen nonnihil, si ita videtur, ipso aestu, tribuendum est. HARD.

Provectorum. Supple, navigantium. ED. P.

Spiritus. Non spiritus, sed sanguinis. At Plinius foedissimo errore, arterias sanguine carere, at earum quasdam tantum vitalem continere spiritum affirmabit, lib. XI, cap. 89, quo, si vacat, respice. Ibidem c. 88: *Arteriarum pulsus*, inquit, *in cacumine maxime membrorum evidens.* Vides illum sibi saltem optime constare. ED. P.

In Syrtibus. De his Solinus, cap. 27: *Syrtes inaccessas undosum ac reciprocum mare efficit, cuius sali defectus, vel incrementa haud promptum est deprehendere; ita incertis motibus nunc in brevia crescit dorsuosa, nunc aestibus inundatur inquietis: et auctor est Varro, per flabilem ibi terram ventis penetrantibus, subitam vim spiritus citissimi aut evomere maria, aut resorbere.* HARD.

Tauromenitani. Dalec. *Taurominitani.* Tauromenium, hodie *Taormina*, Messanam inter et Catanam, in

die ac nocte, reciprocantis. Aestus idem triduo in mense consistit, septima, octava, nonaque Luna. Gadibus, qui est delubro, Herculis proximus, fons inclusus ad putei modum, alias simul cum Oceano augetur minuiturque, alias vero utrumque contrariis
2 temporibus. Eodem in loco alter Oceani motibus consentit. In ripa Baetis oppidum est, cuius putei crescente aestu minuuntur, augescunt decedente, mediis temporum immobilis. Eadem natura in Hispali oppido uni puteo, caeteris vulgaris. Et Pontus sem-

orientali Siciliae plaga. Vide lib. III, cap. 14. Ed. P.

Euripi. Euripon vocant, inquit Mela, lib. II, c. 7, agcoa de Chalcidico, *rapidum mare, et alterno cursu septies die ac septies nocte fluctibus invicem versis, adeo immodice fluens, ut ventos etiam ac plena ventis navigia frustretur*. Hard.

Euboea. Lib. IV, c. 21. Ed. P.

Septies die ac nocte. Ita Strab. lib. I, p. 55; Cic. de Nat. Deor. aliique. At Gillius, qui ea loca vestigavit, ut narrat Fr. Resta in Meteorol. didicisse se ex incolis ait, bis tantum fluere, bisque refluere, non septies aestuare: aliquando tamen has vices minime observare. Ita etiam Gassendus in lib. X Laërtii, pag. 1091. Hard.

Aestus idem. Consistentia, sive mediocritas aquarum non solum septima die sentitur, sed et octava, ac nona durat. Hoc Veneti proverbio Italo signant: *Dalli otto alli nove L'acqua no' si muove*, hoc est, ab octava die ad nonam, aqua non se movet: idemque aiunt accidere ultima quadratura: *Dalli ventiuno alli ventidue La no'va nè in su nè in sue*, hoc est, a vicesimo primo ad vicesimum secundum, neque crescit, neque decrescit. Hard.

Gadibus. Ita Polybius apud Strabonem, lib. III, pag. 172. Et in Petrocoriis Galliae oppido fons est omnino similis, qui simul cum Oceano augetur minuiturque, quanquam ipse a mari dissitus leucis circiter XL, hoc est, passuum millibus fere centum. Hard. — Gades, hodie *Cadiz*, in Hispania, templum habuit Herculis, qui, quum maris Mediterranei littora peragrasset, ibi constitit, duosque montes Calpen et Abilam, hunc in Africa, illum in Europa, tanquam expeditionis suae monumenta et triumphales columnas, nomina suo sacravit. Ed. P.

Baetis. Fluvius hic est notissimus Hispaniae meridionalis, cui etiam nomen dederat; hodie, *le Guadalquivir*. Ed. P.

Hispali. Hodie *Séville*, in eodem fluvio Baeti. Unde quum prius oppidum minime nuncupetur a Plinio, credibile est, idem prodigium bis a Nostro memorari, e duobus forsitan auctoribus desumptum. Ed. P.

Et Pontus. Arist. Meteor. II, c. 1; Strabo lib. I, pag. 5o3; Seneca, Natur. quaest. lib. IV, cap. 2; aliique. Est

per extra meat in Propontidem, introrsus in Pontum nunquam refluo mari.

CI. (XCVIII). Omnia plenilunio maria purgantur: quaedam et stato tempore. Circa Messanam et Mylas fimo similia exspuuntur in littus purgamenta: unde fabula, Solis boves ibi stabulari. His addit (ut nihil, quod quidem noverim, praeteream) Aristoteles, nullum animal nisi aestu recedente exspirare. Observatum id multum in Gallico Oceano, et duntaxat in homine repertum.

illud sane admirabilitatis maximae, Ponti aquas et Aegaei maris in internum seu mediterraneum mare labi; nihil vicissim ex eo in Pontum refluere; adeoque parum in Atlanticum Oceanum per Gaditanum fretum, ut quum sex horis in Oceanum illud effluat, Oceanus ipse, quasi victor in mediterraneum pelagus ingrediatur per horas duodeviginti, uti observatum est a Furnerio, lib. IX hydrogr. cap. 6; nec tamen tanta aquarum copia terras inundari. HARD.

Omnia plenilunio. Ita et Seneca, Nat. quaest. lib. III, c. 26, ubi etiam addit quibusdam hoc fontibus simili ratione contingere. Strabo quoque, lib. I, pag. 53. HARD. — Id est, quo aquarum fluxus amplior atque vehementior, eo plus algarum saxis abripit, atque in littus eiicit. ED. P.

Stato tempore. Procellosis praesertim temporibus: quod probe norunt Aremoricae miserrimi incolae, qui maximam fucorum copiam ab hibernis mensibus exspectant. ED. P.

Circa Messanam. Haec totidem verbis Seneca loc. cit. Id experimento comprobatum a se visumque olim testatur Fazellus, decad. I, lib. IX, de rebus Siculis, cap. 8. H.

Mylae. Hodie *Milazzo*, septem fere leucis nostratibus a Messana distans oppidum, in boreali Siciliae parte. ED. P.

Fimo similia. Algarum molles quaedam species intelligendae sunt, quae convolutae et marcidae in littus eiiciantur. ED. P.

Solis boves. Seneca, loc. cit. Apollonii Schol. ad lib. IV, v. 965, aliique. Hanc tamen fabulam confictam a Veteribus, ob eximiam in locis illis pascuorum felicitatem, auctor est Theophrastus, Hist. Plant. lib. VIII, cap. 3. HARD.

Nisi aestu. Deprehensum usu est in maritimo Belgii tractu, eos qui obesiore paulo corpore essent, aestu accedente periclitari: qui graciliore et sicco, eodem recedente. HARD. — Vide not. seq. ED. P.

In Gallico. Et in Atlantico iuxta Gades, ut refert Philostratus, de vita Apoll. lib. V, cap. 1. H. — Fertur id experientia constare Gadibus, *Cadis*. Contrarium vero innotuit in portu nostro *Brest*, teste DESLANDES. BROT. — Notus ingenio multiformi, et audaciori philosophia, DESLANDES, quum in Oceani portubus *Rochefort* et *Brest*, rei maritimae praepositus

1 CII. (XCIX). Quo vera coniectatio exsistit, haud frustra spiritus sidus Lunam existimari. Hoc esse quod terras saturet, accedensque corpora impleat, abscedens inaniat. Ideo cum incremento eius augeri conchylia; et maxime spiritum sentire, quibus sanguis
2 non sit. Sed et sanguinem hominum etiam cum lumine eius augeri ac minui: frondes quoque ac pabula (ut suo loco dicetur) sentire, in omnia eadem penetrante vi.

1 CIII. (C). Itaque Solis ardore siccatur liquor: et hoc esse masculum sidus accepimus, torrens cuncta sorbensque.

ageret, nosocomiis harum urbium comparatis, superstitiosam, de qua nunc agitur, opinionem profligavit, monente ad h. l. doctissimo BOUGUER. Qui tamen plura cupierit, adeat egregiam disputationem astronomi celeberrimi eiusdemque optimi medici OLBERS, triennio abhinc gallice editam in opusculo quotannis de scientia bene merenti: *Annuaire du bureau des longitudes*, an. 1823. ED. P.

Spiritus sidus. Hoc est, vitae sidus, quod vitalem humorem ac spiritus in corporibus rebusque omnibus varie temperet. Ita rescripsimus ex Reg. cod. 1, quum prius legeretur, *spiritum sidus Lunae.* In Chiffl. *spirituosum.* HARD. — Legit POINSINET DE SIVRY, *haud frustra spiritus sidus Lunae* (sub. *sidus*) *existimari;* pariterque, ac Harduinus, locum interpretatur. ED. P.

Saturet. Succo impleat. ED. P.

Conchylia. Horat. lib. 2, Sat. 4, v. 30: *Lubrica nascentes implent conchylia Lunae.* Vide quae diximus cap. 41. HARD. — Dixerat idem ante Horatium Lucilius: *Luna alit ostrea et implet echinos, muribu' fibras Et pecui addit.* Quam opinionem et Cicero amplexus est, de Divinat. lib. II, et D. Augustinus, de Civit. Dei lib. V. Hodie tamen, ut diximus, a plerisque doctorum exploditur. ED. P.

Sanguinem hominum. Ita Reg. 1, 2, Chiffl. Tolet. etc. non *sanguine hominum*, ut editi. Egregie in eam sententiam Iulius Firmicus, lib. IV, Mathes. in praefat. pag. 84: *Nam et crescentis Lunae*, inquit, *augmenta in corporibus nostris, et deficientis luminis damna sentimus. Medullae enim humani corporis cum Luna crescunt; quum vero inanis coeperit luminibus destitui, tenuati corporis fatigatione languescunt:* etc. HARD.

Ut suo loco. Libro praesertim XVIII, cap. 75. HARD.

Itaque. Transitioni servit et priorem sectionem cum Dalecampii capite uni coniungit; nam post *Solis* subaudiendum est *quidem*, ut tota haec sectio et subsequentis prima pars usque ad verba a *contrario* parenthesin efficiant. ED. P.

Siccatur liquor. Ita mare magis

CIV. Sic mari late patenti saporem incoqui salis, aut quia exhausto inde dulci tenuique, quod facillime trahat vis ignea, omne asperius crassiusque linquatur (ideo summa aequorum aqua dulciorem profundam: hanc esse veriorem causa asperi saporis, quam quod mare terrae sudor sit aeternus); aut quia plurimum ex arido misceatur illi vapore: aut

magisque exsiccari a Sole in dies, futurumque aliquando ut totum absumatur, affirmat Aristoteles, Meteorol. lib. II, cap. 1. Hard.

Incoqui. Suppl. *accipimus.*

Aut quia. Tergeminam in medio causam proponit, cur salsum mare sit. Hanc priorem affert etiam Hippocrates, lib. de Aëre, locis et aquis cap. 4, at Arist. lib. II, pag. 552. Eam porro fuisse et Anaximandri sententiam, auctor est Plut. de Plac. Philos. lib. III, cap. 16. Hard.

Ideo summa aequorum aqua dulciorem profundam. Sunt critici, qui sincerum vas amant incrustare; quique corrigere malunt, quam intelligere, dum hunc locum ita perturbata sententia mutant: *Ideo summam aequorum aquam dulciorem esse profunda:* vel, *summam aequorum aquam dulciorem profundit.* Sed et a Plinii mente discedere, et a codicum prorsus omnium auctoritate deficere emendationem huiuscemodi, certissimum est. Ait enim ille summam aquam ideo esse salsam, quia Solis attractu exhausto tenui dulcique, linquitur id quod est asperius, idque esse quod gustu tractatur. Scio recentiores plurimos in ea esse haeresi, quae marinas aquas in imo salsiores esse pertendit, quam in superficie: quoniam aqua salsa, quam dulcis, ut Arist. ait, multo est gravior. Sed quid Plinius senserit scripseritve, id vero prius investigandum nobis incumbit, quam quid scribere eum ac sentire oportuerit. Aristoteles certe Probl. 30, cap. 23: Διὰ τί τῆς θαλάσσης τὰ ἄνω τοῦ ἐν τῷ βάθει ἁλμυρώτερα: ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς φρέασι τοῖς ποτίμοις τὸ ἐπιπολῆς ἁλμυρώτερον τοῦ εἰς βάθος· καίτοι ἔδει τὸ κατωτέρω· βαθύτερον γὰρ τὸ ἁλμυρόν. Η διότι ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ ἀνάγει ἀεὶ τὸ ἐλαφρότατον ἀπὸ τῶν ὑγρῶν; Gaza interprete: *Cur superius mare salsius et calidius est, quam inferius? et in puteis quoque potu idoneis pars superna salsior quam ima? quanquam esse e contrario debuit: gravius enim quod salsum est. An quia Sol et aër partem humoris levissimam assidue detrahunt?* Et vero scimus urinatores in vitreis vasculis e maris profundo aquam dulcem extulisse. H.

Terrae sudor. Id quod existimavit Empedocles, ut refert Plut. loc. cit. aliique veteres apud Arist. Meteorol. lib. 2, cap. 1; quorum ipse opinionem ridet. Hard.

Aut quia plurimum. Altera ratio, quam pro salsugine maris explicanda proponit: Quia aqua maris ab exhalationibus terrae siccioribus calorem habet admixtum, sibique ingenitum. Quod autem calidum est, salsius est quam quod dulce, τὸ γὰρ ἁλμυρὸν θερμότερον τοῦ ποτίμου, inquit Arist. sect. 23, Problem. 30. Gronoviana editio, *Aut quia plurimum ex arido*

2 quia terrae natura sicut medicatas aquas inficiat. Est in exemplis, Dionysio Siciliae tyranno, quum pulsus est ea potentia, accidisse prodigium, ut uno die in portu dulcesceret mare.

3 (CI). E contrario ferunt Lunae femineum ac molle sidus atque nocturnum, solvere humorem, et trahere, non auferre. Id manifestum esse, quod ferarum occi-

misceatur illi sine vapore: quae dictio *sine* praepostere addita, contra fidem omnium librorum, palam facit nescisse, qui sic edi curavit, quae vis subesset apud Plinium, optimosque latinitatis auctores, huic voci *vapor*. Calorem enim significat, uti monuimus ad cap. 40, et alias saepe: non halitum illum frigidum humidumque, quem vulgo vaporem dicimus, ex aquis exhalantem; sed vel ipsum calorem siderum, vel terrenum halitum (exhalationem vocant) eorumdem vi in sublime tractum. Haud porro multum abludit, quod Plinius hoc loco affert, a Platonicorum sententia, existimantium genus aquae elementaris esse omnino geminum: alterum ex aëre coactum vi frigoris, dulce; aliud, quod a terra ardoris et incendii vehementia exhalasset, salsum. Ita enim Plutarch. de Placitis Philos. lib. IV, cap. 16: Οἱ ἀπὸ Πλάτωνος· τοῦ στοιχειώδους ὕδατος, τὸ καὶ ἐξ ἀέρος κατὰ περίψυξιν συνιστάμενον, γλυκὺ γίνεται· τὸ δ' ἀπὸ γῆς κατὰ περίκαυσιν καὶ ἐκπύρωσιν ἀναθυμιώμενον, ἁλμυρόν. HARD. — Chiffl. et Salmant. codices, *aut quia plurimus ex arido misceatur illi vapor*. ED. P.

Aut quia terrae. Tertia ratio. Forte id evenit, inquit, quia terrae, quae marinis aquis substernitur, natura est huiuscemodi, ut medicata sua vi seu amarore aquas inficiat. Multos esse in maris alveo salinos montes, et veluti fodinas, quae subinde renascantur, haud improbabile recentioribus physicis videtur: quum tota paene insula, quae *Ormuz* appellatur, nihil sit praeter durum candidumque salem, ex quo aedes ipsae exstrui in eo tractu solent. Sed hoc urinatorum experientiae adversatur, qui dulcem aquam ex imo mari in vitreis vasculis attulerunt. HARD.

Sicut. Hoc verbum deest apud Dalec. Elzev. et antiquiores, sic locum legentes: *aut quia terrae natura medicatas aquas inficiat*. Harduinus ex Mss. emendavit. E. P.

Quum pulsus est. Ac litteras deinde puerulos Corinthi docuit, magister ludi factus ex tyranno, ut ait Valerius Max. lib. VI, cap. 9: usque eo imperio carere non poterat, inquit Cicero Tuscul. lib. III, pag. 379. HARD.

Dulcesceret mare. Vel hoc prodigium tot aliis annumerandum est quae viri politici comminiscuntur deludendae plebis causa, quoties aliquid in republica innovant; vel nescio quo casu, motu forte subterraneo, Alpheus fons in portu Syracusano copiosior eruperat. Vide infra cap. 105, not. 11. ED. P.

Atque nocturnum. An haec redundant, e glossemate forsitan profecta?

sa corpora in tabem visu suo resolvat; somnoque sopitis torporem contractum in caput revocet; glaciem
refundat; cunctaque humifico spiritu laxet. Ita pensari 4
naturae vices, semperque sufficere, aliis siderum elementa cogentibus, aliis vero fundentibus. Sed in dulcibus aquis Lunae alimentum esse, sicut in marinis Solis.

CV. (CII). Altissimum mare xv stadiorum Fabianus 1

an molliora noctis tempora, quasi languidum aliquid ac femineum habere, Noster innuit? Ed. P.

Resolvat. Omnino falsum. Sed humor, qui plerumque noctu magis abundat, putredinem accelerare potest. Ed. P.

Somnoque sopitis. Elegans Macrobii in eam rem locus, Saturn. lib. VII, cap. 16: *Non est ergo mirum si ratione proprietatis quae singulis inest, calor Solis arefacit, lunaris humectat. Hinc et nutrices pueros alentes operimentis obtegunt, quum sub Luna praetereunt: ne plenos per aetatem naturalis humoris, amplius lunare lumen humectet.... Hoc quoque notum est, quia si quis diu sub Luna somno se dederit, aegre excitatur, et proximus fit insano, pondere pressus humoris, qui in omne eius corpus diffusus atque dispersus est proprietate lunari, quae ut corpus infundat, omnes eius aperit et laxat meatus*, etc. Hard. — Hoc vero non propter Lunam accidit, sed ex humidi aëris frigore spiracula corporis supprimente, unde fluxiones humorum per membra passim, ac praecipue circa caput fieri solent. Cl. Olbers supra iam laudata disputatione, merito refutat eruditum Reil, nescio qua occasione memorantem, nautas, qui ad Lunam dormiissent, affectos ita fuisse, ut Solis deinde lucem sustinere non possent. Ed. P.

Refundat. Solvat. Certum est in plenilunio non esse nocturna frigora tam efficacia, quam alio tempore: idque a Lunae lumine, in quo videtur aliquid inesse caloris. Hard. — De calore Lunae multa incassum disputavit ingeniosus Bernardin de St. Pierre, *Etudes de la Nat. tom. III*, et passim. Ed. P.

Pensari. Vide ad cap. 38. Ed. P.

Sed in dulcibus. Ita Zeno, Chrysippus, Posidonius, alii, apud Laërt. in Zenon. lib. VII: Τρέφεσθαι δὲ τὰ ἔμπυρα ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα, τὸν μὲν ἥλιον, ἐκ τῆς μεγάλης θαλάττης· τὴν δὲ σελήνην, ἐκ ποτίμων ὑδάτων. Hard.

XV stadiorum. Scribit quoque Priscianus, Iulii Caesaris cura emensis maribus, missis per orbem, qui eorum profunditatem explorarent, eam xv stadiorum altitudinem repertam esse. Multo breviore mensura rem Scaliger definit, Exerc. 38, ubi ait: *Aquae profunditatem raro excedere passus LXX; pluribus locis non excedere ad vicenos; paucissimis ad centenos; paucioribus hunc numerum superare.* Vide Ricciolum, t. I, pag. 728. Hard.

tradit. Alii in Ponto ex adverso Coraxorum gentis (vocant Βαθέα Ponti) trecentis fere a continenti stadiis immensam altitudinem maris tradunt, vadis nunquam repertis.

1 CVI. (CIII). Mirabilius id faciunt aquae dulces, iuxta mare ut fistulis emicantes. Nam nec aquarum natura a miraculis cessat. Dulces mari invehuntur, leviores haud dubie. Ideo et marinae, quarum natura gravior, magis invecta sustinent. Quaedam vero
2 et dulces inter se supermeant alias: ut in Fucino lacu invectus amnis in Lario Addua, in Verbano Ti-

Alii in Ponto. Sic etiam Aristoteles, Meteorol. lib. I, cap. 13: Κατὰ Κοράξους περὶ τὰ καλούμενα Βαθέα τοῦ Πόντου (ταῦτα δ' ἐστὶν ἀπειρόν τι τῆς θαλάττης βάθος) οὐδεὶς γοῦν πώποτε καθιεὶς ἠδυνήθη πέρας εὑρεῖν. ταύτη δὴ πόῤῥω τῆς γῆς σχεδὸν περὶ τριακόσια στάδια, etc. HARD.

Βαθέα. Hoc est, maria immensa profnoditas. Eadem porro altitodo esse dicitor in mari Caspio, in freto Britaooiae et Hiberniae, et prope Vmam Sueciae. Mare ioxta Taprobanem, Plioius lib. VI, cap. 24, profooditate taota esse ait, oollae ot ancorae sidaot. De stagois etiam Seneca, Natur. quaest. lib. III, cap. 19: *Iam quis ignorat*, ioquit, *esse quaedam stagna sine fundo?* HARD.

Iuxta mare. Qualis est ille, qui iuxta Aradum, de quo (paolo infra, et) l. V, c. 34. Io insola S. Iacobi, oovo orbe, mille passibos a littore fons in alto emicat suavissimi saporis, taota vi emergeos, nt supra mare exsiliat ad cubiti altitudinem. H. — Nescio an hoc exemplum beoe ad Plinii locum pertineat, dolcis aqoae footes non io mari, sed iuxta mare exoriri scribentis; quod inter ipsas arenas qoae recedente flocta deteguntur, freqnenter adeo observator, nt vix anootari necesse sit. In ipso autem mari dulces aqoas scaturire posse oec dubiom est, nec valde mirum. Eo. P.

Leviores houd dubie. Aqoae marioae poodus specificum a dolcia aquae gravitate idem differt, quod 73 a 70, propter sales muriateos aliasque diversi generis substantias, quibus inficitur mare. Eo. P.

Ideo, etc. Vst. apod Dalec. et Tolet. cod. *Ideo et marina natura gravior magis invecta sustinet.* Ed. P.

Vt in Fucino lacu. Focinos lacus, bodie *Lago di Celano.* Larius, *lago di Como.* Verbaoos, *lago moggiore.* Beoacus, *lago di Garda.* Sevinus, *logo di Seo*, vel *d' Iseo.* Lemaoous, *le lac de Genève.* Amnium nomina dicemus l. III, cap. 23. HARD.

Invectus amnis. Sic Reg. 2, caeteriqoe codices Mss. Mirari porro hoc loco subit, cor huius amnis oomen praetereat silentio, qoi caeteros soo quemqoe proprio oomioe iodigitat; sed quod modo nomen dissimolat, id alibi ipse aperit, nempe lib. XXXI, cap. 24, ubi Piconom vel

cinus, in Benaco Mincius, in Sevino Ollius, in Lemanno Rhodanus, (hic trans Alpes, superiores in Italia), multorum millium transitu hospitales, suas tantum, nec largiores, quam intulere, aquas evehentes. Proditum hoc et in Oronte amne Syriae, multisque aliis.

Quidam vero odio maris subeunt vada, sicut Are- 3
thusa fons Syracusanus, in quo redduntur iacta in Alpheum, qui per Olympiam fluens, Peloponnesiaco littori infunditur. Subeunt terras, rursusque redduntur, Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in

Pitonium vocat. Vibius Sequester, pag. 335, *Pitornium* appellat, *qui per medium lacum Fucinum Marsorum ita decurrit, ut aquae eius non misceantur stagno*. Hard. — Rezzonicus ad h. l. ingeniosa coniectura legendum censet: *ut in Eapilio lacu invectus Lamber*. De ipsa re observandum est in omnium fere lacuum fundo, qui solutis praesertim nivibus aluntur, communem temperiem esse quatuor fere centesimorum caloris graduum, quae temperies densissimam aquam efficit, ideoque gravissimam: nec mirum, si, aestate praesertim, calidior unda fluviorum illis invectorum supernatat. Ed. P.

Hic. Rhodanus. *Superiores* autem, Addua, Ticinus, etc. Ed. P.

Hospitales. Hospitio lacuum non abutentes, nec illorum aquas in transitu rapientes. Ed. P.

In Oronte. Ita Strabo, libro VI, 275. De Oronte dicemus lib. V, c. 18. Hard.

Multisque aliis. Singulare est in eo genere, quod de Tigri et Arethusa Armeniae narratur lib. VI, c. 31. Hard.

Odio maris. Elz. *odio maris ipsa subeunt vada*. Ed. P.

Arethusa. Fons ille olim nobilissimus, nunc ignobile est lavacrum, cuius aqua marino sapore inficitur. In magno autem portu Syracusano exsilit e mari fons aquae dulcis, quae usque ad aequoris summum mari non miscetur. Hic est Alpheus vana fabula iactatus. Tales fontes aquae dulcis e mari exsilientes videre est Tarenti, *Taranto*, in angusto sinu qui dicitur *Mare Piccolo*; alterum in sinu Neapolitano; et prope Baias, haud procul monte Miseno: et in portu Lunensi, *le golfe de la Spezia*. Brot. — Sola nominis similitudo, Alpheum ex Elide in Siciliam fluere, poëtis in animum induxit. Arethusam vero subter aquas cum Alpheo coire cecinerunt, unde Virgilius Ecl. x, 1 seqq: *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem...... Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos Doris amara suam non intermisceat undam*. Ed. P.

Terras. Chiffl. *terrae*. Ed. P.

Lycus in Asia. Ovid. Metam. lib. XV, v. 273: *Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu, Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore: Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus Redditur Argolicis ingens Erasinus*

Mesopotamia. Et quae in Aesculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur. Et in Atinate campo fluvius mersus post xx. M. pass. exit: et in Aquileiensi Timavus.

4 Nihil in Asphaltite Iudaeae lacu, qui bitumen gignit, mergi potest; nec in Armeniae maioris Arethusa: is quidem nitrosus pisces alit. In Salentino iuxta oppidum Manduriam lacus ad margines plenus, neque

in arvis. Citat hos versus etiam Seneca loc. cit. subiungitque porro: *Idem et in Oriente Tigrin facere: absorberi, et desideratum diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubium an idem sit, emergere.* Vide quae dicenda sunt lib. VI, cap. 31, et quae scribit de Tigri, Oronte, aliisque Strabo lib. VI, pag. 275. H.

Aesculapii fontes. De hoc fonte Pausanias in Atticis. Hard.

Phalerico. Fonte, cui nomen a Phalera Atheniensium portu, de quo lib. VI, cap. 11. Hard.

Et in Atinate. Tanagrum intelligit (hodie *Negro*), Principatus Citerioris in Italia amnem, qui in Silarum, *Selo* (aut *Silaro*) defluit. In infra Atinum, *Ateno*, ad diversorium publicum, *la Polla*, in specum magno sese cum murmure montis condens, post quatuor circiter passuum millia, haud procul oppido *Auletta* iterum emergit, ad diversorium, cui ex ea re facta appellatio, *l' Osteria del pertuso*, hoc est, Diversorium foraminis. Hard. — Legendum suspicatur Broterius: *Et in Atinate campo fluvius IV. M. pass. mersus; post XX. M. pass. exit et in Aquileiensi Timavus:* quo magis, quae de Tanagro narrantur, cum veritate constent. At inde phrasis contorta deformisque evadit. Ed. P.

Timavus. Hunc voragine absorptum per cxxx stadia sub terras decurrere, ac rursum emergere, scribit Posidonius apud Strabonem lib. V, pag. 215. His adde Persidis amnem Elaeum, de quo lib. VI, cap. 31 H. — Stadia cxxx passuum circiter xvi millia conficiunt. Quare nec Broterii correctio (vide notam priorem) cum Posidonii mensura convenit; at omnia in integro manere debent. Ed. P.

Asphaltite. De Asphaltite lacu, *la Mer Morte*, plura congessit Tacitus hist. V, 6, ubi consule notas editionis nostrae. Ed. P.

Mergi potest. Vide ipsum Plinium, V, 15, minus audacter id asserentem. Nihil enim hoc lacu mergi, perabsurdum est; sed aquae bituminosae et graves corpora sustinent pro portione graviora quam quae vulgo caeteris aquis supernatant. Ed. P.

Arethusa. De qua Plinius, loco iam laudato, VI, 31. Ed. P.

Pisces alit. Quod quidem de Asphaltite lacu negatur etiam nunc a plerisque, licet conchylia in eius littore colligi non disputetur, et de piscibus dubitari possit. Ed. P.

Manduriam. In Chiffl. cod. *Andariam*. Livius lib. XXVII, cap. 15, Mandurium in Salentinis agnoscit. Stephano, Μανδύριον, πόλις Ιαπυγίας. Locus qui hic describitur, *Anduria*

exhaustis aquis minuitur, neque infusis augetur. In Ciconum flumine, et in Piceno lacu Velino, lignum deiectum lapideo cortice obducitur: et in Surio Colchidis flumine, adeo ut lapidem plerumque durans adhuc integat cortex. Similiter in Silaro, ultra Surrentum, non virgulta modo immersa, verum et folia lapidescunt, alias salubri potu eius aquae. In exitu paludis Reatinae saxum crescit. Et in Rubro mari oleae, virentesque frutices enascuntur.

hodieque appellatur, VII circiter pass. mill. ultra Tarentum, ad oppidum *Casalnuovo*, ut ait Leander. HARD.

Neque exhaustis aquis minuitur. Id specie tenus fieri potest, si lacus ille quamvis parvus cum receptaculis ingentibus per occulta spiramenta communicet, undarum aequilibrio statim e maioribus stagnis supplente quod eximitur, aut in illa statim diffundente quod additur. ED. P.

In Ciconum flumine. Seneca, Nat. quaest. lib. III, c. 20: *Interest utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena aquae transeant. Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud de quo Ovidius ait: Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.* Met. lib. XV, v. 313. Ac paulo post: *Inde est quod res abiectae in eumdem lacum lapideae extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis evenit: sive virgam, sive frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis*, etc. De Ciconum regione dicetur lib. IV, cap. 18. HARD.

In Piceno. Hoc est, ut ego quidem interpretandum benigne censeo, in ea Sabinorum regione, ex qua orti sunt Picentes, ut dicetur lib. III, c. 18. Nam in mediis Sabinis, quae quarta Italiae regio est, lacus est Velinus, *lago di Pie di Luco*: non in vero Piceno, quo quinta Italiae regio continetur. HARD.

Surio. Rursus de eo Plinius lib. VI, cap. 4. ED. P.

In Silaro. De eo lib. III, cap. 9. Eadem refert Strabo, lib. V, p. 251. Silius Italicus, lib. VIII, 580: *Nunc Silarus quos nutrit aquis, quo gurgite tradunt Duritiem lapidum mersis inolescere ramis.* HARD. — Lapidescentem hanc Silari, nunc quoque *Silaro*, vim praedicant Aristoteles, Strabo et Silius Italicus. Hodie indigenis est ignota. Vide cl. MAIOR, *les Ruines de Paestum*, pag. 22. Pro *et folia*, Mss. Reg. 5, 6, habent *et volatilia*. BROT. — Pro *in Silaro*, Dalec. et Elzev. contra codicum fidem, *in flumine Siluro* ediderunt. Quod ad rem attinet, nulla est fere regio quae non huiusmodi fontes habeat, quibus demersa ligna, pro aquarum varietate, nunc obducta indurantur crusta, lapideis circumsidentibus particulis; nunc in silicem quasi vertuntur, penetrante porosam materiem soluta in aquis silice, et in locum discedentium ligni partium subeunte. ED. P.

Paludis Reatinae Reate in Sabinis, de quo lib. III, cap. 17. De hac palude rursum lib. XXXI, cap. 8. H.

Saxum crescit. Subsidente circum

6 Sed et fontium plurimorum natura mira est fervore. Idque etiam in iugis Alpium, ipsoque in mari inter Italiam et Aenariam, ut in Baiano sinu, et in Liri fluvio, multisque aliis. Nam dulcis haustus in mari plurimis locis, ut ad Chelidonias insulas, et

solo, vel aqois pluvialibus ablato, quod circa silices molares, apud se frequentissimas, saepe observatum referunt, qui vicinam Meldis civitatem accolunt, *La Ferté sous Jouarre*. Simile quid in nonnullis Aremoricae locis notaverunt incolae, et nobis indicaverunt. Ed. P.

Et in rubro mari oleae, virentesque frutices enascuntur. Tota haec clausula, de oleis fruticibusque Rubri maris, expungenda est, ceu spuria; quum nulli eam libri manu scripti habeant, atque huc translata temere ex lib. XIII, cap. 48, videatur. Hard. — Corallia, quibus Rubrum praesertim abundat mare, plantarum arborumque species ita fallaces exhibent, ut ante felicissimas Caroli Peyssonel investigationes, id est, ante annum 1725, pro vegetabilibus habita sint; crediderit que observator alioquin egregius, cl. Marsigli, eorum se flores deprehendisse; et in primis editionibus Car. Linnaei Generum Plantarum, inter cryptogama recenseantur. Nunc animalia esse polypis affinia omnes sciunt. Nec vero alienum erat a Plinii instituto post crescentes lapides lithophyta commemorare: quae in tantum exuberant, ut totas interdum constituant rupes; novosque scopulos et, si Deo placet, insulas novas, in Indico oceano memoria patrum nostrorum creaverint. Frequens sui iterator est Plinius; quare nolim cum Harduino totum hunc locum sudaci nimis coniectura reprobare. Pintianus quidem in Tolet. et Salm. codd. haec verba desiderari monet, sed a caeteris exsulare non animadvertit Dalecampius, qui Theophrasti auctoritatem ad h. l. adducit. Ed. P.

In iugis Alpium. In radicibus Alpium aut in subalpinis montibus, intelligo. Nullas enim, quantum equidem sciam, summis in Alpibus repertae sunt aquae termales. Ed. P.

Inter Italiam et Aenariam. Nota plerumque e vulcanio solo fontes calidos enasci. Tota meridionalis Italiae plaga vicinumque mare subterraneis ignibus laborat, ut iam dictum est. Baianus sinus, fluvius Liris, insula Aenaria eodem pertinent. Ed. P.

Nam dulcis. De mari certe quod Aradum alluit, id Strabo diserte affirmat, lib. XVI, pag. 754; modumque idem aperit, quo ex ipso maris fundo dulcis aqua peti ibi soleat: qui modus hodieque in usu frequenti est ad Ormuziam insulam, ut Furnerius refert Hydr. lib. IX, cap. 26. De Gaditano fonte seu puteo diximus cap. 100. Hard.

Chelidonias insulas. Luciano teste, Pamphylium mare a Lycio separant; scopuli sunt potius quam insulae, hodie *le Gorrenti*, ante Chelidonium sive Sacrum promontorium, quod Taurus mons in mare promiuens efficit. Rursus de illis Plinius V, 35, et IX, 85. Ed. P.

Aradum, et in Gaditano Oceano. Patavinorum aquis 7
calidis herbae virentes innascuntur: Pisanorum, ranae: ad Vetulonios in Etruria non procul a mari, pisces. In Casinate fluvius appellatur Scatebra, frigidus, abundantior aestate: in eo, ut in Arcadiae Stymphali, enascuntur aquatiles musculi. In Dodone Iovis fons, quum sit gelidus, et immersas faces exstinguat, si exstinctae admoveantur, accendit. Idem meridie

Aradum. Aradus, Phoenicum insula, ponte apud Orthosiam urbem continenti iuncta. Miller. — Plura de illa Plinius habet libro V, cap. 17. Ed. P.

Gaditano oceano. Intelliga partem Atlantici oceani Gadibus proximam. Ed. P.

Patavinorum. Aquas Aponenses dictas significat, a Patavio quinto lapide dissitas: quarum e rivulis virides se florentesque plantas excerpsisse scribit Fallopius, lib. de Aquis thermal. cap. 17, quum aquas illas non calidas modo, ut Plinius ait, sed et ferventissimas esse idem Fallopius asseveret. Claudianus item, carmine XLIX, 2 et sqq. cuius lemma *Aponus:*

Fataque vicinis noxia pellis aquis. etc. *Ardentis fecundus aquae, quacumque cavernas Perforat, offenso truditur igne latex... Quis sterilem non credat humum? fumantia vernant Pascua: luxuriat gramine cocta silex.* etc. Eximia est huius fontis descriptio apud Cassiodorum, lib. II, Variar. ep. 39, quae est Theodorici Regis ad Aloisium architectum. H.

Pisanorum. Tertio fere a Pisis lapide, qua Lucam iter. Hard.

Vetulonios. Vatulonii oppidi rudera *Vetuglia*, iuxta silvam *Vetletta* visuntur etiamnum in Etruria. Similis huic Vetuloniorum fonti fons ille, de quo Busbequius αὐτόπτης, Epist. I, pag. 10: *Illud quoque*, inquit, *dum eram Budae (in Hungaria) videre iuvit, fontem, qui est extra portam, qua iter est Constantinopolim, in summo ferventem, cuius tamen in fundo natantes despicias pisces: quos inde nisi coctos eximi posse non putes.* Hard.

In Casinate. Casinum, extremum in Vulscis et septemtrionali Latio trans Lirim oppidum, unde *Casinus ager.* Miller. — Ibi celeberrimum totius Occidentis Monasterium, *la Mont cassin*, vel *Montecasino.* Ed. P.

Scatebra. Praeterfluit oppidum S. Germani prope Cassinum; influit in Vinium, cuius Varro meminit: ambo deinde in Lirim, quem vocant *il Garigliona.* Hard.

Stymphali. Arcadiae is lacus est, Στυμφαλὶς Herodoto, Erato, seu lib. VI, pag. 358. Hard.

Aquatiles musculi. Mures aquatici: non mituli pisces, ut visum est nonnemini. Vide lib. XXXI, cap. 10. Hard.

In Dodona. Meminere huius fontis ac miraculi, Lucretius lib. VI; Mela, lib. II, cap. 3; Solinus, cap. VII, p. 22; Augustin. de Civit. lib. XXI, cap. 5; Isidorus lib. XIII, c. 13, aliique. Hard. — Urbs est Epiri, Iovis oraculo notissima. Observat

semper deficit (qua de causa Ἀναπαυόμενον vocant); mox increscens ad medium noctis exuberat; ab eo
8 rursus sensim deficit. In Illyriis supra fontem frigidum expansae vestes accenduntur. Iovis Hammonis stagnum interdiu frigidum, noctibus fervet. In Troglodytis fons Solis appellatur, dulcis, circa diem ma-

Doctiss. Bouguer ad h. l. multa de fontibus fabulosa narrari, quae comminus inspecta ad nihilum recidant: nec mirum esse, si in regione aspera, ubi montes nonnulli toto anno nives et glaciem ferant, rivi et fontes certis quibusdam horis intumescant et decrescant: Solis enim radiis liquescere nives; neque id perpetuo fieri, montium saepe iugis mutuo se obumbrantibus, nec nisi vicissim calorem sentientibus: regiones autem etiam remotas a montibus sentire, quamvis serius, has varietates; ita ut saepe interdiu liquefactae nives non ante mediam noctem longinquos incipiant augere rivos. Ed. P.

Ἀναπαυόμενον. Quasi alternis requiescens, ac meridians: diem diffindens, ut Varro loquitur, insititia quiete. Similem plane fontem in Provincia, quae Galliae pars est, Collis-Martiensem appellatum, describit eleganti oratione Gassendus in Laërtii lib. X, pag. 1060. Hard.

Hammonis stagnum. Ingentes tenebras offudere rei chorographicae, qui neglecta omnium codicum, Reg. 1, 2, Chifflet. etc. vetere ac sincera scriptura, edi curaverunt, *Hammonis fons*, pro voce *Stagnum*. Inde nata eruditorum conquestio, abire a caeteris scriptoribus Plinium qui geminum fontem inducat, ubi caeteri unum agnoscant. — Haec est πικρὰ καλουμένη λίμνη, amarum stagnum, apud Diodorum, lib. VII, pag. 527, centum fere stadiis dissitum ab oppidulis, quae nomine Iovis Hammonis censentur: quod nomen et stagno haesit. Hard. — Vibius Sequester idem quoque memorat, notante Poinsinet de Sivry: *Hammonis*, inquit, *lacus in Africa, qui ortu Solis et occasu incandescit, reliquo tempore frigidus est*. Ed. P.

In Troglodytis. Aethiopibus scilicet, de quibus lib. V, cap. 5 et 8. Horum in confinio positam aedem Iovis Hammonis ad septemtrionem, Curtius auctor est, lib. IV, num. 29. Hard. — Harduini nota eo pertinet, ut Troglodytas Hammonis templo confines fuisse monstret, quod hunc Solis fontem, quem apud eos ponit Plinius, vicinum fuisse Hammonis stagno narret Solinus. Troglodytarum patria nullis bene certis limitibus definitur; nec enim solum (observante Millero) ad Aegyptum et sinum Arabicum, sed et variis in regionibus, et in media Aethiopia, et in Scythia fuerunt: commune videlicet nomen cavatas sub terra speluncas habitantibus barbaris. Hammonis tamen templum in basi situm inter arenas fuit, in queis non videntur habitabilia fuisse antra, ideoque nec Troglodytae. Ed. P.

Fons Solis. De eo Herodot. Melpom. lib. IV, n. 181; Diodorus, lib. XVII, pag. 528; Mela, lib. I, cap. 8; Curtius, loc. cit. aliique. Neque mirum debet videri, Garamantico

xime frigidus: mox paulatim tepescens, ad noctis media, fervore et amaritudine infestatur.

Padi fons mediis diebus aestivis velut interquie- 9
scens semper aret. In Tenedo insula fons semper tertia noctis hora in sextam ab aestivo solstitio exundat. Et in Delo insula Inopus fons eodem, quo Nilus, modo, ac pariter cum eo, decrescit, augeturque. Contra Timavum amnem insula parva in mari est

fonti alteri, de quo lib. V, cap. 5, easdem prope mutationes adiudicari, vicesque caloris ac frigoris: quum tota haec regio, etiam mediis in arenis, multis manet fontibus, et dulcibus aquis, ut Curtius monet l. cit. Hard.

Amaritudine. Hoc in eo fonte singulare, nec cum Garamantico, aliisve, sed cum stagno tamen, de quo proxime dictum est, ei commune. H.

Padi fons. Padus aut Eridanos, ille fluviorum rex, originem ex Alpium torrentibus capit, qui ad limum siccari solent, ubi aut nives aut imbres defuere. Ed. P.

Interquiescens. Vera haec interpretatio verbi ἀναπαυόμενος, quod supra scriptum invenimus. Ed. P.

Tenedo. Notissima fama insula, ut ait Virgilius, Phrygiae littoribus propinqua. De hac Plinius lib. V, cap. 39. Fontem ibi intermittentem frustra quaesivit cl. le Chevalier, *Voyage de la Troade*, tom. I, p. 219. Ed. P.

Tertia noctis hora in sextam. Solstitii quidem tempore, nos more nostro diceremus: a nona vesperae hora ad noctem mediam. Ed. P.

Inopus fons. Prodigiosa commenta augent, inquit Strabo, lib. VI, pag. 271, qui Inopum a Nilo in Delum derivant: Ἐπιτείνουσι δὲ τὴν τοιαύτην τερατολογίαν, οἱ τὸν Ἰνωπὸν εἰς Δῆλον ἐκ τοῦ Νείλου περαιοῦντες· Idem habet et Pausanias. Strabo, lib. X, pag. 458, fluviolum ait esse. Hodie nec huius fontis ullum, nec fluvii ibi vestigium est. Hard. — Inopus fons, est quidam in insula Delo puteus, cuius diameter est XII passuum circiter. Mense octobri altitudinem aquae esse pedum XXIV reperit cl. Tournefort; mensibus Ianuario et Februario amplius pedum XXX. Fabula est fontem illum cum Nilo, aut ut aiunt indigenae, cum Iordane crescere aut decrescere. Vide cl. Tournefort, *Voyage du Levant*, tom. I, pag. 347, edit. in 8°. Brot.

Insula parva. Paeninsula est, cuius latus meridionale clauditur mari; orientale, Timavo amne; septemtrionale, fluviolo in Timavum defluente, cui cognomen a D. Antonii nomine inditum. Fontes calidi, *i bagni di Monte Falcone*, ab oppido cognomine proximo appellantur, iidemque *i bagni di S. Antonio*, ab aedicula huic Divo sacra. Distant a mari uno atque altero teli iactu; a Timavi fontibus, passibus fere mille. Hinc idem cum maris aestu incrementum detrimentumque patiuntur. Vide Senecam Natur. quaest. lib. III, c. 16: *Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt?*

cum fontibus calidis, qui pariter cum aestu maris crescunt minuunturque. In agro Pitinate trans Apenninum fluvius Novanus omnibus solstitiis torrens, bruma siccatur.

40 In Falisco omnis aqua pota candidos boves facit: in Boeotia amnis Melas oves nigras: Cephissus, ex

Caussam afferre conatur Plinius iunior, lib. IV, Epist. ultim. et Licetus, de Quaesitis per epist. lib. V, pag. 277. HARD. — Negat hoc esse mirum doctissim. BOUGUER ad h. loc. praesertim in tanta maris vicinitate, cum quo per obscuros meatos aqua fontis aut putei communicare potest; additque in Aremoricae littoribus, circa *Plougastel*, non procul a portu clarissimo *Brest*, talem observari puteum, de quo plura disseri monet in Memor. Acad. Scient. an 1717. Caeterum Plinius ipse, supra cap. 10, similia omnino de fontibus aliis narraverat. ED. P.

Pitinate. Pitinum civitas Episcopalis fuit, ut apparet ex Concilio Rom. sub Symmacho. Exstare eius vestigia ait Holstenius in Geogr. tribus circiter millibus passuum ab Aquilana civitate: loco nomen, *Tarre di Pitino*. HARD.

Novanus. Forte *Vomonus* legi satius fuerit. Nam de Vomano flumine trans Apenninum in Piceno mentio lib. III, cap. 18. Exempla plurima fontium, amniumque, qui arescant hieme, aestate redundent, vide apud Fr. Restam, in Meteorol. tract. 2, de flum. et font. p. 735. HARD.

In Folisco. De Falisco Plinius, lib. III, cap. 8. HARD.

Omnis aquo pota candidos boves acit. Ita Reg. 1, 2, etc. Lubem intolere huic loco eruditi, qui quum apud Virgilium legissent: *Hinc albi, Clitumne, greges, etc.* vocem hanc *omnis aqua* in *Clitumni aquam*, neglecta librorum Mss. auctoritate, mutare ausi sunt: sic enim in editione Parmensi, aliisque vetustioribus legitur. Quis tam ignarum locorum Latio confinium Plinium putaverit, ut nesciret Clitumnum amnem *esse* in Vmbria, Faliscum vero agrum in Etruria, ut notat ipse lib. III, cap. 8. Etiamnum hodie totus hic Faliscorum tractus, inter Ciminium montem, *Montagna di Viterbo*, et Tiberim amnem, circa Soracem montem, boves albas habet. HARD. — Non in peculiari tantum circa Clitumnum agro, nec in Falisco tantum, sed in omni paene Etruria ac maxima parte Italiae, boum armenta album praecipue colorem affectant. ED. P.

In Boeotia. Hoc de utroque Boeotiae amne, tacito tamen nomine, refert ex Varrone Solinus cap. VII, p. 23. Seneca miraculum explicat, vel etiam auget, Natur. quaestion. lib. III, cap. 25: *Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alio enim sunt, quae pota inficiunt greges ovium: intraque breve tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam; quae albae venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est; uterque ex eodem lacu exeunt, diversa facturi.* HARD.

eodem lacu profluens, albas: rursus nigras Peneus: rufasque iuxta Ilium Xanthus, unde et nomen amni. In Ponto fluvius Astaces rigat campos, in quibus pastae nigro lacte equae gentem alunt. In Reatino fons Neminia appellatus, alio atque alio loco exoritur, annonae mutationem significans. Brundisii in portu fons incorruptas praestat aquas navigantibus: Lyn- 11
cestis aqua, quae vocatur acidula, vini modo temu-

Peneus. Seneca eleganter loc. cit. *Si lana opus fuerit nigra, puellis paratus gratuitus infector est! ad Peneum gregem appellunt.* Sic enim prius legebatur, quam Muretus *ad Ceronem* scriberet. HARD. — Harduinus at omnes fere libri *Penius*; quam nos scripturam Latinis inusitatam in verbo praesertim notissimo non esse admittendam putavimus, eo certiores quod ipse Plinius lib. IV, cap. 15, *Peneum* vocet, qui Graecis Πηνειός est. ED. P.

Rufasque iuxta Ilium Xanthus. Sic Aristoteles Histor. animal. lib. III, cap. 10, ubi ξανθὰ πρόβατα, ex Scamandri potu, qui deinde Xanthus ab ea re dictus est, provenire scribit. Vitruvius pariter, lib. VIII, cap. 3, ξανθὰ πρόβατα, *armenta rufa* transtulit. Alii *falva* malunt. Refert hoc ipsum Aelianus, hist. animal. lib. VIII, cap. 21. HARD.

Astaces. Vel Astacenas, hoc est Astacenae regionis. HARD. — Cave credas. Astaces fluvius est, etsi nunc ignotus, qui regioni fortasse nomen dederit. De Astaco oppido, et Astaceno sinu, vide lib. V, cap. 43. E. P.

In quibus pastae, etc. Vet. apud Dalec. *in quibus aves pastae nigro lacte, et equae*, etc. ED. P.

In Reatino. Iam de illo dictum ad cap. 96: plura Plinius et nos ad lib. III, cap. 17, sub finem. ED. P.

Neminia. Sic Dalec. et Elz. veteresque. Harduinus *Nemine*; male, ut opinor: nominis enim Sabini Graecam terminationem quis non miretur? ED. P.

Brundisii, bodie *Brindisi*, gallice *Brindes*, in Calabria, olim Salentinorum. ED. P.

Incorruptas praestat. Ita Reg. 2. At Reg. 1, et Chiffl. *incorruptas in spira praestat*; forte, pro *incorruptas semper praestat.* HARD.

Lyncestis. Nomen habet a Lynco oppido, de quo lib. IV, cap. 17. Ἔστι δὲ καὶ περὶ Λύγκον κρήνη τις ὕδατος ὀξέος, inquit Arist. Meteorol. lib. II, cap. 3. Vitruvius, lib. VIII, cap. 3: *Sunt nonnullae*, inquit, *acidae venae fontium, uti Lyncesta, etc.* Seneca, quaest. Nat. lib. III, cap. 20: *Hoc habet mali et Lyncestius amnis, « Quem quicumque parum moderato gutture traxit, Haud aliter turbat, quam si mera vina bibisset. »* Ovidiani sunt versus, ex lib. XV Metam. v. 329. Vide D. DE BOISSIEU, lib. de septem miraculis Delphinatus, pag. 123, in Oenirrhoe, seu fonte vinoso, agri Vapincensis. Plinius a Theopompo haec accepisse se profitetur, lib. XXXI, cap. 13. De aqua Lyncestide Theopompum laudat auctorem et Sotion, in Excerptis de fluminibus ac fontibus, pag. 140. HARD.

lentos facit. Item in Paphlagonia, et in agro Caleno. In Andro insula, templo Liberi patris, fontem Nonis Ianuariis semper vini sapore fluere Mucianus ter Consul credit: Διὸς Θεοδοσία vocatur. Iuxta Nonacrin in Arcadia Styx, nec odore differens, nec colore, epota illico necat. Item in Libroso Taurorum colle tres fontes, sine remedio, sine dolore, mortifei.r In Carrinensi Hispaniae agro duo fontes iuxta fluunt; alter omnia respuens, alter absorbens. In eadem gente

In Paphlagonia. Vitruvius loc. cit. pag. 164, et Athenaeus, lib. II, pag. 42. HARD.

Agro Caleno. In Campania Valerius Max. lib. I, cap. 8: *Vel quare alteram in Macedonia, alteram in Caleno agro aquam, proprietatem vini, qua homines inebrientur, possidere natura voluerit.* HARD.

In Andro. De hoc miraculo dicetur lib. XXXI, cap. 13. HARD. — Insula Aegaei maris, Euboeae et Atticae littoribus opposita. MILLER. — Hodie *Andro.* Vide Plinium lib. IV, cap. 23. ED. P.

Mucianus. Auctor ille est Vespasianorum fortunae, consul suffectus annis DCCCV, DCCCXXIII, et DCCCXXVIII, de quo plura in Indice Auctorum. ED. P.

Διὸς Θεοδοσία. Ita codices Reg. 1, 2, tresque alii, et Pintiani duo: tanquam si dixeris, divinum Iovis munus hunc fontem esse. Ea lectio potior videtur, quam quae hactenus recepta est in libris editis, Διὸς τεκνωσία, perinde ac si Iovis partus (quia Iovis femore Liberum genitum fabulae ferunt) ad huncfontem quidquam attineat. HARD.

Iuxta Nonacrin, etc. Vitruvius l. c. Plinius ipse, lib. XXXI, cap. 19, aliique. Magnifice, ut solet, Seneca, Natural. quaestion. lib. III, cap. 25: *Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est; qualia sunt magnorum artificum venena, quae deprehendi nisi morte non possunt.* Vide et Strabon. lib. VIII, pag. 379. Hoc refert ex Varrone Solinus cap. VII. HARD. — Hinc Stygis infernae fabula, cuius nomen graece odium et moerorem significat. ED. P.

In Arcadia. Sic Chiffl. codex et alii. Dalecamp. et Elz. *Arcadiae*, omisso τῷ *in*. ED. P.

In Libroso. Ita Reg. 1. At Reg. 2, *Liberoso.* Editi deterius, *Beroso.* De Tauris Scythiae populis, lib. IV, c. 26. HARD.

Carrinensi. Pagus est tenuis, quatuor fere a Conimbrica leucis, quod etiamnunc incolae appellant *Carromeu*, ut forte *Carrimensi* scribi in Pliniano contextu oporteat. Ibi tres ii fontes visuntur, quos Plinius hoc loco commemorat. Alterum ex iis omnia absorbentem, *Fervenças* vocant, quod perenni aquarum et arenarum ebullitione fervet. Vide Vasconcellium in descriptione regni Lusitan. et Andr. Sesendium, lib. II Antiq. Lusit. HARD.

alius, aurei coloris omnes ostendit pisces, nihil extra illam aquam caeteris differentes. In Comensi, iuxta 12
Larium lacum, fons largus horis singulis semper intumescit ac residet. In Cydonea insula ante Lesbon, fons calidus vere tantum fluit. Lacus Sinnaus in Asia circumnascente absinthio inficitur. Colophone in Apollinis Clarii specu lacuna est, cuius potu mira redduntur oracula, bibentium breviore vita. Amnes retro fluere et nostra vidit aetas, Neronis principis annis supremis, sicut in rebus eius retulimus.

Iam omnes fontes aestate quam hieme gelidiores 13
esse, quem fallit? Sicut illa permira naturae opera: aes et plumbum in massa mergi, dilatata fluitare;

Fons largus. Hunc fontem descripsit eximie Plinius iunior, lib. IV, epist. ult. Est ad orientalem Larii lacus plagam, *Lago di Como*, x m. pass. a Como. Hard.

Cydonea. Vide lib. V, cap. 39. H. — Dal. et Elz. *Sydonia*, male. E. P.

Lacus Synnaus. In Reg. 2, *Sannaus*; Reg. 1, et Colb. 1, *Annnus*. Chiffl. *Inaus*. Alii, *Amaus*. Σύνναος urbs est magnae Phrygiae Ptolemaeo, lib. V, cap. 2. Hard.

Inficitur. Amarescit. H.

Colophone. Vrbs Ioniae maritima. De hac et de Apollinis Clarii templo, Plinius lib. V, cap. 31. Ed. P.

Cuius potu. Tacitus Annal. lib. II, cap. 54, de Germanico: *Appellit Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos: sed certis e familiis, et ferme Mileto, accitus sacerdos, numerum modo consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa, etc.* Hard.

Bibentium breviore vita. Annorum quoque jactura Delphicas pythiae constabat vaticinandi munus. Lucan. lib. V, vers. 116. Ed. P.

Retro fluere. Id plerumque fit terrae motu aut vehementiore maris influxu. Huiusmodi prodigiis pleni sunt poëtae. Ed. P.

Retulimus. In libris historiarum, quos a fine Aufidii Bassi composuit, ut dictum est in Praefatione ad Vespas. Hard.

Gelidiores. Comparatos scilicet cum aëris externi temperie. Nam ipsi e profundis terrae visceribus aequalem prope quovis anni mense temperiem afferunt. Ed. P.

Dilatata fluitare. Aurum et alia metalla in lamellas tenuissimas dilatata, si aquis imponantur, fluitant, nec statim, licet graviora, merguntur ad imum: quod parva cum aquis affinitate praedita, haud facile tota superficie liquori adhaereant; at plerumque aëris aliqua parte circumdentur, levioris aqua, ideoque gravitatem ipsorum quasi compensantis, ut observat cl. Bouguer, ad h. l. Ed. P.

eiusdemque ponderis alia sidere, alia invehi. Onera
in aqua facilius moveri. Scyrium lapidem, quamvis
grandem innatare, eumdemque comminutum mergi.
Recentia cadavera ad vadum labi, intumescentia attol-
li. Inania vasa haud facilius, quam plena, extrahi.
Pluvias salinis aquas utiliores esse, quam reliquas:
44 nec fieri salem, nisi admixtis dulcibus. Marinas tar-

Eiusdemque ponderis. Non enim absolutum pondus, sed, ut physici nostri loquuntur, specificum, in ea re considerari oportet. Ed. P.

Onera in aqua. Quod tunc, ex illorum pondere, paris aquae voluminis pondus detrahatur. Ed. P.

Scyrium lapidem. Quum in libris editis omnibus legatur *Thyrreum*, in Reg. 1, 2, Colb. 2, etc. *Tyreum*: nos ex certissima coniectura *Scyrium* rescripsimus. Illud enim naturae miraculum a Plinio nunc refertur, cuius est iterum mentio lib. XXXVI, cap. 26, statim initio his verbis: *Lapidem e Scyro insula integrum fluctuare tradunt, eumdem comminutum mergi.* H. — Ad pumices pertinet. Brot. — Species quoque silicis, *le quarz nectique*, Germanis *schwimmstein*, passim et apud nos invenitur, levior aquis et paulisper innatans: sed mox humorem combibit, ac demergitur. Scyrium lapidem rectius ad pumices retulit Broterius, quorum origo volcania est, natura vero tam levis, ut innumerabiles saepe circa insulas Archipelagi fluitent. Ed. P.

Intumescentia. Post duos vel tres dies, inquit Cardanus: post septem, Levinus Lemn. lib. de Occultis nat. Causam huius emersionis cadaverum ex aqua, refundunt physici in spiritus, quibus pulmo et meatus omnes implentur, quum putrescit corpus et intabescit. Vide Fr. Restam, tract. 1, de Mari, pag. 706; Furnerium, Hydrograph. lib. III, cap. 28, p. 117. Hard. — Putredo quippe humores corporis in sua quosque elementa, id est, in gaza aëriformia dissolvere contendit, quae quidem omnia sunt aquis leviora. De putredinis effectibus, conferre licet chimicos fere ad unum scriptores. Ed. P.

Haud facilius. Falso dictum. Sed constat, etiam inanibus vasis, dum extrahuntur, pondus ac difficultatem addi, quum aquarum superfusarum resistente vi, quandiu demersa sunt, tum adhaerente aquis ipsorum superficie, ubi ultima fit separatio, propter illam, quam antea iam indigitavimus, affinem phaenomenis capillaribus attractionem. Ed. P.

Pluvias salinis. Hoc illud est, quod rursum ait lib. XXXI, cap. 39: *Sal vulgaris, plurimusque in salinis, mari affuso, non sine aquae dulcis riguis, sed imbre maxime iuvante.* H. — Imbre maxime, quod rivorum et fontium aquae particulas semper calcareas aut siliceas secum trahant, quibus sal infici et corrumpi potest. Ed. P.

Nec fieri salem. Falsum plane; sufficit enim colligendo sali, si aqua marina in vapores quocumque modo resoluta salinas particulas, quibus

dius gelare, celerius accendi. Hieme mare calidius esse: autumno salsius. Omne oleo tranquillari: et ob id urinantes ore spargere; quoniam mitiget naturam

erat infecta, nudas reliquerit. Ed. P.

Tardius gelare. Quia aquae salsae calidiores sunt, ut ex Aristot. diximus, cap. 104. Hard. — Compertum est, aquam, dum congelatur, sales admixtos deserere, quos chimica vi liquori adhaerentes necesse est non sine aliqua difficultate separari: hinc retardatur gelu; salsiorque semper est in aquis marinis pars quae ultima congelascit, ut marium septentrionalium accolae probe norunt, qui glaciatae aquae residuum liquorem conficiendo sali adhibent. Ed. P.

Celerius accendi. Ita Aristot. sect. 23, Problem. 15; et Plutarc. Sympos. lib. I, quaest. 9: Αὐτή τε ἡ θάλαττα προσραινομένη ταῖς φλοξὶ συνεκλάμπει, καὶ καίεται μάλιστα τῶν ὑδάτων τὸ θαλάττιον· ὡς δ' ἐγ' ᾦμαι, διὰ τοῦτο καὶ θερμότατόν ἐστιν. *Iniecta*, inquit, *in flammam aqua marina simul exardescit; neque ulla alia est aqua quae perinde incendatur: atque mea fert sententia, idcirco etiam est calidissima.* Hard. — Aqua marina pro varia portione mixtas continet res facile flammescentes, vel flammam adiuvantes, chlorum, sulphur, etc. sed ita mixtas, ut simul exardescere vix possint. Omnis autem aqua, nimis parce flammis inspersa, dilatatione subita aërem impellit, et magis alit quam compescit incendium. Ed. P.

Hieme mare calidius. Aristot. sect. 26, Problem. 60. Hard. — Intellige maris calorem tardius decrescere quam terrae, quod scilicet in immensa aquarum mole sub variis latitudinibus porrecta, ventis et fluentis perpetuo agitata atque commixta, media quasi temperies ideoque aequabilior efficiatur: sed eamdem ob causam, redeunte vere tardius intepescunt maris aquae, et per aestatem semper frigidiores sunt quam circumfusus aër, exceptis » in tantum locis sub torrida zona iacentibus. E. P.

Autumno salsius. Forte a pluviis primo autumno decidentibus, quas esse tunc salsiusculas docet Aristot. Meteorol. lib. II, cap. 3. Hard. — Immo potius, quod, aestate fervente et fluvios exsiccante, minus aquae dulcis per aliquot menses mari ingestum fuerit. Ed. P.

Tranquillari. Vide Plutarch. loco citato: Διὰ τί τῆς θαλάττης ἐλαίῳ καταῤῥαινομένης γίνεται καταφάνεια καὶ γαλήνη; *Cur mare oleo conspersum, perlucidum fit et tranquillum?* Hard. — Pauca illa verba *mare oleo tranquillari*, ut et multa alia similia, nuperis experimentis illustrata, miram Plinii intelligentiam, eiusque operis utilitatem comprobant. Cl. Franklin haec experimenta, » Batavis aliisque gentibus, quae maria adeunt, feliciter renovata, instituit; recteque monuit plurimum errare, qui antiquos parvi pendant, et antiquitus nota perspectaque negligant. Brot. — Magna Franklini auctoritas, sed non tanta ut parvam illam olei copiam, quae ex navibus defundi potest, adversus immensi maris furores quidquam valere credamus. Videndus ipse Franklinus, ep. ad Soc. Reg. Lond. et ad doctorem Browurigg. Ed. P.

Et ob id. Plutarch. loc. cit. p. 915.

asperam, lucemque deportet. Nives in alto mari non cadere. Quum omnis aqua deorsum feratur, exsilire fontes: atque etiam in Aetnae radicibus, flagrantis in tantum, ut quinquagena et centena millia passuum arenas flammarum globus eructet.

H. — In mari quidem Mediterraneo, spongias oleo imbutas secum deferunt urinatores, quibus inclusum aëru, ubi respirationa opus sit, ore exprimant. Item in India, oleo palmarum os sibi implent ac distendunt, cuius partem interdum eructare dicuntur, lavandae respirationis causa. Confer Encyclopaed. verbo *Plongeur*. Sed quicumque demum sit istius olei usus, non sane compescendo maria aestui comparatur, qui vulgo in hac profunditate nullus est, et si quando ibi quoque sentitur, profecto non ita facile sisti potest, tota circum undarum mole impulsa. E. P.

Non cadere. Ob calidos halitus a mari exhalantes, quibus nix ante solvitur, quam decidat. Hinc etiam in locis maritimis est hiems mitior. Hard. — Reclamant hic, et Plinium erroris arguunt, qui septemtrionalia perlustrarunt aequora: sed antiqui raro extra Mediterraneum mare navigabant. Ed. P.

Deorsum feratur. Haud plane verum: neque enim libentius, quam aliud quidvis, deorsum fertur aqua; sed aequilibrium quaerit: cuius parandi causa, in tantam altitudinem conscendere potest unda fontium, quanta est montium ipsorum proceritas, unde per occultos meatus originem ducit. Ed. P.

Exsilire. Nasci, e terra scaturire, etiamsi non aquas suas in ultum iaculentur. Ed. P.

In Aetnae. Miratur Plinius fontes nasci ex monte ignivomo; sed immensam eius latitudinem non respicit, crescentem semper a summo ad imum, quum interim versus radices decrescat latitudo crateris, infundibulo formam referens. Ed. P.

Arenas flammarum globus eructet. Scrib. *flammarum globo.* Cl. Recupero, qui diligentissime Aetnam speculatus est, observavit cum igneorum saxorum moles tanta vi sonituque tonitru terribiliore sursum eructare, ut a momento, quo in maximam altitudinem erectae, ad momentum, quo in terram decidunt, numeraverit in eorum descensu 21 minuta secundi temporis, 21 *secondes*; et quum spatia sint, ut quadrata temporum, evidens est igneas illas moles percurrisse 7000 et amplius pedes. In Vesuvio numerantur tantum 9 minuta secunda, 9 *secondes*, quod adhuc 1000 et paulo amplius pedes demonstrat. Vide Cl. Brydone, *Voyage en Sicile*, tom. I, pag. 190. Brot. — Veter. apud Dalec. *cineres et flammarum globos eructet.* Chiffl. *flammarum globo*, quem et Broterius secutus est. Nescio an vetus lectio praestabat, *et flammarum globos*, quam e Virgilio forte mutuatus sit Plinius. Caeterum dubitari potest, utrum in altitudinem, an in spatium numeranda sint haec CL millia passuum, quae nostrates leucas novam et dimidiam circiter efficiunt. De spatio multa incredibiliora fatentur hodierni physici: haud tamen assentior

CVII. Iamque et ignium, quod est naturae quartum elementum, reddamus aliqua miracula. Sed primum ex aquis.

CVIII. (CIV). In Commagenes urbe Samosatis stagnum est, emittens limum (maltham vocant) flagrantem. Quum quid attigit solidi, adhaeret: praeterea tactu sequitur fugientes. Sic defendere muros oppugnante Lucullo; flagrabatque miles armis suis. Aquis etiam accenditur. Terra tantum restingui docuere experimenta.

CIX. (CV). Similis est natura naphthae: ita appellatur

iis, qui cioeres e Vesuvio erumpeotes, anno 472, mense novembri, etiam Constantiuopoli cecidisse, Procopio et Zonarae concedunt. Ed. P.

Iamque. Chif. *namque.* Ed. P.

Commagenes. Pars est Syriae septemtrionalis, cuius caput Samosata ad Euphratem. Ed. P.

Maltham. Malthae nomine duo notantur a Plinio: primum quidem, mixtura quaedam ex calce recenti, adipe suillo, et fico, ut l. XXXVI, cap. 58. Deinde limus flagrans, ut hoc capite in quo versamur. Naphtham vocat Xiphilinus ex Dioue in gestis Pompeii, p. 1, ed. Henr. Steph. ubi Luculli milites ait, dum Tigranocerta is obsideret, eo limo flagrante pessime fuisse vexatos: esse illud genus bitumioia, quod rebus omnibus adhaerescat, oec humidis exstingui possit: Τὰ Τιγρανόκερτα ἐπολιόρκει καὶ αὐτὸν οἱ βάρβαροι τῇ τε τοξείᾳ, καὶ τῇ νάφθᾳ κατὰ τῶν μηχανῶν χεομένῃ δεινῶς ἐκάκωσαν· ἀσφαλτῶδες δὲ τὸ φάρμακον τοῦτο, καὶ διάπυρον οὕτως ὥσθ' ὅσοις ἂν προσμίξῃ, πάντως αὐτὰ κατακαίειν· οὐδ' ἀποσβέννυται ὑπ' οὐδενὸς ὑγροῦ ῥαδίως. Simile quiddam accidisse Severi Imperat. principatu, idem Dio refert lib. LXXV, p. 855, apud Xiphilinum. Hard. — Maltha, *la Malthe, la poix fossile*; cuius originem, ut et bituminum, ex obrutis subterraneoque igne iuernsis silvis merito repetebat Cl. Rouelle. Brot.

Attigit. Vot. ap. Dal. *attingit.* E. P.

Tactu. Sic Harduin. ex Chiffl. Antea legebatur *tactus.* Ed. P.

Etiam. In Chiffl. deest. Ed. P.

Naphthae. Naphtha, *la naphthe*, bitumen est, et eiusdem originis ac maltha. Brot. — Maltha et naphtha non differunt; nisi quod maltha solidior est, picis instar, unde et *pissasphaltha* cognominatur; naphtha liquidior, instar olei, gallice *huile de pétrole.* Hinc chimici et geologi utramque speciem saepe confundunt. Rectissime autem observat Cl. Bouguer ad h. loc. nondum, quum haec scriberet Plinius, innotuisse celeberrimum naphtae fontem, qui prope Mutinam in Italia cernitur, detectus, ut aiunt, anno 1640, a Fr. Ariosto, medico; nec alterum illum in Gallia, prope Gabianum, circa Biterras: quorum si alterutrum novisset au-

circa Babylonem, et in Astacenis Parthiae, profluens, bituminis liquidi modo. Huic magna cognatio ignium, transiliuntque protinus in eam undecumque visam. Ita ferunt a Medea pellicem crematam, postquam sacrificatura ad aras accesserat, corona igne rapta.

CX. (cvi). Verum in montium miraculis, ardet Aetna noctibus semper, tantoque aevo ignium materia sufficit, nivalis hibernis temporibus, egestumque cinerem pruinis operiens. Nec in illo tantum natura saevit, exustionem terris denuncians. Flagrat in Phaselide

tiqui, non sane reticuisset Noster. Ed. P.

Babylunem. Dal. *Babyloniam*. E. P.

Astacenis Parthiae. Quoniam Astacenos Ponti, cap. 103, nominarat, hos alterius iuris, Parthici nimirum imperii esse significat. Ἀστακηνὴ regio nominatur ab Isidoro Characeno, ἐν σταθμοῖς Παρθικοῖς. Hard. — Chiffl. *Austacenis*. Dalec. *Austagenis*. Elzev. *Astacene*. Ed. P.

Transiliuntque. Naphtha concipit ignem illico, et arripit. Vid. Dioscorid. lib. I, cap. 101, et Strab. lib. XV, pag. 743. Ii et aphtham vocant. Hard.

Corona igne. Nota historia: Medeam iratam, veneno infectam pallam misisse ad pellicem Iasonis; ex qua palla ignis exsiliens, regiam cum Creonte socero et nova nupta deussit. Horatius in lib. Epod. de venenis Medeae, Carm. 5: *Quibus superba fugit ulta pellicem Magni Creontis filiam; Quum palla, tabo munus infectum, novam Incendio nuptam abstulit.* Coronam fuisse, non pallam, auctor est Plinius. Adstipulatur Apuleius, Asin. aur. lib. I, p. 64: *Et ut illa Medea, unius dieculae a Creonte impetratis induciis, totam eius domum, filiamque, cum ipso sene, flammis coronalibus deusserat.* H.

Materia. Sic Harduin. ex Chiffl. Contra Dalec. et Elz. *materiae*, in dandi casu. Ed. P.

Exustionem. Ignes subterraneos magis magisque crescere in dies, Veteres opinabantur, ex quo rerum omnium secuturam aliquando conflagrationem, τὴν ἐκπύρωσιν, putabant. Vide quae dicturi sumus in eam rem, lib. VII, cap. 16. Hard. — Omnino contraria est hodie plerorumque physicorum opinio: qui, quum variis argumentis demonstrent vulcanios montes e liquidis adhuc et ignitis terrae visceribus materiam trahere, iidem ex ingenti numero locorum olim vulcaniorum, nunc restinctorum, qui toto orbe passim occurrunt, non immerito colligere videntur, quo magis crassior fit terrae refrigescentis cortex, eo per aetates singulas rarescere magis haec phaenomena. Vide Buffon, *Théorie de la terre*, et omnes de geologia scriptores. Ed. P.

In Phaselide. De hac Lyciae parte, sive, ut alii volunt, Pamphyliae, quia in utriusque confinio sita, dicetur lib. V, cap. 26. Ctesiae Cnidii

mons Chimaera, et quidem immortali diebus ac noctibus flamma. Ignem eius accendi aqua, exstingui vero terra, aut foeno, Gnidius Ctesias tradit. Eadem in Lycia Hephaestii montes, taeda flammante tacti, flagrant adeo, ut lapides quoque rivorum, et arenae, in ipsis aquis ardeant: aliturque ignis ille pluviis. Baculo si quis ex iis accenso traxerit sulcos, rivos 2
ignium sequi narrant. Flagrat in Bactris Cophanti noctibus vertex. Flagrat in Medis, et Sittacene, confinio Persidis: Susis quidem ad Turrim albam,

verba recitat Photius in Bibl. cod. 63, pag. 146: Ὅτι πῦρ ἐστὶν ἐγγὺς Φασήλιδος ἐν Λυκίᾳ ἀθάνατον, καὶ ὅτι ἀεὶ καίεται ἐπὶ πέτρας καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὕδατι μὲν οὐ σβέννυται, ἀλλὰ ἀναφλέγει· φορυτῷ δὲ σβέννυται. Veteres codices legunt, *in Phaselitis*, quemadmodum Antigonus in Mirab. historiar. cap. 181: περὶ τὴν τῶν Φασηλιτῶν χώραν. H. — Menagio magis placebat *Phaselite*, quod et in Ms. legi docet Dal. Ed. P.

Aut foeno. Ctesias φορυτῷ dixit, quae vox congesta stramenta significat: cuiusmodi sunt foeni strues ex stabulis egeri solitae. Quae causa fortassis fuit, cur *fimo* mallet legi Longolius quam *foeno*. Hard.

Hephaestii. De iis dicetur lib. V, cap. 28. Hard.

Flagrant adeo. Chiffl. *flagrant et adeo.* De ipso phaenomeno, licet paulum fortasse verbis exaggerato, non est dubitandum. Simile quid in Apennino evenit, non procul a via Bononiam inter et Florentiam, loco qui dicitur italice *Monte fuoco* aut *Pietra mala.* Illic spatium terrae non ita magnum eiicit assidue fumos, interdum et flammam, noctu praesertim ac pluvioso caelo. Similes sunt alii loci, ut qui prope Neapolim invisitur *la Solfatara*, et unus aut alter in Arvernise nostrae montibus. Ed. P.

Bactris. Asiae regio est, ad flumen Oxum sive *Gihon*; hodie *le pays de Balk*, in Tartaria libera. Olim Persis paruit. Passim de illa Plinius, libro VI. Ed. P.

Et Sittacene. In libris editis hactenus, *et Cestia gente.* In codic. Reg. 1, *et in cutigente.* Reg. 2, *in contingente.* Dum nobis felicior aliquis coniector suggerat quid reponi oporteat, edi curavimus *Sittacene*: adducti auctoritate scriptoris de mirabil. Auscult. pag. 1153, cuius verba reddidisse fere Plinius creditur: Ἔστι δὲ καὶ ἐν Μηδίᾳ, καὶ ἐν Ψιττακήνῃ τῆς Περσίδος πυρὰ καιόμενα· τὰ δὲ ἐν Μηδίᾳ, ὀλίγον· τὰ δὲ ἐν Ψιττακήνῃ, πολύ. Ex Psittacene, sive Sittacene, de qua lib. VI, cap. 31, *Psitiagene* primum: mox *Cestia gente* potuit a librariis confingi. Hard.

Susis. Notissima urbs, olim regia Persarum, hodie *Souster*, ignobilis locus, in provincia olim *Susiana*, nunc le *Chusistan.* Adi Plinium VI, 31, et ibi notas. Ed. P.

3 e xv caminis, maximo eorum et interdiu. Campus Babyloniae flagrat, quadam* veluti piscina, iugeri magnitudine. Item Aethiopum iuxta Hesperium montem, stellarum modo campi noctu nitent. Similiter in Megalopolitanorum agro: tametsi internus sit ille, iucundus, frondemque densi supra se nemoris non adurens. Et iuxta gelidum fontem semper ardens Nymphaei crater dira Apolloniatis suis portendit, ut Theopompus tradidit. Augetur imbribus, egeritque bitumen temperandum fonte illo ingustabili, alias

Campus Babyloniae flagrat. Sulphurei aut bituminosi lacus plerumque locos designant, ubi volcanus olim crater exarsit: inde in Campania et in Latio plures occurrunt. Ed. P.

Hesperium montem. Sive Ἑσπέριον κέρας, de quo lib. VI, cap. 35. Hard. —Intelligitur a multis promontorium *Sierra-Liona* in Africa occidentali situm, apud Aethiopas Hesperios, *sur la Côte de Guinée.* Sed is esset potius Θεῶν ὄχημα. Hesperium cornu quatridui navigatione distat; fortasse *le Cap verd.* Quod de flammis noctu per agros collucentibus hic narratur, unde ortum sit, dubito, nisi forte accensi ab incolis ignes navigantium oculos fefellerunt. E. P.

Megalopolitanorum. In Arcadia; Plin. IV, 10. Ed. P.

Internus. In interiore nemore abditus. Hard.

Ille. Mons ille, flammas noctu stellarum similes eiiciens; quae tamen non ignes veri, sed phosphoreae quaedam exhalationes habendae sunt, siquidem obvias frondes non adurunt. Ed. P.

Et iuxta. Mutavit Harduinus vitiosam interpunctionem veterum edd. in quibus hae duae et quatuor proximae voces priori sententiae affingebantur. Ed. P.

Nymphaei crater. Sic petram vocabant flammas eructantem, cui fontes suberant, unde bitumen manaret, in finibus Apolloniatarum positam. Strabo lib. VII, pag. 316: Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τῶν Ἀπολλωνιατῶν καλεῖταί τι Νυμφαῖον· πέτρα δ' ἐστὶ πῦρ ἀναδιδοῦσα, etc. De hoc Nymphaeo rursum lib. III, cap. 26. Hard. — Vide supra, cap. 96, quae de Nymphaeis diximus. Ed. P.

Portendit. Quum dies noctesque ardere perseveret, intermisisse semel fama est apud Apolloniatas, inquit Aelianus lib. XIII Var. hist. cap. 16, quo tempore cum Illyriis bellum gesserunt. Ita desinendo magis, quam ardendo, Apolloniatis dira portendit. Hard.

Augetur imbribus. Ita Dio, lib. XLI, pag. 174. Sed Dionis locum interpres eius haud sane satis fideliter reddidit: qui imbribus superfusis adolescere herbas scripsit, perinde quasi id singulare quiddam ac prodigii simile sit: quum imbribus augeri ignem Graecus auctor dixerit. Hard.

Temperandum. Diluendum. H.

omni bitumine dilutius. Sed quis haec miretur? In 4
medio mari Hiera insula Aeolia iuxta Italiam cum ipso mari arsit per aliquot dies sociali bello, donec legatio Senatus piavit. Maximo tamen ardet incendio Theon Ochema dictum, Aethiopum iugum, torrentesque Solis ardoribus flammas egerit. Tot locis, tot incendiis rerum natura terras cremat.

CXI. (CVII). Praeterea quum sit huius unius ele- 1
menti ratio foecunda, seque ipsa pariat, et minimis crescat scintillis, quid fore putandum est in tot rogis

Dilutius. Vet. apud. Dal. *dulcius.* Ed. P.

Aeolia. Vna ex Aeoliis, de quibus lib. III, cap. 14. Hard. — Distinguenda ab Hiera Cyclade de qua supra cap. 89, et infra lib. IV, cap. 23. Ed. P.

Cum ipso mari. Refert hoc ostentum Posidonius apud Strabonem, lib. VI, pag. 277, multo uberius, accuratiusque. Hard.

Sociali bello. De quo diximus cap. 85. H. — Coepit anno V. C. DCLXIII, ante Christum 91. Brot.

Legatio Senatus. De re tota certior factus Senatus a T. Flaminio, Siciliae praetore, missis legatis Hieram Liparamque, rem sacram fecerunt Diis manibus marinisque, inquit Posidonius loc. cit. τοῖς τε καταχθονίοις θεοῖς, καὶ τοῖς θαλαττίοις. Hard.

Θεῶν ὄχημα. Currum Deorum latine licet interpretari. De eo dicemus lib. VI, cap. 35. Hard. — Currus Deorum, nunc *Sierra-Liona*, *sur la Côte de Guinée*. Brot.

Torrentesque solis ardoribus. Quasi accendentibus hunc ignem viciniorîs astri radiis, si tamen lectio sana est. Ed. P.

Tot locis, etc. Toto terrarum orbe natura terras cremat, succutit, et renovat, fertilesque facit. Optimeque in Phlegraeis suis campis Cl. Hamilton, incendia illa terrasque motus esse magnum naturae aratrum. Quomodo vero novis semper incendiis natura materiem praeparet docuit terrae motus Canadensis, quo silvae eversae, convulsae terrae, anno MDCLXIII, intra spatium trecentarum leucarum ab oriente in occidentem, et centum quinquaginta amplius leucarum a meridie ad septemtrionem. Vid. P. Charlevoix, *Histoire de la Nouvelle France*, tom. I, pag. 365, et seqq. Brot.

Vnius. Solus ex se ignis foecundus est, ac reliqua foecundat omnia. Manifestus ille, quum sensibus humanis percipitur, aut vivum aliquid esse videtur aut ipsa vita; latens vero et inclusus mirabiliora efficit, praecipuam vel solam expansionis causam in se habens: sine quo nec liquor esset, nec vapor, nec mutatio, nec motus; sed constricta omnia, inertiaque, et tanquam mortua rigerent. Vnde parens rerum non a poëtis modo, sed a philosophis quoque nuncupatur. Ed. P.

Ipsa. Dalec. et Elz. *ipse.* Harduinus ex Mss. *ipsa* restituit. Ed. P.

Rogis. Metaphora e funeribus du-

terrae? Quae est illa natura, quae voracitatem in toto mundo avidissimam sine damno sui pascit? Addantur iis sidera innumera, ingensque Sol. Addantur humani ignes, et lapidum quoque insiti naturae; attrita inter se ligna; iam nubium et origines fulminum.
2 Excedit profecto omnia miracula ullum diem fuisse, quo non cuncta conflagrarent: quum specula quoque concava, adversa Solis radiis, facilius etiam accendant, quam ullus alius ignis. Quid quod innumerabiles parvi, sed naturales scatent? In Nymphaeo exit e petra flamma, quae pluviis accenditur. Exit et ad aquas Scantias. Haec quidem invalida, quum transit, nec

cla, ut supra: *Natura terras cremat.* Ed. P.

In toto. Vet. ap. Dal. *in isto.* E. P.

Ingensque sol. Emphatice dictum. *Ingens* est quasi immensus, *qui augeri non potest.* Ed. P.

Humani ignes. Hi nostri ignes, quos vitae usus requirit, ut Tullius ait de Nat. Deor. lib. II, pag. 67. H.

Attrita. Ea de re dicemus lib. XVI, cap. 77. Hard. — Attritis inter se lignis ignem adhuc excitant barbari. Brot.

Omnia miracula. Chiffl. *miracula omnia.* Ed. P.

Ullum. Chiffl. *unum.* Ed. P.

Quum specula. Specula, inquit, concava, solis opposita radiis facilius accendunt, quam quivis alius ignis. Annon igitur excedit omnia miracula, ullum diem esse, quo non cuncta conflagrent et ab ipso sole, qui ingens est, et a sideribus innumerabilibus, quum tanta vis insit radiis huius unius, vel speculo exceptis? Hard.

Accendant. Sic e Chiffletii codice bene restituit Brotierius in Elz. quum antea, et apud Dalecamp. recepta lectio esset *accendantur.* Ed. P.

In Nymphaeo. Singulari negligentia, sed non insolita sibi, rursus huc adducit Plinius id quod capite superiore dixerat.

Aquas scantias in Campania. Meminit silvae Scantiae non semel Cicero, Orat. 1 de Lege Agrar. H. — Locus hodie prorsus ignoratur. Mil. — Circa Falernum in Campania, ut recte cum Ortelio conicit Gallicus interpres, quod Varro Scantianam vocaverit, teste Plinio XIV, 5, vitem Amminеam in ista regione celeberrimam. Ed. P.

Haec quidem. Imbecilla, inquit, ea flamma est, quum a vena pabuli sui discessit, hoc est, a suo fonte. Mirabilius est quod de fonte Gratianopolitano semper Ardente (id enim ei nomen est) narrat August. de Civ. Dei, et oculatus testis Nic. Chorier, lib. I de Hist. Delph. pag. 47. Luculentius vero elegantiusque quam caeteri, Praeses de Boissieu, lib. de Septem mirac. Delphin. pag. 1: *Fons*, inquit, *ille celebratus in agro Vocon-*

longe in alia materia durans. Viret aeterno hunc fon- 3
tem igneum contegens fraxinus. Exit in Mutinensi agro statis Vulcano diebus. Reperitur apud auctores, subiectis Ariciae arvis, si carbo deciderit, ardere terram. In agro Sabino et Sidicino unctum flagrare lapidem. In Salentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam exsistere. In Laciniae Iunonis ara sub dio sita, cine-

tiorum, ad radices Alpium Maritimarum, tertii lapidis a Gratianopoli diverticulo, qui iugi flammarum exhalatione post hominum memoriam, noctu quidem violentius, interdiu segnius inaestuat, ea liquoris et ignis seu fidelitate, seu pervicacia, ut neque liquorem ignis calefaciat, neque ignem liquor exstinguat. Hoc miraculum concinno admodum carmine idem exornavit. Hard. — Consimilia narrantur de foule Bosley, in Anglia: consf. Valmont de Bomare, verbo *Volcan*. Simile quid mirari est in Apennino, ad locum iam antea dictum a nobis *Pietra mala*, fons ibi, vulgo vocatus *Aqua Buia*, admota face, flammis caeruleis corripitur, caeteroqui frigidus, sed vaporem sulphureum exhalans. Ed. P.

Aeterno. Vet. apud Dalec. *ex aeterno*, Alii *superne.* Proponebat Mensgius *aeternum*. De flamma non minus innocua apud Megalopolitanos, dictum est cap. sup. Ed. P.

Vulcano. Mense Augusto celebrata Vulcanalia scimus ex Columella lib. XI, cap. 3. Hard. — In calendario Herwartiano, x kal. Septembris. Br.

Ariciae. In Latio. Vide lib. III, cap. 9. Hard.

Ardere terram. Sulphurei quiddam aut bituminosi inesse huic terrae necesse est. Hard. — Totum hunc terrarum tractum olim vulcanium fuisse, iam diximus. Ed. P.

Et sidicino. Teani Sidicini agro in Campania, de quo lib. III, cap. 9. Hard. — Nunc *Tiano* od fontes fluvii Savonis. Miller.

Egnatia. Ridet hoc miraculum Horatius, lib. I, Satir. 5, v. 97: .... *Dehinc Gnatia lymphis Iratis exstructa dedit risusque, iocosque, Dum, flamma sine, thura liquescere limine sacro Persuadere cupit: credat Iudaeus Apella, Non ego.* Hard. — Ridere licet. Verum in locis quibusdam vulcaniis exit e terrae foraminibus vapor tam calidus, ut impositam aridi ligni struem accendere possit. Crebra quidem huius rei exempla viatoribus, qui Vesuvium invisunt, monstrant indigenae. Egnatia, nunc *Torre d'Adanazzo*, in provincia regni Neapolitani, vulgo dicta *la Torre de Bari*, ubi vulcanium solum, ut in tota meridionali parte Italiae. E. P.

In Laciniae. Valer. Max. lib. I, c. 8: *Quapropter Crotone in templo Iunonis Laciniae aram ad omnes ventos immobili cinere donaverit potissimum natura.* Fuisse hanc aram Crotone, scribit etiam Dionys. Perieg. v. 371. Hard. — Hoc vero ad vulcania phaenomena minime pertinet, inter sacerdotum ethnicorum commenta referendum, ut videtur. For-

rem immobilem esse, perflantibus undique procellis.

1 Quin et repentinos exsistere ignes, et in aquis et in corporibus etiam humanis. Trasymenum lacum arsisse totum. Servio Tullio dormienti in pueritia, ex capite flammam emicuisse. L. Marcio in Hispania interemptis Scipionibus concionanti, et milites ad ultionem exhortanti, arsisse simili modo, Valerius Antias narrat. Plura mox et distinctius: nunc enim quadam mixtura rerum omnium exhibentur miracula. Verum egressa mens interpretationem naturae, festinat legentium animos per totum orbem velut manu ducere.

1 CXII. (CVIII). Pars nostra terrarum, de qua memo-

nam et Pliuii iostitulo aliena erat huius modi superstitionis mentio. E. P.

Exsist. ignes. Chiffl. *ignes exsistere.* Hard. omisit *et in aquis.* Ed. P.

Trasymenum lacum. Visi sunt interdum hydrogenei vapores, (quorum e genere sunt ignes fatui,) per totam paludis aut stagni alicuius superficiem diffusi, simul exardescere. Caeterum in tanto aquarum spatio (nam Trasymeous lacus, si subalpinos illos omittas, tota Italia maximus est), pulcherrimum esse debuit hoc incendium, modo ullum fuerit. Ed. P.

Servio Tullio. Valer. Max. lib. I, cap. 6, n. 1: *Servio Tullio etiam tum puerulo dormienti, circa caput flammam emicuisse, domestici oculi adnotaverunt. Quod prodigium Prisci Tarquinii regis uxor Tanaquil admirata, Servium serva natum in modum filii educavit, et ad regium fastigium evexit.* Vide pariter Livium, lib. I. Dion. Halic. lib. IV, ipsumque adeo Plinium, lib. XXXVI, cap. ult. Hard. — Ex capite et aliis artubus humanis flamma micat vi electrica, *l'électricité*, de qua iam dixi supra ad cap. 37. Brot. — Sed ex capite praesertim, quod in corpore humano summum est, et ex capillis, qui natura sunt acuti. Materia enim electrica, trahente nube superposita, eo facilius corporum fastigia erumpit, quo acutiora sunt, et illorum saepe macrones cristis pulcherrimis adornat. Hinc notissimum in physicis experimentum, quod nomine *beatificationis*, insignivit doctissimus Nollet. Eodem referendi sunt Castoris et Pollucis Helenaeque ignes supra memorati, cap. 37. Ed. P.

L. Marcio. Vide Valer. Max. loc. cit. n. 2. Hasd.

Valerius Antias. Ex quo eamdem historiam recitat et Livius lib. XXV. Hasd.

Mox. Promisso non stetit, immemor, ut saepe, Plinius. Ed. P.

Pars nostra. Exscripsit haec Martianus a Plinio, totidem fere verbis, usque ad eum locum, *Alia via quae certior*, etc. lib. VI, cap. de longitu-

ro, ambienti (ut dictum est) Oceano velut innatans, longissime ab ortu ad occasum patet, hoc est ab India ad Herculis columnas Gadibus sacratas, octuagies quinquies centena, sexaginta octo mill. pass. ut Artemidoro auctori placet. Vt vero Isidoro, nonagies octies centena, et XVIII mill. Artemidorus adiicit amplius, a Gadibus circuitu sacri promontorii ad promontorium Artabrum, quo longissime frons procurrit Hispaniae, CCCCXCI. Id mensurae duplici currit via. 2

dine terrae. Exscripsere et Theodosii Missi, sed vitiosissime. Hard.

Vt dictum est. Cap. 66.

Octuagies quinquies centena sexaginta octo mill. Ita Martianus, lib. VI, pag. 198, hunc locum ad verbum transcribens: cuius auctoritas, Sabellici et aliorum coniecturas explodit, qui legi volunt, *octoginta quinque millia stadiorum*, etc. Sed Martianum ipsum iam tum in depravatos Plinii codices incidisse deprehendimus, quum scripsit *octuagies quinquies centena, septuaginta octo millia*, quemadmodum in Plinii libris ad hunc diem est editum, Nos *octuagies quinquies centena sexaginta octo* reposuimus, sive LXXXV. LXVIII, (sic enim scribebant Veteres) pro LXXVII, detracta unica, quae redundabat, denarii nota. Emendationis auctor fuit Artemidorus, cuius Epitomen Agathemerus fecit, caputque integrum exscripsit, capite quarto libri primi operis geographici cui titulus, ut Pliniano, Περὶ μήκους καὶ πλάτους τῆς οἰκουμένης, Sic igitur ille: Μῆκος δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπὸ Γάγγου εἰς τὰ Γάδειρα, σταδίων μυριάδων ς' καὶ ,ηφμθ' Hoc est, stadiorum 68549, quae omnino efficiunt millia passuum, quot diximus, LXXXV. LXVIII, praeter fere quingentos. Et vero huic emendationi favent etiam codices Reg. 1, 2, Colb. 2, Chiffl. et alii, quum paulo infra ubi totius spatii rursum mensura summaque colligitur, ea esse statuitur, quam diximus. Favet et Parmensis editio, aliaeque veteres, in quibus LXVIII legitur. H. — Haec 8568 millia passuum efficiunt 2840 leucas geographicas, quales 25 uno aequatoris gradu continentur, paulo plus 2280 hexapedis constantes: quae ratio multum a veritate differt, nisi attendas ad diverticula viarum quae modo indicabuntur. Nam ab hostio Gangis fluminis ad Gaditanum fretum distantia recta esset leucarum circiter 2190. Ed. P.

Artemidoro. De hoc, et de caeteris qui mox citabuntur auctoribus, vide Indicem. Ed. P.

Nonagies octies, etc. Haec Isidori mensura 9818 milliaria complectens, 3268 leucas geographicas efficit, multo nimia; auget etiam aliquot milliariis Chiffletii codex, ubi pro XVIII legitur LXVIII. Ed. P.

CCCCXCI. Hactenus editum est DCCCCXCI. Martianus etiam deterius DCCCCXCI. Nos ex Artemidoro, reponimus CCCCXCI, restituta priore nota centenarii, quam in quingenarium librarii transformarunt. Artemidori verba sunt loco cit. pag. 9: Ἀπὸ Γα-

A Gange amne ostioque eius, quo se in Eoum Oceanum effundit, per Indiam Parthyenenque, ad Myriandrum urbem Syriae in Issico sinu positam, quinquagies bis centena xv. mill. pass. Inde proxima navigatione Cyprum insulam, Pataram Lyciae, Rhodum, Astypalaeam in Carpathio mari insulas, Laconicae Taenarum, Lilybaeum Siciliae, Calarim Sardiniae, vicies et semel centena, tria mill. pass. Deinde Gades, duo-

δείρων δὲ [*διὰ ἱεροῦ ἀκρωτηρίου, καὶ Ἀρτάβρων λιμένος, στάδιοι ,γηλβ'. A Gadibus praeter Sacrum promontorium, et Artabrorum portum, stadia sunt* 3932. Efficiunt ea porro CCCCXCI, hoc est, quadraginta et unum supra nonaginta millia pas. cum quingentis passibus, qui pro nihilo haberi solent in rotundis numeris. Hard. — Ita quidem emendavit eruditos Harduinus ex Agathemero, I, 4; at Mss. Reg. habent DCCCXCI. Quod satis concordat cum locorum sito. Nam a Gadibus, *Cadiz*, circuitu sacri promonturii, *le cap saint-Vincent*, ad promontorium Artabrum, *le cap Finistère*, sunt stadia multo plura, quam 491; et si spectentur orae Hispanicae sinus ac anfractus non pauciora sunt, quam 891. Nihil tamen mutavi ob Agathemeri auctoritatem. Brot.

Myriandrum .... in Issico sinu. Issicus sinus, *le golfe de l'Aïasse*. Myriandrus, urbs Syriae, fuit inter oppida *Alexandrette* et *Rosos*. Brot. — Hodie *Candelona*. Miller.

Quinquagies bis centena, XV mill. pass. Iterum hoc loco Sabellicus movet, legitque *quinquaginta quinque millia stadiorum*. Satis audacter id quidem. At Plinium Martianus est secutus, vel Artemidorum, cuius verba refert Agathemerus loco cit. Ἀπὸ μὲν Γάγγου ποταμοῦ ἕως Μυριάνδρου τῆς ἐν Ἰσσικῷ κόλπῳ, σταδίων μυριάδων δ' καὶ ,αψκε'. Stadia sunt 41725, sive millia passuum 5215, quinquagies et bis centena, quindecim millia passuum. Hard.

Vicies et semel, etc. Nihil esse uspiam arbitror, toto Pliniano opere, foedius depravatum, quam hi numeri sunt. In editis legebatur, *tricies quater centena quinquaginta mill. Deinde Gades quatuordecies centena quinquaginta mill.* In Reg. 1, 2, Colb. 3, Chiffl. XXXII.L; hoc est, *trigesies bis centena, quinquaginta mill. pass.* Sed duas videlicet summas in unam conflarunt eorum codicum exaratores: omisere enim haec verba, *deinde Gades*, etc. ac subsequentem numerum cum priore, qui *vicies* erat, iunxerunt. Nos Artemidorum secuti sumus, apud quem particulares summae consentiunt mirifice cum totali, quam idem Artemidorus saepe proposuit, et Plinius ipse paulo ante protulit, moxque iterum colliget. Artemidorus igitur loco citato, a Myriandro intervallum ad Gades ait esse, *σταδίων δισμυρίων ϛ' καὶ ,ωκ'*, stadiorum 26820. A Calari vero ad Gades, *σταδίων μυρίων*, stadiorum 10000. Igitur a Myriandro Callarim, stadia sunt 16820, quae efficiunt XXI.MMM. pass. hoc est, vicies semel centena, et tria passuum millia, praeter quingentos. Hard.

decies centena, et quinquaginta mill. pass. Quae mensura universa ab eo mari efficit octogies quinquies centena, LXVIII mill. pass.

Alia via, quae certius, itinere terreno maxime patet, a Gange ad Euphratem amnem quinquagies et semel centena mill. pass. et LXIX. Inde Cappadociae Mazaca, CCCXIX mill. Inde per Phrygiam, Cariam, 3

Gades duodecies centena et quinquaginta mill. pass. In libris editis perperam legitur *quatuordecies*. Artemidorus, ut diximus, habet decem millia stadiorum: quae efficiunt duodecies centena, et quinquaginta millia pass. Adde Parmensem editionem, et Venetam 1479, in quibus legitur *duodecim*, haud dubie pro *duodecies*. Martianum nihil moror, apud quem corrupte admodum, *quadragies* pro *quatuordecies*, si corrupto usus ille est codice, ut videtur. HARD.

LXVIII mill. In editis post Hermolaum, *septuaginta octo*: at Parmensis editio, Veneta 1479, alineque, *LXVIII*. Regius uterque codex, Colb. 1, 2, et Chiffl. *LXVIII*; idque cum superiore Artemidori numero congruit, ut diximus. Iterum hic Sabellicus omnia susdeque vertit. HARD.

Quae certior. Certissima terrarum mensura est, quae mathematicis astronomiae rationibus geographiam fulciens, non viarum vaga sequitur divortia, nec navigationis dies computat. Hac potius uti debuissent Artemidorus, et post illum aut sine illo Plinius. Caeterum terras, insulas, amnes, maria, quae recenset hic Noster, non semel in geographicis libris idem commemorabit, ubi notas editionis huius consulere licebit; quamquam satius erit mappam orbis antiqui geographicam, ac maxime planisphaerium ob oculos habere, ubi duas de quibus agitur, vias, ab ortu ad occasum recta paene linea tendentes facillime quisque vel parum versatus in Geographia sequetur. ED. P.

Quinquagies et semel. In editis et apud Martianum ipsum, desunt amplius centena millia: sic enim habent *quinquagies centena M. pass.* et *XXI.* In Reg. codic. 1, 2, et Colb. 2, 1, *LI. XIX.* Corrigo, *LI. LXIX*, h. est, quinquagies et semel centena, et LXIX mill. pass. Totidem enim passus efficiunt stadia, quae a Gange ad Euphratem Artemidorus statuit, loc. cit. Καὶ ἄλλως, inquit, ἀπὸ Γάγγου ἕως Ευφράτου, μυριάδων δ' καὶ ,ατν'. Alia via, a Gange ad Euphratem amnem, stadia 41350. Mirur Sabellicum, qui stadiorum millia quinquaginta hoc loco reponit. HARD. — Numeros illos et sequentes eruditus Harduinus ex Agathemero, loco citato, emendavit, quod non sibi constent Mss. Plinii codices; et recte quidem emendavit. Nondum tamen omnia cum ipso locorum situ plano concordant, qualis nobis compertus est astronomicis observationibus, quae certissimum sunt geographiae monumentum. BROT.

Inde Cappad. Mazaca, CCCXIX mill. Libri omnes scribunt *CCXLIV*, quos ex Artemidoro fidenter emendamus. Ἀπὸ Εὐφράτου, inquit, εἰς Μάζακα Καππαδόκων, στάδια 'βφν'.

Ephesum, ccccxv mill. Ab Epheso per Aegaeum pela-
4 gus Delum, cc. Isthmum, ccxii, quingenti. Inde terra, et Lechaïco mari et Corinthiaco sinu, Patras Peloponnesi, xc mill. Leucadem, lxxxvii millia, quingenti: Corcyram, totidem: Acroceraunia, cxxxii millia, quin-

Stadia 2550 efficiunt passus 318750, perfecto autem absolutoque numero, cccxix millia. Mazaca porro, Caesarea Cappadociae est. Hard.

Ephesum CCCCXV mill. Prius legebatur *CCCCXCVIII.* Verum Artemidorus, loco citato, Ἀπὸ δὲ Μαζάκων διὰ Φρυγίας τῆς παρορίας, καὶ μεγάλης Καρίας ἕως Ἐφέσου στάδιοι ,γτκ'. *A Mazacis vero per Phrygiam montanam, et magnam Cariam, usque Ephesum, stadia* 3320, quae totidem, quot dixi, passus omnino efficiunt. Hard.

Delum ducenta. Consentit plane hic numerus, et cum libris omnibus, et, quod caput est, cum Artemidoro, qui stadia numerat 1600. Ἀπὸ δὲ Ἐφέσου εἰς Δῆλον διὰ τοῦ Αἰγαίου, στάδια ,αχ'. Hard.

Isthmum CCXII, quingenti. Editores Pliniani, quum in Mss. codicibus legerent, *CCXII. M. D. Inde terra*, etc. (sic enim habent Reg. 1 et 2, aliiq.) edi curaverunt, *CCXII. M. Deinde terra*: quum eo loci littera D quingenarii nota esset, quam nos restituimus, tum ex Ms. tum vero inprimis ex Artemidoro, qui spatium illud definit stadiis 1700: ἐπ' Ἰσθμὸν στάδια ,αψ'· quae efficiunt ccxii mill. cum quingentis pass. Hard.

Et Lechaïco mari et Corinth. sinu. Ita correximus hunc locum, Pintianum secuti, ubi prius *Laconico* legebatur. Abest sane ab hoc itinere longissime Laconicum mare; sed vicinum est Isthmo Lechaïcum, a Lechaeo Corinthiaci sinus oppido cognominatum, de quo Plinius l. IV, cap. 5. Emendationi quidem nostrae plane suffragatur Chiffletianus codex. Hard.

XC mill. Prodigiosum hoc loco intervallum posuere Plinii editores ab Isthmi orientali parte usque Patras, *ducenta duo millia quingenti*: ipso Plinio repugnante, qui libro IV, cap. 5, Isthmi longitudinem ait esse passuum quinque millium; sinus deinde Corinthiaci usque Patras, lxxxv, quae summa efficit millia passuum xc. Atque hic numerus est, quem nos restituimus, quod eum non solum situs locorum, et Plinius ipse, sed et Artemidorus statuit loco toties appellato, quum ait: Ἀπὸ Ἰσθμοῦ διὰ Κορινθίου κόλπου εἰς Πάτρας, στάδια ψκ', stadia 720, sive, quod idem est, passus 9000. Hard.

Leucadem LXXVII. Ita Chiffl. cod. Ita Plinius ipse lib. IV, cap. 5 Ita demum Artemidorus toties appellatus: Λευκάδα, στάδια ψ'. Stadia 700 sunt passus omnino lxxxvii mill. d. Male igitur in editis, lxxxvi. H.

Quingenti. Haec vox in Chiffletio deest. Ed. P.

Corcyram totidem. Artemidorus, ἐπὶ Κόρκυραν, στάδια ψ', stadia 700, sive lxxxvii mill. d. pass. H.

Acroceraunia. Consentit plane Artemidorus: ἐπὶ Ἀκροκεραύνια ὄρη, στάδια ,αλ'. Stadia 1060, sunt passuum cxxxii mill. cum quingentis. H.

genti: Brundisium, LXXXVII millia, quingenti: Romam. CCCLX millia. Alpes usque ad Scingomagum vicum, DXIX. Per Galliam ad Pyrenaeos montes Illiberim,

Brundisium LXXXVII. Deest in libris milliare unum. Artemidorus enim ἐπὶ Βρεντήσιον, στάδια ψ'. Stadia 700, ut diximus, passus efficiunt LXXXVII. mill. D. HARD.

Romam CCCLX. Artemidorus adstipulatur, qui stadis numerat 'βωπ', 2880. HARD.

Scingomagum. Male hactenus *Cingomagum.* Strabo lib. IV, pag. 179: Επὶ Εβρόδουνον κώμην, εἶτ' ἄλλοι τοσοῦτοι διὰ βριγαντίου κώμης, ἐκ Σκιγγομάγου, καὶ τῆς τῶν Αλπεων ὑπερθέσεως· ἐπὶ Ωκελαν τὸ τέρας τῆς Κοττίου γῆς· καὶ ἡ ἀπὸ Σκιγγαμάγου δὲ ἤδη Ιταλία λέγεται. *Ad Ebrodunum vicum: inde totidem per Brigontinm vicum, a Singomogo, et Alpium altos tronsitus, usque od Ocelum, qui est terrae Cottioe finis: nom a Scingomago iam Italia dicitur.* Quibus ex verbis, aliisque idoneis argumentis, egregia probat Honor. BOUCHE, histor. Provinc. lib. III, pag. 145, Scingomagum, illud oppidum esse, quod postea Latinis Segusium dictum est, vulgo *Suze*, Marchionatus titulo nobile, in Dioecesi Taurinensi: neque audiendum esse vulgus Geographorum, qui *Sezanne* interpretantur. Straboni, de Italiae capite, quod a Scingomago petit, adstipulatur Itinerarium Hierosolimit. *Segusione*, inquit, *inde incipit Italia.* H. — Scingomagus vicus, nunc *Chamlat de Siguin*, inter Brigantionem, *Briançon*, et Ocellum, *Uxeau, dans la vallée de Pragelos.* Ibi fuit finis Italiae, et initium Galliae. BROT.

DXIX. In libris omnib. *DXVIII*, h. e. uno milliari minus. Verum Artemidorus, loco citato, verum definit spatium: Απὸ Ρώμης ἐπὶ τὰς Αλπεις ἕως Σκιγγομάγου κώμης, ὑπὸ ταῖς Αλπεσιν οὔσης, στάδια 'δρνβ'. Stadia 4152, quibus aequivalent passuum millia DXIX. HARD.

Illiberim DCCCCXXVII. Hic rursum aberrant a vero longissime codices Pliniani, quos vidi, omnes; iidemque nec satis sibi constant. Editi quidem exhibent DLVI mill. Reg. 1, 2, CCCCLVI. Colb. 2, CCCCLVI, quum scribi oporteat, DCCCCXXVII. Apud Agathemerum quidem in lacuna est hoc loco numerus stadiorum, quae integra esse valde e re nostra foret. Verum quum ex singularibus summis omnibus totalem colligat stadiorum 71560, et ad eas quae diserte expressae sunt, si addantur 7417 stadia, illa ipsa exstitura sit; iam nullus dubio locus relinquitur, quin eam ipsam hoc loco reponi oporteat. Sunt autem ea stadia, DCCCCXXVII mil. passuum, cum stadio uno, quod est in rotundo numero praetermissum. HARD. — Ita quidem eruditus Harduinus, ex coniectura. Nempe quum locus hic mancus sit et mutilus in Agathemero, ipse singulas summas collegit, et quod deerat toti summae in hanc quae Illiberim, nunc *Elne*, spectat, contulit. Sed sane perperam. Quantacumque supponantur viarum divortia, fieri nunquam potest ut inter Scingomagum vicum et Illiberim numerentur DCCCCXXVII millia passuum. Multo potior est scriptura Mss. Reg. 1 et 2, in quibus legitur DLVI. In Mss. Reg. 5, et editione principe, *quingenta*

DCCCCXXVII. Ad Oceanum et Hispaniae oram, CCCXXXI. Traiectu Gadis, VII millia, quingenti. Quae mensura Artemidori ratione efficit octuagies novies centena, XLV.

Latitudo autem terrae a meridiano situ ad septemtrionem, dimidio fere minor colligitur, quadragies quater centena, XC millia. Quo palam fit, quantum et hinc vapor abstulerit, et illinc rigor. Neque enim deesse arbitror terris, aut non esse globi formam; sed inhabitabilia utrinque incomperta esse. Haec mensura currit a littore Aethiopici Oceani, qua modo

LVI *millia*. Haec enim abunde sufficiunt ad utriusque loci distantiam. Brot.

CCCXXXI. Pliniani libri unum milliare addunt, CCCXXXII. Artemidorus, ἕως Γαδείρων, στάδια ,βχνα', stadia 2651, quae passus efficiunt CCCXXXI mill. cum passibus fere CCC, quae minor summa negligi plerumque solet. Hard.

Traiectu Gadis. Favet Artemidorus, qui traiectum Gadis esse stadiorum LX ait. Hard.

Artemidori ratione. Vet. ap. Dal. *Artemidoro attestante*. Ed. P.

Octuagies novies centena XLV. Mire hoc loco discrepant inter se codices. Editi quidem, *octuagies sexies centena* LXXXV. Parmensis editio, *nonaginta* (pro *nonagies*) LXIX. Martianus, l. VI, pag. 199, *octuagies quinquies* LXXVIII. At Reg. codex 1, 2, et Colbert. 2, aliique, LXXXIX. LXXXX, hoc est, octuagies novies centena, nonaginta millia. Ad haec sincerae scripturae vestigia accedit proxime nostra emendatio, LXXXIX. XLV. Stabilitur autem in primis Artemidori auctoritate ac ratione. Is enim summam omnium stadiorum colligens, ὁμοῦ ἀπὸ Γάγγου εἰς Γάδειρα σταδίων μυριάδων ζ' καὶ ,αφξ', stadia numero 71560, quibus respondent omnino 8945000 pass. ac praeterea 175, quorum in tanta mensura ratio vix haberi solet. Hard.

Latitudo autem. Haec totidem verbis Martianus, lib. VI, pag. 199. Hard.

Fere. Chiffl. *ferme*. Ed. P.

Quadragies. Pliniani codices MDLLI, LIV. LXII: perperam haud dubie, pro XLIV. XC. M. hoc est, quadragies quater centena, et nonaginta millia, ut Guill. Pellicerii manu in ora librorum eius scriptum animadverti, ex propriis codicibus: quae summa respondet stadiis 35920, quo intervallo littus Aethiopici Oceani distare ab ostio Tanais scripsit Artemidorus. Id vero planius multo fiet, collatis in unam singularibus, quae mox ponentur, mensuris. Martiani cum Plinii libris consensus, iam tum aetate eius depravatos fuisse codices probat, quod alias saepe animadvertemus. Hard.

Hinc vapor. Hinc calor, et illinc frigus. Hard.

habitatur, ad Meroën, decies centena millia. Inde Alexandriam, duodecies centena millia quinquaginta. Rhodum, DLXIII. Gnidum LXXXVII millia, quingenti. Con, XXV millia. Samum, C millia. Chium, XCIV millia. Mitylenen, LXV millia. Tenedon, XCIV millia. Sigeum promontorium, XII millia, quingenti. Os Ponti, CCCXII 6
millia, quingenti. Carambim promontorium, CCCL.

Decies centena. Hic mirum in modum variant codices omnes. Libri editi, *quingenta quinquaginta millia.* Reg. 1, Colb. et Chiffl. DCCV. Nos *decies centena*, ex Artemidoro. Πλάτος δὲ τῆς οἰκουμένης, inquit, ἀπὸ τῆς Αἰθιοπικῆς ἐπὶ Μερόην, σταδίων η'. Stadia 8000 efficiunt passus 1000000. HARD.

Alexandriam. Vide supra cap. 75, not. 2 et 16, ubi sane bis quinque mil. stad. efficiunt passuum MCCL millia. ED. P.

Rhodum, DLXIII. Artemidorus habet tantum stadia ,δφ', 4500, seu passus DLXII cum quingentis. Pliniani libri, DLXXXIII. HARD. — Dalec. et Elz. *octoginta tria*; at Chiffl. *octoginta quatuor.* ED. P.

Gnidum LXXXVII. In libris editis, LXXXIV. In Chiffl. LXXXV. In Colb. 2, LXXXVI. M. D. pass. HARD.

Con... Samum. Sic Artemidorus, de intervallo utriusque insulae: εἰς Κῶ, στάδια σ'· εἰς Σάμον, στάδια ω'. HARD.

Chium XCIV. Ita plane Reg. 1, 2; Colb. 2, aliique, quibus suffragatur Artemidorus; εἰς Χῖον, στάδια χν'. Stadia DCCL sunt passuum millia XCIII, cum DCCL. Rotundo expletoque numero, XCIV. In libris editis, et Mss. quibusdam, excidit denarii nota, dum legunt tantum LXXXIV, pro LXXXXIV. HARD. — Chiffl. XLIV. ED. P.

Mitylenen XLV. Eodem recidunt Artemidori stadia DXX, εἰς Μιτυλήνην, στάδια φκ'. HARD.

Tenedon XCIV. Perturbatas hoc loco numerorum notas agnoscere promptum est, quum in Chiffl. cod. hoc intervallum a Samo ad Chium attribuitur, quod sane huc revocari oportet, exponcto numero XXVIII, quem editi omnes retinent, vel CXIX, quem manu scripti. Artemidorus enim εἰς Τένεδον, inquit, στάδια τν', stadia 350, quae efficiunt passuum XLIII millia, cum DCCL, numero absoluto, XLIV mill. HARD.

Sigeum. De intervallo locorum consentit Artemidorus. εἰς Σίγειον, ρ'. Stadiis centum respondent ex aequo XII millia passuum, cum quingentis. De Ponti item, Carambis, Maeotidisque distantia: ἐπὶ τὸ στόμα Πόντου, ,β φ'. Stadia 2500. Ἐπὶ Κάραμβιν, στάδια ,βω'. Stadia 2800. Εἰς στόμα Μαιώτιδος, ,βφ'. Stadia 2500. Quae omnia cum Plinianis numeris plane congruunt. HARD.

Os Ponti. Nunc *le canal de Constantinople.* BROT. Olim Bosphorus Thracios. ED. P.

Carambim promontorium. In ora Paphlagoniae, Carambis promontorium, nunc *le cap de Kerempi.* Inde autem patet mensuram illam latitudinis terrae non accurate esse sumptam a meridie ad septemtrionem. Hic enim multum deflectit ad orientem. BROT.

Os Maeotidis, CCCXII millia, quingenti. Ostium Tanais, CCLXXV mill. qui cursus compendiis maris brevior fieri potest, LXXXIX mill. Ab ostio Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit, quum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur ad septemtriones ver-
7 sas. Isidorus adiecit duodecies centena millia quinquaginta, usque ad Thulen: quae coniectura divinationis est. Ego non minore, quam proxime dicto,

Os Maeotidis. Nunc *le détroit de Zabache*. BROT. — Saepius dictum *le détroit de Caffa*; olim Bosphorus Cimmerius. ED. P.

Ostium Tanaïs CCLXXV. Sic Artemidorus, quem secuti sumus, ut par fuit. Ἐπὶ Τάναϊν ποταμὸν βσ'. Stadia 2200 efficiunt passus CCLXXV. mill. In libris omnibus excidit librariorum culpa denarii nota; nam CCLXV. tantum exhibent. HARD. — Chiffl. CCLXII. ED. P.

LXXXIX mill. Ita libri omnes. Ex Artemidoro tamen colligi duntaxat possunt stadia 564. Hoc est passuum millia LXX. Martianus aberrat ab eo numero quam longissime, quum ait lib. VI, pag. 200: *Qui quidem cursus si per maria transeatur, in compendium ducit millia DCLXXVIII.* HARD.

Nihil modicum fecere. Fecerunt ut immodica terrarum magnitudo coniectari posset. ED. P.

Artemidorus. Apud Agathemerum, loc. cit. Τὰ γὰρ ἄνω τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τανάϊδος ἀγνοεῖται εἰς Βοῤῥᾶν. HARD.

Isidorus adiecit, etc. Ita codices omnes Mss. et Martianus: *Sed Isidorus adiecit duodecies centena quinquaginta millia usque ad Thulen: quae quidem opinatio mihi videtur incerta.* Frustra igitur Sabellicus emendabat, *duodecim millia stadiorum et quinquaginta.* HARD. — Isidori 1250 millia passuum leucas geographicas efficiunt 659, quae fere vera est distantia sive ad septemtrionale Scandiae promontorium *le Cap Nord*; sive ad insulam hodie dictam *l'Islande*, quae Thule vocatur ab imperitis. Sed quum Insulam Thulen unam esse ex Orcadibus, vel ad summum *Schetland* aut *Feroe* insulas, inter doctus hodie constet, nec tam longinqua sit magisque ad orientem pronus illarum insularum situs quam ut Isidori rationibus convenire possit, Broterio assentiendum, qui Thulen et Scandiam unam camdemque regionem Isidoro fuisse credit: quanquam non sic visum Plinio, et illum ad Britannicam potius Thulen quam ad Scandinavicam respexisse arbitror, quandoquidem illas, ut ait, immensas insulas nuper a Germania compertas ipsam esse Scandiam quum ex hoc loco, tum ex sup. cap. 67, Tacitique et caeteris ibi allatis testimoniis manifestum est. ED. P.

Thulen. De Thule vide notam proxime praecedentem, et cap. 77, not. 14. ED. P.

spatio Sarmatarum fines nosci intelligo. Et alioquin quantum esse debet, quod innumerabiles gentes subinde sedem mutantes capiat? Vnde ulteriorem mensuram inhabitabilis plagae multo esse maiorem arbitror. Nam et a Germania immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.

De longitudine ac latitudine haec sunt, quae digna 8
memoratu putem. Vniversum autem hunc circuitum
Eratosthenes, in omnium quidem litterarum subtilitate,
et in hac utique praeter caeteros solers, quem cunctis probari video, ducentorum quinquaginta duorum
millium stadiûm prodidit. Quae mensura Romana com- 9
putatione efficit trecenties quindecies centena millia
pass. Improbum ausum: verum ita subtili argumentatione comprehensum, ut pudeat non credere. Hipparchus et in coarguendo eo, et in reliqua omni diligentia mirus, adiicit stadiorum paulo minus XXV millia.

(CIX). Alia Dionysodoro fides: neque enim subtra- 10

Spatio: Latitudine a meridie in septemtrionem. Ed. P.

Nosci intelligo. Viatoribus innotuisse compertum habeo. Ed. P.

Vlteriorem mensuram. Si tantum spatii a Sarmatis occupari necesse est, additis ultra habitabilibus terris, quanta, inquit, efficietur mensura! Ed. P.

Vniversum autem. Haec Martianus lib. VI, pag. 194; Strabo, lib. II; Vitruvius lib. I, cap. 6; Macrobius, lib. II in Somn. Scip. cap. 20; Censorinus, cap. 13, aliique, Hard.

Quem. Dalec. *quam.* Chiffl. Elz. et Hard. cum nobis, *quem.* Ed. P.

Quae mensura. Ita Martianus lib. VI, cap. de circuitu terrae, pag. 198. Et verum id quidem. Nam stadium cxxv passibus constat. Proinde si 252,000 per 125 multiplices, fient 31,500,000 pass. Sed Eratosthenis errorem detegit Ricciolus, tomo I. Almag. pag. 61. Hard.

Argumentatione. Dalec. et Elzev. *computatione.* Ed. P.

Hipparchus. Eius sententiam de terrae ambitu multis explicat Strabo, lib. II, paene toto. Hard.

Alia. Aliter, inquit, et cautius multo Dionysodorus est audiendus, qui miraculo solo nititur, quam Hipparchus et Eratosthenes, qui geometricis nituntur principiis. Hard. — Non discessit ab Eratosthenis opinione Dionysodorus, sed vanissimo superstitionis argumento illam post mortem suam effulciri vivus curavit. Ed. P.

ham exemplum vanitatis Graecae maximum. Melius hic fuit, Geometrica scientia nobilis. Senecta diem obiit in patria. Funus duxere ei propinquae, ad quas pertinebat haereditas. Eae, quum secutis diebus iusta peragerent, invenisse dicuntur in sepulcro epistolam Dionysodori nomine ad superos scriptam: « Pervenisse eum a sepulcro ad infimam terram, esseque eo

41 stadiorum quadraginta duo millia. » Nec defuere Geometrae, qui interpretarentur, significare epistolam, a medio terrarum orbe missam, quo deorsum ab summo longissimum esset spatium, et idem pilae medium. Ex quo consecuta computatio est, ut circuitu esse ducenta quinquaginta duo millia stadiorum pronunciarent.

Dionysodoro. Laudatur Διονυσόδωρος ab Hesychio, verbo Γλαύκου τέχνη. Huius inventum esse genus quoddam horologii, quod *Conum* vocabant, auctor est Vitruvius, l. IX, cap. 9. Amisenum Mathematicum hunc fuisse auctor est Strabo, lib. XII, pag. 548, et alterum eiusdem nominis Geometram exstitisse. HARD.

Melius. Ita Reg. 1. 2. etc. Ex insula Melo, de qua lib. IV, cap. 24. HARD. — Vet. apud Dal. *Chius.* Alii *Cydius.* Alii *Cydnius.* Melus, nunc *Milo*, una Cycladum. BR. —Sive Melius, sive Cydnius fuit, manifesto differt ab illo Amiseno, quem ex Strabone citat Harduinus, nota priore. Amisos enim urbs Paphlagoniae est, ad *Amisenum sinum*: Plin. VI, 2. ED. P.

Stadiorum XLII. M. Sive passuum quinquagies bis centena quinquaginta millia. HARD. — Leucas geographicas 1740. ED. P.

Pilae medium. Atque adeo dimetientis dimidia pars, quam semidiametrum vocant. Diametrus igitur fuerit 84 mill. stadiorum, seu 10,500,000 pass. HARD.

Quinquaginta duo. Ita Chiffl. codex, quum alii habeant CCLV, ut editi. Quod si a pilae medio, quae est dimetientis dimidia pars, colliguntur XLII millia stadiorum, dimetiens erit LXXXIV mill. qui numerus si triplicetur (neglecta enim videtur septima dimetientis pars, quam Plinius mox addendam esse admonebit), exsistet praedictus numerus CCLII mill. stad. quam mensuram paulo antea Eratosthenes assignavit. HARD. — Erunt scilicet 10443 leucae geographicae, pro 9000, quae hodie computantur. Erratum fuerit 1443 leucis, id est circitee sexta totius parte. Quod si addatur septima pars diametri, invenietur summa 10942 leucarum, quae paulo minus duobus leucarum millibus a vero distat. ED. P.

CXIII. Harmonica ratio, quae cogit rerum naturam sibi ipsam congruere, addit huic mensurae stadia XII millia: terramque nonagesimam sextam totius mundi partem facit.

Harmonica. Ratio naturae nihil nisi apte, nihil nisi perfectum absolutumque molientis. HARD.

XII millia. Ita vetus codex Dalecampii, quum in caeteris perperam legatur *VII millia*, ut vidit ante nos Pintianus. HARD. — Recte XII *millia*, quae septima pars est diametri LXXXIV *millia* aequantis. Sed haec septima pars, ut terrae circuitus haberetur, tribus diametris, non uni addenda erat; et sic CCLXIV, non XCVI invenisset Plinius: nec tamen hoc quidquam ad *totius mundi* mensuram pertineret. Absurdissima ergo sunt quae sequuntur. ED. P.

Nonagesimam. Ergo ambitus terrae, quantus quantus est, multiplicetur per 96; quae inde summa colligetur, prodet ambitum caeli. Terrae porro circuitus constat, ut diximus, 264000 stadiis. Igitur caeli circuitus erit stadiorum 25,344,000 quae Romana computatione passuum efficiunt 3,168,000 millia. HARD. — Inventis telescopiis, tanta aperta est caeli vastitas, ut nulla assignari possit terram inter totumque mundum ratio. Nam quum stellae quae terris sunt proximae ne minuti secundi temporis, *une seconde*, parallaxim habeant, earum distantiam a terra esse leucarum amplius 6,771,770,000,000 constat. Vide Clarissimum DELALANDE, Astron. tom. III, pag. 169. Inde patet quanta sit mundi magnitudo, quam exiguum vero punctum sit terra. BROT.

DE VARIIS APVD ANTIQVOS

VENTORVM DIVISIONIBVS

DISSERTATIO,

GALLICE SCRIPTA, AVCTORE GOSSELLINO,

IN LATINVM VERSA

AD PLINII LIB. II, CAP. 46 ET SEQ.

Vt bene intelligamus quae de ventis dicta sunt ab antiquis, meminisse nos oportet eos *rosam*, quam vocamus, *ventorum* sexies ut minimum mutasse; sive ad numerosiorem, sive ad diversam prorsus rationem ventos distribuere voluerint. Quae mutatio nominum praecipuas horizontis partes designantium, quosdam ex Veteribus in errorem induxit, tum etiam ex recentioribus nonnullos, qui non satis diligenter explorassent quodnam ad tempus, quam ad *rosam* pertinerent ea quae passim indicata in antiquorum scriptis invenerant.

Non abs re igitur fuerit accuratius exponere varias, apud antiquos, *rosarum* distributiones, cum *rosa*, quae nunc est in usu, collatas. Si quid in illustrationibus hisce meis lectori moram faciat, ad effigiem sive synopsim omnium ventorum, quam exculptam in fine dissertationis exhibemus, utiliter respicietur.

Rosa *duorum Ventorum.*

Veteres Graeci, ut horizontem in duas regiones dividebant, sic duplex tantum genus ventorum noverant (1): nempe Borearvm, a zona brumali flantium, id est, ab eo semicirculo, qui occasum inter et ortum aequinoctialem per clxxx gradus patet; et Notorvm, a zona australi, per dimidiam alteram horizontis partem spirantium.

Rosa *quatuor Ventorum.*

Postea Graeci ventos, qui e praecipuis quatuor caeli plagis mittebantur,

(1) *Thrasyalces apud Strab. lib. I, pag.* 29.

ita discrevere, ut, horizonte in totidem partes aequabiliter diviso, quarum singulae XC gradus comprehenderent, his vulgo nominibus uterentur:

Boreae vocati sunt, qui a septemtrione,
Evri seu Apeliotae, qui ab ortu,
Noti, qui a meridie,
Zephyri, qui ab occasu solis spirabant.

Rosa octo *Ventorum ex Homero.*

Ante natum Christum decem amplius saeculis, iam quatuor secundarii venti superioribus sic adiecti erant, ut inter singulos medii nomina haberent ex iis, qui viciniores erant, composita.

Scilicet Boreas inter et Euros, Boreae-Evri; Notos inter et Euros, quos et Apeliotas vocabant, Noti-Apeliotae; Notos inter et Zephyros, qui et Argestae dicebantur, Argestae-Noti; Zephyros inter et Boreas, Zephyri-Boreae, interiecti.

Haec est illa *rosa* in homericis poëmatibus usurpata. Poëta enim quatuor horizontis partes, quarum singularum media regio ad praecipuas quatuor caeli plagas spectat, Boreae, Euri, Noti, Zephyrique nominibus designat (1); immo duos e secundariis ventos nominatim appellat (2), nempe Argestem-Notum, quem Posidonius eumdem esse ait (3) ac Leuco-Notum in *rosa* Alexandrina, de qua infra, mox recensendum; et vehementem Zephyrum, in septemtrionem deflexum, seu Zephyro-Boream, quem Posidonius ad Argesten *rosae* Alexandrinae, id est, ad occasum aestivum refert.

Ille autem Posidonii locus eu Casaubonum induxit (4), ut crederet Homerum quatuor secundarios ventos ortibus occasibusque solstitialibus assignasse; qui usus, non nisi multo post Homericam aetatem invaluit. Nec etiam sensit vir clarus Posidonium, si tam arcto sensu verba auctoris interpretanda essent, hoc in loco ne sibi quidem constare. Etenim quum antiqui singulas sibi ex adverso respondentes horizontis regiones aequaliter dividere solerent, ex eo quod Zephyro-Boreas ille Homericus idem erat atque Argestes Alexandrinus, sequebatur necessario Argesten-Notum Homericum ad Liba Alexandrinum, id est, ad occasum brumalem pertinere, non ad Leuco-Notum, ut aiebat Posidonius.

Quare si congruere velis ea quae in Posidonio pugnare secum videntur, secundarios ventos aliter atque Casaubono placuit, ita distribuere oportet, ut singulorum, octavam horizontis partem obtinentium, media regio ad quadragesimum quintum latitudinis gradum spectet, et Zephyro-Boreas, in *rosa* qua Posidonios utebatur, maximam Argestae partem, Argestes-Notus vero maximam partem Leuco-Noti complectatur.

Caeterum quum ventos sic discernerent antiqui, respexisse illos constat ad superioris *rosae* rationem, quae praecipuis quatuor ventis praecipuas totidem caeli plagas adscripserat. Verum in ea, de qua nunc agitur, *rosa*, Zephyri, Boreae, Euri et Noti, quanquam in secundarias partes dividebantur,

(1) *Homer. Odyss. lib. V, vers.* 295, 296.
(2) *Homer. Iliad. lib. XI, vers.* 305, 306; *lib. XXI, vers.* 334.
(3) *Posidonius, apud Strab. lib. I, pag.* 29
(4) *Casaub. Not. in Strab. lib. II, pag.* 29.

sua tamen per spatium xc graduum nomina servabant. Quippe Boreae, vergentes ad occasum, usque ad quadragesimum quintum latitudinis gradum, Boreae-Zephyri; Zephyri vero in septentrionem deflexi, in tantum quantum priores spatium, Zephyro-Boreae appellabantur.

Quae omnia lucem haud dubiam allatura sunt Homeri loco, quem temere ab Eratosthene impugnatum via atque aegre Strabo defendit (1). Ait nimirum Poëta in Troianas oras Zephyrum Boreamque simul a Thracia spirare (2). Quod ut probetur, satis erit si meminerimus, Homerus dum viveret, nondum Macedoniae nomen exstare, et tunc Thraciae cognomine designari solitas omnes regiones, quae Propontidem inter et Adriatici Maris ostium patent. Quum autem earum regionum australes plagae Troadisque orae eodem fere latitudinis gradu iacerent, Zephyri apud Troianos vocabantur venti, qui ab occasu, id est ab occidentali Thraciae parte ad quadragesimum quintum septemtrionalis latitudinis gradum flabant, dum ii qui a septemtrione usque ad eumdem latitudinis gradum in occasum deflectebantur, Thracia orientali traiecta, Boreae nominarentur. Vnde patet Zephyrum Boreamque simul in Hellespontum a Thracia spirare posse. Haec una est, mea quidem sententia, Homeri illustrandi ratio, qui, quum Troadem ipse perlustrasset, ibi multa de situ finitimarum regionum audivit, quae Strabonem locorum prorsus imperitum fefellerunt, ita ut, Homeri explicandi gratia, occidentales Thraciae partes multo australiores, quam reipsa sunt, fecerit.

Eratosthenes vero poëtam ob id castigavit quod Homerica ventorum nomina ad *rosam* duodenariam referret, cuius usus apud Alexandrinos, Philadelpho regnante, frequentior fuit. In ea autem *rosa* multo arctius, quam antea, spatium obtinebant Zephyri et Aparctiae, qui Homericos Boreas exceperant; adeo ut duo illi venti, olim inter se proximi, tunc LX graduum intervallo distarent, Argestis Thrasciisque medium spatium occupantibus.

Rosa *octo Ventorum, ex Aristotele.*

Quinto aut sexto ante natum Christum saeculo, venti secundarii ortibus occasibusque solstitialibus assignati fuere, et pleraque nominum mutata, aut alio ordine disposita.

Hinc a Septemtrione, Aparctias: ab Oriente aestivo, Caecias; ab aequinoctiali, Apeliotes; ab hiberno, Evrvs, a meridie Notvs: ab occasu biberno, Lips; ab aequinoctiali, Zephyrvs; ab aestivo, Argestes.

Media autem ventorum secundariorum regione ad ortus occasusque solstitiales relata, oportuit *rosae* divisiones fieri impares, pro impari singulorum circuli meridiani graduum seu occidua, seu ortiva amplitudine; ita ut, quo magis ad meridiem procedebatur, eo arctiori regione vel ab oriente vel ab occidente venti flarent, dum contra vel a meridie vel a septemtrione spirantibus cresceret spatium: ad septemtrionem progrediendo, omnia prorsus contraria eveniebant.

Vitruvius ait (3) turrim octogonam ab Andronico Cyrreste, Athenis, exstructam fuisse, cuius lateribus nomina ventorum ad quos singula specta-

(1) *Strab. lib. I, pag.* 28.
(2) *Homer. Iliad. lib. IX, vers* 4—6.
(3) *Vitruv. de Architect. lib. I, pag.* 41.

bant, inscripta fuere. Huius monumenti etiamnunc exstantis descriptionem videre est apud Spon (1), Wheler (2), Pockocke (3), et inprimis apud Stuart (4) et Leroy (5). Turrim eam, propter formam, ad *rosam* de qua nunc agimus, plerique referunt, quod certo negant anguli ad normam geometricam exacti; in quibus secundarii venti, quatuor praecipuis interiecti, vix designari potuissent. Quippe in hoc antiqui consentiunt Athenas non elatiores esse (6) quam 37° 15', Eclipticae vero declinationem 23° 51' 20"; ex quibus constat amplitudinem ortivam, ipsa solstitii die, 30° 32' 10" Athenis esse (7). Ergo turri octogonae Andronici, dummodo ad rationem Graecorum exstructa fuisset, latera tum ad meridiem, tum ad septemtrionem spectantia, duplo et semisse longiora, quam caetera sex esse debuerant. Vnde facile colligeris aedificium illud non tam vetus esse quam nonnulli credidere, quod quidem testatur ipsius regularis forma; et uno ante natum Christum saeculo fuisse constructum, post Graeciam a Romanis subactam, quum usus ventos ex amplitudinibus distribuendi iam prorsus obsoleverat.

Rosa *duodecim Ventorum, ex Timosthene.*

Regnante Alexandro, Graeci ventos quatuor *rosae* addiderunt; et spatia quae prius Aparctiae Notique obtinebant, in tres regiones partiti sunt, eodem quo antea modo Zephyros Eurosque diviserant; ut iam duodecim ventos numerarent.

Huius autem *rosae*, quae ortus occasusque solstitiales servaverat, usus tum apud Graecos, tum etiam apud Romanos diutissime viguit. Quum vero remotissimae Mediterranei maris plagae quindecim latitudinis gradibus a se invicem distarent, ne quis error consequeretur ex collatione et usu *rosarum* populis quibusque peculiarium, omnes uno consensu debuerunt ad certum latitudinis gradum, inter caeteros medium, lineas ventorum indices referre. Equidem, maximi momenti rationibus inductus, tricesimum sextum ob eam rem electum fuisse arbitror.

Rosam superiorem, Aristotelicam nempe, pro pari latitudine descriptam fuisse verisimile est, quanquam certis id argumentis probari nequit; nullus vero dubio locus esse potest, quin *rosa*, de qua nunc agitur, hanc ad rationem composita fuerit, ut patet ex Agathemeri (8) loco, in quo Timosthenem ait, maritimae rei a Philadelpho praefectum, quum variarum regionum situm ad ventorum *rosam* componeret, Herculeas columnas, id est, Fretum Gaditanum, ad occidentem recta linea retulisse.

(1) *Spon, Voyage, tom. II, pag.* 102—104.
(2) *Wheler, Voyage, tom. II, pag.* 181—185.
(3) *Pockocke, Voyage, tom. VI, pag.* 147—149.
(4) *Stuart, the Antiquities of Athens, chap. III, pag.* 13.
(5) *Le Roy, Ruines des plus beaux monuments de la Grèce, première partie, chap. XIV, pag.* 26.
(6) *Ptolem. Geogr. lib. III, cap.* 25, *pag.* 98.
(7) *Ptolem. Almagest. lib. I, cap.* 1, *pag.* 20.
(8) *Agathem. Compendiar. Geograph. Exposit. lib. I, cap.* 2, *pag.* 5, *inter Geograph. minores Graecos, tom. II.*

Erravit igitur Tennulius (1), qui *rosam* Alexandrinam credidit a Graecis pro latitudine Alexandriae descriptam fuisse, quum iamdiu urbem illam Freto Gaditano multo australiorem esse constaret.

Nec iam in incerto est duodecim ventorum *rosam* compositam esse pro tricesimo sexto latitudinis gradu, qui ad Rhodum simul et ad fretum Gaditanum pertinet. Idem viris astronomiae vel geographiae peritis adeo notus erat, ut ad eum referenda sint omnia, quae ante fundatam Alexandriae scholam observata notavere. Dicaearchus eum *diaphragma* vocabat (2) quod ab ipso tota Mediterranei Maris et Asiae longitudo in ambas partes divideretur. Per quinque vero saeculorum seriem, tam illo gradu parallelo, quam linea Rhodi meridiana usi sunt quicumque mappas composuere, ut ex Strabone, Ptolemaeo aliisque patet. Hinc minime mirum videbitur quod navigantes, unanimi consensu, *rosarum* centrum in illo potissimum puncto posuerint, quo duae supra dictae lineae se invicem secarent.

Huic autem ventorum distributioni maius quoddam inerat commodum, in alia quavis desiderandum. Scilicet eo, de quo loquimur, tempore, amplitudines, seu ortivae, seu occiduae, ad tricesimum latitudinis gradum, ipsa solstitii aestivi die, 29° 59' 40", aut ad summum triginta graduum erant; unde fiebat ut horizontis circulus in duodecim partes aequas tricenorum graduum divideretur, et quam maxima esset *rosarum* describendarum facilitas.

Duodecim ventorum haec fuere, primum apud Graecos, deinde apud Romanos, nomina (3):

Aparctias, seu	Septemtrio.
Boreas,	Aqvilo.
Caecias,	Caecias, oriens solstitialis.
Apeliotes,	Svbsolanvs, oriens aequinoctialis.
Evrvs,	Vvltvrnvs, oriens brumalis.
Evro-Notvs, seu	Phaenicias.
Notvs,	Avster, meridies.
Levco-Notvs, seu	Libo-Notvs.
Libs,	Africvs, occidens brumalis.
Zephyrvs,	Favonivs, occidens aequinoctialis.
Argestes,	Corvs, occidens solstitialis.
Thrascias,	Circivs.

Nec operae pretium deerit notare, quum ventorum ratio numerosior fieret, secundarios ita interiectos fuisse, ut ad quatuor praecipuos antiquae *rosae* ventos pertinerent, quorum singuli xc horizontis gradus complectebantur. Itaque numerabantur inter septemtrionales:

Thrascias,	Aparctias, seu polaris,	Boreas;

inter orientales:

Caecias,	Apeliotes,	Eurus;

(1) *Tennul. Not. in Agathemer. pag.* 5, *not. b.*

(2) *Dicaearch. apud Agathemer. lib. I, cap.* 1, *pag.* 4.

(3) *Aristot. de Mundo, tom. I, pag.* 606. — *Timosthen apud Agathemer. lib. I, cap.* 2; *lib. II, cap.* 12. — *Senec. Natur. Quaest. lib. V, cap.* 16. — *Plin. Nat. Hist. II, cap.* 46.

inter meridionales:

Euro-Notus,	Notvs,	Leuco-Notus;

inter occidentales:

Libs,	Zephyrvs,	Argestes. (1)

Rosa *quatuor et viginti Ventorum, ex Vitruvio.*

Postquam Romani, Augusto principe, in Germania usque ad Albim flumen circa quinquagesimum quartum latitudinis gradum, in Aegypto usque ad tropicum fines protulissent, senscre demum quantulae utilitatis essent *rosae* ex occasibus ortibusque solstitialibus descriptae. Etenim quum in tanto regionum intervallo amplitudines etiam 43° 30' discreparent, venti orientales occidentalesque adeo late spatiabantur, ut a septemtrionalibus meridionalibusque discerni non possent. Quae causa fuit cur, neglecta ea, qua solum in Mediterraneo Mari uti poterant, ventorum distributione, nullaque habita occasuum ortuumve solstitialium ratione, *rosam* in quatuor et viginti partes aequas, quindecim graduum singulas dividerent, quibus sequentia nomina sunt assignata: (2)

SEPTEMTRIO,	vulgo *Nord.*
Gallicus.	
Supernas.	
Aqvilo	vulgo *Nord-est.*
Boreas.	
Carbas.	
SOLANVS	vulgo *Est.*
Ornithiae	
Caecias.	
Evrvs,	vulgo *Sud-Est.*
Vulturnus.	
Euro-Notus.	
AVSTER,	vulgo *Sud*
Altanus.	
Libo-Notus.	
Africvs,	vulgo *Sud-Ouest.*
Subvesperus.	
Argestes.	
FAVONIVS,	vulgo *Ouest.*
Etesiae.	
Circius.	
Cavrvs,	vulgo *Nord-Ouest.*
Coros.	
Thrascias.	

Ea est *rosarum*, quas nobis antiqui tradiderunt, ultima: his autem omnibus quas supra memoravi, in una eademque figura *rosam* coniunxi qua utuntur recentiores, cum superioribus, prout libuerit, conferendam; item gradus

(1) *Aristot. de Mundo, tom. I, pag.* 606.
(2) *Vitruv.* de *Architect. lib. I, cap.* 6, *pag.* 41, 44.

in exteriore circulo accuratius notandos curavi, ut horizontis partes singulas perspicerentur, ad quas spectat uniuscuiusque venti, tum apud Veteres, tum etiam apud recentiores, media regio: in tabella etiam quam his illustrationibus subiunxi nomina singula diligenter exponenda censui: ita errores omnes quos admissos a plerisque ad hunc diem animadverti, vitari demum posse ratum habeo. E dictis patet, apud Graecos, post Homericam aetatem, ventum ex secundariis tertiariisve nullum; apud Latinos quatuor praecipuos tantum ventos, totidemque secundarios, ad *rosam* recentiorum referri posse; alios esse secundarios tertiariosque *rosae* Timoethenese ventoe, alios Vitruvianae; nomina a principio, certis assignata ventis, ad alios postea translata fuisse, eosqhe multum saepe distantes a plagis quibus primum adscripti fuerant.

Eurue, verbi gratie, cuine, auctore Homero, (1) media regio ed septemtrioneles ventos pertinebat, quoe brumalis semicirculus horizoutis complectebatur, totus postea inter meridionales relatus est. Item Argestes, quem Poëta inter ventos meridionales sedem habere eit, iis primum qui a zona brumali, deinde iis qui a zona meridionali flabant, iterum a Romanis adscriptus fuit.

Sic et medis Boreae regio, quae, Homeri aetate, septemtrionem designaveret, Timosthenis tempore triginta, sub Augusto sexaginta gradibus ad orientem vergebat. Media quoque Caeciae regio a polo brumali sexaginta gradibus epud Graecos semper deflexa, apud Romanos viginti et centum gradibus a septemtrione distabat, ita ut ab oriente aestivo transtulerint eam ad orientem brumalem, sicut et Homericum Argesten ab occasu brumali ed occasum aestivum transtulerant.

Haec et caetera quae facile subiiciet exempla quisquis nostram inspexerit tabulam, aperte monstrant quanti momenti sit, dum consuluntur antiqui, tempora recte discernere, et quam potissimum ad *rosam* referri debeant venti ab illis memorati.

Appendix de variis apud quosdam ex antiquis populis Ventorum nominibus.

Quamvis superiora ventorum nomina plerique navigantium usurparent, ea tamen quibusdam in regionibus immutata fuisse constat, ubi frequentiores ventis designabantur nominibus cognominibusve petitis, ut plurimum, a civitatibus, plagis, fluviis aut montibus unde oriri videbantur. Neque ista synonyma *rosae* tabellisque inscribenda curavi; sed praecipua ex Aristotele, Strabone et Plinio, qui cum *rosa* duodecim ventorum ea conferunt, hic subieci, paucis adiunctis adnotationibus.

Boreas appellabatur etiam

Pagraeus, Melli, in Cilicia, quod a Pagricis montibus flare videbatur.

Meses, Canni, in Carie multisque eliis locis. Agathemerus tamen ait Mesen inter Thrsciss ventos, contraria in caeli parte, sedem habere.

Caunias, Rhodi, quod a Canno urbe, de qua supra, spirabat.

Gaureus, Olbiae, in Pamphylia, quod e perve Gauride insule emittebatur.

Caecias vocabatur

(1) *Strab. lib. I, pag.* 29.

Hellespontias, apud eos Graeciae populos quibus ab Hellesponto spirare videbatur.

Thebanas, in Lesbo insula, quod, ut eo perveniret, Thebes Mysiae solum traiiciebat.

Aecaunias.... Hic nonnulla apud Aristotelem desiderantur.

Fuere etiam qui Caeciam a Borea non discernerent, et inprimis Lyrnessenses, in Pamphylia, qui Caeciam, ut videtur, ad Homericam *Rosam* referebant, in qua Boreas-Eurus Caeciae locum obtinet.

APELIOTES vocabatur

Potameus, Tripolide, in Phoenice,

Syriandus, ad Issicum Sinum quia spirabat a faucibus, quas Syrias-Pylas vocabant.

Marsaeus, in sinu Tripolitano, a Marso vico.

Vidimus supra Apelioten, Tripolida, in Phoenice *Potameum* dictum fuisse; nec verisimile est ibidem uni vento duo diversa fuisse nomina; quare agi videtur de alia Tripolide, quam equidem inter omnes civitates eiusdem nominis discernere nequeo.

Hellespontias, In Proconeso, Teo, Creta Euboeaque insulis, inprimis ad Caphareum promontorium; Cyrene, in Africa, et praesertim in portu Apolloniae. Verum enimvero in nullum e supra dictis locum Apeliotes, seu ab oriente aequinoctiali ventus, ab Hellesponto emitti poterat; etenim qui spirasset ab eo freto, Proconeso occidentalis visus esset, Teo septemtrionalis, Euboeae vero Cretae Cyrenensibusque Septemtrionem inter et Orientem fere medius. Quare nomen illud ab Hellesponto ductum et iam, ut supra vidimus, Caeciae adscriptum, errore quodam librarii, pro alio nomine mihi prorsus ignoto hic insertum esse suspicor.

Berecynthias, a Sinopensibus, quia a monte Berecynthio, in Phrygia, oriebatur. Et hic aliquem subesse errorem puto; etenim quum Sinope multo magis quam tota Phrygia ad septemtrionem orientemque vergeret, *Berecynthias* ille nullus omnino, nisi ventus meridiem inter et occasum medius esse poterat.

Cataporthmias, in Sicilia; hic agitur tantum de urbe Messana; *Cataporthmias* enim, seu spirans a freto ventus, plagis Siciliae orientalibus fere septemtrionalis fuisset.

Alii etiam Apelioten Caeciae Thebanaeque nomine designabant, ut qui eum ad *rosam* quatuor ventorum referrent, in qua Eurus, dictus quoque Apeliotes, xc horizontis gradus, ideoque Caeciam *rosarum* posteriorum complectebatur.

EVRVS appellabatur

Scopelaeus, ad Aegas, in Cilicia, quod a scopulis, Rhoso, in Syria, promis, oriebatur.

Carbas, circa Cyrenen, in Libya, quod a Carbis, in Phoenice, emitti videbatur; unde et Phoeniciam illum nonnulli vocabant. Quum vero Phoenices meridionalis plagae non sint elatiores quam ipsa Cyrene, ventus ab oris Phoenices in littus Cyrenense nullus australior flare poterat, quam qui ab oriente recta ortus esset Carbae igitur non in *rosa* duodecim ventorum, sed in quadripartita locus, id est, in Euro, de quo supra, Homerico; quod Vitruvii comprobat auctoritas, Carbas oriente aequinoctiali elatiores faciente,

non australiores. Erravit ergo ille Pseudo-Aristoteles qui Carbam a Phoenicia non discrevit; ii enim venti, ambo quanquam a Phoenice oriundi, ex diversissimis tamen plagis emittebantur; nempe prior a regione vulgo dicta *Est-Nord-Est* in Cyrenenses; posterior vero a regione quam vocamus *Sud-Est* et *Sud-Sud-Est*, in Graecos Asiae minoris, Cypri insulae, etc., spirabat. Eurum partem esse Apeliotae multi quoque credidere; quippe qui *rosam* quadripartitam ab octonaria *rosa*, vel duodenaria, non bene discernerent.

Evro-Notvs, aliis *Amneus*, aliis *Eurus* fuit. In *rosa* autem *Vitruviana* vidimus dimidiam Euri et Euro-Noti partem ad Euro-Notum *rosae* duodenariae referri debere.

Levco-Notvs, seu Libo-Notus, dicebatur et *Libo-Phoenix*, in iis locis ubi a plagia Carthaginiensium oriri videbatur, vel in urbibus quas ad fretum usque Gaditanum Phoenices condiderant; hae autem coloniae vulgo Libo-Phoenices appellatae.

Lips nomen inde babuit, quod a Libya, seu Africa spirabat.

Zephyrvs vocabatur quibusdam in regionibus, tanquam numero plures, *Ornithiae*, id est *Aviarii*, quia peregrinas aves secum reducebat; apud Romanos vero, *Ornithiae* ex orientalibus ventis fuerunt. Item *Chelidoniae*, quum hirundines reducerent.

Argestes vocabatur

Iapyx, in occidentali Graecia, quia spirabat ab Iapygia.

Scyletinus, Tarenti; *Scylacinus*, Dorylaei, in Phrygia.

Pharangites, a valle eiusdem nominis, in monte Pegaeo.

Thrascias vocabatur

Strymonias, in quibusdam Thraciae partibus, a Strymone fluvio.

Sciron, apud Athenienses Megarensesque, a Scironiis saxis, ad isthmum Corinthiacum.

Circas, vel potius *Circius*, in iis Italiae Siciliaeque partibus, ubi videbatur a promontorio Circeiis oriri; a regione autem vulgo dicta *Ouest-Nord-Ouest* in Campaniam spirabat, et hanc illi sedem Vitruvius assignat; in Siciliam vero, ab ea plaga quam dicimus *Nord-Nord-Ouest*, et ille est Thrascias Vitruvianus.

Olympias, in Lesbo et Euboea insulis, a monte Olympo. Agathemerus autem Olympiam Argestis adnumerat, potiori, ut puto, quod ad Lesbum pertinet, ratione. Illum et Caeciam nonnulli dixere; quod quidem nomen ad ortum aestivum apud Graecos, ad ortum vero brumalem apud Romanos, in *rosa* quatuor et viginti ventorum, relatum est.

Etesias Graeci generatim vocabant ventos omnes septemtrionali horizontis semicirculo comprehensos, qui certo temporis spatio quotannis flabant. Etesiarum media regio a Romanis ad decimum quintum latitudinis septemtrionalis gradum relata.

Ornithiae quoque, quibusdam in regionibus, magnam horizontis partem ad meridiem complectebantur, pro variis locis a quibus, veris initio, dum peregrinae redirent aves, spirabant. Media eorum regio, apud Romanos, ad decimum quintum meridionalis latitudinis gradum spectabat.

TABVLA

RERVM QVAE IN HOC PRIMO VOLVMINE CONTINENTVR.

FINIS PRIMI VOLVMINIS.

Facultate obtenta

VENTORVM DIVISI SITATAE FVERVNT,

ROSA II VENTORVM, EX VET. GRAECIS.	ROSA IV VENTORVM	VIII ...VM, ...o	ROSA XXXII VENTORVM, HODIERNA.	MEDIA VENTORVM REGIO.
	ZEPHYROS	ZEPHYS.	OUEST.	270. o.
			Ouest-quart-Nord-Ouest	281. 15.
			...	285. o.
		......	Ouest-Nord-Ouest	292. 30.
			...	3aa. o.
			Nard-Ouest quart-Ouest.	3a3. 45.
	......	Borea.	Nord-Ouest	315. a.
			Nord Ouest quart-Nord.	326. 15.
			...	33a. o.
		......	Nard-Nord-Ouest	337. 30.
			...	345. o.
			Nard-quart-Nord-Ouest.	348. 45.
BOREAS	BOREAS	BORE... io	NORD	360. o.
			Nard-quart-Nard-Est	11. 15.
			...	15. o.
		......	Nard-Nord-Est	22. 30.
			...	30. o.
			Nord-Est-quart-Nard.	33. 45.
	......	Borea	Nord-Est	35. o.
			Nard-Est-quart-Est.	56. 15.
			...	60. o.
		......	Est-Nard-Est	67. 30.
			...	75. o.
			Est-quart-Nord-Est.	78. 45.
....	EVROS	EVRO.	EST	90. o.
			Est-quart-Sud-Est.	101. 15.
			...	105. a.
		......	Est-Sud-Est	112. 30.
			...	120. o.
			Sud-Est-quart-Est.	123. 45.
	......	Notos	Sud-Est.	135. o.
			Sud-Est-quart-Sud	146. 15.
			...	150. o.
		......	Sud-Sud-Est	157. 30.
			...	165. a.
			Sud-quart-Sud-Est	168. 45.
NOTOS	NOTOS	NOTO	SUD	180. o.
			[illegible]	[illegible]
			OUEST.	270. o.

ROSA

APUD GRA

CUM HODI

